

ปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่าน
งานพุทธศิลป์กรรม
BUDDHIST PSYCHOLOGICAL FACTORS GENERATING COGNITIVE
PROCESSES IN BUDDHIST ART

พระนิตินันต์ สมนตกาโย (บุญสิริพิพัฒน์)

ดุษฎีนิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๑

ปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่าน
งานพุทธศิลป์กรรม

พระนิตินันต์ สุนตกาโย (บุญสิริพิพัฒน์)

ดุขฎีนิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุขฎีบัณฑิต
สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๑

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

A Spirit Reinforcement Model based on Buddhist

Buddhist Psychology Factors Generating Cognitive
Processes in Buddhist Art

Phra Nitinan Santakayo (Boonsiripiphat)

A Dissertation Submitted in Partial Fulfillment of
the Requirements for the Degree of
Doctor of Philosophy
(Buddhist Psychology)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University

C.E. 2018

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับดุขุฎินิพนธ์ เรื่อง “ปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านงานพุทธศิลป์กรรม” เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา

(พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, รศ.ดร.)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบดุขุฎินิพนธ์

(น.อ.ดร.นภัทร์ แก้วนาค)

ประธานกรรมการ

(พระราชสิทธิมนี วิ.,ดร.)

กรรมการ

(ผศ.ดร.มัน เสือสูงเนิน)

กรรมการ

(ผศ.ดร.สิริวัฒน์ ศรีเครือดง)

กรรมการ

(ดร.พุทธชาติ แผนสมบุญ)

กรรมการ

คณะกรรมการควบคุมดุขุฎินิพนธ์ ผศ.ดร.สิริวัฒน์ ศรีเครือดง
ดร.พุทธชาติ แผนสมบุญ

ประธานกรรมการ
กรรมการ

ชื่อผู้วิจัย

(พระนิตินันต์ สนตกาโย)

- ชื่อคุณนิพนธ์** : ปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านงานพุทธศิลป์กรรม
- ผู้วิจัย** : พระนิตินันต์ สนตกาโย (บุญศิริพิพัฒน์)
- ปริญญา** : พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิตบัณฑิต (พุทธจิตวิทยา)
- คณะกรรมการควบคุมคุณนิพนธ์**
- : ผศ. ดร.ศิริวัฒน์ ศรีเครือดง, พธ.บ. (การบริหารการศึกษา), M.A. (Psychology), Ph.D. (Psychology)
  - : ดร.พุทธชาติ แผนสมบุญ, วท.บ. (วิทยาศาสตร์), M.A. (Science), Ph.D. (Buddhism)
- วันสำเร็จการศึกษา** : ๒๕ พฤษภาคม ๒๕๖๒

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยเรื่อง ปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านงานพุทธศิลป์กรรม การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ ๑. เพื่อศึกษาพุทธศิลป์กรรม หลักธรรมและจิตวิทยาที่เกี่ยวข้องกับการรู้คิดและปัญญา ๒) เพื่อศึกษาปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านพุทธศิลป์กรรม (๓) เพื่อนำเสนอปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านพุทธศิลป์กรรม โดยใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research Method ที่ใช้การเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงเอกสาร (Document Research) การสัมภาษณ์แบบเชิงลึก (In-depth Interview) โดยการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) และการสนทนากลุ่ม (Focus Group) เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ ข้อแนวคำถามสัมภาษณ์รวมทั้งผู้ทรงคุณวุฒิและผู้เชี่ยวชาญ ด้านพุทธศิลป์กรรม ด้านประวัติศาสตร์พุทธศิลป์กรรม ด้านพุทธศาสนา ด้านจิตวิทยาศิลปะ และด้านศิลปะบำบัด และนำข้อมูลที่ได้มาสังเคราะห์โดยใช้วิธีการวิเคราะห์สรุปแบบอุปนัยแล้วเขียนพรรณนา

ผลการวิจัยพบว่าการศึกษาพุทธศิลป์กรรม หลักธรรมและจิตวิทยาที่เกี่ยวข้องกับการรู้คิดและปัญญา ประกอบด้วย ๑. การศึกษาด้านพุทธศิลป์กรรม เจาะจงที่ศึกษาเฉพาะในงานวิจัยนี้ประกอบด้วย งานพุทธจิตรกรรม งานพุทธประติมากรรม และงานพุทธสถาปัตยกรรม และค้นพบว่าพุทธศิลป์กรรมถูกสร้างสรรค์ผ่านกระบวนการคิดด้วยหลักสุนทรียศาสตร์ หลักสัทศาสตร์และหลักพุทธธรรม ๒. การศึกษาด้านกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธ พบว่าต้องอาศัยหลักพุทธธรรม คือหลักโยนิโสมนสิการ/ปรโตโฆษะ หลักชั้น ๕ หลักสัทธรรม 3 หลักปัญญา ๓ และหลักสติ ๓. การศึกษาด้านกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยา พบว่าต้องอาศัยหลักทฤษฎีการเรียนรู้และรับรู้ของจิตวิทยาการรู้คิดและปัญญาของกลุ่มเกสโตลล์

การศึกษปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านพุทธศิลป์กรรม ปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านงานพุทธศิลป์กรรม อธิบายกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาวิเคราะห์ผ่านหลักชั้น ๕ ได้ว่ากระบวนการจะเริ่มต้นจากการรับรู้สู่การคิด เกิดขึ้นโดยอายตนะภายนอกกระทบกับอายตนะภายใน

เรียกได้ว่าการรับรู้หรือเกิดผัสสะ อายตนะประสพอารมณ์เช่นนั้น จึงทำให้เกิดวิญญาณ คือความรู้ต่อ อารมณ์นั้น ต่อจากนั้นก็เข้าสู่กระบวนการรับรู้ไปสู่ปัญญา เมื่อเกิดการรับรู้ สัญญาก็จะเกิดขึ้น คือมีความหมายรู้อารมณ์ ว่าสุข หรือ ทุกข์ เรียกว่า เวทนา ต่อเนื่องไปถึง สังขาร หรือการปรุงแต่งให้บุคคล คิด พุดหรือทำ ไปในทางกุศลหรืออกุศล นำไปสู่ปัญญาที่รู้แจ้ง รู้เห็นตามความเป็นจริง ประโตโฆษะที่ดี ชักนำไปสู่ศรัทธาเชื่อต่อการคิดเองได้และช่วยเป็นสื่อ นำด้วยโยนิโสมนสิการ นำไปสู่การสร้างศรัทธาที่ ก่อให้เกิดโยนิโสมนสิการที่เป็นจุดเริ่มต้น ของการเรียนรู้ ให้มีการพัฒนาปัญญาเริ่มขึ้น ซึ่งทำให้เกิด การคิดที่ใช้ปัญญา นำไปสู่การแก้ปัญหา เป็นทางแห่งการดับทุกข์ได้

การนำเสนอปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านพุทธ ศิลปกรรม ได้โดยใช้แผนภาพ การทำหน้าที่ของแผนภาพปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิดและ ปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านพุทธศิลปกรรม เป็นการสื่อสารให้เกิดกระบวนการรู้คิดและปัญญา ระหว่าง ๒ บุคคล และ ๑ วัตถุ คือ กัลยาณมิตร พุทธศาสนิกชน/คฤหัสถ์ และพุทธศิลปกรรม ซึ่ง พุทธศาสนิกชน/คฤหัสถ์มีความศรัทธาเป็นเบื้องต้นจะได้รับความรู้จากกัลยาณมิตร โดยนำพุทธ ศิลปกรรมใช้เป็นสื่อในการให้ความรู้ โดยผ่านหลักธรรมและทฤษฎีเกสตอลส์ด้วยกฎการจัดวาง ระเบียบเข้าด้วยกัน ๔ ข้อ (The law of organization) แล้วเข้าสู่กระบวนการรู้คิดและปัญญาตาม แนวพุทธจิตวิทยาวิเคราะห์ผ่านหลักขั้น ๕ เป็นการเข้าสู่การรับรู้ภายใน ซึ่งเป็นการทำให้เกิดการรู้คิด และเกิดปัญญาเกิดขึ้นโดยตามลำดับ

Dissertation Title : Buddhist Psychology Factors Generating Cognitive Processes in Buddhist Art

Researcher : Phra Nitinan Santakayo (Boonsiripiphat)

Degree : Doctor of Philosophy (Buddhist Psychology)

Dissertation Supervisory Committee

: Asst. Prof. Dr. Siriwat Srikrueadong, B.A. (Educational Administration), M.A., (Psychology), Ph.D. (Psychology)

: **Dr. Phutthachat Phaensomboon, B.S. (Biology), M.S. (Biotechnology), Ph.D. (Buddhist Studies)**

Date of Graduation : May 25, 2019

Abstract

The research on Buddhist Psychology Factors Generating Cognitive Processes in Buddhist Art comprises to Buddhist Psychology Factors Influencing Cognitive Processes in Buddhist Art

The purposes of this research are (1) to study the Concept of Buddhist Art, Buddhist Principle and Buddhist psychology principle which related to Cognitive Processes. (2)) to study Buddhist Psychology Factors Generating Cognitive Processes in Buddhist Art. (3) to present of Buddhist Psychology Factors Influencing Cognitive Processes in Buddhist Art. This is a qualitative research in nature. The researcher uses an in-depth interview from the key informants who are scholars, specialists in the Buddhist Art, academics in the fields of psychology and Buddhism and a focus group discussion. A content analysis and inductive analysis with the descriptive explanation are used for analyzing data.

The Result of Research was found as follows:

From a study the Concept of Buddhist Art, Buddhist Principle and Buddhist psychology principle which related to Cognitive Processes. Firstly, It found three purposive sampling to study the Concept of Buddhist Art that was comprised of Buddhist Mural Painting, Buddhist Sculpture, Buddhist Religious Architecture. The three main methodologies of creatable Buddhist Art have been identified as Aesthetic, Semiology, and Buddhist Principle. Secoundly, Buddhist Principle had been found as a factor Generating Cognitive Processes that consisted of Another' s Utterance and Reasoned Attention, Five Aggregates, Essential Doctrine, Knowledge, and Consciousness. Thiredly, Study in Cognitive Processes wreere found that it was indeed important to used Learning and perception theory of Gestalt Psychology.

Buddhist Psychology Factors Influencing Cognitive Processes by anlysis of Five Aggregates was described that external sense-field againted internal sense-field

was occurred perception. Both sense-fields produced consciousness to acknowledge emotions. From this stage continuous to perceptual process through wisdom process. When perception ocured then mental formations also were produced and felt happiness or sadness that was called sensation. Next to mental formations appear, a person will be able to thinking, speaking and perfroming both googness and badmess. Final of this processes influence wisdom that is the truly understanding base on the truth. Good Another' s Utterance lead to faith then Reasoned Attention also direct to faith. Reasoned Attention was a beginning of learning to develop wisdom. When cognition was arrived, thinking to correctly solve the problem will be lead to diaappear the suffering.

Buddhist Psychology Factors Generating Cognitive Processes in Buddhist Art was presented by diagrafe. The function of diagrafe was communicated by True Frined, Secular and Buddhist Art. Faithful Seculars learnt knowledge according to used Buddhist art as a tool to teaching Dhumma that intregated with The Law of Organization of Gestalt Psychology. This stage transferred to Buddhist Psychology Factors Generating Cognitive Processes by anlysis of Five Aggregates to internal perception through Cognitive Processes at the end.

กิตติกรรมประกาศ

ดุष्ฎิณิพนธ์ฉบับนี้ สำเร็จลงได้ด้วยดีเพราะความเมตตาอนุเคราะห์ของคณาจารย์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ซึ่งผู้วิจัยต้องขอขอบพระคุณท่านเป็นอย่างสูงยิ่ง โอกาสนี้ ขอขอบพระคุณ ผศ.ดร.สิริวัฒน์ ศรีเครือตง, ดร.พุทธชาติ แผนสมบุญ, กรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ ที่เมตตาให้คำปรึกษาเกี่ยวกับวิทยานิพนธ์ในครั้งนี้เป็นอย่างดี

ขอกราบขอบพระคุณ พระมหาสมพงษ์ สุนตจิตโต, ดร., ดร.ลำพอง กลมกุล, น. อ. ดร. นภัทร์ แก้วนาค, ดร.วันวิสาข์ ทิมมานพ และคณาจารย์ผู้สอนในหลักสูตรทุกท่านที่ได้ชี้แนวทางแห่งปัญหา ทั้งในแนวความคิดหลักการ พร้อมทั้งคำแนะนำต่าง ๆ ในการศึกษา และกำรดำเนินกำรวิจัย ทำให้ดุष्ฎิณิพนธ์เล่มนี้สำเร็จลงได้ด้วยดี

ขอกราบขอบพระคุณ พระเถรานุเถระและผู้ทรงคุณวุฒิที่ให้ความเมตตาให้ข้อมูล ผู้เชี่ยวชาญและผู้ทรงคุณวุฒิที่ให้คำชี้แนะและแนะนำแนวทางในการทำงานให้ลุล่วงด้วยดีและกัลยาณมิตรทุกท่านโดยเฉพาะ คุณเทพณัฐ ทิมมานพ (พี่หุม) ที่ให้ความอนุเคราะห์ช่วยเหลือในทุกๆด้านที่เกี่ยวข้องตลอดจนจบการศึกษา

ขอขอบคุณ โยมแม่และโยมพ่อ ญาติพี่น้องทุกคนที่คอยเป็นห่วง ให้กำลังใจและสนับสนุนช่วยเหลืออนุเคราะห์ทั้งทรัพย์สินและเสียสละเวลาด้วยความเต็มใจ

คุณงามความดีและประโยชน์ที่เกิดจากดุष्ฎิณิพนธ์นี้ ขอน้อมบูชาพระรัตนตรัยและครูอุปัชฌาย์และอาจารย์ พระธรรมสิงหบุราจารย์ หลวงพ่อจรัญ ฐิตธมฺโม พระวิปัสณาจารย์ วัดอัมพวัน สิงห์บุรี และอุทิศส่วนกุศลแด่บุพการีบุคคล คุณปู่ ย่า ตา ยาย คุณบิดามารดา ทั้งผู้ให้กำเนิดและผู้ที่ย่ำรุงเลี้ยงดูมาตลอดทั้งที่มีอุปการคุณทุกท่าน ทั้งที่มีชีวิตอยู่และล่วงลับไปแล้ว คุณครูอาจารย์ผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ กัลยาณมิตรทุกท่านที่ให้ความช่วยเหลือ สนับสนุนให้ดุष्ฎิณิพนธ์เล่มนี้สำเร็จลุล่วงไปได้สมบูรณ์ด้วยดี

พระนิตินันต์ สุนตกาโย (บุญสิริพัฒน์)

๙ มกราคม ๒๕๖๒

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	ฉ
สารบัญภาพ	ช
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ซ
บทที่ ๑ บทนำ	
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ คำถามวิจัย	๑
๑.๓ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๑
๑.๔ ขอบเขตการวิจัย	๑
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๑๐
๑.๖ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย	๑๑
บทที่ ๒ แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	
๒.๑ หลักแนวคิดของพฤติกรรมความรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธศาสนา	๑๓
๒.๒ หลักแนวคิดทฤษฎีจิตวิทยาเกี่ยวกับพฤติกรรมความรู้คิดและปัญญา	๓๐
๒.๓ พุทธศิลป์กรรม	๔๔
๒.๔ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๑๒๑
๒.๕ กรอบแนวคิดการวิจัย	๑๔๙
บทที่ ๓ วิธีดำเนินการวิจัย	
๓.๑ รูปแบบการวิจัย	๑๕๑
๓.๒ ขั้นตอนในการดำเนินงานวิจัย	๑๕๑
๓.๓ กลุ่มเป้าหมาย/ผู้ให้ข้อมูลหลัก(Key Information)	๑๕๕
๓.๔ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	๑๕๘
๓.๕ การเก็บรวบรวมข้อมูล	๑๕๙
๓.๖ การวิเคราะห์ข้อมูล	๑๖๐
บทที่ ๔ ผลการวิเคราะห์ข้อมูล	
๔.๑ ผลการวิเคราะห์หลักแนวคิดทฤษฎีของพฤติกรรมความรู้คิดและปัญญา	

เรื่อง	หน้า
ตามแนวพุทธศาสนา	๑๖๑
๔.๒ ผลการวิเคราะห์ปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านงานพุทธศิลป์กรรมโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก	๑๖๕
๔.๓ ผลการวิเคราะห์ปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านงานพุทธศิลป์กรรม	๒๑๖
บทที่ ๕ สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๒๓๗
๕.๒ อภิปรายผลการวิจัย	๒๔๑
๕.๓ ข้อเสนอแนะ	๒๔๕
บรรณานุกรม	๒๔๖
ภาคผนวก	๒๕๔
ภาคผนวก ก	๒๕๕
ภาคผนวก ข	๒๖๐
ภาคผนวก ค	๒๖๔
ภาคผนวก ง	๒๖๘
ภาคผนวก จ	๒๗๐
ประวัติผู้วิจัย	๒๙๑

สารบัญภาพ

ภาพที่ ๒.๑	กฎแห่งความแน่นอนหรือชัดเจน (Figure and Background)	๔๒
ภาพที่ ๒.๒	กฎแห่งความคล้ายคลึง	๔๒
ภาพที่ ๒.๓	กฎแห่งความใกล้ชิด	๔๓
ภาพที่ ๒.๔	กฎแห่งการสิ้นสุด	๔๓
ภาพที่ ๔.๑	แผนภาพกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาวิเคราะห์ผ่านหลัก ขั้นที่ ๕	๑๙๕
ภาพที่ ๔.๒	แผนภาพปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิด	๒๒๑
ภาพที่ ๔.๓	แผนภาพกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาวิเคราะห์ผ่าน หลักขั้นที่ ๕.	๒๒๒
ภาพที่ ๔.๔	แผนภาพปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิด	๒๒๕
ภาพที่ ๔.๕	ปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านงานพุทธ ศิลปกรรม	๒๓๕
ภาพที่ ๔.๕	แผนภาพปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านงาน พุทธศิลปกรรม	๓๒๙
ภาพที่ ๕.๑	แผนภาพกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาวิเคราะห์ผ่านหลัก ขั้นที่	๒๓๗
ภาพที่ ๕.๒	แผนภาพปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิด	๒๔๙
ภาพที่ ๕.๓	ปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านงานพุทธ ศิลปกรรม	๒๕๐
ภาพที่ ๕.๔	องค์ความรู้จากผลการวิเคราะห์ปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนว พุทธจิตวิทยาผ่านงานพุทธศิลปกรรม	๒๕๓

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

อักษรย่อในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยได้ใช้อ้างอิงจากพระไตรปิฎกภาษาไทย พระไตรปิฎกภาษาไทย ผู้วิจัยได้ใช้อ้างอิงจากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๓๙ โดยมีรูปแบบการอ้างอิงจะขึ้นต้นด้วยอักษรย่อ ชื่อคัมภีร์ แล้วตามด้วย เล่ม/ข้อ/หน้า ยกตัวอย่างเช่น ที.ม. (ไทย) ๑๐/๔๘/๔๘. ซึ่งหมายถึง ทีฆนิกาย มหาวรรค พระไตรปิฎกภาษาไทยเล่มที่ ๑๐ ข้อที่ ๔๘ หน้าที่ ๔๘

ก. คำย่อชื่อคัมภีร์พระไตรปิฎก

พระสุตตันตปิฎก

คำย่อ		ชื่อคัมภีร์	ภาษา
ที.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ส.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย มหาวรรค	(ภาษาไทย)
อง.ทสก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ทสกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.เอกาทสก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย เอกาทสกนิบาต	(ภาษาไทย)

อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก

คำย่อ		ชื่อคัมภีร์	ภาษา
ที.ม.อ.(ไทย)	=	ทีฆนิกาย สุมังคลวิลาสินี มหาวรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ม.ม.อ.(ไทย)	=	สังยุตตนิกาย ปปัญจสุทนี มัชฌิมปิณฑาสกอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ส.ม.อ.(ไทย)	=	สังยุตตนิกาย สารัตถปกาสินี มหาวรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)
อง.ทสก.อ.(ไทย)	=	อังคุตตรนิกาย มโนรทปุรณี ทุกนิบาตอรรถ	(ภาษาไทย)

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ถึงกาลเวลาจะผ่านล่วงมาแล้ว ๒,๖๐๐ ปีที่องค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้ประกาศพุทธศาสนา ณ ดินแดนชมพูทวีป ปัจจุบันคือประเทศอินเดียนั่นเอง จวบจนปัจจุบัน พระพุทธศาสนายังคงปรากฏและหยั่งรากลึกอยู่ในทวีปเอเชีย อีกทั้งพระพุทธศาสนายังสามารถตั้งมั่นอยู่ในประเทศไทย พม่า ลาว กัมพูชา เวียดนาม จีน แมนจูเรีย ญี่ปุ่น เกาหลี เกาะฟอร์โมซา (ไต้หวัน) มองโกเลีย ทิเบต ภูฏาน ในบางส่วนของอินเดีย ปากีสถาน สิงคโปร์และสหภาพโซเวียต ถึงแม้อาณาจักรภาคตะวันตกคือกรีก อียิปต์ก็ยังมีปรากฏร่องรอยหลักฐานในประวัติศาสตร์^๑ ซึ่งประชากรพุทธทั่วโลกมีจำนวนราว ๔๐๐ ล้านคน

ศาสนาที่มีผู้นับถือมากที่สุดเป็นศาสนาหลักของโลกอยู่ในขณะนี้ได้แก่ ศาสนาคริสต์ ศาสนาอิสลาม ศาสนาฮินดู และพระพุทธศาสนา หากมองย้อนกลับไปที่เมื่อ ๒๐๐ ปีที่แล้ว พระพุทธศาสนาได้ชื่อว่าเป็นศาสนาที่มีศาสนิกมากที่สุดในโลก และเป็นศาสนาที่ใหญ่ที่สุดในโลกด้วยเช่นกัน แต่ปัจจุบันปรากฏว่าศาสนาคริสต์มีศาสนิกอยู่ประมาณ ๒,๐๐๐ ล้านคน ซึ่งประกอบด้วย ๓ นิกายใหญ่คือ คาทอลิก โปรเตสแตนต์ กรีกออร์ทอด็อกซ์ ศาสนาอิสลามมีศาสนิกจำนวน ๑,๒๐๐ ล้าน ศาสนาฮินดูมีศาสนิกจำนวน ๙๐๐ ล้านคน ส่วนใหญ่อยู่ในประเทศอินเดีย ส่วนศาสนาพุทธ มีพุทธศาสนิกชนอยู่ราว ๔๐๐ ล้านคน ส่วนที่เหลือก็เป็นพวกที่นับถือศาสนาท้องถิ่น เช่น ซินโต เต๋า ขงจื้อ และอื่นๆ รวมทั้งคนไม่มีศาสนาอีกประมาณ ๒,๓๐๐ ล้านคนจากจำนวนประชากรโลกอีกประมาณ ๒,๓๐๐ ล้านคนจากจำนวนประชากรโลกที่มีอยู่ราว ๖,๘๐๐ ล้านคนในปัจจุบัน อย่างไรก็ตามจากศาสนาที่ใหญ่ที่สุดในโลกแล้วลดลงเหลือ ๔๐๐ ล้านคนถือว่าเป็นตัวเลขที่น่าตกใจ เพราะฉะนั้นโจทย์ใหญ่ในขณะนี้คือมีอยู่ว่า ทำอย่างไรชาวพุทธ ๔๐๐ ล้านคนจึงจะรวมพลังช่วยกันฟื้นฟูพระพุทธศาสนาไปสู่ชาวโลกอีก ๖,๐๐ กว่าล้านคนที่เหลือ^๒

การกำเนิดพุทธศิลปกรรม หมายรวมถึงพุทธประติมากรรม พุทธจิตรกรรม และพุทธสถาปัตยกรรม หลังจากที่พระพุทธองค์ได้ปรินิพพานไปแล้ว แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลการเผยแพร่ทางศาสนา ที่มีความเชื่อมโยงคำสอนของพุทธศาสนาส่งผ่านงานพุทธศิลป์เหล่านั้น การถ่ายทอดรูปแบบ

^๑ เสถียร โพธิ์นันทะ, ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (นครปฐม: โรงพิมพ์มามงกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑-๒.

^๒ พระมหา ดร.สมชาย ฐานวุฑโฒ, “การรวมพลังชาวพุทธทั่วโลก เพื่อฟื้นฟูพระพุทธศาสนา ตอนพระพุทธศาสนากับกระแสความนิยมในปัจจุบัน”, หนังสือพิมพ์สยามรัฐ, (๑๙ กันยายน พ.ศ. ๒๕๕๔): หน้า ๑๘ .

ระหว่างภูมิภาคต่างๆ สามารถแสดงให้เห็นถึงพฤติกรรมและคติความเชื่อทางศาสนาของมนุษย์ในอดีตได้เป็นอย่างดี^๓

พุทธศิลปกรรมในเอเชีย สามารถที่จะศึกษาได้จากพระพุทธรูป จิตรกรรมฝาผนัง เทวรูป พระพิมพ์ โบสถ์ วิหาร หอระฆัง หอไตร เจดีย์ เป็นต้น สิ่งเหล่านี้เป็นแหล่งถ่ายทอดธรรมะทางพุทธจิตวิทยา และพุทธศาสนา อีกทั้งยังถ่ายทอดศิลปะวิทยาการอีกด้วย^๔

ในอดีตนั้นวัดเป็นศูนย์รวมจิตใจของชุมชน เป็นศูนย์กลางในการพบปะของคนในชุมชน และเป็นสถานที่จัดพิธีกรรมทางศาสนาและงานประเพณี ชาวพุทธได้รับการถ่ายทอดคำสอนของพุทธศาสนา ผ่านคำสอนของพระภิกษุสงฆ์และคัมภีร์ทางพุทธศาสนา แต่ปัญหาที่เกิดขึ้นในปัจจุบันชาวพุทธห่างเหินจากการเข้าวัด ขาดการศึกษาและปฏิบัติธรรม ทำให้ขาดความรู้ทางธรรมะทำให้ไม่สามารถเข้าใจความหมายเชิงปรัชญาทางพุทธจิตวิทยา ในงานพุทธศิลปกรรมและพุทธสถาปัตยกรรมได้ องค์กรธรรมนี้ได้ถูกถ่ายทอดผ่านงานเหล่านั้น ซึ่งถูกรังสรรค์ขึ้นด้วยความสามารถของช่างศิลป์ชั้นบรมครูเพื่อสืบทอดพระพุทธศาสนาที่เกี่ยววญาจิตวิญญาณของพุทธศาสนิกชนมาช้านานหลายชั่วอายุคนแล้ว^๕

นอกจากนั้น หลักกระบวนการความเชื่อทางพุทธศาสนา สามารถถ่ายทอดสู่งานพุทธศิลปกรรมและสื่อสารกับมนุษย์ผ่านงานสร้างสรรค์เป็นรูปธรรมขึ้น เพื่อให้เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของมนุษย์ และสามารถทำให้เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทางจิตวิญญาณของมนุษย์ ซึ่งก่อให้เกิดความเชื่อและความศรัทธา ความผูกพันอย่างแน่นแฟ้นต่อพุทธศาสนา ไม่เพียงเท่านั้นแนวคิดและแนวทางในการนำไปใช้ในการสร้างสรรค์สร้างถ่ายทอดงานศิลปกรรมเหล่านั้น ได้ถูกวิเคราะห์และนำไปปรับใช้ในการประดิษฐ์สร้างสรรค์สิ่งต่างๆ เหล่านั้นให้มีความสวยงามอีกด้วย^๖

อย่างไรก็ตามถึงแม้ว่าในสังคมไทยจะมีวัดเป็นศูนย์กลางแห่งการเรียนรู้ เป็นแหล่งรวมศิลปวิทยาทุกแขนง ทั้งด้านปรัชญา ศาสนา รวมทั้งกฎหมายและสาธารณสุข ดังที่มีหลักฐานจารึกไว้ในใบลาน แต่ในปัจจุบันพุทธศิลป์มีบทบาทหน้าที่ที่น้อยลง เนื่องด้วยยุคสมัยเปลี่ยนแปลง มีการรับวัฒนธรรมอื่น ทำให้มีการละทิ้งงานพุทธศิลป์ที่เป็นเอกลักษณ์ดั้งเดิมของท้องถิ่นไป^๗

ศูนย์โบราณคดีภาคเหนือได้สำรวจพบว่า งานพุทธศิลป์ส่วนใหญ่อยู่ในสภาพชำรุดทรุดโทรมจัดวางไว้ในที่ไม่เหมาะสมและขาดการดูแลรักษาที่ถูกต้อง ส่งผลให้งานพุทธศิลป์ชำรุดผุพัง ทั้งนี้

^๓ สงวน บุณรอด, **พุทธศิลป์รัตนโกสินทร์**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์รุ่งวัฒนา, ๒๕๒๖) หน้า ๖.

^๔ สงวน บุณรอด, **พุทธศิลป์รัตนโกสินทร์**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์รุ่งวัฒนา, ๒๕๒๖), หน้า ๖.

^๕ พระครูธรรมธรนิเทศ อภิญาโณ, “บทบาทของวัดในการเสริมสร้างให้เกิดสันติสุขในชุมชน”, **วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์**, ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๒ (ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๙): หน้า ๘๒.

^๖ โกสุม สายใจ, “พุทธศิลป์กับการจัดการความรู้”, ใน บทความพิเศษ **วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชพฤกษ์**, ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๑ (๒๕๖๐): หน้า ๕ – ๖.

^๗ พระครูวิสุทธธานันทคุณ (สุรศักดิ์ วิสุทธาจาโร), “ยุทธศาสตร์ในการบริหารจัดการวัดเพื่อความมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนา”, ใน **วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์**, ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๑ (๒๕๕๘): หน้า ๑๓๒ – ๑๔๓.

ผู้ดูแลรักษาโรงงานพุทธศิลป์ต่างก็มีได้เข้าใจ ในความสำคัญของงานพุทธศิลป์อย่างลึกซึ้ง อีกทั้งสังคมไทยส่วนใหญ่ในปัจจุบันให้ความสนใจในกระแสบริโภคนิยม คนวัยทำงานต่างๆ ในภาคเหนือต้องการเลี้ยงชีพในเมืองใหญ่ จึงไม่มีโอกาสที่จะเข้าร่วมกิจกรรมที่เกี่ยวกับการพุทธศาสนาหรือสืบสานต่อองค์ความรู้การสร้างงานพุทธศิลป์จากผู้เฒ่าผู้แก่ของหมู่บ้าน งานพุทธศิลป์จึงถูกลดทอนบทบาทความหมายและคุณค่า แทนด้วยวัสดุที่หาได้ง่ายและรูปแบบที่ทันสมัย ตลอดจนนำไปสู่การใช้งานผิดหน้าที่ งานงานพุทธศิลป์เกิดการชำรุด เสียหาย หรือถูกเลิกใช้ไปในบางพื้นที่ ก่อให้เกิดความสูญเสียต่อมรดกทางวัฒนธรรมของชาติ^{๘๘}

อนึ่งในสภาพสังคมปัจจุบันพบว่ามีการปรากฏการณ์ที่เรียกว่า “พระพุทธรูปในโรงแรม” เพื่อใช้เป็นเครื่องประดับประดับตกแต่งในห้องต่างๆ อาทิห้องโถงในโรงแรมและห้องนอนบ้าง ตลอดจนมีการนำลวดลายต่างๆ ที่ปรากฏในวัด โบสถ์ วิหารบ้างมาตกแต่งวาดลวดลายไว้ในห้องน้ำบ้าง ห้องนอนบ้าง อันเป็นที่มา ของการวิจารณ์กันอย่างกว้างขวาง ลักษณะเช่นนี้ สะท้อนให้เห็นถึงปรากฏการณ์ทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปในยุคของสังคมที่เรียกขานกันว่า “โลกาภิวัตน์” (Globalisation) ที่ผู้คนต่างๆ เริ่มละเลยเพิกเฉยต่อการทำความเข้าใจกับโครงสร้างทางสังคมวัฒนธรรมของกลุ่มชน อันนำไปสู่การขัดแย้งทางความคิดและก่อให้เกิดปัญหาต่างๆ ที่เกี่ยวเนื่องตามมาได้^{๘๙}

คนไทยในอดีตนั้นค่อนข้างมีศีลธรรมสูง เป็นที่ชื่นชมของชาวต่างชาติมาก แต่ความมีศีลธรรมของคนไทยในปัจจุบันต่ำลง ปัญหาที่เกิดขึ้นในปัจจุบันขณะนี้ ไม่ว่าจะเป็นปัญหาอาชญากรรม ปัญหาเด็กถูกล่วงละเมิดทางเพศ อีกทั้งการลักขโมย การคดโกงหรือคอร์รัปชันรวมทั้งความเสี่ยงทางการเมือง ล้วนเป็นผลมาจากความมีศีลธรรมของคนไทยในปัจจุบันที่ลดลง^{๙๐}

พระไพศาล วิสาโล^{๙๑} ท่านกล่าวไว้ว่า ทั้งหมดนี้ชี้ว่าศีลธรรมของคนไทยตกต่ำลงอย่างน่าใจหาย สาเหตุมิใช่เป็นเพราะเราสอนศีลธรรมกันน้อยลง หรือเป็นเพราะคนไทยเห็นห่างจากวัด ไม่ฟังเทศน์วันพระ หรือรู้จักวันวาเลนไทน์มากกว่าวันมาฆบูชา คนญี่ปุ่นเข้าวัดน้อยกว่าคนไทยมากแถมไม่รู้จักศีล ๕ แต่มีการละเมิดศีล ๕ น้อยกว่าคนไทยมากการเรียกร้องให้เพิ่มชั่วโมงศีลธรรมในโรงเรียนให้มากขึ้น รวมทั้งเรียกร้องให้พ่อแม่พาลูกหลานเข้าวัดมากขึ้น และนิมนต์พระมาเทศน์ตามหน่วยงานต่าง ๆ รวมทั้งในสภาให้มากขึ้น ล้วนมีพื้นฐานมาจากการมองปัญหาจริยธรรมในระดับบุคคลทั้งสิ้น คือมองว่าจริยธรรมเสื่อมเพราะผู้คนไม่รักดีหรือเพราะไม่รู้ผิดรู้ชอบ แต่สิ่งขาดหายไปก็คือการมองปัญหาจริยธรรมในระดับสังคม คือตระหนักว่าปัจจัยทางสังคมเป็นสาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้

^{๘๘} สุภาพร นาคบัลลังก์ ผศ.ดร., พุทธศิลป์ล้านนา คุณค่า ศรัทธาและการอนุรักษ์, (เชียงใหม่: วนิดาการพิมพ์, ๒๕๕๕), หน้า ๓.

^{๘๙} สุภาพร นาคบัลลังก์ ผศ.ดร., พุทธศิลป์ล้านนา คุณค่า ศรัทธาและการอนุรักษ์, (เชียงใหม่: วนิดาการพิมพ์, ๒๕๕๕), หน้า ๘.

^{๙๐} วีระพร วีระถาวร, “คำตอบหนึ่งของปัญหาในสังคม กระแสทรยศ”, หนังสือพิมพ์มติชนรายวัน, (๓๑ ตุลาคม ๒๕๕๕): ๗.

^{๙๑} พระไพศาล วิสาโล, สร้างเมืองไทยให้น่าอยู่ใน ๙๙๙ วัน: ร่างสังคมไทยให้เป็นมิตรกับความคิด, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.visalo.org/article/budTumKwamdee999.html> [๔ เม.ย. ๒๕๕๗].

จริยธรรมของผู้คนเสื่อมโทรมลง การมองข้ามปัจจัยดังกล่าวทำให้การแก้ปัญหาจริยธรรมมักหนีไม่พ้น การ “สอน” หรือ “เทศน์” หรือ “รณรงค์”

หน้าที่ของพุทธศาสนิกชน เหมือนดั่งการหายใจเข้า-ออก ก็ต้องหายใจให้เต็มที่ฉันใด การปฏิบัติสิ่งใด จึงควรปฏิบัติให้เต็มที่ฉันนั้น เพียงเพราะว่ามนุษย์ชอบผัดวันประกันพรุ่ง จะไปวัดหรือเข้าวัดก็ต่อเมื่อเป็นศพแล้ว มันจะมีประโยชน์อะไร หากว่าเป็นพุทธศาสนิกชนเพียงแค่อือ แต่ไม่เข้าวัด ตีฆ้องแต่เหล่า ไม่ใส่บาตร เล่นแต่ไฟ เอาหัวพระเป็นปฏิทินอย่างเดียว เป็นเช่นนี้แล้วก็คงเสียทีที่เกิดมาเป็นชาวพุทธ การเป็นพุทธศาสนิกชนที่ดีนั้น ควรจะต้องหันหน้าเข้าหาศาสนาบ้าง ไม่ใช่ให้รอถึงวัยชรา ถึงเวลาเกษียณแล้วค่อยเข้าวัด “อาหารมีประโยชน์กับร่างกายเมื่อร่างกายเจริญเติบโตพัฒนาฉันใด ธรรมะก็เป็นประโยชน์ต่อเมื่อชีวิตเราเริ่มออกเดินฉันนั้น”^{๒๒}

พระไพศาล วิสาโล^{๒๓} ท่านอธิบายไว้อีกว่า อีกปัจจัยหนึ่งของปัญหาคือ ความล้มเหลวของสถาบันทางศีลธรรม สถาบันทางศีลธรรมประกอบด้วย ครอบครัว ชุมชน วัดและโรงเรียน ซึ่งในอดีตมีบทบาทมากในการช่วยขัดเกลาจิตใจ และเสริมสร้างความสำนึกทางศีลธรรมจริยธรรมแก่ประชาชน การอาศัยความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ซึ่งมีความเสียสละความเคารพและความรักเป็นตัวเชื่อม สถาบันดังกล่าวจึงจะอยู่ได้ เพราะผลกระทบจากการที่มีเงินเข้ามาเกี่ยวข้องต่อผู้คนเป็นอย่างมากแล้ว จึงทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงต่อความสัมพันธ์ภาพที่เคยแน่นแฟ้นตามมา

ระบบเศรษฐกิจยุคใหม่ในสังคมเมือง พ่อแม่ต้องทำงานนอกบ้าน ผลกระทบที่เกิดต่อครอบครัวคือ ทำให้พ่อแม่ไม่มีเวลาอยู่กับลูก เกิดความห่างเหินภายในครอบครัว โรงเรียนและสื่อเข้ามามีบทบาทแทนที่ เป็นผลต่อความอ่อนแอของสถาบันครอบครัว ทำให้เกิดการหย่าร้าง เด็กขาดความอบอุ่นและถูกทอดทิ้ง ชุมชนที่เคยเป็นศูนย์กลางควบคุมและเสริมสร้างศีลธรรมจรรยา ก็ถูกลดบทบาทลง เนื่องจากระบบเศรษฐกิจและวิถีชีวิตที่เปลี่ยนไปในสังคมปัจจุบัน ทำให้ผู้คนมีชีวิตแบบตัวใครตัวมัน ผู้คนหันไปพึ่งหน่วยงานของรัฐมากขึ้น เช่น โรงพยาบาล โรงเรียน ความจำเป็นที่จะต้องพึ่งชุมชนเหมือนแต่ก่อนจึงน้อยลง^{๒๔}

มากไปกว่านั้น อีกปัจจัยหนึ่งที่ความสัมพันธ์ระหว่างฆราวาสกับพระเกิดความห่างเหิน ทำให้วัดมีบทบาทน้อยลง แต่ก็ยังไม่ทำให้วัดอ่อนแอมากเท่ากับอิทธิพลของเงิน เป็นเหตุให้พระสงฆ์หย่อนในข้อวัตรปฏิบัติ และไม่สามารถเป็แบบอย่างทางศีลธรรมได้ ในขณะที่ วัดถูกเปลี่ยนเป็นพุทธพาณิชย์และไสยพาณิชย์ไป เพราะเหตุปัจจัยต่างๆเหล่านี้เป็นสาเหตุที่พุทธศาสนิกชนมีความอ่อนแอ พ่อแม่ไม่พาลูกหลานเข้าวัด จึงทำให้ขาดโอกาสในการฟังพระเทศน์ ฟังธรรมขัดเกลาจิตใจ อิทธิพลของบริโภคนิยมและวัตถุนิยมเข้าครอบงำจิตใจ พุทธศาสนิกชนไปสถานที่บันเทิงรื่นรมย์มากกว่าการ

^{๒๒} พระไพศาล วิสาโล, การเสริมสร้างพลังทางศีลธรรมในสังคมไทย, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา:

<http://www.visalo.org/article/budKarnsermsang.html> [๔ เม.ย. ๒๕๕๗]

^{๒๓} พระไพศาล วิสาโล, การเสริมสร้างพลังทางศีลธรรมในสังคมไทย, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา:

<http://www.visalo.org/article/budKarnsermsang.html> [๔ เม.ย. ๒๕๕๗].

^{๒๔} พระไพศาล วิสาโล, การเสริมสร้างพลังทางศีลธรรมในสังคมไทย, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา:

<http://www.visalo.org/article/budKarnsermsang.html> [๔ เม.ย. ๒๕๕๗]

หันหน้าเข้าหาศาสนาหรือเข้าวัด ทำให้ขาดการต่อยอดความรู้ทางพุทธธรรม จึงเป็นผลเกี่ยวเนื่องถึง พุทธศาสนิกชนขาดความรู้ทางธรรมะทำให้ไม่สามารถเข้าใจความหมายเชิงปรัชญาทางพุทธจิตวิทยา ในงานพุทธศิลป์กรรม ที่หมายรวมถึงพุทธประติมากรรม พุทธจิตรกรรม และพุทธสถาปัตยกรรมได้

มุมมองด้านศิลปะกับพุทธศาสนาของท่านไพศาล วิสาโล ได้บรรยายไว้น่าสนใจมากกว่า^{๑๕} ศิลปะเป็นเรื่องของความงาม ซึ่งสามารถสร้างความตื่นตาตื่นใจจนเกิดอาการตะลึงงัน หรือสะกดใจให้เกิดความลุ่มหลง อยากซิดใกล้ใคร่ครอบครอง (พุทธศาสนาเรียกว่าราคะ) แต่ในอีกด้านหนึ่ง ศิลปะสามารถเป็นสื่อให้เราเข้าถึงความดีและความจริงได้ กล่าวคือบันดาลใจให้เกิดศรัทธาในสิ่งดีงาม หรือน้อมใจให้เกิดความสงบ เกิดกำลังใจใฝ่ฝันอย่างมั่นคงในอุดมคติ อีกทั้งสามารถเปิดเผยความจริงของชีวิตให้เราได้ประจักษ์ รู้เท่าทันมายาจนล่วงได้ ศิลปะชั้นครูยังสามารถยกลึกลับสู่สภาวะเหนือโลกเหนือสามัญ (transcendence) คือสภาวะที่จิตได้สัมผัสกับความจริงขั้นสูงสุดหรือปรมาตม์ เช่น ความรู้สึกเป็นหนึ่งเดียวกับธรรมชาติและจักรวาล สภาวะที่อึดตาตัวตนได้เลือนหาย ไม่มีเส้นแบ่งระหว่างฉันกับโลกอีกต่อไป อยู่เหนือสมมติบัญญัติหรือความจริงแบบทวินิยม (dualism) เป็นสภาวะที่จิตเปี่ยมด้วยเมตตากรุณาอย่างไม่มีประมาณ

มองในแง่ศิลปะมิใช่สิ่งตรงข้ามกับศาสนา แต่สามารถเป็นสื่อนำผู้คนเข้าถึงมิติที่ลึกซึ้งสูงสุดในทางศาสนธรรมได้ แม้จะเป็นแค่ประพิมพ์ประพายก็ตาม ตรงนี้เองคือจุดบรรจบระหว่างศิลปะกับพุทธศาสนา และเป็นที่มาของพุทธศิลป์ทั้งปวง เมื่อคน ๆ หนึ่งซึ่งมีความทุกข์ใจ ท้อแท้ในชีวิต ได้มานั่งอยู่เบื้องหน้าพระพุทธรูปในวิหาร เพียงแค่ได้เห็นพระพักตร์อันสงบนิ่ง เปล่งประกายแห่งความเมตตา ท่ามกลางความเงิบ ความรุ่มร้อนใจก็พลันหาย รวากับมีน้ำเย็นมาชโลมใจ เกิดความสงบราบรื่น นี่คือนานุภาพแห่งพุทธศิลป์ที่สามารถเสริมสร้างพลังด้านบวกในใจเราได้^{๑๖}

ศิลปะที่แท้ย่อมเป็นสากล สามารถสื่อตรงถึงใจของคนทุกยุคทุกสมัยและทุกวัฒนธรรมได้ บาทหลวงโทมัส เมอร์ตัน เมื่อได้มาถึง “คัลวิหาร” หรือวิหารหินที่เมืองโปลนารูวะ ประเทศศรีลังกา ท่านถึงกับตะลึงราวถูกตรึงใจให้แน่นิ่ง เพราะเบื้องหน้าของท่านคือพระพุทธรูปที่สลักจากหินผาสีองค์ในปางต่าง ๆ โดยเฉพาะปางรำพึงซึ่งสูงเจ็ดเมตร พระหัตถ์ทั้งสองยกขึ้นประสานที่พระอุระ และมีรอยยิ้มน้อย ๆ บนพระพักตร์ที่อึมเอบสงบนิ่ง บาทหลวงเมอร์ตันพูดถึงพระพักตร์เหล่านั้นว่า “เต็มเปี่ยมไปด้วยทุกอย่างที่จะเป็นไปได้ ไม่สงสัยสิ่งใด หยั่งรู้ทุกสิ่งสรรพ ไม่ปฏิเสธผลสักใสอะไรเลย” ทันทีที่ได้เห็นท่านก็รู้สึกถึงความกระจ่างแจ้งภายในใจ ไม่มีความฉงนสงสัยหลงเหลือ “ปัญหาทั้งหลายได้รับการเฉลย ทุกอย่างแจ่มชัด ทุกอย่างคือความว่าง และทุกอย่างคือการุณยธรรม ผมไม่รู้

^{๑๕} พระไพศาล วิสาโล, ศิลปะกับพุทธศาสนา, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.visalo.org/article/PosttoDay255308.html> [๑๔ ต.ค. ๒๕๕๘].

^{๑๖} พระไพศาล วิสาโล, ศิลปะกับพุทธศาสนา, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.visalo.org/article/PosttoDay255308.html> [๑๔ ต.ค. ๒๕๕๘].

ว่าในชีวิตนี้เคยประสบสัมผัสความงามและความลุ่มลึกทางจิตวิญญาณที่ผสมกันอย่างลงตัวแบบ
แน่นในนฤมิตกรรมอันบรรเจิดเพียงขึ้นเดียวหรือไม่”^{๑๗}

การศึกษาและวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยมีความเห็นว่างานวิจัยปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้
คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านพุทธศิลป์กรรมนี้ จะสามารถเข้าถึงความจริงอันเป็นข้อมูลที่จะ
สะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชาวไทยที่มีความสัมพันธ์ต่องานพุทธศิลป์กรรมจาก
อดีตถึงปัจจุบันที่สามารถสืบสานงานเหล่านั้นให้เกิดพฤติกรรมการเรียนรู้ เกิดภูมิปัญญา จนสามารถ
เป็นรากฐานทางวัฒนธรรมของชาวไทยในปัจจุบัน อาจจะไปสู่การค้นพบทฤษฎีฐานรากที่สำคัญขึ้น
ใหม่ จึงเป็นเหตุให้ผู้วิจัยสนใจที่จะทำการศึกษาถึงกระบวนการหรือขั้นตอนการเกิดอิทธิพลและความ
เชื่อของพุทธศิลป์กรรมที่มีต่อพฤติกรรมความรู้คิดและปัญญาในสังคมไทยเชิงลึก เพื่อเป็นแนวทางใน
การพัฒนาระดับจิตใจของบุคคลในสังคมให้มีจิตใจที่ดีงามและเป็นผู้ที่มีปัญญาเข้าถึงงานพุทธ
ศิลป์กรรมได้อย่างแท้จริง อีกทั้งตระหนักถึงคุณค่าและความสำคัญของงานพุทธศิลป์กรรมในการ
อนุรักษ์สืบสานมรดกตกทอดมาตั้งแต่ครั้งบรรพชนเพื่ออนุชนรุ่นหลังสืบต่อไป

๑.๒ คำถามวิจัย

๑.๒.๑ พุทธศิลป์กรรม หลักธรรมและจิตวิทยาที่เกี่ยวข้องกับการรู้คิดและปัญญามี
อะไรบ้าง

๑.๒.๒ กระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านงานพุทธศิลป์กรรมอย่างไร

๑.๒.๓ ปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านงานพุทธ
ศิลป์กรรมคืออะไร

๑.๓ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๓.๑ เพื่อศึกษาพุทธศิลป์กรรม หลักธรรมและจิตวิทยาที่เกี่ยวข้องกับการรู้คิดและ
ปัญญา

๑.๓.๒ เพื่อศึกษากระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านงานพุทธ
ศิลป์กรรม

๑.๓.๓ เพื่อนำเสนอปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยา
ผ่านงานพุทธศิลป์กรรม

๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย

^{๑๗} เสถียร โพธิ์นันทะ, ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (นครปฐม: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราช
วิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑.

การวิจัยครั้งนี้ใช้รูปแบบวิธีวิทยาการวิจัยเชิงคุณภาพ (Quality Research methodology) ที่ใช้การเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงเอกสาร (Document Research) การสัมภาษณ์แบบเชิงลึก (In-depth Interview) โดยการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) และการสนทนากลุ่ม (Focus Group)

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหาและทฤษฎี

เป็นการศึกษาวิจัยเชิงเอกสารเชิงเอกสาร (Document Research) ได้แก่ การศึกษาวิเคราะห์องค์ความรู้โดยมีรายละเอียด ดังนี้

๑) พุทธศิลปกรรมที่เกี่ยวข้องกับการรู้คิดและปัญญา โดยการศึกษาวิเคราะห์องค์ความรู้ด้านงานพุทธศิลปกรรมไทยในยุครัตนโกสินทร์ และศึกษาว่าประวัติศาสตร์ด้านพุทธศิลปกรรมไทยและต้นกำเนิดการเกิด โดยแยกให้เห็นเป็นประเภท ตามเนื้อหาและแนวคิด หลักพุทธธรรมที่มีอิทธิพลต่องานพุทธศิลปกรรมพุทธศิลปกรรม และข้อที่ค้นพบจากการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง

๒) การศึกษาวิเคราะห์องค์ความรู้ด้านงานพุทธศิลปกรรม และมุ่งเน้นการศึกษาแนวคิดการสร้างงานพุทธศิลปกรรมไทยในยุครัตนโกสินทร์ หลักพุทธจิตวิทยา แนวคิดและหลักพุทธธรรมว่าด้วยเรื่องพุทธปรัชญา (Theravada Buddhist Philosophy) แนวคิดและทฤษฎีสุนทรียศาสตร์ (Aesthetics) และ แนวคิดและทฤษฎีสัญญาวิทยา (Semiology/Semiotics)

๓) หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับการรู้คิดและปัญญา โดยการศึกษาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาว่าด้วยการพัฒนาจิต ประกอบด้วย หลักพุทธธรรมในการเสริมสร้างการเรียนรู้ของบุคคล ได้แก่ หลักโยนิโสมนสิการ/ปรโตโฆชะ สัทธรรม ๓, ปัญญา ๓, ชั้น ๕, หลักการเรียนรู้และการรับรู้ที่ส่งผ่านกระบวนการรู้คิดและปัญญาแนวพุทธ

๔) หลักจิตวิทยาตะวันตกที่เกี่ยวข้องกับการรู้คิดและปัญญา โดยการศึกษาทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาการรู้คิดและปัญญา ประกอบด้วย แนวคิดและทฤษฎีการเรียนรู้ การรับรู้ การคิดและการแก้ปัญหา ของทฤษฎีเกสทอลส์ (Gestalt)

๕) การศึกษาวัดกรณีศึกษาจำนวน ๑๐ วัดการวิจัยครั้งนี้ โดยการการศึกษาจากเอกสารเพื่อนำมาวิเคราะห์เพื่อสรุปหาข้อมูลต่อไป

การศึกษาวัดกรณีศึกษาพระอารามหลวงสมัยรัตนโกสินทร์ในกรุงเทพมหานคร จำนวน ๑๐ วัดเพื่อศึกษาถึงปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านงานพุทธศิลปกรรม อิทธิพลของพุทธศิลปกรรม พระพุทธศาสนาในประเทศไทยที่มีอิทธิพลต่อความเชื่อ ความศรัทธา และวิถีชีวิตของพุทธศาสนิกชนไทย โดยการเชื่อมโยงกับองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นพื้นที่ที่เป็นกรณีศึกษา โดยมีขั้นตอนการศึกษาค้นคว้า ดังนี้ ๑) วัดพระศรีรัตนศาสดาราม กรุงเทพมหานคร ๒) วัดราชนันทารามวรวิหาร กรุงเทพมหานคร ๓) วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร กรุงเทพมหานคร ๔) วัดสระเกศราชวรมหาวิหาร กรุงเทพมหานคร ๕) วัดอรุณราชวรารามราชวรมหาวิหาร กรุงเทพมหานคร ๖) วัดยานนาวา กรุงเทพมหานคร ๗) วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ราชวรมหาวิหาร กรุงเทพมหานคร ๘) วัดพระรามเก้ากาญจนาภิเษก

กรุงเทพมหานคร ๙) วัดไตรมิตรวิทยารามวรวิหาร กรุงเทพมหานคร ๑๐) วัดปากน้ำ กรุงเทพมหานคร

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านกลุ่มเป้าหมายและผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

กลุ่มที่ ๑ การสัมภาษณ์แบบเชิงลึก (In-depth Interview) ที่เป็นทรศนะของผู้เชี่ยวชาญในเรื่องกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านงานพุทธศิลป์กรรมและผู้เชี่ยวชาญที่มีความรู้ความสามารถในการทำความเข้าใจงานพุทธศิลป์กรรมและปราชญ์ในท้องถิ่นโดยวิธีการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) รวมเป็น ๑๕ รูป/คน โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์และการศึกษาร่วมกัน ผู้วิจัยได้กำหนดในการศึกษาวิเคราะห์ตีความขอบเขตด้านกลุ่มเป้าหมายและผู้ให้ข้อมูล สำหรับการเก็บรวบรวมข้อมูล ซึ่งประกอบด้วย

๑) การสัมภาษณ์แบบเชิงลึก (In-depth Interview) นักวิชาการ สถาปนิกผู้เชี่ยวชาญทางด้านพุทธศิลป์กรรม ศิลปินแขนงพุทธศิลป์ นักประวัติศาสตร์พุทธศิลป์กรรม ผู้มีบทบาทในการนำหลักพุทธจิตวิทยาไปประยุกต์ใช้ในการสร้างสรรค์งานพุทธศิลป์กรรมในการเสริมสร้างการเรียนรู้คิดและปัญญาของบุคคลที่ก่อให้เกิดการพัฒนาตน และนำไปสู่การพัฒนาสังคม จำนวน ๕ ท่าน เป็นการรวบรวมข้อมูลที่ใช้การสัมภาษณ์เดี่ยว โดยผู้สัมภาษณ์จะใช้การสอบถามผู้ให้ข้อมูลตามแนวคำถาม (Ineterview Guidline) ที่วางไว้ การคัดเลือกผู้ให้สัมภาษณ์จะใช้หลักเกณฑ์การเลือกผู้เชี่ยวชาญดังกล่าวเป็นให้ผู้ให้ข้อมูลแบบเจาะจง (Purposive Sampling) โดยพิจารณาถึงการให้ข้อมูลที่ครอบคลุมประเด็นสำคัญเกี่ยวกับปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านงานพุทธศิลป์กรรม

๒) การสัมภาษณ์แบบเชิงลึก (In-depth Interview) พระสงฆ์ที่มีความเชี่ยวชาญด้านพุทธศิลป์กรรมจำนวน ๕ คน โดยผู้สัมภาษณ์จะใช้การสอบถามผู้ให้ข้อมูลตามแนวคำถาม (Ineterview Guidline) ที่วางไว้ การคัดเลือกผู้ให้สัมภาษณ์จะใช้หลักเกณฑ์การเลือกผู้เชี่ยวชาญดังกล่าวเป็นให้ผู้ให้ข้อมูลแบบเจาะจง (Purposive Sampling) โดยพิจารณาถึงการให้ข้อมูลที่ครอบคลุมประเด็นสำคัญเกี่ยวกับปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านงานพุทธศิลป์กรรม

๓) การสัมภาษณ์แบบเชิงลึก (In-depth Interview) นักวิชาการด้านพุทธจิตวิทยานักจิตวิทยาศิลปะ และนักศิลปะบำบัด จำนวน ๕ คน โดยผู้สัมภาษณ์จะใช้การสอบถามผู้ให้ข้อมูลตามแนวคำถาม (Ineterview Guidline) ที่วางไว้ การคัดเลือกผู้ให้สัมภาษณ์จะใช้หลักเกณฑ์การเลือกผู้เชี่ยวชาญดังกล่าวเป็นให้ผู้ให้ข้อมูลแบบเจาะจง (Purposive Sampling) โดยพิจารณาถึงการให้ข้อมูลที่ครอบคลุมประเด็นสำคัญเกี่ยวกับปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านงานพุทธศิลป์กรรม

กลุ่มที่ ๒. การสนทนากลุ่ม (Focus Group) จำนวน ๑๒ รูป/คน เป็นการสนทนากลุ่มของผู้เชี่ยวชาญในด้านปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านงานพุทธศิลป์กรรม และผู้เชี่ยวชาญที่มีความรู้ความสามารถในการทำความเข้าใจงานพุทธศิลป์กรรมและปราชญ์ในท้องถิ่น นักวิชาการ สถาปนิกผู้เชี่ยวชาญทางด้านพุทธศิลป์กรรม ศิลปินแขนงพุทธศิลป์ ผู้

มีบทบาทในการนำหลักพุทธจิตวิทยาไปประยุกต์ใช้ในการสร้างสรรค์งานพุทธศิลป์ในการเสริมสร้างการเรียนรู้คิดและปัญญาของบุคคลที่ก่อให้เกิดการพัฒนาตน และนำไปสู่การพัฒนาสังคม

๑.๔.๕ ขอบเขตในด้านระยะเวลา

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยจะดำเนินการวิจัยโดยเริ่มต้นแต่ศึกษาหาข้อมูลทั้งจากพระไตรปิฎกและอรรถกถา รวมถึงเอกสารที่มีความเกี่ยวข้องทางด้านปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านงานพุทธศิลป์จนถึงการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) และสนทนากลุ่ม (Focus Group) ตั้งแต่เดือนพฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๖๑ ถึงเดือนพฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๖๒ รวมระยะเวลา ๑๒ เดือน

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

๑.๕.๑ การรู้คิดและปัญญา หมายถึง กระบวนการทางสมองที่เกี่ยวกับการรับรู้ทางตา หู จมูก ลิ้น กายสัมผัสจนเกิดการคิด การเรียนรู้ การจดจำจนเกิดเป็นความรู้และสามารถนำความรู้มาใช้ในการแก้ปัญหา การให้เหตุผล การประเมินค่า การตัดสินใจ และการสร้างสรรค์

๑.๕.๒ การรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยา หมายถึง การคิดอย่างเป็นกระบวนการที่เกิดจากการรับรู้ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ มีการวิเคราะห์ ใคร่ครวญอย่างถูกวิธี มีระเบียบ มีเหตุผล มีสติครองใจในปัจจุบัน นำไปสู่การแก้ไขปัญหาพัฒนาตนเองได้ และสามารถดำเนินชีวิตด้วยความดีงามและเป็นสุข

๑.๕.๓ กระบวนการการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยา หมายถึง ขั้นตอนที่ทำให้เกิดการรู้คิดจนเกิดปัญญาตามหลักพุทธศาสนา ประกอบด้วย ๓ ขั้น คือ ๑) ศรัทธา ๒) ปรีตโฆสะ- การกระตุ้นจากบุคคลที่เป็นกัลยาณมิตร หรือสิ่งเร้าภายนอก ๓) โยนิโสมนสิการ-การทบทวนทำความเข้าใจกับสิ่งที่รับรู้ด้วยเหตุและผล เห็นแจ้งตามจริงจนทำให้เกิดปัญญา

๑.๕.๔ ปัญญา หมายถึง ความสามารถเฉพาะบุคคลในการที่จะคิดอย่างเป็นนามธรรม มีเหตุผล ตัดสินใจได้อย่างรวดเร็ว เรียนรู้ได้อย่างมีประสิทธิภาพและสามารถนำประสบการณ์จากการเรียนรู้มาแก้ปัญหาเฉพาะหน้าได้เป็นอย่างดี ประเมินสถานการณ์ได้ใกล้เคียงตามความเป็นจริง ทำเรื่องยากให้เป็นเรื่องง่าย รวมทั้งมีความสามารถในการปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์และสิ่งแวดล้อมได้อย่างเหมาะสม

๑.๕.๕ พุทธศิลป์ หมายถึง ผลงานศิลปะที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาที่สร้างสรรค์ด้วยความประณีต ส่งผลต่ออารมณ์และความรู้สึก ประกอบด้วย

๑) พุทธประติมากรรม หมายถึง พระพุทธรูป ซึ่งใช้ศิลปะสาขาจิตรศิลป์เกี่ยวกับการปั้นหรือแกะสลักไม้ หินอ่อน โลหะ เป็นต้น ให้เป็นรูปหรือลวดลายต่างๆ โดยนำเสนอเรื่องราวที่เกี่ยวข้องเนื่องโดยเฉพาะกับพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในพระพุทธศาสนา

๒) พุทธจิตรกรรม หมายถึง การถ่ายทอดเรื่องราวที่เกี่ยวข้องเนื่องกับพระพุทธศาสนาผ่านงานศิลปะแขนงทัศนศิลป์โดยการเขียนภาพวาดภาพ

๓) พุทธสถาปัตยกรรม หมายถึง อาคารหรือสิ่งก่อสร้าง รวมถึงสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวข้อง ทั้งภายในและภายนอกสิ่งปลูกสร้างนั้น ที่มาจากการออกแบบของมนุษย์ด้วยศาสตร์ทางด้านศิลปะ

๑.๖ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๖.๑ ทำให้ทราบพุทธศิลปกรรม หลักธรรมและจิตวิทยาที่เกี่ยวข้องกับการรู้คิดและปัญหา

๑.๖.๒ ทำให้ทราบกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านงานพุทธศิลปกรรม

๑.๖.๓ ทำให้ทราบแนวทางของปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านงานพุทธศิลปกรรม

บทที่ ๒

แนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการวิจัยเรื่อง “ปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยา ผ่านงานพุทธศิลป์” ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยแบ่งเป็นประเด็นในการศึกษาออกเป็น ๓ ประเด็นหลัก ได้แก่ ๑) หลักแนวคิดทฤษฎีของพฤติกรรมการณ์การรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธศาสนา ๒) หลักแนวคิดทฤษฎีจิตวิทยาเกี่ยวกับพฤติกรรมการณ์การรู้คิดและปัญญาตามแนวตะวันตก ๓) พุทธศิลป์ ๔) งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และ ๕) กรอบแนวคิดในการวิจัย ซึ่งมีรายละเอียดของการศึกษาดังนี้

๒.๑ หลักแนวคิดของพฤติกรรมการณ์การรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธศาสนา

- ๒.๑.๑ หลักแนวคิดทฤษฎีโยนิโสมนสิการ/ปรโตโฆษะตามแนวพุทธจิตวิทยา
- ๒.๑.๒ หลักแนวคิดศรัทธาตามแนวพุทธจิตวิทยา
- ๒.๑.๓ หลักแนวคิดทฤษฎีปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยา
- ๒.๑.๔ หลักแนวคิดทฤษฎีการรู้และการคิดตามแนวพุทธจิตวิทยา

๒.๒ หลักแนวคิดทฤษฎีจิตวิทยาเกี่ยวกับพฤติกรรมการณ์การรู้คิดและปัญญาตามแนวตะวันตก

- ๒.๒.๑ ความหมายพฤติกรรมการณ์การรู้คิดและปัญญา
- ๒.๒.๒ แนวคิดและทฤษฎีของเกสตัลท์

๒.๓ พุทธศิลป์

- ๒.๓.๑ แนวคิดเกี่ยวกับวิวัฒนาการของศิลปะในประเทศไทยในครั้งพุทธกาล
- ๒.๓.๒ หลักการบูรณาการพฤติกรรมการณ์การรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยา
- ๒.๓.๓ หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในพุทธศิลป์
- ๒.๓.๔ วัดกรณีศึกษาพระอารามหลวงในกรุงเทพมหานคร พุทธศิลป์กรรมสมัยรัตนโกสินทร์

๒.๔ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๕ กรอบแนวคิดการวิจัย

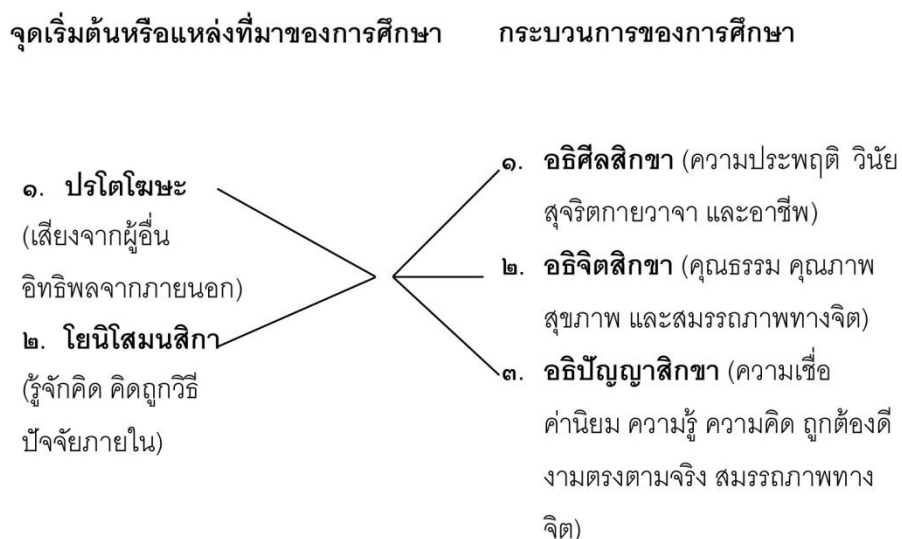

๒.๑ หลักแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับพุทธธรรมของพฤติกรรมการรู้คิดและปัญญา

๒.๑.๑ หลักแนวคิดทฤษฎีโยนิโสมนสิการและปรโตโฆสะ

ความหมายของโยนิโสมนสิการและปรโตโฆสะ

พระพรหมคุณาภรณ์^๑ ได้ศึกษาวิจัยเรื่องหลักโยนิโสมนสิการ/ปรโตโฆสะ ท่านอธิบายไว้ว่า ในการดำเนินการงานเกี่ยวกับการศึกษา จุดที่สำคัญและควรเน้นเป็นพิเศษคือเรื่องของสัมมาทิฐิที่เป็นจุดเริ่มต้น เป็นแหล่งที่มาของการศึกษา คำที่พูดว่า “ให้การศึกษา” ก็อยู่ที่ปัจจัย ๒ ประการนี้เอง ส่วนกระบวนการของการศึกษา ที่เรียกว่า ศิล สมาธิและปัญญานั้น เพียงแต่รู้เข้าใจไว้เพื่อจัดสภาพแวดล้อมให้เกื้อกูล และคอยเสริมคุ่มกระตุ้นเร้าให้เนื้อหาการศึกษานั้นดำเนินไปตามกระบวนการนั้น

ปัจจัยให้เกิดสัมมาทิฐิ ๒ คือ ทางเกิดแห่งแนวคิดที่ถูกต้อง, ต้นทางของความตั้งงามทั้งปวง (sources or conditions for the arising of right view) คือ ๑. ปรโตโฆสะ ๒. โยนิโสมนสิการ^๒

๑) ปรโตโฆสะ^๓ คือ เสียงจากผู้อื่น การกระตุ้นหรือชักจูงจากภายนอก คือ การรับฟัง คำแนะนำสั่งสอน เล่าเรียนความรู้ สนทนาซักถาม ฟังคำบอกเล่าชักจูงของผู้อื่น โดยเฉพาะการสดับ

^๑ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยาย, (พิมพ์ครั้งที่ ๓๒. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธิมม์, ๒๕๕๕), หน้า ๖๑๓.

^๒ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยาย, (พิมพ์ครั้งที่ ๓๒. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธิมม์, ๒๕๕๕), หน้า ๖๑๓

^๓ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาของธรรมสภา, ๒๕๕๖), หน้า ๖๙.

สัทธรรมจากท่านผู้เป็นกัลยาณมิตร (another's utterance; inducement by others; hearing or learning from others)

๒) โยนิโสมนสิการ^๔ คือ การใช้ความคิดถูกวิธี ความรู้จักคิด คิดเป็น คือกระทำในใจโดยแยบคาย มองสิ่งทั้งหลายด้วยความคิดพิจารณา รู้จักสืบสาวหาเหตุผล แยกแยะสิ่งนั้น ๆ หรือปัญหานั้น ๆ ออก ให้เห็นตามสภาวะและตามความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย (reasoned attention; systematic attention; genetical reflection; analytical reflection)

ข้อธรรม ๒ อย่างนี้ ได้แก่ ธรรมหมวดที่ (๑) และ (๒) นั่นเอง แปลอย่างปัจจุบันว่า “องค์ประกอบของการศึกษา” หรือ “บุพภาคของการศึกษา” โดยเฉพาะข้อที่ ๑ ในที่นี้ใช้คำกว้าง ๆ แต่ธรรมที่ต้องการเน้น ก็คือ กัลป์ยามมิตตตา ปัจจัยให้เกิดมิจฉาทิฎฐิ ก็มี ๒ อย่าง คือ โปรโตโฆสะ และ โยนิโสมนสิการ ซึ่งตรงข้ามกับที่กล่าวมานี้^๕

ป.อ. ปยุตโต^๖ อธิบายว่า โยนิโสมนสิการ คือการทำในใจโดยแยบคาย กระทำไว้ในใจโดยอุบายอันแยบคาย การพิจารณาโดยแยบคาย คือพิจารณาเพื่อเข้าถึงความจริง โดยสืบค้นหาเหตุผลไปตามลำดับจนถึงต้นเหตุ แยกแยะองค์ประกอบ จนมองเห็นตัวสภาวะและความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย หรือตริตรองให้รู้จักสิ่งที่ติดที่ชั่ว ยังกุศลธรรมให้เกิดขึ้นโดยอุบายที่ชอบ ซึ่งจะมีให้เกิดอวิชาและต้นหา ความรู้จักคิด, คิดถูกวิธี

พระธรรมปิฎก กล่าวว่า โยนิโสมนสิการ^๗ หมายถึง การใช้ความคิดถูกวิธี คือ การกระทำในใจโดยแยบคาย มองสิ่งทั้งหลายด้วยความคิดพิจารณาสืบค้นถึงต้นเค้า สาวหาเหตุผลจนตลอดสาย แยกแยะออกพิเคราะห์ดูด้วยปัญญาที่คิดเป็นระเบียบและโดยอุบายวิธีให้เห็นสิ่งนั้น ๆ หรือปัญหานั้น ๆ ตามสภาวะและตามความสัมพันธ์แห่งเหตุ ข้อนี้เป็นองค์ประกอบภายใน หรือปัจจัยภายในตัวบุคคล และอาจเรียกตามองค์ธรรมที่ใช้งานว่า วิธีการแห่งปัญญา

“ภิกษุทั้งหลาย เมื่อดวงอาทิตย์อุทัยอยู่ ย่อมมีแสงอรุณขึ้นมาก่อน เป็นบุพนิมิต ฉันทิความถึงพร้อมด้วยโยนิโสมนสิการ ก็เป็นตัวนำ เป็นบุพนิมิต แห่งการเกิดขึ้นของอารยอัษฎางคิกมรรคแก่ภิกษุ ฉันทินั้น เราไม่เล็งเห็นองค์ประกอบภายในอื่นแม้สักอย่างเดียว ที่มีประโยชน์มากสำหรับภิกษุผู้เป็นเสขะ เหมือนโยนิโสมนสิการ ภิกษุผู้มีโยนิโสมนสิการ ย่อมกำจัดอกุศลได้ และย่อมยังกุศลให้เกิดขึ้น เราไม่เล็งเห็นธรรมอื่น แม้สักข้อหนึ่ง ซึ่งเป็นเหตุให้สัมมาทิฎฐิที่ยังไม่เกิดก็เกิดขึ้น ที่เกิดขึ้นแล้ว ก็เจริญยิ่งขึ้น เหมือนโยนิโสมนสิการเลย เราไม่เล็งเห็นธรรมอื่น แม้สักข้อหนึ่ง ซึ่งจะเป็นเหตุให้

^๔ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์. (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑)

^๕ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สหธรรมิก, ๒๕๕๖)

^๖ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์. (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๓๓๖.

^๗ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สหธรรมิก, ๒๕๕๖), หน้า ๕๙.

ความสงสัยที่ยังไม่เกิด ก็ไม่เกิดขึ้น ที่เกิดขึ้นแล้ว ก็ถูกขจัดเสียได้ เหมือนโยนิโสมนสิการเลย โยนิโสมนสิการ ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์ยิ่งใหญ่, เพื่อความดำรงมั่นไม่เสื่อมสูญ ไม่อันตรายแห่งสรรพธรรม” ฯลฯ^๘

ธรรมข้ออื่น ที่ได้รับยกย่องคล้ายกับโยนิโสมนสิการนี้ ในบางแง่ ได้แก่ อปัมมาทะ (ความไม่ประมาท - earnestness; diligence), วิริยารัมภะ (การปรารถนาความเพียร, ทำความเพียรมุ่งมั่น - instigation of energy; energetic effort), อปัจฉนตา (ความมักน้อย, ไม่เห็นแก่ได้ - fewness of wishes; paucity of selfish desire), สันตภูตฐี (ความสันโดษ - contentment), สัมปชัญญะ (ความรู้ตัว, สำนึกตระหนักชัดด้วยปัญญา - awareness; full comprehension); กุสลธัมมานุโยค (การหมั่นประกอบกุศลธรรม - pursuit of virtue); ฉันทสัมปทา (ความถึงพร้อมแห่งฉันทะ - possession of will), อัตตสัมปทา (ความถึงพร้อมแห่งตนคือมีจิตใจซึ่งพัฒนาเต็มที่แล้ว - self-possession; self-realization), ทิฏฐีสัมปทา (ความถึงพร้อมแห่งทิฏฐี - possession of right view), และ อปัมมาทสัมปทา (ความถึงพร้อมแห่งอปัมมาทะ - possession of earnestness)^๙

สรุปได้ว่า ปัจจัยให้เกิดสัมมาทิฏฐี ๒ คือ ทางเกิดแห่งแนวคิดที่ถูกต้อง ต้นทางของความดีงามทั้งปวง คือ ปรัตโฆสะและโยนิโสมนสิการ ซึ่งปรัตโฆสะคือ เสียงจากผู้อื่น การกระตุ้นหรือชักจูงจากภายนอก คือ การรับฟังคำแนะนำสั่งสอน เล่าเรียนความรู้ สนทนาซักถาม ฟังคำบอกเล่าชักจูงของผู้อื่น โดยเฉพาะการสดับสัทธรรมจากท่านผู้เป็นกัลยาณมิตร อีกทั้งปรัตโฆสะยังเป็นการทำในใจ โดยแยกกาย การพิจารณาโดยแยกกาย คือพิจารณาเพื่อเข้าถึงความจริง โดยสืบค้นหาเหตุผลไปตามลำดับจนถึงต้นเหตุ แยกแยะองค์ประกอบ จนมองเห็นตัวสถานะและความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย หรือตริตรองให้รู้จักสิ่งที่ดีที่ชั่ว ยังกุศลธรรมให้เกิดขึ้นโดยอุบายที่ชอบ ซึ่งจะมีให้เกิดอวิชาและต้นหาความรู้จักคิด คิดถูกวิธี

พระพรหมบัณฑิต^{๑๐} ท่านได้กล่าวไว้ว่า วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการเป็นการศึกษาที่ประกอบด้วยขั้นตอนการรับข้อมูล (สุตมยปัญญา) และการคิดวิเคราะห์ข้อมูล (จินตามยปัญญา) การให้การศึกษาเปรียบเหมือนการสอนวิธีจับปลา สอนให้รู้ว่าที่ไหนมีปลาคือแหล่งข้อมูล และสอนคือวิธีจับปลานั้นคือวิธีคิดย่อยข้อมูลด้วยโยนิโสมนสิการ แหล่งข้อมูลท่านเรียกว่ากัลยาณมิตร หรือ ปรัตโฆสะ (การรับข้อมูลจากผู้อื่น) วิธีคิดก็คือโยนิโสมนสิการ พระพุทธเจ้าตรัสว่า ทั้งปรัตโฆสะ และโยนิโสมนสิการเป็นปัจจัยที่สำคัญที่ทำให้เกิด ความรู้เห็นถูกต้องตามความเป็นจริงคือสัมมาทิฏฐี^{๑๑} ท่านได้อธิบายความหมายว่า “โยนิโส” แปลว่า ถูกต้องแยกกาย “มนสิการ” แปลว่า ทำไว้ในใจ “โยนิโส

^๘ อจ. เอกาทสก. (ไทย) ๒๔ /๑๒๑/๒๗๕.

^๙ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สหธรรมิก, ๒๕๔๖), หน้า ๓๔๕.

^{๑๐} พระราชวรมุนี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), ขอบฟ้าแห่งความรู้, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๔๐), หน้า ๕๒- ๖๐.

^{๑๑} อจ. ทุก. ๒๐/๓๗๑/๑๑๐.

มนสิการ”หมายถึง การทำไว้ในใจโดยแยบคายหรือการคิดเป็นถูกต้องตามความเป็นจริงโดยอาศัย การเก็บข้อมูลอย่างเป็น ระบบและคิดเชื่อมโยงตีความข้อมูลเพื่อนำไปใช้ต่อไป

พระพรหมบัณฑิต^{๑๒} ท่านได้อธิบายเพิ่มเติมว่า โยนิโสมนสิการมีวิธีคิดสรุปได้เป็นสี่แบบด้วยกันดังนี้ ๑) อุปายมณสิการ คือ คิดถูกวิธี การศึกษาต้องสอนให้คนมีวิธีคิดวิธีวิจัยและใช้วิธีการ นั้นอย่างถูกต้องว่องไว ๒) ปถมนสิการ คือ คิดมีระเบียบ การศึกษาจะต้องสอนให้คิดต่อเนื่องอย่างเป็นระบบมี ระเบียบไม่กระโดดไปกระโดดมา คิดอย่างมีเป้าหมาย ๓) การณมนสิการ คือ คิดมีเหตุผล รู้จักเชื่อมโยงว่าเหตุนี้นำไปสู่ผลอะไรหรือผลนี้มา จากเหตุอะไร ๔) อุปปาทกมนสิการ คือ คิดเป็นกุศล เป็นการคิดเพื่อค้นหาแก่นสารสาระ เมื่อได้รับ ข้อมูลข่าวสารมากมายต้องรู้จักกรองเอาส่วนที่เป็นประโยชน์และเหมาะสมกับเรา เรื่องโยนิโสมนสิการทั้งสี่ข้อนี้ พระพรหมบัณฑิตท่านได้แบ่งบทกลอน ในการจำเพื่อให้ง่ายขึ้นดังนี้ โยนิโสมนสิการคือ คิดเป็นทำใจในวิถีแห่งความจริงความงามและความดี ด้วยคติสี่ประเด็นเป็นสำคัญ ๑) คิดอะไรก็ให้มีวิธีคิด ๒) ตั้งดวงจิตแน่วแน่มิแปรผัน ๓) ใช้เหตุผลแก้ปัญหาสารพัน ๔) ต้องใจมั่นตามครรลองมองแง่ดี

ดังนั้นโยนิโสมนสิการทั้งสี่ประการเป็นวิธีคิดเพื่อเข้าถึงความจริงและอยู่อย่างสอดคล้องกับความจริงในธรรมชาติ ข้อแตกต่างระหว่างวิธีคิดของตะวันออกกับของตะวันตกอยู่ตรงนี้ วิธีคิดของตะวันออกมุ่งให้รู้ธรรมชาติตามความเป็นจริงไม่ใช่เพื่อกดขี่ข่มขู่ทำลายธรรมชาติ แต่มุ่งให้อยู่อย่างสอดคล้องกับธรรมชาติ นั่นคือสิ่งที่พระพุทธศาสนาเรียกว่า ธรรมานุธรรมปฏิบัติ^{๑๓} หมายถึงปฏิบัติธรรมน้อยให้คล้ายธรรมใหญ่ คือ เลือกรูปวิธีปฏิบัติดำเนินชีวิตให้สอดคล้องกับเป้าหมายหลักของธรรมชาติ เช่น อยู่อย่างไม่สร้างทุกข์ให้กับตนเองและคนอื่น มีแต่สร้างประโยชน์ตนและประโยชน์ท่าน นำความรู้ทั้งหมดที่มีมาใช้ให้สอดคล้องกับความเป็นจริงในธรรมชาติ

สรุปได้ว่าโยนิโสมนสิการ ประกอบด้วยวิธีคิด ๔ แบบ คือ การคิดถูกวิธี การคิดมีระเบียบ การคิดมีเหตุผล และการคิดเป็นกุศล อันเป็นขั้นตอนของการคิดที่ประกอบด้วยขั้นตอนการรับข้อมูล (สูตมยปัญญา) และการคิดวิเคราะห์ข้อมูล (จินตมยปัญญา) ซึ่งเป็นการคิดที่ต้องใช้วิจารณ์ญาณ มีขั้นตอนของการคิดอย่างแยบคายเพื่อให้ได้ข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์มากที่สุดและเหมาะสมกับตัวเรา ในการนำไปปรับใช้ในชีวิตประจำวัน อีกทั้งต้องมีวิธีคิดให้รู้เข้าใจธรรมชาติตามความเป็นจริง และดำเนินชีวิตโดยไม่สร้างทุกข์ให้ตนเองและผู้อื่น

พระพรหมคุณาภรณ์^{๑๔} ท่านอธิบายไว้ว่าปรโตโฆสะคือ เสียงจากผู้อื่น การกระตุ้นหรือชักจูงจากภายนอก ซึ่งหมายความว่า การรับฟังคำแนะนำสั่งสอน เสาเรียนความรู้ สนทนาซักถาม ฟังคำบอกเล่าชักจูงของผู้อื่น โดยเฉพาะการสดับสัทธรรมจากท่านผู้เป็นกัลยาณมิตร

^{๑๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สหธรรมิก, ๒๕๔๖)

^{๑๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์. (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๔๙.

^{๑๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สหธรรมิก, ๒๕๔๖).

ป.อ. ปยุตโต กล่าวว่า ปรัตโยสยะ แปลว่า เสียงจากอื่น หรือการกระตุ้นชักจูงจากภายนอก ได้แก่ การสั่งสอน แนะนำ การถ่ายทอด การโฆษณา การบอกเล่า ข่าวสาร คำชี้แจงอธิบายจากผู้อื่น ตลอดจนการเรียนรู้ เลียนแบบ จากแหล่งต่างๆ ภายนอกหรืออิทธิพลจากภายนอก^{๑๕} แหล่งการเรียนรู้ที่สำคัญประเภทนี้ คือ ครู อาจารย์ พ่อแม่ เพื่อน ญาติคนที่สนิทใกล้ชิด ผู้ร่วมงาน เจ้านาย บุคคลที่ได้รับความนิยมในด้านต่างๆ บุคคลที่มีชื่อเสียงในสังคม หนังสือ สื่อมวลชนต่างๆ สถาบันทางวัฒนธรรมและศาสนา เป็นต้น ซึ่งในที่นี้หมายความว่าถึงเฉพาะที่แนะนำไปในทางที่ดั่งามถูกต้อง ให้ความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง โดยเฉพาะที่สามารถช่วยนำไปสู่ปัจจัย ๒ ได้

ปัจจัยดังกล่าวนี้ จัดเป็นองค์ประกอบฝ่ายภายนอก ที่เรียกว่า ปัจจัยทางสังคม ผู้ที่มีคุณสมบัติเหมาะสมสามารถทำหน้าที่ปรัตโยสยะได้ดี มีคุณภาพสูง สามารถเรียกว่ากัลยาณมิตร หากผู้ที่เป็นกัลยาณมิตรจะทำหน้าที่ให้ได้ประสิทธิภาพและบรรลุผลสำเร็จในปรัตโยสยะได้นั้นจะต้องสามารถสร้างศรัทธาให้เกิดแก่ผู้ศึกษาได้หรือผู้ที่รับการฝึกและปฏิบัติ จึงเรียกรวีกการเรียนรู้ว่า วิธีการแห่งศรัทธา หากพ่อแม่ ครู อาจารย์ ผู้ซึ่งมีหน้าที่ให้ปรัตโยสยะ แต่ไม่สามารถทำให้ผู้ศึกษาเกิดความศรัทธาได้ ตัวอย่างเช่น เด็กๆ เกิดมีศรัทธาต่อแหล่งความรู้ความคิดอื่นมากกว่า เช่น ดาราในสื่อมวลชน ถ้าแหล่งของความรู้ข้อมูลเหล่านั้นให้ปรัตโยสยะที่ผิดพลาดเป็นโทษ ย่อมมีความอันตรายต่อกระบวนการแห่งการศึกษาเรียนรู้ ซึ่งนำมาสู่การศึกษาที่ผิดหรือความไร้การศึกษา^{๑๖}

พระธรรมโกศาจารย์^{๑๗} จากทัศนะของพระธรรมโกศาจารย์ ได้ให้แนวคิดไว้ว่าพละ ๔ คือ ปัญญาพละ วิริยพละ อดวิชชพละ สังคหพละ ปัญญาพละ กำลังคือปัญญา หมายถึง การพัฒนาพฤติกรรมความรู้คิดและปัญญานี้ ต้องมีปัญญา คือ ต้องเป็นผู้ชวนชวนเพื่อให้เกิดปัญญา ๓ ด้าน อาทิ สุตมยปัญญา ปัญญาเกิดจากการฟัง จินตามยปัญญา ปัญญาเกิดจากการคิด ภวานามยปัญญา ปัญญาเกิดจากการปฏิบัติ หรือการเจริญภาวนา ที่นำเอาปัญญาพละมาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาพฤติกรรมความรู้คิดและปัญญานี้ ผู้วิจัยมีความเห็นที่สอดคล้องกับทัศนะดังกล่าวนี้เพราะพระพุทธองค์ได้ตรัสสรรเสริญปัญญาไว้หลายแห่งต่างกาลต่างวาระกัน เช่น ตรัสว่า “ปัญญา โลกสมบัติ ปชฺโชโต ปัญญาเป็นแสงสว่างในโลก”^{๑๘} “ปัญญา นราน รตน ปัญญา เป็นรัตนะของนรชน”^{๑๙} เป็นต้น ตามหลักพระพุทธศาสนา มีปัจจัยเป็นเครื่องพัฒนาปัญญาอยู่ ๒ อย่าง คือ ปรัตโยสยะและโยนิโสมนสิการ^{๒๐}

^{๑๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยาย, (พิมพ์ครั้งที่ ๓๒). กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม์, ๒๕๕๕, หน้า ๖๑๔.

^{๑๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยาย, (พิมพ์ครั้งที่ ๓๒). กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม์, ๒๕๕๕, หน้า ๖๑๔.

^{๑๗} พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), พุทธวิธีบริหาร, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๕๓-๗๘.

^{๑๘} ส .ส. (บาลี) ๑๕/๘๐/๓๓. ส .ส. (ไทย) ๑๕/๘๐/๘๕.

^{๑๙} ส .ส. (บาลี) ๑๕/๕๑-๕๒/๒๖, ส .ส. (ไทย) ๑๕/๕๑/๖๗.

^{๒๐} อัง.ทุก. (ไทย) ๒๐/๑๒๗/๑๑๕, อัง.ทุก.อ. (ไทย) ๒/๑๒๗/๕๓.

พระมหารณินทร์ อาทิตวโร^{๒๑} ได้แสดงแนวคิดที่ว่า ปรโตโฆสะ แยกออกเป็น ๒ ส่วน คือ ส่วนที่เป็นบุคคลโดยตรง เช่น บิดามารดา ครู อาจารย์ ผู้เป็นกัลยาณมิตร คอยแนะนำตักเตือน ในสิ่งที่ ดิغامก่อให้เกิดความรู้หรือปัญญา เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ปัจจัยภายนอก ส่วนที่สองได้แก่ คัมภีร์ต่าง ๆ ที่บันทึกการสอนของท่านผู้รู้ทั้งหลาย เช่น ตารับตารา หรือหนังสือเรียน เป็นต้น เป็นแหล่งความรู้ที่เป็นประโยชน์เมื่อได้อ่านแล้วจะทำให้เกิดปัญญา

พระมหารณินทร์ อาทิตวโร^{๒๒} ได้อธิบายต่อว่า โยนิโสมนสิการ หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ปัจจัยภายใน ได้แก่การพิจารณาไตรตรองใคร่ครวญสิ่งที่ได้รับฟังมาจากบิดามารดา ครูอาจารย์นั้น หรือที่ได้อ่านมานั้นตามกาลังสติปัญญา ก็จะทำให้เกิดปัญญาเพิ่มขึ้น เช่น ได้ยินบิดามารดาบอกว่า การดื่มสุราไม่ดีเพราะจะทำให้สูญเสียการทรงตัว สติจะอ่อนกลางไม่สามารถควบคุมความคิดหรือ อวัยวะร่างกายของตนให้อยู่ในสภาวะปกติได้ เมื่อได้รับฟังมาอย่างนี้แล้ว ก็นำไปคิดไตรตรองต่อว่า เพราะเหตุใด สุราจึงมีฤทธิ์ทำให้คนที่ดื่มเป็นอย่างนั้น ก็ต้องไปศึกษาต่อว่า สุราประกอบด้วยสาร อะไรบ้าง หรือว่า สุราทำมาจากอะไร เมื่อคิดพิจารณาอย่างนี้แล้วก็จะทราบข้อเท็จจริงของสุรา ความรู้ที่ได้ก็กลายเป็นปัญญา ที่เกิดขึ้นด้วยโยนิโสมนสิการ

สรวิชัย ดวงชัย กล่าวถึงหลักโยนิโสมนสิการและปรโตโฆสะ ท่านอธิบายไว้ว่า ความรู้จัก คิดเป็น โดยความมีเหตุผล คือ การพิจารณาด้วยปัญญา อะไรเป็นคุณเป็นโทษประโยชน์มิใช่ประโยชน์ (โยนิโสมนสิการ) มองสิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นตามความเป็นจริง ด้วยเหตุปัจจัย มุมมองที่เป็นคุณต่อการ พัฒนาตนเอง ที่เอื้อต่อจิตใจ การแนะนำที่มุ่งให้บุคคลรู้จักคิดก่อให้เกิดผลดี คือ ทำให้เข้าใจสภาพ ปัญหาที่เกิดขึ้นได้อย่างถูกต้องเมื่อมีความรู้ที่ถูกต้องก็ส่งผลให้มีการปฏิบัติถูกต้องตามไปด้วย ขณะเดียวกันก็ส่งผลต่อความสงบเรียบร้อยของสังคม การอยู่ร่วมกันของมนุษย์ที่สำคัญก่อให้เกิดผลดี ต่อชีวิตของตนเอง^{๒๓} ดังนั้นการรู้จักคิด เป็นการค้นหาความจริงมองเห็นความเป็นจริงของสิ่งนั้น สืบสาว หาเหตุปัจจัยส่วนแบบที่สอง มองให้เป็นธรรมโอสถเพื่อขโลมจิตใจ ถ้ามองเป็นยาพิษ ต้องพัฒนาวิธีคิด ใหม่ด้วยโยนิโสมนสิการ คิดในทางเห็นอกเห็นใจ จิตใจประกอบด้วยเมตตา เป็นการเพิ่มความชุ่มชื้น ให้กับหัวใจ

สรุปได้ว่าความหมายปรโตโฆสะคือ เสียงจากผู้อื่น การกระตุ้นหรือชักจูงจากจากแหล่ง ต่างๆ ภายนอกหรืออิทธิพลจากภายนอก ซึ่งเป็น การรับฟังคำแนะนำสั่งสอน เล่าเรียนความรู้ สนทนาซักถาม ฟังคำบอกเล่าชักจูงของผู้อื่น โดยเฉพาะการสวดสัทธิธรรมจากท่านผู้เป็นกัลยาณมิตร แหล่งการเรียนรู้ที่สำคัญประเภทนี้ คือ ครู อาจารย์ พ่อแม่ เพื่อน ญาติคนที่สนิทใกล้ชิด บุคคลที่ได้รับ

^{๒๑} พระมหารณินทร์ อาทิตวโร, “การพัฒนาสังฆารเพื่อการบรรลธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท” วิทยานิพนธ์ พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๗๐.

^{๒๒} พระมหารณินทร์ อาทิตวโร, “การพัฒนาสังฆารเพื่อการบรรลธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท” วิทยานิพนธ์ พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๗๐.

^{๒๓} สรวิชัย ดวงชัย, จิตวิทยาการแนะนำเชิงพุทธ : แนวคิด หลักการและแนวปฏิบัติ, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.mcu.ac.th/site/articlecontent.php?articlegroup_id=337&flag=th [๒๕๕๘].

ความนิยมในด้านต่างๆ บุคคลที่มีชื่อเสียงในสังคม หนังสือ สื่อมวลชนต่างๆ สถาบันทางวัฒนธรรม และศาสนา เป็นต้น ซึ่งในที่นี้หมายความว่าเฉพาะที่แนะนำไปในทางที่ตรงถูกต้อง ให้ความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง โดยเฉพาะที่สามารถช่วยนำไปสู่ปัจจัยที่ ๒ ได้ ซึ่งจัดเป็นองค์ประกอบฝ่ายภายนอก ที่เรียกว่า ปัจจัยทางสังคม ผู้ที่มีคุณสมบัติเหมาะสมสามารถทำหน้าที่โปรโตโฆษะได้ดี มีคุณภาพสูง สามารถเรียกว่ากัลยาณมิตร หากผู้ที่เป็นกัลยาณมิตรจะทำหน้าที่ให้ได้ประสิทธิภาพและบรรลุผลสำเร็จในโปรโตโฆษะได้นั้นจะต้องสามารถสร้างศรัทธาให้เกิดแก่ผู้ศึกษาได้หรือผู้ที่รับการฝึกและปฏิบัติ จึงเรียกรวีกการเรียนรู้ว่า วิธีการแห่งศรัทธา

ความหมายโยนิโสมนสิการ คือ การใช้ความคิดถูกวิธี ความรู้จักคิด คิดเป็น คือกระทำในใจโดยแยบคาย มองสิ่งทั้งหลายด้วยความคิดพิจารณา รู้จักสืบสาวหาเหตุผล แยกแยะสิ่งนั้น ๆ หรือปัญหานั้น ๆ ออก ให้เห็นตามสภาวะและตามความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย

ดังนั้นแล้วโปรโตโฆษะและโยนิโสมนสิการต้องอาศัยแนวทางแนวคิดของพละ ๔ คือ ปัญญาพละ วิริยพละ อนุวัชชพละ สังคหพละ ปัญญาพละ กำลังคือปัญญา หมายถึง การพัฒนาการรู้คิดและปัญญานี้ ต้องมีปัญญา คือ ต้องเป็นผู้ชวนชวนเพื่อให้เกิดปัญญา ๓ ด้าน อาทิ สุตมยปัญญา ปัญญาเกิดจากการฟัง จินตามยปัญญา ปัญญาเกิดจากการคิด ภาวนามยปัญญา ปัญญาเกิดจากการปฏิบัติ หรือการเจริญภาวนา ที่นำเอาปัญญาพละมาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาการรู้คิดและปัญญานี้ ผู้วิจัยมีความเห็นที่สอดคล้องกับทัศนะดังกล่าวนี้เพราะพระพุทธองค์ได้ตรัสสรรเสริญปัญญาไว้หลายแห่งต่างกาลต่างวาระกัน เช่น ตรัสว่า “ปัญญา โลกสมิ ปชฺโชโต ปัญญาเป็นแสงสว่างในโลก” “ปัญญา นราน รตน ปัญญา เป็นรัตนะของนรชน” เป็นต้น ตามหลักพระพุทธศาสนา มีปัจจัยเป็นเครื่องพัฒนาปัญญาอยู่ ๒ อย่าง คือ โปรโตโฆษะและโยนิโสมนสิการ

๒.๑.๒ หลักแนวคิดศรัทธาตามแนวพุทธจิตวิทยา

หลักแนวคิดเรื่องศรัทธาตามแนวพุทธจิตวิทยา ผู้วิจัยจะศึกษาในประเด็นหลักๆ ดังนี้คือ ความหมายของศรัทธา ประเภทของศรัทธา และศรัทธาที่น้อมนำต่อการพัฒนาการเจริญไตรสิกขา

ความหมายของศรัทธา ศรัทธา^{๒๔} ตามความหมายที่ใช้ในพจนานุกรม หมายถึง “ความเชื่อถือ ความเลื่อมใส” คำ ศรัทธา นี้ คณะกรรมการจัดทำพจนานุกรมศัพท์ศาสนาสาทุก แห่งราชบัณฑิตยสถาน ได้บัญญัติมาจากคำ faith และอธิบายว่า หมายถึง “ความเชื่อ ความเลื่อมใส โดยทั่ว ๆ ไปแบ่งได้เป็น ๓ ประเภท คือ ๑. ศรัทธาโดยไม่ต้องใช้ปัญญาแสวงหาความจริง ๒. ศรัทธาโดยใช้ปัญญาแสวงหาความจริงไปพร้อม ๆ กัน ๓. ศรัทธาต่อเมื่อมีประสบการณ์ด้วยตนเองจริง ๆ แล้ว

คำว่า ศรัทธา เป็นภาษาสันสกฤต ซึ่งในภาษาบาลีตรงกับคำว่า สัทธา แปลว่า ความเชื่อ สามารถแสดงในรูปศัพท์วิเคราะห์ได้ดังนี้ ส+ธา ธาตุ (ทรงไว้ ให้ เลี้ยงดู) ในกรณีที่มี ส เป็นบทหน้า

^{๒๔} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: มีคุศพัลลิเคชั่นส์, ๒๕๕๖), หน้า ๑๑๓๗.

ธา ธาตุจึงมีความหมายว่า เลื่อมใส เชื่อถือ หรือเชื่อมต่อ^{๒๕} สัทธา ที่แปลว่า ความเชื่อ มีปรากฏใน พระไตรปิฎก ได้แก่ ความสัทธา ความเชื่อ ความกำหนด ความเลื่อมใส สัทธา คือ สัทธา คือ

สัทธินทรีย์ สัททาพะละ ปรารภพระผู้มีพระภาค^{๒๖}

สททหนํ สทธา ความเชื่อ ชื่อว่า สัทธา^{๒๗}

สททหติ เอตายาติ สทธา แปลว่า ธรรมชาติอันเป็นเหตุเชื่อถือ (ของบุคคล)^{๒๘}

สัทธา หรือ ความเชื่อ เขียนอย่างสันสกฤตเป็น ศรัทธา ในทางธรรม หมายถึง เชื่อสิ่งที่ควร เชื่อ, ความเชื่อที่ประกอบด้วยเหตุผล, ความเชื่อมั่นมั่นในสิ่งดีงาม ความเลื่อมใสซาบซึ้งชื่นใจ สนุกใจ เชื่อมมั่นมีใจใญ่มั่นมุ่งมั่นไปตามไปปรับคุณความดีในบุคคลหรือสิ่งนั้นๆ ความมั่นใจในความจริง ความดี สิ่งดีงาม และในการทำความดี ไม่ลู่ไหลตื่นตูมไปตามลักษณะอาการภายนอก

ท่านแสดงสืบๆ กันมาว่า ๔ อย่างคือ ๑. กัมมสัทธา เชื่อกรรม ๒. วิปากสัทธา เชื่อผลของ กรรม ๓. กัมมัสสกตาสัทธา เชื่อว่าสัตว์มีกรรมเป็นของตัวเอง ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ๔. ตถาคตโพธิสัทธา เชื่อปัญญาตรัสรู้ของพระตถาคต^{๒๙} (Sadha: Faith; Belief; Confidence)

จากการที่ผู้วิจัยได้ศึกษาความหมายของศรัทธาตามแนวพุทธจิตวิทยาสามารถสรุปได้ว่า ศรัทธานั้นเป็นธรรมชาติอันเป็นเหตุเชื่อถือ หมายถึง ความเชื่อ ความเลื่อมใส ซึ่งเป็นความเชื่อที่ ประกอบด้วยเหตุผล เป็นความมั่นใจในความจริงความดีสิ่งดีงามและในการทำความดีไม่ลู่ไหลตื่นตูม ไปตามลักษณะอาการภายนอก

ประเภทของศรัทธา ซึ่งศรัทธามีหลายประเภท จากการศึกษาค้นคว้าปรากฏมีหลักฐานใน พระไตรปิฎกดังนี้

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต) อธิบายประเภทของศรัทธาไว้ว่า ประเภทของ ศรัทธามี ๔ ประการดังต่อไปนี้

๑. กัมมสัทธา คือ เชื่อกรรม, เชื่อกฎแห่งกรรม, เชื่อว่ากรรมมีอยู่จริง คือ เชื่อว่าเมื่อทำ อะไรโดยมีเจตนา คือ ตั้งใจทำทั้งรู้ ย่อมเป็นกรรม คือ เป็นความชั่วความดีมีขึ้นในตน เป็นเหตุปัจจัย ก่อให้เกิดผลดีผลร้ายสืบเนื่องต่อไป การกระทำไม่ว่างเปล่าและเชื่อว่าผลที่ต้องการจะสำเร็จได้ด้วยการกระทำ มีใช้ด้วยอ้อนวอนหรืออนอนคอยโชค เป็นต้น

^{๒๕} พระวิสุทธาจารย์มหาเถระ, ธาตวัตถสังคหปาฐนีสสยยะ, แปลโดย พระราชปริยัติโมลี (อุปสโม) และ คณะ, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๒๐๙- ๒๑๐.

^{๒๖} สทธาติ: ยา จ ภควนฺตํ อารพฺภ สทธา สททหนํ อโภปนา อภิปปนา อภิปปสาโท สทธา สทธินทรีย์ สททาผลํ; ชุ.จ. (บาลี) ๓๐/๑๑๔/๒๒๘, ชุ.จ. (ไทย) ๓๐/๑๑๔/๒๗๗, อภิ.สง. (บาลี) ๓๔/๑๒/๒๓.

^{๒๗} พระราชเทวี (สมพงษ์ พรหมวิไล), สัททาวิลลสวคคหะ, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ประติพัทธ์, ๒๕๓๖), หน้า ๑๒๗.

^{๒๘} มูลนิธิมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, อภิธานปุပ္พีปิกา และ อภิธานปุပ္พีปิกสูจิ, (กรุงเทพมหานคร: มหามงกุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕), หน้า ๘๔๗.

^{๒๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๔๒๘.

๒) วิปากสังขธา คือ เชื่อวิบาก, เชื่อผลของกรรม, เชื่อว่าผลของกรรมมีจริง คือ เชื่อว่ากรรมที่ทำแล้วต้องมีผล และผลต้องมีเหตุ ผลดีเกิดจากกรรมดี ผลชั่วเกิดจากกรรมชั่ว

๓) กัมมัสมกตาสังขธา คือ เชื่อความที่สัตว์มีกรรมเป็นของตน, เชื่อว่าแต่ละคนเป็นเจ้าของ จะต้องรับผิดชอบเสวยวิบากเป็นไปตามกรรมของตน

๔) ตถาคตโพธิสังขธา คือ เชื่อความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า, มั่นใจในองค์พระตถาคต ว่าทรงเป็นพระสัมมาสัมพุทธะ ทรงพระคุณทั้ง ๑ ประการ ตรัสธรรม บัญญัติวินัยไว้ด้วยดี ทรงเป็นผู้นำทางที่แสดงให้เห็นว่า มนุษย์คือเราทุกคนนี้ หากฝึกตนด้วยดี ก็สามารถเข้าถึงภูมิธรรมสูงสุด บริสุทธิหลุดพ้นได้ ดังที่พระองค์ได้ทรงบำเพ็ญไว้เป็นแบบอย่าง

ศรัทธา ๔ อย่างนี้ มีมาในบาลีเฉพาะข้อที่ ๔ อย่างเดียว ว่าโดยใจความ ศรัทธา ๓ ข้อต้นย่อรวมลงในข้อที่ ๔ ได้ทั้งหมด อนึ่ง ในข้อ ๓ มีข้อธรรมที่มาในบาลีคล้ายกัน คือ กัมมัสมกตาทฎณปริชาหยังรู้ความที่สัตว์มีกรรมเป็นของตน^{๓๐}

ในคัมภีร์อรรถกถาจำแนกว่ามี ศรัทธา ๔ ระดับ คือ ๑) อากมนสังขธา ความเชื่อ ความมั่นใจของพระโพธิสัตว์ อันสืบมาจากการบำเพ็ญสังฆบารมี (อากมนียสังขธา หรืออากมนสังขธา) ๒) อธิคมสังขธา ความเชื่อมั่นของพระอริยบุคคล ซึ่งเกิดจากการเข้าถึงด้วยการบรรลุธรรมเป็นประจักษ์ (อธิคมนสังขธา) ๓) โอภักปนสังขธา ความเชื่อหนักแน่นสนิทแน่วเมื่อได้ปฏิบัติก้าวหน้าไปในการเห็นความจริง เช่น เมื่อกล่าวถึง พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ (โอภักปนียสังขธา) ๔) ปสาทสังขธา ความเชื่อที่เป็นเพียงความเลื่อมใสจากการได้ยินได้ฟัง^{๓๑}

จากการที่ผู้วิจัยได้ศึกษาประเภทของศรัทธาในพระไตรปิฎกและคัมภีร์ สรุปได้ว่าประเภทของศรัทธามี ๔ ประเภท ได้แก่ ๑) รตนัตถยสังขธา ความเชื่อมั่นในพระรัตนตรัย ๓ คือ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ๒) กัมมสังขธา เชื่อกรรม ๓) วิปากสังขธา เชื่อผลของกรรม ๔) กัมมัสมกตาสังขธา เชื่อว่าสัตว์มีกรรมเป็นของตัวเอง ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว

ศรัทธาที่น้อมนำต่อการพัฒนาการเจริญไตรสิกขา พระพุทธศาสนาเป็นศาสตร์แห่งการศึกษา การฝึกพัฒนาตนเองในด้านของจิตวิญญาณ เพื่อการดับกิเลสและทุกข์ ในการพัฒนาตนเองเพื่อความหลุดพ้นตามหลักไตรสิกขานั้น ศรัทธามีความสำคัญอย่างมาก ถ้าหากเป็นศรัทธาที่ประกอบด้วยปัญญากำกับ หรือศรัทธาที่ถูกต้อง จากการศึกษาศรีพรหมคุณาภรณ์ ท่านได้อธิบายสรุปหลักความสำคัญของศรัทธาไว้ดังนี้

ศรัทธาระดับศีล ศรัทธาเป็นองค์ธรรมที่สำคัญมากช่วยคุ้มศีลไว้ โดยเหนี่ยวรั้งจากความชั่วและทำให้มั่นคงสุจริต ไม่อนุญาตให้สิ่งเร้ายั่ววนโน้มนำไปสู่การทำ ความชั่ว มีความประพลิตที่ติงามถูกต้อง รักษากายวาจาใจให้เรียบร้อยให้เป็นปกติ ศรัทธาระดับสมาธิ ศรัทธาทำให้เกิดสมาธิได้ ทำ

^{๓๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาของธรรมสภา, ๒๕๕๖), หน้า ๑๔๐.

^{๓๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๔๒๘-๔๒๘.

ให้จิตที่ตั้งมั่นแน่วแน่ สงบมั่นคง มีความพากเพียรในการปฏิบัติ ในระดับปัญญา ศรัทธาที่ประกอบด้วยเหตุและผล ทำให้เกิดสัมมาทิฐิ พัฒนาเป็นการใช้โยนิโสมนสิการ รู้เท่าทันความเป็นจริง จนเกิดปัญญาการรู้แจ้งในที่สุด

อย่างไรก็ตาม ศรัทธามีคุณประโยชน์ ๒ ลักษณะดังนี้คือ ลักษณะที่หนึ่ง ศรัทธาเป็นปัจจัยให้เกิดปีติ ซึ่งทำให้เกิดปีติสัทธา (ความสงบเยือกเย็น) นำไปสู่สมาธิและปัญญาในที่สุด อีกลักษณะหนึ่ง ศรัทธาทำให้เกิดวิริยะ คือความพากเพียรที่จะปฏิบัติ ทดลองสิ่งที่เชื่อด้วยศรัทธานั้น ให้เห็นผล ประจักษ์จริงจางแก่ตน นำไปสู่ปัญญาในที่สุด^{๓๒}

นอกจากนี้ ผู้ที่สามารถปฏิบัติตนได้ตามหลักไตรสิกขา ๓ เป็นผู้ที่จะเห็นทุกข์ภัยในวัฏสงสาร ก็สามารถกำจัดกิเลส คือ ราคะ โทสะ โมหะและอวิชชาได้ ทำให้เป็นผู้สิ้นอาสวะกิเลสได้^{๓๓} ไตรสิกขา คือ ข้อปฏิบัติที่ต้องศึกษาศึกษา ๓ อย่าง คือ อธิศีลสิกขา อธิปัญญาสิกขา เรียกว่า ศีล สมาธิ ปัญญา อันเป็นการ จัดรวมขององค์ทั้งหมดในอริยมรรคมีองค์ ๘ นั่นคือ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ จัดรวมลงในศีล สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ จัดรวมลงในสมาธิ สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ จัดรวมลงในปัญญา การปฏิบัติตามมรรคมีองค์ ๘ ชื่อว่าดำเนินตามทางที่จะพาไปสู่พระนิพพาน ดังพุทธพจน์ที่ว่า มรรคมีองค์ ๘ นี้ เรียกว่า พรหมมัญญะ และผลแห่งพรหมจรรย์ คือ โสดาปัตติผล สกทาคามีผล อนาคามีผล อรหันตผล^{๓๔}

สรุปความหมายของศรัทธาตามแนวพุทธจิตวิทยาสามารถสรุปได้ว่า ศรัทธานั้นเป็นธรรมชาติอันเป็นเหตุเชื่อถือ หมายถึง ความเชื่อ ความเลื่อมใส ซึ่งเป็นความเชื่อที่ประกอบด้วยเหตุผล เป็นความมั่นใจในความจริงความดีสิ่งดีงามและในการทำความดีไม่ลู่ไหลตื่นตูมไปตามลักษณะอาการภายนอก โดยทั่ว ๆ ไปแบ่งได้เป็น ๓ ประเภท คือ ๑. ศรัทธาโดยไม่ต้องใช้ปัญญาแสวงหาความจริง ๒. ศรัทธาที่ใช้ปัญญาแสวงหาความจริงไปพร้อม ๆ กัน ๓. ศรัทธาต่อเมื่อมีประสบการณ์ด้วยตนเองจริง ๆ แล้ว

ประเภทของศรัทธาสรุปได้ว่า จากหลักฐานในพระไตรปิฎก ประเภทของศรัทธามี ๔ ประการดังต่อไปนี้ ๑. กัมมสัทธา คือ เชื่อกรรม, เชื่อกฎแห่งกรรม, เชื่อว่ากรรมมีอยู่จริง คือ เชื่อว่าเมื่อทำอะไรโดยมีเจตนา คือ จงใจทำทั้งรู้ ย่อมเป็นกรรม คือ เป็นความชั่วความดีมีขึ้นในตน เป็นเหตุปัจจัยก่อให้เกิดผลดีผลร้ายสืบเนื่องต่อไป การกระทำไม่ว่างเปล่าและเชื่อว่าผลที่ต้องการจะสำเร็จได้ด้วยการกระทำ มิใช่ด้วยอำนาจหรืออนอนคอยโชค เป็นต้น ๒) วิปากสัทธา คือ เชื่อวิบาก, เชื่อผลของกรรม, เชื่อว่าผลของกรรมมีจริง คือ เชื่อว่ากรรมที่ทำแล้วต้องมีผล และผลต้องมีเหตุ ผลดีเกิดจากกรรมดี ผลชั่วเกิดจากกรรมชั่ว ๓) กัมมัสสกตาสัทธา คือ เชื่อความที่สัตว์มีกรรมเป็นของตน, เชื่อว่าแต่ละคนเป็นเจ้าของ จะต้องรับผิดชอบเสวยวิบากเป็นไปตามกรรมของตน ๔) ตถาคตโพธิสัทธา คือ เชื่อความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า, มั่นใจในองค์พระตถาคต ว่าทรงเป็นพระสัมมาสัมพุทธะ ทรงพระคุณ

^{๓๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยาย, (พิมพ์ครั้งที่ ๓๒). กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วิไลวัฒนา, ๒๕๕๕, หน้า ๖๑๗.

^{๓๓} คุรุยละเอียดใน อัง. ทุก. (บาลี) ๒๐/๘๘/๗๙, อัง. ทุก. (ไทย) ๒๐/๘๘/๓๑๒-๓๑๔.

^{๓๔} คุรุยละเอียดใน ส. ม. (บาลี) ๑๙/๓๙/๒๐, ส. ม. (ไทย) ๑๙/๓๙/๒๐.

ทั้ง ๙ ประการ ตรัสธรรม ปัญญาวิสัยไว้ด้วยดี ทรงเป็นผู้นำทางที่แสดงให้เห็นว่า มนุษย์คือเราทุกคนนี้ หากฝึกตนด้วยดี ก็สามารรถเข้าถึงภูมิธรรมสูงสุด บริสุทธิ์หลุดพ้นได้ ดังที่พระองค์ได้ทรงบำเพ็ญไว้เป็นแบบอย่าง

จากการที่ผู้วิจัยได้ศึกษาศรัทธาที่น้อมนำต่อการพัฒนาการเจริญไตรสิกขาตามแนวพุทธจิตวิทยาสามารถสรุปได้ว่า ศรัทธาระดับศีลช่วยคุ้มศีลไว้ให้ห่างจากความชั่ว มีความประพฤติที่ดีงาม และรักษากายวาจาใจให้เป็นปกติ ศรัทธาระดับสมาธิทำให้เกิดสมาธิได้ ทำให้จิตสงบมั่นคงและมีความพากเพียรในการปฏิบัติ ในระดับปัญญา ศรัทธาที่ประกอบด้วยเหตุและผล ทำให้สัมมาทิฐิพัฒนาเป็นการใช้โยนิโสมนสิการ รู้เท่าทันความเป็นจริง จนเกิดปัญญาการรู้แจ้งในที่สุด

ผู้ที่สามารถปฏิบัติตนได้ตามหลักไตรสิกขา ๓ ทำให้เป็นผู้ที่เห็นทุกข์ภัยในวัฏสงสาร ก็สามารถกำจัดกิเลสและอวิชชาได้ ทำให้เป็นผู้สิ้นอาสวะกิเลสได้

๒.๑.๓ หลักแนวคิดทฤษฎีปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยา

ผู้วิจัยจะนำเสนอหลักแนวคิดทฤษฎีปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยา ในประเด็นหลัก ดังนี้คือ ความหมายของปัญญา ประเภทของปัญญา และการพัฒนาปัญญา

ความหมายของปัญญา คำว่าปัญญา เป็นภาษาบาลี แปลว่า ความรู้ทั่ว มีรูปวิเคราะห์ดังนี้ ป + ญา ธาตุ (ความรู้)^{๙๕} ปัญญาเยเต เอตยาติ ปัญญา สภาวะ ที่ช่วยให้รู้ ชื่อว่าปัญญา, ปชานนญฺเฐน ปัญญา ชื่อว่าปัญญา เพราะรู้ว่าทั่วถึง ปชานาติ เอตยาตีติ ปัญญา ธรรมชาติ เป็นเครื่องรู้ทั่วแห่งบุคคล ชื่อว่า ปัญญา ได้แก่ ธรรมชาติที่รู้สภาวะธรรมตามความเป็นจริง ชื่อว่าปัญญา เพราะมีสภาวะรู้ชัด^{๙๖} ปากาเรน ชานาติ อนิจจาทิวเสน อวพุชฌตีติ ปัญญา ธรรมชาติที่ชื่อว่า ปัญญา ย่อมรู้โดยประการ คือรู้ชัดด้วยอำนาจอนิจจลักษณะ

จากความหมายของปัญญาในคัมภีร์ไวยากรณ์ผู้วิจัยกล่าวโดยสรุปว่า ปัญญา หมายถึง ความรู้ทั่วถึงว่ามีสภาวะรู้ชัด รู้สภาวะธรรมตามความเป็นจริง

ปัญญา ๓ ปัญญา คือ ความรู้ความเข้าใจที่ชัดเจนในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ประกอบด้วยปัญญาที่เกิดจากการคิด ปัญญาที่เกิดจากการสดับตรับฟังและปัญญาที่เกิดจากการปฏิบัติ ดังนี้ (พระพรหมคุณาภรณ์. ๒๕๕๗)

๑. จิตตามนยปัญญา คือ ปัญญาเกิดจากการคิดพิจารณาเรื่องใดเรื่องหนึ่งอย่างมีเหตุผล หลักการ ข้อเท็จจริง ข้อมูลสารสนเทศ ด้วยวิธีคิดที่หลากหลาย หรือการคิดแบบโยนิโสมนสิการ

๒. สุตมยปัญญา คือ ปัญญาเกิดจากการสดับตรับฟัง การเล่าเรียนจากบุคคลอื่นหรือจากสื่อ เป็นปัญญาที่เกิดจากบุคคลภายนอกหรือปรโตโฆสะ

^{๙๕} พระวิสุทธิธำรงมหาเถระ, ธาตุวัตถสังคหปาฐนนิสสยะ, แปลโดย พระปริยัติโมลี (อุปลโม) และคณะ, (กรุงเทพมหานคร โรงพิมพ์มหาจุฬา ๒๕๓๕). หน้า ๑๔๖.

^{๙๖} ขุ.ป. (บาลี) ๓๑/๔๒/๔๙, ขุ.ป. (ไทย) ๓๑/๔๒/๖๔.

๓. ภาวนามยปัญญา คือ ปัญญาที่เกิดจากการปฏิบัติจริงด้วยตนเอง จากการศึกษาที่ได้คิดได้ฟัง จากบุคคลอื่น แล้วตรวจสอบทบทวนตนเองอยู่ตลอดเวลา

สรุปความหมายของปัญญา คำว่าปัญญา คือธรรมชาติที่รู้สภาวะธรรมตามความเป็นจริง ปัญญาจึง หมายถึง ความรู้ทั่วถึงว่ามีสภาวะรู้ชัด รู้สภาวะธรรมตามความเป็นจริง ดังนั้นความรู้ความเข้าใจที่ชัดเจนในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ประกอบด้วย ปัญญาที่เกิดจากการคิด ปัญญาที่เกิดจากการสดับตรับฟังและปัญญาที่เกิดจากการปฏิบัติ เรียกว่า ปัญญา ๓ ปัญญา ดังนี้ ๑. จิตตามนยปัญญา คือ ปัญญาเกิดการคิดพิจารณาเรื่องใดเรื่องหนึ่งอย่างมีเหตุผลหลักการ ข้อเท็จจริง ข้อมูลสารสนเทศ ด้วยวิธีคิดที่หลากหลาย หรือการคิดแบบโยนิโสมนสิการ ๒. สุตมยปัญญา คือ ปัญญาเกิดจากการสดับตรับฟัง การเล่าเรียนจากบุคคลอื่นหรือจากสื่อ เป็นปัญญาที่เกิดจากบุคคลภายนอกหรือปรโตโฆสะ ๓. ภาวนามยปัญญา คือ ปัญญาที่เกิดจากการปฏิบัติจริงด้วยตนเอง จากการศึกษาที่ได้คิดได้ฟังจากบุคคลอื่น แล้วตรวจสอบทบทวนตนเองอยู่ตลอดเวลา

๒.๑.๔ หลักแนวคิดทฤษฎีกระบวนการรู้ คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยา

มนุษย์จะมีความสุขอย่างแท้จริง ก็ต้องดำเนินชีวิตให้ถูกต้อง คือปฏิบัติถูกต้องต่อชีวิตของตนเอง และต่อสภาพแวดล้อม ทั้งทางสังคม ทางธรรมชาติและวัตถุโดยทั่วไป รวมทั้งทางเทคโนโลยี คนที่รู้จักดำเนินชีวิต ย่อมมีชีวิตที่ดีงามและมีความสุขที่แท้จริง ย่อมหมายถึงมีความสุขที่เอื้อต่อการมีความสุขของผู้อื่นด้วย

การดำรงชีวิตนั้น หากมองในแง่การดิ้นรนและต่อสู้เพื่อความอยู่รอด การดำรงชีวิตอย่างถูกต้องก็คือ การรู้จักแก้ไขปัญหา หรือการแก้ปัญหาเป็น มองอีกแง่หนึ่งการดำเนินชีวิตของคน มีการทำกิจกรรม ทำการต่างๆ โดยการเคลื่อนไหว แสดงออก เป็นพฤติกรรมทางวาจาหรือทางกาย หากไม่แสดงออกมามีภายนอก ก็จะแสดงออกมามีภายใน ซึ่งเป็นพฤติกรรมของจิตใจ อาจใช้คำศัพท์ว่า วัฏกรรม กายกรรม และ มโนกรรม หรือเรียกรวมว่า กรรมทางไตรทวาร หากอธิบายการดำเนินชีวิตในแง่นี้ คือ การทำกรรมทั้ง ๓ ประการ ถ้าผู้ที่ทำกรรม ๓ อย่างนี้ได้ถูกต้อง ย่อมสามารถดำรงชีวิตไปได้ด้วยดี ดังนั้นการดำรงชีวิตที่ถูกต้องเดผลดี จึงจำเป็นต้องรู้จักคิด รู้จักพูด และรู้จักทำ อธิบายให้ง่ายๆ ได้ว่า คิดเป็น พูดเป็น และทำเป็น^{๓๗} พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานกล่าวว่า ความคิด^{๓๘} คือ สิ่งที่มีรู้ขึ้นในใจ ความรู้ที่เกิดขึ้นภายในใจ ก่อให้เกิดการแสวงหาความรู้ต่อไป เช่น เครื่องบินเกิดขึ้นได้เพราะความคิดของมนุษย์ ความคิด คือ สติปัญญาที่จะทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งอย่างถูกต้องและสมควร เช่น คนทำลายของสาธารณะเป็นพวกไม่มีความคิด.

พระพรหมคุณาภรณ์ ท่านได้อธิบาย ทฤษฎีการคิด ในแนวทางพุทธจิตวิทยาไว้ว่า ในแง่ของการรับรู้ ความคิดเป็นจุดศูนย์รวม ที่ข่าวสารข้อมูลทั้งหมดไหลมาชุมนุม เป็นที่วินิจฉัยและนำข่าวสารข้อมูลเหล่านั้นไปปรุงแต่งสร้างสรรค์และใช้การต่างๆ อธิบายได้ว่า การคิดถูกต้องรู้จักคิด หรือ

^{๓๗} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยาย, (พิมพ์ครั้งที่ ๓๒). กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วิไลวัฒนา, ๒๕๕๕, หน้า ๖๐๗.

^{๓๘} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๒, (กรุงเทพมหานคร: มีบุ๊คส์พับลิเคชันส์, ๒๕๕๖), หน้า ๒๔๒.

คิดเป็น เป็นศูนย์กลางที่บริหารการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องทั้งหมด เพราะเป็นหัวหน้าชี้ นำทาง และควบคุมการปฏิบัติถูกต้องในแง่อื่นๆ ทั้งหมด เมื่อคิดเป็นแล้ว ก็ช่วยให้พูดเป็น ทำเป็น แก้ปัญหาเป็น ช่วยให้ดูเป็น ฟัง กิน ใช้ บริโภคเป็นและคบหาเสวนาเป็น ตลอดไปทุกอย่าง คือดำเนินชีวิตเป็นนั่นเอง ดังนั้น การรู้จักคิดหรือคิดเป็น เป็นตัวนำที่ชักพาหรือการเปิดช่องไปสู่การดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง หรือชีวิตดีงามทั้งหมด^{๓๙}

พุทธธรรมถือเอาลักษณะที่ไร้โทษ ไร้ทุกข์ และเหมาะสมที่จะให้ถึงจุดหมายนี้เป็นสำคัญ จึงใช้คำว่า พอดี เป็นหลัก ดังนั้น สำหรับคำว่า ดำเนินชีวิตเป็น จึงใช้คำว่า ดำเนินชีวิตพอดี คือดำเนินชีวิตพอดีที่จะให้บรรลุความจุดหมายแห่งการเป็นอยู่อย่างไร้โทษไร้ทุกข์มีความสุขที่แท้จริง พุทธธรรมยังแสดงหลักการว่า การที่จะดำเนินชีวิตให้ถูกต้อง หรือมีชีวิตที่ดีงามได้นั้น จะต้องมีการฝึกฝนพัฒนาตน ซึ่งได้แก่กระบวนการที่เรียกว่า การศึกษา หรือมรรคจะเกิดขึ้นได้ก็ด้วยศึกษา ดังนั้นการคิดถูกต้อง รู้จักคิดหรือคิดเป็น เป็นตัวนำของชีวิตที่ดีงามหรือมรรค ฉันท การฝึกฝนพัฒนาความคิดที่ถูกต้อง ให้รู้จักคิด หรือคิดเป็น ก็เป็นตัวนำของหการศึกษา หรือศึกษา ฉันทนั้น^{๔๐}

ในการฝึกฝนพัฒนาตนนั้นจะต้องมี กระบวนการศึกษา การมีชีวิตที่ดีงามนั้น จะต้องผ่านการฝึกฝนความรู้จักคิด หรือคิดเป็น ซึ่งเป็นตัวนำ ที่เป็นปัจจัยนำพาไปสู่ความรู้ความเข้าใจ ความคิดเห็น ตลอดจนความเชื่อถูกต้อง ที่เรียกว่า “สัมมาทิฐิ” ซึ่งเป็นแกนกลางของชีวิตที่ดีงามทั้งหมด การพัฒนาสัมมาทิฐิ ที่เป็นแกนนำในกระบวนการของการศึกษานั้น จัดว่าเป็นสาระสำคัญของการพัฒนาปัญญา ที่เป็นแกนกลางของการพัฒนาคน ที่เรียกว่าการศึกษานั้นเอง^{๔๑} เมื่อทำความเข้าใจเบื้องต้นได้ดังนี้แล้ว ก็จะนำเข้าสูทฤษฎีการรับรู้ต่อไป

อย่างไรก็ตามพระพรหมคุณาภรณ์^{๔๒} ท่านได้อธิบาย ทฤษฎีการรับรู้ ในแนวทางพุทธจิตวิทยาไว้ว่า การคิดพ่วงต่อจากกระบวนการเรียนรู้ “กระบวนการรับรู้” เริ่มต้นด้วยการที่อายตนะประสพกับอารมณ์ และเกิดวิญญูณ คือ ความรู้ต่ออารมณ์นั้น เช่น เห็น ได้ยิน ตลอดถึงรู้ต่อเรื่องในใจ เมื่อเกิดความเป็นอย่างนี้แล้ว ก็เรียกว่ามีการรับรู้ หรือเกิดผัสสะ เมื่อมีการรับรู้ ก็จะมีความรู้สึกต่ออารมณ์นั้น เช่น สุข สบาย ทุกข์ ไม่สบาย หรือเฉยๆ เรียกว่า เวทนา พร้อมกันนั้น ก็จะมีความหมายรู้อารมณ์ว่าเป็นนั้นเป็นนี่ เป็นอย่างนั้นอย่างนี้ ซื่อนั้นชื่อนี้ เรียกว่าสัญญา จากนั้นจึงเกิดความคิด ความดำริตรึกต่างๆ เรียกว่า วิตักกะ กระบวนการรับรู้ เป็นไปอย่างนี้เหมือนกัน ไม่ว่าจะเป็นการประสพอารมณ์ โดยได้รับประสพการณ์ภายนอก หรือการนึกถึงยกเอาเรื่องราวต่างๆขึ้นมาพิจารณาในใจ ซึ่งผู้วิจัยเขียนอธิบายอย่างง่ายเป็นตัวอย่างได้ดังนี้

^{๓๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยาย, (พิมพ์ครั้งที่ ๓๒). กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม์, ๒๕๕๕), หน้า ๖๐๙.

^{๔๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยาย, (พิมพ์ครั้งที่ ๓๒). กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม์, ๒๕๕๕), หน้า ๖๐๙.

^{๔๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยาย, (พิมพ์ครั้งที่ ๓๒). กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม์, ๒๕๕๕), หน้า ๖๑๐.

^{๔๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยาย, (พิมพ์ครั้งที่ ๓๒). กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม์, ๒๕๕๕), หน้า ๖๑๐.

ตา + รูป + เห็น = การรับรู้ $\longrightarrow$ รู้สึกทุกข์ $\longrightarrow$ จำได้หมายรู้ $\longrightarrow$ คิด
(อายตนะ) (อารมณ์) (จักขุวิญญาณ) (ผัสสะ) (เวทนา) (สัญญา) (วิตกกะ)

พระพรหมคุณาภรณ์^{๔๓} ท่านได้อธิบาย ขั้นตอนการคิด ในแนวทางพุทธจิตวิทยาไว้ว่า ขั้นตอนของการคิด หรือวิตกะนั้น มีความสำคัญอย่างยิ่งในการกำหนดบุคลิกภาพและวิถีชีวิตของบุคคลตลอดจนถึงสังคม จึงมีบทบาทอย่างยิ่งในการศึกษา แต่ความคิดนั้นจะเป็นอย่างไร ย่อมต้องอาศัยปัจจัยที่กำหนดนั้นอีกต่อหนึ่ง ซึ่งปัจจัยที่มีอิทธิพลอย่างมากต่อความคิด ได้แก่ ความรู้สึกสุขทุกข์ (เวทนา) โดยทั่วไปเมื่อมีการรับรู้ และเกิดเวทนาแล้ว ถ้าไม่มีปัจจัยอื่นมาเข้ามาแปรหรือตัดตอน เวทนาจึงเป็นตัวกำหนดวิถีของความคิด คือ ถ้ารู้สึกสบาย เป็นสุข ก็ชอบใจ อยากรู้ อยากรู้อยากเอา เป็นต้นหาฝ่ายบวก ถ้ารู้สึกไม่สบาย ปีบคั้น เป็นทุกข์ ก็ขัดใจไม่ชอบ อยากรู้อยากหนีหรืออยากทำลาย เป็นต้นหาฝ่ายลบ

ต่อจากนั้นความคิดปรุงแต่งต่างๆก็จะกำหนดเน้นหรือเพ่งไปที่อารมณ์ คือสิ่งที่มาของเวทนานั้น เอาสิ่งนั้นเป็นที่จับของความคิด พร้อมทั้งความจำได้หมายรู้ว่าเป็นสิ่งนั้นสิ่งนี้ เป็นอย่างไร (สัญญา) แล้วความคิดปรุงแต่งก็ดำเนินไปตามวิถีทางของความชอบใจไม่ชอบใจนั้น เครื่องปรุงแต่งของความคิด ก็คือ ความโน้มเอียง ความเคยชิน กิเลส จิตนิสัยต่างๆที่จิตได้สะสมไว้ (สังขาร) และคิดอยู่ในกรอบ ในขอบเขต ในแนวทาง ของสังขารนั้นจากความคิด ก็อาจแสดงออกมาเป็นการกระทำ การพูด การแสดงบทบาทต่างๆ ถ้าไม่ถึงขั้นแสดงออกภายนอก แต่ก็มีผลกระทบอยู่ภายในจิตใจ ทำให้จิต ชุ่มมัว เร้าร้อน เศร้าหมอง มองไม่เห็นตามความเป็นจริง แม้ในกรณีความรู้สึกเฉยๆ ไม่สุข ไม่ทุกข์ หากไม่รู้จักคิด ปล่อยให้ความคิดอยู่ในอิทธิพลของเวทนา ก็กลายเป็นความคิดฟุ้งซ่านเพื่อฝัน ซึ่งเป็นสภาพไม่เอื้ออำนวยต่อคุณภาพชีวิต และเป็นอกุศล สร้างปัญหาและก่อให้เกิดทุกข์^{๔๔} กระบวนของความคิดนี้เขียนให้ดูง่าย แสดงเฉพาะสภาพจิต หรือองค์ธรรมที่สำคัญได้ดังนี้

การรับรู้ $\longrightarrow$ ความรู้สึกทุกข์ $\longrightarrow$ ความอยาก ที่เป็นปฏิริยาบวก-ลบ $\longrightarrow$ ปัญหา
(ผัสสะ) (เวทนา) (ตัณหา) (ทุกข์)

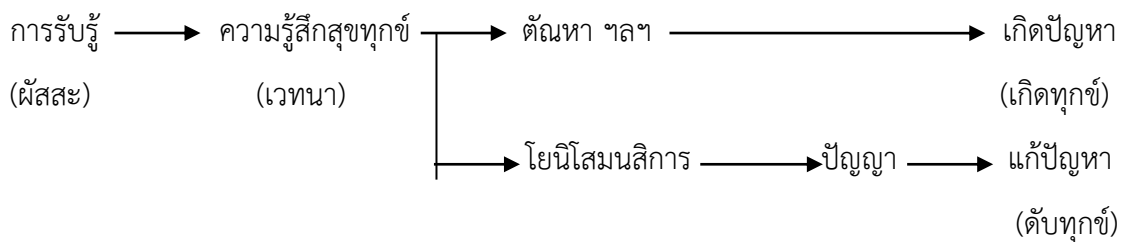
อย่างไรก็ตาม เมื่อมีความคิดที่ได้รับการถ่ายทอดโดยปรโตโฆสะ จากสถาบันต่างๆหรือบุคคล และยึดถือเอาไว้ด้วยศรัทธา เพียงแค่นี้ยังไม่ให้ไหลไปตามกระแสความคิด แต่ในลำดับต่อไปปรโตโฆสะที่ได้อาจชักนำศรัทธาเชื่อต่อการคิดเองได้ ความคิดพิจารณาที่ศรัทธาต่อปรโตโฆสะช่วยเป็นสื่อ นำด้วยองค์ธรรมที่เรียกว่า โยนิโสมนสิการ ซึ่งปรโตโฆสะที่ดี นำไปสู่การสร้างศรัทธาที่ก่อให้เกิดโยนิโสมนสิการ เมื่อโยนิโสมนสิการบังเกิดขึ้นแล้ว ก็มีจุดเริ่มต้นของการศึกษา คือได้มีการพัฒนาปัญญาเริ่มขึ้น ซึ่งจะทำให้เกิดการคิดที่ใช้ปัญญา และทำให้เกิดปัญญาเจริญงอกงามยิ่งขึ้น นำไปสู่การแก้ปัญหา เป็นทางแห่งการดับทุกข์ และนี่คือการศึกษ อธิบายได้ว่า กระบวนการคิดที่

^{๔๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยาย, (พิมพ์ครั้งที่ ๓๒). กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม์, ๒๕๕๕), หน้า ๖๑๖.

^{๔๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยาย, (พิมพ์ครั้งที่ ๓๒). กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม์, ๒๕๕๕), หน้า ๖๑๖.

สนองปัญญา คือการคิดที่แก้ปัญหา นำไปสู่การดับทุกข์ และเป็นการศึกษา เมื่อโยนิโสมนสิการเข้ามา มีบทบาท โดยการตัดเวทนาไม่ให้เกิดตัณหาต่อไป มีเพียงสเวยเวทนา แต่ไม่เกิดตัณหา เมื่อไม่เกิดตัณหา ก็ไม่เกิดความคิดปรุงแต่งตามอิทธิพลของตัณหา นั้น เมื่อตัดกระบวนการคิดสนองตัณหาแล้ว โยนิโสมนสิการนำความคิดไปสู่การแก้ปัญหา แก้ปัญหาดับทุกข์^{๔๕}

อธิบายโดยกระบวนการความคิดอย่างง่ายดังนี้

บุคคลที่มีการศึกษาสมบูรณ์แล้ว เมื่อคิดก็คิดอย่างมีโยนิโสมนสิการ เมื่อไม่คิดก็มีสติครองใจอยู่กับปัจจุบัน คือ กำกับจิตอยู่กับสิ่งที่กำลังทำและพฤติกรรมที่กำลังดำเนินไปอยู่ หมายถึงมีสติรู้ตัวทั่วพร้อม เพราะโยนิโสมนสิการเป็นเครื่องหล่อเลี้ยงสติ และทำให้ต้องใช้ปัญญา เมื่อความคิดมีความเป็นระเบียบมีจุดหมาย จิตก็ไม่เลื่อนลอย มีความรู้ตัวอยู่กับกิจที่กำลังทำอยู่นั้น เรียกว่า สติ ดังที่ได้กล่าวมา แสดงให้เห็นว่า โยนิโสมนสิการ เป็นการใช้ความคิดอย่างถูกวิธี ที่เป็นองค์ธรรมสำคัญต่อกระบวนการของการศึกษา หรือการพัฒนาตน อยู่ที่จุดแกนกลางคือการพัฒนาปัญญา เป็นองค์ธรรมที่จำเป็นสำหรับการมีชีวิตที่ดีงาม ซึ่งแก้ปัญหาและพัฒนาตนเองได้^{๔๖}

ดังนั้นเมื่อเปรียบเทียบในกระบวนการพัฒนาปัญญา โยนิโสมนสิการอยู่ในระดับที่เหนือกว่าศรัทธา เพราะเป็นขั้นที่เริ่มใช้ความคิดของตนเป็นอิสระ แต่ในการพิจารณาในแง่ของการศึกษาอบรม โยนิโสเป็นองค์ประกอบภายใน เกี่ยวกับการฝึกใช้ความคิด ให้อัจฉกคิดอย่างถูกวิธี คิดอย่างมีระเบียบ รู้จักคิดวิเคราะห์ ไม่มองเห็นสิ่งต่างๆอย่างตื้นๆผิวเผิน เป็นขั้นสำคัญในการสร้างปัญญาที่บริสุทธิ์ เป็นอิสระ ทำให้ทุกคนสามารถพึ่งตนเองได้ ช่วยเหลือตนเองได้ และนำไปสู่อิสระ ไร้ทุกข์ พร้อมทั้งสันติสุขที่เป็นจุดหมายสูงสุดของพุทธธรรม^{๔๗}

สรุปได้ว่า หลักการคิดในแนวทางพุทธจิตวิทยา คือ การรับรู้ ความคิดเป็นจุดศูนย์กลาง ที่ข่าวสารข้อมูลทั้งหมดไหลมาชุมนุม เป็นที่วินิจฉัยและนำข่าวสารข้อมูลเหล่านั้นไปปรุงแต่งสร้างสรรค์ และใช้การต่างๆ อธิบายได้ว่า การคิดถูกต้องรู้จักคิด หรือคิดเป็น เป็นศูนย์กลางที่บริหารการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องทั้งหมด เพราะเป็นหัวหน้าชี้แนะ นำทาง และควบคุมการปฏิบัติถูกต้องในแง่อื่นๆ ทั้งหมด เมื่อคิดเป็นแล้ว ก็ช่วยให้พูดเป็น ทำเป็น แก้ปัญหาเป็น ช่วยให้ดูเป็น ฟัง กิน ใช้ บริโภคเป็นและคบ

^{๔๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยาย, (พิมพ์ครั้งที่ ๓๒). กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธรรม, ๒๕๕๕, หน้า ๖๑๗.

^{๔๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยาย, (พิมพ์ครั้งที่ ๓๒). กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธรรม, ๒๕๕๕, หน้า ๖๑๘.

^{๔๗} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยาย, (พิมพ์ครั้งที่ ๓๒). กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธรรม, ๒๕๕๕, หน้า ๖๑๘.

หาเสวนาเป็น ตลอดไปทุกอย่าง คือดำเนินชีวิตเป็นนั่นเอง ดังนั้น การรู้จักคิดหรือคิดเป็น เป็นตัวนำที่ ชักพาหรือการเปิดช่องไปสู่การดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง หรือชีวิตดีงามทั้งหมด

ดังนั้นในการฝึกฝนพัฒนาตนเองจะต้องมี กระบวนการศึกษา การมีชีวิตที่ดีงามนั้น จะต้อง ผ่านการฝึกฝนความรู้จักคิด หรือคิดเป็น ซึ่งเป็นตัวนำ ที่เป็นปัจจัยนำพาไปสู่ความรู้ความเข้าใจ ความ คิดเห็น ตลอดจนความเชื่อถูกต้อง ที่เรียกว่า “สัมมาทิฐิ” ซึ่งเป็นแกนกลางของชีวิตที่ดีงามทั้งหมด ดังนั้นการดำรงชีวิตที่ถูกต้องเดผลดี จึงจำเป็นต้องรู้จักคิด รู้จักพูด และรู้จักทำ อธิบายให้ง่ายๆ ได้ว่า คิดเป็น พูดเป็น และทำเป็น

สรุปได้ว่าหลักการรู้คิดและปัญญาในแนวทางพุทธจิตวิทยา คือ การคิดฟุ้งต่อจาก กระบวนการเรียนรู้ “กระบวนการรับรู้” เริ่มต้นด้วยการที่อายตนะประสบกับอารมณ์ และเกิด วิญญาณ คือ ความรู้ต่ออารมณ์นั้น เช่น เห็น ได้ยิน ตลอดถึงรู้ต่อเรื่องในใจ เมื่อเกิดความเป็นอย่างนี้ แล้ว ก็เรียกว่ามีการรับรู้ หรือเกิดผัสสะ เมื่อมีการรับรู้ ก็จะมีความรู้สึกต่ออารมณ์นั้น เช่น สุข สบาย ทุกข์ ไม่สบาย หรือเฉยๆ เรียกว่า เวทนา พร้อมกันนั้น ก็จะมี ความหมายรู้อารมณ์ว่าเป็นนั้นเป็นนี้ เป็นอย่างนั้นอย่างนี้ ชื่อนั้นชื่อนี้ เรียกว่าสัญญา จากนั้นจึงเกิดความคิด ความดำริตริตริกต่างๆ เรียกว่า วิตักกะ กระบวนการรับรู้ เป็นไปอย่างนี้เหมือนกัน ไม่ว่าจะเป็นการประสบการณ์ โดยได้รับ ประสบการณ์ภายนอก หรือการนึกถึงยกเอาเรื่องราวต่างๆ ขึ้นมาพิจารณาในใจ

ดังนั้นกระบวนการคิดที่สนองปัญญา คือการคิดที่แก้ปัญหา นำไปสู่การดับทุกข์ และเป็น การศึกษา เมื่อโยนิโสมนสิการเข้ามามีบทบาท โดยการตัดเวทนาไม่ให้เกิดตัณหาต่อไป มีเพียงเสวย เวทนา แต่ไม่เกิดตัณหา เมื่อไม่เกิดตัณหา ก็ไม่เกิดความคิดปรุงแต่งตามอิทธิพลของตัณหา นั้น เมื่อตัด กระบวนการคิดสนองตัณหาแล้ว โยนิโสมนสิการนำความคิดไปสู่การแก้ปัญหา แก้ปัญหาดับทุกข์

๒.๒ หลักแนวคิดทฤษฎีจิตวิทยาเกี่ยวกับพฤติกรรมกรู้คิดและปัญญา

๒.๒.๑ ความหมายพฤติกรรมกรู้คิดและปัญญา

การเกิดกรู้คิดในทางจิตวิทยาศึกษาได้จาก จิตวิทยากรู้คิดและปัญญา (Cognitive Psychology) คือสาขาวิชาที่ศึกษาการทดลองกระบวนการจัดการกับข้อมูลของระบบต่างๆทางสมอง ที่บันทึกข้อมูลของโลกภายนอกจากประสบการณ์และนำข้อมูลความรู้ที่ได้เหล่านั้นไปใช้ใน กระบวนการรู้คิดทั้งหลายและในกิจกรรมปัญญาทางสมองขั้นสูง ได้แก่ การแก้ปัญหา การให้เหตุผล การประเมินค่า การตัดสินใจ และการสร้างสรรค์ รวมทั้งศึกษาพฤติกรรมต่างๆ ที่ปรับเปลี่ยน ให้ เป็นไปตามความรู้ที่ได้จากกระบวนการทางสมองเหล่านี้ โดยเน้นศึกษาว่ามนุษย์สามารถที่จะรู้ (Knowing) คิด (Thinking) และสร้างความฉลาด หรือปัญญา (Intelligence) ในการนำไปใช้อย่างไร เช่น การรับรู้ ความจำ และการแก้ปัญหา^{๔๔}

^{๔๔} อุบลวรรณ ภาวนันท์, จิตวิทยากรู้คิดและปัญญา (Cognitive Psychology), พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๕), หน้า ๑.

การรู้คิดคืออะไร แนวคิดของการรู้คิดตามความเชื่อของนักจิตวิทยานั้น มีการศึกษาอยู่บนฐานของความเชื่อว่า การรู้คิด (Cognition) เป็นกระบวนการทางสมองที่เกิดขึ้นภายในในตัวคนซึ่งกระบวนการทางสมองเป็นกิจกรรมที่เกี่ยวกับการรับรู้ การจำ การเรียนรู้ และการคิด โดยนักจิตวิทยาได้เน้นกระบวนการคิดด้วยวิธีการทดลองเพื่อวิเคราะห์และศึกษาให้เข้าใจว่าคนเราเกิดการรู้คิดได้อย่างไร เนื่องจากสังคมในยุคศตวรรษที่ ๒๑ กำลังก้าวสู่ยุคแห่งข้อมูลข่าวสารหรือสารสนเทศ และมีการใช้เทคโนโลยีขั้นสูงในการติดต่อสื่อสารส่งต่อข้อมูล เป็นเหตุที่ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงของมูลอย่างรวดเร็ว สถาบันการศึกษาต่างๆ จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องพัฒนาเด็กและเยาวชนให้เรียนรู้สิ่งต่างๆ อย่างมีประสิทธิภาพ ผู้เรียนจะต้องใช้ทักษะ กระบวนการคิด และรู้คิดเป็นปัจจัยในการเรียนรู้และสร้างองค์ความรู้^{๔๙}

กระบวนการรู้คิด^{๕๐} เกิดจากการศึกษาเรื่องทฤษฎีประมวลสารหรือทฤษฎีกระบวนการทางสมองในการประมวลผลข้อมูล เนื่องจากเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับกระบวนการพัฒนาสติปัญญาของมนุษย์ที่ให้ความสนใจเกี่ยวกับการทำงานของสมอง ทฤษฎีดังกล่าวนี้ได้รับความนิยมตั้งแต่ ปี ค.ศ. 1950 เรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน มีชื่อเรียกภาษาไทยว่าทฤษฎีการประมวลข่าวสารสนเทศ สำหรับทฤษฎีนี้มีแนวคิดว่าการทำงานของสมองมีความคล้ายคลึงกับการทำงานของคอมพิวเตอร์ ซึ่ง Klausmeier (1995) อธิบายไว้ว่า การเรียนรู้ของมนุษย์เกิดจากการทำงานของสมอง โดยเปรียบเทียบการทำงานของคอมพิวเตอร์กับการทำงานของสมองที่มีการทำงานเป็นขั้นตอนดังนี้ ๑) การรับข้อมูล (Input) โดยผ่านทางอุปกรณ์หรือเครื่องรับข้อมูล ๒) การเข้ารหัส (Encoding) โดยคำสั่งชุดคำสั่งของซอฟต์แวร์ (Software) ๓) การส่งข้อมูลออก (output) โดยผ่านทางอุปกรณ์

Klausmeier^{๕๑} อธิบายเพิ่มเติมไว้ว่าการประมวลผลข้อมูลโดยเริ่มต้นจากการที่มนุษย์ได้รับสิ่งเร้าเข้ามาทางประสาทสัมผัสทั้ง ๕ สิ่งเร้าที่เข้ามาจะได้รับการบันทึกไว้ในความจำระยะสั้น โดย ๒องค์ประกอบคือ การรู้จัก (Recognition) และความใส่ใจ (Attention) ของบุคคลที่รับสิ่งเร้า บุคคลจะเลือกรับสิ่งเร้าที่ตนรู้จักหรือมีความสนใจ สิ่งเร้าเหล่านั้นซึ่งจะได้รับการบันทึกลงในความจำระยะสั้น (Short-Term Memory) จำเป็นต้องเก็บข้อมูลไว้ใช้ชั่วคราว การเก็บข้อมูลไว้ใช้ภายหลังสามารถทำได้โดยข้อมูลนั้นจำเป็นต้องได้รับประมวลและเปลี่ยนรูปโดยการเข้ารหัส (Endcoding) เพื่อนำไปเก็บไว้ในความจำระยะยาว (Long-Term Memory) การทำข้อมูลให้มีความหมายสำหรับตนเองโดยสัมพันธ์สิ่งที่เรียนรู้ระหว่างสิ่งใหม่กับสิ่งเก่าที่เคยเรียนรู้มาก่อนนั้นเรียกว่า กระบวนการขยายความคิด (Elaborative Process)

^{๔๙} ลักขณา สิริวัฒน์, การรู้คิด (Cognition), พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม์, ๒๕๕๘), หน้า ๑-๒.

^{๕๐} ลักขณา สิริวัฒน์, การรู้คิด (Cognition), พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม์, ๒๕๕๘), หน้า ๓.

^{๕๑} ลักขณา สิริวัฒน์, การรู้คิด (Cognition), พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม์, ๒๕๕๘), หน้า ๓.

เฮร์เบิร์ต ไชมอน^{๕๒} (Herbert Simon) ได้ให้ความหมายของกระบวนการรู้คิด (Definition of Cognitive Process) ไว้ว่า กระบวนการรู้คิดหมายถึง ขั้นตอนของการนำข้อมูลที่เก็บไว้ในระบบหนึ่งไปสู่อีกระบบหนึ่ง ซึ่งประกอบด้วย ๕ ขั้นตอนตามแนวคิดของไชมอน ดังนี้คือ ๑) การใส่ใจ (Attention) ได้แก่การจดจ่ออยู่กับข้อมูลหรือสิ่งเร้าที่ไม่กระตุ้นเพื่อรับข้อมูลเข้ามาอยู่ในระบบความจำสัมผัส (Sensory Memory) ๒) การรับรู้ (Perception) หมายถึง การนำข้อมูลจากความจำสัมผัสไปแปลความหมายจนเกิดความรู้ความเข้าใจว่าข้อมูลหรือสิ่งเร้านั้นคืออะไร ๓) การทวนซ้ำ (Rehearsal) หมายถึง การทวนข้อมูลที่รู้ หรือเข้าใจซ้ำๆ โดยไม่เปลี่ยนรูปแบบของข้อมูลเหล่านั้น เช่นท่องบทสวดมนต์ซ้ำๆ จนสามารถสวดมนต์ได้โดยไม่ต้องดูบทสวด เป็นต้น ๔) การเข้ารหัส (Encoding) หมายถึง กระบวนการแสดงข้อมูลในลักษณะการเก็บข้อมูลไว้อย่างมีความหมายในความจำระยะยาว ทำให้จำได้อย่างแม่นยำ ๕) การค้นคืน หมายถึง การนำข้อมูลจากความจำมาใช้ งาน หรือการใช้ในการแก้ปัญหา นักจิตวิทยากลุ่มปัญญานิยมเชื่อว่า การรู้คิดเป็นหัวใจสำคัญของการเกิดองค์ความรู้ ครูผู้สอนจึงต้องสนับสนุนให้นักเรียนมีความสามารถในการรู้คิดให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้

เฮร์เบิร์ต ไชมอน^{๕๓} (Herbert Simon) อธิบายเพิ่มเติมไว้ว่า การเข้ารหัส (Encoding) อาจทำได้ดังนี้ ๑) การจัดการ (Organization) หมายถึง การจัดระบบระเบียบของข้อมูลเป็นการนำข้อมูลมาจัดเป็นแผนภูมิจัดลำดับลดหลั่นลงมาของข้อมูล เช่นการทำแผนผังความคิดรวบยอด (Conceptual map) หรือแผนที่ความคิด (Mind Map) เป็นต้น ๒) การลงลึกในรายละเอียด (Elaboration) หมายถึง การนำข้อมูลใหม่ ที่เข้ามาไปสัมพันธ์กับความรู้ความเข้าใจเดิมที่มีอยู่ก่อน ทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจในข้อมูลทั้งหมดโดยชัดเจนและแจ่มแจ้ง ๓) การปฏิบัติ (Activity) หมายถึง การกระทำกิจกรรมอย่างกระตือรือร้นเพื่อจำข้อมูลในความจำระยะยาวให้ได้ เช่น การใช้เวลาว่างในการถามตอบข้อมูลต่างๆ ระหว่างเพื่อน การใช้กลยุทธ์ในการจำ เช่น วิธีโลไซ (Locis) จำตัวย่อ หรือจำเป็นข้อความที่มีคำคล้องจอง เป็นต้น

การรู้คิดนั้นเป็นกระบวนการทางสมองที่เกิดขึ้นภายในตัวคนซึ่งกระบวนการทางสมองเป็นกิจกรรมที่เกี่ยวกับการรับรู้ การจำ การเรียนรู้และการคิด^{๕๔} ความหมายของการรู้คิด (Cognition) หมายถึง กระบวนการทางจิตที่ทำการเปลี่ยนแปลงข้อมูลที่ผ่านเข้ามาทางประสาทสัมผัส ในรูปแบบต่างๆ กระบวนการนี้ทำหน้าที่ตั้งแต่ลดข้อมูลเปลี่ยนรหัสและส่งไปเก็บไว้ในกล่องความจำ และรื้อฟื้น

^{๕๒} ลักขณา สิริวัฒน์, การรู้คิด (Cognition), พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม์, ๒๕๕๘), หน้า ๖.

^{๕๓} ลักขณา สิริวัฒน์, การรู้คิด (Cognition), พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม์, ๒๕๕๘), หน้า ๖.

^{๕๔} อุบลวรรณ ภาวกานันท์, จิตวิทยาการรู้คิดและปัญญา (Cognitive Psychology), พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๕), หน้า ๑.

เรียกคืนกลับมาได้เมื่อต้องการรับรู้ จินตนาการ การแก้ปัญหา การจำได้ และการคิด ซึ่งล้วนเป็นคำอธิบายถึงขั้นตอนต่างๆ เมื่อเกิดการรู้คิดขึ้นมา^{๕๕}

การรู้คิดมีความสัมพันธ์กับการรับรู้ การรับรู้มีกระบวนการอย่างไร การรับรู้ เป็นกระบวนการสัมผัสต่อสิ่งเร้าโดยผ่านสมอง เกิดการคิดและแปลความหมายจากประสบการณ์เดิมอันเป็นพื้นฐานของการทำความเข้าใจสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นได้ เมื่อมีสิ่งเร้าจากสิ่งแวดล้อมเข้ามากระทบกับอวัยวะรับรู้ซึ่งจะส่งกระแสความรู้สึกนั้นๆ ไปยังสมองเพื่อให้เกิดการตีความและเกิดการรับรู้ขึ้น นอกจากนี้การรับรู้ของบุคคลยังเป็นกระบวนการสร้างความประทับใจต่อบุคคลอื่นในด้านต่างๆ อันเนื่องมาจากการสัมพันธ์ภาพกัน จะเห็นได้ว่าการรับรู้มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อพฤติกรรมของมนุษย์ในการดำรงชีวิตที่ขาดเสียมิได้^{๕๖} การที่เราสามารถตีความสิ่งต่างๆ ที่ได้จากประสาทสัมผัสหรืออวัยวะความรู้สึก ๕ ชนิดคือ ตา หู จมูก ลิ้น และผิวหนัง การรับรู้ทั้ง ๕ ลักษณะนั้นล้วนต้องผ่านสมองหรือการคิดทั้งสิ้นและการรับรู้จึงเกิดขึ้นได้อย่างสมบูรณ์^{๕๗}

การรับรู้มีความหมายว่าอย่างไร การรับรู้^{๕๘} (Perception) คือ วิธีการที่บุคคลมองโลกที่อยู่รอบตัวเอง โดยแต่ละคนนั้นมีความคิดต่อตัวกระตุ้นอย่างเดียวกันภายใต้เงื่อนไขเดียวกัน แต่อาจมีตัวกระตุ้น (Recognize) การเลือกสรร (Select) การประมวล (Organize) และการตีความ (Interpret) เกี่ยวกับตัวกระตุ้นดังกล่าวไม่เหมือนกัน นอกจากนี้ยังขึ้นอยู่กับพื้นฐานของกระบวนการของแต่ละคนเกี่ยวกับความต้องการ ค่านิยม การคาดหวัง และปัจจัยอื่นอีกด้วยดังนั้นการรับรู้สามารถให้คำจำกัดความว่า การรับรู้ (Perception) เป็นกระบวนการที่บุคคลแต่ละคนมีการเลือกประมวลและการตีความเกี่ยวกับตัวกระตุ้นออกมาได้อย่างมีความหมายและได้นี้เนื้อหา

สรุปได้ว่าพฤติกรรมและการเกิดการรู้คิดและปัญญา ในทางจิตวิทยาศึกษาได้จากจิตวิทยาการรู้คิดและปัญญา (Cognitive Psychology) คือกระบวนการจัดการกับข้อมูลของระบบต่างๆทางสมองที่บันทึกข้อมูลของโลกภายนอกจากประสบการณ์และนำข้อมูลความรู้ที่ได้เหล่านั้นไปใช้ในกระบวนการรู้คิดทั้งหลายและในกิจกรรมปัญญาทางสมองขั้นสูง ได้แก่ การแก้ปัญหา การให้เหตุผล การประเมินค่า การตัดสินใจ และการสร้างสรรค์ รวมทั้งศึกษาพฤติกรรมต่างๆ ที่ปรับเปลี่ยน ให้เป็นไปตามความรู้ที่ได้จากกระบวนการทางสมองเหล่านี้ โดยเน้นศึกษาว่ามนุษย์สามารถที่จะรู้ (Knowing) คิด (Thinking) และสร้างความฉลาด หรือปัญญา (Intelligence) ในการนำไปใช้อย่างไร เช่น การรับรู้ ความจำ และการแก้ปัญหา

^{๕๕} ลักขณา สริวัฒน์, การรู้คิด (Cognition), พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม์, ๒๕๕๘), หน้า ๕.

^{๕๖} ลักขณา สริวัฒน์, การรู้คิด (Cognition), พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม์, ๒๕๕๘), หน้า ๒๗.

^{๕๗} ลักขณา สริวัฒน์, การรู้คิด (Cognition), พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม์, ๒๕๕๘), หน้า ๒๘.

^{๕๘} ลักขณา สริวัฒน์, การรู้คิด (Cognition), พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม์, ๒๕๕๘), หน้า ๒๘.

สรุปว่าการรู้คิดคือ แนวคิดของการรู้คิดตามความเชื่อของนักจิตวิทยานั้น มีการศึกษาอยู่บนพื้นฐานของความเชื่อว่า การรู้คิด (Cognition) เป็นกระบวนการทางสมองที่เกิดขึ้นภายในตัวคนซึ่งกระบวนการทางสมองเป็นกิจกรรมที่เกี่ยวกับการรับรู้ การจำ การเรียนรู้ และการคิด กระบวนการรู้คิดเกิดจากการศึกษาเรื่องทฤษฎีประมวลสารหรือทฤษฎีกระบวนการทางสมองในการประมวลผลข้อมูล เนื่องจากเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับกระบวนการพัฒนาสติปัญญาของมนุษย์ที่ให้ความสนใจเกี่ยวกับการทำงานของสมอง อธิบายไว้ว่า การเรียนรู้ของมนุษย์เกิดจากการทำงานของสมอง โดยเปรียบเทียบการทำงานของคอมพิวเตอร์กับการทำงานของสมองที่มีการทำงานเป็นขั้นตอนดังนี้ ๑) การรับข้อมูล (Input) โดยผ่านทางอุปกรณ์หรือเครื่องรับข้อมูล ๒) การเข้ารหัส (Encoding) โดยคำสั่งชุดคำสั่งของซอฟต์แวร์ (Software) ๓) การส่งข้อมูลออก (output) โดยผ่านทางอุปกรณ์

สรุปได้ว่าการรับรู้มีความหมายว่า การรับรู้ (Perception) คือ วิธีการที่บุคคลมองโลกที่อยู่รอบตัวเอง โดยแต่ละคนนั้นมีความคิดต่อตัวกระตุ้นอย่างเดียวกันภายใต้เงื่อนไขเดียวกัน แต่อาจมีตัวกระตุ้น (Recognize) การเลือกสรร (Select) การประมวล (Organize) และการตีความ (Interpret) เกี่ยวกับตัวกระตุ้นดังกล่าวไม่เหมือนกัน

ดังนั้นการรู้คิดมีความสัมพันธ์กับการรับรู้ การรับรู้มีกระบวนการอย่างไร การรับรู้ เป็นกระบวนการสัมผัสต่อสิ่งเร้าโดยผ่านสมอง เกิดการคิดและแปลความหมายจากประสบการณ์เดิมอันเป็นพื้นฐานของการทำความเข้าใจสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นได้ เมื่อมีสิ่งเร้าจากสิ่งแวดล้อมเข้ามากกระทบกับอวัยวะรับความรู้สึกซึ่งจะส่งกระแสความรู้สึกนั้นๆ ไปยังสมองเพื่อให้เกิดการตีความและเกิดการรับรู้ขึ้น นอกจากนี้การรับรู้ของบุคคลยังเป็นกระบวนการสร้างความประทับใจต่อบุคคลอื่นในด้านต่างๆ อันเนื่องมาจากการสัมพันธ์ภาพกัน จะเห็นได้ว่าการรับรู้มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อพฤติกรรมของมนุษย์ในการดำรงชีวิตที่ขาดเสียมิได้ การที่เราสามารถตีความสิ่งต่างๆ ที่ได้จากประสาทสัมผัสหรืออวัยวะความรู้สึก ๕ ชนิดคือ ตา หู จมูก ลิ้น และผิวหนัง การรับรู้ทั้ง ๕ ลักษณะนั้นล้วนต้องผ่านสมองหรือการคิดทั้งสิ้นและการรับรู้จึงเกิดขึ้นได้อย่างสมบูรณ์

สรุปความหมายของกระบวนการรู้คิดและปัญญา (Definition of Cognitive Process) หมายถึง ขั้นตอนของการนำข้อมูลที่เก็บไว้ในระบบหนึ่งไปสู่อีกระบบหนึ่ง ซึ่งประกอบด้วย ๕ ขั้นตอนตามแนวคิดของไซมอน ดังนี้คือ ๑) การใส่ใจ (Attention) ได้แก่การจดจ่ออยู่กับข้อมูลหรือสิ่งเร้าที่ไม่กระตุ้นเพื่อรับข้อมูลเข้ามาอยู่ในระบบความจำสัมผัส (Sensory Memory) ๒) การรับรู้ (Perception) หมายถึง การนำข้อมูลจากความจำสัมผัสไปแปลความหมายจนเกิดความรู้ความเข้าใจว่าข้อมูลหรือสิ่งเร้านั้นคืออะไร ๓) การทวนซ้ำ (Rehearsal) หมายถึง การทวนข้อมูลที่รู้ หรือเข้าใจซ้ำๆ โดยไม่เปลี่ยนรูปแบบของข้อมูลเหล่านั้น ๔) การเข้ารหัส (Encoding) หมายถึง กระบวนการแสดงข้อมูลในลักษณะการเก็บข้อมูลไว้ด้วยความหมายในความจำระยะยาว ทำให้จำได้อย่างแม่นยำ ๕) การค้นคืน หมายถึง การนำข้อมูลจากความจำมาใช้งาน หรือการใช้ในการแก้ปัญหา การรู้คิดเป็นหัวใจสำคัญของการเกิดองค์ความรู้ ครูผู้สอนจึงต้องสนับสนุนให้นักเรียนมีความสามารถในการรู้คิดให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้

๒.๒.๒ แนวคิดและทฤษฎีของเกสตัลท์

๒.๒.๒.๑ แนวคิดและทฤษฎีการเรียนรู้และการรับรู้ (เกสตัลท์)

ทฤษฎีการเรียนรู้และการรับรู้ที่นั่นคงจะต้องกล่าวถึงนักจิตวิทยาในกลุ่มเกสตัลท์ (Gestalt Psychology) นักจิตวิทยาคนสำคัญกลุ่มนี้ได้แก่ Max Werthimer, Kurt Koffka และ Wolfgang Kohler ทั้งหมดเป็นชาวเยอรมันเชื้อสายยิว กลุ่มนี้เชื่อว่ามนุษย์ไม่ได้เป็นเพียงหน่วยรับสิ่งเร้าที่อยู่เฉยๆเท่านั้น แต่จิตมีการสร้างกระบวนการประมวลข้อมูลที่ได้รับเข้ามาและส่งผลออกไปเป็นข้อมูลใหม่หรือสารสนเทศชนิดใหม่ นักจิตวิทยาในกลุ่มนี้ไม่เห็นด้วยกับแนวคิดของกลุ่มพฤติกรรมนิยม กลุ่มนี้เน้นอธิบายว่า การเรียนรู้เกิดจากการรับรู้เป็นส่วนรวมมากกว่าส่วนย่อยรวมกัน เพราะคนเราจะรับรู้สิ่งต่างๆในลักษณะรวมๆได้ดีกว่ารับรู้ส่วนปลีกย่อย กลุ่มนี้เห็นว่า การเรียนรู้จะเกิดขึ้น เมื่อมีการรับรู้เป็นส่วนรวมมากกว่าส่วนย่อยรวมกัน มนุษย์จะรับในสิ่งที่ตนเองสนใจเท่านั้น สิ่งใดที่สนใจรับรู้จะเป็นภาพ สิ่งที่ไม่ได้สนใจรับรู้จะเป็นพื้น ดังเช่น รูปภาพข้างบนถ้าสนใจมองที่สีขาว เราจะมองเห็นเป็นแก้ว แต่ถ้าเราสนใจมองสีดำเราจะเห็นเป็น รูปคนสองคนกำลังหันหน้าเข้าหากัน^{๕๙}

คำว่า เกสตัลท์ (Gestalt) เป็นภาษาเยอรมัน ความหมายเดิมแปลว่า แบบหรือรูปร่าง (Gestalt = Form or Pattern) ต่อมาปัจจุบัน แปลว่า ส่วนรวมหรือส่วนประกอบทั้งหมด (Gestalt = The Wholeness)^{๖๐}

กลุ่มเกสตัลท์ มีแนวคิดว่าการเรียนรู้เกิดจากการจัดสิ่งเร้าต่าง มารวมกัน เริ่มต้นด้วยการรับรู้โดยส่วนรวมก่อนแล้ว จึงจะสามารถวิเคราะห์เรื่องการเรียนรู้ส่วนย่อยที่ละส่วนต่อไป ต่อมาเลวิน ได้นำเอาทฤษฎีเกสตัลท์มาปรับปรุงเป็นทฤษฎีสถาน (Field Theory) โดยนำความรู้ทางคณิตศาสตร์และฟิสิกส์มาอธิบายทฤษฎีของเขาแต่ก็ยังคงใช้หลักการเดียวกัน นั่นคือการเรียนรู้ของบุคคลจะเป็นไปได้ด้วยดีและสร้างสรรค์ถ้าเขาได้มีโอกาสเห็นภาพรวมทั้งหมดของสิ่งที่เขาจะเรียนเสียก่อน เมื่อเกิดภาพรวมทั้งหมดแล้วก็เป็นาง่ายที่บุคคลนั้นจะเรียนสิ่งที่ละเอียดปลีกย่อยต่อไป^{๖๑}

ปัจจุบันได้มีผู้นำเอาวิธีการเรียนรู้ของกลุ่มเกสตัลท์^{๖๒} มาใช้อย่างกว้างขวางโดยเหตุที่เขา เชื่อในผลการศึกษาค้นคว้าที่พบว่า ถ้าให้เยาวชนได้เรียนรู้โดยหลักของเกสตัลท์แล้วเขาเหล่านั้นจะมีสติปัญญา ความคิดสร้างสรรค์ และความรวดเร็วในการเรียนรู้เพิ่มขึ้น หลักการเรียนรู้ของกลุ่มเกสตัลท์ กลุ่มเกสตัลท์ เชื่อว่าการเรียนรู้ที่เห็นส่วนรวมมากกว่าส่วนย่อยนั้น จะต้องเกิดจากประสบการณ์เดิม และการเรียนรู้ย่อมเกิดขึ้น ๒ ลักษณะ คือ

๑. การรับรู้ (Perception)

^{๕๙} อูบลรัตน์ เฟ็งสถิตย์. ร.ศ., จิตวิทยาการเรียนรู้. (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง), หน้า ๑๙๕.

^{๖๐} อูบลรัตน์ เฟ็งสถิตย์. ร.ศ., จิตวิทยาการเรียนรู้. (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง), หน้า ๑๘๘.

^{๖๑} เดิมศักดิ์ คทวนิช. ผ.ศ., จิตวิทยาทั่วไป: General Psychology, (กรุงเทพฯ : ส. เอเชียเพรส จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๑๘๗.

^{๖๒} อูบลรัตน์ เฟ็งสถิตย์. ร.ศ., จิตวิทยาการเรียนรู้. (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง), หน้า ๑๘๗.

การรับรู้ หมายถึง การแปลความหมายหรือการตีความต่อสิ่งเร้าของอวัยวะรับสัมผัส ส่วนใดส่วนหนึ่งหรือทั้งห้าส่วน ได้แก่ หู ตา จมูก ลิ้น และผิวหนัง การตีความนี้ มักอาศัยประสบการณ์เดิม ดังนั้นแต่ละคนอาจรับรู้ในสิ่งเร้าเดียวกันแตกต่างกันได้ แล้วแต่ประสบการณ์ เช่น นางสาว ก. เห็นสีแดงแล้วนึกถึงเลือด แต่นางสาว ข.เห็นสีแดงอาจนึกถึงดอกกุหลาบสีแดงก็ได้^{๖๓}

๒. การหยั่งเห็น (Insight)

การหยั่งเห็น หมายถึง การเรียนรู้ด้วยตนเอง โดยจะเกิดแนวความคิดในการเรียนรู้หรือการแก้ปัญหาขึ้นอย่างฉับพลันทันทีทันใด(เกิดความคิดแวบขึ้นมาในสมองทันที)มองเห็นแนวทางการแก้ปัญหาตั้งแต่จุดเริ่มต้นเป็นขั้นตอนจนถึงจุดสุดท้ายที่สามารถจะแก้ปัญหาได้ เช่น การร้องออกมาว่ายูเรก้าของอาร์คิมิดีสเพราะเกิดการหยั่งเห็น(Insight) ในการแก้ปัญหาค้นหาปริมาตรของมงกุฎทองคำด้วยวิธีการแทนที่น้ำ ว่าปริมาตรของมงกุฎที่จมอยู่ในน้ำจะเท่ากับปริมาตรของน้ำที่ล้นออกมา แล้วใช้วิธีการนี้หาปริมาตรของวัตถุที่มีรูปทรงไม่เป็นเรขาคณิตมาจนถึงบัดนี้^{๖๔}

ทฤษฎีการเรียนรู้ด้วยการหยั่งเห็น หลักของการหยั่งเห็นสรุปได้ดังนี้ การหยั่งเห็นขึ้นอยู่กับสภาพปัญหา การหยั่งเห็นจะเกิดขึ้นได้ง่ายถ้ามีการรับรู้องค์ประกอบของปัญหาที่สัมพันธ์ กัน บุคคลสามารถสร้างภาพในใจเกี่ยวกับขั้นตอนเหตุการณ์ หรือสภาพการณ์ที่เกี่ยวข้องเพื่อพยายามหาคำตอบ คำตอบที่เกิดขึ้นในใจถือว่าเป็นการหยั่งเห็น ถ้าสามารถแก้ปัญหาได้บุคคลจะนำมาใช้ในโอกาสต่อไปอีก คำตอบหรือการหยั่งเห็นที่เกิดขึ้นสามารถนำไปประยุกต์ ใช้ในสถานการณ์ใหม่ได้^{๖๕}

การทดลองของกลุ่มการเรียนรู้ด้วยการหยั่งรู้ ผลการทดลอง สรุปได้ว่า โดยปกติแล้วคนเราจะมีวิธีการเรียนรู้และการแก้ปัญหา โดยอาศัยความคิดและประสบการณ์ เดิมมากกว่าการลองผิดลองถูก เมื่อสามารถแก้ปัญหาในลักษณะนั้นได้แล้ว เมื่อเผชิญกับปัญหาที่คล้ายคลึง กันก็สามารถแก้ปัญหาได้ทันที ลักษณะดังกล่าวนี้เกิดขึ้นได้ เพราะมนุษย์สามารถจัดแบบ (Pattern) ของความคิดใหม่เพื่อใช้ในการแก้ปัญหาที่ตนเผชิญอยู่ได้อย่างเหมาะสม หลักการเรียนรู้ของมนุษย์ เป็นพื้นฐานที่สำคัญในการเรียนรู้มีผลให้นักศึกษานำมาใช้ประโยชน์ได้ อย่างมาก ทั้งนี้เพราะการรับรู้เป็นปัจจัยสำคัญของการเรียนรู้^{๖๖}

การเรียนรู้ของกลุ่มเกสตัลท์ที่เน้น “การรับรู้เป็นส่วนรวมมากกว่าส่วนย่อย” นั้น ได้สรุปเป็นกฎการเรียนรู้ของทั้งกลุ่ม ๔ กฎ เรียกว่า กฎการจัดระเบียบเข้าด้วยกัน (The Laws of Organization) ดังนี้ ๑) กฎแห่งความแน่นอนหรือชัดเจน (Law of Proximity) ๒) กฎแห่งความ

^{๖๓} อุบลรัตน์ เฟื่องสฤติย์. ร.ศ., จิตวิทยาการเรียนรู้. (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง), หน้า ๑๙๐.

^{๖๔} อุบลรัตน์ เฟื่องสฤติย์. ร.ศ., จิตวิทยาการเรียนรู้. (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง), หน้า ๑๙๒.

^{๖๕} เดิมศักดิ์ คทวณิช. ผ.ศ., จิตวิทยาทั่วไป: General Psychology, (กรุงเทพฯ : ส. เอเชียเพรส จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๑๙๐.

^{๖๖} อุบลรัตน์ เฟื่องสฤติย์. ร.ศ., จิตวิทยาการเรียนรู้. (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง), หน้า ๑๙๐.

คล้ายคลึง (Law of Similarity) ๓) กฎแห่งความใกล้ชิด (Law of Proximity) ๔) กฎแห่งการสิ้นสุด (Law of Closure)^{๖๗}

แนวความคิดของนักจิตวิทยาในกลุ่มนี้ คือ การพิจารณาพฤติกรรมหรือประสบการณ์ของคนเป็นส่วนรวม ซึ่งส่วนรวมนั้นมีค่ามากกว่าผลบวกของส่วนย่อยต่างๆ มารวมกัน เช่น คนนั้นมีค่ามากกว่าผลบวกของส่วนย่อยต่างๆมารวมตัวกันเป็นคน ได้แก่ แขน ขา ลำตัว สมอง ฯลฯ^{๖๘}

จิตวิทยาในกลุ่มเกสตัลท์นิยม จึงหมายถึง จิตวิทยาที่ยึดถือเอาส่วนรวมทั้งหมดเป็นสำคัญ นักจิตวิทยาในกลุ่มนี้ยังมีความเห็นอีกว่า การศึกษาทางจิตวิทยานั้นจะต้องศึกษาพฤติกรรมทางจิตเป็นส่วนรวมจะแยกศึกษาที่ละส่วนไม่ได้ กลุ่ม Gestalism เห็นว่าวิธีการของ Behaviorism ที่พยายามจะแยกพฤติกรรมออกมาเป็นหน่วยย่อย เช่น เป็นสิ่งเร้าและการตอบสนองนั้นเป็นวิธีการไม่ใช่เรื่องของจิตวิทยา น่าจะเป็นเรื่องของเคมีหรือศาสตร์บริสุทธิ์แขนงอื่นๆ ดังนั้นกลุ่ม Gestalism จึงไม่พยายามแยกพฤติกรรมออกเป็นส่วนๆ แล้วศึกษารายละเอียดของแต่ละส่วนเหมือนกลุ่มอื่นๆ แต่ตรงกันข้ามจะพิจารณาพฤติกรรมหรือการกระทำของมนุษย์ทุกอย่างเป็นส่วนรวม เน้นในเรื่องส่วนรวม (Whole) มากกว่าส่วนย่อย เฟ่งเล็งถึงส่วนทั้งหมดในลักษณะที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน (Unique)^{๖๙}

สรุปได้ว่า ทฤษฎีเกสตัลท์ มีแนวคิดว่า การเรียนรู้เกิดจากการจัดสิ่งเร้าต่าง มารวมกัน เริ่มต้นด้วยการรับรู้โดยส่วนรวมก่อนแล้ว จึงจะสามารถวิเคราะห์เรื่องการเรียนรู้ส่วนย่อยที่ละส่วนต่อไป ต่อมาเลวิน ได้นำเอาทฤษฎีเกสตัลท์มาปรับปรุงเป็นทฤษฎีสนาม (Field Theory) โดยนำความรู้ทางคณิตศาสตร์และฟิสิกส์มาอธิบายทฤษฎีของเขาแต่ก็ยังคงใช้หลักการเดียวกัน นั่นคือการเรียนรู้ของบุคคลจะเป็นไปได้ด้วยดีและสร้างสรรค์ถ้าเขาได้มีโอกาสเห็นภาพรวมทั้งหมดของสิ่งที่จะเรียนเสียก่อน เมื่อเกิดภาพรวมทั้งหมดแล้วก็เป็นกร่าง่ายที่บุคคลนั้นจะเรียนสิ่งที่ละเอียดปลีกย่อยต่อไป คำว่า เกสตัลท์ (Gestalt) เป็นภาษาเยอรมัน ความหมายเดิมแปลว่า แบบหรือรูปร่าง (Gestalt = Form or Pattern) ต่อมาปัจจุบัน แปลว่า ส่วนรวมหรือส่วนประกอบทั้งหมด (Gestalt = The Wholeness)

สรุปว่าทฤษฎีการเรียนรู้และการรับรู้ของนักจิตวิทยาในกลุ่มเกสตัลท์ (Gestalt Psychology) เชื่อว่ามนุษย์ไม่ได้เป็นเพียงหน่วยรับสิ่งเร้าที่อยู่นิ่งเฉยเท่านั้น แต่จิตมีการสร้างกระบวนการประมวลข้อมูลที่รับเข้ามาและส่งผลออกไปเป็นข้อมูลใหม่หรือสารสนเทศชนิดใหม่ ซึ่งไม่เห็นด้วยกับแนวคิดของกลุ่มพฤติกรรมนิยม กลุ่มนี้เน้นอธิบายว่า การเรียนรู้เกิดจากการรับรู้เป็นส่วนรวมมากกว่าส่วนย่อยรวมกัน เพราะคนเราจะรับรู้สิ่งต่างๆในลักษณะรวมๆได้ดีกว่ารับรู้ส่วน

^{๖๗} จิราภา เต็งไตรรัตน์. ผ.ศ.และคณะ, จิตวิทยาทั่วไป, (กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัดสามลดา, ๒๕๕๕), หน้า ๑๙๕-๒๐๖.

^{๖๘} อุบลรัตน์ เฟ็งสฤติย์. ร.ศ., จิตวิทยาการเรียนรู้, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง), หน้า ๘.

^{๖๙} อุบลรัตน์ เฟ็งสฤติย์. ร.ศ., จิตวิทยาการเรียนรู้, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง), หน้า ๘-๙.

ปลีกย่อย กลุ่มนี้เห็นว่า การเรียนรู้จะเกิดขึ้น เมื่อมีการรับรู้เป็นส่วนรวมมากกว่าส่วนย่อยรวมกัน มนุษย์จะรับในสิ่งที่ตนเองสนใจเท่านั้น สิ่งใดที่สนใจรับรู้จะเป็นภาพ สิ่งใดที่ไม่ได้สนใจรับรู้จะเป็นพื้น ดังเช่น รูปภาพข้างบนถ้าสนใจมองที่สีขาว เราจะมองเห็นเป็นแก้ว แต่ถ้าเราสนใจมองสีดำเราจะเห็นเป็น รูปคนสองคนกำลังหันหน้าเข้าหากัน การเรียนรู้ของกลุ่มเกสตัลท์ที่เน้น “การเรียนรู้เป็นส่วนรวมมากกว่าส่วนย่อย” นั้น ได้สรุปเป็นกฎการเรียนรู้ของทั้งกลุ่ม ๔ กฎ เรียกว่า กฎการจัดระเบียบเข้าด้วยกัน (The Laws of Organization) ดังนี้ ๑) กฎแห่งความแน่นอนหรือชัดเจน (Law of Pregnant) ๒) กฎแห่งความคล้ายคลึง (Law of Similarity) ๓) กฎแห่งความใกล้ชิด (Law of Proximity) ๔) กฎแห่งการสิ้นสุด (Law of Closure)

๒.๒.๒.๒ การพิจารณามนุษย์ตามแนวคิดแบบจิตวิทยาเกสตัลท์

จิตวิทยาเกสตัลท์มีแนวคิดเกี่ยวกับการพิจารณามนุษย์^{๗๐} ดังนี้คือ

๑) มนุษย์เป็นอิสระจากอดีตเขาอยู่ในปัจจุบัน มนุษย์ไม่สามารถจัดการอดีตและอนาคตได้อย่างแน่นอน แต่บุคคลสามารถดำเนินการปัจจุบันได้แน่นอนกว่า

๒) มนุษย์มีความสามารถจะปรับตัวกับสิ่งแวดล้อมและดำเนินชีวิตได้อย่างมีประสิทธิภาพ สามารถแก้ปัญหาและตัดสินใจได้ด้วยตนเอง และมีความรับผิดชอบต่อการกระทำของตนเอง

๓) มนุษย์พยายามพัฒนาตนเอง

๔) มนุษย์สามารถจัดระบบชีวิตและแก้ปัญหาตัวเองได้ (Self-regulation) เมื่อเกิดอารมณ์เครียดหรือเกิดความต้องการต่างๆ ขึ้น มนุษย์จะพยายามให้เกิดความสมดุล เช่น พยายามลดความเครียดลง แต่ถ้ามนุษย์มีวแต่คิดถึงแต่เรื่องในอดีตหรือกังวลเรื่องอนาคตโดยไม่คำนึงถึงภาวะปัจจุบัน เขาก็จะไม่สามารถจัดระบบหรือลดความเครียดด้านจิตใจลงได้

๕) การที่มนุษย์ตระหนักรู้ (Awareness) ในความต้องการของตน จะช่วยให้มนุษย์หาทางตอบสนองความต้องการ แต่ถ้าพยายามหลีกเลี่ยงไม่นึกถึงความต้องการนั้นจะใช้พลังงานไปในการเก็บความต้องการ ซึ่งจะทำให้เครียดหนักขึ้นและไม่สามารถตอบสนองความต้องการใดๆได้

๖) บุคคลประกอบด้วยส่วนต่างๆ ที่สัมพันธ์กันทั้งร่างกาย อารมณ์ ความคิด ความรู้สึก และการรับรู้

๗) มนุษย์เกิดมาไม่ได้มีความดีความชั่วติดตัวมาด้วย

๘) มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของสิ่งแวดล้อม เขาต้องมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม การที่จะเข้าใจบุคคลจะต้องเข้าใจสิ่งแวดล้อมของเขาด้วย

๙) บุคคลมีเสรีภาพที่จะเลือกตอบสนองต่อสิ่งเร้า

๑๐) การตระหนักรู้ต่อความรู้สึก ความคิด อารมณ์และการรับรู้ของตน ในสภาพการต่างๆ ช่วยให้บุคคลสามารถตัดสินใจได้อย่างเหมาะสม^{๗๑}

^{๗๐} วุฑูรี ทรัพย์มี, ทฤษฎีและกระบวนการให้บริการปรึกษา (Theory and process of counseling) พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, ๒๕๕๖), หน้า ๕๙ - ๖๐.

สรุปได้ว่าจิตวิทยาเกสโตลส์มีแนวคิดเกี่ยวกับการพิจารณามนุษย์ ดังนี้คือ ๑) มนุษย์เป็นอิสระจากอดีตเขาอยู่ในปัจจุบัน มนุษย์ไม่สามารถจัดการอดีตและอนาคตได้อย่างแน่นอน แต่บุคคลสามารถดำเนินการปัจจุบันได้แน่นอนกว่า ๒) มนุษย์มีความสามารถจะปรับตัวกับสิ่งแวดล้อมและดำเนินชีวิตได้อย่างมีประสิทธิภาพ ๓) มนุษย์พยายามพัฒนาตนเอง ๔) มนุษย์สามารถจัดระบบชีวิตและแก้ปัญหาตัวเองได้ เมื่อเกิดอารมณ์เครียดหรือเกิดความต้องการต่างๆ ขึ้น มนุษย์จะพยายามให้เกิดความสมดุล แต่ถ้ามนุษย์มีแต่คิดถึงแต่เรื่องในอดีตหรือกังวลเรื่องอนาคตโดยไม่คำนึงถึงภาวะปัจจุบัน เขาก็จะไม่สามารถจัดระบบหรือลดความเครียดด้านจิตใจลงได้ ๕) การที่มนุษย์ตระหนักรู้ในความต้องการของตน จะช่วยให้มนุษย์หาทางตอบสนองความต้องการ แต่ถ้าพยายามหลีกเลี่ยงไม่นึกถึงความต้องการนั้นจะใช้พลังงานไปในการเก็บความต้องการ ซึ่งจะทำให้เครียดหนักขึ้นและไม่สามารถตอบสนองความต้องการใดๆได้ ๖) บุคคลประกอบด้วยส่วนต่างๆ ที่สัมพันธ์กันทั้งร่างกาย อารมณ์ ความคิด ความรู้สึก และการรับรู้ ๗) มนุษย์เกิดมาไม่ได้มีความดีความชั่วติดตัวมาด้วย ๘) มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของสิ่งแวดล้อม เขาต้องมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม การที่จะเข้าใจบุคคลจะต้องเข้าใจสิ่งแวดล้อมของเขาด้วย ๙) บุคคลมีเสรีภาพที่จะเลือกตอบสนองต่อสิ่งเร้า ๑๐) การตระหนักรู้ ความรู้สึก ความคิด อารมณ์และการรับรู้ของตน ในสภาพการต่างๆ ช่วยให้บุคคลสามารถตัดสินใจได้อย่างเหมาะสม

๒.๒.๒.๓ หลักการของจิตวิทยาเกสโตล

จิตวิทยาเกสโตลเกิดขึ้นในประเทศเยอรมันนี้ ตอนต้นศตวรรษที่ ๒๐ ผู้นำแนวความคิดของจิตวิทยาเกสโตลคือ เคท คอฟกา (Kurt Koffka) วูฟแกง เคอร์เลอร์ (Wolfgang Kohler) และแมค เวอร์ไทเมอร์ (Max Wertheimer)^{๗๒}

หลักการของจิตวิทยาเกสโตลแตกต่างจากพฤติกรรมนิยม^{๗๓} (Behaviorism) คือ พฤติกรรมนิยมเน้นหน่วยย่อยแต่ละหน่วยของสิ่งเร้า และเน้นหน่วยย่อยของพฤติกรรมตอบสนอง ซึ่งนักจิตวิทยาเกสโตลเห็นว่าจะทำให้เกิดข้อจำกัดมากเกินไป โดยมีแนวคิดที่มนุษย์จะรวบรวมสิ่งเร้าทั้งหลายและประมวลเข้าด้วยกันจนเกิดเป็นการรับรู้ที่มีความหมายทั้งหมดของบุคคล (The Whole) สิ่งเร้าต่างๆ จะมีความหมายก็ต่อเมื่อบุคคลจัดระบบสิ่งเหล่านี้เข้าด้วยกันและประมวลกันเข้าเป็นการรับรู้ของเขา

^{๗๑} วัชรีย์ ททรัพย์มี, ทฤษฎีและกระบวนการให้บริการปรึกษา (Theory and process of counseling) พิมพ์ครั้งที่ ๑, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, ๒๕๕๖), หน้า ๖๐.

^{๗๒} วัชรีย์ ททรัพย์มี, ทฤษฎีและกระบวนการให้บริการปรึกษา (Theory and process of counseling) พิมพ์ครั้งที่ ๑, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, ๒๕๕๖), หน้า ๖๐.

^{๗๓} วัชรีย์ ททรัพย์มี, ทฤษฎีและกระบวนการให้บริการปรึกษา (Theory and process of counseling) พิมพ์ครั้งที่ ๑, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, ๒๕๕๖), หน้า ๖๐.

เฟิลส์^{๗๔} ได้นำหลักการของจิตวิทยาเกสต่อลว่า มนุษย์จะรับรู้สิ่งเร้าต่างๆ โดยนำสิ่งเร้าเหล่านั้นมาสัมพันธ์กันเป็นสิ่งที่มีความหมาย (Closure) นั่นก็คือ มนุษย์พยายามที่จะติดต่อกับสิ่งต่างๆ ให้มีความหมายในการรับรู้ของเขา และมีความต้องการแก้ปัญหาสิ่งที่ติดค้างอยู่ในใจ (Unfinish Bussiness) ให้สำเร็จลุล่วง นอกจากนั้นเฟิลส์ได้ตีความของคำว่า “การรับรู้” ว่ารวมการรับรู้ของบุคคลที่มีต่อประสบการณ์ อารมณ์และการ

๒.๒.๒.๔ หลักการเรียนรู้ของกลุ่มเกสตัลท์

กลุ่มเกสตัลท์^{๗๕} กล่าวว่า การเรียนรู้ที่เห็นส่วนรวมมากกว่าส่วนย่อยนั้นจะต้องเกิดจากประสบการณ์เดิม และการเรียนรู้ย่อมเกิดขึ้น ๒ ลักษณะ คือ การรับรู้ (Perception) หมายถึง การแปลความหมายหรือการตีความต่อสิ่งเร้าของ อวัยวะรับสัมผัสส่วนใดส่วนหนึ่งหรือทั้งห้าส่วน ได้แก่ หู ตา จมูก ลิ้น และผิวหนัง และการตีความนี้ มักอาศัย ประสบการณ์เดิมตั้งนั้น แต่แต่ละคน อาจรับรู้ในสิ่งเร้าเดียวกันแตกต่างกันได้ แล้วแต่ประสบการณ์ เช่น นางสาว ก. เห็นสีแดง แล้วนึกถึงเลือด แต่นางสาว ข. เห็นสีแดงอาจนึกถึงดอกกุหลาบสีแดงก็ได้

การเรียนรู้ของกลุ่มเกสตัลท์ ที่เน้น "การรับรู้เป็นส่วนรวมมากกว่าส่วนย่อย" นั้น ได้สรุปเป็นกฎการเรียนรู้ของ ทั้งกลุ่ม ออกเป็น ๔ กฎ เรียกว่ากฎการจัดระเบียบเข้าด้วยกัน (The Laws of Organization)^{๗๖} ดังนี้

๑) กฎแห่งความแน่นอนหรือชัดเจน (Law of Pragnanz)

๒) กฎแห่งความคล้ายคลึง (Law of Similarity)

๓) กฎแห่งความใกล้ชิด (Law of Proximity)

๔) กฎแห่งการสิ้นสุด (Law of Closure)

๑) กฎแห่งความแน่นอนหรือชัดเจน (Law of Pragnanz)^{๗๗} ซึ่งกล่าวว่าเมื่อต้องการให้มนุษย์เกิดการรับรู้ ในสิ่งเดียวกัน ต้องกำหนดองค์ประกอบขึ้น 2 ส่วน คือ ภาพหรือข้อมูลที่ ต้องการให้สนใจ เพื่อเกิดการเรียนรู้ในขณะนั้น (Figure) ส่วนประกอบหรือพื้นฐานของการรับรู้ (Background or Ground) เป็นสิ่งแวดล้อมที่ประกอบอยู่ในการเรียนรู้ นั้น ๆ แต่ผู้สอนยังมีต้องการให้ผู้เรียนสนใจในขณะนั้น ปรากฏว่า วิธีการแก้ปัญหา โดยกำหนด Figure และ Background ของ

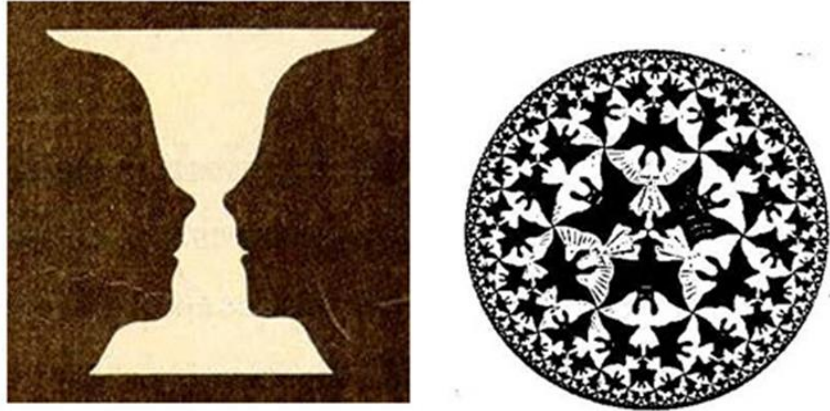
^{๗๔} วัชรีย์ ทรัพย์มี, ทฤษฎีและกระบวนการให้บริการปรึกษา (Theory and process of counseling) พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, ๒๕๕๖), หน้า ๖๐.

^{๗๕} ลักษณ์า สิริวัฒน์, การรู้คิด (Cognition), พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม์, ๒๕๕๘), หน้า ๘๓.

^{๗๖} ลักษณ์า สิริวัฒน์, การรู้คิด (Cognition), พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม์, ๒๕๕๘), หน้า ๘๔.

^{๗๗} ลักษณ์า สิริวัฒน์, การรู้คิด (Cognition), พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม์, ๒๕๕๘), หน้า ๘๕.

เกสตัลท์ที่ได้ผลเป็นที่น่าพอใจ เพราะสามารถทำให้มนุษย์เกิดการเรียนรู้ด้วยการรับรู้อย่างเดียวกันได้ ซึ่งนักศึกษาจะได้ ทราบรายละเอียดในเรื่องทฤษฎีการเรียนรู้ของกลุ่มเกสตัลท์ในโอกาสต่อไป แต่ในที่นี้ขอเสนอพอสังเขป ดังนี้ บางครั้ง Figure อาจเปลี่ยนเป็น Ground และ Ground อาจเปลี่ยนเป็น Figure ก็ได้ ถ้าผู้สอนหรือผู้นำเสนอ เปลี่ยนสิ่งที่ต้องการให้ผู้เรียน หรือกลุ่มเป้าหมายเบนความสนใจ ไปตามที่ตนต้องการ โปรดดูภาพต่อไปนี้

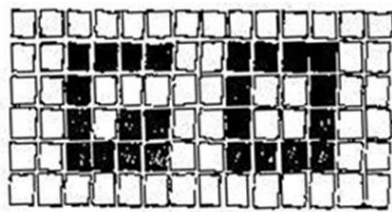

ภาพที่ ๒.๑ กฎแห่งความแน่นอนหรือชัดเจน (Figure and Background)

ตัวอย่าง ดูภาพซ้ายมือนี้ นักศึกษาเห็นว่าเป็นรูปพานหรือว่าเป็นรูปคน ๒ คนหันหน้าเข้าหากัน ถ้าดูสีดำเป็นภาพ สีดำเป็นพื้นก็จะเป็นรูปพาน ถ้าดูสีขาวเป็นภาพ สีขาวเป็นพื้น ก็อาจจะเห็นเป็นรูปคน ๒ คน หันหน้าเข้าหากัน ต่อไปลองพิจารณารูป ๒ รูป ข้างล่างนี้ดู

ดูภาพขวามือนี้จะเห็นว่าเป็นนางฟ้า หรือว่า ปีศาจ ถ้ามองสีดำเป็นภาพสีขาวเป็นพื้น จะเห็นเป็นรูปอะไร แต่ถ้ามองสีขาวเป็นภาพสีดำ เป็นพื้น จะเห็นเป็นรูปอะไร ลองพิจารณาดู

๒) กฎแห่งความคล้ายคลึง (Law of Similarity)^{๗๘} กฎนี้เป็นกฎที่ Max Wertheimer ตั้งขึ้นในปี ค.ศ. ๑๙๒๓ โดยใช้เป็นหลักการในการวางรูปกลุ่มของการรับรู้ เช่น กลุ่มของ เส้น หรือสี ที่คล้ายคลึงกัน หมายถึงสิ่งเร้าใด ๆ ก็ตาม ที่มีรูปร่าง ขนาด หรือสี ที่คล้ายกัน คนเราจะรับรู้ว่าเป็นสิ่งเดียวกัน หรือพวกเดียวกัน

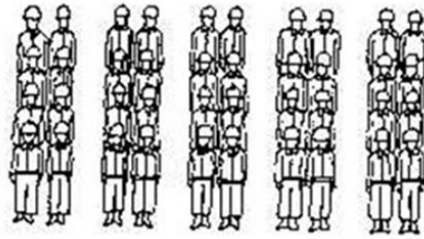

ภาพที่ ๒.๒ กฎแห่งความคล้ายคลึง

^{๗๘} สลักขณา สริวัฒน์, การรู้คิด (Cognition), พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม์, ๒๕๕๘), หน้า ๘๕.

จากภาพข้างบนนี้ เราจะเห็นว่า รูปสี่เหลี่ยมเล็ก ๆ แต่ละรูป ที่มีสีเข้ม เป็นพวกเดียวกัน

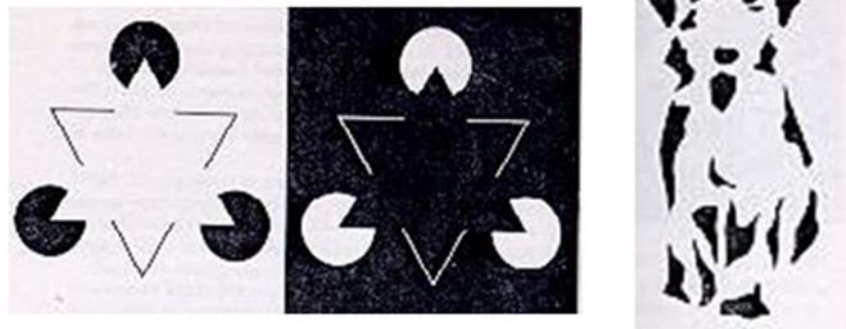
๓. กฎแห่งความใกล้ชิด (Law of Proximity)^{๗๙} สาระสำคัญของกฎนี้ มีอยู่ว่า ถ้าสิ่งใด หรือสถานการณ์ใดที่เกิดขึ้นในเวลาต่อเนื่องกัน หรือในเวลาเดียวกัน อินทรีย์จะเรียนรู้ว่า เป็นเหตุและผลกัน หรือ สิ่งเร้าใดๆ ที่อยู่ใกล้ชิดกัน มนุษย์มีแนวโน้มที่จะรับรู้ สิ่งต่างๆ ที่อยู่ใกล้ชิดกันเป็นพวกเดียวกัน หมวดยุ่เดียวกัน

ภาพที่ ๒.๓ กฎแห่งความคล้ายคลึง

จากภาพข้างบนนี้ เราจะเห็นว่า มีทหารเป็น ๕ Columns (Proximity : These forty soldiers are seen as five columns because of spacing)

๔. กฎแห่งการสิ้นสุด (Law of Closure)^{๘๐} สาระสำคัญของกฎนี้ มีอยู่ว่า "แม้ว่าสถานการณ์หรือปัญหา ยังไม่สมบูรณ์ อินทรีย์ก็จะเกิดการเรียนรู้ ได้จากประสบการณ์เดิมต่อสถานการณ์นั้น" ตัวอย่างเช่น ภาพบางภาพเมื่อลองพิจารณาดูว่า ถึงแม้เส้นต่าง ๆ ไม่จำเป็นต้องลากไปจนสุด หรือบรรจบกัน แต่เมื่อสายตามองก็พอจะเดาได้ว่า น่าจะเป็นรูปอะไร

ภาพที่ ๒.๔ กฎแห่งการสิ้นสุด

^{๗๙} ลักขณา สิริวัฒน์, การรู้คิด (Cognition), พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิฉิมม์, ๒๕๕๘), หน้า ๘๖.

^{๘๐} ลักขณา สิริวัฒน์, การรู้คิด (Cognition), พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิฉิมม์, ๒๕๕๘), หน้า ๘๗.

ภาพต่อไปนี้ก็เช่นกัน แม้จะไม่ใช่ว่าภาพที่เขียนขึ้นอย่างสมบูรณ์ แต่คนที่มิประสบการณืเดิม ก็พอจะรู้ว่า เป็นภาพ สุนัข

สรุปการเรียนรู้ของกลุ่มเกสตัลท์ ที่เน้น"การรับรู้เป็นส่วนรวมมากกว่าส่วนย่อย" นั้นได้สรุปเป็นกฎการเรียนรู้ของ ทั้งกลุ่ม ออกเป็น ๔ กฎ เรียกว่ากฎการจัดระเบียบเข้าด้วยกัน (The Laws of Organization) ดังนี้ ๑) กฎแห่งความแน่นอนหรือชัดเจน (Law of Pragnanz) เมื่อต้องการให้มนุษย์เกิดการรับรู้ ในสิ่งเดียวกัน ต้องกำหนดองค์ประกอบขึ้น 2 ส่วน คือ ภาพหรือข้อมูลที่ต้องการให้สนใจ เพื่อเกิดการเรียนรู้ในขณะนั้น (Figure) ส่วนประกอบหรือพื้นฐานของการรับรู้ (Background or Ground) เป็นสิ่งแวดล้อมที่ประกอบอยู่ในการเรียนรู้ นั้น ๆ บางครั้ง Figure อาจเปลี่ยนเป็น Ground และ Ground อาจเปลี่ยนเป็น Figure ก็ได้ ๒) กฎแห่งความคล้ายคลึง (Law of Similarity) โดยใช้เป็นหลักการในการวางรูปกลุ่มของการรับรู้ เช่น กลุ่มของ เส้น หรือสี ที่คล้ายคลึงกัน หมายถึงสิ่งเร้าใด ๆ ก็ตาม ที่มีรูปร่าง ขนาด หรือสี ที่คล้ายกัน คนเราจะรับรู้ว่าเป็นสิ่งเดียวกันหรือพวกเดียวกัน ๓) กฎแห่งความใกล้ชิด (Law of Proximity) สำระสำคัญของกฎนี้ มีอยู่ว่า ถ้าสิ่งใด หรือสถานการณ์ใดที่เกิดขึ้นในเวลาต่อเนื่องกัน หรือในเวลาเดียวกัน อินทรีย์จะเรียนรู้ ว่า เป็นเหตุและผลกัน หรือ สิ่งเร้าใด ๆ ที่อยู่ใกล้ชิดกัน มนุษย์มีแนวโน้มที่จะรับรู้ สิ่งต่างๆ ที่อยู่ใกล้ชิดกันเป็นพวกเดียวกัน หมวดยุ่เดียวกัน ๔) กฎแห่งการสิ้นสุด(Law of Closure)สำระสำคัญของกฎนี้มีอยู่ว่า "แม้ว่าสถานการณ์หรือปัญหาจะไม่สมบูรณ์ อินทรีย์ก็จะเกิดการเรียนรู้ ได้จากประสบการณ์เดิมต่อสถานการณ์นั้น" ตัวอย่าง พิจารณาภาพบางภาพดูว่า ถึงแม้เส้นต่าง ๆ ไม่จำเป็นต้องลากไปจนสุดหรือบรรจบกัน แต่เมื่อสายตามองก็พอจะเดาได้ว่า น่าจะเป็นรูปอะไร

๒.๓ พุทธศิลปกรรม

๒.๓.๑ แนวคิดเกี่ยวกับวิวัฒนาการของศิลปะในประเทศอินเดียในครั้งพุทธกาล

ประเทศอินเดียมีอิทธิพลทั้งทางตรงและทางอ้อม ต่อศิลปะและวัฒนธรรมแม่แบบในประเทศไทย หากจะศึกษาพุทธศิลปกรรมแต่ละสมัยในประเทศไทยจึงจำเป็นต้องศึกษาศิลปะสมัยต่างๆของประเทศอินเดียไปด้วยกันด้วย จึงจะทำให้กระจ่างแจ้งถึงอิทธิพลของศิลปกรรมต่างๆ ที่ส่งอิทธิพลต่อการสรรสร้างพุทธศิลปกรรมในประเทศไทย

ครั้งพุทธกาลในประเทศอินเดีย คนในสมัยนั้นนับถือพระพุทธศาสนาซึ่งประกอบด้วย ไตรสรณคณน์ ไม่มีสิ่งอื่นใดเป็นนับถือของศาสนา แต่เมื่อหลังที่พระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว พุทธศาสนิกชนต่างยึดถือเอาสังเวชนียสถานทั้ง ๔ คือ สถานที่ประสูติ ตรัสรู้ สถานที่แสดงปฐมเทศนา และที่ดับขันธปรินิพพาน เป็นที่ระลึกถึงคุณขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งต่อมาได้กำหนดให้เจดีย์ ๔ ประเภทเป็นวัตถุสำคัญในการกราบไหว้สักการะในพระพุทธศาสนา^{๕๑}

^{๕๑} อภัย นาคคง, ความรู้เบื้องต้นวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ, (กรุงเทพฯ: วัฒนาการพิมพ์, ๒๕๓๓), หน้า

พระพรหมคุณาภรณ์ ^{๗๒} กล่าวอธิบายเจดีย์ ไว้ในพจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ไว้ว่า เจดีย์ หมายความว่า ที่เคารพนับถือ บุคคล สถานที่หรือวัตถุที่ควรเคารพบูชา เจดีย์ในพระพุทธศาสนา เจดีย์เกี่ยวกับพระพุทธเจ้ามี ๔ อย่างคือ

๑. ธาตุเจดีย์ คือ พระสถูปที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า
๒. บริโภคเจดีย์ คือ สิ่งหรือสถานที่ที่พระพุทธเจ้าเคยทรงใช้สอย ซึ่งหมายถึง พระสถูปหรือสถานที่ ที่เป็นสังเวชนียสถาน ๔ แห่ง หรือที่ทรงแสดงปาติหารีย์ ๔ แห่ง บรรจุของใช้ และวัตถุที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธองค์
๓. ธรรมเจดีย์ บรรจุพระธรรม คือพุทธพจน์ ซึ่งพระธรรมคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จารึกในรูปแบบของพระธรรมคัมภีร์ พระไตรปิฎก
๔. อุเทศิกเจดีย์ คือ สิ่งอื่นๆ ที่สร้างขึ้นโดยปรารถนาจะให้ระลึกถึงองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า เช่น สถูป พระพิมพ์ รอยพระพุทธบาท พระพุทธรูป; ในทางศิลปกรรมไทยหมายถึงสิ่งที่ถือเป็นยอดแหลมเป็นที่บรรจุสิ่งที่เคารพนับถือเช่น พระธาตุและอัฐิบรรพบุรุษ เป็นต้น

มูลเหตุแห่งพุทธเจดีย์ ๔ ประเภท ^{๗๓} มูลเหตุที่จะเกิดเจดีย์นั้นมีว่า เมื่อพระพุทธองค์ทรงประชวรใกล้จะเด็จดับขันธปรินิพพาน ณ ดงไม้สาละวัน แขวงเมืองกุสินารา พระอานนท์ผู้เป็นพุทธอุปัฏฐากทูลถามถึงการที่พุทธสาวกจะควรปฏิบัติต่อพระพุทธสรีระฉันใด พระองค์ทรงมีพุทธปฏิภาตรัสว่าให้พระภิกษุทั้งหลายมุ่งหมายดับทุกข์ดับกิเลสอันเป็นประโยชน์ต่อตนเถิด อย่าได้กังวลในการบูชาสรีระของตถาคตเลย เหล่ากษัตริย์และฆราวาสทั้งหลายคงทำนาปนกิจแล้วสร้างสถูปบรรจุสารีริกธาตุเหมือนอย่างพระเจ้าจักรพรรดิก่อนมาดังนี้

กฎอารยธรรมอินเดียในศิลปะ ^{๗๔}

ขนบธรรมเนียมประเพณีของอินเดียมีอิทธิพลอันทรงพลังที่แฝงอยู่ในงานศิลปะ แฉก เช่นเดียวกับศาสนา ถึงแม้ว่าประเทศอินเดียจะได้รับอิทธิพลจากอารยธรรมอื่นๆ แต่ก็ได้นำมาปรับใช้ผสมผสานให้เข้ากับวัฒนธรรมประเพณีของตนเองอยู่เสมอ ซึ่งอาจจะยกตัวอย่างได้ ๒ ข้อ ดังต่อไปนี้ คือ ข้อแรกสถาปัตยกรรม ข้อที่สองการสร้างพระพุทธรูป

สรุปได้ว่าประเทศอินเดียมีอิทธิพลทั้งทางตรงและทางอ้อม ต่อศิลปะและวัฒนธรรมแม่แบบในประเทศไทย จึงจำเป็นที่ต้องศึกษาพุทธศิลปกรรมสมัยต่างๆของประเทศอินเดียด้วย จึงจะทำให้กระจ่างแจ้งถึงอิทธิพลที่ส่งอิทธิพลต่อการสร้างสรรค์พุทธศิลปกรรมในประเทศไทย สมัยพุทธกาลในประเทศอินเดีย คนในสมัยนั้นนับถือพระพุทธศาสนาซึ่งประกอบด้วย ไตรสรณคัมม์ ไม่มีสิ่งอื่นใดเป็นนับถือของศาสนา แต่เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว พุทธศาสนิกชนต่างยึดถือเอา

^{๗๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ [ชำระ-เพิ่ม ช่วงที่ ๑], พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๗๒.

^{๗๓} ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา, ตำนานพุทธเจดีย์สยาม, (พระนคร : โรงพิมพ์สมณพิพิธธรรมานุกร), หน้า ๒๑.

^{๗๔} ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา, ตำนานพุทธเจดีย์สยาม, (พระนคร : โรงพิมพ์สมณพิพิธธรรมานุกร), หน้า ๒๖.

สังเขปสถานทั้ง ๔ คือ สถานที่ประสูติ ตรัสรู้ สถานที่แสดงปฐมเทศนา และที่ดับขันธปรินิพพาน เป็นที่ระลึกถึงคุณขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งต่อมาได้กำหนดให้เจดีย์ ๔ ประเภทเป็นวัตถุสำคัญ ในการกราบไหว้สักการะในพระพุทธศาสนา

สรุปว่า เจดีย์ หมายความว่า ถึง ที่เคารพนับถือ บุคคล สถานที่หรือวัตถุที่ควรเคารพบูชา เจดีย์ในพระพุทธศาสนา เจดีย์เกี่ยวกับพระพุทธเจ้ามี ๔ อย่างคือ ๑) ธาตุเจดีย์ คือ พระสถูปที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ๒) บริโภคเจดีย์ คือ สิ่งหรือสถานที่ที่พระพุทธเจ้าเคยทรงใช้สอย ซึ่งหมายถึง พระสถูป หรือสถานที่ ที่เป็นสังเขปสถาน ๔ แห่ง หรือที่ทรงแสดงปาติหารีย์ ๔ แห่ง บรรจุของใช้ และวัตถุที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธองค์ ๓) ธรรมเจดีย์ บรรจุพระธรรม คือ พุทธพจน์ ซึ่งพระธรรมคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จารึกในรูปแบบของพระธรรมคัมภีร์ พระไตรปิฎก ๔) อุเทศิกเจดีย์ คือ สิ่งอื่นๆ ที่สร้างขึ้นโดยปรารถนาจะให้ระลึกถึงองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า เช่น สถูป พระพิมพ์ รอยพระพุทธรูป พระพุทธรูป; ในทางศิลปกรรมไทยหมายถึงสิ่งที่ก่อเป็นยอดแหลมเป็นที่บรรจุสิ่งที่เคารพนับถือเช่น พระธาตุและอัฐิบรรพบุรุษ เป็นต้นอย่างไรก็ตามกฎอารยธรรมอินเดียในศิลปะ มีอิทธิพลอันทรงพลังที่แฝงอยู่ในงานศิลปะ ที่ได้นำมาปรับใช้ผสมผสานให้เข้ากับวัฒนธรรมประเพณีของตนเองอยู่เสมอ ซึ่งอาจจะยกตัวอย่างได้ ๒ ข้อ คือ สถาปัตยกรรม และการสร้างพระพุทธรูป

เนื่องด้วยประเทศอินเดียมีอาณาเขตกว้างใหญ่และมีความเจริญรุ่งเรืองมาช้านานก่อนพุทธกาล เมื่อมีการสร้างศิลปวัตถุทางพระพุทธศาสนาขึ้น ถึงแม้ว่าจะอยู่ร่วมสมัยเดียวกัน ต่างก็มีแบบแผนขนบนิยมและพื้นเพทางวัฒนธรรมท้องถิ่นต่างกันไปและเกิดเป็นสกุลศิลปะที่สำคัญๆ สกุลช่างในอินเดียสามารถจำแนกออกเป็น ๒ สกุลช่าง ใหญ่ๆคือ สกุลช่างศิลปะทางเหนือและสกุลช่างศิลปะทางใต้^{๕๕}

พุทธศิลปกรรมในสกุลช่างของศิลปกรรมอินเดีย แบ่งออกได้ตามยุคสำคัญๆดังต่อไปนี้

๑. สกุลช่างศิลปะเมารยะ	พ.ศ. ๓๐๐ - ๖๐๐	(เหนือ)
๒. สกุลช่างศิลปะคันธาระ	พ.ศ. ๕๐๐ - ๘๐๐	(เหนือ)
๓. สกุลช่างศิลปะมธูรา	พ.ศ. ๕๐๐ - ๙๐๐	(เหนือ)
๔. สกุลช่างศิลปะอัมทรา-อมราวดี	พ.ศ. ๕๙๐ - ๘๖๓	(ใต้)
๕. สกุลช่างศิลปะคุปตะ	พ.ศ. ๘๖๓ - ๑๑๙๐	(เหนือ)
๖. สกุลช่างศิลปะปาละ	พ.ศ. ๘๖๕ - ๑๓๐๐	(เหนือ)
๗. สกุลช่างศิลปะปาละ	พ.ศ. ๙๘๓ - ๑๓๒๕	(ใต้)
๘. สกุลช่างศิลปะปาละ-เสนะ	พ.ศ. ๑๒๙๓ - ๑๗๔๓	(เหนือ)
๙. สกุลช่างศิลปะโจฬะ	พ.ศ. ๑๓๘๙ - ๑๘๒๒	(ใต้)

๑. สกุลช่างศิลปะเมารยะ (Mauraya School) พ.ศ. ๓๐๐ - ๔๐๐

^{๕๕} อภัย นาคคง, ความรู้เบื้องต้นวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ, (กรุงเทพฯ: วัฒนาการพิมพ์, ๒๕๓๓), หน้า ๕๑.

ในยุคพระเจ้าอโศกมหาราช^{๕๖} (พ.ศ. ๒๗๓- ๓๑๑) กษัตริย์องค์ที่ ๓ แห่งราชวงศ์โมริยะ หลังจากครองราชย์แล้วได้ทำการรบเพื่อรวบรวมและขยายดินแดนนี้เองที่เป็นเหตุให้พระเจ้าอโศกทรงเกิดความสังเวชสลดพระทัยที่ทหารและประชาชนต่างต้องล้มตายเป็นจำนวนมาก พระองค์จึงทรงศึกษาหลักธรรมของลัทธิต่างๆ ในเวลานั้นทรงพิจารณาและเห็นว่าหลักธรรมของพระพุทธศาสนาจะนำพาให้ผู้ปฏิบัติมีความสุขสันติได้มรรคผลอย่างแท้จริง พระองค์จึงทรงหันมานับถือพระพุทธศาสนา และทำนุบำรุงพระศาสนาด้วยประการต่างๆ

คุณูปการอันสำคัญที่พระเจ้าอโศกได้ทรงอุปถัมภ์บำรุงต่อพระพุทธศาสนานั้น หากว่าโดยลักษณะการสามารถแบ่งออกเป็น ๓ อย่างคือ การสร้างพระพุทธรูปเจดีย์สถาน การสังคายนาพระธรรมวินัย และการสอนพระพุทธศาสนาให้แพร่หลายไปในนานาประเทศ พระองค์ทรงทำนุบำรุงพระราชอาณาเขตโดยทางธรรม จนได้พระนามปรากฏว่า “พระเจ้าศรีธรรมมาโคกราช”^{๕๗}

พระเจ้าอโศกทรงประกาศเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปยังนานาประเทศ โดยการนำเสาอโศกไปประดิษฐานไว้ตามดินแดนต่างๆ เพื่อเป็นสัญลักษณ์ว่าพระพุทธศาสนาได้เจริญและแผ่ขยายมายังดินแดนเหล่านี้แล้ว ซึ่งทำให้พระพุทธศาสนารุ่งเรืองสูงสุดในพระเทศอินเดียตั้งแต่นั้นมา พระองค์ทรงอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนา ทรงสนับสนุนการสังคายนาพระธรรมวินัยครั้งที่ ๓ แล้วทรงให้จารึกเป็นตัวอักษรมคธ ทรงสร้างพระพุทธรูปเจดีย์สถาน และส่งคณะสงฆ์ไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปยังต่างประเทศจำนวน ๙ สาย ซึ่งสายพระธรรมทูตสายที่ ๘ ถูกส่งมายังดินแดนสุวรรณภูมิ คือสายพระโสณเถระและพระอุตตรเถระ^{๕๘}

สรุปว่าในยุคศิลปะเมารยะ พระเจ้าอโศกกษัตริย์องค์ที่ ๓ แห่งราชวงศ์โมริยะ ทรงนับถือพระพุทธศาสนาและอุปถัมภ์พระศาสนา มีการสร้างพระพุทธรูปเจดีย์สถาน การสังคายนาพระธรรมวินัย และการสอนพระพุทธศาสนาให้แพร่หลายไปในนานาประเทศ พระองค์ทรงสนับสนุนการสังคายนาพระธรรมวินัยครั้งที่ ๓ และส่งคณะสงฆ์พระธรรมทูตไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปยังต่างประเทศจำนวน ๙ สาย ซึ่งสายที่ ๘ ส่งมายังดินแดนสุวรรณภูมิ คือสายพระโสณเถระและพระอุตตรเถระ ส่วนพระพุทธศาสนาในอินเดียแบ่งออกเป็น ๒ นิกายคือ กลุ่มหนึ่งนับถือลัทธิเถรวาทนิกายและอีกกลุ่มหนึ่งนับถืออาจารย์วาทนิกาย

สถาปัตยกรรม สถาปัตยกรรมในสมัยนี้ที่สำคัญคือสาญจิสถูป ซึ่งสถูปนี้สร้างด้วยศิลา ก่อด้วยอิฐอย่างมั่นคง เป็นที่บรรจุพระบรม ลักษณะพระสถูปที่สร้างทำองค์พระสถูปเป็นรูปทรงกลมเหมือนโองคว่ำ ข้างบนทำเป็นพุทธอาสน์สี่เหลี่ยมตั้งไว้ และมีฉัตรปักบนนั้นเป็นยอด ที่สารนาถเมือง

^{๕๖} อภัย นาคคง, ความรู้เบื้องต้นวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ, (กรุงเทพฯ: วัฒนาการพิมพ์, ๒๕๓๓), หน้า ๕๒.

^{๕๗} ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา, ตำนานพระพุทธเจดีย์สยาม, (พระนคร : โรงพิมพ์สมภพพิพรรฒธนากร), หน้า ๔๓.

^{๕๘} อภัย นาคคง, ความรู้เบื้องต้นวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ, (กรุงเทพฯ: วัฒนาการพิมพ์, ๒๕๓๓), หน้า ๕๒.

พาราณสีมีพระสถูปองค์ใหญ่ เรียกกันว่า ธรรมเมกสถูป เป็นสถูปรูปทรงกลมมียอดก่ออิฐทรงสูงขึ้นไป มีทางเดินไว้สำหรับประทักษิณรอบองค์ ซึ่งบรรจุพระบรมสารีริกธาตุภายในสถูปองค์นี้^{๔๙}

ประติมากรรม หลังจากพระพุทธองค์ทรงปรินิพพานไปแล้ว ยังไม่มีการสร้างพระพุทธรูปไว้บูชา เนื่องจากเป็นความเชื่อของชาวอินเดียโบราณที่เชื่อว่าไม่ควรสร้างบุคคลไว้บูชา ด้วยเหตุนี้จึงใช้สัญลักษณ์ (Symbol) แทนรูปเคารพ เช่น

สถานที่ประสูติ	ใช้สัญลักษณ์หรือรอยพระพุทธรูปบาท
สถานที่ตรัสรู้	ใช้รูปบัลลังก์ใต้ต้นโพธิ์
สถานที่แสดงปฐมเทศนา	ใช้ธรรมจักรกับกวางหมอบ
สถานที่เสด็จดับขันธปรินิพพาน	ใช้พระสถูป

การสร้างงานปฏิมากรรมในยุคนี้มีการแกะสลักลวดลายพุทธประวัติ ภาพชาดก ประดับตกแต่งรั้ว ชุ่มประตู่ และฐานสถูป ภาพคนและลวดลายลักษณะเป็นภาพธรรมชาติและมีสัตว์สำคัญอยู่ ๔ ประเภท ที่เกี่ยวเนื่องกับพุทธประวัติของพระพุทธเจ้ามีดังนี้ ช้างหมายถึงการประสูติ วัวหมายถึงพระบารมีที่สร้างสมมา ม้าหมายถึงการออกมหาภิเนษกรมณ์ สิงห์หมายถึงพระพุทธองค์ผู้มีพระสุรเสียงในการประกาศธรรมที่แผ่ไพศาลออกไปอย่างกว้างขวาง ซึ่ง "สิงห์" เป็นสัญลักษณ์ประจำพระพุทธเจ้ามาโดยตลอด ดังคำเอ่ยนามพระองค์ว่า ชินสีห์ หรือ ศากยสิงห์^{๕๐}

สรุปงานปฏิมากรรม ยังไม่มีการสร้างพระพุทธรูปไว้บูชา เนื่องจากยังมีความเชื่อว่าไม่ควรสร้างบุคคลไว้บูชา จึงใช้สัญลักษณ์ (Symbol) แทนรูปเคารพ เช่น สถานที่ประสูติ ใช้รูปรอยพระพุทธรูปบาท สถานที่ตรัสรู้ ใช้รูปบัลลังก์ใต้ต้นโพธิ์ สถานที่แสดงปฐมเทศนา ใช้ธรรมจักรกับกวางหมอบ สถานที่เสด็จดับขันธปรินิพพาน ใช้พระสถูป การสร้างงานปฏิมากรรมในยุคนี้มีการแกะสลักลวดลายพุทธประวัติ ภาพชาดก ภาพคนและลวดลายลักษณะเป็นภาพธรรมชาติ มีสัตว์ ๔ ประเภทที่เกี่ยวกับพุทธประวัติของพระพุทธเจ้ามีดังนี้ ช้างหมายถึงการประสูติ วัวหมายถึงพระบารมีที่สร้างสมมา ม้าหมายถึงการออกมหาภิเนษกรมณ์ สิงห์หมายถึงพระพุทธองค์ผู้มีพระสุรเสียงในการประกาศธรรมที่แผ่ไพศาลออกไปอย่างกว้างขวาง

สัญลักษณ์ในศิลปะเมารยะ ความหมายของรูปสัญลักษณ์ต่างๆ ในศิลปะเมารยะสามารถอธิบายได้ดังนี้ เช่น รอยพระบาทและแท่นวาง หมายถึงพระพุทธเจ้า รูปธรรมจักรคือการประกาศธรรม ศรีวิัตสระรูปร่างเหมือนตาลปัตร ๕ แฉกหมายถึงความเป็นบุคคลสูงสุด ดอกบัวแทนการประสูติ จำนวนสิงห์ ๘ ตัวหมายถึง อริยมรรคมีองค์แปด หม้อปุณณฆฏะเป็นสัญลักษณ์แห่งการประสูติ ต้นโพธิ์แทนการตรัสรู้ วงล้อแสดงการแสดงธรรม เครื่องหมายสวัสดิกะหมายถึงการหมุนเขี้ยวไปโดยแรง

^{๔๙} อภัย นาคคง, ความรู้เบื้องต้นวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ, (กรุงเทพฯ: วัฒนาการพิมพ์, ๒๕๓๓), หน้า ๕๓.

^{๕๐} อภัย นาคคง, ความรู้เบื้องต้นวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ, (กรุงเทพฯ: วัฒนาการพิมพ์, ๒๕๓๓), หน้า ๕๓.

หมายถึงลัทธิธรรมจักรที่กำลังหมุนไปเพื่อการเผยแผ่ธรรม กอบัวหมายถึงการเกิดของพระพุทธเจ้า หมายถึงการกัณฑ์ให้พระพุทธองค์อย่างเดียว^{๙๑}

รูปสัญลักษณ์ในศิลปะเมารยะ อธิบายความหมายของรูปสัญลักษณ์ต่างๆในศิลปะเมารยะได้ดังนี้ รอยพระบาทและแท่นวาง หมายถึงพระพุทธเจ้า รูปธรรมจักรคือการประกาศธรรม ศรีวัตรสระรูปร่างเหมือนตาลปัตร ๕ แฉกหมายถึงความเป็นบุคคลสูงสุด ดอกบัวแทนการประสูติ จำนวนสิงห์ ๘ ตัวหมายถึง อริยมรรคมีองค์แปด หม้อปุณณฆฏะเป็นสัญลักษณ์แห่งการประสูติ ต้นโพธิ์แทนการตรัสรู้ วงล้อแสดงการแสดงธรรม เครื่องหมายสวัสดิกะหมายถึงการหมุนเข้าไปโดยแรงหมายถึงลัทธิธรรมจักรที่กำลังหมุนไปเพื่อการเผยแผ่ธรรม กอบัวหมายถึงการเกิดของพระพุทธเจ้าหมายถึงการกัณฑ์ให้พระพุทธองค์อย่างเดียว

๒. สกุลช่างศิลปะคันธารรัฐ (Gandhara School) พ.ศ. ๕๐๐ - ๘๐๐

กรณีการคิดประดิษฐ์สร้างพระพุทธรูปขึ้นเป็นครั้งแรก มีนักวิชาการหลายท่านได้ให้ความเห็นในเรื่องการการคิดประดิษฐ์สร้างพระพุทธรูปขึ้นเป็นครั้งแรกไว้อย่างน่าสนใจให้เป็นสังเขปในส่วนที่สำคัญดังนี้

พระเจ้ามิลินท์หรือพระเจ้าเมนันเดอร์เป็นผู้อุปถัมภ์พระพุทธศาสนาและหลังจากยุคสมัยของพระองค์ชาวกรีกทางทิศเหนือของอินเดียก็ต่างหันมานับถือพระพุทธศาสนา และได้มีการสร้างพระพุทธรูปและปูชนียสถานขึ้นไว้บูชา เป็นนวัตกรรมใหม่ในยุคนั้นให้ปรากฏเป็นพุทธศิลปกรรมรูปแบบใหม่เรียกว่าพุทธศิลปกรรมแบบคันธารราชรัฐ อาจจะกล่าวได้ว่าพุทธศิลปกรรมแบบคันธารราชรัฐเป็นงานพุทธศิลป์ในยุคแรกๆ ที่คิดค้นการประดิษฐ์สร้างพระพุทธรูปขึ้นเป็นกายวิภาคแบบมนุษย์ ปัญหาที่ยังคงเป็นที่วิพากษ์กันอยู่ ถึงแม้ว่าพระพุทธรูปแบบกรีกโรมันจะเป็นพระพุทธรูปแบบที่เก่าที่สุด ซึ่งชาวกรีกได้คิดค้นสร้างพระพุทธรูปขึ้นในอาณาจักรคันธารราชรัฐ ในสมัยพระเจ้ามิลินท์ก็ตาม^{๙๒}

อย่างไรก็ตามครั้งสมัยพระเจ้ามิลินท์พุทธเจดีย์ก็ถูกสร้างขึ้นในคันธารรัฐ ซึ่งได้รับแบบอย่างมาจากมีซิมีประเทศ แต่ชาวกรีกเป็นชาวต่างประเทศที่ไม่ถือในข้อห้ามเรื่องรูปเคารพ นอกจากนั้นชาวกรีกไม่ชอบรูปแบบของชาวอินเดียที่ทำรูปอื่นสมมติแทนพระพุทธรูป จึงคิดค้นประดิษฐ์พระพุทธรูปขึ้นเพื่อเครื่องประดับเจดีย์สถาน พระพุทธรูปจึงถือกำเนิดเกิดขึ้นในคันธารราชรัฐเป็นปฐม (พ.ศ. ๓๖๕ - ๓๘๓)^{๙๓}

^{๙๑} พุทธศาสนิกขุ, พุทธประวัติจากหินสลัก, (กรุงเทพฯ: อมรินทร์ธรรมะ, ๒๕๕๒), หน้า ๔๙.

^{๙๒} ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา, ตำนานพุทธเจดีย์สยาม, (พระนคร : โรงพิมพ์สมภณพิพรรฒธนากร), หน้า ๘๐.

^{๙๓} ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา, ตำนานพุทธเจดีย์สยาม, (พระนคร : โรงพิมพ์สมภณพิพรรฒธนากร), หน้า ๗๐.

ในการศึกษาจากอีกหลักฐานหนึ่งบ่งชี้ว่าพระเจ้ากนิษกะเป็นพระราชอาองค์แรกที่โปรดให้จัดสร้างเงินเหรียญโดยพิมพ์พระพุทธรูปขึ้นบนด้านหลังของเหรียญของพระองค์ด้วย ด้วยเหตุนี้ทำให้เห็นได้ว่าการสร้างพระพุทธรูปเป็นครั้งแรกเกิดขึ้นในรัชสมัยของพระเจ้ากนิษกะ^{๙๔}

รศ. ดร. ผาสุก อินทรารุณี กล่าวว่าพระพุทธรูปที่เก่าแก่ที่สุด สร้างขึ้นในสมัยของราชวงศ์กุษาณะ และสร้างโดยสกุลช่างคันธารราชูร์และสกุลช่างมถุรา นักปราชญ์หลายท่านได้จัดลำดับสกุลช่างคันธารราชูร์หรือสกุลช่างมถุราที่สร้างพระพุทธรูปก่อนกัน มีหลายความคิดเห็นลงความเห็นว่าสกุลช่างคันธารราชูร์ ด้วยเหตุผลที่ว่าพระพุทธรูปที่เก่าแก่ที่สุดถูกสร้างโดยช่างสกุลคันธารราชูร์ และมีข้อสนับสนุนชาวกรีกไม่มีข้อห้ามในการทำรูปเคารพและมีความเชื่อเดิมในการสร้างเทวรูปสำหรับการสักการบูชา เมื่อเปลี่ยนมานับถือพระพุทธศาสนาก็ได้คิดสร้างพระพุทธรูปไว้^{๙๕}

ดังนั้นจึงพอสรุปได้ว่าการค้นคว้าในปัจจุบันเชื่อกันว่า พระพุทธรูปที่มีลักษณะกายวิภาคแบบมนุษย์เริ่มเกิดขึ้นเป็นครั้งแรกในแคว้นคันธารราชูร์ ในรัชสมัยของพระเจ้ากนิษกะ วงศ์กุษาณะ ราวพุทธศตวรรษที่ ๗ ซึ่งเป็นฝีมือของชาวกรีก-โรมัน^{๙๖} นอกจากนี้พระเจ้ากนิษกะทรงให้มีการทำสังคายนาพระธรรมวินัยขึ้นอีกครั้ง ด้วยเหตุนี้พระพุทธศาสนาจึงแยกออกเป็น ๒ นิกาย คือนิกายหินยานทางฝ่ายใต้และนิกายมหายานทางฝ่ายเหนือ พระพุทธศาสนานิกายหินยานได้แพร่หลายลงมาทางตอนใต้ตลอดดินแดนอินเดีย ลังกา พม่า ไทย ส่วนนิกายมหายานก็แพร่หลายไปทางเหนือถึงเนปาล ธิเบต จีน เกาหลีและญี่ปุ่นในที่สุด^{๙๗}

ประติมากรรม ทางด้านประติมากรรมมีการวาดภาพและแกะสลักประดับไว้ตามฐานสลับและรูปเคารพอื่นๆ และที่สำคัญที่สุดคือได้มีการสร้างพระพุทธรูปในสมัยศิลปะคันธารราชูร์ขึ้นเป็นครั้งแรกของโลก งานปั้นสลักและพระพุทธรูปที่สร้างในยุคนี้มีความงดงามแบบกรีกอย่างชัดเจน คือพระพักตร์ของพระพุทธรูปแบบเทวรูปของกรีก รูปทรงสัดส่วนพระวรกายตลอดจนริ้วจีวรเป็นไปตามรูปแบบภาพสลักของกรีกที่ถือคติธรรมตามธรรมชาติ^{๙๘}

พระพุทธรูป พระพุทธรูปในยุคคันธารราชูร์ถูกสร้างขึ้นด้วยช่างที่มีฝีมือและความคิดสร้างสรรค์อย่างดีเยี่ยม สังเกตได้จากการออกแบบพระพุทธรูปให้สวยงามน่าเลื่อมใส เมื่อผู้คนได้พบเห็นก็สามารถทราบได้ทันทีว่าเป็นรูปเคารพของพระพุทธเจ้า เพราะในเวลาที่จะเริ่มสร้างพระพุทธรูปนั้นพระพุทธเจ้าได้เสด็จดับขันธปรินิพพานไปแล้ว ๔๐๐ ปีเศษ การสร้างรูปพระพุทธรูปองค์ช่างจึงสร้างขึ้นตามคัมภีร์มหาปุริสลักษณะของพราหมณ์ หมายถึงลักษณะขอมหาบุรุษผู้ประเสริฐ ๓๒ ประการ เมื่อ

^{๙๔} สุภัทรดิศ ดิศกุล, ศ. ม.จ., ศิลปะอินเดีย, (กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๔๕), หน้า ๘๖.

^{๙๕} ผาสุก อินทรารุณี, รศ. ดร., พระพุทธรูปและพุทธศิลป์ในประเทศไทย, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๔), หน้า ๑๔.

^{๙๖} ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา, ตำนานพุทธเจดีย์สยาม, (พระนคร : โรงพิมพ์สมณพิพิธธรรมานการ), หน้า ๘๘.

^{๙๗} อภัย นาคคง, ความรู้เบื้องต้นวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ, (กรุงเทพฯ: วัฒนาการพิมพ์, ๒๕๓๓), หน้า ๕๔.

^{๙๘} ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา, ตำนานพุทธเจดีย์สยาม, (พระนคร : โรงพิมพ์สมณพิพิธธรรมานการ), หน้า ๗๐.

พระพุทธรูปเจ้าประสูตินั้นปรากฏตามพระบาลีว่ามีลักษณะต้องด้วยมหาบุรุษลักษณะ ๓๒ ประการ โดยทำนายไว้ว่า ถ้าพระองค์อยู่ในเพศฆราวาส จะได้เป็นพระมหาจักรพรรดิ และถ้าพระองค์ออกบวช จะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธรูปเจ้ามหาศาสดาโลก^{๙๙}

ลักษณะพระพุทธรูปในสมัยคันธารราชูร์สังเกตได้จาก พระเศียรของพระพุทธรูปเป็นพระเศียรของกษัตริย์ คือกระหม่อมมุ่นพระเมลาไลไว้เหนือพระเศียร พระเกศาหยักโคกคล้ายสตรีแต่ไม่มีเครื่องประดับ มีพระพักตร์อย่างเทพเจ้ากรีก “อพอลโล” พระรัศมีทำอย่างประภามณฑลเป็นวงกลมอยู่ข้างหลังพระพุทธรูปตามแบบรัศมีของภาพกรีก บางรูปมีพระมีสสุ พระวรกายผิ่ผายส่ง่างาม ครองจีวรเป็นริ้วธรรมชาติ สักส่วนร่างกายเหมือนมนุษย์ มีความงามที่สมบูรณ์หาไม่พบในมนุษย์ทั่วไปได้ครบ แรกๆจะแกะสลักด้วยหินสีเทาเขียวแบบนูนสูง แต่ต่อมาในระยะหลัง ค. ศ. ๕-๗ จึงสลักแบบลอยตัว และมีพระพักตร์กลมงามขึ้น ซึ่งเป็นการผสมผสานใบหน้าระหว่างชาวกรีกกับชาวอินเดีย เมื่อสลักภาพพระพุทธรูปองค์ในหมู่รูปพระสงฆ์จึงทำให้สังเกตได้ชัดเจนถึงความแตกต่าง แนวคิดนี้ในยุคต่อมาช่างได้คิดแก้ไขให้เป็นรูปแบบอื่น โดยให้พระพุทธรูปมีพระเกตุมาลาแต่นั้นมา^{๑๐๐} อย่างไรก็ตามฝ่ายนิคายมหายานได้คิดประดิษฐ์สร้างรูปพระโพธิสัตว์และรูปเคารพอื่นๆขึ้นบูชา ภาพปั้นสลักเหล่านั้นถูกสร้างด้วยช่างฝีมือด้วยความงามที่ใกล้เคียงกัน เป็นศิลปะที่ส่งอิทธิพลสู่ศิลปะมอญและศิลปะอมราวดีในยุคต่อมา^{๑๐๑}

นอกจากนี้ศิลปะคันธารราชูร์ยังกล้าที่จะแสดงปางเสด็จดับขันธปรินิพพานด้วยคือสร้างเป็นพระพุทธรูปกำลังบรรทมตะแคงสิ้นพระชนม์ ถูกห้อมล้อมไปด้วยสาวุศศิษย์ที่กำลังร่ำไห้ พระพุทธรูปในเบื้องต้นทรงแสดงปางแต่เพียง ๖ ปาง คือ ปางประทานปฐมเทศนา ปางวิตรรกะ (ทรงสั่งสอน จีบพระหัตถ์ขวาข้างเดียว) ปางมารวิชัย ปางสมาธิ ปางประทานอภัยและปางประทานพร^{๑๐๒}

สรุปหลังจากสิ้นสุดรัชสมัยแห่งราชวงศ์เมารยะแล้ว อินเดียตกอยู่ใต้การปกครองของกษัตริย์เชื้อสายกรีกหลายพระองค์ พระพุทธศาสนารุ่งเรืองอีกครั้งในสมัยของพระเจ้าเมเนนเดอร์ หรือพระเจ้ามิลินท์ เกิดความเลื่อมใสพระพุทธศาสนาโดยการได้สนทนาธรรมกับพระนาคเสนเถระ ในยุคสมัยนี้มีการสร้างปูชนียสถานขึ้นไว้บูชา และมีการสร้างพระพุทธรูปเป็นครั้งแรก เป็นนวัตกรรมใหม่ในยุคนั้นที่เรียกว่าพุทธศิลป์แบบคันธารราชูร์ สถาปัตยกรรมส่วนใหญ่เป็นสถาปัตยกรรมแบบศิลปะเมารยะ แต่มีปรับรูปแบบให้มีทรงสูงขึ้น สถาปัตยกรรมมีการสร้างซุ้มเจดีย์ ๔ ทิศติดกับองค์พระสถูปไว้สำหรับประดิษฐานพระพุทธรูปประดับอยู่รอบฐาน สลับกันกับภาพจำหลักเล่าเรื่องพระพุทธรูปประวัติหรือชาดก ทางพระพุทธศาสนา ประติมากรรมมีการวาดภาพและแกะสลักประดับไว้ตามฐานสถูปและ

^{๙๙} ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา, ตำนานพุทธเจดีย์สยาม, (พระนคร : โรงพิมพ์สมณพิพิธธรรมนาคร), หน้า ๗๒.

^{๑๐๐} ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา, ตำนานพุทธเจดีย์สยาม, (พระนคร : โรงพิมพ์สมณพิพิธธรรมนาคร), หน้า ๗๒ - ๗๕.

^{๑๐๑} อภัย นาคคง, ความรู้เบื้องต้นวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ, (กรุงเทพฯ: วัฒนธรรมการพิมพ์, ๒๕๓๓), หน้า ๕๕.

^{๑๐๒} สุภัทรดิศ ดิศกุล, ศ. ม.จ., ประวัติศาสตร์ศิลปะประเทศไทยใกล้เคียง, (กรุงเทพฯ: กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๔๕), หน้า ๑๗.

รูปเคารพอื่นๆ และที่สำคัญที่สุดคือได้มีการสร้างพระพุทธรูปในสมัยศิลปะคันธารราชูร์ขึ้นเป็นครั้งแรกของโลก งานปั้นสลักและพระพุทธรูปที่สร้างในยุคนี้มีความงดงามแบบกรีกอย่างชัดเจน คือพระพักตร์ของพระพุทธรูปแบบเทวรูปของกรีก รูปทรงสัดส่วนพระวรกายตลอดจนริ้วจีวรเป็นไปตามรูปแบบภาพสลักของกรีกที่ถือคติธรรมตามธรรมชาติ

พระพุทธรูปในเบื้องต้นทรงแสดงปางแต่เพียง ๖ ปาง คือ ปางประทานปฐมเทศนา ปางวิตรรกะ (ทรงสั่งสอน จีบพระหัตถ์ขวาข้างเดียว) ปางมารวิชัย ปางสมาธิ ปางประทานอภัยและปางประทานพร

๓. สกุลศิลปะมถุรา (Mathura School) พ.ศ. ๕๐๐ - ๙๐๐

ศิลปะแบบมถุรา สืบต่อมาจากศิลปะที่ภารตและสาญจี ศิลปะแบบมถุรา มีการผสมกันระหว่างศิลปะของกรีกและอิหร่าน วัสดุที่ใช้ในการสร้างประติมากรรมคือหินทรายสีแดงชุด มาจากเขาสิกรี (SIKRI) และใช้เรื่อยมาจากจนถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๑^{๑๐๓} ศิลปะมถุราได้รับอิทธิพลมาจากศิลปะกรีกและอิหร่าน โดยเห็นได้จากเครื่องแต่งกายของเทวรูปที่แต่งกายเหมือนกับนักรบชาติอิหร่าน และนอกจากนี้ศิลปะอิหร่านยังให้อิทธิพลต่อประติมากรรมลอยตัว และภาพสลักนูนสูงในศิลปะแบบมถุรา อย่างไรก็ตามศิลปะมถุรามีอายุใกล้เคียงกับศิลปะคันธารราชูร์ แต่มีอายุยาวนานกว่า การสร้างพระพุทธรูปแบบมถุราดั้งเดิม ไม่ได้รับอิทธิพลศิลปะคันธารราชูร์เลย แต่กลับเป็นแบบอินเดียแท้ ซึ่งสันนิษฐานว่าช่างชาวอินเดียคงได้รับข้อมูลว่าช่างคันธารราชูร์คิดสร้างพระพุทธรูปเป็นมนุษย์ขึ้น จึงคิดที่จะทำบ้าง^{๑๐๔}

ประติมากรรม พระพุทธรูปแบบคันธารราชูร์ถูกนำเข้ามาเลียนแบบขึ้นที่เมืองมถุราทำให้เกิดมีพระพุทธรูปแบบพื้นเมืองมถุราขึ้น พระพุทธรูปแบบพื้นเมืองนี้ สืบต่อจากรูปยักษ์ และรูปพญานาคในศิลปะอินเดียสมัยโบราณ ดังนั้นจึงมีความแตกต่างกันมากในศิลปะแบบคันธารราชูร์แต่ก็มีลักษณะของมหาบุรุษร่วมกัน พระพุทธรูปแบบมถุรามีเศียรกลม พระพักตร์สดชื่นอมยิ้มมีพระเกศาเรียบไม่มีเส้นผม แต่มีมวยพระเศวตม้วนขมวดเป็นลายกันหอยอยู่ข้างบน มีอุณาโลมระหว่างพระขนง (คิ้ว) ครองจีวรเฉียงเปิดพระอังสาขวา ผ้าจีวรบางยิ่งกว่าของคันธารราชูร์และแนบสนิทกับพระองค์ มีริ้วบางๆ ขนานกันสลับเป็นรอยอยู่สองข้างเพื่อแสดงถึงวิจิตรอง พระพุทธรูปแบบมถุรามีทรวดทรงค่อนข้างหนักและแสดงปางอย่างง่าย ๆ คือยกพระหัตถ์ขวาขึ้นเสมอพระอังสาในท่าประทานอภัย^{๑๐๕}

สรุปว่าศิลปะพระพุทธรูปของอินเดียในยุคแรกๆ แบ่งออกเป็น ๒ สมัยคือ ศิลปะสมัยแรกเป็นศิลปะที่มีลักษณะค่อนข้างหยาบหนักมีลักษณะปีกบินแข็งแรง ส่วนศิลปะสมัยหลังเป็นสมัยที่เริ่ม

^{๑๐๓} กำจร สุนพงษ์ศรี, ประวัติศาสตร์ศิลปะอินเดีย, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๖๙.

^{๑๐๔} ตำรงราชานุกาพ, สมเด็จพระเจ้าพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา, ตำนานพุทธเจดีย์สยาม, (พระนคร : โรงพิมพ์สมภณพิพรรฒธนากร), หน้า ๘๙.

^{๑๐๕} สุภัทรดิศ ดิสกุล, ศ. ม.จ., ศิลปะอินเดีย, (กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๔๕), หน้า ๘๕.

สร้างพระพุทธรูป ตรงกับสมัยคันธารราชูร์และตามมาด้วยมถุรา ประติมากรรมจะมีความอ่อนช้อยกว่าสมัยแรก และมองเห็นลักษณะเชื้อชาติว่าเป็นศิลปะอินเดียเหนืออย่างชัดเจน^{๑๐๖}

สรุปว่าศิลปะมถุราได้รับอิทธิพลมาจากศิลปะกรีกและอิหร่าน โดยเห็นได้จากเครื่องแต่งกายของเทวรูปที่แต่งกายเหมือนกับนักรบชาติอิหร่าน และนอกจากนี้ศิลปะอิหร่านยังให้อิทธิพลต่อประติมากรรมลอยตัว และภาพสลักนูนสูงในศิลปะแบบมถุรา การสร้างพระพุทธรูปแบบมถุราดั้งเดิมไม่ได้รับอิทธิพลศิลปะคันธารราชูร์เลย แต่กลับเป็นแบบอินเดียแท้ ซึ่งสันนิษฐานว่าช่างชาวอินเดียคงได้รับข้อมูลว่าช่างคันธารราชูร์คิดสร้างพระพุทธรูปเป็นมนุษย์ขึ้น จึงคิดที่จะทำบ้าง ทำให้เกิดมีพระพุทธรูปแบบพื้นเมืองมถุราขึ้น พระพุทธรูปแบบพื้นเมืองนี้ ดังนั้นจึงมีความแตกต่างกันมากในศิลปะแบบคันธารราชูร์แต่ก็มี ลักษณะของมหาบุรุษร่วมกัน

๔. กุลช่างศิลปะอัมธรา-อมราวตี (Andra Amaravati School) พ.ศ. ๕๙๐ - ๘๖๓

อิทธิพลต่างชาติที่มีอยู่ในศิลปะสมัยอมราวตีคืออิทธิพลของศิลปะกรีก-โรมันหรือโรมันที่มาจากเมืองอาเล็กซานเดรียในประเทศอียิปต์ อิทธิพลนี้คงยังมาเมืองอมราวตีโดยทางทะเล การขุดค้นที่เมืองอริกะเมทุ-วีรปตน์มใกล้กับเมืองปอนดิเชร์ก็แสดงให้เห็นว่าเป็นเช่นนั้น คือได้ค้นพบร่องรอยของชาวโรมันเป็นจำนวนมาก เมืองอมราวตีมีส่วนสำคัญในการเผยแพร่ศิลปะอินเดียไปยังประเทศในแถบทะเลใต้ ได้ค้นพบพระพุทธรูปแบบอมราวตีที่เกาะลังกา และ ณ ประเทศจัมปาที่เมืองดงเตื่อง ที่ประเทศไทย ณ จังหวัดนครราชสีมา ในแหลมมลายู พบที่เกาะเซเลเบสคือที่เซมปากา ที่เกาะชวาภาคตะวันออกคือที่เซมเบอร์ และที่เกาะสุมาตราคือที่เมืองปาเล็มบัง^{๑๐๗}

ศิลปะสกุลอัมธรา-อมราวตี เป็นสกุลช่างที่เกิดทางตอนใต้ของอินเดีย เมืองอมราวตีอยู่ใต้การปกครองของกษัตริย์ราชวงศ์อัมธรา ศิลปะอัมธราเริ่มตั้งแต่ ๓๐๐ ปีก่อนคริสตกาล ถึง ค.ศ.๑ เป็นศิลปะยุคต้นของอินเดียที่ไม่มีศิลปะชาติอื่นเจือปน เป็นศิลปะเนื่องในศาสนาพราหมณ์ งานประติมากรรมหรือสถาปัตยกรรมจึงเป็นงานตอบสนองเพียงเพื่อลัทธิโดยเฉพาะ เช่น สลักรูปเทพเจ้าต่างๆ ถึงแม้ศิลปะอัมธราไม่ได้สร้างพระพุทธรูป แต่ก็เป็นที่อิทธิพลส่งผลให้กับงานศิลปะอมราวตีในยุคต่อมา^{๑๐๘}

ศิลปะอมราวตี ถือกำเนิดเกิดขึ้นตั้งแต่ราว พ.ศ. ๕๙๓ - ๘๖๓ เป็นศิลปะท้องถิ่นที่ผสมผสานศิลปะอัมธรา ศิลปะมถุรา และคันธารราชูร์เข้าด้วยกัน ศิลปะอัมราวตีนับเป็นศิลปะที่มีความสำคัญของอินเดีย เพราะได้สร้างงานศิลปะที่มีฝีมือและมีความรู้สูงส่งทรงคุณค่าความงาม แม้ว่าจะได้รับอิทธิพลจากสกุลศิลปะคันธารราชูร์มาด้วย แต่ก็ยังเป็นลักษณะของอิทธิพลที่มองเห็น^{๑๐๙} ในแง่ของความงามทางสุนทรียศิลป์ กล่าวได้ว่าศิลปะแบบอมราวตีสละสลวยกว่าแบบสาญจี

^{๑๐๖} สุภัทรดิศ ดิสกุล, ศ. ม.จ., ศิลปะอินเดีย, (กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๔๕), หน้า ๘๓.

^{๑๐๗} สุภัทรดิศ ดิสกุล, ศ. ม.จ., ศิลปะอินเดีย, (กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๔๕), หน้า ๘๙.

^{๑๐๘} อภัย นาคคง, ความรู้เบื้องต้นวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ, (กรุงเทพฯ: วัฒนาการพิมพ์, ๒๕๓๓), หน้า ๕๖.

^{๑๐๙} อภัย นาคคง, ความรู้เบื้องต้นวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ, (กรุงเทพฯ: วัฒนาการพิมพ์, ๒๕๓๓), หน้า ๕๖.

และสมส่วนกว่าการหุด แต่การหุดก็มีอะไรดงามตามแบบการหุดอย่างเท่าเทียมกัน ในทางศิลปะของไทยได้แบบมาจากกลุ่มอมราวดีเป็นอย่างมาก^{๑๑๐}

ประติมากรรม จัดว่าเป็นศิลปะสมัยหัวเลี้ยวหัวต่อลักษณะปฏิมากรรมเป็นลักษณะการแสดงท่าเคลื่อนไหวตื่นเต้นอย่างมากในขั้นต้น ซึ่งต่อมาก่อยสงบลงแล้วกลับแสดงท่าเคลื่อนไหวใหม่อีกครั้ง เช่นภาพเสด็จออกมหาภิเนษกรรมซึ่งแสดงการเคลื่อนไหวอย่างรุนแรง องค์ประกอบภาพมีจังหวะอันเต็มไปด้วยชีวิตจิตใจ^{๑๑๑}

พระพุทธรูปสมัยอมราวดีมีลักษณะและคติความงามเป็นของอินเดียโดยแท้ โดยเฉพาะลักษณะของพระพุทธรูป จะเห็นเป็นลักษณะของชาวอินเดียในแคว้นนั้นโดยตรงทั้งพระพักตร์ที่ดงามแม้พระวรกายจะเหลืออิทธิพลของกรีกแฝงอยู่ ก็เป็นเพียงผ้าครองจีวรที่ยังเป็นริ้ว พอจะให้ทราบว่ามีต้นกำเนิดการสร้างมาจากแคว้นคันธาราฐฝ่ายเหนือ ช่วงประติมากรรมได้ดัดแปลงการครองจีวรของพระพุทธรูปเสียใหม่ จากวิธีห่มคลุมคือห่มทั้งองค์ เป็นห่มเฉียงปล่อยพระพาหาเบื้องขวาไว้ ยิ่งกว่านั้นลักษณะของพระพุทธรูปยังห่างต่อความเป็นธรรมชาติยิ่งขึ้น แต่จะเป็นแนวจิตนิยม หรืออุดมคติ ทำให้เป็นปางเสด็จลงจากดาวดึงส์ และปางปฐมเทศนา^{๑๑๒}

พระพุทธรูปแบบอมราวดีมักครองจีวรห่มเฉียง จีวรเป็นริ้วแลลจัดระเบียบทั้งองค์ ที่เบื้องล่างมีขอบจีวรหนายกจากทางด้านขวาขึ้นมาพาดข้อพระหัตถ์ซ้าย สถานที่พบศิลปกรรม คือที่เมืองอมราวดี นาการชุนด์โกณฑะ และพีโคลี^{๑๑๓}

พระพุทธรูปในยุคนี้มีลักษณะรูปแบบวงพระพักตร์ที่ดงาม มีพระหนุเป็นปมกลมมน ลักษณะพระเศียรมีเอกลักษณ์เป็นของตนเอง คือจะไม่มีพระเกตุมาลา (ส่วนนูนเหนือศรีษะหรือมวยผม) หากมีก็ต่ำมาครองจีวรแบบห่มเฉียงจัดเป็นริ้วอย่างมีระเบียบ และทอดยาวจรดขอบพระบาท พระหัตถ์ขวายกสูงคล้ายเป็นปางประทานพร หรือปางอื่นๆก็จะเป็นปางเสด็จกลับจากดาวดึงส์ หรือปางแสดงธรรม ถ้าเป็นแบบประทับนั่งจะเป็นปางปฐมเทศนาและมีเอกลักษณ์ที่สำคัญคือ นั่งขัดสมาธิแบบหลวมๆ ศิลปะแบบอมราวดีส่งอิทธิพลให้ศิลปะอนุราชปุระในศรีลังกาเป็นอย่างมาก ซึ่งยังผลให้มีการส่งผ่านศิลปะนี้เข้าสู่อาณาจักรสุโขทัยและล้านนา^{๑๑๔}

สรุปได้ว่า อิทธิพลต่างชาติที่มีอยู่ในศิลปะสมัยอมราวดีคืออิทธิพลของศิลปะกรีก-โรมัน หรือโรมันที่มาจากเมืองอาเล็กซานเดรียในประเทศอียิปต์ ศิลปะอมราวดี ถือกำเนิดเกิดขึ้นตั้งแต่ราว พ.ศ. ๕๙๓ - ๘๖๓ เป็นศิลปะท้องถิ่นที่ผสมผสานศิลปะอันทรา ศิลปะมธูรา และคันธาราฐเข้า

^{๑๑๐} พุทธศาสนิกชน, พุทธประวัติจากหินสลัก, (กรุงเทพฯ: อมรินทร์ธรรมะ, ๒๕๕๒), หน้า ๒๔๑.

^{๑๑๑} สุภัทรทิศ ดิศกุล, ศ. ม.จ., ประวัติศาสตร์ศิลปะประเทศไทยใกล้เคียง, (กรุงเทพฯ: กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๔๕), หน้า ๒๒.

^{๑๑๒} อภัย นาคคง, ความรู้เบื้องต้นวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ, (กรุงเทพฯ: วัฒนาการพิมพ์, ๒๕๓๓), หน้า ๕๖.

^{๑๑๓} สุภัทรทิศ ดิศกุล, ศ. ม.จ., ประวัติศาสตร์ศิลปะประเทศไทยใกล้เคียง, (กรุงเทพฯ: กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๔๕), หน้า ๒๓.

^{๑๑๔} สมเกียรติ โล่เพชรรัตน์, พระพุทธรูป ศิลปะอยุธยา, (กรุงเทพฯ: วัฒนาการพิมพ์, ๒๕๓๓), หน้า ๖๕.

ด้วยกัน ศิลปะอัมวาตินับเป็นศิลปะที่มีความสำคัญของอินเดีย เพราะได้สร้างงานศิลปะที่มีฝีมือและมีความรู้ลึกสูงส่งทรงคุณค่าความงาม แม้ว่าจะได้รับอิทธิพลจากสกุลศิลปะคันธารราชูร์มาด้วย พระพุทธรูปสมัยอมราวดีมีลักษณะและคติความงามเป็นของอินเดียโดยแท้ โดยเฉพาะลักษณะของพระพุทธรูป จะเห็นเป็นลักษณะของชาวอินเดียในแคว้นนั้นโดยตรงทั้งพระพักตร์ที่งดงาม แม้พระวรกายจะเหลืออิทธิพลของกรีกแฝงอยู่ ก็เป็นเพียงผ้าครองจีวรที่ยังเป็นริ้ว พอจะให้ทราบว่ามีต้นกำเนิดการสร้างมาจากแคว้นคันธารราชูร์ฝ่ายเหนือ

๕. สกุลช่างศิลปะคุปตะ (Gupta School) พ.ศ. ๙๖๓ – ๑๑๙๐

เมื่อครั้งหลังจากสิ้นรัชสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชแล้ว ศูนย์กลางวัฒนธรรมอินเดียได้เสื่อมความสำคัญลงเป็นลำดับ จนราว พ.ศ. ๘๓๓ จึงได้กลับมีความสำคัญใหม่ ได้กษัตริย์เชื้อสายกรุงราชคฤห์ ทรงพระนามว่าศรีคุปตะ ตั้งตัวเข้มแข็งขึ้น ราชวงศ์คุปตะนี้ค่อยๆขยายอำนาจทวีความเข้มแข็งขยายอาณาเขตและอิทธิพลกว้างขวางขึ้นโดยลำดับ ในราชวงศ์คุปตะมีกษัตริย์ผู้ปรีชาสามารถหลายพระองค์ ดังนี้ พระเจ้าจันทรคุปต์ที่ ๑ พระเจ้าสมุทคุปต์ พระเจ้าจันทคุปต์ที่ ๒ พระเจ้ากุมารคุปต์ ราชวงศ์นี้ได้ย้ายเมืองหลวงไปหลายเมือง คือเริ่มแรกตั้งเมืองหลวงที่ปาฏลีบุตร แล้วย้ายปราชคฤห์ ดกสัมพี พาราณสี อุชเชธานี เจตีย์ และสาณูจี ราชวงศ์นี้เจริญรุ่งเรืองถึงจุดสูงสุดในสมัยพระเจ้ากุมารคุปต์ หลังจากนั้นเสื่อมอำนาจลง^{๑๑๕}

กษัตริย์ในราชวงศ์คุปตะเลื่อมใสนับถือและทะนุบำรุงทั้งพุทธศาสนาและพราหมณ์ สกุลช่างศิลปะคุปตะ เป็นที่ยอมรับว่าศิลปะที่มีความงดงามสูงสุด เป็นเลิศกว่าศิลปะใดๆที่เจริญอยู่ในอินเดีย เป็นงานช่างของศิลปะอินเดียโดยตรง ที่อุดมไปด้วยความงามทางศิลปะ และในแง่ของเชื้อชาติ จะเห็นได้ในศิลปะทุกสาขา ศิลปะคุปตะแพร่หลายไปทั้งอินเดียและประเทศใกล้เคียงรวมทั้งดินแดนสุวรรณภูมิด้วย ศิลปะวัตถุที่ได้รับอิทธิพลจากสกุลช่างศิลปะนี้แพร่หลายอยู่ตามซากเมืองเก่าแทบทุกแห่งในเอเชีย^{๑๑๖}

ประติมากรรม พระพุทธรูปมีพระพักตร์งามตามลักษณะชาวอินเดีย พระเกศาเดิมเป็นแบบเส้นผมคนสามัญ ก็ได้คิดแก้ไขทำเส้นพระเกศาวงเป็นทักษิณาวรรต ส่วนพระพุทธรูปที่ครองจีวรเป็นกฐินเหมือนหม้อจริงแยงกรีกทำให้เส้นทรวงพระพุทธรูป ส่วนพระรัศมีที่เดิมเป็นประภามณฑลไว้ข้างหลังพระพุทธรูป ช่างประติมากรรมก็แก้เปลี่ยนทำพระรัศมีเป็นรูปแปลวบนพระเศวตมาลา^{๑๑๗}

องค์พระพุทธรูปทำจีวรบางแนบเนื้อทั้งพระพุทธรูปยืนและนั่ง เพื่อให้เห็นพระวรกายและท่าทางอันงดงาม มีสัดส่วนผสมรูปร่างและกล้ามเนื้อทั้งของบุรุษและสตรี ไม่บ่งบอกลักษณะเพศใดเพศหนึ่งอันเป็นอุดมคติที่หลุดพ้นจากรูปทรงทางธรรมชาติ^{๑๑๘} เป็นพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นตามอุดมคติ

^{๑๑๕} สุภัทรดิศ ดิศกุล, ศ. ม.จ., ศิลปะอินเดีย, (กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๔๕), หน้า ๑๑๑.

^{๑๑๖} สุภัทรดิศ ดิศกุล, ศ. ม.จ., ศิลปะอินเดีย, (กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๔๕), หน้า ๑๒๑.

^{๑๑๗} ตำราราชานาฎภาพ, สมเด็จพระเจ้าพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา, ตำนานพุทธเจดีย์สยาม, (พระนคร : โรงพิมพ์สมภพพิพรรฒนาการ), หน้า ๑๐๙.

^{๑๑๘} อภัย นาคคง, ความรู้เบื้องต้นวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ, (กรุงเทพฯ: วัฒนาการพิมพ์, ๒๕๓๓), หน้า ๕๗.

พระองค์ตั้งตรงผิงผายพระอังสาใหญ่ ปั้นพระองค์เล็ก มีเส้นพระวรกายรอบนอกโค้งรับกันอย่างมีชีวิตจิตใจ ผ้าบางไม่มีริ้ว แนบสนิทกับพระองค์ คลุมพระอังสาทั้งสองข้าง สำหรับพระพุทธรูปยืน ขอบจีวรตกลงมาเป็นกรอบล้อมพระองค์ทั้งสองด้วย เฉพาะพระพักตร์จะมีความสงบมีสมาธิ มีชีวิตจิตใจแผงอยู่ภายในองค์พระพุทธรูปอุดมไปด้วยลักษณะของเส้นโค้งมากมาย เหมือนมีความเคลื่อนไหวอ่อนพลิ้ว กล้ามเนื้อมีส่วนโค้งส่วนนูนส่วนเว้ารับกันอย่างมีจังหวะลื่นไหล ด้วยเหตุนี้จึงทำให้พระพุทธรูปสมัยคุปตะมีความงดงามที่แฝงจิตใจประดุจดั่งมีชีวิตความเคลื่อนไหวอยู่ในท่าทีลีลาของเส้นและสัดส่วนที่อ่อนช้อยกลมกลืน ถือว่าพระพุทธรูปสกุลช่างศิลปะคุปตะ นี้มีการแสดงออกที่มีคุณค่าเหนือสกุลศิลปะอื่นๆ ในอินเดีย^{๑๑๙}

ในยุคนี้มีการแกะสลักตกแต่งภายในถ้ำ พระสถูป เจดีย์ ซึ่งเป็นศาสนสถาน และมีการสร้างพระพุทธรูปปางต่างๆ อย่างแพร่หลายในยุคนี้ ลักษณะของพระพุทธรูปมีความงดงามโดดเด่นเป็นแบบอินเดียแท้ โดยผ่านการวิวัฒนาการทางศิลปะอย่างค่อยเป็นค่อยไปด้วยระยะเวลาอันเนิ่นนานจนประกอบขึ้นเป็นศิลปะแบบคุปตะอย่างสมบูรณ์^{๑๒๐}

สรุปว่าศิลปะคุปตะแพร่หลายไปทั้งอินเดียและประเทศใกล้เคียงรวมทั้งดินแดนสุวรรณภูมิด้วย ศิลปะ วัตถุที่ได้รับอิทธิพลจากสกุลช่างศิลปะนี้แพร่หลายอยู่ตามชายเมืองเก่าแทบทุกแห่งในเอเชีย สถาปัตยกรรม มีการสร้าง สถูป เจดีย์และอาคารพระพุทธรูทศาสนาเพิ่มขึ้นอีกหลายแบบ ความมุ่งหมายในการสร้างสถูป คือเดิมสร้างสถูปเพื่อบรรจุพระบรมธาตุเพียงอย่างเดียว แต่สมัยนี้มีการสร้างสถูปเพื่อประดิษฐานพระพุทธรูทศาสนาอีกด้วย อาคารทางพระพุทธรูทศาสนาอย่างอื่น ได้แก่ วิหาร มณฑป และปราสาท อาคารเหล่านี้สร้างขึ้นเพื่อประกอบพิธีทางศาสนา และเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูป มณฑปเกิดจากการรวมวิหารและสถูปเข้าด้วยกันคือตอนล่างทำเป็นวิหาร ตอนบนทำเป็นสถูป จนกลายเป็นสถาปัตยกรรมแบบใหม่ขึ้น เสา ประตู เพดาน ผนังถ้ำ วิหาร ส่วนพระพุทธรูปมีพระพักตร์งามตามลักษณะชาวอินเดีย พระเกศาเดิมเป็นแบบเส้นผมคนสามัญ ก็ได้คิดแก้ไขทำเส้นพระเกศาเป็นทักซิณวารรต ส่วนพระพุทธรูปที่ครองจีวรเหมือนหม้อจริงแบบกรีกทำให้เส้นทรวดทรงพระพุทธรูป

๕. สกุลช่างศิลปะปาละ(Pala School) พ.ศ. ๘๖๕ - ๑๓๐๐

พุทธศาสนาในสมัยราชวงศ์ปาละคือ พุทธศาสนาเถรวาทตันตระ ซึ่งกลายมาจากลัทธิมหายาน ซึ่งมีการผสมความเชื่อถือในศาสนาฮินดูหลายชนิดเข้าในพระพุทธรูทศาสนา มีความเคารพนับถือชายาของพระโพธิสัตว์ มีการใช้เวทมนตร์คาถาต่างๆ การนับถือพระอาทิพระพุทธรูทเจ้าคือพระพุทธรูทเจ้าผู้สร้างโลก สร้างเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่อง ศิลปะแบบนี้ทั้งประติมากรรมและ

^{๑๑๙} สุภัทรดิศ ดิศกุล, ศ. ม.จ., ประวัติศาสตร์ศิลปะประเทศไทย (กรุงเทพฯ: กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๔๕), หน้า ๒๓.

^{๑๒๐} อภัย นาคคง, ความรู้เบื้องต้นวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ, (กรุงเทพฯ: วัฒนาการพิมพ์, ๒๕๓๓), หน้า ๕๗.

สถาปัตยกรรมก็สืบต่อจากศิลปะแบบคุปตะและหลังคุปตะลงมา สำหรับสถาปัตยกรรมอาจกล่าวได้ถึง มหาวิทยาลัยนาลันทา ซึ่งเป็นศูนย์กลางใหญ่ สอนพุทธศาสนาลัทธิตันตระอยู่ในขณะนั้น^{๑๒๑}

ศิลปะปาลละเริ่มต้นตั้งแต่กลางคริสต์ศตวรรษที่ ๘ - ๑๓ สืบต่อจากศิลปะคุปตะ แต่จะผสมผสานคติความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ด้วย ทำให้พระพุทธรูปมีความงดงามที่แตกต่างจากศิลปะคุปตะ โดยนิยมตกแต่งจนเกินงามขาดจิตวิญญาณและไม่มีชีวิตชีวา พระพุทธรูปจะมีรูปร่างนอกคล้ายศิลปะคุปตะ แต่จะครองจีวรแนบเนื้อยิ่งขึ้น ท่าทางการเคลื่อนไหวอยู่ในกรอบกฎเกณฑ์มากขึ้น มีพระพักตร์คม พระขนงคมชัดพระเนตรเหลือบต่ำแสดงอาการภาวณา พระนาสิกโด่งงุ้ม พระโอษฐ์ยกขอบคมชัด ศิลปะปาลละเจริญสูงสุดระหว่าง ค.ศ. ๑๐ - ๑๓ ส่งอิทธิพลทางศิลปะให้แก่ทิเบต เนปาล พม่า และสุวรรณภูมิ^{๑๒๒}

๖. สกูลช่างศิลปะปาลละ (Pallava School) พ.ศ. ๙๘๐ - ๑๓๒๕

ในช่วงเวลาที่ราชวงศ์คุปตะเจริญรุ่งเรืองอยู่ทางตอนเหนือ อาณาเขตทางตอนใต้ของอินเดียอยู่ใต้การปกครองของกษัตริย์ราชวงศ์ปาลละ มีความเจริญมากคู่กับทางเหนือและศิลปกรรมก็เจริญสูงสุดในยุคของปาลละเช่นเดียวกัน สมณทูตเขียนจิ่งหรือหยวนฉ่านแห่งประเทศจีนได้เดินทางไปสืบทอดพระพุทธศาสนาในอินเดียระหว่าง พ.ศ. ๑๑๔๙ - ๑๑๘๙ ได้เดินทางมาถึงแคว้นปาลละด้วย และได้บรรยายไว้ในจดหมายเหตุว่าแคว้นปาลละอุดมสมบูรณ์ ทำการเพาะปลูกได้ผลดี ประชาชนกล้าหาญ ซื่อสัตย์สุจริตโอบอ้อมอารี และรักการศึกษาเล่าเรียน ทั่วดินแดนปาลละมีสถูปเจดีย์และพระพุทธรูปสำคัญอยู่มากมาย^{๑๒๓}

ประติมากรรม มีการสร้างพระพุทธรูปที่งดงามมีความอ่อนช้อย พระพักตร์เป็นรูปไข่กลมแต่งพระหนุสองชั้น ในส่วนขิงพระวรกายเพิ่มเส้นรอบนอกมีส่วนโค้งด้านหน้าและด้านข้างอย่างชัดเจนจึงเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ การสร้างพระพุทธรูปที่มีความอ่อนช้อยละมุนละไม^{๑๒๔}

กษัตริย์ราชวงศ์ปาลละมีอำนาจอย่างกว้างขวางทั้งทางทหาร ทางทะเลและการค้า ปรากฏว่าชาวอินเดียในยุคนี้ได้เดินทางไปค้าขายและอพยพไปสู่ดินแดนอื่นทำนองไปตั้งอาณานิคม ดังนั้นอิทธิพลของศิลปะสกูลปาลละจึงแผ่จากอินเดียตอนใต้ ไปยังดินแดนต่างๆ ที่อยู่ทางบงใต้คือ ลังกา ชวา มลายู และสุวรรณภูมิ มีศิลปะวัตถุของสกูลศิลปะนี้อยู่มากมายตั้งแต่เหนือจดใต้มีทั้งพระพุทธรูปและสถูปเจดีย์^{๑๒๕}

^{๑๒๑} สุภัทรทิศ ดิศกุล, ศ. ม.จ., ประวัติศาสตร์ศิลปะประเทศไทยไกลเคียง, (กรุงเทพฯ: กรุงเทพฯ: มติชน, ๒๕๔๕), หน้า ๓๕.

^{๑๒๒} เขียน ยิ้มศิริ, พุทธานุสรณ์, (กรุงเทพฯ: ศิลปบรรณาการ, ๒๕๑๒), หน้า ๗.

^{๑๒๓} จิตร บัวบุศย์, สกูลศิลปะพระพุทธรูปในประเทศไทย, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์อำพลพิทยา, ๒๕๑๒), หน้า ๒๘.

^{๑๒๔} จิตร บัวบุศย์, สกูลศิลปะพระพุทธรูปในประเทศไทย, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์อำพลพิทยา, ๒๕๑๒), หน้า ๒๙.

^{๑๒๕} อภัย นาคคง, ความรู้เบื้องต้นวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ, (กรุงเทพฯ: วัฒนาการพิมพ์, ๒๕๓๓), หน้า ๕๘.

สรุปว่าภายใต้การปกครองของกษัตริย์ราชวงศ์पालวะ มีความเจริญมาคู่กับทางเหนือและศิลปกรรมก็เจริญสูงสุดในยุคของपालวะเช่นเดียวกัน สถาปัตยกรรม ราชวงศ์นี้นับถือทั้งพุทธและพราหมณ์ ศิลปวัตถุที่ปรากฏเห็นได้ชัดว่าพัฒนาไปจากสกุลศิลปะคุปตะ แต่ได้เปลี่ยนแปลง ให้มีรูปร่างแปลกออกไป สถาปัตยกรรมมีการตกแต่งมากขึ้น โดยเฉพาะปราสาทได้ประดิษฐ์มาจากปราสาทของฮินดูทำเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูป ปราสาทของสกุลศิลปะपालวะมีลักษณะเป็นศิลปะแบบเริ่มแรก ประติมากรรม มีการสร้างพระพุทธรูปที่งดงามมีความอ่อนช้อย จึงเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ การสร้างพระพุทธรูปที่มีความอ่อนช้อยละมุนละไม ในยุคมีการเดินทางไปค้าขายและอพยพไปสู่ดินแดนอื่น ดังนั้นอิทธิพลของศิลปะสกุลपालวะจึงแผ่จากอินเดียตอนใต้ ไปยังดินแดนต่างๆ ที่อยู่ทางใต้คือ ลังกา ขวา มลายู และสุวรรณภูมิ มีศิลปวัตถุของสกุลศิลปะนี้อยู่มากมายทั้งพระพุทธรูปและสลูปะเจดีย์

๗. สกุลช่างศิลปะปาละ-เสนะ (Pala-Sena School) พ.ศ. ๙๘๐ - ๑๓๒๕

กษัตริย์ราชวงศ์ปาละและครอบครองแคว้นเบงกอล ซึ่งอยู่ตอนเหนือของอินเดียทางทิศตะวันออกเฉียงใต้และต่อมาราชวงศ์เสนะได้ครอบครองในระยะหลัง ศิลปะที่สร้างในระหว่างสองราชวงศ์นี้มีลักษณะใกล้เคียงกันมากแทบจะแยกกันไม่ออก จึงรวมเรียกว่าศิลปะแบบปาละ-เสนะ ^{๑๒๖}

เมื่อพุทธกาลล่วงไปแล้ว ๑,๐๐๐ ปี เศษ การนับถือศาสนาในอินเดียผันแปรไปด้วยเนื่องจากการแข่งขันกันสั่งสอนทั้งพุทธและพราหมณ์ ในแต่ละสมัยถ้ากษัตริย์องค์ใดนับถือพุทธศาสนา พระพุทธศาสนาก็จะรุ่งเรืองในยุคนี้ แต่ถ้ากษัตริย์นับถือพราหมณ์ ศาสนาพราหมณ์จะขึ้นมาแทนที่ศาสนาพุทธ เป็นอย่างนี้ตลอดมา จนชาวอินเดียนับถือทั้งสองศาสนานี้ปนกันไป และในยุคนี้ได้เกิดลัทธิใหม่ขึ้นอีกลัทธิหนึ่งคือลัทธิ "ตรันตระ" เป็นลัทธิที่เกิดจากพุทธะศาสนาหายานเจือด้วยลัทธิฮินดู มีการนับถือพระโพธิสัตว์และชายา เพื่อเสริมศักดิ์คือพหุเทชและพลังให้มากขึ้น มีการใช้เวทย์มนต์คาถาและนับถือพระอาทิตย์เจ้า ^{๑๒๗}

ศิลปะที่สร้างในระยะนี้ทั้งประติมากรรมและสถาปัตยกรรมทำสืบต่อจากสกุลศิลปะคุปตะ แต่เนื่องด้วยมีการเจือปนกันระหว่างลัทธิมหายานและฮินดู จึงนิยมตกแต่งจนอลังการทำให้เสียความสมดุล ความประสานกลมกลืนทางความงามและรูปทรงจนแลดูรุงรังเกินไป ^{๑๒๘}

ประติมากรรม นิยมสร้างพระพุทธรูปพระโพธิสัตว์ประดิษฐานไว้ในซุ้มเรือนแก้ว แวดล้อมด้วยรูปสาวกเทวดาและรูปสลูปะเจดีย์ องค์พระพุทธรูปมีส่วนโค้งอ่อนไหวมากขึ้น เส้นพระพักตร์ พระนาสิก พระขนง พระโอษฐ์ เต็มชัดและคมขึ้นกว่าแบบใดๆ พระพุทธรูปปาละ-เสนะกับพระพุทธรูปपालวะ ถ้าเปรียบเทียบกันแล้วจะเห็นว่าสกุลศิลปะปาละ-เสนะพัฒนาตกแต่งมากกว่า แม้ว่าได้รับอิทธิพลจากศิลปะคุปตะมาด้วยกันก็จริง ^{๑๒๙}

^{๑๒๖} สุภัทรดิศ ดิศกุล, ศ. ม.จ., ศิลปะอินเดีย, (กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๔๕), หน้า ๑๕๕

^{๑๒๗} สุภัทรดิศ ดิศกุล, ศ. ม.จ., ศิลปะอินเดีย, (กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๔๕), หน้า ๑๙๘.

^{๑๒๘} สุภัทรดิศ ดิศกุล, ศ. ม.จ., ศิลปะอินเดีย, (กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๔๕), หน้า ๑๙๘.

^{๑๒๙} จิตร บัวบุศย์, สกุลศิลปะพระพุทธรูปในประเทศไทย, (กรุงเทพฯ: มหามงคล, ๒๕๑๒), หน้า ๓๓.

พระพุทธรูปของสกุลช่างปาละ-เสนะ จะมองดูคล้ายกับศิลปะแบบคุปตะมาก แต่จะมีข้อสังเกตคือการแก้ไขเพิ่มเติมในลักษณะแต่งเติมองค์ประติมากรรมให้เน้นความคมชัดทุกส่วนมากขึ้น รวมทั้งมีส่วนประกอบของส่วนฐานที่รองรับพระพุทธรูป ซึ่งจะมีความอลังการทั้งส่วนฐานและซุ้มเรือนแก้วจนดูมากเกินความจำเป็น จนทำให้บดบังความสำคัญของพระพุทธรูปลงไป เอกลักษณะที่สำคัญอีกประการคือคงมีส่วนอุณาโลมอยู่ทำเป็นจุดกลมเล็กๆ อยู่ระหว่างพระขนง^{๑๓๐}

วงพระพักตร์เสี้ยมยาว เดินเส้นเน้นส่วนต่างๆ บนใบหน้าให้ดูนูนและคมชัด โดยเฉพาะขอบพระขนง มีเปลือกพระเนตรหนาและแสดงอาการภาวณาโดยเห็นลูกนัยน์ตาอย่างชัดเจน พระนาสิกโด่งยาว พระโอษฐ์คมชัดเป็นสองชั้น ริมฝีปากด้านล่างจะหนากว่าด้านบนมาก ทรงจีวรห่มคลุมและห่มเฉียงหากเป็นแบบทรงประทับนั่งและมีชายสังฆาฏีสั้นๆ พาดอยู่เหนือพระอังสา นิยมแสดงปางประทานพรส่งอิทธิพลต่อพระพุทธรูปไทยทางเหนือสมัยเชียงแสนเป็นอย่างมาก และมีอิทธิพลต่อพระพุทธรูปแบบทรงเครื่องของอาณาจักรศรีวิชัยอีกด้วย^{๑๓๑}

ในระยะนั้นทางมหาวิทยาลัยนาถันทา รุ่งเรืองมากในด้านศิลปะวิทยาการ เป็นศูนย์กลางในการสอนพระพุทธศาสนาและวิชาการแทบทุกสาขา คณะสงฆ์และนักศึกษาจากทั่วสารทิศรวมทั้งในเอเชียพากันหลั่งไหลมาศึกษาหาความรู้จากสำนักนี้ กิตติศัพท์ในแบบอย่างศิลปะสกุลปาละ-เสนะก็พลอยแพร่หลายกระจายออกไปด้วย ประกอบกับโลกเจริญมากขึ้น การคมนาคมติดต่อกันสะดวกขึ้น ทั้งทางบกและทางน้ำ ศิลปะปาละ-เสนะจึงแพร่หลายไปอย่างกว้างขวาง ทางเหนือไปเนปาล ทิเบต จีน เกาหลี และไปที่สุดญี่ปุ่น ทางใต้และตะวันออกไปยังลังกา ขวาสุมาตรา มลายูและสุวรรณภูมิ ดังปรากฏหลักฐานทางศิลปวัตถุอยู่จนปัจจุบันนี้^{๑๓๒}

สรุปว่าในยุคนี้ได้เกิดลัทธิใหม่ขึ้นอีกลัทธิหนึ่งคือลัทธิ "ตรันตระ" เป็นลัทธิที่เกิดจากพุทธศาสนามหายานเจือด้วยลัทธิฮินดู มีการนับถือพระโพธิสัตว์และชายา ศิลปะที่สร้างในระย่นี้ทั้งประติมากรรมและสถาปัตยกรรมทำสืบต่อจากสกุลศิลปะคุปตะ แต่เนื่องด้วยมีการเจือปนกันระหว่างลัทธิมหายานและฮินดู จึงนิยมตกแต่งจนอลังการทำให้เสียความสมดุล ความประสานกลมกลืนทางความงามและรูปทรงจนแลดูรุงรังเกินไป สถาปัตยกรรม สถาปัตยกรรมประดับเจดีย์และปราศรัยเป็นหลายๆ ยอด ทำฐานสูงและย่อมุมสลับซับซ้อน ตลอดจนตกแต่งลวดลายประดับเจดีย์มากขึ้น องค์มหาเจดีย์พุทธคยาเป็นเจดีย์องค์ใหญ่ มีช่องคูหาทางด้านหน้านำไปสู่ห้องโถงใหญ่ของเจดีย์ เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปสมัยปาละ และยังมีพระพุทธรูปยืนแบบปาละทำด้วยศิลาดำ ประดิษฐานอยู่ตามช่องคูหาภายใน ตามปีกของเจดีย์ตรงมุมซ้าย-ขวา พระพุทธรูปของสกุลช่างปาละ-เสนะ จะมองดูคล้ายกับศิลปะแบบคุปตะมาก แต่จะมีข้อสังเกตคือการแก้ไขเพิ่มเติมในลักษณะแต่งเติมองค์ประติมากรรมให้เน้นความคมชัดทุกส่วนมากขึ้น รวมทั้งมีส่วนประกอบของส่วนฐานที่รองรับพระพุทธรูป เนื่องจากความเจริญรุ่งเรืองของมหาวิทยาลัยนาถันทา ศิลปะปาละ-เสนะจึงแพร่หลายไปอย่างกว้างขวาง ทาง

^{๑๓๐} สมเกียรติ โล่เพชรรัตน์, พระพุทธรูป ศิลปะอยุธยา, (กรุงเทพฯ: วัฒนธรรมการพิมพ์, ๒๕๓๓), หน้า ๖๕.

^{๑๓๑} สมเกียรติ โล่เพชรรัตน์, พระพุทธรูป ศิลปะอยุธยา, (กรุงเทพฯ: วัฒนธรรมการพิมพ์, ๒๕๓๓), หน้า ๖๕.

^{๑๓๒} จิตร บัวบุศย์, สกุลศิลปะพระพุทธรูปในประเทศไทย, (กรุงเทพมหานคร : กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อำนวยการพิมพ์, ๒๕๑๒), หน้า ๓๓.

เหนือไปเนปาล ทิเบต จีน เกาหลี และไปที่สุดญี่ปุ่น ทางใต้และตะวันออกไปยังลังกา ชาวสุมาตรา มลายูและสุวรรณภูมิ ดังปรากฏหลักฐานทางศิลปวัตถุอยู่จนปัจจุบันนี้

๗. สกุลช่างศิลปะโจฬะ (Chola School) พ.ศ. ๑๓๙๘ – ๑๘๒๒

ศิลปะโจฬะเป็นศิลปะที่เกิดขึ้นในดินแดนทางตอนใต้ของอินเดียรวมไปถึงเกาะลังกา ดินแดนทางฝ่ายใต้นี้นับถือพระพุทธศาสนาอย่างมั่นคงยาวนานมาตั้งแต่สมัยพระเจ้าอโศกมหาราช พระพุทธศาสนาที่รุ่งเรืองอยู่ในแถบนี้เป็นพระพุทธศาสนานิกายหินยานหรือเถรวาท ซึ่งมีนัยในพระธรรมวินัยแบบที่พระพุทธองค์ได้ทรงสั่งสอนไว้ อาณาจักรโจฬะเป็นดินแดนของชนชาติทมิฬ ซึ่งนับถือศาสนาฮินดู ในปี พ.ศ. ๑๓๐๘ กองทัพทมิฬมีชัยชนะเหนือกษัตริย์ปาลวะแล้วข้ามไปบุกรุกลังกา สงครามระหว่างโจฬะกับลังกาจึงยืดเยื้อมาเป็นเวลานาน คราวใดที่โจฬะชนะลังกา ศิลปินโจฬะเหล่านี้ต้องพากันสร้างงานศิลปะของศาสนาฮินดูในลังกา เป็นเช่นนี้อยู่หลายครั้งหลายคราว สกุลศิลปะโจฬะจึงสร้างงานแพร่หลายขึ้น กลายเป็นแบบที่นิยมยกย่องกันทั่วไปในระยะนั้น งานศิลปะโจฬะเป็นงานที่สอดใส่และแสดงออกทางความรู้สึกในด้านเชื้อชาติทมิฬโดยตรง งานศิลปกรรมโจฬะจึงเป็นงานที่แสดงความเป็นเชื้อชาติอย่างชัดเจน จะเห็นได้ในศิลปะทุกแขนง^{๑๓๓}

ประติมากรรม พระพุทธรูป ภาพคน รูปเคารพในศาสนาพราหมณ์ และลวดลายอื่นๆ มีลักษณะที่สังเกตเห็นได้ชัดคือมีพระวรกายลำสันบึกบึนกลมแน่น พระอุระนูนเป็นพิเศษแสดงความกล้าหาญตั้งแต่ปลายพระรัศมีจรดปลายพระบาท พระพักตร์กลมอูม พระเนตรพระนาสิกค่อนข้างใหญ่ พระโอษฐ์หนา ถ้าเป็นรูปเคารพในศาสนาพราหมณ์ก็จะเห็นความเคลื่อนไหวแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ เช่นศิวนาฏ ถ้าเป็นพระพุทธรูปหรือพระโพธิสัตว์ก็จะเห็นความสงบและความเคร่งขรึม ซึ่งเป็นคุณสมบัติในทางพระพุทธศาสนา ส่วนลวดลายตกแต่งจะมีลักษณะเป็นภาพประดิษฐ์มากขึ้น มีทั้งภาพสัตว์และเถาไม้ สัตว์ในอุดมคติที่นิยมทำกันแพร่หลายคือตัวมกร (Magara) ซึ่งทำปะปนอยู่ในลวดลายตกแต่งแทบทุกแห่ง^{๑๓๔}

ในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๗ เป็นต้นมา ชาวมุสลิมแผ่อำนาจเข้ามาในอินเดียไปยังดินแดนต่างๆอย่างรวดเร็ว นโยบายการแผ่อำนาจสำคัญคือทำลายล้างศาสนาอื่นด้วยอาวุธและสงคราม เป็นเหตุให้เกิดการอพยพหนีภัยสงครามไปยังดินแดนอื่น และนำแบบอย่างเชิงศิลปกรรมในยุคนี้อย่างดินแดนอื่นครั้งใหญ่อีกระลอกหนึ่งด้วย นับตั้งแต่บัดนั้นมาพระพุทธศาสนาในอินเดียก็ร่วงโรยลงเป็นลำดับ ไม่มีการศิลปวัตถุทางพระพุทธศาสนาในอินเดียอีก สถาปัตยกรรม และพระพุทธรูปตลอดจนศาสนสถานหรือแม้แต่มหาวิทยาลัยนาลันทาทางตอนเหนือก็ถูกทำลายอย่างย่อยยับ ศิลปะและวิทยาการในเชิงพุทธก็ถึงกาลอวสาน แต่กลับไปรุ่งเรืองอยู่ในประเทศอื่นๆ ที่รับเอาพระพุทธศาสนาศิลปะและวัฒนธรรมไปจากอินเดียอีกต่อหนึ่ง ในประเทศอื่นๆ ได้มีการสร้างสรรค์

^{๑๓๓} จิตร บัวบุศย์, สกุลศิลปะพระพุทธรูปในประเทศไทย, (: กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์อำนวยการพิมพ์, ๒๕๑๒), หน้า ๓๘.

^{๑๓๔} สุภัทรดิศ ดิสกุล, ศ. ม.จ., ศิลปะอินเดีย, (กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๔๕), หน้า ๒๐๓.

ศิลปะที่มาจากอินเดียอย่างต่อเนื่องในประเทศของตนมาเป็นลำดับ จนในที่สุดก็กลายเป็นศิลปะประจำชาตินั้นๆไปอย่างที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบันนี้^{๑๓๕}

สรุปว่าศิลปะโจฬะเป็นศิลปะที่เกิดขึ้นในดินแดนทางตอนใต้ของอินเดียรวมไปถึงเกาะลังกา ดินแดนทางฝ่ายใต้นับถือพระพุทธศาสนารุ่งเรืองอยู่ในแถบนี้เป็นพระพุทธศาสนานิกายหินยานหรือเถรวาท อาณาจักรโจฬะเป็นดินแดนของชนชาติทมิฬ ซึ่งนับถือศาสนาฮินดู งานศิลปะโจฬะเป็นงานที่สอดใส่และแสดงออกทางความรู้สึกในด้านเชื้อชาติทมิฬโดยตรง งานศิลปกรรมโจฬะจึงเป็นงานที่แสดงความเป็นเชื้อชาติอย่างชัดเจน จะเห็นได้ในศิลปะทุกแขนง

๒.๓.๔ วัดกรณีศึกษาพระอารามหลวงในกรุงเทพมหานคร พุทธศิลปกรรมสมัยรัตนโกสินทร์

๑. วัดพระศรีรัตนศาสดาราม กรุงเทพมหานคร
๒. วัดราชนันทดารามวรวิหาร กรุงเทพมหานคร
๓. วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร กรุงเทพมหานคร
๔. วัดสระเกศราชวรมหาวิหาร กรุงเทพมหานคร
๕. วัดอรุณราชวรารามราชวรมหาวิหาร กรุงเทพมหานคร
๖. วัดยานนาวา กรุงเทพมหานคร
๗. วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ราชวรมหาวิหาร กรุงเทพมหานคร
๘. วัดพระรามเก้ากาญจนาภิเษก กรุงเทพมหานคร
๙. วัดไตรมิตรวิทยารามวรวิหาร กรุงเทพมหานคร
๑๐. วัดปากน้ำ กรุงเทพมหานคร

๑. วัดพระศรีรัตนศาสดาราม กรุงเทพมหานคร

กรุงรัตนโกสินทร์ถูกสถาปนาก่อตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๕ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชโปรดเกล้าฯ ให้สร้างวัดพระศรีรัตนศาสดารามหรือวัดพระแก้วเป็นพระอารามหลวงขึ้นพร้อมกับการสร้างพระบรมหาราชวังเมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๗ ตามราชประเพณีการสร้างพระอารามหลวงในพระราชฐานสมัยอยุธยา โดยมีพระราชประสงค์จะเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปมหาอริยรัตนปฏิมากร เป็นพระพุทธรูปปางสมาธิทำด้วยมณีสีเขียวยสอดใส่เนื้อเดียวกันทั้งองค์ หน้าตักกว้าง ๔๘.๓ เซนติเมตร สูงจากฐานถึงยอดพระเศียร ๖๖ เซนติเมตร ซึ่งทรงมีพระราชศรัทธาเคารพเลื่อมใสเป็นที่ยิ่ง ดังปรากฏในจดหมายเหตุความทรงจำของพระเจ้าไปยิกาเธอ กรมหลวงนรินทรเทวี (เจ้าครอกวัดโพธิ์) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชวิจารณ์ ความตอนหนึ่งว่า^{๑๓๖}

^{๑๓๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๑.

^{๑๓๖} สุนทรียา ศรีวรชันธ์, ๘๐พระอารามหลวง กรุงเทพมหานคร, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ฐานบุ๊ค, ๒๕๔๙), หน้า ๒๓-๒๕

วัดพระศรีรัตนศาสดารามตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของพระบรมหาราชวังในเขตพระราชฐานชั้นนอก เป็นวัดแห่งเดียวในกรุงเทพมหานคร ที่มีเฉพาะเขตพุทธาวาส ไม่มีเขตสังฆาวาส ไม่มีพระสงฆ์จำพรรษา แต่ใช้เป็นสถานที่บรรพชาและอุปสมบทนาคหลวง อีกทั้งยังใช้เป็นสถานที่ประกอบพระราชพิธีถือน้ำพิพัฒน์สัตยา

สถาปัตยกรรมที่สำคัญ

๑) พระอุโบสถ^{๑๓๗} เป็นอาคารก่ออิฐถือปูนสูงชันเดี่ยวรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าจัตุรัส สูง ๑๔ วา ๒ คอก ๖ นิ้ว ประมาณ ๓๐ เมตร ภายในพระอุโบสถเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปมหาอริยรัตนปฏิมากร ประดิษฐานบนบุษบกไม้หุ้มทองซึ่งตั้งอยู่บนเบญจา ๓ ชั้น ด้านหน้าซุกชีประดิษฐานพระพุทธรูปฉลองพระองค์ในรัชกาลที่ ๑ และรัชกาลที่ ๒ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาเจษฎาบดินทร์ พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างและมีพระสัมมาพุทธรูปประดิษฐานอยู่บนฐานซุกชีด้านหน้า ที่ผนังพระอุโบสถมีภาพจิตรกรรมทั้ง ๔ ด้าน ผนังหุ้มกลอง ด้านหน้าเป็นภาพมารผจญ ด้านหลังเป็นภาพไตรภูมิ ด้านข้างเขียนเป็นภาพปฐมสัมโพธิและขบวนพยุหมาตราทรงแสดงยมกคุณและทางชลมารค ภาพจิตรกรรมที่เขียนนี้เขียนครั้งแรกในรัชกาลที่ ๑ และเขียนซ่อมเพิ่มเติมในรัชกาลที่ ๓ และรัชกาลที่ ๔ รอบพระอุโบสถล้อมรอบด้วยกำแพงแก้วประดับกระเบื้องเคลือบสีมีลวดลาย และมีซุ้มเสมาตั้งประจำ ๘ ทิศ เป็นเสมาโลหะ ๑ คู่ อยู่ในบนฐานปัทมปิดทองประดับกระจก ตึกดาหินตั้งประดับด้านนอกนั้นเป็นตึกดาหินแบบจีน เป็นอับเฉาเรือของเรือสำเภาจีนในรัชกาลที่ ๓ เป็นสถานที่ประกอบพระราชพิธีถือน้ำพิพัฒน์สัตยา

งานจิตรกรรมภายในพระอุโบสถ^{๑๓๘} ตามประวัติกล่าวว่าแต่เดิมเป็นงานเขียนในสมัยรัชกาลที่ ๑ มีการซ่อมแซมในสมัย รัชกาลที่ ๓ และการบูรณะครั้งสำคัญในสมัยรัชกาลที่ ๔ กล่าวว่าการเขียนภาพจิตรกรรมใหม่ทั้งหมด นอกจากนี้ยังมีการบูรณะเพิ่มเติมในสมัยรัชกาลที่ ๖ อีกด้วย อย่างไรก็ตามงานเขียน ทั้งหมดยังเป็นงานจิตรกรรมแบบไทยประเพณีที่มีมาแต่ครั้งโบราณ ทั้งเรื่องราวและรูปแบบ ที่เขียน กล่าวคือ ผนังสกัดด้านหลังพระประธานเขียนเรื่องไตรภูมิโลกัณฐาน ด้านหน้าเป็นพุทธประวัติตอนมารผจญ ผนังด้านข้างเหนือกรอบหน้าต่างทั้ง ๒ ผนังเขียนภาพพุทธประวัติตอนต่าง ๆ เต็มพื้นที่และผนังระหว่างช่องหน้าต่างเป็นภาพทศชาติ

พระพุทธรูปมหาอริยรัตนปฏิมากรหรือพระแก้วมรกต^{๑๓๙} (The Emerald Buddha)

ศักดิ์ชัย สายสิงห์ ได้กล่าวไว้ว่า พระพุทธรูปมหาอริยรัตนปฏิมากร ประดิษฐานในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม (วัดพระแก้ว) มีประวัติความเป็นมา จากตำนานและพงศาวดารกล่าวถึง

^{๑๓๗} สำนักวัฒนธรรม กีฬาและการท่องเที่ยว กรุงเทพมหานคร, บางกอก บอกล่า [เรื่อง] วัด, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๕), หน้า ๑๖.

^{๑๓๘} สำนักวัฒนธรรม กีฬาและการท่องเที่ยว กรุงเทพมหานคร, บางกอก บอกล่า [เรื่อง] วัด, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๕), หน้า ๑๗.

^{๑๓๙} ศักดิ์ชัย สายสิงห์, “พระแก้วมรกตคือพระพุทธรูปล้านนาที่มีความสัมพันธ์ทางด้านรูปแบบกับพระพุทธรูป หินทรายสกุลช่างพะเยา”, พระแก้วมรกต.ศิลปวัฒนธรรมฉบับพิเศษ, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน, สำนักพิมพ์มติชน) ๒๕๔๖, หน้า ๓๑๒-๓๑๓.

ที่มาไว้หลายกระแส ส่วนใหญ่แล้วกล่าวถึงทางด้านปาฏิหาริย์เป็นสำคัญ ในส่วนที่ปรากฏในตำนานของชาวล้านนากล่าวว่าพระแก้วมรกตนั้นสร้างขึ้นที่เมืองปาตลีบุตร ประเทศอินเดีย และได้อัญเชิญไปยังเกาะลังกาและอาณาจักรต่างๆ ได้แก่พุกาม กัมพูชา ต่อมาได้เข้ามายัง ดินแดนไทยยังเมืองต่างๆ คือ ละโว้อยุธยา กำแพงเพชร จนกระทั่งมาถึงอาณาจักรล้านนา เท่าที่พบหลักฐานและสามารถสืบค้นได้คือ ประวัติพระแก้วมรกตจากพงศาวดารซึ่งกล่าวว่า ได้พบพระแก้วมรกตในปีพ.ศ. ๑๙๑๗ ตรงกับสมัยของพระเจ้าสามฝั่งแกนพระมหากษัตริย์แห่งอาณาจักรล้านนา โดยพบในเจดีย์องค์หนึ่งในเมืองเชียงรายเมื่อเจดีย์ถูกฟ้าผ่าทำลายลงมา ๖ (เชื่อว่าวัดป่าเหียะ ปัจจุบันคือวัดพระแก้ว อำเภอเมืองจังหวัดเชียงราย)

รูปแบบศิลปกรรมของพระแก้วมรกต พระแก้วมรกตตามความจริงแล้วเนื้อวัสดุนั้นไม่จัดเป็นมรกตแต่เป็นเพียงหินสีเขียว ชนิดหนึ่ง จากรูปแบบศิลปะของพระแก้วมรกตเป็นพระพุทธรูปปางสมาธิประทับนั่ง ขัดสมาธิราบเหนือฐานหน้ากระดานเกลี้ยง มีพระพักตร์ค่อนข้างกลมคล้ายกับพระพุทธรูปล้านนาระยะแรก (ซึ่งมีลักษณะที่สำคัญคือ ขัดสมาธิเพชร พระพักตร์กลม พระรัศมีเป็นตุ้มคล้ายดอกบัวตูมและชายสังฆาฏีสั้นเหนือพระถันตามที่นิยมเรียกว่า “แบบเชียงแสนสิงห์หนึ่ง”^๘) ต่างจากพระแก้วมรกตที่ประทับนั่งขัดสมาธิราบ มีชายสังฆาฏียวจรตพระนาภีซึ่งเป็นลักษณะ ที่ได้รับอิทธิพลศิลปะสุโขทัยเข้ามาผสมแล้วด้วยเหตุผลดังกล่าวจึงเชื่อว่าพระแก้วมรกตเป็น พระพุทธรูปที่สร้างขึ้นในอาณาจักรล้านนา ช่วงที่ล้านนาเริ่มรับอิทธิพลของศิลปะสุโขทัย ซึ่งสันนิษฐานไว้ว่าระยะเวลาการสร้างพระแก้วมรกตน่าจะอยู่ระหว่าง พ.ศ. ๑๙๑๓-๑๙๗๙^{๑๔๐}

โดยได้พบหลักฐานสนับสนุนว่าพระแก้วมรกตนั้นน่าจะสร้างขึ้นในล้านนาและเป็นฝีมือช่างในแหล่งที่พบคือแถบเมืองเชียงราย-พะเยา กล่าวคือได้พบพระพุทธรูปหินทราย ในสกุลช่างพะเยากลุ่มหนึ่งมีลักษณะเช่นเดียวกับพระแก้วมรกตทั้งเรื่องของรูปแบบและ เทคนิคการสร้างจึงน่าจะ เป็นข้อสนับสนุนทางด้านรูปแบบได้แนวทางหนึ่งและจากตำนาน^{๑๔๑} ที่กล่าวถึงประวัติความเป็นมา และการค้นพบล้วนเกี่ยวข้องกับท้าวมหาพรหมในรัชกาลของ พระเจ้ากือนาและมีการค้นพบในสมัยของพระเจ้าสามฝั่งแกน ด้วยเหตุนี้จึงสามารถตั้งข้อ สันเกตถึงที่มาได้ดังนี้คือ พระแก้วมรกตอาจสร้างขึ้นที่เมืองเชียงรายในสมัยของท้าวมหาพรหม ทั้งนี้โดยสันนิษฐานจากรูปแบบศิลปะที่เป็น การผสมผสานระหว่างพระพุทธรูปแบบเชียงแสน สิงห์หนึ่งกับพระพุทธรูปสุโขทัย จึงน่าจะสร้างขึ้นในราวต้นถึงกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๐ ปัจจุบันนิยมเรียกศิลปะเชียงแสนว่าศิลปะล้านนาแต่เพื่อให้เกิดความเข้าใจและป้องกันการสับสนเมื่อจะกล่าวถึง พระพุทธรูป จึงยังคงนิยมเรียกพระพุทธรูประยะแรกของ ศิลปะล้านนาว่าแบบเชียงแสนสิงห์หนึ่งตามที่คุ้นเคยกันมา แต่เดิม(มีอายุราวต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๙-๒๐)^{๑๔๒}

^{๑๔๐} ฉวีงาม มาเจริญ, พระแก้วมรกต, (กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากรจัดพิมพ์เผยแพร่, ๒๕๒๘), หน้า ๑๘.

^{๑๔๑} ศักดิ์ชัย สายสิงห์, “ความสัมพันธ์ด้านรูปแบบระหว่างพระพุทธรูปหินทรายสกุลช่างพะเยากับพระแก้วมรกต” เมืองโบราณ, ปีที่๒๐, ฉบับที่๒, (เมษายน-มิถุนายน ๒๕๓๗): ๗๙-๘๑.

^{๑๔๒} ศักดิ์ชัย สายสิงห์, “ความสัมพันธ์ด้านรูปแบบระหว่างพระพุทธรูปหินทรายสกุลช่างพะเยากับพระแก้วมรกต” เมืองโบราณ, ปีที่๒๐, ฉบับที่๒, (เมษายน-มิถุนายน ๒๕๓๗), หน้า ๘๑.

พระพุทธรูปทรงเครื่องอย่างจักรพรรดิราช พระพุทธรูปทรงเครื่องอย่างจักรพรรดิราช ประดิษฐานในวัดพระศรีรัตนศาสดารามนั้น ส่วนใหญ่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้สถาปนาพระพุทธรูปขึ้นและเรียกว่า “พระพุทธรูปทรงเครื่องต้นอย่างพระมหาจักรพรรดิ”^{๑๔๓} ส่วนใหญ่เป็นพระพุทธรูปหล่อ ด้วยสำริด แล้วหุ้มด้วยทองคำ ทรงเครื่องต้นอย่างพระมหาจักรพรรดิ ปลายลงยาราชาชาติประดับ ด้วยเนาวรัตน์วัตถุประสงค์ที่ทรงสร้างเพื่ออุทิศถวายพระราชกุศลแต่สมเด็จพระบูรพมหากษัตริย์ในอดีต ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลในพระองค์เอง และทรงอุทิศพระราชกุศล พระราชทาน พระบรมวงศานุวงศ์^{๑๔๔} ปัจจุบันพระพุทธรูปสำคัญที่ทรงสร้างชุดนี้หมู่หนึ่งประดิษฐาน ภายในหอพระสุลาลัยพิมาน และอีกหมู่หนึ่งประดิษฐานที่ฐานชุกชีของพระพุทธรูปมหาณีนรัตนปฏิมากร (พระแก้วมรกต) ภายในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดารามฯ

ลักษณะศิลปกรรมของพระพุทธรูปทรงเครื่องต้นอย่างพระมหาจักรพรรดิที่ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสถาปนาขึ้นนี้ส่วนใหญ่มีพุทธลักษณะที่ใกล้เคียงกัน ทุกพระองค์โดยมีลักษณะร่วมคือ เป็นพระพุทธรูปยืน ยกพระหัตถ์ทั้ง ๒ ข้างขึ้นแสดงปาง ประทานอภัย (ปางห้ามสมุทร) ทรงเครื่องต้นอย่างพระมหาจักรพรรดิคือ ทรงชฎามงกุฎ ประกอบด้วยกรรเจียกจร ทรงกรองศอ มีทับทรวง พาทูร์ดี ทองกร แหวนรอบปะวะหล้า พระอัมรินทร์ทุกนิ้วพระหัตถ์แสดงการ ครองจักรไว้ด้านในมีทั้งกลุ่มที่ห่มเฉียงและห่มคลุม มีเครื่องประดับจักรอีกชั้นหนึ่ง ประกอบด้วยสาย รัตองค์ประดับปั้นเหน่งรูปดอกไม้และมีสุวรรณกรธอบห้อยอยู่การนุ่งสบงมีผ้าจีบหน้านาง มี เจียรระบาตและชายไหวชายแครง ซ้อนกัน ๓ ชั้น ที่พระบาททรงรองพระบาทและฉลองพระบาทเชิง งาม^{๑๔๕}

สรุปวัดพระศรีรัตนศาสดารามตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของพระบรมมหาราชวังในเขต พระราชฐานชั้นนอก เป็นวัดแห่งเดียวในกรุงเทพมหานคร สถาปัตยกรรมที่สำคัญ ๑) พระอุโบสถ เป็น อาคารก่ออิฐถือปูนสูงชั้นเดียวรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าจัตุรัส สูง ๑๔ วา ๒ ศอก ๖ นิ้ว ประมาณ ๓๐ เมตร ๒) ภายในพระอุโบสถเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปมหาณีนรัตนปฏิมากร ประดิษฐานบนบุษบกไม้หุ้ม ทองซึ่งตั้งอยู่บนเบญจา ๓ ชั้น ด้านหน้าชุกชีประดิษฐานพระพุทธรูปฉลองพระองค์ในรัชกาลที่ ๑ และ รัชกาลที่ ๒ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาเจษฎาบดินทร์พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรง สร้างและมีพระสัมมาพุทธพรรณีประดิษฐานอยู่บนฐานชุกชีด้านหน้า ที่ผนังพระอุโบสถมีภาพ จิตรกรรมทั้ง ๔ ด้าน ผนังหุ้มกลอง ด้านหน้าเป็นภาพมารผจญ ด้านหลังเป็นภาพไตรภูมิ ด้านข้าง เขียนเป็นภาพปฐมสัมโพธิและชบวนพยุหมาตราทรงสถลมารคและทางชลมารค ๓) ภาพจิตรกรรมที่ เขียนนี้เขียนครั้งแรกในรัชกาลที่ ๑ และเขียนซ่อมเพิ่มเติมในรัชกาลที่ ๓ และรัชกาลที่ ๔ นอกจากนี้ ยังมีการบูรณะเพิ่มเติมในสมัยรัชกาลที่ ๖ อีกด้วย อย่างไรก็ตามงานเขียน ทั้งหมดยังเป็นงานจิตรกรรม

^{๑๔๓} คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทยและจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี, “หมาย รับสั่งรัชกาลที่ ๓ ร.ศ. ๑๑๕๓ เลขที่ ๓ เรื่องให้ตั้งการจารึกพระนามพระพุทธรูป ๖ ศอกลงในแผ่นพระสุพรรณบัฏ และบรรจุพระบรมธาตุ” ประชุมหมายรับสั่ง ภาค ๔ ตอนที่ ๑ สมัยรัตนโกสินทร์รัชกาล พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า เจ้าอยู่หัว จ.ศ. ๑๑๘๖-๑๒๐๓, หน้า ๗๔-๗๕

^{๑๔๔} ม.ร.ว. สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์, พระพุทธรูปปฏิมาในพระบรมมหาราชวัง, หน้า ๙๙.

^{๑๔๕} ม.ร.ว. สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์, พระพุทธรูปปฏิมาในพระบรมมหาราชวัง

แบบไทยประเพณีที่มีมาแต่ครั้งโบราณ ทั้งเรื่องราวและรูปแบบ ที่เขียน กล่าวคือ ผนังสกัดด้านหลัง พระประธานเขียนเรื่องไตรภูมิโลกสัตถฐาน ด้านหน้าเป็นพุทธประวัติตอนมารผจญ ผนังด้านข้างเหนือ กรอบหน้าต่างทั้ง ๒ ผนังเขียนภาพพุทธประวัติตอนต่าง ๆ เต็มพื้นที่และผนังระหว่างช่องหน้าต่างเป็น ภาพทศชาติ ๔) พระศรีรัตนเจดีย์ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้สร้างพระเจดีย์ทอง เมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๘ เป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ ที่รัชกาลที่ ๔ ได้มาจากลังกา พระศรีรัตนเจดีย์เป็นเจดีย์ทรงกลมแบบลังกา ก่ออิฐถือปูนประดับกระเบื้องโมเสกทอง

๒. วัดราชนัลดารามวรวิหาร กรุงเทพมหานคร

วัดราชนัลดารามวรวิหารเป็นพระอารามชั้นตรีชนิดวรวิหาร พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างขึ้นเพื่อเฉลิมพระเกียรติแก่พระเจ้าหลานเธอพระองค์เจ้าหญิงโสมนัสวัฒนาวดี (ต่อมาได้ดำรงตำแหน่งเป็นพระอัครมเหสีองค์แรกของรัชกาลที่ ๔ มีพระนามว่า สมเด็จพระนางเจ้าโสมนัสวัฒนาวดีบรมราชเทวี) จึงทรงพระราชทานนามว่าวัดราชนัลดาราม เมื่อ ปี พ.ศ. ๒๓๘๖^{๑๕๖}

ลักษณะทางสถาปัตยกรรมที่สำคัญ

พระอุโบสถ^{๑๕๗} ก่ออิฐถือปูน หลังคาทรงไทยจั่วซ้อน 3 ชั้น มุงด้วยกระเบื้องเคลือบสีน้ำเงินและสีเหลือง ประดับช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ ที่ชั้นลด หน้าบันด้านหน้าและด้านหลังมีลวดลายเหมือนกัน คือหน้าบันสลักไม้ลายใบเทศ มีการออกลายให้มีความสัมพันธ์กันภายในกรอบสามเหลี่ยมหน้าบัน โดยใช้ดอกลายเป็นตัวเชื่อม ส่วนลวดลายหน้าบันสลักเป็นลายกระจังปฏิญาณ ลายประจายาม ก้ามปู และลายกระจังรวน การทำหน้าบันสลักไม้ในสมัยรัชกาลที่ ๓ มักสลักเป็นภาพนูนต่ำ ลงรักปิดทองกระจกสี ประดับกระจกสี ปิดทองบานประตู หน้าต่าง ด้านนอกเป็นลายรดน้ำพุ่มข้าวบิณฑ์ กลางดอกลายเทพพนม บานประตูหน้าต่างด้านในและส่วนลิกของช่องประตูเป็นภาพเขียนสีลายทวารบาล ส่วนลิกของบานหน้าต่างเป็นภาพรามเกียรติ์และอดีตชาติของพระพุทธเจ้า บานหน้าต่างด้านในเป็นรูปเทพต่าง ๆ ฐานพระอุโบสถยกพื้น ๒ ชั้น ฐานชั้นแรกตั้งเสากระเบียงรองรับเชิงชายหน้าจั่วและหลังคา เสาเป็นเสาเหลี่ยมกลมไม่มีลวดลายที่ปลายเสา มีระเบียงรอบพระอุโบสถ ปลายเสาบันไดประดับด้วยสิงโตหิน ภายในพระอุโบสถมีดาวเพดานเขียนสี ฝาผนังตรงข้ามพระประธานมีรูปเหมือนของเจ้าอาวาสองค์ที่ ๕ ส่วนบนของภาพนี้เป็นภาพแสดงนรกภูมิ ส่วนฝาผนังอีก ๓ ด้าน เป็นภาพแดนสวรรค์และภาพเทพชุมนุม ภาพเหล่านี้เขียนด้วยสีฝุ่นทำให้ชำรุดลบเลือนได้ง่าย

พระวิหาร^{๑๕๘} เป็นอาคารทรงโรง สูงใหญ่ขนาดไล่เลี่ยกับพระอุโบสถก่อก่ออิฐถือปูน หลังคาซ้อน ๒ ชั้น มี ๓ ตับ ตับล่างเป็นปีกนกรอบ หลังคามุงด้วยกระเบื้องเคลือบ หน้าบันด้านหน้าและด้านหลังมีลวดลายเหมือนกันคือ ลายดอกพุดตาน ประดับด้วยกระจกสีปิดทอง เช่นเดียวกับช่อฟ้า

^{๑๕๖} รมยฤทธิ์ จิตรดอน, พระอารามหลวง กรุงเทพฯ เล่ม ๓, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ประชุมช่าง, ๒๕๕๖), หน้า ๖๐

^{๑๕๗} สุนทรียา ศรีวรจันทร์, ๘๐ พระอารามหลวง กรุงเทพมหานคร, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ Tan Book, ๒๕๕๐), หน้า ๑๔๒.

^{๑๕๘} สุนทรียา ศรีวรจันทร์, ๘๐ พระอารามหลวง กรุงเทพมหานคร, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ Tan Book, ๒๕๕๐), หน้า ๑๔๒.

ใบระกา หางหงส์ ซุ้มประตูหน้าต่างเป็นลายปูนปั้นดอกพุดตานปิดทองที่ดอกกลาย บานประตูหน้าต่างมีภาพเขียนสี ฐาน ๒ ชั้น ภายในมีภาพเขียนที่เพดานและผนัง เพดานมีลายดาวและผีเสื้อ ฝาผนังมีลายเขียนสีดอกไม้ร่วง เช่น ดอกพุดตาน ดอกลำดวน เป็นต้น ฝาผนังด้านหลังพระพุทธรูปเป็นภาพปูนต่ำลายช้างสามเศียรแบกวิมาน ภายในวิมานมีพระพุทธรูป ๓ องค์ ปางประทานพร ๑ องค์ และปางสมาธิ ๒ องค์ ปิดทองที่ลวดลาย ลายวิมานนี้เป็นเครื่องหมายประจำรัชกาลที่ ๓ ซึ่งเป็นวัดที่พระองค์ทรงสร้างขึ้น ลวดลายเขียนสีของฝาผนังด้านนี้เป็นลายเครือเถาดอกพุดตาน บริเวณคอสองเป็นลายพวงมาลัย เส้าเหลี่ยมกลมไม่มีลวดลายที่ลายเส้า มีระเบียงรอบพระวิหาร กำแพงรอบพระวิหารประดับด้วยกระเบื้องปูลู เช่น ลายประจำยาม ลายภายในวงกลม เป็นต้น ฐานพระวิหารเป็นฐานสิงห์

สรุปวัดราชวัดดารามวรวิหารเป็นพระอารามชั้นตรีชนิดวรวิหาร พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัววัดนี้จัดว่าสวยงามโดยช่างผู้ชำนาญในสมัยรัชกาลที่ ๓ โดยทรงโปรดให้เจ้าพระยามหาอำมาตย์ (บุญนาค) เป็นผู้ออกแบบแผนผังการสร้างวัด กำกับการสร้างพระอุโบสถ พระวิหาร และศาลาการเปรียญ เจ้าพระยาศรีพิพัฒน์ออกแบบและควบคุมการก่อสร้างโลหะปราสาท พระยามหาโยธาเป็นผู้สร้างกุฏิสงฆ์ พร้อมทั้งกำแพงและเขื่อนรอบ ๆ วัด โลหะปราสาทนี้หลังจากสร้างในสมัยรัชกาลที่ ๓ แล้ว ยังไม่แล้วเสร็จ รัชกาลที่ ๕ โปรดให้สร้างต่อจนเสร็จ ลักษณะทางสถาปัตยกรรมที่สำคัญ ๑) พระอุโบสถ ก่ออิฐถือปูน หลังคาทรงไทยจั่วซ้อน ๓ ชั้น มุงด้วยกระเบื้องเคลือบสีน้ำเงินและสีเหลืองประดับช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ ที่ชั้นลด หน้าบันด้านหน้าและด้านหลังมีลวดลายเหมือนกัน ด้านในและส่วนลึกของช่องประตูเป็นภาพเขียนสีลายทวารบาล ส่วนลึกของบานหน้าต่างเป็นภาพรามเกียรติ์และอดีตชาติของพระพุทธเจ้า บานหน้าต่างด้านในเป็นรูปเทพต่าง ๆ ฝาผนังตรงข้ามพระประธานมีรูปเหมือนของเจ้าอาวาสองค์ที่ ๕ ส่วนบนของภาพนี้เป็นภาพแสดงนรกภูมิ ส่วนฝาผนังอีก ๓ ด้านเป็นภาพแดนสวรรค์และภาพเทพชุมนุม ภาพเหล่านี้เขียนด้วยสีฝุ่นทำให้ชำรุดลบเลือนได้ง่าย ๒) พระวิหาร ฝาผนังด้านหลังพระพุทธรูปเป็นภาพปูนต่ำลายช้างสามเศียรแบกวิมาน ภายในวิมานมีพระพุทธรูป ๓ องค์ ปางประทานพร ๑ องค์ และปางสมาธิ ๒ องค์ ปิดทองที่ลวดลาย ลายวิมานนี้เป็นเครื่องหมายประจำรัชกาลที่ ๓ ซึ่งเป็นวัดที่พระองค์ทรงสร้างขึ้น

๓. วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร กรุงเทพมหานคร

วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามจัดเป็นพระอารามหลวงชั้นเอกชนิดราชวรมหาวิหาร เดิมชื่อว่าวัดโพธาราม ชาวบ้านเรียกกันสั้นๆว่า วัดโพธิ์ เป็นวัดโบราณสร้างมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา คาดว่าสร้างระหว่างปี พ.ศ. ๒๒๓๑-๒๒๔๖ ในช่วงรัชสมัยสมเด็จพระเพทราชาต่อกับรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช จวบจนปัจจุบันวัดนี้มีอายุไม่ต่ำกว่า ๓๐๐ ปี เดิมเป็นวัดราษฎร์เล็กๆ อยู่ในเขตตำบลบางกอก ปากน้ำเจ้าพระยา ไม่ปรากฏนามว่าผู้ใดเป็นผู้สร้าง เขตติดต่อพระอารามหลวงแห่งนี้มีเนื้อที่ ๕๐ ไร่ ๓๘ ตารางวา ตั้งอยู่ทางทิศใต้ของพระบรมมหาราชวัง ทิศเหนือจดถนนท้ายวัง ทิศตะวันออกจดถนนสนามไชย ทิศใต้จดถนนเศรษฐการ ทิศตะวันตกจดถนนมหาราช มีถนนเชตุพนขนานด้วยกำแพงสีขาวแบ่งเขตพุทธาวาสและสังฆาวาส^{๑๔๔}

^{๑๔๔} อุไร สิงห์เพ็ญลย์พร, อารามหลวงที่สำคัญและวัดประจำรัชกาล, (กรุงเทพฯ : บริษัท เอส.ที.พี.เวลด์ มีเดีย จำกัด, ๒๕๔๒), หน้า ๕๕.

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ ๑ ทรงพระราชทานนามวัดโพธารามเสียใหม่ว่า "วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม" ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ ๔ ทรงเปลี่ยนสร้อยนามวัดเสียใหม่ว่า "วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม" พระราชกรณียกิจที่สำคัญยิ่งอย่างหนึ่งของรัชกาลที่ ๑ เกี่ยวกับการสร้างและสถาปนาพระอารามแห่งนี้คือ โปรดให้อัญเชิญพระพุทธรูปสมัยต่างๆ ซึ่งมีหลายปางจำนวนมากกว่า ๑,๐๐๐ องค์ จากวัดร้างในหัวเมืองทางภาคเหนือ เช่น สุโขทัย พิษณุโลก ทางภาคกลาง เช่น อุทอง สุพรรณบุรีลพบุรี เป็นต้น พระพุทธรูปเหล่านี้ที่สมบูรณก็มี ที่ชำรุดบางส่วนก็มี แล้วให้ช่างต่อเติมเสริมแต่งซ่อมให้สมบูรณ ประดิษฐานไว้ ณ ระเบียงพระอุโบสถทั้งชั้นนอกและชั้นใน ในวิหารทิศทั้ง ๔ แห่งวิหารคดและระเบียงพระมหาเจดีย์ เป็นต้น^{๑๕๐}

พระราชกรณียกิจที่สำคัญยิ่งของรัชกาลที่ ๓ ที่สืบผลมาจนทุกวันนี้ คือศิลาจารึกตำราวิชาการทุกสาขาวิชาปรากฏ อยู่ทั่วเขตพุทธาวาสของพระอาราม เพราะพระมหากรุณาธิคุณที่ประสงค์จะให้วัดนี้เป็นแหล่งศึกษาเล่าเรียนของประชาชนทุกชั้น เปรียบเสมือนมหาวิทยาลัยแห่งแรกของประเทศไทยก็ว่าได้ การบูรณปฏิสังขรณ์พระอารามแห่งนี้ในสมัยรัชกาลที่ ๓ กินเวลาต่อเนื่องนานถึง ๑๖ ปี จึงเสร็จเรียบร้อย^{๑๕๑}

สรุปวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามจัดเป็นพระอารามหลวงชั้นเอกชนิดราชวรมหาวิหาร เดิมชื่อว่าวัดโพธาราม ชาวบ้านเรียกกันสั้นๆว่า วัดโพธิ์ เป็นวัดโบราณสร้างมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ในปี พ.ศ. ๒๓๒๕ เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชเสด็จขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติ ทรงสร้างพระบรมมหาราชวังขึ้นใหม่ มีวัดอยู่ในเขตใกล้ชิดพระราชฐาน ๒ วัด คือ วัดสลัก (วัดมหาธาตุ) และวัดโพธาราม จึงทรงแบ่งปันการบูรณปฏิสังขรณ์วัดทั้งสองนี้กับสมเด็จพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท(วังหน้า) พระองค์ละวัด คือ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงรับปฏิสังขรณ์วัดโพธาราม ส่วนสมเด็จพระอนุชาธิราชกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาททรงรับปฏิสังขรณ์วัดสลัก ด้วยเหตุนี้จึงถือกันว่า วัดพระเชตุพนฯ เป็นวัดของฝ่ายวังหลวง วัดมหาธาตุเป็นวัดของฝ่ายวังหน้าแต่นั้นมา พระราชกรณียกิจที่สำคัญยิ่งอย่างหนึ่งของรัชกาลที่ ๑ เกี่ยวกับการสร้างและสถาปนาพระอารามแห่งนี้คือ โปรดให้อัญเชิญพระพุทธรูปสมัยต่างๆ ซึ่งมีหลายปางจำนวนมากกว่า ๑,๐๐๐ องค์ จากวัดร้างในหัวเมืองทางภาคเหนือ เช่น สุโขทัย พิษณุโลก ทางภาคกลาง เช่น อุทอง สุพรรณบุรีลพบุรี เป็นต้น พระพุทธรูปเหล่านี้ที่สมบูรณก็มี ที่ชำรุดบางส่วนก็มี แล้วให้ช่างต่อเติมเสริมแต่งซ่อมให้สมบูรณ ประดิษฐานไว้ ณ ระเบียงพระอุโบสถทั้งชั้นนอกและชั้นใน ในวิหารทิศทั้ง ๔ แห่งวิหารคดและระเบียงพระมหาเจดีย์ เป็นต้น

๔. วัดสระเกศราชวรมหาวิหาร กรุงเทพมหานคร

สถานที่ตั้ง วัดสระเกศเป็นพระอารามหลวงชั้นโทชนิดราชวรมหาวิหาร ตั้งอยู่แขวงบ้านบาตร เขตป้อมปราบศัตรูพ่าย กรุงเทพมหานคร มีที่ดินตั้งวัด เนื้อที่ ๑๒ ไร่ ๒๒ ตารางวา ตั้งอยู่ริมคลองมหานาคและคลองรอบกรุง แขวงบ้านบาตร เขตป้อมปราบศัตรูพ่าย กรุงเทพมหานคร ๑๐๑๐๐

^{๑๕๐} อรณี แน่นหนา, วัดประจำรัชกาล, หน้า ๕๖.

^{๑๕๑} อรณี แน่นหนา, วัดประจำรัชกาล, (กรุงเทพฯ : ประพันธ์สารัน, ๒๕๔๘), หน้า ๔๘.

สถาปัตยกรรมที่สำคัญ

พระอุโบสถ^{๑๕๒} เป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็กหลังคาลาดสามชั้น มุงกระเบื้อง ประดับช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ โปรดให้สร้างอยู่ทางทิศตะวันออกหรือด้านหน้าพระอาราม ภายในกำแพงแก้วติดกับพระวิหาร มีพระระเบียงคดล้อมรอบ ๔ ด้าน ลักษณะงดงามมาก หน้าบันไม้แกะสลักปิดทอง ประดับกระจกภาพพระนารายณ์ทรงครุฑ ชุ่มประตู่หน้าต่างเขียนลายรดน้ำ ผนังภายในมีภาพจิตรกรรมของเดิมครั้งรัชกาลที่ ๓ ต่อมาสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้ปฏิสังขรณ์ขึ้นใหม่เหมือนของเดิม จิตรกรรมฝาผนัง ตอนบนเขียนภาพเทพยดา ตอนล่างเขียนภาพเล่าเรื่องทศชาติผนังด้านหน้าพระประธานเขียนภาพ มารผจญ ผนังด้านหลังเขียนภาพเล่าเรื่องไตรภูมิ

พระประธาน^{๑๕๓} ในพระอุโบสถเป็นพระพุทธรูปปางสมาธิ พระระเบียง รอบพระอุโบสถ มีชุ่มประตู่ ๔ ทิศ ภายในประดิษฐานพระพุทธรูป 163 องค์ พระพุทธรูปหล่อด้วยโลหะ และพระพุทธรูปหล่อด้วยโลหะ และพระพุทธรูปปูนปั้น พระเจดีย์เหลี่ยม ย่อมุมไม้สิบสอง ลักษณะก่ออิฐถือปูน รายรอบพระอุโบสถภายในกำแพงแก้ว จำนวน ๑๒ องค์

พระวิหาร^{๑๕๔} เป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็ก ขนาด ๒ ห้อง หลังคาลาด ๒ ชั้น มุงกระเบื้องเคลือบ ประดับช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ สร้างขึ้นในรัชกาลที่ ๓ บานประตู่หน้าต่างเป็นไม้แกะสลัก ห้องด้านตะวันออกประดิษฐานพระอัฐารส เป็นพระพุทธรูปสัมฤทธิ์ปางประทานอภัย สมัยสุโขทัย ขนาดใหญ่ ผนังพระพักตร์ไปทางทิศเหนือ รัชกาลที่ ๓ ได้โปรดให้อัญเชิญมาจากวัดวิหารทอง จังหวัดพิษณุโลก สันนิษฐานว่าอัญเชิญมาคราวเดียวกันกับสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาศักดิพลเสพ อัญเชิญพระพุทธรูปชินสีห์จากวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก มาประดิษฐานในพระอุโบสถ วัดบวรนิเวศ ราวปี พ.ศ. ๒๓๗๒ มีประณามว่า พระอัฐารส ศรีสุคต ทศพลญาณบพิตร ห้องด้านตะวันตกมีผนังก่ออิฐถือปูน เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปหล่อปิดทองปางมารวิชัยผนังพระพักตร์ไปทางทิศใต้ จารึกนามบนแผ่นหินอ่อนว่า หลวงพ่อคุดสี ซึ่งเดิมเป็นพระประธานในพระอุโบสถวัดคุดสี

สุรวัตสระเกศเป็นพระอารามหลวงชั้นโทชนิดราชวรณวิหาร เป็นวัดโบราณ สร้างสมัยกรุงศรีอยุธยา เดิมชื่อ “วัดสระแก” รัชกาลที่ ๑ ทรงปฏิสังขรณ์ขึ้นใหม่ พระราชทานนามว่า “วัดสระเกศ” สถาปัตยกรรมที่สำคัญ ๑) พระอุโบสถ เป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็กหลังคาลาดสามชั้น มุงกระเบื้อง ประดับช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ ผนังภายในมีภาพจิตรกรรมของเดิมครั้งรัชกาลที่ ๓ ต่อมาสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้ปฏิสังขรณ์ขึ้นใหม่เหมือนของเดิม จิตรกรรมฝาผนัง ตอนบนเขียนภาพเทพยดา ตอนล่างเขียนภาพเล่าเรื่องทศชาติผนังด้านหน้าพระประธานเขียนภาพ มารผจญ ผนังด้านหลังเขียนภาพเล่าเรื่องไตรภูมิ ๒) พระประธาน ในพระอุโบสถเป็น

^{๑๕๒} สำนักวัฒนธรรม กีฬาและการท่องเที่ยว กรุงเทพมหานคร, บางกอก บอกล่า [เรื่อง] วัด, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๕), ๑๒๗.

^{๑๕๓} สำนักวัฒนธรรม กีฬาและการท่องเที่ยว กรุงเทพมหานคร, บางกอก บอกล่า [เรื่อง] วัด, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๕), ๗๘.

^{๑๕๔} สำนักวัฒนธรรม กีฬาและการท่องเที่ยว กรุงเทพมหานคร, บางกอก บอกล่า [เรื่อง] วัด, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๕), หน้า ๗๘.

พระพุทธรูปปางสมาธิ ๓) พระเจดีย์เหลี่ยม ย่อมุมไม้สิบสอง ลักษณะก่ออิฐถือปูน รายรอบพระอุโบสถ ภายในกำแพงแก้ว จำนวน ๑๒ องค์ ๕) พระวิหาร ห่องด้านตะวันออกประดิษฐานพระอัฐารส เป็นพระพุทธรูปสัมฤทธิ์ปางประทานอภัย สมัยสุโขทัย ขนาดใหญ่ ผินพระพักตร์ไปทางทิศเหนือ รัชกาลที่ ๓ ได้โปรดให้อัญเชิญมาจากวัดวิหารทองจังหวัดพิษณุโลก มีพรพนามว่า พระอัฐารส ศรีสุคต ทศพลญาณบพิตร ห่องด้านตะวันตกมีผนังก่ออิฐถือปูน เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปหล่อปิดทองปางมารวิชัยผินพระพักตร์ไปทางทิศใต้ จารึกนามบนแผ่นหินอ่อนว่า หลวงพ่อดุสิต ซึ่งเดิมเป็นพระประธานในพระอุโบสถวัดดุสิต

๕. วัดอรุณราชวรารามราชวรมหาวิหาร กรุงเทพมหานคร

วัดอรุณราชวรารามตั้งอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยา ฝั่งธนบุรีระหว่างพระราชวังเดิมกับคลองนครบาล (คลองวัดแจ้ง) เดิมชื่อวัดมะกอกหรือวัดแจ้ง วัดแห่งนี้เป็นวัดโบราณสร้างมาตั้งแต่สมัยอยุธยา สันนิษฐานว่า น่าจะสร้างขึ้นก่อนรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ราว พ.ศ. ๒๑๙๙-๒๒๓๑ ในหนังสือชุดศาสน์สมเด็จพระนารายณ์มหาราชว่า “... หม่อมฉันเคยเห็นแผนที่เมืองธนบุรีที่ฝรั่งเศษทำเมื่อรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ ในแผนที่นั้นมีแต่วัดเดียวกับวัดแจ้ง...”^{๑๕๕}

สถาปัตยกรรมที่สำคัญ^{๑๕๖} พระอุโบสถ สร้างขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย มีบุษบกยอดปราสาทประดิษฐานพระพุทธรูปยืนเป็นพระพุทธรูปฉลองพระองค์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๔ แต่นำมาประดิษฐานในรัชกาลที่ ๕ ที่หุ้มกลองด้านหลังระหว่างประตูเป็นบุษบกยอดปราสาทมีพาน ๒ ชั้น ลงรักปิดทองตั้งพุ่มเทียนฐานพระอุโบสถมีลักษณะโค้งตักห้องสำเภา มีการประดับลวดลายปูนปั้นลงรักปิดทอง ชุ่มประตูพระอุโบสถ ๒ ประตูด้านหน้าเป็นชุ้มยอดปราสาท แต่ชุ้มประตูด้านหลังทั้ง ๒ ประตู เป็นชุ้มไม่มียอด เสาและผนังพระอุโบสถด้านนอกถือปูนประดับกระเบื้องจีนลายดอกไม้วาง ภายในพระอุโบสถมีภาพจิตรกรรมฝาผนังทั้ง ๔ ด้าน เป็นภาพพุทธประวัติ มารผจญ เวสสันดรชาดก เป็นต้น พระประธานในพระอุโบสถมีพระนามว่า “พระพุทธรธรรมิกราชโลกธาตุโลก” เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย ภายในพระพุทธรูปบรรจุพระบรมอัฐิของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย พระอุโบสถไม่มีกำแพงแก้ว แต่มีพระระเบียงแทน สร้างขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย มีทรวดทรงงดงามกว่าพระระเบียงที่อื่น

^{๑๕๕} สำนักวัฒนธรรม กีฬาและการท่องเที่ยว กรุงเทพมหานคร, บางกอก บอกล่า [เรื่อง] วัด, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๕), หน้า ๒๒.

^{๑๕๖} อนันตพงษ์ ไกรเกรียงศรี, “การศึกษาสถาปัตยกรรมวัดอรุณราชวราราม”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิตประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๕.), หน้า ๑๒๐-๑๒๔.

จากการศึกษาวิเคราะห์ภาพจิตรกรรมในพระอุโบสถของวัดอรุณราชวราราม กรุงเทพมหานคร^{๑๕๗} พบว่า ที่มาของแนวความคิดในการสร้างสรรค์ผลงานจิตรกรรมฝาผนังในพื้นที่ดังกล่าว มาจากเรื่องราวทางพุทธศาสนา ซึ่งแบ่งเป็น ๒ ส่วนหลัก คือ ส่วนแรก ภาพจิตรกรรมบริเวณตั้งแต่ผนังด้านบนจนถึงขอบบนของหน้าต่าง เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับพุทธประวัติ ประกอบด้วย ๑) ตอนก่อนประสูติและก่อนตรัสรู้ ๒) ตอนเจ้าชายสิทธัตถะประสูติ ๓) ตอนอสีตดาบสทนายลักษณะ ๔) ตอนพระสิทธัตถะกุมารเจริญพระชนมพรรษา ๕) ตอนเทวทูตทั้งสี่ ๖) ตอนเสด็จหนีออกบรรพชาและถือเพศบวช ๗) ตอนนายฉันทะนาถาภรณ์กลับพระนครกบิลพัสดุ์ ๘) ตอนโกณฑัญญะพรหมณ์ชวนเพื่อนออกบวชและพระมหาบุรุษทรงบรรพชาได้ ๘ วัน ๙) ตอนพระเจ้าพิมพิสารเข้าเฝ้าพระมหาบุรุษ ๑๐) ตอนพระมหาบุรุษเสด็จเข้าสำนักดาบสและเริ่มทรงบำเพ็ญทุกรกิริยา ๑๑) ตอนทรงระลึกรู้ถึงเสียงพินและหยุดทาทุกรกิริยา ๑๒) ตอนทรงพระสุบิน ๕ ข้อ ๑๓) ตอนทรงรับข้าวมธุปายาสของนางสุชาดาและทรงลอยถาดเสียงพระบารมี ๑๔) ตอนทรงชนะมาร ๑๕) ตอนพระพุทธเจ้าตรัสรู้ได้รัศมีสามสี ๑๖) ตอนทรงชนะมารและธิดามาร ๑๗) ตอนปฐมเทศนา ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน และ ๑๘) ตอนพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน ส่วนที่สอง ภาพจิตรกรรมบริเวณช่องหน้าต่างเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับทศชาติชาดก ประกอบด้วย เหตุการณ์ ๑๐ ชาดกของพระพุทธเจ้า ดังนี้ ๑) เตมีย์ชาดก (พระเตมีย์ใบ้) ๒) ชนกชาดก (พระมหาชนก) ๓) สุวรรณสามชาดก (พระสุวรรณสาม) ๔) เนมิราชชาดก ๕) มโหสถชาดก ๖) ภูริทัตชาดก ๗) จันทชาดก ๘) นารทชาดก ๙) วิฑูรชาดก และ ๑๐) เวสสันดรชาดก

ลักษณะการสื่อสารที่แฝงในงานจิตรกรรมฝาผนังวัดอรุณราชวราราม กรุงเทพมหานคร^{๑๕๘} ๑) ลักษณะการสื่อสารในภาพรวม ประกอบด้วยเนื้อหาของสาร (Content) พบว่า “สาร” (Message) สำคัญที่ผู้สร้างสรรค์ผลงานต้องการสื่อไปยังผู้ชมหรือผู้พบเห็นผลงานจิตรกรรมเหล่านั้น คือเรื่องราวเกี่ยวกับพุทธประวัติ และทศชาติชาดก ลักษณะของสาร (Message code) องค์ประกอบสำคัญที่ถูกนำมาใช้ในการนำเสนอเรื่องราวเกี่ยวกับพุทธประวัติ และทศชาติชาดกคือ ภาพตัวละครที่แสดงท่าทางต่างๆ และภาพทิวทัศน์โดยรอบ ซึ่งจัดว่าเป็น “รหัสของสารที่ไม่ใช้คำ (Non-verbal message codes)” ตามแนวคิดในงานนิเทศศิลป์ ลักษณะของกระบวนการสื่อสาร (Communication process) พบว่า การนำเสนอผลงานจิตรกรรมฝาผนังดังกล่าว มีลักษณะการสื่อสารแบบ “การสื่อสารแบบทางเดียว (One way communication)” โดยมีองค์ประกอบ ๓ ส่วนคือ “ผู้ส่งสาร” (Sender) ซึ่งหมายถึงผู้สร้างสรรค์ผลงานจิตรกรรม “สาร” (Message) ประกอบด้วยเรื่องราวเกี่ยวกับพุทธประวัติ และทศชาติชาดก และ “ผู้รับสาร” (Receiver) อันหมายถึง ผู้ชมหรือผู้พบเห็นผลงานจิตรกรรมเหล่านั้น ๒) วัตถุประสงค์ของการสื่อสาร ประกอบด้วย วัตถุประสงค์

^{๑๕๗} สกนธ์ ภูงามดี, การศึกษางานจิตรกรรมฝาผนังวัดอรุณราชวราราม กรุงเทพมหานคร, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา http://kbu.ac.th/home/?main_page=about_us-board&page=Sakon_Phungamdee หน้า ๖-๗.

^{๑๕๘} สกนธ์ ภูงามดี, การศึกษางานจิตรกรรมฝาผนังวัดอรุณราชวราราม กรุงเทพมหานคร, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา http://kbu.ac.th/home/?main_page=about_us-board&page=Sakon_Phungamdee, หน้า ๘-๙.

แรกคือ การสื่อสารเพื่อให้ความรู้แก่ผู้ชมผลงาน ได้แก่ ความรู้เกี่ยวกับพุทธประวัติและตัวอย่างการฝ่าฟันอุปสรรคเพื่อการบรรลุเป้าหมายของชีวิต ความรู้เกี่ยวกับทศชาติชาดกและคติธรรมเตือนใจในการดำรงชีวิต ความรู้เกี่ยวกับราชประเพณีของไทย และ ความรู้เกี่ยวกับภัยธรรมชาติในสังคมยุคก่อน วัตถุประสงค์ที่สองคือ การสื่อสารเพื่อให้ความบันเทิงแก่ผู้ชมผลงาน ได้แก่ ความบันเทิงที่ผู้ชมผลงาน ได้จากการติดตามเหตุการณ์ที่แสดงความรู้สึกของตัวละครภายในภาพ และ ความบันเทิงจากความสวยงามของภาพ

สรุปผลการวิจัยในงานจิตรกรรมฝาผนังวัดอรุณราชวราราม กรุงเทพมหานครพบว่า วัตถุประสงค์ของการสื่อสารเรื่องราวเกี่ยวกับพุทธประวัติ และ ทศชาติชาดกในงานจิตรกรรมฝาผนังกลุ่มตัวอย่างนั้น คือ การสื่อสารเพื่อให้ความรู้และเพื่อให้ความบันเทิงแก่ผู้ชมผลงาน ผลการวิจัยดังกล่าว สอดคล้องกับประเภทของสาร ๒ ใน * ประเภทตามที่ระบุไว้ในองค์ความรู้เรื่องการประเมินสารซึ่งแบ่งออกเป็น ๕ ประเภท (ประกอบด้วย สารซึ่งทำหน้าที่ให้ข่าว ให้ความรู้ ให้ความคิดเห็น ให้ความบันเทิง และโฆษณาแจ้งความ) โดยวัตถุประสงค์ของการสื่อสารเรื่องราวในงานจิตรกรรมฝาผนังกลุ่มตัวอย่างดังกล่าวนี้ สอดคล้องกับประเภทของสารที่มุ่งให้ความรู้ และให้ความบันเทิง ตามองค์ความรู้เรื่องการประเมินสาร^{๑๕๙}

สรุปสมัยกรุงรัตนโกสินทร์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยได้ทรงบูรณปฏิสังขรณ์แล้วเปลี่ยนชื่อเป็น “วัดอรุณราชอาราม” ถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าให้บูรณะเพิ่มเติมอีก แล้วทรงเปลี่ยนชื่อเป็น “วัดอรุณราชวราราม” ดังที่เรียกกันปัจจุบัน สถาปัตยกรรมที่สำคัญ พระอุโบสถ สร้างขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เป็นอาคารยกพื้นสูงหลังคาลาด ๒ ชั้น มุงด้วยกระเบื้องสีเหลือง ขอบเป็นกระเบื้องสีเขียวใบไม้ ซ่อฟ้า ไบระกา หางหงส์ ลงรักปิดทองประดับ ภาพจิตรกรรมในพระอุโบสถของวัดอรุณราชวราราม พบว่า ที่มาของแนวความคิดในการสร้างสรรค์ผลงานจิตรกรรมฝาผนัง มาจากเรื่องราวทางพุทธศาสนา ซึ่งแบ่งเป็น ๒ ส่วนหลัก คือ ส่วนแรก ภาพจิตรกรรมบริเวณตั้งแต่ผนังด้านบนจนถึงขอบบนของหน้าต่าง เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับพุทธประวัติ สรุปผลการวิจัยในงานจิตรกรรมฝาผนังวัดอรุณราชวราราม กรุงเทพมหานครพบว่า วัตถุประสงค์ของการสื่อสารเรื่องราวเกี่ยวกับพุทธประวัติ และ ทศชาติชาดกในงานจิตรกรรมฝาผนังกลุ่มตัวอย่างนั้น คือ การสื่อสารเพื่อให้ความรู้และเพื่อให้ความบันเทิงแก่ผู้ชมผลงาน ผลการวิจัยดังกล่าว สอดคล้องกับประเภทของสาร ๒ ใน * ประเภทตามที่ระบุไว้ในองค์ความรู้เรื่องการประเมินสารซึ่งแบ่งออกเป็น ๕ ประเภท (ประกอบด้วย สารซึ่งทำหน้าที่ให้ข่าว ให้ความรู้ ให้ความคิดเห็น ให้ความบันเทิง และโฆษณาแจ้งความ) โดยวัตถุประสงค์ของการสื่อสารเรื่องราวในงานจิตรกรรมฝาผนังกลุ่มตัวอย่างดังกล่าวนี้ สอดคล้องกับประเภทของสารที่มุ่งให้ความรู้ และให้ความบันเทิง ตามองค์ความรู้เรื่องการประเมินสาร

๖. วัดยานนาวา กรุงเทพมหานคร

^{๑๕๙} สกนธ์ ภูงามดี, การศึกษางานจิตรกรรมฝาผนังวัดอรุณราชวราราม กรุงเทพมหานคร, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา http://kbu.ac.th/home/?main_page=about_us-board&page=Sakon_Phungamdee, หน้า ๑๑.

วัดยานนาวา^{๑๖๐} เป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดสามัญ ตั้งอยู่บนถนนเจริญกรุง แขวงยานนาวา เขตสาทร กรุงเทพมหานคร มีที่ดินตั้งวัด เนื้อที่ ๒๓ ไร่ ๒ ตารางา วัดยานนาวาเป็นวัดโบราณ สร้างตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา เดิมนามว่าวัดคอกควาย ไม่ปรากฏนามผู้สร้างในสมัยกรุงธนบุรีเป็นพระอารามหลวง เรียกในทางราชการว่า วัดคอกกระบือ สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงสร้างพระอุโบสถ ต่อมาได้รับการปฏิสังขรณ์ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว และได้ทรงสร้าง สำเภาแทนพระสถูปเจดีย์ต่างๆไป เป็นสำเภาจีน มีพระเจดีย์ ๒ องค์ อยู่บนเรือ เมื่อสร้างสำเภาพระเจดีย์แล้ว จึงโปรด พระราชทานนามพระอารามใหม่ว่า วัดยานนาวา พระเจดีย์ทั้ง ๒ องค์ ที่อยู่บนพระสำเภา มีความงามและเป็นเอกลักษณ์ยิ่ง เพื่อให้อนุชนรุ่นหลังได้ศึกษาเห็นรูปแบบเรือสำเภา

พระอุโบสถ^{๑๖๑} สร้างในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ลักษณะก่ออิฐถือปูน เครื่องบนเป็นไม้ ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๓ โปรดให้เขียนภาพจิตรกรรมรูปกระทรงใหญ่ตามแบบ ซึ่งทำในพระราชพิธีลอยพระประทับที่หลังบานประตูพระอุโบสถ และเขียนรูป โถยาคูตามแบบอย่าง ซึ่งทำเลี้ยงพระในพระราชพิธีสารท ในรัชสมัยของพระองค์ บานหน้าต่างด้านนอก ปิดทองรดน้ำเป็นภาพเล่าเรื่องทศชาติจากด้านทิศใต้ฝั่งตะวันออก ไปฝั่งตะวันตก และทางด้านทิศเหนือจากฝั่งตะวันออกไปยังฝั่งตะวันตก เป็นลายภาพจิตรกรรม ทศชาติเล่าเรื่องพระเตมีย์พระมหาชนก พระสุวรรณสาม พระเนมิราช พระมโหสถ พระภริทัต พระจันทกุมาร พระพรหมนารถ พระวิธูร และพระเวสสันดร ตามลำดับ ส่วนด้านในบานหน้าต่าง เป็นภาพจิตรกรรมรูปโถยาคูตามแบบอย่างที่ทำเลี้ยงพระในพระ ราชพิธีสารท เอปี พ.ศ. ๒๓๗๐ ส่วนรอบนอก มีฐานลูกนิมิตประดับใบเสมาเก๋ล้อมรอบพระ อุโบสถทั้ง ๘ ทิศ ภายในมีพระพุทธรูปปูนปั้น ๔ องค์ เป็นพระประธาน ๑ องค์ ปางสมาธิ ๑ องค์ และปางมารวิชัย ๑ องค์ พระประธาน ในพระอุโบสถ เป็นพระพุทธรูปปางสมาธิ หน้าตักกว้าง ๓ ศอก ๘ นิ้ว สูง ๔ ศอก ๑๐ นิ้ว

ศิลปกรรมที่สำคัญของวัดยานนาวา คือพระสำเภาเจดีย์ เป็นเจดีย์แบบเรือสำเภาที่เป็นพระราชประสงค์ของรัชกาลที่ ๓ คือเป็นการเชื่อมโยงรูปแบบพระเจดีย์กับคติธรรมทางพระพุทธศาสนาในเรื่องของการบำเพ็ญทานบารมีของพระเวสสันดรเพื่อให้หลุดพ้นจากวิญสสาร ดุจดั่งเรือสำเภาที่จะพาผู้ทำความดีผ่านวิญสสารขึ้นสวรรค์ไปพบกับเจดีย์จุฬามณีที่อยู่บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ภายในเรือสำเภามีเจดีย์ทรงเครื่อง ๒ องค์ แทนตำแหน่งเสากระโดง องค์ใหญ่อยู่กลางลำ ส่วนองค์เล็กอยู่ที่หัวเรือ เหตุที่โปรดเกล้า ให้สร้างเจดีย์ขึ้นในสำเภา นั้น ด้วยมีพระราชดำริว่า เจดีย์หมายถึง ตัวแทนของพระพุทธเจ้า เป็นที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ พระสำเภาเจดีย์ยานนาวาที่ดัดแปลงขึ้นทั้งรูปแบบและคติการสร้างจึงเป็นเอกลักษณ์เพียงแห่งเดียวในประเทศไทย^{๑๖๒}

^{๑๖๐} สำนักวัฒนธรรม กีฬาและการท่องเที่ยว กรุงเทพมหานคร, บางกอก บอกล่า [เรื่อง] วัด, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๕), หน้า ๗๒ - ๗๓.

^{๑๖๑} เนตรนภิส นาควิษระและคณะ, วัดในกรุงเทพฯ : การเปลี่ยนแปลงในรอบ ๒๐๐ ปี (พ.ศ.๒๓๒๕-๒๕๒๕), พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ : พูนวิชัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๕), หน้า ๑๔๖-๑๔๗.

^{๑๖๒} สำนักวัฒนธรรม กีฬาและการท่องเที่ยว กรุงเทพมหานคร, บางกอก บอกล่า [เรื่อง] วัด, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๕), หน้า ๗๔.

สรุปวัดยานนาวาเป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดสามัญ สมัยกรุงธนบุรีเป็นพระอารามหลวง เรียกในทางราชการว่า วัดคอกกระบือ สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ต่อมาได้รับการปฏิสังขรณ์ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว และได้ทรงสร้าง สำเภาแทนพระสถูปเจดีย์ต่างๆไป เป็นสำเภาจีน มีพระเจดีย์ ๒ องค์ อยู่บนเรือ เมื่อสร้างสำเภาพระเจดีย์แล้ว จึงโปรด พระราชทานนามพระอารามใหม่ว่า วัดยานนาวา สถาปัตยกรรมที่สำคัญ ๑) พระอุโบสถ สร้างในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ลักษณะก่ออิฐถือปูน เครื่องบนเป็นไม้ ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๓ โปรดให้เขียนภาพจิตรกรรมรูปกระถางใหญ่ตามแบบซึ่งทำในพระราชพิธีลอยพระประทีปที่หลังบานประตูพระอุโบสถ และเขียนรูป โถยาคุทางด้านทิศเหนือจากฝั่งตะวันตกไปยังฝั่งตะวันออก เป็นลายภาพจิตรกรรม ทศชาติเล่าเรื่องพระเทมีย์พระมหาชนก พระสุวรรณสาม พระเนมิราช พระมหโสด พระภูริทัต พระจันทกุมาร พระพรหมนารถ พระวิธูร และพระเวสสันดร ตามลำดับ ภายในมีพระพุทธรูปปูนปั้น ๔ องค์ เป็น พระประธาน ๑ องค์ ปางสมาธิ ๑ องค์ และปางมารวิชัย ๑ องค์ พระประธาน ในพระอุโบสถ เป็นพระพุทธรูปปางสมาธิ หน้าตักกว้าง ๓ ศอก ๘ นิ้ว สูง ๔ ศอก ๑๐ นิ้ว ๒) ศิลปกรรมที่สำคัญของวัดยานนาวา คือพระสำเภาเจดีย์ เป็นเจดีย์แบบเรือสำเภาที่เป็นพระราชประสงค์ของรัชกาลที่ ๓ คือเป็นการเชื่อมโยงรูปแบบพระเจดีย์กับคติธรรมทางพระพุทธศาสนาในเรื่องของการบำเพ็ญทานบารมีของพระเวสสันดรเพื่อให้หลุดพ้นจากวัฏสงสาร ดุจดั่งเรือสำเภาที่จะพาผู้ทำความดีผ่านวัฏสงสารขึ้นสวรรค์ไปพบกับเจดีย์จุฬามณีที่อยู่บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ภายในเรือสำเภามีเจดีย์ทรงเครื่อง ๒ องค์ แทนตำแหน่งเสากระโดง องค์ใหญ่อยู่กลางลำ ส่วนองค์เล็กอยู่ที่หัวเรือ เหตุที่โปรดเกล้า ให้สร้างเจดีย์ขึ้นในสำเภา นั้น ด้วยมีพระราชดำริว่า เจดีย์หมายถึง ตัวแทนของพระพุทธเจ้า เป็นที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ พระสำเภาเจดีย์ยานนาวาที่ดัดแปลงขึ้นทั้งรูปแบบและคติการสร้างจึงเป็นเอกลักษณ์เพียงแห่งเดียวในประเทศไทย

๗ .วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ราชวรมหาวิหาร กรุงเทพมหานคร

วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ราชวรมหาวิหาร^{๑๖๓} ตั้งอยู่ที่แขวงพระบรมมหาราชวัง เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ เป็นวัดที่สร้างขึ้นในสมัยกรุงศรีอยุธยา เดิมชื่อ “วัดสลัก” ในหนังสือเก่าบางแห่งเรียกว่า “วัดฉลัก” “วัดชะหลัก”

ในปี พ.ศ. ๒๔๓๙ รัชกาลที่ ๕ ทรงบริจาคพระราชทรัพย์อันเป็นส่วนของสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชเจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร ซึ่งสวรรคตเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๓๗ อุทิศพระราชทานให้ปฏิสังขรณ์พระอารามจนสำเร็จ และโปรดให้เพิ่มสร้อยต่อนามพระอารามเฉลิมพระเกียรติยศสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชว่า “วัดมหาธาตุ ยุวราชรังสฤษฎิ์”^{๑๖๔}

สิ่งสำคัญภายในวัด

^{๑๖๓} สุนทรียา ศรีวรจันทร์, ๘๐ พระอารามหลวง กรุงเทพมหานคร, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ Tan Book, ๒๕๕๐), หน้า ๕๗.

^{๑๖๔} พระมหาปกรณ์ กิตติธโร, วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ ราชวรมหาวิหาร, (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๕)

พระวิหารและพระอุโบสถ^{๑๖๕} พระวิหาร สมเด็จพระบรมราชเจ้ามหาสุรสิงหนาททรงสร้างขึ้น เดิมยาว ๑๒ ห้อง ได้รับการบูรณะให้มีมุขโถงทั้งข้างหน้าข้างหลังในรัชกาลที่ ๓ เพื่อให้พระวิหารยาวเท่าพระอุโบสถ ลักษณะพระวิหารในปัจจุบัน เป็นอาคารทรงไทยฐานสูงมีมุขด้านหน้าและด้านหลัง หน้าบันพระวิหารเป็นรูปตราพระราชสัญลักษณ์ในสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร มีอักษรย่อว่า ร.จ.บ.ต.ว.ห.จ. (เราจะบำรุงตระกูลวงศ์ให้เจริญ) ส่วนพระอุโบสถ สมเด็จพระบรมราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท ทรงสร้างเมื่อแรกสถาปนาพระอาราม และได้ถูกไฟไหม้พร้อมพระมณฑป จึงโปรดให้สร้างใหม่ทั้งหลัง ภาพจิตรกรรมฝาผนังเป็นฝีมือช่างครั้งรัชกาลที่ ๔ ปัจจุบันเลื่อนหมด ผนังทาสีพื้นขาว ภาพเขียนที่ผนังเป็นเรื่องชาดกต่าง ๆ และรูปเทพชุมนุม เสาทาสีเขียวลายทรงข้าวบิณฑ์ เพดานลายฉลุทอง ลักษณะพระอุโบสถในปัจจุบัน เป็นอาคารทรงไทยฐานสูง หลังคามุงกระเบื้องดินเผา มีช่อฟ้า ใบระกา หน้าบันเป็นไม้แกะสลักปิดทองประดับกระจกเป็นภาพนารายณ์ทรงครุฑยุดนาค แวดล้อมด้วยภาพเทวดาหะาด้านละ ๓ องค์ เหนือขึ้นไปเป็นเทพพนม พื้นลายทั่วไปเป็นลายใบเทศก้านต่อดอกรอบพระอุโบสถมีสีมาตั้งประจำ ๔ ทิศ ใบสีมาสลักเป็นภาพครุฑยุดนาค

สมัยรัชกาลที่ ๔ จิตรกรรมฝาผนังมีการปรับเปลี่ยนสู่สังคายนิยม ซึ่งนับว่าเป็นจิตรกรรมแนวใหม่ที่เกิดขึ้นในรัชกาลที่ ๔ ที่มีการปรับเปลี่ยนที่สำคัญครั้งหนึ่งของงานจิตรกรรมฝาผนังในสมัยรัตนโกสินทร์ การปรับเปลี่ยนเทคนิคในการเขียนคือ การเขียนภาพที่มีอิทธิพลศิลปะตะวันตก กับเรื่องราวที่เขียนโดยให้ความสำคัญกับเรื่องราวที่เกิดขึ้นจริงในพระพุทธศาสนา ได้แก่ ประวัติพระพุทธศาสนา เช่นการสังคายนาพระไตรปิฎก งานบุญและประเพณี กิจวัตรของสงฆ์ ฉนหาภิชาติ และภาพปริศนาธรรม โดยมีข้อสังเกตว่า ทั้งเทคนิคการเขียนแบบตะวันตกและเรื่องราวที่เขียนอย่างใหม่ในสมัยรัชกาลที่ ๔ นี้ปรากฏเฉพาะที่วัดที่สถาปนาขึ้นใหม่ในสมัยของพระองค์ และส่วนใหญ่เป็นวัดธรรมยุติกนิกายที่พระองค์ทรงสถาปนาขึ้น ในขณะที่วัดอื่นๆ ที่อยู่ในมหานิกายยังคงเขียนภาพแบบไทยประเพณี และเรื่องที่เขียนก็ยังคงเป็นพุทธประวัติและทศชาติชาดก^{๑๖๖}

เพราะวัดเป็นงานสร้างตามแนวความคิดแบบใหม่คือเหมือนจริงในสมัยรัชกาลที่ ๔ จะเกิดขึ้นเฉพาะวัดที่พระองค์ทรงสถาปนาและเป็นวัดธรรมยุติกนิกายเท่านั้น ส่วนการที่ภาพลักษณะแนวความคิดแบบใหม่ปรากฏในวัดอื่นๆ น่าจะเกิดจากแรงบันดาลใจเป็นสำคัญ เพราะยังพบว่าในสมัยรัชกาลที่ ๔ มีงานเขียนภาพจิตรกรรมที่เป็นแบบไทยประเพณี ได้แก่ พุทธประวัติหรือทศชาติ ตามวัดรอบนอกพระนครหรือวัดที่อยู่ต่างจังหวัด และเป็นช่างฝีมือดี อาจเป็นช่างที่มีมาตั้งแต่รัชกาลที่ ๓ เมื่อเขียนงานในพระนครจึงออกไปเขียนงานนอกพระนครด้วย^{๑๖๗}

^{๑๖๕} พระมหาปภรณ์ กิตติโร, วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ ราชวรมหาวิหาร, (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๕)

^{๑๖๖} ศักดิ์ชัย สายสิงห์, พุทธศิลป์สมัยรัตนโกสินทร์ พัฒนาการของงานช่าง และแนวคิดที่ปรับเปลี่ยน, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: เมืองโบราณ, ๒๕๕๖), หน้า ๔๖๘.

^{๑๖๗} ศักดิ์ชัย สายสิงห์, พุทธศิลป์สมัยรัตนโกสินทร์ พัฒนาการของงานช่าง และแนวคิดที่ปรับเปลี่ยน, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: เมืองโบราณ, ๒๕๕๖), หน้า ๔๗๖.

“พระศรีสรรเพชญ์” เป็นพระพุทธรูปสมัยรัตนโกสินทร์ ปางมารวิชัย ขัดสมาธิราบ ขนาดหน้าตักกว้าง ๕.๑๖ เมตร วัสดุก่ออิฐถือปูนลงรักปิดทอง เป็นพระพุทธรูปที่สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท วังหน้าในรัชกาลที่ ๑ ทรงเคารพศรัทธาสูงสุดประดิษฐาน เป็นพระประธานใหญ่ในพระอุโบสถวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ ครั้งหนึ่งสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท ได้เคยตั้งสัตยาธิษฐานขอบารมีให้ช่วยคุ้มครองจากข้าศึกในระหว่างทรงร่วมกอบกู้ชาติบ้านเมือง เมื่อครั้งเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 พระศรีสรรเพชญ์ เป็นพระพุทธรูปที่สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาทให้ความเคารพศรัทธาเป็นอย่างยิ่ง สันนิษฐานว่า สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท โปรดให้พระยาเทวารังสรรค์ ช่างวังหน้า เป็นผู้ปั้น “พระศรีสรรเพชญ์” ขึ้น เพื่อประดิษฐานเป็นพระประธานในพระอุโบสถวัดมหาธาตุ (ขณะนั้นเรียกชื่อวัดพระศรีสรรเพชญ์ คือ ในระหว่างปี พ.ศ.๒๓๑๑-๒๓๑๖ ซึ่งเป็นยุคต้นของรัตนโกสินทร์) พร้อมกับการปฏิสังขรณ์สิ่งก่อสร้างอื่นๆ ทิวทั้งพระอาราม ในครั้งนั้นนามของพระประธาน จึงอนุโลมตามชื่อวัดไปด้วย มีเรื่องราวบันทึกไว้ว่า เมื่อสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท ไกล่สรวรรคต ได้เสด็จขึ้นพระเสลี่ยงไปที่วัดมหาธาตุฯ เพื่อทรงนมัสการพระประธานในพระอุโบสถ สมเด็จพระบวรราชเจ้าฯ ทรงจับพระหัตถ์อุทิศถวายพระแสงดาบให้ทำเป็นราวเทียนโปรดให้จุดเทียนเรียงติดไว้ที่พระแสง เมื่อครั้งทรงพระประชวรในปลายสมัยของพระองค์ เพื่อเป็นพุทธานุชา^{๑๖๘}

สรุปวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ราชวรมหาวิหาร เขตพระนคร เป็นวัดที่สร้างขึ้นในสมัยกรุงศรีอยุธยา เดิมชื่อ “วัดสลัก” ในปี พ.ศ. ๒๔๓๙ รัชกาลที่ ๕ โปรดให้เพิ่มสร้อยต่อนามพระอารามเฉลิมพระเกียรติยศสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชว่า “วัดมหาธาตุ ยุวราชรังสฤษฎิ์” สถาปัตยกรรมที่สำคัญ พระปราสาทและพระเจดีย์ราย สร้างในสมัยรัชกาลที่ ๒ เป็นที่บรรจุอัฐิธาตุของสมเด็จพระสังฆราช (ศุข) และสมเด็จพระสังฆราช (มี) พระวิหารและพระอุโบสถ พระวิหาร สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาททรงสร้างขึ้น เดิมยาว ๑๒ ห้อง ได้รับการบูรณะให้มีมุขโถงทั้งข้างหน้าข้างหลังในรัชกาลที่ ๓ เพื่อให้พระวิหารยาวเท่าพระอุโบสถ ลักษณะพระวิหารในปัจจุบัน เป็นอาคารทรงไทยฐานสูงมีมุขด้านหน้าและด้านหลัง หน้าบันพระวิหารเป็นรูปตราพระราชสัญลักษณ์ในสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร ภาพจิตรกรรมฝาผนังเป็นฝีมือช่างครั้งรัชกาลที่ ๔ ปัจจุบันเลื่อนหมด ผนังทาสีพื้นขาว ภาพเขียนที่ผนังเป็นเรื่องชาดกต่าง ๆ และรูปเทพชุมนุม เสาทาสีเขียวลายทรงข้าวบิณฑ์ เพดานลายฉลุทอง สมัยรัชกาลที่ ๔ จิตรกรรมฝาผนังมีการปรับเปลี่ยนสู่สมัยใหม่ ซึ่งนับว่าเป็นจิตรกรรมแนวใหม่ที่เกิดขึ้นในรัชกาลที่ ๔ ที่มีการปรับเปลี่ยนที่สำคัญครั้งหนึ่งของงานจิตรกรรมฝาผนังในสมัยรัตนโกสินทร์ การปรับเปลี่ยนเทคนิคในการเขียนคือ การเขียนภาพที่มีอิทธิพลศิลปะตะวันตก กับเรื่องราวที่เขียนโดยให้ความสำคัญกับเรื่องราวที่เกิดขึ้นจริงในพระพุทธศาสนา ได้แก่ ประวัติพระพุทธศาสนา เช่นการสังคายนาพระไตรปิฎก งานบุญและประเพณีกิจกรรมของสงฆ์ ฉะภาภีชาติและภาพปริศนาธรรม โดยมีข้อสังเกตว่า ทั้งเทคนิคการเขียนแบบตะวันตกและเรื่องราวที่เขียนอย่างใหม่ในสมัยรัชกาลที่ ๔ นี้ปรากฏเฉพาะที่วัดที่สถาปนาขึ้นใหม่ในสมัยของ

^{๑๖๘} สุนทรียา ศรีวรรณ, ๘๐ พระอารามหลวง กรุงเทพมหานคร, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ Tan Book, ๒๕๕๐), หน้า ๕๘.

พระองค์ และส่วนใหญ่เป็นวัดธรรมยุติกนิกายที่พระองค์ทรงสถาปนาขึ้น ในขณะที่วัดอื่นๆ ที่อยู่ในมahanikayายังคงเขียนภาพแบบไทยประเพณี และเรื่องที่ยังคงเป็นพุทธประวัติและทศชาติชาดก

๘. วัดพระรามเก้ากาญจนาภิเษก กรุงเทพมหานคร

วัดพระราม ๙ กาญจนาภิเษก^{๑๖๙} เป็นวัดที่สร้างขึ้นโดยพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ ๙) ในปี พ.ศ. ๒๕๓๘ ตั้งอยู่เลขที่ ๙๙๙ ซอยพระราม ๙ ซอย ๑๙ ถนนพระราม ๙ แขวงห้วยขวาง เขตห้วยขวาง กรุงเทพมหานคร เป็นวัดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา และได้รับการยกขึ้นเป็นพระอารามหลวงชั้นตรีเป็นการพิเศษในปี พ.ศ. ๒๕๔๒ เป็นชื่อที่ได้รับพระราชทานพระมหากรุณาธิคุณจาก พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช วัดนี้มีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างจากวัดอื่นหลายประการ ที่สังเกตเห็นได้ชัดก็คือวัดนี้เป็นวัดขนาดเล็ก ใช้งบประมาณอย่างประหยัด และเรียบง่ายที่สุด โดยยึดหลักความพอดีและพอเพียงเป็นพื้นฐานเอกลักษณ์ที่โดดเด่นของวัดนี้คือ อาคารทุกหลังจะทาสีขาวทั้งหมด เพื่อแสดงถึงความบริสุทธิ์ สะอาด สวยงาม

รูปแบบทางศิลปกรรม “พระอุโบสถ”^{๑๗๐} วัดพระราม ๙ กาญจนาภิเษก ถือว่าเป็นศูนย์กลางของพุทธศาสนิกชนที่เข้ามาปฏิบัติธรรม หรือมาร่วมกิจกรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาและวันสำคัญของชาติ การก่อสร้างพระอุโบสถภายใต้การออกแบบของพลตรี อาวุธ เงินชูกลิ่น ศิลปินแห่งชาติสาขาสถาปัตยกรรมไทย นับว่าเป็นพระอุโบสถเพียงวัดเดียวในกรุงเทพมหานคร ที่ปลูกสร้างแบบสมัยใหม่ เป็นการผสมผสานรูปแบบสถาปัตยกรรมไทยสมัยโบราณกับสถาปัตยกรรมร่วมสมัย เน้นความเป็นเฉพาะตัวในแบบอย่างสถาปัตยกรรมปัจจุบัน โดยได้ต้นเค้าของการออกแบบพระอุโบสถมาจากพระอุโบสถ ๓ แห่งในสมัยรัตนโกสินทร์^{๑๗๑} ได้แก่ พระอุโบสถ วัดราชาธิวาส ราชวรวิหาร กรุงเทพฯ ในเรื่องรูปแบบเสาของพระอุโบสถสำหรับความเรียบง่าย ส่วนมุขประเจิดจำลองแบบมาจาก พระอุโบสถ วัดพระปฐมเจดีย์ ราชวรมหาวิหาร จังหวัดนครปฐม และได้นำเอาต้นแบบในการผูกलयปูนปั้นประดับหน้าบันมาจาก พระอุโบสถ วัดเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดนนทบุรี วัสดุก่อสร้างทั้งหมดเป็นของที่ผลิตภายในประเทศ เน้นความเรียบง่ายและประหยัดเป็นสำคัญตามพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๙ และให้เป็นเพียงวัดขนาดเล็กให้พระสงฆ์ได้ใช้เพื่อการสั่งสอนอบรม เป็นที่พึ่งทางใจของราษฎร โดยยึดหลักแห่งความประหยัดเรียบง่ายและเกิดประโยชน์สูงสุดต่อชุมชนเป็นสำคัญ

^{๑๖๙} ^{๑๖๙} สำนักวัฒนธรรม กีฬาและการท่องเที่ยว กรุงเทพมหานคร, บางกอก บอกล่า [เรื่อง] วัด, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๕), หน้า ๑๙๕.

^{๑๗๐} สำนักวัฒนธรรม กีฬาและการท่องเที่ยว กรุงเทพมหานคร, บางกอก บอกล่า [เรื่อง] วัด, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๕), หน้า ๔๒.

^{๑๗๑} มูลนิธิชัยพัฒนา, พระอุโบสถ วัดพระราม ๙ กาญจนาภิเษก, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.chaipat.or.th/site_content/item/5737-9-1742.html [๘ พ.ย. ๒๕๕๖].

พระประธานในพระอุโบสถ^{๑๗๒} สำหรับพระประธานที่ประดิษฐานภายในพระอุโบสถวัดพระราม ๙ กาญจนานิกะนั้น พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชวินิจฉัยเลือกแบบพระพุทธรูปปางมารวิชัย (ปางชนะมาร) จากการออกแบบเสนอโดย “นาวาอากาศเอกอาวุธ เงินชูกลิ่น” อธิบดีกรมศิลปากร (ในขณะนั้น) และศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะสถาปัตยกรรม ทั้งหมด ๗ แบบ โดยพระองค์ทรงแก้ไขแบบเล็กน้อยด้วยพระองค์เอง พระพุทธรูปปางมารวิชัยองค์นี้ มีลักษณะแบบรัตนโกสินทร์ มีขนาดความสูงจากทับเส็จ (หน้ากระดาน) ถึงปลายรัศมี ๑๘๐ เซนติเมตร ขนาดหน้าพระเพล ๑๒๐ เซนติเมตร โดยมีพระพุทธรุสาวกเบื้องซ้าย และเบื้องขวาของพระประธาน ฐานชุกชีทำด้วยหินอ่อน ส่วนองค์พระพุทธรูปทำด้วยทองเหลืองผสมทองที่มีลักษณะผสมผสานระหว่างอุดมคติ และเหมือนจริงด้วยการห่มจีวรแบบพระสงฆ์ แต่มีพระเกศาแบบอุดมคติ สวยงาม กลมกลืนและปราณีตยิ่งนัก และทรงพระราชทานนามว่า พระพุทธกาญจนธรรมสถิต

สรุปวัดพระราม ๙ กาญจนานิกะ เป็นวัดที่สร้างขึ้นโดยพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๙ รูปแบบทางศิลปกรรม “พระอุโบสถ” วัดพระราม ๙ กาญจนานิกะ ถือเป็นศูนย์กลางของพุทธศาสนิกชนที่เข้ามาปฏิบัติธรรม หรือมาร่วมกิจกรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาและวันสำคัญของชาติ การก่อสร้างพระอุโบสถภายใต้การออกแบบของพลตรี อาวุธ เงินชูกลิ่น ศิลปินแห่งชาติสาขาสถาปัตยกรรมไทย นับว่าเป็นพระอุโบสถเพียงวัดเดียวในกรุงเทพมหานคร ที่ปลูกสร้างแบบสมัยใหม่ เป็นการผสมผสานรูปแบบสถาปัตยกรรมไทยสมัยโบราณกับสถาปัตยกรรมร่วมสมัย พระประธานในพระอุโบสถ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชวินิจฉัยเลือกแบบพระพุทธรูปปางมารวิชัย (ปางชนะมาร) พระพุทธรูปปางมารวิชัยองค์นี้ มีลักษณะแบบรัตนโกสินทร์ มีขนาดความสูงจากทับเส็จ (หน้ากระดาน) ถึงปลายรัศมี ๑๘๐ เซนติเมตร ขนาดหน้าพระเพล ๑๒๐ เซนติเมตร โดยมีพระพุทธรุสาวกเบื้องซ้าย และเบื้องขวาของพระประธาน ฐานชุกชีทำด้วยหินอ่อน ส่วนองค์พระพุทธรูปทำด้วยทองเหลืองผสมทองที่มีลักษณะผสมผสานระหว่างอุดมคติ และเหมือนจริงด้วยการห่มจีวรแบบพระสงฆ์ แต่มีพระเกศาแบบอุดมคติ สวยงาม กลมกลืนและปราณีตยิ่งนัก และทรงพระราชทานนามว่า พระพุทธกาญจนธรรมสถิต

๙. วัดไตรมิตรวิทยารามวรวิหาร กรุงเทพมหานคร

วัดไตรมิตรวิทยาราม^{๑๗๓} เป็นพระอารามหลวงชั้นโท ชนิดวรวิหาร ตั้งอยู่เลขที่ ๖๖๑ ถนนเจริญกรุง แขวงตลาดน้อย เขตสัมพันธวงศ์ กรุงเทพมหานคร มีที่ดินตั้งวัด เนื้อที่ ๘ ไร่ ๕๐ ตารางวา วัดไตรมิตรวิทยาราม สร้างสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ เดิมชื่อว่า วัดสามจีน เล่ากันว่าชาวจีน ๓ คน เป็นมิตรที่สนิทสนมกันมาก ร่วมใจกันสร้างเพื่อถวายเป็นวิหารทาน ต่อมาได้นามว่า วัดไตรมิตรวิทยาราม

^{๑๗๒} สำนักวัฒนธรรม กีฬาและการท่องเที่ยว กรุงเทพมหานคร, บางกอก บอกล่า [เรื่อง] วัด, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๕), หน้า ๔๒.

^{๑๗๓} วัดไตรมิตรวิทยาราม, ประวัติวัดไตรมิตรวิทยาราม, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.wattraimitr-> http://www.wattraimitr-withayaram.com/new_t/history_wat_page.php [๙ พ.ย. ๒๕๖๑].

และทำพิธีเปิดป้ายวัด เมื่อวันที่ ๓ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๔๘๒ ได้รับยกฐานะเป็นพระอารามหลวง เมื่อปีพุทธศักราช ๒๔๙๙ วัดไตรมิตรวิทยาราม เป็นวัดโบราณสร้างเมื่อสมัยใดไม่ปรากฏหลักฐาน เดิมมีชื่อว่า วัดสามจีนใต้ มีคำเล่ากันว่าวัดสามจีน เดิมมีอยู่สามวัด คือ วัดสามจีนอยู่ในคลองบางอ้อด้านตรงข้ามกับเทเวศร์วัดหนึ่ง วัดสามจีนเหนือ บางท่านก็ว่าอยู่ที่บางขุนพรหม บางทีก็ว่าอยู่ที่จังหวัดนนทบุรี สำหรับวัดที่อยู่บางขุนพรหม คือ วัดสังเวชวิทยาราม ส่วนที่อยู่จังหวัดนนทบุรี ได้แก่ วัดโชติการาม อำเภอเมืองนนทบุรี และวัดสามจีนใต้ ได้แก่ วัดไตรมิตรวิทยาราม เหตุที่เรียกว่าวัดสามจีน ก็เนื่องด้วยเหตุว่ามีชาวจีน ๓ คนได้ช่วยกันก่อสร้างขึ้นมาจึงได้นามว่า “วัดสามจีน”

พระอุโบสถ^{๑๗๔} พระอุโบสถหลังเดิม เป็นอาคารก่ออิฐถือปูน รูปทรงเป็นแบบไทยผสม ศิลป์จีนหลังคาลาดสามชั้นมีเสาหาโดยรอบ หลังคามุงด้วยกระเบื้องเคลือบสี หน้บ้านประดับด้วยเบญจรงค์เป็นรูปดอกพุดตาน ชุ่มประตุนหน้าต่างประดับปูนปั้นลายดอก พระอุโบสถประดิษฐานพระพุทธรูปปางถวายเนตร พระพุทธรูปองค์นี้มีศิลปการครองจีวรเป็นแบบหม่นหินบ(มังกร) ภายในพระอุโบสถมีจิตรกรรมฝาผนังทั้ง ๔ ด้าน เป็นรูปภาพอดีตพระพุทธเจ้าโดยรอบ เหนือขอบหน้าต่างตอนบนระหว่างหน้าต่างและประตูเป็นรูปทศชาติ กล่าวกันว่าจิตรกรรมภายในพระอุโบสถวัดสามจีน ใต้กับวัดดวงแขมีลักษณะเช่นเดียวกัน กล่าวคือภายในจิตรกรรมฝาผนังอุโบสถวัดดวงแข เป็นภาพจิตรกรรมที่เกิดจากการสร้างสรรค์ ของช่างนิรนามในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ที่รับใช้ศาสนาตามประวัติและตำนานเล่าว่า เป็นภาพเหมือนจริงที่มีความสดใส มีภาพพระอสีติจำนวน ๘๐ องค์ ภาพขนบธรรมเนียมประเพณีชาวพุทธในเทศกาลต่าง ๆ และภาพคำสอนปรีชาธรรมในเรื่องผลของกรรม จำนวนมากกว่า ๑๐ ภาพ เป็นภาพที่สดใสและคมชัด ล้วนแต่เป็นสื่อการเรียนรู้พุทธานุภาพ และธรรมานุภาพได้เป็นอย่างดี

ในพระอุโบสถ^{๑๗๕} มีพระพุทธรูปปูนปั้นลงรักปิดทองมีพระนามว่า "พระพุทธรุทศพลญาณ" มีพระพุทธรุลักษณะงดงามมาก พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ทรงทราบว่ามีพระประธานวัดสามจีนใต้มีพุทธรุลักษณะงดงาม ได้เคยเสด็จมาทอดพระเนตรให้ประจักษ์แก่พระเนตรว่า งามสมคำเล่าลือกันหรือไม่ แม้สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระนครานุวัตินวงศ์ ก็ยังได้มาชมพระประธานของวัดสามจีนเสมอ เมื่อทรงว่างจากพระภารกิจ

พระพุทธรูปทองคำ^{๑๗๖} หรือพระพุทธรุมหาสุวรรณปฏิมากร “พระพุทธรูปทองคำสุโขทัยไตรมิตร” หรือ “หลวงพ่ทองคำ” หรือที่มีนามซึ่งปรากฏตามพระราชทินนาม ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน (รัชกาลที่ ๙) ว่า “พระพุทธรุมหาสุวรรณปฏิมากร” ปัจจุบันประดิษฐานอยู่ ณ พระมหาราชนิกนิมิตพระเกียรติ ๘๐ พรรษา แห่งวัดไตรมิตรวิทยาราม เขตสัมพันธวงศ์ กรุงเทพมหานคร เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย คือ อยู่ในพระอิริยาบถนั่งสมาธิราบ พระหัตถ์ซ้าย

^{๑๗๔} วัดไตรมิตรวิทยาราม, ประวัติวัดไตรมิตรวิทยาราม, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.wattraimitr- http://www.wattraimitr-withayaram.com/new_t/history_wat_page.php [๙ พ.ย. ๒๕๖๑].

^{๑๗๕} วัดไตรมิตรวิทยาราม, ประวัติพระพุทธรูปทองคำ, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.wattraimitr-withayaram.com/new_t/history_gb_page.php [๙ พ.ย. ๒๕๖๑].

^{๑๗๖} วัดไตรมิตรวิทยาราม, ประวัติพระพุทธรูปทองคำ, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.wattraimitr-withayaram.com/new_t/history_gb_page.php [๙ พ.ย. ๒๕๖๑].

หงายวางบนพระเพลา พระหัตถ์ขวาวางเหนือพระขานู ปลายพระหัตถ์ซ้ายตั้งพื้นธรณี หน้าตักกว้าง ๖ ศอก ๕ นิ้ว สูงจากฐานถึงพระเกตุเม่าสี ๗ ศอก ๑ คืบ ๙ นิ้ว น้ำหนักประมาณ ๕ ตันครึ่ง

ประวัติความเป็นมาพระพุทธรูปทองคำ จากการศึกษาพบว่า มีข้อความที่ได้รับการบันทึกไว้ในหนังสือ กิเนสบุ๊ก ออฟ เรคคอร์ด^{๑๗๗} พระพุทธรูปทองคำสุโขทัยไตรมิตร หรือ พระพุทธมหาสุวรรณปฏิมากร นับเป็น “พระพุทธรูปทองคำบริสุทธิ์ขนาดใหญ่ที่สุดในโลก” หนังสือกิเนสบุ๊ก ฉบับปี ค.ศ. ๑๙๙๑ (พ.ศ. ๒๕๓๔) ได้ทำการประเมินค่าอย่างเป็นทางการในเดือนเมษายน ค.ศ. ๑๙๙๐ (พ.ศ. ๒๕๓๓) และบันทึกไว้ว่า เป็นพระพุทธรูปทองคำขนาดใหญ่ที่สุดในโลก มีมูลค่าเฉพาะเนื้อทองคำสูงถึง ๒๑.๑ ล้านบาท แล้วบันทึกลงเป็นข้อความว่า “Highest intrinsic value is the 15th-century gold Buddah in Wat Trimitr Temple in Bangkok, Thailand. It is 3-04 m 10 ft tall and weighs an estimated 51/2 tonnes. At the April 1990 price of \$ 227 per fine ounce, its intrinsic worth was \$ 21.1 million. The gold under the plaster exterior was found only in 1954.” ข้อความที่ได้รับการบันทึกไว้ในหนังสือ กิเนสบุ๊ก ออฟ เดอะ เวิร์ด เรคคอร์ด

การค้นพบพระพุทธรูปทองคำปางมารวิชัยของวัดไตรมิตรวิทยารามในครั้งกระนั้น ได้เป็นข่าวสำคัญเป็นที่สนใจของชาวไทยไปทั่วประเทศ หนังสือพิมพ์ฉบับต่าง ๆ หลายฉบับ ต่างก็พากันลงข่าวกันอย่างกว้างขวาง ท่ามกลางความปลื้มปิติยินดีของพุทธศาสนิกชนทั่วหน้า มีการตรวจสอบ และประเมินเนื้อทองขององค์พระพุทธรูปซึ่งเป็นทองคำบริสุทธิ์ เรียกว่า ทองเนื้อเจ็ด น้ำสองขา (มาตราทองคำของไทยโบราณตั้งไว้ตั้งแต่ทองเนื้อสี่ คือทองหนัก ๑ บาท จะมีค่า ๔ บาท ทองเนื้อเจ็ด คือทองหนัก ๑ บาท จะมีค่า ๗ บาท ซึ่งเป็นทองที่มีค่าของเนื้อทองรองจากทองนพคุณหรือทองเนื้อเก้า ซึ่งทองเนื้อเก้าจะเริ่มพบที่บางตะพานในแผ่นดินพระเจ้าบรมโกศ เรียกกันว่าทองคำบางตะพาน ส่วนคำว่าสองขาหมายถึง ๒ สลึง มีน้ำหนักกว่า ๕ ตัน คิดเป็นน้ำหนักทองคำ ๒๕,๐๐๐ ปอนด์ หรือคิดเป็นมูลค่าเฉพาะเนื้อทองคำในขณะนั้น (พ.ศ. ๒๔๙๘) ๑๔ ล้านบาทหรือประมาณ ๒๙๔,๐๐๐,๐๐๐ บาท (สองร้อยเก้าสิบล้านบาท) อันเป็นราคาทองคำที่ถูกประเมินในครั้งแรก^{๑๗๘}

ก่อนจะมาเป็น "พระพุทธรูปทองคำ"^{๑๗๙} องค์พระพุทธรูปทองคำที่ถูกค้นพบ เป็นพุทธศิลปะสุโขทัยที่งดงามมาก ผู้เชี่ยวชาญทางพุทธปฏิมากรรมกล่าวเป็นเสียงเดียวกันว่า พระพุทธรูปองค์นี้มีความงดงามถึงจุดสุดยอด ในกระบวนการฝีมือสกุลช่างสุโขทัย ซึ่งในการจัดแบ่งศิลปะพระพุทธรูปสุโขทัยของ เอ.บี.กริสโวลด์ (A.B. Giswold) นั้น ได้แบ่งศิลปะออกเป็น ๓ หมวด คือ ๑ ก่อนคลาสสิก ๒ คลาสสิกบริบูรณ์ และ ๓ หลังคลาสสิก พระพุทธรูปทองคำสุโขทัยไตรมิตรนี้ นับเป็นศิลปะแบบคลาสสิกบริบูรณ์ อันเป็นยุคแห่งความเจริญรุ่งเรืองอย่างสูงสุดของสกุลช่างสุโขทัย มีอายุในราวปลาย

^{๑๗๗} กิเนสบุ๊ก บุก, สุดยอดของไทยที่เคยบันทึกใน กิเนสบุ๊ก: พระพุทธมหาสุวรรณปฏิมากร, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://intuon2539.wordpress.com/> [๙ พ.ย. ๒๕๖๑].

^{๑๗๘} วัดไตรมิตรวิทยาราม, ประวัติพระพุทธรูปทองคำ, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.wattraimitr-withayaram.com/new_t/history_gb_page.php [๙ พ.ย. ๒๕๖๑].

^{๑๗๙} ฉันทิขย์ กระแสสินธุ์, ประวัติวัดไตรมิตรวิทยาราม: ประวัติของหลวงพ่ทองคำ, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://gba.orgfree.com/history%20golden.html> [๙ พ.ย. ๒๕๖๑].

พุทธศตวรรษที่ ๑๘ ต่อดันพุทธศตวรรษที่ ๑๙ ทองคำนับเป็นแร่ธาตุสำคัญที่ถูกนำมาใช้ในสังคมสยาม แต่โบราณ ในสมัยสุโขทัยนั้นจากข้อมูลทางธรณีวิทยาพบว่า มีแหล่งแร่ทองคำบริเวณลำห้วยแม่บ่อย เขตอำเภอวังชิ้น จังหวัดแพร่ ซึ่งอยู่ห่างจากเมืองศรีสัชชนาลัยเพียง ๒๕ กิโลเมตรมีการค้นพบเหมืองแร่โบราณในบริเวณดังกล่าว แม้จะมีสายแร่ทองคำเนื้อทองคำเนื้อธรรมชาติไม่มากนัก แต่นับเป็นสิ่งที่ยืนยันถึงการนำทองคำมาใช้ในสังคมสุโขทัยได้อย่างชัดเจน ในศิลาจารึกหลักที่ ๕ วัดป่ามะม่วง กล่าวถึง การบำเพ็ญบุญของพระมหาธรรมราชา โดยทรง "กระยาทานคานนั้นทองหมื่นหนึ่ง เงินหมื่นหนึ่ง เบี้ยสิบล้าน..." สะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของทองคำในสมัยนั้นในกลุ่มชนชั้นสูงโดยเฉพาะกษัตริย์ มักจะนิยมสร้างพระพุทธรูป หรือโบราณวัตถุที่สำคัญทางพุทธศาสนาจากทองคำบริสุทธิ์โดยทรง เป็นศูนย์กลางการดำเนินการ เช่น การสร้างสำเภาทองลอยพระธาตุ ดังความที่ปรากฏในพระราชพงศาวดารเหนือ ความว่า "...เชิญพระธาตุมาถ้ำเมืองแล้ว พระธรรมราชาเจ้าจึงป่าวร้องแก่คนทั้งหลายผู้ศรัทธา ก็เอาทองมาประมวลกันได้ ๒,๕๐๐ ตำลึงทอง ให้ช่างตีเป็นภาเถตรา จึงใส่พระธาตุพระพุทธรูปเจ้าลอยอยู่ในน้ำบ่อ..."

อ้างอิงจากหนังสือประวัติวัดไตรมิตรวิทยาราม^{๑๘๐} บันทึกไว้ว่าเมื่อวันที่ ๑๘ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๙๘ ประมาณ ๑๒.๓๐ นาฬิกา เกิดพุทธปาฏิหาริย์ขึ้นที่วัดไตรมิตรวิทยาราม พระพุทธรูปปูนปั้นองค์หนึ่งปูนกะเทาะออกเป็นทองงามอร่ามทั้งองค์ ครั้นสามารถอ้างอิงถ้อยคำในศิลาจารึก หลักที่ ๑ ที่จารึกไว้เป็นความว่า: "กลางเมืองสุโขทัยนี้มีพิหาร มีพระพุทธรูปทอง มีพระอัฐฐารสมิ พระพุทธรูป มีพระพุทธรูปอันใหญ่ มีพระพุทธรูปอันราม" ลักษณะทั้งหมดของพระพุทธรูปองค์นี้ เป็นฝีมือช่างสุโขทัยรุ่นกลาง ในด้านพุทธพุทธรูปปฏิมากรอันเป็นศิลปะสมัยสุโขทัย พุทธปฏิมากรงดงามเหมือนมีชีวิต อ่อนละมุนละไม สง่า มีพุทธลักษณะอันอุดมเหนือโลกีย์เหนือปุถุชน และเหนือคำบรรยาย พระพุทธรูปปฏิมากรสมัยสุโขทัย สรรสร้างด้วยอุดมคติอันสูงสุด และมีมนต์ดียึดเอาพระพุทธรูปลักษณะเป็นหลัก จะพึงสังเกตได้จากพระพักตร์รูปไข่ มีพระอุณาโลมระหว่างพระโขนง บนพระเศียรเหนือพระอุณหิสเป็นรูปโป่ง แลพระเกตุมาลาเป็นเปลวยาวสูงยาว อันเป็นแบบอย่างศิลปะของลังกา

"พระพุทธรูปลักษณะของพระพุทธรูปองค์นี้ตรงกับพุทธปฏิมากรศิลปะของสุโขทัยทุกอย่าง ตั้งแต่ทับเกษตรถึงปลายพระเกตุมาลา สังเกตเส้นพระศก ขมวดเป็นทักษิณาวฏู (ก้นหอย) ไม่มีไรพระศก พระโขนงโค้งงอตามเป็นสัน พระนาสิกค่อนข้างงุ้ม พระโอษฐ์เหมือนจะแย้มตรัส พระหนุเหลี่ยมพระกรรมเป็นเหมือนกลีบบัวและยาว ปลายพระกรรมจะเหมือนชาวสุโขทัยยุคพ่อขุนรามคำแหง พระศอกเป็นปล้องต้องตามพุทธลักษณะพระอุระผายเหมือนราชสีห์ พระอังสากว้างได้ส่วน พระกรยาว และลักษณะวางพระกรเหมือนนางช่าง ปลายนิ้วพระหัตถ์เหมือนอย่างวิสามานยนุชย์ ไม่ยาวเสมอกันเหมือนการสร้างในยุคหลัง หัวพระถันโปนขึ้นมาเห็นชัด อีกประการหนึ่งพึงสังเกตชายสังฆาฎิยาวถึงพระนาภี ปลายสังฆาฎิพับทับกันมีลักษณะอย่างเขี้ยวตะขาบทั้งเบื้องหน้าพระนาภีและเบื้องพระปลุขฎิภาคและชายผ้าสังฆาฎิเบื้องพระปลุขฎิภาคยาวลงมาเกือบถึงทับเกษตร นั่งขัดสมาธิราบ เห็นฝ่าพระบาทราบเรียบเสมอกัน อันเป็นลักษณะของคนที่ไม่มียาคะ จะเห็นชายอันตราวาสกเป็นสัน ฐานที่

^{๑๘๐} ฉันทิชย์ กระแสสินธ์, ประวัติวัดไตรมิตรวิทยาราม: ประวัติของหลวงพ่ทองคำ, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://gba.orgfree.com/history%20golden.html> [๙ พ.ย. ๒๕๖๑].

เป็นทับเกษตรเป็นหน้ากระดานเกลี้ยงไม่นิยมเป็นบัวหงายบัวคว่ำตรงกลางของฐานจะเว้าหรือแอ่นเข้าไปข้างใน"^{๑๘๑}

พุทธปฏิมากรรมสมัยสุโขทัย^{๑๘๒} สังเกตเพิ่มเติมจากฐานพระพุทธรูปองค์นี้ คือไม่มีบัวคว่ำบัวหงายการทำฐานบัวคว่ำบัวหงายเพ็งมีในสุโขทัยยุคปลาย คือยุคพระเจ้าลิไท ที่ทรงหล่อพระพุทธรูปชินราช เป็นต้น รูปพระพักตร์ของพระพุทธรูปทององค์นี้ เหมือนพระพักตร์พระร่วงโรจนฤทธิ์ที่พระปฐมเจดีย์ และพระสุรสีห์พุทธพิมพ์ที่วัดปริณายก ตลอดจนเหมือนรูปพระพักตร์พระพุทธรูปสมัยสุโขทัยที่ประดิษฐานไว้ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ" จีวรของพระพุทธรูปทอง สังเกตจีวรที่ทรง นายช่างประติมากรรมสมัยสุโขทัยชอบทำเป็นรูปจีวรบาง ๆ แนบเนื้อ หรือแนบพระองค์ลักษณะจีวรจะเห็นเป็นเส้นที่ทอดส่งเกตุรู้เท่านั้นลักษณะประทับนั่งเป็นการวางพระอิริยาบถอย่างก่อให้เกิดศรัทธาประสาทะเหมือนกับพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามาประทับจริง ๆ พระองค์นี้ เป็นพระปางมารวิชัย พระหัตถ์ซ้ายพาดเหนือพระเพลลา พระหัตถ์ขวาทรงชี้แม่พระธรณีเพื่อเป็นพยาน แม้จะเป็นพระพุทธรูปลักษณะประทับนั่งเหนือวชิรอาสน์แต่ก็ดูเหมือนจะเคลื่อนไหวได้ พระพุทธรูปองค์นี้เหมือนกับจะทรงแย้มพระโอษฐ์กับผู้เข้าไปกราบนมัสการ"

สรูปวัดไตรมิตรวิทยาราม เป็นพระอารามหลวงชั้นโท ชนิดวรวิหาร วัดไตรมิตรวิทยาราม เหตุที่เรียกว่าวัดสามจีน ก็เนื่องด้วยเหตุว่ามีชาวจีน ๓ คนได้ช่วยกันก่อสร้างขึ้นมาจึงได้นามว่า "วัดสามจีน" พระอุโบสถ พระอุโบสถหลังเดิม เป็นอาคารก่ออิฐถือปูน รูปทรงเป็นแบบไทยผสมศิลปะจีน หลังคาลาดสามชั้นมีเสาดารโอบรอบ หลังคามุงด้วยกระเบื้องเคลือบสี หน้าบันประดับด้วยเบญจรงค์ เป็นรูปดอกพุดตาน ชุ่มประตูปูหน้าต่างประดับปูนปั้นลายดอก พระอุโบสถประดิษฐานพระพุทธรูปปางถวายเนตร พระพุทธรูปองค์นี้มีศิลปการครองจีวรเป็นแบบหม่นหมับ(มังกร) ภายในพระอุโบสถมีจิตรกรรมฝาผนังทั้ง ๔ ด้าน เป็นรูปภาพอดีตพระพุทธรูปเจ้าโดยรอบ เนื้อขอบหน้าต่างตอนบนระหว่างหน้าต่างและประตูเป็นรูปทศชาติ กล่าวกันว่าจิตรกรรมภายในพระอุโบสถวัดสามจีนได้กับวัดดวงแขมีลักษณะเช่นเดียวกัน กล่าวคือภายในจิตรกรรมฝาผนังอุโบสถวัดดวงแข เป็นภาพจิตรกรรมที่เกิดจากการสร้างสรรค์ ของช่างนิรนามในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ที่รับใช้ศาสนาตามประวัตินิเวศและตำนานเล่าว่า เป็นภาพเหมือนจริงที่มีความสดใส มีภาพพระอสีติจำนวน ๘๐ องค์ ภาพขนบธรรมเนียมประเพณีชาวพุทธในเทศกาลต่าง ๆ และภาพคำสอนปริศนาธรรมในเรื่องผลของกรรม จำนวนมากกว่า ๑๐ ภาพ เป็นภาพที่สดใสและคมชัด ล้วนแต่เป็นสื่อการเรียนรู้พุทธานุภาพ และธรรมานุภาพได้เป็นอย่างดี พระพุทธรูปทองคำ หรือพระพุทธรูปมหาสุวรรณปฏิมากร "พระพุทธรูปทองคำสุโขทัยไตรมิตร" หรือ "หลวงพ่ทองคำ" ปัจจุบันประดิษฐานอยู่ ณ พระมหาราชภัฏเฉลิมพระเกียรติ ๘๐ พรรษา แห่งวัดไตรมิตรวิทยาราม เขตสัมพันธวงศ์ กรุงเทพมหานคร เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย คือ อยู่ในพระอิริยาบถนั่งสมาธิราบ พระหัตถ์ซ้ายหงายวางบนพระเพลลา พระหัตถ์ขวาวางเหนือพระชานุ ปลายพระ

^{๑๘๑} วัดไตรมิตรวิทยาราม, ประวัติพระพุทธรูปทองคำ, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.wattraimitr-withayaram.com/new_t/history_gb_page.php [๙ พ.ย. ๒๕๖๑].

^{๑๘๒} วัดไตรมิตรวิทยาราม, ประวัติพระพุทธรูปทองคำ, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.wattraimitr-withayaram.com/new_t/history_gb_page.php [๙ พ.ย. ๒๕๖๑].

หัตถ์ซึ้งพื้นธรณี หน้าตักกว้าง ๖ ศอก ๕ นิ้ว สูงจากฐานถึงพระเกตุเมอาพี ๗ ศอก ๑ คืบ ๙ นิ้ว น้ำหนักประมาณ ๕ ตันครึ่ง

๑๐. วัดปากน้ำ กรุงเทพมหานคร

วัดปากน้ำภาษีเจริญ^{๑๘๓} เป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดสามัญ สังกัดคณะสงฆ์มหานิกายมี พื้นที่ทั้งหมด ๒๐ ไร่ ๘๘ ตารางวา ตั้งอยู่ ณ ที่ราบลุ่มบางกอกซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำเจ้าพระยา ตั้งอยู่ริมคลองหลวง หรือคลองบางกอกใหญ่ อันเป็นลำแม่น้ำเจ้าพระยาเดิม ก่อนที่จะมีการขุดคลองลัดหน้าวัดอรุณราชวราราม และกลายเป็นลำแม่น้ำเจ้าพระยาในปัจจุบัน เนื่องจากวัดตั้งอยู่บริเวณปากคลองด้านที่แยกไปจากคลองบางหลวงอีกทีหนึ่ง ชื่อของวัดจึงถูกเรียกขานตามตำบลที่ตั้งว่า “วัดปากน้ำ” ซึ่งชื่อนี้มีปรากฏเรียกใช้ในจดหมายเหตุโบราณหลายฉบับ แต่ได้พบชื่อของวัดที่แปลกออกไปในแผนที่กรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๔๕๓ และ พ.ศ. ๒๔๗๔ ว่า “วัดสมุทธาราม” แต่ไม่เป็นที่นิยมเรียกขานกันอย่างนั้น คงเรียกว่า “วัดปากน้ำ” มาโดยตลอด ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ได้มีการขุดคลองภาษีเจริญที่ข้างวัดด้านทิศตะวันตก วัดจึงมีลำน้ำหลักล้อมอยู่ทั้ง ๓ ด้าน ส่วนด้านทิศใต้เป็นคลองเล็กแสดงอาณาเขตของวัดในสมัยก่อน

พระประธานในพระอุโบสถ^{๑๘๔} เป็นของเก่าคู่มากับวัด เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย หรือพระปางชนะมารก่ออิฐถือปูนลงรักปิดทอง ขนาดหน้าตักกว้าง ๑๐๘ นิ้ว พระพุทธลักษณะเป็นศิลปะอยุธยา พระพักตร์คล้ายกับพระมิ่งมงคลพิตรในวิหารมิ่งมงคลพิตร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ซึ่งเป็นปูนปั้นอยุธยากลาง ซึ่งเป็นปูนปั้นอยุธยาตอนกลาง กลางพุทธศตวรรษที่ ๒๒ รัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม พระประธานวัดปากน้ำได้รับการบูรณะซ่อมแซมมาหลายครั้ง เนื่องจากมีอายุกาลหลายร้อยปี ผิวปูนที่หุ้มพระได้กระเทาะออกมาเอง โดยเฉพาะบริเวณใต้พระกัจฉายัย ด้านหลังองค์พระปูนได้แตกร้าวและขยายเป็นวงกว้าง ทางวัดได้ทำการซ่อมแซมไว้ดั้งเดิม แต่ไม่นานก็กะเทาะออกมาอีก ครั้งหลังสุด พศ ๒๕๔๔ เจ้าพระคุณสมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ได้ขออนุญาตกรมศิลปากรซ่อมพระประธานทั้งองค์ และได้บุญด้วยทองคำบริสุทธิ์หมดทั้งองค์ พร้อมกันได้ซ่อมฐานชุกชี เสริมความแข็งแรงด้วยคอนกรีตเสริมเหล็ก แล้วให้ช่างปั้นลวดลายใหม่หุ้มบุลวดลายด้วยทองคำบริสุทธิ์

จิตรกรรมฝาผนังภายในโบสถ์วัดปากน้ำ ด้านหลังพระพุทธรูปประธานเขียนภาพไตรภูมิโลกสันฐาน แสดงถึงสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เป็นภาพพุทธประวัติตอนเทศนาโปรดพุทธมารดาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ และตอนเสด็จลงจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ด้านหน้าพระประธานเป็นภาพมารผจญ ระหว่างช่องหน้าต่างเขียนเรื่องพุทธประวัติและทศชาติ

^{๑๘๓} สุนทรียา ศรีวรจันทร์, ๘๐ พระอารามหลวง กรุงเทพมหานคร, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ Tan Book, ๒๕๕๐), หน้า ๒๒๗.

^{๑๘๔} วัดไตรมิตรวิทยาราม, ประวัติพระพุทธรูปทองคำ, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.wattraimitr-withayaram.com/new_t/history_gb_page.php [๙ พ.ย. ๒๕๖๑]. หน้า ๖๗.

ศักดิ์ชัย สายสิงห์^{๑๘๕} อธิบายว่า ในงานจิตรกรรมภายในโบสถ์นิยมเขียนแบบไทย ประเพณี ได้แก่พุทธประวัติหรือปฐมสมโพธิคาถา ทศชาติ เวสสันดรชาดก ไตรภูมิโลก สันฐาน เทพ ชุมนุช ทวารบาล ซึ่งเรื่องทั้งหมดนี้มีแนวคิดในการออกแบบที่สอดคล้องกัน คือ การเขียนภาพไตรภูมิ โลกสันฐานเพื่อแสดงให้เห็นถึงภพภูมิต่างๆ ที่เขียนไว้ในคัมภีร์ทางศาสนา คือการแสดงถึงศูนย์กลาง จักรวาลที่มีเขาพระสุเมรุเป็นแกนกลาง มีเขาสัตบริภัณฑ์เป็นวงแหวนล้อมรอบ ๗ ชั้น มีกำแพง จักรวาลแสดงโลกสวรรค์ประกอบด้วยสวรรค์ชั้นต่างๆ ผู้ที่อยู่ยอดเขาพระสุเมรุคือ พระอินทร์ ซึ่งถือเป็นเทวดาสูงสุดในพระพุทธศาสนาแบบเถรวาท แสดงโลกมนุษย์ ความเป็นจักรพรรดิราช และโลก ของบาดาล ที่แสดงนรกภูมิ เปตภูมิต่างๆ เพื่อการการสั่งสอนคนให้รู้จักความดี ความชั่ว ในการ แสดงฉากไตรภูมิโลกสันฐานที่แสดงถึงสวรรค์ชั้นดาวดึงส์นั้น ได้เชื่อมโยงเข้ากับพุทธประวัติตอน เทศนาโปรดพุทธมารดาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ การเขียนภาพไตรภูมิโลกสันฐานจึงมักเป็นฉากยิ่งใหญ่ ฉากหนึ่ง

ศักดิ์ชัย สายสิงห์^{๑๘๖} อธิบายเพิ่มเติมว่าพุทธประวัติตอนมารผจญ เป็นอีกฉากหนึ่งซึ่งเขียน ไว้มีผนังด้านหน้าพระประธาน ส่วนเหนือกรอบประตูทางเข้า เขียนเต็มพื้นที่ถือว่าเป็นพุทธประวัติ ตอนสำคัญที่สุดตอนหนึ่ง คือฉากการตรัสรู้ ในขณะที่พระพุทธองค์กำลังจะทรงตรัสรู้นั้นมีพญามาร (พญาวัสสวดีมาร) ยกกองทัพมาเพื่อจะขัดขวางการตรัสรู้ พระพุทธเจ้าจึงทรงเรียกแม่พระธรณีมาเป็น พยานแม่พระธรณีจึงปีบมวยผมอันเป็นน้ำแห่งธารบารมีของพระพุทธองค์ที่ทรงบำเพ็ญไว้ในแต่ละพระ ชาติ ไหลท่วมเหล่ากองทัพมารให้พ่ายแพ้ไป และพระพุทธองค์ทรงตรัสรู้ในที่สุด

สรูปวัดปากน้ำภาษีเจริญ เป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดสามัญ สถาปัตยกรรมที่สำคัญ พระประธานในพระอุโบสถ เป็นของเก่าคู่มากับวัด เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย หรือพระปางชนะ มารก่ออิฐถือปูนลงรักปิดทอง ขนาดหน้าตักกว้าง ๑๐๘ นิ้ว พระพุทธรูปลักษณะเป็นศิลปะอยุธยา พระ พักตร์คล้ายกับพระมณฑลพิตรในวิหารมณฑลพิตร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ซึ่งเป็นปูนปั้นอยุธยา กลาง ซึ่งเป็นปูนปั้นอยุธยาตอนกลาง กลางพุทธศตวรรษที่ ๒๒ รัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม พระ ประธานวัดปากน้ำได้รับการบูรณะซ่อมแซมมาหลายครั้ง เนื่องจากมีอายุกาลหลายร้อยปี ฝีมือที่หุ้ม พระได้กะเทาะออกมาเอง โดยเฉพาะบริเวณใต้พระกัจฉาย ด้านหลังองค์พระปูนได้แตกร้าวและ ขยายเป็นวงกว้าง ทางวัดได้ทำการซ่อมแซมไว้ดั้งเดิม แต่ไม่นานก็กะเทาะออกมาอีก ครั้งหลังสุด พศ ๒๕๔๔ เจ้าพระคุณสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้ากรมการศาสนาได้ขออนุญาตกรมศิลปากรซ่อมพระประธานทั้งองค์ และได้บุด้วยทองคำบริสุทธิ์หมดทั้งองค์ พร้อมกันได้ซ่อมฐานชุกชี เสริมความแข็งแรงด้วยคอนกรีต เสริมเหล็ก แล้วให้ช่างปั้นลวดลายใหม่หุ้มลวดลายด้วยทองคำบริสุทธิ์ จิตรกรรมฝาผนังภายในโบสถ์ วัดปากน้ำ ด้านหลังพระพุทธรูปประธานเขียนภาพไตรภูมิโลกสันฐาน แสดงถึงสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เป็น ภาพพุทธประวัติตอนเทศนาโปรดพุทธมารดาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ และตอนเสด็จลงจากสวรรค์ชั้น

^{๑๘๕} ศักดิ์ชัย สายสิงห์, พุทธศิลป์สมัยรัตนโกสินทร์ พัฒนาการของงานช่าง และแนวคิดที่ปรับเปลี่ยน, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, ๒๕๕๖), หน้า ๔๐๐.

^{๑๘๖} ศักดิ์ชัย สายสิงห์, พุทธศิลป์สมัยรัตนโกสินทร์ พัฒนาการของงานช่าง และแนวคิดที่ปรับเปลี่ยน, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, ๒๕๕๖), หน้า ๔๐๐ - ๔๐๓.

ดาวดิงส์ ด้านหน้าพระประธานเป็นภาพมารผจญ ระหว่างช่องหน้าต่างเขียนเรื่องพุทธประวัติและทศชาติ

๒.๕ หลักการบูรณาการพฤติกรรมกรรผู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยา

๒.๕.๑ การถอดความหมายเชิงสัญลักษณ์ของพุทธศิลป์กรรมตามแนวพุทธจิตวิทยา

๒.๕.๑.๑) แนวคิดและทฤษฎีสุนทรียศาสตร์ (Aesthetics)

ในทางสุนทรียศาสตร์มีประเด็นสำคัญคือสุนทรียภาพหรือความงามอยู่ที่ไหน ซึ่งมีทฤษฎีของสำนักปรัชญาสุนทรียศาสตร์ที่มีความสำคัญ สามารถอธิบายโดยทฤษฎีคือ ๑) ทฤษฎีวัตถุวิสัย, ปรนัยนิยม, ปรนัยวิสัย (Objectivism) และ ๒) ทฤษฎีจิตวิสัย อัตนัยนิยม อัตวิสัย (Subjectivism)

๑) ทฤษฎีวัตถุวิสัย, ปรนัยนิยม, ปรนัยวิสัย (Objectivism) มโนทัศน์ของทฤษฎีนี้อธิบายไว้ว่า การที่เรามองเห็นสุนทรียหรือความงามในวัตถุชิ้นใดชิ้นหนึ่ง หรือที่เกิดจากธรรมชาติหรือจากงานศิลปะชิ้นนั้นๆ มีสุนทรียภาพได้บังเกิดขึ้น ไม่ใช่เพราะเรากำหนดให้มี หากแต่วัตถุชิ้นนั้นๆ มีสุนทรียภาพในตัวมันเองอยู่แล้ว โดยมีสุนทรียธาตุ (Aesthetic Elements) ต่างๆปรากฏในตัวเอง เช่น ขุนเขา ลำเนาไพร ต้นไม้ ดอกไม้ และสัตว์ชนิดต่างๆ ล้วนมีลักษณะศิลปะธาตุ (Art Element) เฉพาะประจำอยู่ในตัวเอง เช่น สี ผิว รูปทรง และการเคลื่อนไหว ซึ่งแสดงสุนทรียธาตุออกมา ให้ผู้รับชมได้รับรู้^{๑๘๗}

๒) ทฤษฎีจิตวิสัย อัตนัยนิยม อัตวิสัย (Subjectivism) มโนทัศน์ของทฤษฎีนี้อธิบายไว้ว่า คุณสมบัติของวัตถุที่ประกอบด้วยรูปทรงหรือสีหรือเสียงและอื่นๆ นั้นมิได้มีคุณค่าทางสุนทรียะโดยตรง เป็นเพียงคุณลักษณะประจำ หากมีคุณค่าทางสุนทรียะหรือความงามเกิดขึ้นมานั้น ก็เพราะเกิดขึ้นจากการมีบุคคลหรือมีอัตตาหรือจิต เป็นผู้กำหนดความรู้สึกพึงพอใจ เป็นการให้ค่าของคุณสมบัติที่มีอยู่ในวัตถุนั้น ด้วยเหตุเพราะจิตได้กำหนดค่านั้นขึ้นมา จึงทำให้วัตถุนั้นมีคุณค่าทางสุนทรียภาพเกิดขึ้น^{๑๘๘}

สุนทรียศาสตร์ในทางพุทธพุทธจิตวิทยา คือความงามภายใน ไม่ใช่ความงามที่ยึดติดในตัววัตถุ ดังการที่พระพุทธรูปเจ้ารู้แจ้ง เข้าถึงสัจจะธรรม เห็นตามความเป็นจริง ธรรมของพระพุทธรูปองค์เมื่อผู้ศรัทธาน้อมนำไปปฏิบัติ จึงเป็นการทำความดีเพื่อเข้าถึงความงามที่น้อมนำไปสู่ความจริงของชีวิตและของโลกซึ่งได้แก่ความพ้นทุกข์หรือการบรรลุมรรคผลนิพพานนั่นเอง^{๑๘๙} ด้วยเหตุนี้

^{๑๘๗} สุเชาว์ นพอมชุก, พิมพ์ครั้งที่ ๒, สุนทรียศาสตร์: ปัญหาและทฤษฎี เกี่ยวกับความงามและศิลปะ, (นครปฐม: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๒๑-๒๑.

^{๑๘๘} สุเชาว์ นพอมชุก, พิมพ์ครั้งที่ ๒, สุนทรียศาสตร์: ปัญหาและทฤษฎี เกี่ยวกับความงามและศิลปะ, (นครปฐม: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๒๕-๒๖.

^{๑๘๙} สุจิตรา อ่อนค้อม, ศาสนาเปรียบเทียบ, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๕๒), หน้า ๕๕

ความดี ความงาม ความจริงจึงไม่อาจแยกออกจากกัน ความงามพุทธศิลป์ดังกล่าวก่อให้เกิดความสงบ จากการขัดเกลาจิตใจภายใน ซึ่งความงามจากจะถูกถ่ายทอดสัมผัสผ่านพฤติกรรมที่ได้รับ การขัดเกลาจากภายในที่ผ่านการอบรมด้วยพรหมวิหารธรรม การรักษาศีล เกิดการปรับเปลี่ยนพฤติกรรม มีความสำรวมในอินทรีย์ โดยสัมผัสรับรู้ได้ด้วยผู้ปฏิบัติมีความเกื้อการุณย์และเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อเพื่อนมนุษย์และสรรพสัตว์ ซึ่งสิ่งเหล่านี้ส่งผลทั้งตนเองคือผู้ปฏิบัติ และน้อมนำไปสู่ผู้อื่นและสังคม ก่อให้เกิดความสงบสุขในสังคมขึ้น

ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าความงามภายใน คือความงามทางธรรมในบริบทของพุทธปรัชญา ซึ่งความงามทางธรรมคือ ความงามที่มีลักษณะถึงความความจริงเป็นสำคัญ และบ่งชี้ในด้านคุณค่าของธรรมมากกว่าที่จะให้ความสำคัญในการสัมผัสลักษณะทางอารมณ์หรือความรู้สึก ซึ่งพุทธปรัชญาถือว่า “ธรรม” ในกระบวนการทุกขั้นตอนของธรรม ซึ่งเป็นหลักของธรรมที่เต็มเปี่ยมไปด้วยความงาม ความงามของวิธีการปฏิบัติ และความงามที่เกิดจากผลปฏิบัติธรรม ในประเด็นของความงามแห่งธรรมนี้ พุทธจิตวิทยาถือว่า “ธรรม” คือความจริงที่เป็นหนึ่ง^{๑๙๐}

ความงามของ “ธรรม” คือ คุณค่าในด้านต่างๆและในระดับต่างๆที่ธรรมมีให้แก่ชีวิตมวลมนุษยชาติ ที่มีผลต่อการสร้างกิเลสและลดความทุกข์ให้น้อยลงจนถึงกระทั่งถึงการหมดซึ่งกิเลสและความทุกข์ สามารถสรุปได้ว่า ความจริงเป็นที่มาของความงามและความดี ความงามเป็นลักษณะของความดี ความดีเป็นเป้าหมายของความจริง ความงามทางธรรมเป็นปรนัยวิสัย (Objectivism) ความงามลักษณะนี้เกิดขึ้นจากคุณสมบัติของบุคคลหรือตัววัตถุเอง ดังนั้นทุกคนจึงมองเห็นความงามเหมือนกันหมด

ส่วนความงามภายนอกนั้น สามารถสัมผัสได้ด้วยการรับรู้โดยอายตนะ ทั้งอายตนะภายในและภายนอก ซึ่งอายตนะ (อ่านว่า อายะตะนะ) แปลว่า ที่เชื่อมต่อ, เครื่องติดต่อ หมายถึงสิ่งที่ เป็นสื่อสำหรับติดต่อกัน ทำให้เกิดความรู้สึกขึ้น แบ่งเป็น 2 อย่างคือ ๑) อายตนะภายใน หมายถึงสื่อเชื่อมต่อที่อยู่ในตัวคน บ้างเรียกว่า อินทรีย์ ๖ มี ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กายและใจ ทั้งหมดนี้เป็นที่เชื่อมต่อกับอายตนะภายนอก ๒) อายตนะภายนอก หมายถึงสื่อเชื่อมต่อที่อยู่นอกตัวคน บ้างเรียกว่า อารมณ์ 6 มี 6 คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะและธรรมารมณ์ ทั้งหมดนี้เป็นคู่กับอายตนะภายใน เช่น รูปคู่กับตา หูคู่กับเสียง เป็นต้น อายตนะภายนอกนี้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า อารมณ์ เมื่อตาเห็นรูป เรียกว่า สัมผัส รู้ว่ามีการเห็น เรียกว่าวิญญูณ เกิดความรู้สึกขึ้นเมื่อตาเห็นรูป เรียกว่า เวทนา^{๑๙๑}

ดังนั้นความงามภายนอกที่สามารถสัมผัสได้ด้วยการรับรู้โดยผ่านอายตนะ ทั้งภายในและภายนอกคือความงามที่มีผลปรุงแต่งทางจิต คือความงามที่เกิดจากกิเลสของมนุษย์ที่มีต่อวัตถุ ซึ่งแต่ละบุคคลสามารถรับรู้และรู้สึกแตกต่างกันออกไปไม่ตรงกัน แนวคิดทางพุทธจิตวิทยาถือว่าไม่จริงและไม่มีประโยชน์ ความงามภายนอกกล่าวคือ ความงามทางโลกนั่นเอง ซึ่งความงามทางโลก

^{๑๙๐} ลักษณะวัด ปาละรัตน, สุนทรียศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาปรัชญา, มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๕๑)

^{๑๙๑} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช) ป.ธ. 9 ราชบัณฑิต, พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุด คำวัด, วัดราชโอรสาราม กรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๕๔๘

แบ่งเป็น ๒ ประเภท คือความงามของคนและความงามของธรรมชาติ ในความงามของคนนั้น คนมีความงามอยู่ ๒ ประการคือความงามทางกายและความงามทางกิริยา ท่าทาง ในด้านความงามของธรรมชาตินั้น แนวคิดทางพุทธจิตวิทยาได้กล่าวถึงความงามของธรรมชาติไม่ว่าจะเป็นสัตว์ทั้งหลาย ที่มีร่างกายและกิริยาท่าทางเช่นเดียวกับคน และทางด้านความงามของธรรมชาติที่ไร้ชีวิต ซึ่งอธิบายไว้ว่าความงามของธรรมชาติดังกล่าวมีความงามที่มีรูปร่างและทรวดทรง ความงามเชิงคุณค่า^{๑๙๒}

สุนทรียศาสตร์ทางพุทธจิตวิทยาถือว่าความงามในมิติทางโลกหรือความงามของวัตถุเป็นอัตวิสัย และเป็นไปตามการกำหนดของบุคคลเฉกเช่นที่พุทธจิตวิทยาเรียกว่า โลกบัญญัติ เท่านั้น นอกจากนี้สามารถกล่าวได้ว่า ความมากน้อยของความงามในมิติทางโลก หรือความงามของวัตถุขึ้นอยู่กับความเบาบางหรือความหนาแน่น ความน้อยหรือมากของกิเลสในจิตใจของบุคคลนั้นๆ ด้วย หากปราศจากกิเลสก็ไม่มีความรู้สึกในเรื่องความงามในมิติทางโลกหรือความงามทางวัตถุเลย

สรุปได้ว่า สุนทรียศาสตร์หรือสุนทรียภาพ คือความงาม ซึ่งสามารถอธิบายโดยทฤษฎีคือ ๑.๑) ทฤษฎีวัตถุวิสัย, ปรนัยนิยม, ปรนัยวิสัย (Objectivism) อธิบายว่า การที่เรามองเห็นสุนทรียหรือความงามในวัตถุชิ้นใดชิ้นหนึ่ง หรือที่เกิดจากธรรมชาติหรือจากงานศิลปะนั้นๆ มีสุนทรียภาพได้บังเกิดขึ้น ไม่ใช่เพราะเรากำหนดให้มี หากแต่วัตถุนั้นๆ มีสุนทรียภาพในตัวมันเองอยู่แล้ว โดยมีสุนทรียธาตุต่างๆปรากฏในตัวเอง ล้วนมีลักษณะศิลปะธาตุ เฉพาะประจำอยู่ในตัวเอง ซึ่งแสดงสุนทรียธาตุออกมา ให้ผู้รับชมได้รับรู้ ๑.๒) ทฤษฎีจิตวิสัย อัตนัยนิยม อัตวิสัย (Subjectivism) อธิบายว่า คุณสมบัติของวัตถุที่ประกอบด้วยรูปทรงหรือสีหรือเสียงและอื่นๆ นั้นมิได้มีคุณค่าทางสุนทรียะโดยตรง เป็นเพียงคุณลักษณะประจำ หากมีคุณค่าทางสุนทรียะหรือความงามเกิดขึ้นมานั้น ก็เพราะเกิดขึ้นจากการมีบุคคลหรือมีอัตตาหรือจิต เป็นผู้กำหนดความรู้สึกพึงพอใจ เป็นการให้ค่าของคุณสมบัติที่มีอยู่ในวัตถุนั้น ด้วยเหตุเพราะจิตได้กำหนดค่านั้นขึ้นมา จึงทำให้วัตถุนั้นมีคุณค่าทางสุนทรียภาพเกิดขึ้น

๒.๕.๑.๒) แนวคิดและทฤษฎีสัญวิทยา (Semiology และ Semiotics)

แนวคิดทฤษฎีสัญวิทยา นำมาใช้ในการศึกษาวิจัยนี้ ซึ่งเชื่อว่าแนวคิดทฤษฎีสัญวิทยาสามารถใช้เป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์ปัญหาของงานวิจัยนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาที่เกิดขึ้นกับการประยุกต์อัตลักษณ์ในงานพุทธศิลปกรรมไทยร่วมสมัย ที่เกิดจากการที่ปรับแนวคิดทางพระพุทธศาสนาด้วยวิธีการต่าง ๆ ให้เกิดเป็นรูปแบบใหม่เป็นงานพุทธศิลปกรรม หรือ แม้กระทั่งก่อให้เกิดการสร้างรูปแบบทางพุทธศิลปกรรมที่หลากหลายที่เกิดขึ้นในแต่ละยุคแต่ละสมัย โครงสร้างของเนื้อหาประกอบไปด้วย 2 ส่วนหลัก ๆ ส่วนแรกคือ ส่วนทฤษฎีที่ว่าด้วยสัญวิทยา รวมถึงความเชื่อมโยงระหว่างทฤษฎีสัญวิทยาไปสู่งานพุทธศิลปกรรม และส่วนสุดท้าย คือ ส่วนที่ว่าด้วยการวิเคราะห์สังเคราะห์ถึงข้อค้นพบประโยชน์ที่ได้

^{๑๙๒} ลักษณะวัด ปาละรัตน์, สุนทรียศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาปรัชญา, มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๕๑)

ในการปฏิสัมพันธ์กับสิ่งรอบตัวผ่าน รูป เสียง กลิ่น รส โดยใช้ประสาททั้ง ๕ สิ่ง เหล่านี้คือข้อมูลที่เรารับ ทั้งที่รู้และไม่ทันรู้ ผ่านการสื่อสารซึ่งเป็นตัวกลางที่สำคัญ การเผชิญกับโลกที่ ร่ายล้อมด้วย สัญญะ เราไม่อาจหลีกเลี่ยงที่เป็นส่วนหนึ่งของการดำรงชีวิตด้วยการรับรู้ที่ทำงานโดย ปกติเมื่อกล่าวถึงคำว่า สัญญะ (Sing) และสัญลักษณ์ (Symbol)

กาญจนา แก้วเทพ อธิบายความหมายและความสำคัญของสัญญะ(Sing) ไว้ว่า ทฤษฎีสัญญะวิทยาแปลมาจากภาษาอังกฤษว่า “Semiology” ถอดความหมายจากรากศัพท์เดิมได้ว่าเป็น “ศาสตร์แห่งสัญญะ” (Science of Sign) เป็นทฤษฎีที่พยายามให้คำอธิบายต่อสิ่งที่เรียกว่า “สัญญะ” หรือหากอธิบายให้เข้าใจง่ายขึ้นก็คือ ศาสตร์ที่พยายามอธิบายถึงวัฏสงสารของสัญญะ คือ การเกิดขึ้น การพัฒนา การเปลี่ยนแปลง รวมทั้งการเชื่อมโยงตลอดจนการสูญเสียของสัญญะหนึ่งๆ ที่ปรากฏออกมาอย่างเป็นแบบแผนและมีระเบียบ

คำว่า “สัญญะ” อ้างอิงจากภาษาอังกฤษ ตามรากศัพท์ที่แต่เดิมมาจากภาษากรีก คำว่า “to semion” ซึ่งในภาษาไทยแปลว่า “สัญญะ” หมายถึง สิ่งที่ถูกสร้างมาเพื่อให้มีความหมาย (Meaning) แทนความจริง (Object) ในตัวบริบท (Context) หนึ่งๆ ตัวอย่างเช่น “แหวนหมั้น” เป็นสัญญะใช้แทนความหมายที่แสดงถึงความผูกพันระหว่างชายหญิงคู่หนึ่งในบริบทของสังคม ชาวตะวันตก ถ้าหากในบริบทของสังคมอื่นอาจจะใช้กำไล หรือสิ่งอื่นๆ เป็นสัญญะแทน และหาก เปลี่ยนสัญญะไปเป็น “แหวนแต่งงาน” อาจจะใช้แทนความหมายของความผูกพันในระดับที่สูงและ ลึกซึ้งกว่าการหมั้นหมาย^{๑๙๓}

ธีรยุทธ บุญมี ได้อธิบายว่า สัญญะวิทยา (Semiology) เป็นศาสตร์ที่ทำการศึกษาการทำงาน ของสัญญะ (Sing) และทำการสำรวจกระบวนการที่ได้มาซึ่งความหมาย (Signification) ภายในกระบวนการนี้ สัญญะมีส่วนประกอบที่สำคัญสองส่วนคือ รูปสัญญะ (Signifier) และ ความหมายสัญญะ (Signified) ธีรยุทธ บุญมีได้อธิบายขยายความเพิ่มเติมว่า การแบ่งรูปสัญญะและ ความหมายของสัญญะ เป็นแนวคิดที่ได้มาจากปรัชญาของเพลโตหรือแบบเพลโตคริสเตียนที่จำแนก ระหว่างรูปแบบและเนื้อหา (Idea, Form/Substance) หรือการแบ่งระหว่าง Spirit/Matter หรือ Soul/Body^{๑๙๔}

กาญจนา แก้วเทพ มีทรรศนะว่า คุณค่าในการนำสัญญะวิทยามาใช้ในศาสตร์แขนง ต่างๆ รวมทั้งศาสตร์ด้านการสื่อสารนั้น สัญญะวิทยาจะช่วยขยายความเข้าใจเกี่ยวกับการศึกษา Objects ต่างๆ ในวัฒนธรรมหนึ่งๆว่า Objects เหล่านั้นไม่ใช่เป็นเพียงแต่ Objects เฉยๆ เท่านั้น หากแต่

^{๑๙๓} กาญจนา แก้วเทพ, การวิเคราะห์สื่อแนวคิดและเทคนิค โครงการตำราและเอกสารวิชาการ ภาค วิชาการสื่อสารมวลชน คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, (กรุงเทพมหานคร: อินฟินิตี้ เพรส จำกัด, ๒๕๔๑), หน้า ๘๐-๘๑.

^{๑๙๔} ธีรยุทธ บุญมี, การปฏิวัติสัญลักษณ์ศาสตร์ของโซซูร์ เส้นทางสู่โพสต์โมเดิร์นนิสม์, (กรุงเทพฯ: วิชาษา, ๒๕๕๑), หน้า ๘.

objects นั้น ยังเป็นตัวแทนรูปสัญลักษณ์ (Signifier) ของมโนภาพบางอย่าง หรือเป็นเนื้อหาสาระ (Message) บางอย่าง^{๑๙๕}

สัญวิทยา (Semiology) นิยามด้วยศัพท์ทางสัญวิทยา

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) ให้ความหมายของ สัญญา ไว้ว่า การกำหนดหมาย, ความจำได้หมายรู้, คือ หมายรู้ไว้ ซึ่ง รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และอารมณ์ที่เกิดกับใจ... ความหมายสามัญในภาษาบาลีว่า เครื่องหมาย ที่สังเกต ความสำคัญว่าเป็น อย่างนั้นๆ, ในภาษาไทย มักใช้หมายถึง ข้อตกลง, คำมั่น^{๑๙๖}

สัญศาสตร์ เป็นคำบัญญัติจากคำบาลี-สันสกฤต คือ สัญลักษณ์+ศาสตร์ semiotics ในภาษาอังกฤษมาจากคำกรีก คือ semeiotikos แปลว่า observant of signs/ semeion (กริยา) แปลว่า to note/ semeion (นาม) แปลว่า sign สัญลักษณ์ เป็นคำบาลีแปลว่า เครื่องหมาย ศาสตร์/ ศาสตร์ เป็นคำสันสกฤต แปลตรงตัวว่า อาวุธ (เช่น ศาสตร์อาวุธ) แต่นิยมใช้อุปมาในความหมายว่า ตำรา หรือ วิชา ส่วน สัญวิทยา เป็นคำบัญญัติสำหรับ semiology ซึ่งนับว่าเป็นต้นธารของสัญศาสตร์ สัญวิทยา เป็นคำสมาสจากรากศัพท์ สัญลักษณ์+วิทยา(คือ วิชา ในภาษาบาลี) นอกจากนี้ท่านยังเทียบเคียงคำ สัญญา (sanna) กับคำภาษา อังกฤษ คือ perception หรือ idea หรือ ideation^{๑๙๗}

ในทางวิชาการสามารถนิยามสัญศาสตร์ โดยศัพท์เฉพาะของสัญศาสตร์ได้ว่า สัญศาสตร์ เป็นศาสตร์ที่ศึกษา สัญลักษณ์ (sign) และการอ้างอิงความหมาย (signifying practices) สัญลักษณ์ 6 หมายถึง สิ่งใดๆ (คำ/ภาพ/วัตถุ ฯลฯ) ที่อ้างอิงความหมายถึงสิ่งอื่น สัญศาสตร์ศึกษาว่าการอ้างอิงความหมายที่ปรากฏอยู่รอบๆ ตัวเราได้รับผลกระทบ จากกรอบทางสังคม (social convention) ที่ฝังรากลึกอยู่แล้วในสังคมอย่างไรบ้าง^{๑๙๘} ดังนั้น สัญศาสตร์บ่งชี้ให้ทราบถึง ความสัมพันธ์ระหว่าง สัญลักษณ์กับความหมาย ซึ่งสังคม “สอน” ให้เรารู้เกี่ยวกับสัญลักษณ์นั้น บริบททางสัญศาสตร์ถือว่า ความหมายเป็นสิ่งแปลกปลอม เช่น สัญลักษณ์ “ไม้กางเขน” โดยสาระแล้วคือเส้นตรงสองเส้นไขว้กัน เป็นมุมฉาก แต่เมื่อเห็นรูปไม้กางเขนทันที โดยอัตโนมัติ ชาวคริสต์ก็นึกถึงศาสนาคริสต์และพระเยซูคริสต์ แสดงให้เห็นว่าภาพไม้กางเขน มีสภาพเป็นสัญลักษณ์ และความหมายของสัญลักษณ์เป็นผลจากกรอบทางสังคม ด้วยเหตุนี้ บริบททางสัญศาสตร์จึงเชื่อว่า สัญลักษณ์ใดๆ ไม่จำเป็นต้องมีความหมายใดๆ ในตัวของมันเอง และความหมายของสัญลักษณ์ย่อมไม่ผูกติดกับสัญลักษณ์ (ที่มีสภาพเป็นคำ/วัตถุ/ภาพ) แต่ความหมายของสัญลักษณ์ย่อมขึ้นอยู่กับบริบท.

^{๑๙๕} กาญจนา แก้วเทพ และคณะ, มองสื่อใหม่มองสังคมใหม่, (กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาสื่อสารมวลชน นิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๙-๑๐.

^{๑๙๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมฉบับพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, (กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๓๑๙ - ๓๒๐.

^{๑๙๗} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมฉบับพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม, (กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๔๐๘.

^{๑๙๘} Eco, Umberto, *A Theory of Semiotics*, (Bloomington: Indiana University Press, 1976), p. 16.

การอ้างอิงความหมาย (signifying practices) เป็นการพิจารณาว่า เกิดความหมายขึ้นได้อย่างไร มากกว่า เกิดความหมายอะไร พอทส์^{๑๙๙} อธิบายว่าบัญญัติศัพท์เฉพาะสำหรับเรียกกรอบทางสังคม (social convention) ซึ่งเชื่อมโยงสัญญาณเข้ากับความหมาย ว่า “รหัสลับ” (code) ตัวอย่างเช่น ไม้กางเขน มีรหัสลับในศาสนาคริสต์ความหมายของไม้กางเขนไม่ได้เกิดขึ้นมาพร้อมกับภาพของไม้กางเขนหรือพร้อมกับวัตถุที่ใช้ทำไม้กางเขน. ความหมายอ้างอิง (significance) ที่คนเรากำหนดให้แก่ภาพหรือวัตถุใดๆ เป็นเสมือน “เนื้องอก” ที่ยื่นเกินออกมาจากความเป็นจริง (หรือ “เนื้อแท้”) ของภาพหรือวัตถุนั้น. นี่หมายความว่าภาพหรือวัตถุใดๆ อาจทำหน้าที่เป็นสัญญาณ และความหมายที่คนเรากำหนดให้ สัญญาณย่อมสัมพันธ์กับความคิดอันเป็นผลจากวัฒนธรรมที่เราได้เรียนรู้มาก่อนหน้านี้ไม่ว่าจะโดยรู้ตัวหรือไม่รู้ตัวก็ตาม พอทส์^{๒๐๐} มีความเชื่อว่ากรอบทางสังคม ไม่เพียงเชื่อมโยงภาพและวัตถุเข้ากับความหมาย แต่กรอบทางวัฒนธรรม (cultural convention) ยังกระตุ้นให้เกิดความหมายอีกด้วย. เป็นไปได้หรือไม่ ที่เราจะเกิดการรู้คิดและปัญญาจาก “การหมายรู้” (recognition) ของเราต่อภาพหรือวัตถุใดๆ

ทฤษฎีสัญญาวิทยาถูกแปลจากคำว่า “Semiology” ในภาษาอังกฤษ ซึ่งอธิบายความหมายจากรากศัพท์เดิมได้ว่า ‘ศาสตร์แห่งความหมาย’ (Science of Sign) เป็นศาสตร์วิชาที่ได้รับความสนใจและพัฒนาอย่างต่อเนื่องในช่วงต้นศตวรรษที่ ๒๐ บุคคล ๒ ท่านผู้บุกเบิกทฤษฎีสัญญาวิทยา คือ แฟร์ดินอง เดอร์ โซซูร์^{๒๐๑} (Ferdinand de Saussure) นักภาษาศาสตร์ชาวสวิส (1857-1913) เป็นผู้วางรากฐานวิชาสัญญาณวิทยา ซึ่งได้ให้คำนิยามสั้นๆ ของวิชาสัญญาณวิทยาไว้ว่า “สัญญาณวิทยาคือ ศาสตร์ที่ศึกษาถึงเครื่องหมายในสังคมที่รับรู้ได้” (“A Science that studies the life of signs within society is Conceivable” : Ferdinand de Saussure, Course in General Linguistics, 1983) และชาร์ล แซนเดอร์ เพอร์ซ^{๒๐๒} (Charles Sanders Peirce) นักปรัชญาชาวอเมริกัน (1859-1914) Peirce ได้ทำการศึกษาเครื่องหมาย (Semiology) ที่ได้ให้ความหมายว่า สัญญาศาสตร์ ที่เป็นแบบแผนทฤษฎีของเครื่องหมาย ซึ่งเป็นความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับตรรกศาสตร์ การอนุมานหรือตัดสินด้วยเหตุและผล (Semiotic was the formal doctrine of signs, which was closely related to logic : Charles Sanders Peirce, 1931) คำสองคำนี้มีความหมายไม่แตกต่างกันนักคือหมายถึงสาขาวิชาที่ศึกษาระบบของเครื่องหมาย (A System of Signs) หรือ ศาสตร์ที่ว่าด้วยเครื่องหมาย (A Science of Signs)

คำว่า “วิถีชีวิต” ของสัญญาณที่กล่าวมา เมื่อขยายความให้กว้างออกไปหมายถึง การศึกษาการกำเนิด การเจริญ การแปรเปลี่ยน รวมทั้งการเชื่อมโยง ตลอดจนการสูญหาย

^{๑๙๙} Potts, Alex, ‘Sign’ in Robert S. Nelson and Richard Shiff, eds., Critical Terms for Art History,

(London and Chicago: University of Chicago Press, 1996), p. 21.

^{๒๐๐} Ibid., p. 20.

^{๒๐๑} Hawkes, Terence, Structuralism and Semiotics, (London: Methuen, 1977), p. 123.

^{๒๐๒} Daniel, Chandler, Semiotics: The Basics, (London: Routledge, 2003), p. 6.

ของสัญลักษณ์ต่างๆ ที่ปรากฏออกมาอย่างเป็นแบบแผนและมีระเบียบ รวมทั้งวิเคราะห์ทฤษฎีที่อยู่เบื้องหลังวิถีชีวิตดังกล่าว ซึ่งสัญลักษณ์เป็นศาสตร์ที่ศึกษาค้นคว้าในเรื่องที่เกี่ยวข้องอยู่ ๓ เรื่อง^{๒๐๓} คือ

๑) เครื่องหมาย (Sign) สัญลักษณ์ศึกษาเครื่องหมายจำแนกเป็นประเภทต่างๆตั้งแต่เรื่องภาษาพูด ภาษาเขียน ภาษาภาพ ภาษาเสียง ไปจนถึงรูปร่าง เสื้อผ้า อาหาร อาการของโรค เป็นต้น โดยสนใจวิธีการสื่อทอดความหมาย (Meaning) ของเครื่องหมายเหล่านี้รวมทั้งวิธีการที่เครื่องหมายเหล่านี้เข้ามาเกี่ยวพันหรือเชื่อมโยงกับผู้ใช้เครื่องหมาย ทั้งนี้เนื่องจากข้อเท็จจริงที่ว่าเครื่องหมายเป็นผลผลิตทางความคิดของมนุษย์ เกิดมาจากการประกอบสร้างของมนุษย์ ดังนั้นการที่จะทำความเข้าใจกับเครื่องหมาย จึงจำเป็นต้องเข้าใจตัวมนุษย์ผู้สร้างเครื่องหมายนั้นด้วย

๒) วัฒนธรรม (Culture) เนื่องจากสัญลักษณ์เป็นผลิตรกรรมของมนุษย์ (Man Made) ดังนั้น จึงเป็นผลผลิตทางวัฒนธรรม ทั้งสัญลักษณ์และรหัส จึงถูกสร้างถูกใช้และทำงานอยู่ภายใต้บริบททางวัฒนธรรมแบบหนึ่งๆ เท่านั้น หากเปลี่ยนบริบทไปสัญลักษณ์และรหัสนั้นก็จะเปลี่ยนแปลงความหมายไป เช่น ความแก่ชรา อาจมีความหมายนำเคารพในสังคมไทยโบราณ แต่มีความหมายถึงการหมดสมรรถภาพในสังคมตะวันตกสมัยใหม่

๓) วัฒนธรรม (Culture) เนื่องจากสัญลักษณ์เป็นผลิตรกรรมของมนุษย์ (Man Made) ดังนั้น จึงเป็นผลผลิตทางวัฒนธรรม ทั้งสัญลักษณ์และรหัส จึงถูกสร้างถูกใช้และทำงานอยู่ภายใต้บริบททางวัฒนธรรมแบบหนึ่งๆ เท่านั้น หากเปลี่ยนบริบทไปสัญลักษณ์และรหัสนั้นก็จะเปลี่ยนแปลงความหมายไป เช่น ความแก่ชรา อาจมีความหมายนำเคารพในสังคมไทยโบราณ แต่มีความหมายถึงการหมดสมรรถภาพในสังคมตะวันตกสมัยใหม่ ในขณะที่เครื่องหมายและรหัสนั้นทำงานอยู่ภายใต้บริบททางวัฒนธรรมแบบหนึ่งๆนั้น ในทางกลับกันวัฒนธรรมหนึ่งๆจะดำรงอยู่ได้ต้องอาศัยเครื่องหมายและรหัสนั้นเช่นกัน ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจนที่สุดคือ ภาษา เมื่อชาติที่ตกเป็นอาณานิคมถูกบังคับให้เลิกการใช้ภาษาของตนเอง และหันไปใช้ภาษาของเจ้าของอาณานิคมวัฒนธรรมเดิมของตนก็สูญสลายไปด้วย

จากตัวอย่างที่กล่าวมาแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ที่ขึ้นตรงต่อกันและกันระหว่างเครื่องหมายและรหัสกับบริบททางวัฒนธรรมที่เป็นบ่อเกิดของเครื่องหมายและรหัสนั้นด้วย ดังนั้น เครื่องหมาย (Sign) จึงเป็นผลผลิตทางวัฒนธรรมที่มีนัยยะว่า เครื่องหมายเดียวกันหากนำไปใช้ในความต่างวัฒนธรรมย่อมมีความหมายแตกต่างกันประการหนึ่ง และอีกประการหนึ่ง ความหมายของเครื่องหมายก็เปลี่ยนแปลงไปด้วยเช่นกัน

กาญจนา แก้วเทพ^{๒๐๔} อธิบายว่าแนวคิดพื้นฐานของทฤษฎีสัญลักษณ์วิทยา (Basic Concepts) แนวคิดสำคัญของทฤษฎีสัญลักษณ์วิทยาประกอบด้วย ๑) สัญลักษณ์ ๒) ความสัมพันธ์ ๓) ลักษณะส่วนตัว/ส่วนรวมของสัญลักษณ์ ๔) รหัส (Code) ๕) วิธีการวิเคราะห์แบบต่างๆ:

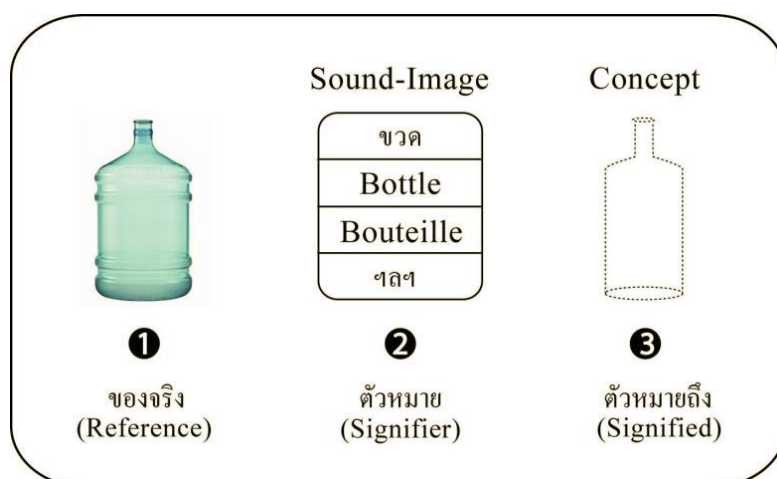
^{๒๐๓} ชไมพร สุขสัมพันธ์, “การวิเคราะห์สัญลักษณ์และกระบวนการสร้างรหัสในการ์ตูนญี่ปุ่น”, วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ สาขาวิชาการสื่อสารมวลชน, (บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๑๕.

^{๒๐๔} กาญจนา แก้วเทพ, การวิเคราะห์สื่อแนวคิดและเทคนิค, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: อินพีเนตีเพรส, ๒๕๔๑), หน้า ๘๔.

Denotative/Connotative, Synchronic (Paradigmatic) / Syntagmatic (Diachronic), and Metaphor/Metonymy

การศึกษาสัญญาตามทัศนะของ Ferdinand de Saussure

Saussure ศึกษา “ภาษา” ในฐานะระบบสัญญาอย่างหนึ่ง เขาได้เสนอว่ายังมีระบบสัญญารูปแบบอื่นๆ ที่สามารถจะแสดงความหมายและความคิด ของผู้สื่อสารได้ ไม่ว่าจะเป็น ภาษาไปป์พิธีกรรม สัญญาอาหาร อาหาร อาการเจ็บป่วย ฯลฯ กล่าวคือ ทุกสิ่งทุกอย่างสามารถจะ เป็นสัญญาได้หากถูกนำมาใช้แสดงความหมายได้ Saussure ได้กล่าวถึงองค์ประกอบของสัญญา เอาไว้ดังแผนภาพนี้

ภาพที่ ๑: แสดงความสัมพันธ์ระหว่างของจริง-ตัวหมาย-ตัวหมายถึง

ที่มา: กาญจนา แก้วเทพ, ๒๕๔๗: ๘๕

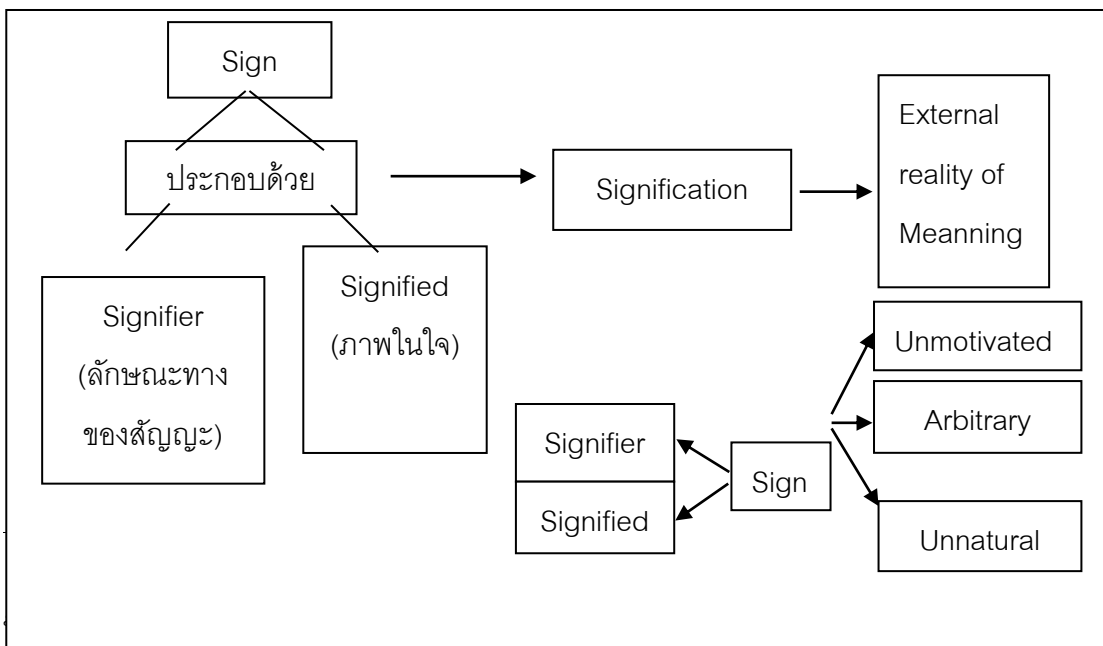
สัญญาเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับองค์ประกอบ ๓ ส่วน ส่วนแรก คือบรรดาของจริง ทั้งหลายเช่น ขวดแก้วจริงๆ ในที่ภาพ (๑) ที่เราเรียกว่า Reference ระดับต่อจากนั้นในแต่ละวัฒนธรรมก็จะสร้างสัญญาขึ้นมาแทนตัวขวดจริงๆ เช่น ในบริบทสังคมไทยจะสร้างสัญญาที่เขียนเป็นตัวอักษรว่า “ขวด” ในสังคมอังกฤษเขียนว่า “Bottle” สังคมฝรั่งเศสเขียนว่า “Bouteille” และสังคมอื่นๆ ก็จะมีวิธีสร้างสัญญาที่แตกต่างกันออกไป สัญญาในภาพที่ ๒ นี้ อาจจะเป็น “เสียง” (Sound) คือ เป็นการเปล่งเสียงออกมาเป็นถ้อยคำว่า “ขวด” หรือเป็น “ภาพ”(Image) เช่น เป็นตัวอักษรหรือรูปวาด Saussure เรียกองค์ประกอบในส่วนที่ ๒ นี้ว่า “ตัวหมาย/รูปสัญญา”(Signifier) และเมื่อคนในแต่ละวัฒนธรรมได้ผ่านกระบวนการเรียนรู้สัญญา เช่น อ่านออก เมื่อ เห็นสัญญา “ขวด / Bottle / Bouteille” ในหัวสมองหรือความคิดคำนึงของเขาก็จะเกิดแนวคิดจินตนาการภาพ

ของ “ขวด” ขึ้นมา ที่เราเข้าใจกันว่า “เป็นภาพในใจหรือภาพในความคิด” (Concept) ซึ่ง Saussure เรียกว่า “ตัวหมายถึง/ความหมายสัญลักษณ์” (Signified)^{๒๐๕}

ในการศึกษาเรื่องระบบสัญลักษณ์นั้น De Saussure สนใจแต่เฉพาะความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบที่ ๒ และ ๓ เท่านั้น

คุณลักษณะที่สำคัญของความสัมพันธ์ระหว่างตัวหมายถึงและตัวหมายถึงมี ๓ ลักษณะ ดังนี้ (๑) Arbitrary เป็นความสัมพันธ์ที่ถูกสร้างขึ้นอย่างไม่มีกฎเกณฑ์ใดๆ กล่าวคือ เป็นไปตามอำเภอใจ คำว่า “ขวด” ไม่ได้มีหลักเกณฑ์หรือความคล้ายคลึงอันใดกับรูปร่างของขวดเลย เช่นเดียวกับสัญลักษณ์ “Bottle” หรือ “Bouteille” (๒) Unnatural เป็นความสัมพันธ์ที่ไม่ได้เกิดขึ้นตามธรรมชาติ ซึ่งหมายความว่าต้องเรียนรู้เอา (๓) Unmotivated เป็นความสัมพันธ์ที่ไม่ได้เกิดจากมูลเหตุจูงใจพิเศษใดๆ ของผู้สร้างความหมายและผู้ใช้ความหมาย กล่าวคือไม่เกี่ยวข้องกับแรงกระตุ้นใจของผู้ใช้สัญลักษณ์^{๒๐๖}

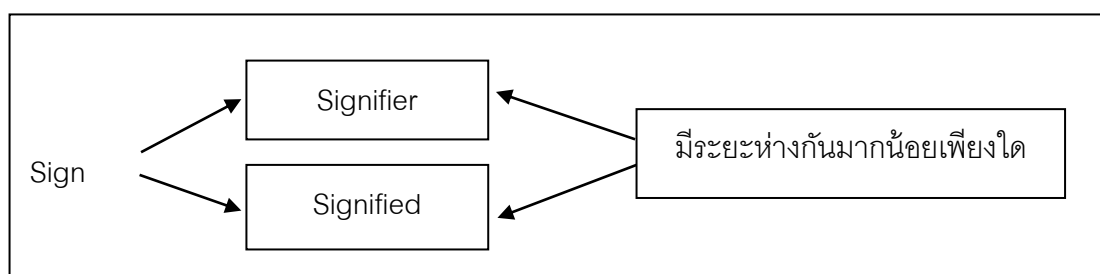

^{๒๐๖} กาญจนา แก้วเทพ, การวิเคราะห์สื่อแนวคิดและเทคนิค, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: อินพี นิตีเพรส, ๒๕๔๑), หน้า ๘๖.

แผนภาพ: องค์ประกอบของสัญญาณและการให้ความหมายที่โยงใยไปถึงวัตถุที่อยู่ในโลกแห่งความจริง (ที่มา: กาญจนา แก้วเทพ, ๒๕๔๓: ๒๓)

การศึกษาสัญญาณตามทัศนะของ Charles Sanders Peirce^{๒๐๗}

Peirce อธิบายว่าสัญญาณ (Sign) หนึ่งๆจะมีองค์ประกอบ ๒ ส่วน คือ ส่วนที่เป็นตัวหมาย (Signifier) และตัวหมายถึง (Signified) เช่น เมื่อเรายกมือขึ้นพนมมือระหว่างอก (Signifier) ก็จะมี ความหมายถึงการแสดงความเคารพ (Signified)

Charles Sanders Peirce ได้จัดแบ่งประเภทของสัญญาณออกเป็น 3 รูปแบบดังนี้ (๑) Icon/Iconic (ภาพลักษณ์) เป็นสัญญาณที่มีรูปร่างหน้าตาคล้ายคลึงหรือเหมือนกับวัตถุที่มีจริงมากที่สุด เช่น ภาพถ่าย (เหมือนจริง) รูปปั้นอนุสาวรีย์รูปवाद แผนที ฯลฯ รูปแบบของ Icon ถูกกำหนดขึ้นมาโดยภาพปรากฏของวัตถุ เป็นเรื่องของความคล้ายคลึงมากกว่าเป็นเรื่องของกฎเกณฑ์ทางสังคม ส่วนการถอดรหัสของ Icon นั้น เพียงแค่ได้เห็นก็จะถอดรหัสถึง Object ได้แล้ว (๒) Index/Indexical (ดัชนี) เป็นสัญญาณที่มีความเกี่ยวข้องกับโดยตรงกับวัตถุที่มีอยู่จริงความสัมพันธ์ระหว่างรูปสัญญาณกับความหมายสัญญาณเป็นแบบสาเหตุ-ผลลัพธ์ (Causal Relation) เช่น ควันไฟเป็น index ของการจุดไฟ รอยเท้าของสัตว์เป็น Index ของการเดินผ่านมาของสัตว์ เมฆเป็น Index ของฝน การถอดรหัสของ Index นั้น จะใช้การคิดหาเหตุผลเชื่อมโยงหาความสัมพันธ์เชิงเหตุ-ผลระหว่าง Index กับ Object (๓) Symbol/Symbolic (สัญลักษณ์) เป็น สัญญาณที่ไม่มีความเกี่ยวพันเชื่อมโยงอันใดระหว่างตัวสัญญาณกับวัตถุที่มีอยู่จริง แต่ความเกี่ยวพันที่เกิดขึ้นนั้นเกิดจากข้อตกลงร่วมกัน ระหว่างผู้ใช้สัญญาณนั้นๆ จากการเชื่อมโยงกันของวัตถุกับประเพณีนิยม เป็นสิ่งที่ทุกคนเห็นพ้องต้องกัน เข้าใจเหมือนๆ กัน ความสัมพันธ์ระหว่างรูปสัญญาณกับความหมายสัญญาณเป็นเรื่องของการเป็นตัวแทน (Representation) เช่น ภาษา ตัวเลขหรือกฎระเบียบที่ใช้ในท้องถิ่น เป็นลักษณะของสัญญาณที่ไม่มี ความสัมพันธ์หรือความคล้ายกันระหว่างสัญญาณกับวัตถุ เช่นรถยนต์ยี่ห้อเมอร์ซีเดส-เบนซ์ในสังคมไทย ถือเป็นสัญลักษณ์ของความร่ำรวย ทั้งๆ ที่มีรถยนต์ยี่ห้ออื่นที่มีราคาแพงกว่ารถเบนซ์ก็ตาม Symbol จึงเป็นสัญญาณที่ได้รับการยอมรับให้เป็นตัวแทน ถูกสังคมเลือกให้เป็นตัวแทนของสิ่งๆ นั้น เช่น ตราชั่ง

^{๒๐๗} กาญจนา แก้วเทพ, การวิเคราะห์สื่อแนวคิดและเทคนิค, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: อินทิ นิตี้เพรส, ๒๕๔๑), หน้า ๘๒-๘๔.

เป็นสัญลักษณ์ของความยุติธรรม การถอดรหัสของ Symbol นั้นจำเป็นต้องอาศัยการเรียนรู้ของผู้ใช้ สัญลักษณ์นั้นเพียงอย่างเดียว^{๒๐๘}

ความสัมพันธ์ที่เป็นจุดร่วมของ Saussure และ Peirce นั้นอยู่ที่ทั้งสองต่างให้ความสนใจในการศึกษา “ตัวสัญลักษณ์” โดยตรง รวมทั้งมองเห็นรอยแยกระหว่างสิ่งที่เรียกว่า “ตัวหมาย/รูปสัญลักษณ์” (Signifier) อันได้แก่ ภาพเสียงที่ถูกนำมาใช้แทนความหมายที่เป็น “ตัวหมายถึง/ความหมายสัญลักษณ์” (Signified) อันได้แก่ความคิดต่างๆ (Concepts) แม้ว่า Saussure และ Peirce จะมีแนวคิดที่เป็นจุดร่วมดังที่กล่าวมา แต่นักคิดทั้งสองท่านก็มีจุดต่างที่ทำให้แนวทางการอธิบายทฤษฎีสัญญะวิทยาที่มีความหลากหลายออกไป อาจกล่าวได้ว่า ในขณะที่ Saussure สนใจที่จะอธิบายสัญลักษณ์ด้วยแนวคิดความสัมพันธ์เชิงโครงสร้าง โดยเฉพาะโครงสร้างระหว่างส่วนย่อยต่างๆ แต่ Peirce ให้ความสนใจที่อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างรูปสัญลักษณ์ทางกายภาพ (Signifier) กับแนวคิดที่สัญลักษณ์นั้นอ้างอิง (Association Mental Concept)^{๒๐๙}

การศึกษาสัญลักษณ์ตามทัศนะของ Roland Barthes

Roland Barthes^{๒๑๐} อธิบายทฤษฎี Two order of signification: myth (ความหมายโดยอรรถและความหมายโดยนัย) ซึ่งได้แบ่งประเภทของความหมายที่บรรจุอยู่ในสัญลักษณ์ทุกอย่างว่ามี 2 ความหมายด้วยกันคือ

(๑) ความหมายโดยอรรถ (Denotation) นักวิชาการบางท่านระบุศัพท์เป็นไทยว่า “ความหมายตรง” เป็นตัวหมายถึง (Signified) ที่ถูกประกอบสร้างขึ้นอย่างภววิสัย (Objective) เป็นความหมายที่เข้าใจกันตามตัวอักษร เป็นความหมายที่เข้าใจตรงกันเป็นส่วนใหญ่ และเป็นที่ยอมรับโดยทั่วไป ตัวอย่างที่ชัดเจนที่สุดคือ ความหมายที่ระบุอยู่ในพจนานุกรม เช่น แม่คือสตรีผู้ให้กำเนิดลูก หมี่เป็นสัตว์สี่เท้าประเภทหนึ่ง โดยทั่วไปความหมายโดยอรรถนี้เป็นความหมายชั้นแรก (First Order of Signification) ที่อาจถือได้ว่าเป็นสามัญโดยทั่วไปที่มองเห็นได้อย่างชัดเจน

(๒) ความหมายโดยนัย (Connotation) นักวิชาการบางท่านระบุศัพท์เป็นไทยว่า “ความหมายแฝง” คำว่า “ความหมายโดยนัย” เป็นตัวหมายถึงที่ประกอบสร้างอย่างตรงกันข้ามกับความหมายโดยอรรถ ได้แก่ ความหมายทางอ้อมที่เกิดจากข้อตกลงของกลุ่ม หรือเกิดจากประสบการณ์เฉพาะของบุคคล กล่าวคือ ถูกประกอบสร้างขึ้นมาอย่างเป็นอัตวิสัย (Subjective) ไม่ว่าจะ เป็นอัตวิสัยในระดับบุคคล เช่น ประสบการณ์ส่วนตัว หรือ อารมณ์ความรู้สึกของคนแต่ละคนที่มีต่อแม่ ก็จะทำให้คิดถึงแม่ในแง่ ความเจ็บปวดที่ทิ้งลูกไปตั้งแต่เล็ก ความดุเข้มงวด ความอ่อนโยน ความอบอุ่น ฯลฯ หรือเป็นอัตวิสัยในระดับสังคม เช่น ในสังคมไทย สังคมจีน สังคมอินเดีย สังคม

^{๒๐๘} กาญจนา แก้วเทพ, การวิเคราะห์สื่อแนวคิดและเทคนิค, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: อินพีนิตีเพรส, ๒๕๕๑), หน้า ๘๒-๘๔.

^{๒๐๙} กาญจนา แก้วเทพ, มองสื่อใหม่ มองสังคมใหม่, (กรุงเทพมหานคร: เอดิชั่น เพรส โปรดักส์, ๒๕๕๓), หน้า ๑๙.

^{๒๑๐} กาญจนา แก้วเทพ, มองสื่อใหม่ มองสังคมใหม่, (กรุงเทพมหานคร: เอดิชั่น เพรส โปรดักส์, ๒๕๕๓), หน้า ๓๔.

อเมริกันจะให้ความหมายโดยนัยที่มีต่อแม่อย่างแตกต่างกัน ที่เราเรียกว่า “ค่านิยมของแต่ละสังคม” Barthes เรียกความหมายโดยนัยนี้ว่าเป็นความหมายชั้นที่สอง (Second Order of Signification)

Barthes^{๒๑๑} กล่าวว่าในทุกสัญญาณจะต้องประกอบไปด้วยความหมายโดยอรรถและความหมายโดยนัยเล็กน้อยแตกต่างกัน เช่น ในสัญญาณด้านวิทยาศาสตร์ จะมีสัดส่วนของความหมายโดยอรรถสูงมีความหมายโดยนัยน้อย ในขณะที่สัญญาณด้านศิลปะจะมีสัดส่วนที่ตรงกันข้าม ในส่วนที่เกี่ยวกับความหมายโดยนัยน้อย ในขณะที่สัญญาณด้านศิลปะจะมีสัดส่วนที่ตรงกันข้าม

ความหมายโดยอรรถและความหมายโดยนัย (Two order of signification: myth) อธิบายเพิ่มเติมแนวคิดนี้อย่างละเอียดได้ว่า ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับความหมายทั้ง ๒ ชั้นนั้น Barthes^{๒๑๒} เสนอว่าไม่มีการใช้สัญญาณครั้งไหนที่จะมีเพียงความหมายชั้นเดียวคือ ความหมายโดยอรรถ แม้แต่การให้ความหมายในพจนานุกรม (ดังกรณีตัวอย่างที่ค่อนข้างชัดเจน คือพจนานุกรมด้านวัฒนธรรมของ Longman ให้นิยาม “กรุงเทพ” ว่าเป็นเมืองที่มีโสเภณีมาก) และหากเป็นระดับการเลือกถ้อยคำมาใช้แล้ว ตัวอย่างเช่นเมื่อเราต้องการจะเลือกใช้ถ้อยคำมาบรรยายถึงสภาพการจราจรในกรุงเทพฯ หากผู้ใช้สัญญาณเลือกคำว่า “ปัญหาการจราจร” “วิกฤตการณ์จราจร” “การจราจรที่วุ่นวายแล้ว” เราจะเห็นได้อย่างชัดเจนว่า ทั้ง ๓ คำนี้จะมีความหมายโดยนัย (Connotative) บ่งบอกถึงจุดยืน ความนึกคิดและอารมณ์ของผู้ใช้สัญญาณอยู่เสมอ การเลือกถ้อยคำมาใช้นี้เป็นงานหลักของกลุ่มผู้ที่ทำงานอยู่ในด้านสื่อมวลชนที่ต้องเลือกสัญญาณอยู่ตลอดเวลา เช่นการพาดหัวข่าว การเขียนคำบรรยายได้ภาพ การใช้ถ้อยคำในงานโฆษณา ฯลฯ

Barthes มีแนวคิดที่ว่า แม้ว่าเราจะใช้สัญญาณโดยมุ่งความหมายโดยอรรถอยู่ตลอดเวลา แต่ผู้ใช้สัญญาณเองมักไม่ตระหนักหรือรู้ตัวว่า ตนเองกำลังใช้ความหมายโดยนัยอยู่ แต่มักจะคิดว่าตนเองกำลังใช้สัญญาณในระดับความหมายโดยอรรถ^{๒๑๓} สิ่งนี้นักสัญวิทยาเช่น Barthes สนใจศึกษามากที่สุดก็คือ ความหมายโดยนัย เนื่องจากความหมายดังกล่าวมีความสำคัญกับบุคคลอย่างแท้จริงทั้งในแง่ของการรับรู้ การถอดรหัสการตีความหมาย และความหมายโดยนัยนี้ยังสามารถเปลี่ยนแปลงไปได้อีกมากมาย

Barthes^{๒๑๔} ได้พัฒนาแนวคิดเรื่องความหมายโดยนัยต่อไปอีกว่า หลังจากความหมายโดยนัยตัวแรกถูกสร้างขึ้นมา ความหมายนั้นก็จะแปรสภาพกลายเป็นรูปสัญญาณ/ความหมาย (Signified) แล้วสร้างความหมายโดยนัยตัวที่สองไปเรื่อยๆ เป็นสายโซ่แห่งความหมาย (Chain of Meaning) ดังตัวอย่าง

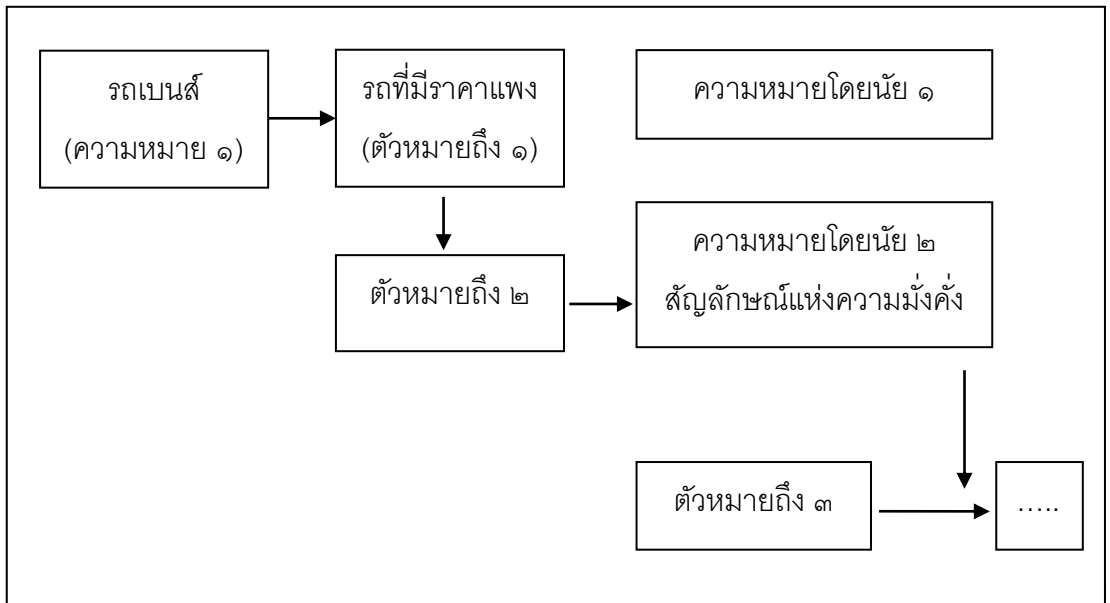
^{๒๑๑} กาญจนา แก้วเทพ, มองสื่อใหม่ มองสังคมใหม่, (กรุงเทพมหานคร: เอดิชั่น เพรส โปรดักส์, ๒๕๔๓), หน้า ๓๕.

^{๒๑๒} กาญจนา แก้วเทพ, มองสื่อใหม่ มองสังคมใหม่, (กรุงเทพมหานคร: เอดิชั่น เพรส โปรดักส์, ๒๕๔๓), หน้า ๔๖.

^{๒๑๓} สุภา ศิริมานนท์, วรรณสาสน์สำนึก, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มิ่งมิตร, ๒๕๔๗), หน้า ๕๖.

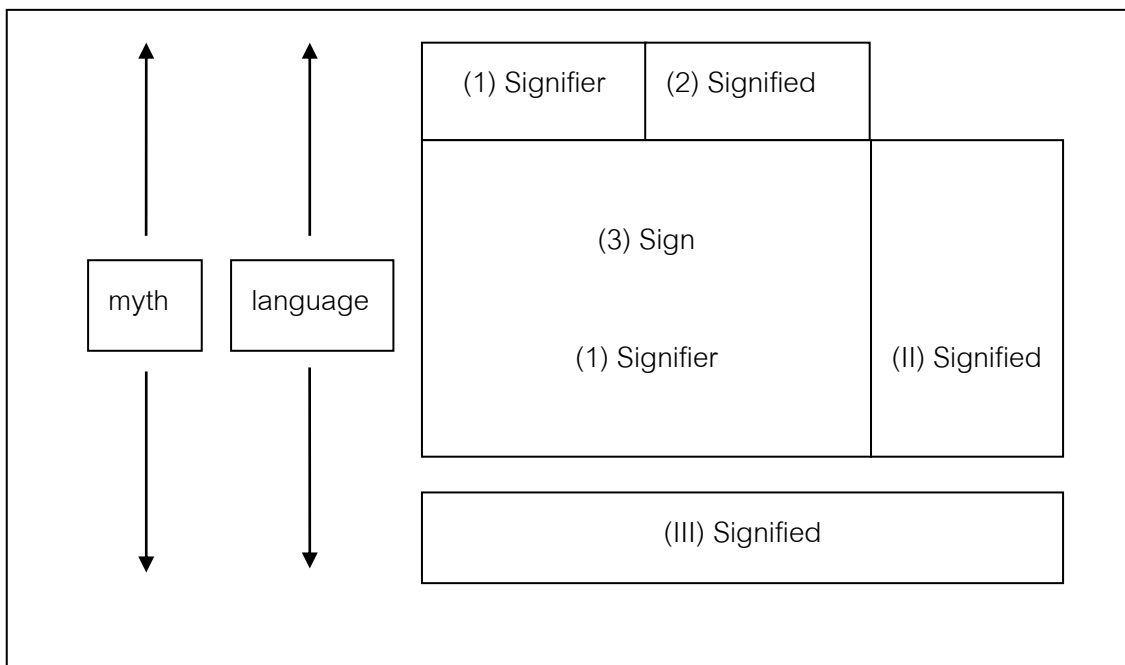
^{๒๑๔} กาญจนา แก้วเทพ, มองสื่อใหม่ มองสังคมใหม่, (กรุงเทพมหานคร: เอดิชั่น เพรส โปรดักส์, ๒๕๔๓), หน้า ๔๘.

2543 : 49

Barthes^{๒๑๕} เรียกความหมายโดยนัย (๑) ว่า First Order และเรียกความหมายโดยนัย (๒) ว่า Second Order และใน Second Order นี้เองที่ Barthes ขนานนามว่า “Myth” ซึ่งแสดงได้ด้วยแผนผังต่อไปนี้

^{๒๑๕} กาญจนา แก้วเทพ, มองสื่อใหม่ มองสังคมใหม่, (กรุงเทพมหานคร: เอ็ดดิสัน เพรส โปรดักส์, ๒๕๔๓), หน้า ๔๙.

แผนภาพ: แสดงระดับชั้นของความหมาย ที่มา: (Barthes, 1972) กาญจนา แก้วเทพ, 2543 : 49

ในขณะที่ความหมายโดยนัยในระดับชั้นแรก (First Order) นั้น อาจจะเป็นการตีความที่ต่อเนื่องมาจากประสบการณ์ของแต่ละบุคคล (Subject Experience) แต่ทว่าความหมายโดยนัยในระดับที่สอง (Second Order) หรือ Myth นั้น Barthes เห็นว่ามีใช่เป็นการตีความที่ถูกใส่ความหมายในระดับของสังคม (Social) หรือถ้าหากพูดในภาษาของ Barthes ความหมายโดยนัยหรือความหมายชุดที่สองก็คือ อุดมการณ์หลักในสังคมนั้นเอง เป็นความหมายที่สังคมในขณะนั้นกำหนดขึ้น หรือที่ Barthes เรียกว่า มายาคติในสังคม เป็นความหมายในบริบทของสังคมนั้น^{๒๑๖}

สำหรับคำว่า “Myth”^{๒๑๗} นั้นถูกใช้ในสาขามานุษยวิทยามาก่อนและมีความหมายเดิมว่า เป็นเรื่องเล่าซึ่งสังคม/วัฒนธรรมใช้ในการอธิบายหรือใช้ในการทำความเข้าใจความเป็นจริงหรือธรรมชาติในแง่มุมต่างๆ Myth ในสังคมโบราณมักจะเป็นเรื่องเกี่ยวกับชีวิต ความตาย คนละพระเจ้า ความดี ความเลว และมักเป็นที่เข้าใจกันว่า Myth นั้นเป็นเรื่องของคนโบราณเท่านั้น Barthes นิยามคำว่า “Myth” เป็นวิธีคิดของแต่ละสังคม/วัฒนธรรมที่มีต่อเรื่องใดเรื่องหนึ่ง เป็นวิธีสรุปแนวคิด (Conceptualization) หรือวิธีการทำความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องใดเรื่องหนึ่ง และหากใช้ Myth ในนิยามดังกล่าวนี้ แม้แต่ในสังคมสมัยใหม่ ก็จะมี Myth ต่างๆอยู่มากมาย “Myth” ของคน

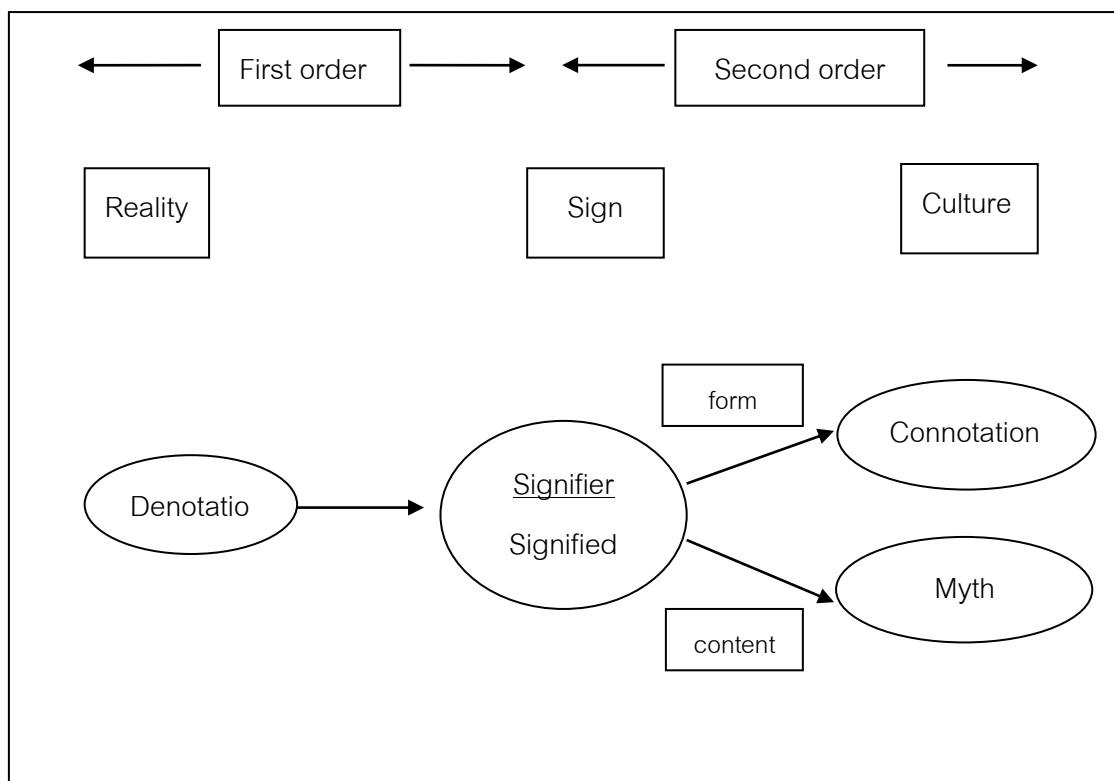
สมัยใหม่ก็เช่นเรื่องเกี่ยวกับความเป็นผู้หญิง (ผู้หญิงเป็นเพศที่เข้าใจยาก) ความเป็นผู้ชาย (ลูกผู้ชายร้องไห้ไม่เป็น) ครอบครัว (เป็นสิ่งที่สำคัญของมนุษย์) ความสำเร็จ (เป็นสิ่งสุดยอดของชีวิต) เป็นต้น

Barthes^{๒๑๘} จึงได้เสนอว่า สำหรับคำแรกๆ ตัวหมาย/รูปสัญลักษณ์แรก (Signifier) นั้น ควรจะเรียกว่า Concept และคำที่สามนั้นควรจะเรียกว่า Form คำที่สองคือ (Signified) ควรจะเรียกว่า Concept และคำที่สามนั้นควรจะเรียก Myth ดังที่แสดงในภาพข้างล่างนี้

^{๒๑๖} กาญจนา แก้วเทพ, มองสื่อใหม่ มองสังคมใหม่, (กรุงเทพมหานคร: เอ็ดดิสัน เพรส โปรดักส์, ๒๕๔๓), หน้า ๔๘.

^{๒๑๗} เรื่องเดียวกัน หน้า ๕๐-๕๑.

^{๒๑๘} กาญจนา แก้วเทพ, มองสื่อใหม่ มองสังคมใหม่, (กรุงเทพมหานคร: เอ็ดดิสัน เพรส โปรดักส์, ๒๕๔๓), หน้า ๕๑.

เทพ, 2543 : 52

กล่าวโดยสรุปได้ว่า ความหมายโดยอรรถ (Denotation) จึงหมายถึงการใช้ภาษา/สัญลักษณ์ ให้ความหมายถึงสิ่งที่พูด/เขียน ความหมายโดยนัย (Connotation) หมายถึงการใช้ภาษา/สัญลักษณ์ ให้ความหมายให้มากกว่าถึงสิ่งที่ผู้พูด/เขียน Barthes ได้ยกตัวอย่างแสดงความแตกต่างของความหมายโดยอรรถ และความหมายโดยนัยเอาไว้ในกรณีของภาพถ่าย

สรุปในการปฏิสัมพันธ์กับสิ่งรอบตัวผ่าน รูป เสียง กลิ่น รส โดยใช้ประสาททั้ง ๕ สิ่งเหล่านี้คือข้อมูลที่เรารับ ทั้งที่รู้และไม่ทันรู้ ผ่านการสื่อสารซึ่งเป็นตัวกลางที่สำคัญ การเผชิญกับโลกที่รายล้อมด้วย สัญลักษณ์ เราไม่อาจหลีกเลี่ยงที่เป็นส่วนหนึ่งของการดำรงชีวิตด้วยการรับรู้ที่ทำงานโดยปกติเมื่อกล่าวถึงคำว่า สัญลักษณ์ (Sign) และสัญลักษณ์ (Symbol) ในทางพุทธศาสนาให้ความหมายของ สัญลักษณ์ ไว้ว่า การกำหนดหมาย, ความจำได้หมายรู้, คือ หมายรู้ไว้ ซึ่ง รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และอารมณ์ที่เกิดกับใจ....ความหมายสามัญในภาษาบาลีว่า เครื่องหมาย ที่สังเกตความสำคัญว่าเป็น อย่างนั้นๆ ในภาษาไทยมักใช้หมายถึง ข้อตกลง, คำมั่น

สรุปทฤษฎีสัญลักษณ์วิทยาแปลมาจากภาษาอังกฤษว่า “Semiology” เป็นทฤษฎีที่อธิบายต่อสิ่งที่เรียกว่า “สัญลักษณ์” (Sign) หรือหากอธิบายให้เข้าใจง่ายขึ้นก็คือ ศาสตร์ที่พยายามอธิบายถึงวิถีสงสารของสัญลักษณ์ คือการเกิดขึ้น การพัฒนา การเปลี่ยนแปลง รวมทั้งการเชื่อมโยงตลอดจนการสูญเสียของสัญลักษณ์ต่างๆ ที่ปรากฏออกมาอย่างเป็นแบบแผนและมีระเบียบ คุณค่าในการนำสัญลักษณ์มาใช้ในศาสตร์แขนงต่างๆ รวมทั้งศาสตร์ด้านการสื่อสารนั้น สัญลักษณ์จะช่วยขยายความเข้าใจเกี่ยวกับการศึกษา Objects ต่างๆ ในวัฒนธรรมหนึ่งๆว่า Objects เหล่านี้ไม่ใช่เป็น

เพียงแต่ Objects เฉยๆ เท่านั้น หากแต่ objects นั้น ยังเป็นตัวหมายรูปสัญลักษณ์ (Signifier) ของมโนภาพบางอย่าง หรือเป็นเนื้อหาสาระ (Message) บางอย่าง ตัวอย่างเช่น “แหวนหมั้น” เป็นสัญลักษณ์ใช้แทนความหมายที่แสดงถึงความผูกพันระหว่างชายหญิงคู่หนึ่งในบริบทของสังคมชาวตะวันตก ถ้าหากในบริบทของสังคมอื่นอาจจะใช้กำไล หรือสิ่งอื่นๆ เป็นสัญลักษณ์แทน และหากเปลี่ยนสัญลักษณ์ไปเป็น “แหวนแต่งงาน” อาจจะใช้แทนความหมายของความผูกพันในระดับที่สูงและลึกซึ้งกว่าการหมั้นหมาย

สรุปแนวคิดพื้นฐานเชิงทฤษฎีสัญลักษณ์วิทยา (Basic Concepts) แนวคิดสำคัญๆ ของทฤษฎีสัญลักษณ์วิทยาประกอบด้วย ๑) สัญลักษณ์ ๒) ความสัมพันธ์ ๓) ลักษณะส่วนตัว/ส่วนรวมของสัญลักษณ์ ๔) รหัส (Code) ๕) วิธีการวิเคราะห์แบบต่างๆ: Denotative/Connotative, Synchronic (Paradigmatic) / Syntagmatic (Diachronic), and Metaphor/Metonymy

๒.๕.๒ การถอดพฤติกรรมการรู้คิดและปัญญาจากพุทธศิลปกรรมตามแนวพุทธจิตวิทยา

การถอดพฤติกรรมการรู้คิดและปัญญาอธิบายความดีความงามความจริงผ่านพุทธศิลปกรรม ผู้วิจัยเลือกทำการศึกษาศิลปะจิตรกรรมฝาผนังของวัดสุวรรณาราม ที่เขียนขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์โดยจิตรกรฝีมือเยี่ยมคือ หลวงวิจิตรเจษฎา (ครูทองอยู่) และหลวงเสนีย์บริรักษ์ (ครูคงแป๊ะ) ประกอบด้วยภาพจิตรกรรมฝาผนังที่แสดงถึงเรื่อง ๑) พุทธประวัติตอนพระพุทธเจ้าเสด็จลงจากดาวดึงส์เปิดโลกทั้งสามหรือไตรภูมิ อธิบายถึงโลกสวรรค์ โลกมนุษย์ และนรกภูมิ ๒) พระเวฬุวันตรชาดก ๓) ภาพเทพชุมนุม^{๒๑๙}

ภาพจิตรกรรมฝาผนังของวัดสุวรรณารามโดยสุนทรียศาสตร์วิเคราะห์ตีความโดยอรรถนิพนธ์ สามารถอธิบายได้ว่า การตีคุณค่าทางสุนทรียะนั้นต้องเกิดขึ้นบนพื้นฐานของความประทับใจหรือการเห็นคุณค่าของบุคคลที่มีต่อวัตถุต่างๆ มีความสำคัญมาก เพราะถ้าไม่มีความประทับใจหรือเห็นคุณค่าของวัตถุเหล่านั้นเลย การตีคุณค่าทางสุนทรียะก็ไม่มีทางที่จะเกิดขึ้นได้ ดังนั้นการที่ผู้รับชมต่างให้ความสำคัญและให้คุณค่าในผลงานของศิลปิน ก็จะทำให้มีความสำคัญทางสุนทรียศาสตร์มากขึ้น อย่างไรก็ตาม ถ้าหากภาพจิตรกรรมฝาผนังของวัดสุวรรณารามได้ถูกนำทฤษฎีสุนทรียศาสตร์มาวิเคราะห์ตีความโดยปรนัยนิยามแล้วก็จะสามารถอธิบายได้ว่า การตีคุณค่าทางสุนทรียะนั้นจะทำให้ภาพจิตรกรรมฝาผนังมีสุนทรียะในตัวมันเอง เป็นบ่อเกิดของสุนทรียภาพ ผู้รับชมเป็นเพียงผู้รับรู้ความมีสุนทรียะจากภาพจิตรกรรมฝาผนังเท่านั้น ภาพจิตรกรรมฝาผนังจึงมีความสุนทรียะอยู่ในตัวเองตลอดกาล แม้จะมีบุคคลให้ความสำคัญหรือให้ความสนใจหรือไม่ก็ตาม^{๒๒๐}

^{๒๑๙} สุวัฒน์ แสนขันติ, จิตรกรรมไทยพุทธศิลป์, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: หจก. เทรเตอร์ ทัช, ๒๕๔๗), หน้า ๒๕-๒๖.

^{๒๒๐} สุวัฒน์ แสนขันติ, จิตรกรรมไทยพุทธศิลป์, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: หจก. เทรเตอร์ ทัช, ๒๕๔๗), หน้า ๒๕-๒๖.

สุนทรียศาสตร์ที่สะท้อนผ่านงานพุทธศิลปกรรม ในงานภาพจิตรกรรมฝาผนังเรื่องไตรภูมิของวัดสุวรรณารามนั้น อธิบายความเชื่อทางพระพุทธศาสนาซึ่งแสดงออกทางการกระทำของบุคคลซึ่งเป็นเหตุให้ได้รับผลที่แตกต่างกันไปกล่าวคือ การทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว^{๒๒๑} เป็นการแสดงให้เห็นภาพของกฎแห่งกรรมอย่างชัดเจนว่า ผู้ที่ทำความดีย่อมได้รับผลตอบแทนความดีอย่างเป็นรูปธรรม ผู้ที่ทำความชั่วย่อมได้รับผลตอบแทนแห่งความชั่วอย่างเป็นรูปธรรมเช่นกัน อีกประเด็นหนึ่งยังอธิบายเรื่องการเวียนว่ายตายเกิด หรือภูมิ ๓ คือ กามภูมิ รูปภูมิและอรุภูมิ^{๒๒๒}

ดังนั้นสุนทรียศาสตร์ที่อยู่ในงานพุทธศิลป์ สะท้อนให้เห็น ความงาม ความดี ความจริงให้เป็นรูปธรรมที่ชัดเจนขึ้น น้อมนำให้ผู้รับชม สัมผัส ต็มตำในความงาม ความจริง เกิดความรู้คิด เกิดปัญญา น้อมนำในการสร้างความดี ให้เกิดแก่นและบุคคลนั้น ได้ร่วมสร้างสังคมให้มีความสุขและสงบ

สรุปได้ว่าสุนทรียศาสตร์วิเคราะห์ตีความโดยอรรถนัยนิยม อธิบายได้ว่า การตีคุณค่าทางสุนทรียะนั้นต้องเกิดขึ้นบนพื้นฐานของความประทับใจหรือการเห็นคุณค่าของบุคคลที่มีต่อวัตถุนั้นๆ มีความสำคัญมาก เพราะถ้าไม่มีความประทับใจหรือเห็นคุณค่าของวัตถุนั้นเลย การตีคุณค่าทางสุนทรียะก็ไม่มีทางที่จะเกิดขึ้นได้ ดังนั้นการที่ผู้รับชมต่างให้ความสำคัญและให้คุณค่าในผลงานของศิลปกรรม ก็จะเพิ่มความมีคุณค่าทางสุนทรียศาสตร์มากขึ้น ดังตัวอย่างสุนทรียศาสตร์ที่สะท้อนผ่านงานพุทธศิลปกรรม ในงานภาพจิตรกรรมฝาผนังเรื่องไตรภูมิของวัดสุวรรณารามนั้น อธิบายความเชื่อทางพระพุทธศาสนาซึ่งแสดงออกทางการกระทำของบุคคล กล่าวคือ การทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว แสดงให้เห็นภาพของกฎแห่งกรรมอย่างชัดเจนเป็นรูปธรรมว่า ผู้ที่ทำความชั่วย่อมได้รับผลตอบแทนแห่งความชั่ว อีกประเด็นหนึ่งยังอธิบายเรื่องการเวียนว่ายตายเกิด หรือภูมิ ๓ คือ กามภูมิ รูปภูมิและอรุภูมิ

๒.๓.๔ หลักแนวคิดพุทธจิตวิทยาที่ปรากฏในพุทธศิลปกรรม

๒.๓.๔.๑. มหาปุริสลักษณะ ๓๒ ประการ

มหาบุรุษ^{๒๒๓} หมายถึง บุรุษผู้ยิ่งใหญ่, คนที่ควรบูชา, ผู้มีมหาบุรุษลักษณะ เป็นคำใช้เรียกพระพุทธเจ้าเมื่อก่อนตรัสรู้ เมื่อพระพุทธเจ้าประสูตินั้น ปรากฏตามพระบาลีว่า มีพระลักษณะต้องด้วยมหาบุรุษลักษณะ ๓๒ ประการ มีทำนายว่า ถ้าพระองค์ทรงอยู่ในเพศฆราวาส จักได้เป็นพระจักรพรรดิราช ได้ทรงครองแผ่นดินมีสมุทรสาครสี่เป็นขอบเขต ถ้าออกผนวชจักได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า และเป็นศาสดาเอกของโลก

มหาบุรุษลักษณะ^{๒๒๔} คือ ลักษณะของมหาบุรุษมี ๓๒ ประการ มาในมหาปทานสูตร แห่งที่ฌนิกาย มหาวรรค และลักขณสูตร แห่งที่ฌนิกาย ปาฎิกวรรค พระสุตตันตปิฎก โดยย่อ คือ

๑) สุปติภูสิตปาโท มีฝ่าพระบาทราบเสมอกัน

^{๒๒๑} สัมมคร บรูรวาส, ปรัชญาเถรวาท, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (นครปฐม: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๑๐๘-๑๐๙

^{๒๒๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๘-๑๐๙

^{๒๒๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์. (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๓๐๒.

^{๒๒๔} เรื่องเดิม, หน้า ๓๐๒ - ๓๐๓.

- ๒) เภฏฐาปาตเลสสุ จุกกานิ ซาตานิ ลายพื้นพระบาทเป็นจักร
 ๓) อายตปณฺหิ มีเส้นพระบาทยาว (ถ้าแบ่ง ๔, พระสงฆ์ตั้งอยู่ในส่วนที่ ๓)
 ๔) ทีฆงคฺคฺลึ มีนิ้วยาวเรียว หมายถึงนิ้วพระหัตถ์และพระบาทด้วย
 ๕) มุทุตลนหตฺถปาโท ฝ่าพระหัตถ์และฝ่าพระบาทอ่อนนุ่ม
 ๖) ซาลหตฺถปาโท ฝ่าพระหัตถ์และฝ่าพระบาทมีลายดุจตาข่าย
 ๗) อุตฺตงฺขปาโท มีพระบาทเหมือนสังข์คว่ำ อัฐิข้อพระบาทตั้งลอยอยู่หลังพระบาท
 กลับกลอกได้คล่อง เมื่อทรงดำเนินผิดกว่าสามัญชน
 ๘) เอณิซงฺโข พระขงฆ์เรียวดุจแข้งเนื้อทราย
 ๙) รุติโก ว อโนนมนโต อุโกหิ ปาณิตเลหิ ชณฺณุกานิ ปรามสฺติ เมื่อยืนตรง พระหัตถ์
 ทั้ง ๒ ลูบจับถึงพระขานู

- ๑๐) โกโสหิตวตฺถคฺคฺยโห มีพระคฺยหะเร้นอยู่ในฝัก
 ๑๑) สุวณฺณวณฺโณ มีฉวีวรรณดุจสีทอง
 ๑๒) สฺขุมจฺฉวี พระฉวีละเอียด รุสีละอองไม่ติดพระกาย
 ๑๓) เอเกกโลโม มีเส้นพระโลมาเฉพาะขุมละเส้นๆ
 ๑๔) อุทุคคฺโลโม เส้นพระโลมาดำสนิท เวียนเป็นทักษิณาวฏฺ์ มีปลายงอนขึ้นข้างบน
 ๑๕) พรหมฺชฺคฺตโต พระกายตั้งตรงดุจท้าวมหาพรหม
 ๑๖) สดฺตฺตฺสฺสโห มีพระมิ่งสะอุมเต็มในที่ ๗ แห่ง (คือ หลังพระหัตถ์ทั้ง ๒, และหลัง
 พระบาททั้ง ๒, พระอังกษทั้ง ๒, กับลำพระศอ)

๑๗) สีหปฺพุพพตฺตมกาโย มีส่วนพระสรีรกายบริบูรณ์ (ลำพิ) ดุจกิ่งท่อนหน้าแห่งพญา
 ราชสีห์

- ๑๘) ปีตนตฺรโส พระปฤษฺฐางค์ราบเต็มเสมอกัน
 ๑๙) นิโครธปฺริมณฺชโล ส่วนพระกายเป็นปริมณฑล ดุจปริมณฑลแห่งต้นไทร (พระ
 กายสูงเท่ากำบวของพระองค์)

- ๒๐) สมวณฺณุกฺขนฺโธ มีลำพระศอกกลมงามเสมอตลอด
 ๒๑) รสคฺคฺสคฺคฺสิ มีเส้นประสาทสำหรับรับรสพระกระยาหารอันดี
 ๒๒) สีหหนุ มีพระหนุดุจคางแห่งราชสีห์ (โค้งเหมือนวงพระจันทร์)
 ๒๓) จตฺตาฬีสทฺนโต มีพระทนต์ ๔๐ ซี่ (ข้างละ ๒๐ ซี่)
 ๒๔) สมทฺนโต พระทนต์เรียบเสมอกัน
 ๒๕) อวิวรทฺนโต พระทนต์เรียบสนิทมิได้ห่าง
 ๒๖) สฺสุกฺกทาโรฐฺ์ เขี้ยวพระทนต์ทั้ง ๔ ขาวงามบริสุทธิ์
 ๒๗) ปหฺตฺตฺชีโวหิ พระชิวหาอ่อนและยาว (อาจแผ่ปกพระนลาฏได้)
 ๒๘) พรหมสโร กรวิกภาณิ พระสุรเสียงดุจท้าวมหาพรหม ตรัสมีสำเนียงดุจนก

การเวก

- ๒๙) อภินิลเนตฺโต พระเนตรดำสนิท
 ๓๐) โคปฺขุโม ดวงพระเนตรแจ่มใสดุจตาอุกโคเพียงตลอด

๓๑) อุณา ภูมิภาคเตร ซาตา มีอุณาโลมระหว่างพระโขนง เวียนขวา เป็นทักษิณาวรรต

๓๒) อุณหิสสีโส มีพระเศียรงามบริบูรณ์ดุจประดับด้วยกรอบพระพักตร์

สรุปว่ามหาบุรุษ หมายถึง บุรุษผู้ยิ่งใหญ่ คนที่ควรบูชา ผู้มีมหาบุรุษลักษณะ เป็นคำใช้เรียกพระพุทธเจ้าเมื่อก่อนตรัสรู้ เมื่อพระพุทธเจ้าประสูตินั้น ปรากฏตามพระบาลีว่า มีพระลักษณะต้องด้วยมหาบุรุษลักษณะ ๓๒ ประการ มีทำนายว่า ถ้าพระองค์ทรงอยู่ในเพศฆราวาส จักได้เป็นพระจักรพรรดิราช ได้ทรงครองแผ่นดินมีสมุทราครีเป็นขอบเขต ถ้าออกผนวชจักได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า และเป็นศาสดาเอกของโลก

๒.๓.๔.๒. ไตรภูมิ/ภพ ๓

ภพ ๓^{๒๒๕} หมายถึง ภาวะชีวิตของสัตว์, โลกเป็นที่อยู่ของสัตว์ (Existence; Sphere) ซึ่งแบ่งได้ดังนี้

๑) กามภพ คือ ภพที่เป็นกามาวจร, ภพของสัตว์ผู้ยังแสวงกามคุณคืออารมณ์ทางอินทรีย์ทั้ง ๕ ได้แก่ อบาย ๔ มนุษย์โลก และกามาวจรสวรรค์ทั้ง ๖ (The Sense-Sphere)

๒) รูปภพ คือ ภพที่เป็นรูปาวจร, ภพของสัตว์ผู้เข้าถึงรูปฌาน ได้แก่ รูปพรหมทั้ง ๑๖ (The Form-Sphere; Fine-Material Sphere)

๓) อรูปภพ คือ ภพที่เป็นอรูปาวจร, ภพของสัตว์ผู้เข้าถึงอรูปฌาน ได้แก่ อรูปพรหม ๔ (The Formless Sphere; Immaterial Sphere)

สรุปว่าไตรภูมิหรือภพ ๓ หมายถึงโลกเป็นที่อยู่ของสัตว์ แบ่งได้ดังนี้ ๑) กามภพ คือภพที่เป็นกามาวจร ภพของสัตว์ผู้ยังแสวงกามคุณ ได้แก่ อบาย ๔ มนุษย์โลก และกามาวจรสวรรค์ทั้ง ๖ ๒) รูปภพ คือ ภพที่เป็นรูปาวจร ภพของสัตว์ผู้เข้าถึงรูปฌาน ได้แก่ รูปพรหมทั้ง ๑๖ ๓) อรูปภพ คือ ภพที่เป็นอรูปาวจร, ภพของสัตว์ผู้เข้าถึงอรูปฌาน ได้แก่ อรูปพรหม ๔

๒.๓.๔.๓. ไตรลักษณ์

ไตรลักษณ์^{๒๒๖} ลักษณะสาม อาการที่เป็นเครื่องกำหนดหมายให้รู้ถึงความจริงของสภาวะธรรมทั้งหลาย ที่เป็นอย่างนั้นๆ ๓ ประการ ได้แก่

๑) อนิจจตา ความเป็นของไม่เที่ยง

๒) ทุกขตา ความเป็นทุกข์หรือความเป็นของคงทนอยู่มิได้

๓) อนัตตตา ความเป็นของมิใช่ตัวตน

(คนไทยนิยมพูดสั้นๆ ว่า อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา และแปลง่ายๆว่า “ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา”)

^{๒๒๕} พระธรรมปิฎก (ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาของธรรมสภา, ๒๕๕๖), หน้า ๙๗ - ๙๘.

^{๒๒๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์. (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๑๙ - ๑๒๐.

ลักษณะเหล่านี้มี ๓ อย่าง จึงเรียกว่า ไตรลักษณ์,

ลักษณะทั้ง ๓ เหล่านี้มีแก่ธรรมที่เป็นสังขตะ คือสังขารทั้งปวง เป็นสามัญเสมอเหมือนกัน จึงเรียกว่า สามัญญลักษณะ

(ไม่สามัญแก่ธรรมที่เป็นอสังขตะ คือวิสังขาร ซึ่งมีเฉพาะลักษณะที่สาม คืออนัตตา อย่างเดียว ไม่มีลักษณะสองอย่างต้น);

ลักษณะเหล่านี้เป็นของแน่นอน เป็นกฎธรรมชาติ มีอยู่ตลอดเวลา จึงเรียกว่า ธรรมนิยาม พึงทราบว่า พระบาลีในพระไตรปิฎก เรียกว่า ธรรมนิยาม (ธมฺมนิยามตา) ส่วน ไตรลักษณ์ และ สามัญญลักษณะ เป็นคำที่เกิดขึ้นในยุคอรรถกถา

สรุปว่าไตรลักษณ์ คือลักษณะสาม อาการที่เป็นเครื่องกำหนดหมายให้รู้ถึงความจริงของสภาวะธรรมทั้งหลาย ที่เป็นอย่างนั้นๆ ๓ ประการ ได้แก่ ๑) อนิจจตา ความเป็นของไม่เที่ยง ๒) ทุกขตา ความเป็นทุกข์หรือความเป็นของคงทนอยู่มิได้ ๓) อนัตตตา ความเป็นของมิใช่ตัวตน นิยมพูดสั้นๆ ว่า อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา และแปลง่ายๆว่า “ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา”

๒.๓.๔.๔. ไตรสิกขา

พระพรหมคุณาภรณ์กล่าวว่า สิกขา^{๒๒๗} หมายถึง การศึกษา, การสำเหนียก, ข้อที่ต้องศึกษา, ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรม มี ๓ อย่างคือ

๑. อธิศีลสิกขา ฝึกอบรมในเรื่องศีล (ศีล ๕ ศีล ๘ ศีล ๑๐ เป็นศีล ส่วนปาฏิโมกข์สังวรศีลเป็นอธิศีล แต่ศีล ๕ ศีล ๘ ศีล ๑๐ ที่รักษาด้วยความเข้าใจ เปนเครื่องหนุนนำออกจากวิภูฏะ ก็เป็นอธิศีล)

๒. อธิจิตตสิกขา ฝึกอบรมในเรื่องจิต เรียกง่ายๆ ว่า สมาธิ สิกขาคือจิตอันยัง อธิจิตอันเป็นข้อที่จะต้องศึกษา ข้อปฏิบัติ เพื่อการฝึกอบรมพัฒนาจิตใจให้มีสมาธิขั้นต้นอย่างสูง (กุศลจิตทั้งหลายจนถึงสมาบัติ ๘ เป็นจิต ฌานสมาบัติที่เป็นบาทแห่งวิปัสสนา เป็นอธิจิต แต่สมาบัติ ๘ นั้นแหละ ถ้าปฏิบัติด้วยความเข้าใจ มุ่งให้เป็นเครื่องหนุนนำออกจากวิภูฏะ ก็เป็นอธิจิต)

๓. อธิปัญญาสิกขา ฝึกอบรมในเรื่องปัญญา สิกขาคือปัญญาอันยัง อธิปัญญาอันเป็นข้อที่จะต้องศึกษา ข้อปฏิบัติเพื่อการฝึกอบรม พัฒนาปัญญาอย่างสูง (ความรู้ความเข้าใจหลักเหตุผลถูกต้องอย่างสามัญ อันเป็นกัมมัตสสกตญาณคือความรู้จักว่าทุกคนเป็นเจ้าของแห่งกรรมของตน เป็นปัญญา วิปัสสนาปัญญาที่กำหนดรู้ความจริงแห่งไตรลักษณ์ เป็นอธิปัญญา แต่โดยนัยโดยอย่างเพลา กัมมัตสสกตปัญญาที่โยงไปให้มองเห็นทุกขที่เนื่องด้วยวิภูฏะหรือแม้กระทั่งความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องในการระลึกถึงคุณพระศรีรัตนตรัย ซึ่งจะเป็นปัจจัยหนุนให้ก้าวไปในวรรค ก็เป็นอธิปัญญา)

สิกขา ๓ นี้ นิยมเรียกว่า ไตรสิกขา และเรียกข้อย่อยทั้งสามง่ายๆ สั้นๆ ว่า ศีล สมาธิ ปัญญา พระพรหมคุณาภรณ์ ท่านยังอธิบายไว้อีกว่า สิกขา ๓ หรือ ไตรสิกขา^{๒๒๘} นั้นหมายถึง ข้อที่

^{๒๒๗} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์. (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๔๔๖ - ๔๔๗.

จะต้องศึกษา, ข้อปฏิบัติที่เป็นหลักสำหรับศึกษา คือ ฝึกหัดอบรมกาย วาจา จิตใจ และปัญญา ให้ยิ่งขึ้นไปจนบรรลุจุดหมายสูงสุดคือพระนิพพาน

๑) อธิศีลสิกขา สิกขาคือศีลอันยิ่ง, ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมในทางความประพฤติอย่างสูง

๒) อธิจิตตสิกขา สิกขาคือจิตอันยิ่ง, ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกหัดอบรมจิตเพื่อให้เกิดคุณธรรมเช่นสมาธิอย่างสูง

๓) อธิปัญญาสิกขา สิกขาคือปัญญาอันยิ่ง, ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมปัญญา เพื่อให้เกิดความรู้แจ้งอย่างสูง

สิกขา ๓ หรือ ไตรสิกขา จึงเรียกก่ายๆ ว่า ศีล (morality) สมาธิ (concentration) ปัญญา (wisdom)

สรุปว่า สิกขา หมายถึง การศึกษา, การสำเหนียก, ข้อที่จะต้องศึกษา, ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรม มี ๓ อย่างคือ ๑) อธิศีลสิกขา ฝึกอบรมในเรื่องศีล (ศีล ๕ ศีล ๘ ศีล ๑๐ เป็นศีล ส่วนปาฏิโมกข์ศีลเป็นอธิศีล แต่ศีล ๕ ศีล ๘ ศีล ๑๐ ที่รักษาด้วยความเข้าใจ เป็นเครื่องหนุนนำออกจากวิภูฏะ ก็เป็นอธิศีล ๒) อธิจิตตสิกขา ฝึกอบรมในเรื่องจิต เรียกก่ายๆว่า สมาธิ สิกขาคือจิตอันยิ่ง อธิจิตอันเป็นข้อที่จะต้องศึกษา ข้อปฏิบัติ เพื่อการฝึกอบรมพัฒนาจิตใจให้มีสมาธิเป็นต้นอย่างสูง ๓) อธิปัญญาสิกขา ฝึกอบรมในเรื่องปัญญา สิกขาคือปัญญาอันยิ่ง อธิปัญญาอันเป็นข้อที่จะต้องศึกษา ข้อปฏิบัติเพื่อการฝึกอบรม พัฒนาปัญญาอย่างสูง (เป็นปัญญา วิปัสสนาปัญญาที่กำหนดรู้ความจริงแห่งไตรลักษณ์ เป็นอธิปัญญา ปัญญาที่โยงไปให้มองเห็นทุกขที่เนื่องด้วยวิภูฏะหรือแม้กระทั่งความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องในการระลึกถึงคุณพระศรีรัตนตรัย) สิกขา ๓ นี้ นิยมเรียกว่า ไตรสิกขา และเรียกข้อย่อยทั้งสามง่าย ๆ สั้น ๆ ว่า ศีล สมาธิ ปัญญา

๒.๓.๔.๕. อริยสัจ ๔

พระพรหมคุณาภรณ์กล่าวว่า อริยสัจ ๔^{๒๒๙} หมายถึง ความจริงอันประเสริฐ, ความจริงของพระอริยะ, ความจริงที่ทำให้ผู้เข้าถึงกลายเป็นอริยะ (The Four Noble Truths)

๑) ทุกข์ หมายถึง ความทุกข์, สภาพที่ทนได้ยาก, สภาพที่บีบคั้น ชัดแย้ง บกพร่อง ขาดแก่นสารและความเที่ยงแท้ ไม่ให้ความพึงพอใจแท้จริง, ได้แก่ ชาติ ชรา มรณะ การประจวบกับสิ่งอันไม่เป็นที่รัก การพลัดพรากจากสิ่งที่รัก ความปรารถนาไม่สมหวัง โดยย่อว่า อุปาทานขันธ ๕ เป็นทุกข์ (suffering; unsatisfactoriness)

๒) ทุกขสมุทัย หมายถึง เหตุเกิดแห่งทุกข์, สาเหตุให้ทุกข์เกิด ได้แก่ ตัณหา 3 คือ กามตัณหา ภวตัณหา และวิภวตัณหา (the cause of suffering; origin of suffering)

^{๒๒๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สหธรรมิก, ๒๕๕๖), หน้า ๑๐๗.

^{๒๒๙} พระธรรมปิฎก (ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาของธรรมสภา, ๒๕๕๖), หน้า ๑๕๕.

๓) ทุกขนิโรธ หมายถึง ความดับทุกข์ ได้แก่ ภาวะที่ตัณหาดับสิ้นไป, ภาวะที่เข้าถึงเมื่อกำจัดอวิชชา สำรอกตัณหาสิ้นแล้ว ไม่ถูกต้อง ไม่ติดข้อง หลุดพ้น สงบ ปลอดภัย เป็นอิสระ คือนิพพาน (the cessation of suffering; extinction of suffering)

๔) ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา หมายถึง ปฏิปทาที่นำไปสู่ความดับแห่งทุกข์, ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ได้แก่ อริยอัฏฐังคิกมรรค หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า มัชฌิมาปฏิปทา แปลว่า ทางสายกลาง มรรคมืองค์ ๘ นี้ สรุปลงในไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา (the path leading to the cessation of suffering)

อริยสัจจ์ ๔^{๒๓๐} นี้ เรียกกันสั้นๆ ว่า ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค การแสดงอริยสัจ 4 นี้ มีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า สามุกกัณฑิกา ธรรมเทศนา แปลตามอรรถกถาว่า พระธรรมเทศนาที่พระพุทธเจ้าทรงหยิบยกขึ้นถือเอาไว้ด้วยพระองค์เอง คือ ทรงเห็นด้วยพระสัมมัญญา (ตรัสรู้เอง) ไม่สาธุการแก่ผู้อื่น (แต่ตามที่อธิบายกันมา มักแปลว่า พระธรรมเทศนาที่พระพุทธเจ้าทรงยกขึ้นแสดงเอง โดยไม่ต้องปรารภคำถามหรือการทูลขอรับรองของผู้ฟัง) ทางการแสดงธรรมเรื่องอื่นๆ; ความจริง จะแปลว่า พระธรรมเทศนาขั้นสุดยอดก็ได้ ซึ่งสมกับเป็นเรื่องที่ทรงแสดงท้ายสุดต่อจาก อนุปุพพิกา 5 คำแปลอย่างหลังนี้ พึงเทียบ อ.ทสก. ๒๔/๙๕/๒๐๘)

สรุปว่า อริยสัจจ์ ๔ หมายถึง ความจริงอันประเสริฐ หรือความจริงที่ทำให้ผู้เข้าถึงกลายเป็นอริยะ ๑) ทุกข์ หมายถึง ความทุกข์, สภาพที่ทนได้ยาก ได้แก่ชาติ ชรา มรณะ การพลัดพรากจากสิ่งที่รัก ความปรารถนาไม่สมหวัง โดยย่อว่า อุปาทานขันธ ๕ เป็นทุกข์ ๒) ทุกขสมุทัย หมายถึง เหตุเกิดแห่งทุกข์ ได้แก่ ตัณหา 3 คือ กามตัณหา ภวตัณหา และวิภวตัณหา ๓) ทุกขนิโรธ หมายถึง ความดับทุกข์ ได้แก่ ภาวะที่ตัณหาดับสิ้นไป, ภาวะที่เข้าถึงเมื่อกำจัดอวิชชา สำรอกตัณหาสิ้นแล้ว หลุดพ้น สงบ ปลอดภัย เป็นอิสระ คือนิพพาน ๔) ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา หมายถึง ปฏิปทาที่นำไปสู่ความดับแห่งทุกข์, ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ได้แก่ อริยอัฏฐังคิกมรรค หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า มัชฌิมาปฏิปทา แปลว่า ทางสายกลาง มรรคมืองค์ ๘ นี้ สรุปลงในไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา อริยสัจจ์ ๔ นี้ เรียกกันสั้นๆ ว่า ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค

๒.๓.๔.๖. สปัปฺริสฺสธรรม ๗

คุณสมบัติของผู้นำในทางพระพุทธศาสนาตามหลักสปัปฺริสฺสธรรม ๗ ที่เรียกว่า ธรรมของสัตบุรุษ เป็นผู้ประกอบด้วยหลักธรรม ๗ ประการ ว่าเป็นคนดี (สัตบุรุษ) คนที่สมบูรณ์แบบหรือมนุษย์โดยสมบูรณ์ถือว่าเป็นสมาชิกที่ดีมีคุณค่าที่แท้จริงของมนุษย์ชาติ ถ้าหากใครมีคุณธรรมของมนุษย์ที่แท้ ๗ ประการนี้ และสามารถประพฤติได้อย่างถูกต้องตามหลักการเหล่านี้แล้วย่อมประสบแต่ความสุขความเจริญ ซึ่งได้มีผู้รู้หรืออธิบายไว้ ดังนี้

^{๒๓๐} อ.ทสก. ๒๔/๙๕/๒๐๘

ป.อ. ประยูตโต^{๒๓๑} กล่าวว่าสัปปริสธรรม ๗ คือ ธรรมของสัตบุรุษ, ธรรมที่ทำให้เป็น สัตบุรุษ, คุณสมบัติของคนดี, ธรรมของผู้ดี (Qualities of a good man; Virtues of a gentleman)

๑) ฉัมมัณฺณุตตา (ความรู้จักธรรม รู้หลัก หรือ รู้จักเหตุ คือ รู้หลักความจริง รู้ หลักการ รู้หลักเกณฑ์ รู้กฎแห่งธรรมตา รู้กฎเกณฑ์แห่งเหตุผล และรู้หลักการที่จะทำให้เกิดผล เช่น ศึกษารู้ว่าหลักธรรมข้อนั้นๆ คืออะไร มีอะไรบ้าง พระมหากษัตริย์ทรงทราบว่าหลักการปกครองตาม ราชประเพณีเป็นอย่างไร มีอะไรบ้าง รู้ว่าจะต้องกระทำเหตุอันนี้ๆ หรือกระทำตามหลักการข้อนี้ๆ จึง จะให้เกิดผลที่ต้องการอันนั้นๆ เป็นต้น (Knowing the law; Knowing the cause)

๒) อตฺถัญญุตตา (ความรู้จักอรรถ รู้ความมุ่งหมาย หรือ รู้จักผล คือ รู้ความหมาย รู้ ความมุ่งหมาย รู้ประโยชน์ที่ประสงค์ รู้จักผลที่จะเกิดขึ้นสืบเนื่องจากการกระทำหรือความเป็นไปตาม หลัก เช่น รู้ว่าหลักธรรมหรือภาสิตข้อนั้นๆ มีความหมายว่าอย่างไร หลักนั้นๆ มีความมุ่งหมายอย่างไร กำหนดไว้หรือพึงปฏิบัติเพื่อประสงค์ประโยชน์อะไร การที่ตนกระทำอยู่มีความมุ่งหมายอย่างไร เมื่อ ทำไปแล้วจะบังเกิดผลอะไรบ้างดังนี้ เป็นต้น (Knowing the meaning; knowing the purpose; Knowing the consequence)

๓) อัตตัญญุตตา หมายถึง ความรู้จักตน คือ รู้ว่า เรานั้น ว่าโดยฐานะ ภาวะ เพศ กำลังความรู้ ความสามารถ ความถนัด และคุณธรรม เป็นต้น บัดนี้ เท่าไร อย่างไร แล้วประพฤติให้ เหมาะสม และรู้ที่จะแก้ไขปรับปรุงต่อไป (Knowing oneself)

๔) มัตตัญญุตตา หมายถึง ความรู้จักประมาณ คือ ความพอดี เช่น ศึกษารู้จักประมาณ ในการรับและบริโภคปัจจัยสี่ ศึกษารู้จักประมาณในการใช้จ่ายโภคทรัพย์ พระมหากษัตริย์รู้จัก ประมาณในการลงทัณฑ์อาชญาและในการเก็บภาษี เป็นต้น (Moderation; Knowing how to be temperate)

๕) กาลัญญุตตา หมายถึง ความรู้จักกาล คือ รู้กาลเวลาอันเหมาะสม และระยะเวลาที่ จะต้องใช้ในการประกอบกิจ กระทำหน้าที่การงาน เช่น ให้ตรงเวลา ให้เป็นเวลา ให้ทันเวลา ให้พอ เวลา ให้เหมาะสมเวลา เป็นต้น (Knowing the proper time; knowing how to choose and keep time)

๖) ปริสฺสัญญุตตา หมายถึง ความรู้จักบริษัท คือ รู้จักชุมชน และรู้จักที่ประชุม รู้กิริยาที่ จะประพฤติต่อชุมชนนั้นๆ ว่า ชุมชนนี้เมื่อเข้าไปหา จะต้องทำกิริยาอย่างนี้ จะต้องพูดอย่างนี้ ชุมชนนี้ ควรสงเคราะห์อย่างนี้ เป็นต้น (Knowing the assembly; knowing the society)

๗) ปุคฺคัลญญุตตา หรือ ปุคฺคัลปโรปรัญญุตตา หมายถึง ความรู้จักบุคคล คือ ความ แตกต่างแห่งบุคคลว่า โดยอริยาศัย ความสามารถ และคุณธรรม เป็นต้น ใครๆ ยิ่งหรือหย่อนอย่างไร และรู้ที่จะปฏิบัติต่อบุคคลนั้นๆ ด้วยดี ว่าควรจะคบหรือไม่ จะใช้จะตำหนิ ยกย่อง และแนะนำสั่งสอน อย่างไร เป็นต้น (Knowing the individual; Knowing the different individuals)

^{๒๓๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สหธรรมิก, ๒๕๔๖), หน้า ๘๖.

ภิกษุผู้ประกอบด้วยสัปปุริสธรรม ๗ ข้อนี้ ชื่อว่า เป็นผู้ประกอบด้วยสังฆคุณครบ ๙ แม้พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าและพระเจ้าจักรพรรดิ ก็ทรงประกอบด้วยธรรมเหล่านี้ จึงทรงยังธรรมจักรและอาณาจักรให้เป็นไปด้วยดี

สรุปคุณสมบัติของผู้นำในทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า ธรรมของสัตบุรุษ เป็นผู้ประกอบด้วยหลักธรรม ๗ ประการ ว่าเป็นคนดี (สัตบุรุษ) คนที่สมบูรณ์แบบหรือ มนุษย์โดยสมบูรณ์ อธิบายได้ ดังนี้ ๑) ธัมมัญญูตา ความรู้จักธรรม รู้หลัก หรือ รู้จักเหตุ คือ รู้หลักความจริง รู้หลักการ รู้หลักเกณฑ์ รู้กฎแห่งธรรมตา รู้กฎเกณฑ์แห่งเหตุผล และรู้หลักการที่จะทำให้เกิดผล ๒) อุตถัญญูตา (ความรู้จักอรรถ รู้ความมุ่งหมาย หรือ รู้จักผล คือ รู้ความหมาย รู้ความมุ่งหมาย รู้ประโยชน์ที่ประสงค์ รู้จักผลที่จะเกิดขึ้นสืบเนื่องจากการกระทำหรือความเป็นไปตามหลัก ๓) อุตถัญญูตา หมายถึง ความรู้จักตน คือ รู้ว่า เรานั้น ว่าโดยฐานะ ภาวะ เพศ กำลังความรู้ ความสามารถ ความถนัด และคุณธรรม แล้วประพฤติให้เหมาะสม และรู้ที่จะแก้ไขปรับปรุงต่อไป ๔) มัตถัญญูตา หมายถึง ความรู้จักประมาณ คือ ความพอดี ๕) กาลัญญูตา หมายถึง ความรู้จักกาล คือ รู้กาลเวลาอันเหมาะสม และระยะเวลาที่จะต้องใช้ในการประกอบกิจ กระทำหน้าที่การงาน ๖) ปริสัจญูตา หมายถึง ความรู้จักบริษัท คือ รู้จักชุมชน และ รู้กิจที่ประพัตต่อชุมชนนั้นๆ ว่า ชุมชนนี้เมื่อเข้าไปหา จะต้องทำกิจอย่างนี้ จะต้องพูดอย่างนี้ ชุมชนนี้ควรสงเคราะห์อย่างนี้ เป็นต้น ๗) บุคคลัญญูตา หมายถึง ความรู้จักบุคคล โดยอธยาย และรู้ที่จะปฏิบัติต่อบุคคลนั้นๆ ด้วยดี ว่าควรจะคบหรือไม่ จะใช้จะตำหนิ ยกย่อง และแนะนำสั่งสอนอย่างไร เป็นต้น

๒.๓.๔.๗. เจดีย์ ๔

เจดีย์ ^{๒๓๒} คือ สิ่งทีก่อขึ้น, ที่เคารพบูชา, สิ่งทีเตือนใจให้ระลึกถึง, ในที่นี้หมายถึง สถานที่หรือสิ่งทีเคารพบูชาเนื่องด้วยพระพุทธเจ้าหรือพระพุทธศาสนา เรียกเต็มว่า สัมมาสัมพุทธเจดีย์ หรือ พุทธเจดีย์ (shrine, Buddhist monument; objects of homage)

๑) ธาตุเจดีย์ คือ เจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ (a relic shrine; sepulchral or reliquary monument; stupa enshrining the Buddha's relics)

๒) บริโภคเจดีย์ คือ เจดีย์คือสิ่งหรือสถานที่ทีพระพุทธเจ้าเคยทรงใช้สอย อย่างแคบ หมายถึงต้นโพธิ์ อย่างกว้างหมายถึงสังเวชนียสถาน ๔ ตลอดจนถึงทั้งปวงทีพระพุทธเจ้าเคยทรงบริโภค เช่น บาตร จีวร และบริวารอื่นๆ เป็นต้น (things and places used by the Buddha, esp. the Bodhi tree)

๓) ธรรมเจดีย์ คือ เจดีย์บรรจุพระธรรม เช่น บรรจุใบลานจารึกพุทธพจน์แสดงหลักปฏิจจสมุปบาท เป็นต้น (a doctrinal shrine; monument of the Teaching where inscribed palm-leaves or tablets or scriptures are housed)

^{๒๓๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สหธรรมิก, ๒๕๔๖), หน้า ๑๑๔.

๔) อุทเทสิกเจดีย์ คือ เจดีย์สร้างอุทิศพระพุทธรเจ้า ได้แก่ พระพุทธรูป (a shrine by dedication, i.e. a Buddha-image)

เจดีย์^{๒๓๓} เหล่านี้ ในที่มาแต่ละแห่งท่านแสดงไว้ ๓ ประเภท นับรวมที่ไม่ซ้ำเข้าด้วยกัน จึงเป็น ๔.

เจดีย์ ๔ คือ ในที่นี้หมายถึง สถานที่หรือสิ่งทีเคารพบูชาเนื่องด้วยพระพุทธรเจ้าหรือพระพุทธรศาสนา ดังนี้ ๑) ธาตุเจดีย์ คือ เจดีย์บรรจุพระบรม ๒) บริโภคเจดีย์ คือ เจดีย์คือสิ่งหรือสถานที่ที่พระพุทธรเจ้าเคยทรงใช้สอย อย่างแคบหมายถึงต้นโพธิ์ อย่างกว้างหมายถึงสังเวชนียสถาน ๔ ตลอดจนถึงสิ่งทั้งปวงที่พระพุทธรเจ้าเคยทรงบริโภค เช่น บาตร จีวร และบริวารอื่นๆ เป็นต้น ๓) ธรรมเจดีย์ คือ เจดีย์บรรจุพระธรรม เช่น บรรจุใบลานจารึกพุทธพจน์แสดงหลักปฏิจาสุมุปปาท เป็นต้น ๔) อุทเทสิกเจดีย์ คือ เจดีย์สร้างอุทิศพระพุทธรเจ้า ได้แก่ พระพุทธรูป

๒.๓.๔.๘. บูชา ๒

ป.อ.ประยูตโตอธิบายว่า บูชา^{๒๓๔} คือ การนำดอกไม้ ของหอม อาหาร ทรัพย์สินเงินทอง หรือของมีค่า มามอบให้เพื่อแสดงความซาบซึ้งพระคุณ มองเห็นความดี เคารพนับถือ ชื่นชมเชิดชู หรือนำมาประกอบพิธีกรรมในการแสดงความยอมรับนับถือ ตลอดจนถึงกิจกรรมต่างๆ เพื่อแสดงความเคารพนับถือเช่นนั้น แสดงความเคารพเทิดทูน เชิดชูคุณความดี ยกย่องให้ปรากฏความสำคัญ; บูชามี ๒^{๒๓๕} คือ อามิสบูชา (บูชาด้วยวัตถุสิ่งของ) และ ธรรมบูชา (บูชาด้วยธรรม คือ การปฏิบัติให้บรรลุจุดหมายที่พระพุทธรเจ้าได้ทรงแสดงธรรมไว้)

พระพรหมคุณาภรณ์กล่าวว่า บูชามี ๒^{๒๓๖} คือ (worship; acts of worship; honoring)

๑) อามิสบูชา หมายถึง บูชาด้วยสิ่งของ (worship or honoring with material thing; material worship)

๒) ปฏิบัติบูชา หมายถึง บูชาด้วยการปฏิบัติ (worship or honoring with practice; practical worship) บูชาด้วยการปฏิบัติ คือ บูชาพระพุทธรเจ้าด้วยด้วยไตรสรณัมน์ การรับสิกขาบทมารักษาเพื่อเป็นผู้มีศีล การถือศีลอุโบสถ และคุณความดีต่างๆของตนมีปาริสุทธิศีล ๔ เป็นต้น ตลอดจนถึงการเคารพดูแลมารตามารดาบิดา และบูชาปุชนียบุคคลทั้งหลาย โดยเฉพาะการ

^{๒๓๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสนา ฉบับประมวลธรรม, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พระพุทธรศาสนาของธรรมสภา, ๒๕๕๖), หน้า ๑๑๔.

^{๒๓๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสนา ฉบับประมวลศัพท์. (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๘๖.

^{๒๓๕} อัง.ทุก. ๒๐/๔๐๑/๑๑๗.

^{๒๓๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสนา ฉบับประมวลธรรม, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พระพุทธรศาสนาของธรรมสภา, ๒๕๕๖), หน้า ๖๘.

ปฏิบัติบูชา ท่านอรรถกถาจารย์ในมหาปริณิพพานสูตร^{๒๓๗} ที่ตรัสไว้ว่า “ดูก่อนอานนท์ ผู้ใดแล จะเป็น ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก หรืออุบาสิกา ก็ตามเป็นผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมปฏิบัติธรรมชอบ ปฏิบัติ ตามธรรมอยู่ ผู้นั้นชื่อว่าสักการะ เคารพ นับถือ บูชาตถาคตด้วยการบูชายิ่ง” กล่าวย่อปฏิบัติบูชา ได้แก่ ธรรมานุปฏิบัติ ในบาลีที่มา ปฏิบัติบูชา เป็น ธรรมบูชา

สรุปว่า บูชาคือ การนำดอกไม้ ของหอม อาหาร ทรัพย์สินเงินทอง หรือของมีค่า มา มอบให้เพื่อแสดงความซาบซึ้งพระคุณ มองเห็นความดี เคารพนับถือ ชื่นชมเชิดชูคุณความดี บูชามี ๒ คือ อามิสบูชา (บูชาด้วยวัตถุสิ่งของ) และ ปฏิบัติบูชา หมายถึง บูชาด้วยการปฏิบัติ คือ บูชา พระพุทธเจ้าด้วยด้วยไตรสรณคมน์ การรับสีกขาบทมารักษาเพื่อให้เป็นผู้มีศีล การถือศีลอุโบสถ และคุณ ความดีต่างๆของตนมีปาริสุทธิศีล ๔ เป็นต้น ตลอดจนการเคารพคุณแลมารดา มารดาบิดา และบูชาปู ชนียบุคคลทั้งหลาย

๒.๓.๔.๙. ทศบารมี

พระพรหมคุณาภรณ์^{๒๓๘} ได้อธิบายว่าบารมี ๑๐ หรือ ทศบารมี หมายถึง ปฏิปทาอัน ยาวดิ่ง เป็นคุณธรรมที่ประพฤติปฏิบัติอย่างยิ่งยวด คือ ความดีที่บำเพ็ญอย่างพิเศษ เพื่อบรรลุซึ่ง จุดหมายอันสูง เช่น ความเป็นพระพุทธเจ้า และความเป็นมหาสาวก เป็นต้น (perfections) ดังนี้

- ๑) ทาน คือ การให้ การเสียสละ (giving; charity; generosity; liberality)
- ๒) ศีล คือ การรักษากายวาจาให้เรียบร้อย, ความประพฤติดีงามถูกต้องตามระเบียบ วินัย (morality; good conduct)
- ๓) เนกขัมมะ คือ การออกบวช, ความปลีกตัวปลีกใจจากกาม (renunciation)
- ๔) ปัญญา คือ ความรอบรู้, ความหยั่งรู้เหตุผล เข้าใจสภาวะของสิ่งทั้งหลายตาม ความเป็นจริง (wisdom; insight; understanding)
- ๕) วิริยะ คือ ความเพียร, ความแก่งัดกล้า ไม่เกรงกลัวอุปสรรค พยายามบากบั่น อุตสาหะ ก้าวหน้าเรื่อยไป ไม่ทอดทิ้งธุระหน้าที่ (energy; effort; endeavour)
- ๖) ขันติ คือ ความอดทน, ความทนทานของจิตใจ สามารถใช้สติปัญญาควบคุมตน ให้อยู่ในอำนาจเหตุผล และแนวทางความประพฤติ ที่ตั้งไว้เพื่อจุดหมายอันชอบไม่ลุ่มอำนาจกิเลส (forbearance; tolerance; endurance)
- ๗) สัจจะ หมายถึง ความจริง คือ พูดจริง ทำจริง และจริงใจ (truthfulness)
- ๘) อธิษฐาน คือ ความตั้งใจมั่น, การตัดสินใจเด็ดเดี่ยว วางจุดหมายแห่งการกระทำ ของตนไว้แน่นอน และดำเนินตามนั้นแน่นอน (resolution; self-determination)
- ๙) เมตตา คือ ความรักใคร่, ความปรารถนาดี มีไมตรี คิดเกื้อกูลให้ผู้อื่นและเพื่อน ร่วมโลกทั้งปวงมีความสุขความเจริญ (loving-kindness; friendliness)

^{๒๓๗} ที.ม. ๑๐/๑๒๙/๑๖๐.

^{๒๓๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาของธรรมสภา, ๒๕๕๖), หน้า ๓๒๕ - ๓๒๖.

๑๐) อุเบกขา คือ ความวางใจเป็นกลาง, ความวางใจสงบราบเรียบสม่ำเสมอ เทียงธรรม ไม่เอนเอียงไปด้วยความยินดียินร้ายหรือชอบฟัง (equanimity; indifference to praise and blame in the performance of duty)

ทศบารมีนี้ เรียงตามที่ได้บำเพ็ญในทศชาติ (จัดแบบไทย) ดังนี้ ๑) พระเตมีย์ บำเพ็ญเนกขัมมะ (ข้อที่ ๓), ๒) พระมหาชนก บำเพ็ญวิริยะ (ข้อที่ ๕), ๓) พระสุวรรณสาม บำเพ็ญเมตตา (ข้อที่ ๙), ๔) พระเนมิราช บำเพ็ญอธิษฐาน (ข้อที่ ๘), ๕) พระมโหสถ บำเพ็ญปัญญา (ข้อที่ ๔), ๖) พระภริทัตต์ บำเพ็ญศีล (ข้อที่ ๒), ๗) พระจันทกุมาร บำเพ็ญขันติ (ข้อที่ ๖), ๘) พระนารท บำเพ็ญอุเบกขา (ข้อที่ ๑๐), ๙) พระวิรุฬห บำเพ็ญสัจจะ (ข้อที่ ๗), ๑๐) พระเวสสันดร บำเพ็ญทาน (ข้อที่ ๑)^{๒๓๙}

บารมี^{๒๔๐} นั้น ท่านกล่าวว่าจะบำเพ็ญให้บริบูรณ์ ต้องครบ ๓ ชั้น คือ

๑) บารมี คือ ระดับสามัญ เช่น ทานบารมี ได้แก่ ให้ทรัพย์สินเงินทอง สมบัตินอกกาย (ordinary perfections)

๒) อุปบารมี คือ ระดับรองหรือจวนจะสูงสุด เช่น ทานอุปบารมี ได้แก่ การเสียสละอวัยวะเป็นทาน (superior perfections)

๓) ปรมัตถบารมี คือ ระดับสูงสุด เช่น ทานปรมัตถบารมี ได้แก่ การสละชีวิตเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น (supreme perfections)

บำเพ็ญทั้ง ๑๐ บารมี ครบ ๓ ชั้นนี้ เรียกว่า สมตีสบารมี หรือ สมตีสบารมี แปลว่า บารมี ๓๐ ถ้วน.

สรุปว่าบารมี ๑๐ หรือ ทศบารมี หมายถึง ปฏิบัติอันยวดยิ่ง เป็นคุณธรรมที่ประพฤติปฏิบัติอย่างยั้งยวด คือ ความดีที่บำเพ็ญอย่างพิเศษ เพื่อบรรลุซึ่งจุดหมายอันสูง มีดังนี้ ๑) ทาน คือ การให้ การเสียสละ ๒) ศีล คือ การรักษากายวาจาให้เรียบร้อยและความประพฤติดีงาม ถูกต้องตามระเบียบวินัย ๓) เนกขัมมะ คือ การออกบวช ความปลีกตัวปลีกใจจากกาม ๔) ปัญญา คือ ความรอบรู้ เข้าใจสภาวะของสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง ๕) วิริยะ คือ ความเพียร พยายามบากบั่นอุตสาหะ ไม่ทอดทิ้งธุระหน้าที่ ๖) ขันติ คือ ความอดทน สามารถใช้สติปัญญาควบคุมตนให้อยู่ในอำนาจเหตุผล และแนวทางความประพฤติ ๗) สัจจะ หมายถึง ความจริง คือ พูดจริง ทำจริง และจริงใจ ๘) อธิษฐาน คือ ความตั้งใจมั่น วางจุดหมายของตนไว้แน่นอน และดำเนินตามนั้น ๙) เมตตา คือ ความรักใคร่ ความปรารถนาดี คิดเกื้อกูลให้ผู้อื่น ๑๐) อุเบกขา คือ ความวางใจเป็นกลาง ไม่เอนเอียงไปด้วยความยินดียินร้ายหรือชอบฟัง

๒.๓.๔.๑๐. อนุสารบุคคล ๔

^{๒๓๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสนา ฉบับประมวลธรรม, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาของธรรมสภา, ๒๕๕๖), หน้า ๓๒๕ - ๓๒๖.

^{๒๔๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสนา ฉบับประมวลธรรม, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาของธรรมสภา, ๒๕๕๖), หน้า ๓๒๖.

อุปารหบุคคล ๔^{๒๔๑} หมายถึง บุคคลผู้ควรแก่สถูป คือ บุคคลที่ควรแก่สถูป คือ บุคคลที่ควรนำกระดูกบรรจุสถูปไว้บูชา มี ๑) พระพุทธเจ้า ๑) พระปัจเจกพุทธเจ้า ๑) พระอรหันตสาวก ๑) พระเจ้าจักรพรรดิ

อุปารหบุคคล ๔^{๒๔๒} คือ บุคคลผู้ควรแก่สถูป, ผู้มีคุณความดีพิเศษควรสร้างสถูปไว้เคารพบูชา (persons worthy of a stupa or monument)

๑) พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า หมายถึง พระพุทธเจ้า (the Buddha; Fully Enlightened One)

๒) พระปัจเจกพุทธเจ้า (Individually Enlightened One; private Buddha)

๓) พระตถาคตสาวก หมายถึง สาวกของพระพุทธเจ้า ปกติหมายถึงเอาพระอรหันต์ (a disciple of the Buddha; an Arahant)

๔) พระเจ้าจักรพรรดิ หมายถึง จอมราชผู้ทรงธรรม, พระเจ้าธรรมิกราช (a righteous universal monarch; great righteous king or ruler)

อุปารหบุคคล 4 หมายถึง บุคคลผู้ควรแก่สถูป คือ บุคคลที่ควรแก่สถูป คือ บุคคลที่ควรนำกระดูกบรรจุสถูปไว้บูชา มี ๑) พระพุทธเจ้า ๑) พระปัจเจกพุทธเจ้า ๑) พระอรหันตสาวก ๑) พระเจ้าจักรพรรดิ

สรุปว่าอุปารหบุคคล ๔ หมายถึง บุคคลผู้ควรแก่สถูป คือ บุคคลที่ควรแก่สถูป คือ บุคคลที่ควรนำกระดูกบรรจุสถูปไว้บูชา มี ๑) พระพุทธเจ้า ๒) พระปัจเจกพุทธเจ้า ๓) พระอรหันตสาวก ๔) พระเจ้าจักรพรรดิ

๒.๓.๔.๑๑. สังเวชนียสถาน

สังเวชนียสถาน ๔^{๒๔๓} หมายถึง สถานที่เป็นที่ตั้งแห่งความสังเวช, สถานที่เนื่องด้วยพุทธประวัติ ซึ่งพุทธศาสนิกชนควรไปดูเพื่อเป็นเครื่องเตือนใจให้เกิดความไม่ประมาท จะได้เร่งชวนชวนประกอบกุศลกรรม และสำหรับผู้ศรัทธาจะได้จาริกไปชม เพื่อเพิ่มพูนปสาทะ กระทำสักการบูชา อันจะนำไปสู่ถึงสุคติโลก

๑) ชาตสถาน คือ ที่พระพุทธเจ้าประสูติ คือ อุทยานลุมพินี (Birthplace of the Buddha)

๒) อภิสมมุติสถาน คือ ที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้สู่อันตรสัมมาสัมโพธิญาณ คือ ควางโพธิ์ที่ตำบลพุทธคยา (Place where the Buddha attained the Enlightenment)

^{๒๔๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์. (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๒๒.

^{๒๔๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาของธรรมสภา, ๒๕๕๖), หน้า ๑๑๕.

^{๒๔๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาของธรรมสภา, ๒๕๕๖), หน้า ๑๔๔.

๓) ธรรมจักรกัปปวัตตนสถาน คือ ที่พระพุทธรเจ้าทรงแสดงปฐมเทศนา ธรรมจักรกัปปวัตตนสูตร คือ ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน แขวงเมืองพาราณสี เรียกปัจจุบันว่า สารนาถ (Place where the Buddha preached the First Sermon)

๔) ปรีนิพพุตสถาน คือ ที่พระพุทธรเจ้าเสด็จปรีนิพพาน คือ ที่สาละวันทยาน เมืองกุสินารา (Place where the Buddha passed away into Parinibbana)

สรุปว่า สังเวชนียสถาน ๔ หมายถึง สถานที่เป็นที่ตั้งแห่งความสังเวช ซึ่งพุทธศาสนิกชนควรไปดูเพื่อเป็นเครื่องเตือนใจให้เกิดความไม่ประมาท จะได้เร่งชวนช่วยประกอบกุศลกรรม และสำหรับผู้ศรัทธาเพื่อเพิ่มพูนปสาทะ กระทำสักการบูชา อันจะนำไปเข้าถึงสุคติโลก ๑) ชาตสถาน คือ ที่พระพุทธรเจ้าประสูติ คือ อุทยานลุมพินี ๒) อภิสมพุทธรสถาน คือ ที่พระพุทธรเจ้าตรัสรู้ ๓) อนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ คือ ต้นโพธิ์ที่ตำบลพุทธคยา ๓) ธรรมจักรกัปปวัตตนสถาน คือ ที่พระพุทธรเจ้าทรงแสดงปฐมเทศนา ธรรมจักรกัปปวัตตนสูตร คือ ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน แขวงเมืองพาราณสี เรียกปัจจุบันว่า สารนาถ ๔) ปรีนิพพุตสถาน คือ ที่พระพุทธรเจ้าเสด็จปรีนิพพาน คือ ที่สาละวันทยาน เมืองกุสินารา

๒.๖ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๖.๑ เอกสารที่เกี่ยวข้อง

ในหัวข้อนี้ผู้วิจัยได้ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์ความหมายและสัญลักษณ์งานพุทธศิลป์กรรม รวมทั้งแนวทางการศึกษาตามความเชื่อ ทางพุทธ

ศาสนาในขอบเขตของพุทธจิตวิทยา ที่เป็นแนวทางการวิเคราะห์ข้อมูลตีความตัวบทและบริบททางพุทธปรัชญาเชิงจิตวิทยา

โดยได้จำแนกกลุ่มเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องออกเป็น ๓ กลุ่มหลัก ดังนี้

๑) เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาในพุทธศิลป์กรรมจะเน้นศึกษาพระพุทธรูปและเทวรูป ภาพเขียนจิตรกรรมฝาผนัง

๒) เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาในงานพุทธสถาปัตยกรรมจะเน้นศึกษาพุทธสถาน เช่น วัด โดยจะศึกษา อุโบสถ และเจดีย์

๓) เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาและบทบาทของพุทธธรรมตามแนวทางพุทธจิตวิทยาที่มีความเกี่ยวข้องกับงานเอกสารข้อ (๑) และข้อ (๒)

ในหัวข้อนี้ผู้วิจัยได้ทบทวนเอกสารและงานวิจัยดังนี้

๑) เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาในพุทธศิลป์กรรมจะเน้นศึกษาพระพุทธรูปและเทวรูป ภาพเขียนจิตรกรรมฝาผนัง

ปฐมพงษ์ สุวรรณ ได้ศึกษาวิจัยเรื่องตำนานพระพุทธรูปล้านนา พลังปัญญาทางความเชื่อและความสัมพันธ์กับท้องถิ่น ผลงานวิจัยส่วนหนึ่งของชุดโครงการวิจัย เรื่อง วรรณกรรมล้านนา: ลักษณะเด่น ภูมิปัญญาและคุณค่า ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ได้

อธิบายไว้ว่าพระพุทธรูปเป็นสัญลักษณ์สำคัญอีกอย่างหนึ่งของชาวล้านนาที่ให้ความเคารพและศรัทธา นับตั้งแต่อดีตสู่ปัจจุบัน พระพุทธรูปเป็นคำเรียกวัดอุแทนพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นมาเพื่อใช้เป็นเป็นสิ่งเคารพที่มีลักษณะเหมือนเทวรูป

คำว่า “พระเจ้า” เป็นศัพท์ที่ใช้เรียกพระพุทธรูปมาตั้งแต่สุโขทัย คำว่า “พระเจ้า” ในภาษาถิ่นล้านนา หมายถึง พระพุทธรูปหรือพระพุทธรูป ทั้งนี้พระเจ้าที่มีความหมายว่าพระพุทธรูปนั้นมิได้เป็นชื่อเฉพาะ แต่หมายถึงผู้ใดก็ได้ที่ตรัสรู้แล้ว และโดยพระธรรมนั้นถือว่าเป็นผู้สูงส่งเหนือมนุษย์และเทวดาทั้งปวง ในขณะที่คำว่า พระเจ้า ที่มีความหมายว่า พระพุทธรูปในวัฒนธรรมล้านนานั้นมักจะหมายถึง พระพุทธรูปบูชามากกว่าพระเครื่องต่างๆไป เช่นนี้พระเจ้าจึงเป็นคำเรียกขานพระพุทธรูปที่มักจะประดิษฐานอยู่ตามวัดวาอาราม หรืออุโบสถและวิหาร ซึ่งอาจเป็นการแกะสลักหรือปั้นด้วยวัสดุต่างๆ ดังเช่น ศิลา สำริด ดินเผา ปูน ไม้ หรือโลหะอื่นๆ

พระพุทธรูปในวัฒนธรรมล้านนานั้นจะหมายถึง รูปที่มีขนาดใหญ่พอที่จะสามารถวางหรือตั้งบูชาได้ด้วย ทั้งนี้พระพุทธรูปนั้นจะปรากฏให้เราเห็นในบริบทของวัฒนธรรมในด้านต่างๆ ดังเช่น พิธีกรรม วรรณกรรม ประติมากรรม จิตรกรรม และสถาปัตยกรรม เป็นต้น คำว่าพระเจ้าตามวิถีคิดแบบล้านนาผ่านงานทัศนศิลป์ เพื่อใช้เป็นสัญลักษณ์สำคัญในทางพระพุทธศาสนาได้อย่างน่าสนใจ^{๒๔๔}

สุวัฒน์ แสนขัติ^{๒๔๕} ได้ศึกษาวิจัยเรื่องจิตรกรรมไทยพุทธศิลป์ (Thai Painting Buddhism Art) ได้อธิบายไว้ว่า ตั้งแต่สมัยเชียงแสน สุโขทัย ลงมาจนถึงเมื่อศตวรรษที่แล้วประมาณ ๘๐๐ - ๙๐๐ ปีที่ผ่านมา ล้วนเป็นจิตรกรรมที่สร้างขึ้นเพื่อรับใช้พระพุทธศาสนาและศาสนวัตถุให้สวยงาม นอกจากนี้ในปัจจุบันพุทธศิลป์ยังคงมีบทบาทตามห้องพระของผู้มีฐานะดีและมีจิตใจศรัทธาต่อพระพุทธศาสนาอย่างเหนียวแน่น ดังนั้น จิตรกรรมไทย พุทธศิลป์ จึงมีบทบาทในการสื่อทั้งหลักธรรมคำสอนและความสวยงามทางสุนทรียศิลป์ให้แก่ผู้พบเห็นไปพร้อมๆกัน ทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะว่าคำสอนในพระพุทธศาสนาเป็นนามธรรมยากแก่การเข้าใจ จิตรกรรมได้ทำหน้าที่เป็นสื่อให้เห็นเป็นรูปธรรม ช่วยลำดับเรื่องราว เร่งเร้าความสนใจ โดยผู้เขียนนึกถึงถ้อยคำที่มีค่ากล่าวว่ารูปลภาพ ๑ รูป อธิบายได้ดีกว่าคำพันคำ อันนี้น่าจะเป็นคำกล่าวที่คงไม่เกินความจริง

สุชาติ เกาทอง^{๒๔๖} ได้ศึกษาวิจัยเรื่องศิลปะกับมนุษย์ ได้อธิบายไว้ว่ามนุษย์เป็นสัตว์สังคม ต้องอยู่ร่วมกันพึ่งพาอาศัยกัน การที่มนุษย์อยู่ร่วมกันได้นี้ ทำให้มนุษย์สามารถดำรงเผ่าพันธุ์ไว้ได้ นักสังคมศาสตร์ให้ทรรศนะว่า เครื่องเชื่อมโยงมนุษย์อยู่ร่วมกันได้นี้ มีอยู่หลายประการด้วยกันแต่สิ่งหนึ่งที่เป็นปัจจัยอยู่ด้วยคือ ศิลปะ การพ้อนรำ เพลง สถาปัตยกรรม การช่าง และเครื่องเสริมอารมณ์ต่างๆ เป็นต้น ศิลปะเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวที่สำคัญอันหนึ่งและเป็นเครื่องบอกถึงวัฒนธรรม ความเจริญองอกงามทางความคิดและสติปัญญาของชนในกลุ่มนั้นๆ

^{๒๔๔} ปฐม หงส์สุวรรณ, ผศ. ดร., **ตำนานพระพุทธรูปล้านนา พลังปัญญาทางความเชื่อและความสัมพันธ์กับท้องถิ่น**, (เชียงใหม่: โรงพิมพ์แม็กซ์พริ้น ตั้ง สำนักมรดกล้านนา, ๒๕๕๔), หน้า ๑-๓.

^{๒๔๕} สุวัฒน์ แสนขัติ, **จิตรกรรมไทยพุทธศิลป์**, (กรุงเทพมหานคร: หจก เทนเดอร์ทัช, ๒๕๓๒), หน้า ๕๖.

^{๒๔๖} สุชาติ เกาทอง, ผศ., **ศิลปะกับมนุษย์**, (กรุงเทพมหานคร: โอ. เอส. พริ้นติ้ง เฮาส์, ๒๕๓๒), หน้า ๔๔.

อีกทั้งมนุษย์มีความเชื่อว่าการรับรู้ทางศิลปะมีอิทธิพลต่อผู้พบเห็น สามารถที่จะโน้มน้าวจิตใจให้เกิดความรู้สึกคล้ายตาม ทำให้เกิดความเพลิดเพลิน “ศิลปะจะสามารถช่วยให้ทั้งศิลปินและผู้ชมได้ฝึกฝน คลายอารมณ์ และการชำระจิตใจ (Catharsis: การทำให้บริสุทธิ์) ให้ผ่อนคลายหลุดพ้นจากอารมณ์ขุ่นมัวที่ซ่อนเร้นอยู่ในจิตใจ หรือกล่าวตามภาษาทางจิตวิทยาปัจจุบันเรียกว่า เป็นการระบายความเครียดหรือความซ่อนเร้นอยู่ในจิตใจได้สำนึก”^{๒๔๗}

สุชาติ เกาทอง ได้อธิบายศิลปกรรมไว้ว่า ศิลปกรรมเป็นผลที่เกิดจากการประดิษฐ์โดยมนุษย์ โดยใช้ความรู้ทางประสบการณ์ร่วมกับความสามารถทางฝีมือสร้างสรรค์ผลงานที่ประกอบไปด้วยคุณค่าทางศิลปะและคุณค่าทางอารมณ์ ศิลปกรรมได้ถูกสร้างสรรค์ให้ปรากฏขึ้นด้วยการอาศัยสื่อต่างๆ นำมาประสมประสานกันอย่างมีระเบียบ เพื่อให้ผลทางความรู้สึกกลมกลืนและความเรียบง่าย ศิลปกรรมเป็นสิ่งที่มีความสัมพันธ์กับความยินดี ความเพลิดเพลินและเป็นประสบการณ์อันพึงปรารถนา^{๒๔๘}

มโน พิสุทธิรัตนานนท์ ได้ศึกษาวิจัยเรื่องสุนทรียวิจักษณ์ในจิตนกรรมไทย ได้อธิบายไว้ว่า คุณค่าทางศาสนาของจิตรกรรมไทยนั้น ประกอบด้วยคุณค่าในการประดับตกแต่ง และคุณค่าในการเกื้อกูลและจรรโลงศาสนา คุณค่าในการประดับตกแต่งอธิบายขยายความได้ว่าจิตรกรรมไทยเป็นศิลปะที่เกี่ยวข้องกับศาสนาโดยเฉพาะพระพุทธศาสนา ดังนั้นศาสนสถานหรือสถาปัตยกรรมทางศาสนา เช่น อุโบสถ วิหาร เจดีย์ จะมีการตกแต่งประดับประดาไม่เฉพาะงานประติมากรรมที่เรียกว่า จุลศิลป์ (Minor Art) เท่านั้น แต่จิตรกรรมไทยก็มีส่วนสำคัญในการประดับตกแต่งศาสนสถานเหล่านั้นด้วย ส่วนคุณค่าในการเกื้อกูลและจรรโลงศาสนานั้นสามารถอธิบายขยายความได้ว่า จิตรกรรมไทยที่เล่าเรื่องหรือแสดงเนื้อหาสาระทางศาสนา ส่วนมากจะเป็นจิตรกรรมฝาผนังซึ่งนอกจากทำหน้าที่ประดับตกแต่งแล้วยังแสดงเรื่องราวทางศาสนา ดังที่กล่าวว่า การถ่ายทอดคติทางศาสนา คติความเชื่อทางศาสนาได้รับการถ่ายทอดออกเป็นรูปธรรม โดยสื่อทางประติมากรรมและจิตรกรรม เพื่อก่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจในศาสนา โน้มน้าวศรัทธาของผู้ชม ซึ่งนอกจากเป็นการสั่งสอนแล้วยังเป็นการสืบทอดศาสนาอย่างหนึ่งด้วย^{๒๔๙}

สุภาพร นาคบัลลังก์ ได้ศึกษาวิจัยเรื่องพุทธศิลป์ล้านนา คุณค่า ศรัทธาและการอนุรักษ์ ส่วนหนึ่งจากงานวิจัย “ศิลปกรรมท้องถิ่นทางพุทธศาสนาในเขตอำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง ของศูนย์โบราณภาคเหนือ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ได้อธิบายไว้ว่า ศูนย์โบราณคดีภาคเหนือได้สำรวจพบว่า งานพุทธศิลป์ส่วนใหญ่อยู่ในสภาพชำรุดทรุดโทรมจัดวางไว้ในที่ไม่เหมาะสมและขาดการดูแลรักษาที่ถูกต้อง ส่งผลให้งานพุทธศิลป์ชำรุดผุพัง ทั้งนี้ผู้ดูแลรักษารักษางานพุทธศิลป์ต่างก็มีได้

^{๒๔๗} มโน พิสุทธิรัตนานนท์ ผศ., สุนทรียวิจักษณ์ในจิตนกรรมไทย, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียน, ๒๕๔๗), หน้า ๔๕.

^{๒๔๘} มโน พิสุทธิรัตนานนท์ ผศ., สุนทรียวิจักษณ์ในจิตนกรรมไทย, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียน, ๒๕๔๗), หน้า ๔๔ -๔๗.

^{๒๔๙} มโน พิสุทธิรัตนานนท์ ผศ., สุนทรียวิจักษณ์ในจิตนกรรมไทย, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียน, ๒๕๔๗), หน้า ๔๕-๔๖.

เข้าใจ ในความสำคัญของงานพุทธศิลป์อย่างลึกซึ้ง อีกทั้งสังคมไทยส่วนใหญ่ในปัจจุบันให้ความสนใจในกระแสบริโภคนิยม คนวัยทำงานต่างๆ ในภาคเหนือต้องหาเลี้ยงชีพในเมืองใหญ่ จึงไม่มีโอกาสที่จะเข้าร่วมกิจกรรมที่เกี่ยวกับการพุทธศาสนาหรือสืบสานต่อองค์ความรู้การสร้างงานพุทธศิลป์จากผู้เฒ่าผู้แก่ของหมู่บ้าน งานพุทธศิลป์จึงถูกลดทอนบทบาท ความหมายและคุณค่า แทนด้วยวัสดุที่หาได้ง่าย และรูปแบบที่ทันสมัย ตลอดจนนำไปสู่การใช้งานผิดหน้าที่ งานงานพุทธศิลป์เกิดการชำรุด เสียหาย หรือถูกเลิกใช้ไปในบางพื้นที่ ก่อให้เกิดความสูญเสียต่อมรดกทางวัฒนธรรมของชาติ ศูนย์โบราณคดีภาคเหนือจึงเห็นสมควรให้ข้อมูลการอนุรักษ์และจัดทำทะเบียนงานพุทธศิลป์ไว้ เพื่อจะได้เป็นแนวทางในการอนุรักษ์และรักษามรดกของชาติให้ดำรงอยู่คู่สังคมไทยสืบไป^{๒๕๐}

สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร ได้ศึกษาวิจัยแนวทางการอนุรักษ์โบราณสถาน สำหรับพระสงฆ์ ได้อธิบายไว้ว่า มรดกทางศิลปวัฒนธรรมโดยเฉพาะโดยโบราณสถาน โบราณวัตถุ ที่มีอยู่ในวัด เป็นสิ่งที่แสดงถึงความเจริญงอกงามทางศิลปกรรมของฝีมือช่างในแต่ละยุคสมัยที่เกิดขึ้นจากความเลื่อมใสศรัทธาในพุทธศาสนาในแต่ละท้องถิ่น ในปัจจุบันมรดกทางศิลปวัฒนธรรมในวัดกำลังประสบปัญหาถูกทำลายด้วยสาเหตุต่างๆ มากมาย ทั้งการเสื่อมสภาพทางกายภาพของตัวโบราณสถานเอง การทำลายหรือเนื่องจากการกระทำของสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะการทำลายด้วยฝีมือมนุษย์ ตลอดจนผลกระทบจากการพัฒนาสภาพเศรษฐกิจและสังคม วัดจึงเป็นองค์กรที่มีความสำคัญในการดูแลรักษามรดกทางศิลปวัฒนธรรมของวัดและชุมชนให้คงอยู่เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีสืบต่อไป^{๒๕๑}

จากรุวรรณ พึ่งเพียร ได้ศึกษาวิจัยพุทธศิลป์ ได้อธิบายไว้ว่า พุทธศิลป์ในประเทศไทยเนื้อหาล้วนเป็นเรื่องราวของศิลปะ ที่เกี่ยวเนื่องกับพระพุทธศาสนาในถาวรวัตถุที่สร้างขึ้นมาเพื่อถวายเป็นพุทธบูชาแต่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าและเพื่อเป็นการดำรงรักษาไว้ซึ่งพระพุทธศาสนา งานศิลปะที่สร้างขึ้นจึงเป็นงานประณีตวิจิตรบรรจงงดงาม จนจัดได้ว่าเป็นศิลปวัฒนธรรมประจำชาติ^{๒๕๒}

งานพุทธศิลป์ก่อให้เกิดผลอันเป็นคุณค่าทางจิตใจ ให้เกิดความเกษมเบิกบาน กลั่นเป็นความสุขสงบและร่มเย็น จึงกล่าวได้ว่า งานพุทธศิลป์เป็นเสมือนสะพานบุญ หรือเป็นสื่อที่น้อมนำความศรัทธาเลื่อมใส ในบวรพระพุทธศาสนา งานพุทธศิลป์ที่ปรากฏอยู่ทุกแขนง จึงเป็นประจักษ์พยานแห่งความเลื่อมใสในของพุทธบริษัท ต่อๆ กันมาทุกยุคทุกสมัย ที่ได้ปรากฏต่อสายตาจนมาถึงปัจจุบัน^{๒๕๓}

^{๒๕๐} สุภาพร นาคบัลลังก์, ผศ.ดร., พุทธศิลป์ล้านนา คุณค่า ศรัทธาและการอนุรักษ์, (เชียงใหม่: วนิดาการพิมพ์, ๒๕๕๕), หน้า ๓-๔

^{๒๕๑} นิติ แสงวัฒน์ และคณะ, แนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานสำหรับพระสงฆ์, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด, ๒๕๕๐), หน้า ๑.

^{๒๕๒} จากรุวรรณ พึ่งเพียร, พุทธศิลป์, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๒๑.

^{๒๕๓} มโน พิสุทธิรัตนานนท์ ผศ., สุนทรียวิจิตรกรรมในจิตรกรรมไทย, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียน, ๒๕๔๗), หน้า ๒๑.

ท่านพุทธทาส กล่าวว่า “ศิลปะและสุนทรียภาพทางจิตวิญญาณแบ่งเป็น ๒ พวก คือ พุทธศิลป์ของปุถุชนคนธรรมดา และพุทธศิลป์ของแบบอริยสาวก ปุถุชนมีพุทธศิลป์อย่างหนึ่ง อริยสาวกก็มีพุทธศิลป์อีกอย่างหนึ่ง อยู่ร่วมศาสนากันได้ พุทธศิลป์ของอริยสาวกคือ วิธีการเอาชนะความทุกข์วิธีที่จะเอาชนะความทุกข์ในจิตใจ ในบุคคลหรือในสังคมได้นั้น คือ พุทธศิลป์”^{๒๕๔}

สงวน รอดบุญ มีทัศนคติเกี่ยวกับ พุทธศิลป์ ไว้ว่า คำว่า “พุทธศิลป์” (Buddhist Art) หมายถึง งานศิลปะประเภทต่างๆ ทั้งในด้าน สถาปัตยกรรม ประติมากรรม และจิตรกรรม ซึ่งสร้างขึ้นเพื่อส่งเสริมการเผยแผ่และการปฏิบัติทางพุทธศาสนาโดยตรง และเป็นสิ่งที่ช่วยโน้มน้าวจิตใจของพุทธศาสนิกชน ให้เกิดความศรัทธาปสาทะ ประพฤติปฏิบัติตนในทางที่ดีงาม ตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนา ทั้งในลัทธิหินยาน (เถรวาท) และลัทธิมหายาน (อาจารย์วาท)^{๒๕๕}

สรุป ความศรัทธา ความเชื่อและความเคารพ ที่อาจารย์ปฐมพงษ์ สุวรรณ อาจารย์สุวัฒน์ แสนขันติ อาจารย์ สุชาติ เกาทอง อาจารย์มโน พิสุทธิรัตนานนท์ อาจารย์สุภาพร นาคบัลลังก์และอาจารย์จากรุวรรณ พึ่งเทียน ในแนวความคิดของผู้วิจัยมีความเห็นว่า ความศรัทธา ความเชื่อและความเคารพในพระพุทธเจ้าจึงมีการสร้างพุทธศิลป์กรรมเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจขึ้นใช้กับสิ่งเคารพที่มีลักษณะเป็นพระพุทธรูป รวมทั้งศาสนสถานในพุทธศาสนาเป็นสถาปัตยกรรมทางศาสนา เช่น อุโบสถ วิหาร เจดีย์ อีกทั้งยังให้คุณค่าในการประดับตกแต่งในงานพุทธศิลป์กรรมเป็นศิลปะที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา โดยสื่อทางประติมากรรมและจิตรกรรม เพื่อก่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจในพระพุทธศาสนา โน้มน้าวศรัทธาของผู้ชม ซึ่งนอกจากเป็นการสั่งสอนแล้วยังเป็นการสืบทอดพุทธศาสนาอย่างหนึ่งด้วย

นอกจากนี้ ยังสรุปได้อีกว่า พุทธศิลป์กรรมจึงมีบทบาทในการสื่อและอธิบายหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาเป็นนามธรรมที่ทำความเข้าใจได้ยาก โดยใช้พุทธศิลป์กรรมทำหน้าที่เป็นสื่อให้เห็นเป็นรูปธรรม ดังนั้นพุทธศิลป์กรรมจึงมีบทบาทอย่างมากในการสื่อหลักคำสอนโดยผ่านงานทัศนศิลป์ด้วยความงามทางสุนทรียศิลป์เพื่อใช้เป็นสัญลักษณ์สำคัญในทางพระพุทธศาสนาได้อย่างน่าสนใจและก่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจในพระพุทธศาสนาได้อย่างถ่องแท้ขึ้น

๒) เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาในงานพุทธสถาปัตยกรรมจะเน้นศึกษาพุทธสถาน เช่น วัด โดยจะศึกษา อุโบสถ และเจดีย์

ทิพย์สุดา ปทุมานนท์ ได้ศึกษาวิจัยเรื่องจิตวิทยาสถาปัตยกรรมสวัสดิ์ ได้อธิบายไว้ว่าการรับรู้ในโลกชีวิตของผู้คนถูกบันทึกอยู่ในลายลักษณ์แห่งศิลปะ ศิลปะอันยิ่งใหญ่ มีการสื่อสารเป็นสาระ อันลึกซึ้งให้รับรู้ได้ ให้รับและให้รู้ได้ ศิลปินผู้ฝึกฝนการสังเกตสังกานในสนามแห่งการมองหรือใน “Visual Field” จะแสดงให้เห็นรูปแบบที่เป็นกรอบแห่งพฤติกรรมของเขาอยู่ และจะแสดงบทบาทเป็นผู้วิจารณ์ หรือประเมินคุณค่าแห่งวัฒนธรรมที่เขาอาศัยอยู่ในวงกว้างๆ อีกทั้งยังวิจารณ์เหตุการณ์แห่ง

^{๒๕๔} พุทธทาสภิกขุ, ภาษาคน ภาษาธรรม, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๕๑), หน้า ๓๕.

^{๒๕๕} จารุวรรณ พึ่งเพียร ผศ.ดร., พุทธศิลป์, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๓-๔.

ปรากฏการณ์ ชีวิตผู้คนต่างๆ ซึ่งสะสมขึ้นเป็นคุณภาพ แห่งสังคมวัฒนธรรมองค์รวมของสังคมนั้นๆ อีกด้วย^{๒๕๖}

ภารกิจของสถาปนิกนั้น มีความสำคัญอยู่รอบๆ คำถามที่ว่า ทำอย่างไรจึงจะสามารถทำให้สถาปัตยกรรมที่เราได้ออกแบบมานั้น บังเกิดขึ้นเป็นอาหารแห่งชีวิตจิตใจ บังเกิดขึ้นเป็นอาหารและอาหารแห่งชีวิตจิตใจ เป็นที่ซึ่งมนุษย์แสวงหาความเป็นตัวเองท่ามกลางความอาหาร ในการอยู่ร่วมกันกับคนอื่นในโลกนี้อย่างมีความสุข มีความเข้าใจในเรื่องความเป็นมนุษย์และชีวิตจิตใจของเขา เหล่านี้ล้วนเป็น พื้นฐานความรู้อย่างหนึ่ง อย่างสำคัญของสถาปนิก^{๒๕๗}

สถาปัตยกรรม หากสรรค์ สร้างขึ้น ให้มีความหมายสำหรับชีวิตอันหลากหลายของมนุษย์แล้ว จะต้องวางตัวอยู่ด้วยการมีความหลากหลาย หลากหลายที่จะเป็น เป็นบ้านต่างๆ .ให้ความเป็นมนุษย์ในมิติต่างๆ ได้เข้าอาศัยสถาปัตยกรรมเป็นอารมณ์แห่งชีวิต ครั้นเมื่อเขาต้องจากไปก็มีความอาวรณ์ที่จะกลับคืนมา ในขณะที่เดียวกันได้มีอาลัยในการเข้าอาศัยอยู่ และได้มีโอกาสอ่านเรื่องราวของชีวิตตนในนั้นได้อย่างไม่รู้จักเบื่อ ไม่รู้จักหน่าย ไม่รู้จัก ในสถาปัตยกรรมที่เป็นบ้าน ในโลกนี้เป็นบ้าน บ้านแห่งชีวิตจิตใจมนุษย์^{๒๕๘}

วิมลสิทธิ์ หรยางกูร ได้ศึกษาวิจัยเรื่องจิตวิทยาสภาพแวดล้อม มูลฐานการสร้างสรรคและจัดการสภาพแวดล้อมน่ายู่อาศัย Environmental Psychology, A Basic for Creation and Management of Live.ble Environment ได้อธิบายไว้ว่า การสร้างสรรคกับการออกแบบ (Creative and Design) สถาปนิกที่มีจิตสำนึกในการสร้างสรรคเอกลักษณ์ไทยในงานสถาปัตยกรรมที่ก่อสร้างด้วยเทคโนโลยีสมัยใหม่ ย่อมพยายามคิดค้นในการสร้างสรรคสถาปัตยกรรมไทยสมัยใหม่ โดยมีการประยุกต์เอกลักษณ์ไทยในผลงานออกแบบได้อย่างลงตัว ดังเช่นในกรณีที่มีการลดทอนรายละเอียดของรูปแบบไทยประเพณีลงและมีรูปแบบที่เรียบง่าย ที่สามารถลดค่าก่อสร้างลง ทั้งภาพลักษณ์ภายนอกและภายใน เหมาะกับเป็นพระอุโบสถในพุทธศาสนาสำหรับชุมชนโดยรอบในยุคปัจจุบัน การสร้างสถาปัตยกรรมไทยสมัยใหม่ เช่นการใช้ฉนวนกันความร้อนบางส่วนของอาคาร การใช้หลักกลศาสตร์ของการไหล ฯลฯ ผสมผสานกับการใช้วิธีการทางธรรมชาติจากภูมิปัญญาไทยจัดเป็นงานสร้างในอีกมิติหนึ่งที่อาจนำไปสู่นวัตกรรม^{๒๕๙}

^{๒๕๖} ทิพย์สุดา ปทุมานนท์, รศ. ดร., **จิตวิทยาสถาปัตยกรรม สวัสดิ์**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๘๗.

^{๒๕๗} ทิพย์สุดา ปทุมานนท์, รศ. ดร., **จิตวิทยาสถาปัตยกรรม สวัสดิ์**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๘๗.

^{๒๕๘} ทิพย์สุดา ปทุมานนท์, รศ. ดร., **จิตวิทยาสถาปัตยกรรม สวัสดิ์**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๑๔.

^{๒๕๙} วิมลสิทธิ์ หรยางกูร, รศ. ดร. และคณะ, **จิตวิทยาสภาพแวดล้อม มูลฐานการสร้างสรรคและจัดการสภาพแวดล้อมน่ายู่อาศัย**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๑๒๗.

เอ็น รามจันท์ ได้ศึกษาวิจัยเรื่องพุทธศิลป์ในโลกพุทธศาสนา ได้อธิบายไว้ว่าถ้าพระพุทธรูปศาสนาในอินเดีย เช่น ถ้ำกาลิ ถ้ำกันเทรี ถ้ำภาษา ถ้ำอชันตะ มีจิตรกรรมและประติมากรรมมากมาย ส่วนมากแสดงเกี่ยวกับ พุทธกิจ พุทธประวัติ ชาดกและที่มีคติอื่นๆ^{๒๖๐}

๓ ศตวรรษก่อนพระไครสต์อุบัติ และอีก ๓ ศตวรรษ หลังจากนั้น เป็นระยะเวลาที่ประเทศอินเดียได้รับความเจริญเกี่ยวกับศิลปะและวัฒนธรรมทางพุทธศาสนาอย่างสูง มีสตูปและเจดีย์เป็นจำนวนมาก ซึ่งสร้างขึ้นในสมัยนี้ประดับประดาไปด้วยภาพแกะสลักเรื่องพุทธประวัติและชาดก ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ก็ได้เกิดศิลปะผสม คือผสมระหว่างกรีกและโรมัน เจริญขึ้น เรียกศิลปะแบบคันธาระ^{๒๖๑}

วิมล จิโรจพันธุ์ ได้ศึกษาวิจัยเรื่องมรดกทางวัฒนธรรมภาคเหนือ ได้อธิบายไว้ว่าสถาปัตยกรรมหรือสิ่งก่อสร้างของสุโขทัย มีลักษณะใกล้เคียงกับศิลปะล้านนา สถาปัตยกรรมที่เกี่ยวข้องกับวัดมีมากมายรู้จักกันอยู่ทั่วไปว่าเป็นเมืองสถาปัตยกรรมแห่งโบราณสถาน มีหลายรูปแบบ ทั้ง โบสถ์ วิหาร เจดีย์ ปรากฏ เป็นต้น โดยเฉพาะเจดีย์มีหลายรูปแบบ

เจดีย์ในสุโขทัยได้รับอิทธิพลแบบอย่างมาจากแหล่งต่างๆกัน เช่น อินเดีย ลังกา ขอม มอญ และจากสกุลช่างทางภาคใต้ คือเมืองนครศรีธรรมราชและไชยา ช่างสุโขทัยได้พยายามดัดแปลงรูปแบบ ให้มีลักษณะแบบอย่างผสมกลมกลืนเป็นของตนเอง คือถือหลักรู้จักรับและปรับปรุงจึงเป็นผลให้ศิลปกรรมสุโขทัยมีลักษณะเฉพาะตัวเป็นที่รู้จักของชาวโลกทั่วไป^{๒๖๒}

สันติรักษ์ ประเสริฐสุข ได้ศึกษาวิจัยเรื่องสุนทรียศาสตร์และทฤษฎีสถาปัตยกรรมตะวันตก: จากคลาสสิกถึงดีคอนสตรัคชัน (Aesthetic and Theory of Western Architecture: From Classic to Deconstruction) ได้อธิบายไว้ว่า เนื่องจากสถาปัตยกรรมเป็นผลมาจากการแสดงออกซึ่งการรับรู้และความรู้สึกเหมือนกับงานศิลปะแขนงอื่น ดังนั้นปรัชญาสถาปัตยกรรม (Philosophy of Architecture) จึงเป็นการนำเอาปรัชญาบริสุทธิ์ไปตีความสุนทรียศาสตร์ในเชิงสถาปัตยกรรม การพยายามศึกษาถึงปรัชญาทางสถาปัตยกรรมจึงหมายถึงการเรียนรู้ในทฤษฎี หรือกฎเกณฑ์ย่อยๆ ซึ่งส่งผลให้สถาปัตยกรรมก้าวข้ามเข้าไปสู่ความงาม และนำไปสู่คำตอบต่อปัญหาทางปรัชญาทางสถาปัตยกรรมในเรื่องของความงามทางสถาปัตยกรรมคืออะไร และทำอย่างไรที่สถาปนิก

^{๒๖๐} ที่ เอ็น รามจันท์, พุทธศิลป์ในโลกพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร: มหามงกุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑-๓.

^{๒๖๑} ที่ เอ็น รามจันท์, พุทธศิลป์ในโลกพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร: มหามงกุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑-๓.

^{๒๖๒} วิมล จิโรจพันธุ์, มรดกทางวัฒนธรรมภาคเหนือ, (กรุงเทพมหานคร: แปลนพริ้นติ้ง, ๒๕๕๑), หน้า ๑๐๔.

และนักออกแบบทั้งหลายจะเข้าถึงความงามดังกล่าวนั้นได้เหมือนกัน ซึ่งทฤษฎีแต่ละทฤษฎีก็มีข้อจำกัดในการนำไปอธิบายต่อปัญหาทางปรัชญาได้ไม่เหมือนกัน^{๒๖๓}

การอธิบายถึงปรัชญาทางสถาปัตยกรรมในเชิงสุนทรียศาสตร์ดังกล่าวให้ชัดเจนยิ่งขึ้นจึงจำเป็นต้องศึกษาถึงทฤษฎีทางรูปทรง (Theory Form) เป็นประการสำคัญเนื่องจากรูปทรงทางสถาปัตยกรรม (Architecture Form) เป็นองค์ประกอบหลักทางกายภาพที่แสดงถึงสถานะของการก่อรูป (Embodiment) หรือการดำรงอยู่ (Existence) ของสถาปัตยกรรมอย่างชัดเจน และเป็นรูปทรงองค์ประกอบเชิงรูปธรรมที่ไม่เพียงแต่แสดงออกถึงประโยชน์ใช้สอยเท่านั้น แต่ยังสามารถสื่อสารถึงความหมาย (Meaning) และการรับรู้ได้ถึงความงามและความไม่งามในเชิงสุนทรียศาสตร์อีกด้วย^{๒๖๔}

นอกจากนี้ อีกประเด็นหนึ่งที่สำคัญอย่างยิ่งที่ต้องศึกษาได้แก่ ปัญหาของอัตวิสัยและภววิสัย (Subject-object Problem) ซึ่งเป็นรากฐานที่สำคัญของทฤษฎีทางรูปทรงตลอดประวัติศาสตร์ของสถาปัตยกรรมตะวันตก และจำเป็นต้องศึกษาก้าวข้ามไปถึงพหุพจน์ของศาสตร์แขนงอื่นๆ ด้วย เช่น ประวัติศาสตร์การวิจารณ์ ทฤษฎี จิตวิทยา และสังคมวิทยา เพื่อจะอธิบายคุณค่าของปรัชญาสถาปัตยกรรมในเชิงสุนทรียศาสตร์ได้ครบถ้วน^{๒๖๕}

สรุปได้ว่าอาจารย์ทิพย์สุดา ปทุมานนท์และอาจารย์วิมลสิทธิ์ หรยางกูร ให้ความสำคัญคิดว่า จิตวิทยาสถาปัตยกรรมและจิตวิทยาสถาปัตยกรรมกับสิ่งแวดล้อม อธิบายถึงการรับรู้ของมนุษย์ที่อยู่ในลายลักษณ์แห่งศิลปะ ที่มีการสื่อสารมีนัยยะ ตีความอันมีสาระ ที่ศิลปินพยายามจะสื่อสารให้รับรู้ได้ ให้รับและให้รู้ได้ ผ่านการมองด้วย “Visual Field” สถาปนิกจะต้องออกแบบด้วยความเข้าใจจิตใจของผู้อยู่อาศัย เพื่อให้สอดคล้องกับชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คนในสังคมและการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข การออกแบบรังสรรค์สถาปัตยกรรม จะต้องมีความหมายสำหรับชีวิตอันหลากหลายของมนุษย์ผู้อยู่อาศัยและใช้ประโยชน์สถาปัตยกรรมคือบ้านแห่งจิตใจมนุษย์ นอกจากนี้การสร้างสรรค์การออกแบบในเชิงการมีวัฒนธรรมร่วม จะต้องพยายามคิดค้นสร้างสรรค์โดยมีการประยุกต์เอกลักษณ์ไทยในผลงานการออกแบบได้อย่างลงตัว ตัวอย่างเช่น พระอุโบสถในพระพุทธศาสนาสำหรับชุมชนในยุคปัจจุบัน

สรุปว่าเอ็น รัมจันท์และวิมล จิโรจพันธุ์ ได้อธิบายไว้ว่าพุทธศิลป์ในโลกพุทธศาสนา ได้มีค้นพบและศึกษาถ้าพระพุทธศาสนาในอินเดีย เช่น ถ้ำอชันตะ มีจิตรกรรมและประติมากรรมมากมายส่วนมากแสดงเกี่ยวกับ พุทธกิจ พุทธประวัติ ชาดกและที่มีคติอื่นๆ ประเทศอินเดียได้รับความเจริญ

^{๒๖๓} สันติรักษ์ ประเสริฐสุข, ผศ., สุนทรียศาสตร์และทฤษฎีสถาปัตยกรรมตะวันตก: จากคลาสสิกถึงดีคอนสตรัคชัน (Aesthetic and Theory of Western Architecture: From Classic to Deconstruction), (กรุงเทพมหานคร: แปลนพรีนติ้ง, ๒๕๕๓), หน้า ๘-๙.

^{๒๖๔} ที เอ็น รัมจันท์, พุทธศิลป์ในโลกพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร: มหามงกุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๘-๙.

^{๒๖๕} ที เอ็น รัมจันท์, พุทธศิลป์ในโลกพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร: มหามงกุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๘-๙.

เกี่ยวกับศิลปะและวัฒนธรรมทางพุทธศาสนาอย่างสูง มีstup และเจดีย์เป็นจำนวนมาก ซึ่งสร้างขึ้นในสมัยนี้ประดับประดาไปด้วยภาพแกะสลักเรื่องพุทธประวัติและชาดก ส่วนในประเทศไทย สถาปัตยกรรมหรือสิ่งก่อสร้างของสุโขทัย มีลักษณะใกล้เคียงกับศิลปะล้านนา สถาปัตยกรรมที่เกี่ยวข้องกับวัดมีมากมาย มีหลายรูปแบบทั้ง โบสถ์ วิหาร เจดีย์ ปราสาท เป็นต้น โดยเฉพาะเจดีย์มีหลายรูปแบบ เจดีย์ในสุโขทัยได้รับอิทธิพลแบบอย่างมาจาก อินเดีย ลังกา ขอม มอญ และจากสกุลช่างเมืองนครศรีธรรมราชและไชยา ซึ่งมีการดัดแปลงรูปแบบ ให้มีลักษณะแบบอย่างผสมกลมกลืนเป็นของตนเอง จึงเป็นผลให้ศิลปกรรมสุโขทัยมีลักษณะเฉพาะตัว

สรุปได้ว่าสันติรักษ์ ประเสริฐสุข ได้ศึกษาวิจัยเรื่องสุนทรียศาสตร์และทฤษฎีสถาปัตยกรรมตะวันตก ได้อธิบายไว้ว่า เนื่องจากสถาปัตยกรรมเป็นผลมาจากการแสดงออกซึ่งการรับรู้และความรู้สึกเหมือนกับงานศิลปะแขนงอื่น ดังนั้นปรัชญาสถาปัตยกรรม จึงเป็นการนำเอาปรัชญาบริสุทธิ์ไปตีความสุนทรียศาสตร์ในเชิงสถาปัตยกรรม ซึ่งส่งผลให้สถาปัตยกรรมก้าวข้ามเข้าไปสู่ความงาม การอธิบายถึงปรัชญาทางสถาปัตยกรรมในเชิงสุนทรียศาสตร์ดังกล่าวให้ชัดเจนยิ่งขึ้นจึงจำเป็นต้องศึกษาถึงทฤษฎีทางรูปทรง และเป็นรูปทรงองค์ประกอบเชิงรูปธรรมที่ไม่เพียงแต่แสดงออกถึงประโยชน์ใช้สอยเท่านั้น แต่ยังสามารถสื่อสารถึงความหมาย(Meaning) และการรับรู้ได้ถึงความงามและความไม่งามในเชิงสุนทรียศาสตร์อีกด้วย นอกจากนี้ อีกประเด็นหนึ่งที่สำคัญอย่างยิ่งที่ต้องศึกษาได้แก่ ปัญหาของอตวิสัยและภววิสัย ซึ่งเป็นรากฐานที่สำคัญของทฤษฎีทางรูปทรงตลอดประวัติศาสตร์ของสถาปัตยกรรมตะวันตก

๓) เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาและบทบาทของพุทธธรรมตามแนวทางพุทธจิตวิทยาที่มีความเกี่ยวเนื่องกับงานเอกสารข้อ (ก) และข้อ (ข)

พระธรรมปิฎก ได้ศึกษาวิจัยเรื่องหลักโยนิโสมนสิการ/ปรโตโมหะ ท่านอธิบายไว้ว่า ในการดำเนินการงานเกี่ยวกับการศึกษา จุดที่สำคัญและควรเน้นเป็นพิเศษคือเรื่องของ สัมมาทิฎฐิที่เป็นจุดเริ่มต้น เป็นแหล่งที่มาของการศึกษา คำที่พูดว่า “ให้การศึกษา” ก็อยู่ที่ปัจจัย ๒ ประการนี้เอง ส่วนกระบวนการของการศึกษา ที่เรียกว่า ศิล สมาธิและปัญญานั้น เพียงแต่รู้เข้าใจไว้ เพื่อจัดสภาพแวดล้อมให้เกื้อกูล และคอยเสริมคุ่มกระตุ้นเร้าให้เนื้อหาการศึกษานั้นดำเนินไปตามกระบวนการนั้น^{๒๖๖}

สัมมาทิฎฐิ หมายถึง ทางเกิดแห่งแนวคิดที่ถูกต้องหรือต้นทางของความดีงามทั้งปวง ซึ่งปัจจัยให้เกิดสัมมาทิฎฐิ คือ ๑. ปรโตโมหะ ๒. โยนิโสมนสิการ โยนิโสมนสิการหรือการใช้ความคิดถูกวิธี คือ การกระทำในใจโดยแยบคาย มองสิ่งทั้งหลายด้วยความคิดพิจารณาสืบค้นถึงต้นเค้า สวหาเหตุผลจนตลอดสายแยกแยะออกพิเคราะห์ดูด้วยปัญญาที่คิดเป็นระเบียบและโดยอุบายวิธีให้เห็นสิ่งนั้นๆ หรือปัญหานั้นๆ ตามสภาวะและตามความสัมพันธ์แห่งเหตุ^{๒๖๗}

^{๒๖๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สหธรรมิก, ๒๕๔๖), หน้า ๑๒๔.

^{๒๖๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สหธรรมิก, ๒๕๔๖), หน้า ๑๒๕.

พระธรรมปิฎก ท่านอธิบายไว้ว่าปรโตโมสะ คือ เสียงจากผู้อื่น การกระตุ้นหรือชักจูงจากภายนอก ซึ่งหมายความว่า การรับฟังคำแนะนำสั่งสอน เล่าเรียนความรู้ สนทนาซักถาม ฟังคำบอกเล่าชักจูงของผู้อื่น โดยเฉพาะการสดับสัทธรรมจากท่านผู้เป็นกัลยาณมิตร^{๒๖๘}

พระพรหมคุณาภรณ์ กล่าวว่า ปรโตโฆชะ แปลว่า เสียงจากอื่น หรือการกระตุ้นชักจูงจากภายนอก ได้แก่ การสั่งสอน แนะนำ การถ่ายทอด การโฆษณา การบอกเล่า ข่าวสาร คำชี้แจงอธิบายจากผู้อื่น ตลอดจนการเรียนรู้ เลียนแบบ จากแหล่งต่างๆ ภายนอกหรืออิทธิพลจากภายนอก^{๒๖๙}

แหล่งการเรียนรู้ที่สำคัญประเภทนี้ คือ ครู อาจารย์ พ่อแม่ เพื่อนญาติคนที่สนิทใกล้ชิดผู้ร่วมงาน เจ้านาย บุคคลที่ได้รับความนิยมในด้านต่างๆ บุคคลที่มีชื่อเสียงในสังคม หนังสือ สื่อมวลชนต่างๆ สถาบันทางวัฒนธรรมและศาสนา เป็นต้น ซึ่งในที่นี้หมายความว่าถึงเฉพาะที่แนะนำไปในทางที่ดีงามถูกต้อง ให้ความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง โดยเฉพาะที่สามารถช่วยนำไปสู่ปัจจัย ๒ ได้^{๒๗๐}

ปัจจัยดังกล่าวนี้ จัดเป็นองค์ประกอบฝ่ายภายนอก ที่เรียกว่า ปัจจัยทางสังคม ผู้ที่มีคุณสมบัติเหมาะสมสามารถทำหน้าที่ปรโตโฆชะได้ดี มีคุณภาพสูง สามารถเรียกว่ากัลยาณมิตร หากผู้ที่เป็นกัลยาณมิตรจะทำหน้าที่ให้ได้ประสิทธิภาพและบรรลุผลสำเร็จในปรโตโฆชะได้นั้นจะต้องสามารถสร้างศรัทธาให้เกิดแก่ผู้ศึกษาได้หรือผู้ที่รับการฝึกและปฏิบัติ จึงเรียกวິธีการเรียนรู้ว่า วิถีการแห่งศรัทธา หากพ่อแม่ ครู อาจารย์ ผู้ซึ่งมีหน้าที่ให้ปรโตโฆชะ แต่ไม่สามารถทำให้ผู้ศึกษาเกิดศรัทธาได้ ตัวอย่างเช่น เด็กๆ เกิดมีศรัทธาต่อแหล่งความรู้ความคิดอื่นมากกว่า เช่น ดาราในสื่อมวลชน ถ้าแหล่งของความรู้ข้อมูลเหล่านั้นให้ปรโตโฆชะที่ผิดพลาดเป็นโทษ ย่อมมีความอันตรายต่อกระบวนการแห่งการศึกษาเรียนรู้ ซึ่งนำมาสู่การศึกษาที่ผิดหรือความไร้การศึกษา^{๒๗๑}

สรุปได้ว่าพระพรหมคุณาภรณ์ อธิบายว่า สัมมาทิฐิ หมายถึง ทางเกิดแห่งแนวคิดที่ถูกต้องหรือต้นทางของความดีงามทั้งปวง ซึ่งปัจจัยให้เกิดสัมมาทิฐิ คือ ๑. ปรโตโมสะ ๒. โยนิโสมนสิการ ปรโตโมสะ คือ เสียงจากผู้อื่น การกระตุ้นหรือชักจูงจากภายนอก ซึ่งหมายความว่า การรับฟังคำแนะนำสั่งสอน เล่าเรียนความรู้ สนทนาซักถาม ฟังคำบอกเล่าชักจูงของผู้อื่น โดยเฉพาะการสดับสัทธรรมจากท่านผู้เป็นกัลยาณมิตร โยนิโสมนสิการหรือการใช้ความคิดถูกวิธี คือ การกระทำในใจโดยแยบคาย มองสิ่งทั้งหลายด้วยความคิดพิจารณาสืบค้นถึงต้นเค้า สาเหตุเหตุผลจนตลอดสาย แยกแยะออกพิเคราะห์ดูด้วยปัญญาที่คิดเป็นระเบียบและโดยอุบายวิธีให้เห็นสิ่งนั้นๆ หรือปัญหานั้นๆ ตามสภาวะและตามความสัมพันธ์แห่งเหตุ

^{๒๖๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สหธรรมิก, ๒๕๔๖), หน้า ๑๒๕.

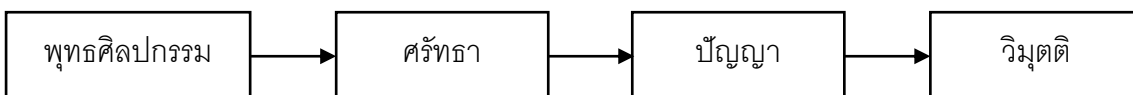
^{๒๖๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย, (พิมพ์ครั้งที่ ๓๒. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม์, ๒๕๕๕), หน้า ๖๑๔

^{๒๗๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สหธรรมิก, ๒๕๔๖), หน้า ๖๑๔.

^{๒๗๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สหธรรมิก, ๒๕๔๖), หน้า ๖๑๔.

ศักดิ์ชัย สายสิงห์ ได้ศึกษาวิจัยเรื่องพุทธศิลป์สมัยรัตนโกสินทร์ พัฒนาของงานช่างและแนวคิดที่ปรับเปลี่ยน ท่านอธิบายไว้ว่า งานศิลปกรรมถือเป็นส่วนหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงพัฒนาการทางสังคมโดยเฉพาะงานศิลปกรรมอันเนื่องในพุทธศาสนา พุทธศิลป์ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นสืบทอดมาจากงานแบบแผนประเพณีในสมัยอยุธยาตอนปลาย เรียกว่าแบบไทยประเพณี เมื่อกระแสวัฒนธรรมตะวันตกเริ่มมีบทบาทมากขึ้นทำให้โลกทัศน์ทางสังคมเปลี่ยนไป งานศิลปกรรมจึงมีการปรับเปลี่ยนครั้งสำคัญที่เข้าสู่ยุคที่เรียกว่า สังคมนิยมและตั้งแต่วราชกาลที่ ๕ เป็นต้นมางานศิลปกรรมจึงพัฒนามาสู่ศิลปะในยุคปัจจุบัน ที่เป็น ศิลปะร่วมสมัยและเป็นศิลปะสมัยใหม่^{๒๗๒}

ในการศึกษาครั้งนี้ แสดงให้เห็นถึงการแสดงออกทางศิลปะที่มีการปรับเปลี่ยนตามแนวความคิด หรือคติการสร้างในแต่ละยุคสมัย พุทธศิลปกรรมคือ สื่อนำมาศรัทธา และในทางตรงข้าม พุทธศิลปกรรมจึงเป็นเสมือนประจักษ์พยานแห่งความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธรูปของพุทธศาสนิกชน ความสำคัญของงานพุทธศิลปกรรม แสดงเป็นแผนภาพได้ดังนี้^{๒๗๓}

หลักคำสอนที่มีอิทธิพลต่อการสร้างงานพุทธศิลปกรรม

บูชา^{๒๗๔} ประกอบด้วยวัน อามิสบูชา คือการบูชาด้วยสิ่งของ และปฏิบัติบูชา คือการบูชาด้วยการปฏิบัติธรรมตามคำสอนของพระพุทธรูป ความหมายและที่มา อธิบายถึงคำสอนเรื่องการบูชา ปรากฏในมงคลสูตรว่า “การบูชาบุคคลหรือสิ่งที่ควรบูชา เป็นอุดมมงคล” การสร้างสถูป เจดีย์ พระปรารค์ พระพุทธรูปขึ้น เพื่อเป็นวัตถุแห่งการบูชา การบูชา จึงมีอิทธิพลต่อการสร้างพุทธศิลปกรรมประเภท สถาปัตยกรรม ได้แก่ พระสถูป เจดีย์ พระปรารค์ พระประติมากรรม ได้แก่ พระพุทธรูป จิตรกรรม ได้แก่ จิตรกรรมฝาผนังในโบสถ์ วิหาร หอไตร

ทศบารมี^{๒๗๕} ประกอบด้วย ทาน ศีล เนกขัมมะ ปัญญา วิริยะ ขันติ สัจจะ อธิฐาน เมตตา อุเบกขา คุณธรรมที่พระโพธิสัตว์บำเพ็ญในแต่ละชาติอย่างยั้งยวด เป็นตัวอย่างแห่งการทำคุณงามความดีของพุทธบริษัท ทศบารมีมีอิทธิพลต่อการสร้างพุทธศิลปกรรมประเภท พุทธประติมากรรมและพุทธจิตรกรรม

^{๒๗๒} ศักดิ์ชัย สายสิงห์, พุทธศิลป์สมัยรัตนโกสินทร์ พัฒนาของงานช่างและแนวคิดที่ปรับเปลี่ยน, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, ๒๕๕๖), หน้า ๑๓๒.

^{๒๗๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สหธรรมิก, ๒๕๔๖), หน้า ๑๓๒.

^{๒๗๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๘๖.

^{๒๗๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สหธรรมิก, ๒๕๔๖), หน้า ๑๘๐-๑๘๑.

ความเชื่อ^{๒๗๖} พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์ พระธรรมปิฎก (ประยูร ปยุตโต) ได้ให้ความหมายของคำว่า “ความเชื่อ” ในพุทธศาสนาที่ตรงกับภาษาบาลีว่า “สัทธา” และตรงกับ ภาษาสันสกฤตว่า “ศรัทธา” ไว้ว่า เชื่อในสิ่งที่ควรเชื่อ ความเชื่อที่ประกอบด้วยเหตุผล ความมั่นใจ ในความจริง ความดี สิ่งดีงาม และในการทำความดี ซึ่งประกอบด้วย ๔ อย่างคือ ๑. กัมมสัทธา (เชื่อกรรม) ๒. วิปากสัทธา (เชื่อผลของกรรม) ๓. กัมมัสมกตาสัทธา (เชื่อว่าสัตว์มีกรรมเป็นของตน) ๔. ตถาคตโพธิสัทธา (เชื่อปัญญาตรัสรู้ของตถาคต)

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงให้ความหมายของสัทธา ว่า “ความเชื่อ” และทรงให้ความหมายของคำว่า “สัทธาสัมปทา” หมายถึง ถึงพร้อมด้วยศรัทธา คือเชื่อสิ่งที่ควรเชื่อ เช่น เชื่อว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว เป็นต้น^{๒๗๗}

ดังนั้นสรุปได้ว่าความเชื่อทางพระพุทธศาสนาของชาวพุทธจึงกล่าวได้ว่า ความเชื่อทางศาสนาเป็นฐานเบื้องต้นของการปฏิบัติธรรม พุทธศาสนาไม่ขึ้นนำความเชื่อ ประเภทมงาย เพราะความเชื่อที่เกิดจากความมงายทำให้เดินผิดทางและหลงผิด ความเชื่อที่ถูกต้องนั้นควร ตั้งอยู่บนฐานของปัญญา ผู้เชื่อต้องใช้ปัญญาและเหตุผลที่เป็นแนวคิดของตนเอง ให้นึกคิดให้เห็นชัดแล้วจึงเชื่อ จากความหมายและพรรณษะต่างๆจึงสรุปได้ว่า ความเชื่อในพุทธศาสนา หมายถึง เชื่อสิ่งที่ ควรเชื่อ เชื่ออย่างมีเหตุผล ไม่เชื่ออย่างมงาย เช่น เชื่อว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว คือเชื่อเรื่องกฎแห่ง กรรม หรือเชื่อเรื่องบุญและบาป เป็นต้น และประการสำคัญ ความเชื่อทางศาสนาถือเป็นปทัฏฐานที่สำคัญยิ่งต่อการปฏิบัติธรรมขั้นสูงต่อไป

๓) เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาและบทบาทของทฤษฎีทางตะวันตกที่มีความเกี่ยวข้องกับคุณนิพนธ์เรื่องปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านงานพุทธศิลปกรรม

John Flavell^{๒๗๘} ได้ศึกษาวิจัยเรื่องการรู้คิดและปัญญา ได้อธิบายไว้ว่าความรู้ที่ก่อให้เกิดการจดและจำ จนเกิดเป็นปัญญาระดับสูงสุดของการเรียนรู้นั้นมีอยู่จริง เราเรียกว่า "อภิปัญญา" หรือ การรู้คิด (MetaCognition) John Flavell อธิบายว่า "อภิปัญญา" หรือ การรู้คิด (MetaCognition) หมายถึง ความรู้ส่วนตัวของแต่ละคนต่อสิ่งที่ได้เรียนรู้หรือสิ่งที่ตนรู้ (Knowing) แตกต่างจาก Cognitive ซึ่งหมายถึง การรู้คิด หรือปัญญาที่เกิดจากจากเรียนรู้อะไรก็ตามด้วยความเข้าใจ “การรู้คิด” และ “อภิปัญญา” นั้น เป็นกระบวนการคิดของคนๆ หนึ่งที่เป็นเหตุเป็นผล เป็น

^{๒๗๖} พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๑๑๒.

^{๒๗๗} พระราชเทวี(สมพงษ์ พรหมวโส), สัททาวีเสวคคหะ, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ประดิษฐ์, ๒๕๓๖), หน้า ๑๒๗.

^{๒๗๘} John Flavell, (๑๙๗๙), Metacognition Theory: Theories of Learning in Educational Psychology, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.lifecirclesinc.com/Learningtheories/constructivism/flavell.html> [๔ เม.ย. ๒๕๕๘].

การรู้จักคิดวิเคราะห์ จัดระบบคิดของตนเอง มีแหล่งเสาะหาข้อมูลเพื่อนำมาประมวลประกอบการตัดสินใจได้ด้วยตนเอง ซึ่งกระบวนการคิดแบบนี้มีอยู่ในทุกเพศทุกวัย

นอกจากนี้ ”การรู้จักคิด” และ ”อภิปัญญา” ยังเป็นการศึกษาค้นคว้าให้รู้ถึงเหตุผลของการตัดสินใจว่าเหตุใดคนๆ หนึ่งจึงได้ตัดสินใจทำเช่นนั้น มีอะไรมาคลอใจ(เหตุผล)เขามีระบบคิดหรือวิธีคิดอย่างไร และการที่คนๆ หนึ่งเลือกที่จะเชื่อเรื่องนั้นก็เป็สิ่งแวดลอมที่เป็นได้ทั้งปัจจัยภายในตัวบุคคลที่ได้มีประสบการณ์หรือการเรียนรู้มาก่อนและเป็นได้ทั้งปัจจัยภายนอกที่เข้ามา มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจของคนๆ หนึ่ง เช่น พ่อแม่ผู้ปกครองของเด็กก่ยอมีอิทธิพลเหนือการตัดสินใจของเด็ก เป็นต้น^{๒๗๙}

”การรู้จักคิด” และ ”อภิปัญญา” นั้น จำกัตอยู่กับคนที่หมั่นพิจารณาไตร่ตรองถึงเหตุผลเรื่องราวต่างๆ ที่เกิดขึ้นอยู่รอบตัว แสดงว่า ”การรู้จักคิด” และ ”อภิปัญญา” เป็นเรื่องที่ฝึกฝนกันได้ ซึ่งต้องหมั่นฝึกฝน โดยการศึกษาเรียนรู้ในระบบโรงเรียนก็เป็นพื้นฐานหนึ่งที (อาจจะ) ทำให้คนๆ หนึ่งเกิด ”การรู้จักคิด” และ ”อภิปัญญา” ได้ แต่คนที่ ”การรู้จักคิด” และ ”อภิปัญญา” แล้วนั้นจะไม่หลงเชื่ออะไรที่ไม่มีเหตุผล ไม่ทะเล่ลู่โปรง หรือ...รู้แจ้งเห็นจริง^{๒๘๐}

เป็นศาสตร์ที่ศึกษาเกี่ยวกับระบบของสัญลักษณ์ ที่ปรากฏอยู่ในความคิดของมนุษย์ อันถือเป็นทุกสิ่งทุกอย่างที่อยู่รอบตัวของเรา สัญลักษณ์อาจจะได้แก่ ภาษา รหัส สัญลักษณ์ เครื่องหมาย ฯลฯ หรือหมายถึงสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นมาเพื่อให้ความหมายแทนของจริง ตัวจริง ในตัวบทและในบริบทหนึ่งๆ การจะทำให้คนมี ”การรู้จักคิด” และ ”อภิปัญญา” ได้อย่างไรนั้น เราต้องทำความเข้าใจถึงเรื่อง ”การเรียนรู้การรู้จักคิด” ด้วยการเรียนรู้การรู้จักคิด (cognitive learning) หมายถึง กระบวนการเรียนรู้ที่เกี่ยวข้องกับกลไกทางสมอง ประกอบด้วย การรับรู้ การคิดการเข้าใจ การใช้เหตุผล การตัดสินใจ การวางแผน การจำ จินตนาการ เป็นต้น^{๒๘๑}

การเรียนรู้การรู้จักคิด (cognitive learning) เป็นการเรียนรู้ที่ครอบคลุมการเรียนรู้เกี่ยวกับกระบวนการรู้จักคิด (learning about cognition of thinking) การเรียนรู้โดยใช้กระบวนการคิด (learning through thinking) และ การคิดเกี่ยวกับการคิดของตน (thinking about thinking) หรือ อภิปัญญา (metacognition)^{๒๘๒}

การเรียนรู้เกี่ยวกับกระบวนการรู้จักคิดเป็นการศึกษาเกี่ยวกับกระบวนการทางสมองของบุคคลในการคิดและเรียนรู้เรื่องต่างๆ เช่น การใช้เหตุผล การตัดสินใจ การแก้ปัญหาซึ่งมักได้รับอิทธิพลจากสิ่งแวดล้อมทั้งจากภายนอกและภายในตัวบุคคล การเรียนรู้โดยใช้กระบวนการคิดเป็นการ

^{๒๗๙} Ibid., p.1.

^{๒๘๐} Ibid., p.1.

^{๒๘๑} Ibid., p.2.

^{๒๘๒} John Flavell, (๑ ๙ ๗ ๙), **Metacognition Theory: Theories of Learning in Educational Psychology**, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.lifecirclesinc.com/Learningtheories/constructivism/flavell.html> [๔ เม.ย. ๒๕๕๘].

เรียนรู้ที่เน้นการใช้กระบวนการรู้คิดของผู้เรียนโดยนำความรู้เกี่ยวกับกระบวนการรู้คิดมาใช้ในการส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้เรียนและยังมีความรู้เกี่ยวกับทักษะการคิดอีกจำนวนมากที่ผู้สอนสามารถนำมาสอนและฝึกฝนผู้เรียน เช่น ทักษะการคิดวิเคราะห์ การคิดสังเคราะห์ การคิดเชิงโมโนทัศน์ การคิดเชิงระบบการคิดไตร่ตรอง ทั้งนี้ ทักษะกระบวนการคิดต่าง ๆ ดังกล่าวล้วนเป็นทักษะที่จำเป็นต่อการเรียนรู้ทั้งสิ้น^{๒๘๓}

ส่วนการคิดเกี่ยวกับการคิดของตนเป็นความรู้ของแต่ละบุคคลที่เกี่ยวกับกิจกรรมทางปัญญาของตนและความสามารถที่จะควบคุมและประเมินการคิดของตนเองการคิดเกี่ยวกับการคิดนับเป็นองค์ประกอบสำคัญของการเรียนรู้อย่างมีประสิทธิภาพ ความรู้ความเข้าใจและความสามารถในการเรื่องนี้สามารถช่วยให้ผู้เรียนควบคุม กำกับกระบวนการทางปัญญาของตนได้การพัฒนาความสามารถในการคิดเกี่ยวกับการคิดของตน^{๒๘๔}

สรุป John Flavell ได้ศึกษาวิจัยเรื่องการรู้คิดและปัญญา ได้อธิบายไว้ว่าความรู้ที่ก่อให้เกิดการจดและจำ จนเกิดเป็นปัญญาระดับสูงสุดของการเรียนรู้นั้นมีอยู่จริง เราเรียกว่า "อภิปัญญา" หรือ การรู้คิด (MetaCognition) "อภิปัญญา" หรือ การรู้คิด (MetaCognition) หมายถึง ความรู้ส่วนตัวของแต่ละคนต่อสิ่งที่ได้เรียนรู้หรือสิ่งที่ตนรู้ (Knowing) แตกต่างจาก Cognitive ซึ่งหมายถึง การรู้คิด หรือปัญญาที่เกิดจากจากเรียนรู้อะไรก็ตามด้วยความเข้าใจ การเรียนรู้เกี่ยวกับกระบวนการรู้คิดเป็นการศึกษาเกี่ยวกับกระบวนการทางสมองของบุคคลในการคิดและเรียนรู้เรื่องต่างๆ เช่น การใช้เหตุผล การตัดสินใจ การแก้ปัญหาซึ่งมักได้รับอิทธิพลจากสิ่งแวดล้อมทั้งจากภายนอกและภายในตัวบุคคล การเรียนรู้โดยใช้กระบวนการคิดเป็นการเรียนรู้ที่เน้นการใช้กระบวนการรู้คิดของผู้เรียนโดยนำความรู้เกี่ยวกับกระบวนการรู้คิดมาใช้ในการส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้เรียนและยังมีความรู้เกี่ยวกับทักษะการคิดอีกจำนวนมากที่ผู้สอนสามารถนำมาสอนและฝึกฝนผู้เรียน

สรณี วงศ์เปี้ยสัจจ ได้ศึกษาวิจัยเรื่องสัญวิทยา ได้อธิบายไว้ว่า สัญวิทยา^{๒๘๕} เป็นศาสตร์ที่ศึกษาเกี่ยวกับระบบของสัญลักษณ์ ที่ปรากฏอยู่ในความคิดของมนุษย์ อันถือเป็นทุกสิ่งทุกอย่างที่อยู่รอบตัวของเรา สัญลักษณ์อาจจะได้แก่ ภาษา รหัส สัญลักษณ์ เครื่องหมาย ฯลฯ หรือหมายถึงสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นมาเพื่อให้มีความหมายแทนของจริง ตัวจริง ในตัวบทและในบริบทหนึ่งๆ

คำว่า “ สัญวิทยาหรือสัญศาสตร์ ” (Semiology และ Semiotics) ทั้งสองคำนี้มีรากศัพท์มาจากภาษากรีกคำเดียวกันคือ Semeion ที่แปลว่า Sign หรือสัญญาณ ซึ่งสัญวิทยาหรือสัญ

^{๒๘๓} Ibid., p3.

^{๒๘๔} Ibid., p.3.

^{๒๘๕} สรณี วงศ์เปี้ยสัจจ, “วาทกรรมสื่อโฆษณาการท่องเที่ยว: ภาพแทน ตัวตน และความเป็นไทย”, (เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๔), หน้า ๘๒.

ศาสตร์ เป็นการศึกษาเกี่ยวกับเครื่องหมายและสัญลักษณ์ ทั้งสองคำนี้ต่างมีเอกลักษณ์และถูกรวมอยู่ในระบบของเครื่องหมาย ซึ่งรวมถึงการศึกษาว่าความหมายของมันถูกสร้างและถูกเข้าใจอย่างไร^{๒๘๖}

บางครั้งนักสัญวิทยาทำการตรวจสอบว่า สิ่งมีชีวิตสร้างความหมายและปรับใช้อย่างเหมาะสมอย่างไรในโลก ทฤษฎี สัญศาสตร์ในระดับทั่วไปจะกล่าวถึงเครื่องหมาย ที่ศึกษาในแง่ของการสื่อสารของสารสนเทศในสิ่งมีชีวิต

คำว่าสัญวิทยา (Semiology) เป็นคำที่ตั้งขึ้นโดยนักภาษาศาสตร์ ที่มีชื่อว่า Ferdinand de Saussure (ค.ศ. 1857-1913) Saussure แบ่งสัญ ญะ ออกเป็น ๒ ส่วน ส่วนแรกคือ รูปสัญ ญะ (Signifier) คือสิ่งที่เราสามารถรับรู้ผ่านประสาทสัมผัส เช่นการมองเห็นตัวอักษร รูปภาพ หรือการได้ยินคำพูดที่เปล่งออกมาเป็นเสียง (acoustic-image) ส่วนที่สองคือ ความหมายสัญ ญะ (Signified) หมายถึงความหมาย คำนิยามหรือความคิดรวบยอด (concept) ที่เกิดขึ้นในใจหรือในความคิดของผู้รับสาร เช่น คำว่า ต้นไม้ ไม่จำเป็นต้องเป็นต้นไม้ที่เฉพาะเจาะจง แต่หมายถึงบริบทที่ถูกสร้างซึ่งทางวัฒนธรรมว่าเป็นต้นไม้มัน กระบวนการทั้งหมดนี้เราเรียกว่า การสร้างความหมาย^{๒๘๗}

สรุปสรณี วงศ์เปี้ยสัจจ ได้ศึกษาวิจัยเรื่องสัญวิทยา ได้อธิบายไว้ว่า สัญวิทยา เป็นศาสตร์ที่ศึกษาเกี่ยวกับระบบของสัญลักษณ์ ที่ปรากฏอยู่ในความคิดของมนุษย์ อันถือเป็นทุกสิ่งทุกอย่างที่อยู่รอบตัวของเรา สัญลักษณ์อาจจะได้แก่ ภาษา รหัส เครื่องหมาย ฯลฯ หรือหมายถึงสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นมาเพื่อให้มีความหมายแทนของจริง ตัวจริง ในตัวบทและในบริบทหนึ่งๆ คำว่าสัญวิทยา (Semiology) แบ่งสัญ ญะ ออกเป็น ๒ ส่วน ส่วนแรกคือ รูปสัญ ญะ (Signifier) คือสิ่งที่เราสามารถรับรู้ผ่านประสาทสัมผัส ส่วนที่สองคือ ความหมาย สัญ ญะ (Signified) หมายถึงความหมาย คำนิยามหรือความคิดรวบยอด (concept) ที่เกิดขึ้นในใจหรือในความคิดของผู้รับสาร เช่น คำว่า ต้นไม้ ไม่จำเป็นต้องเป็นต้นไม้ที่เฉพาะเจาะจง แต่หมายถึงบริบทที่ถูกสร้างซึ่งทางวัฒนธรรมว่าเป็นต้นไม้มัน กระบวนการทั้งหมดนี้เราเรียกว่า การสร้างความหมาย

พุทธจิตวิทยา คำว่า “พุทธจิตวิทยา” หมายถึง การศึกษาพฤติกรรมและกระบวนการทางจิตของมนุษย์ที่ปรากฏในคัมภีร์พระสุตตันตปิฎกและพระอภิธรรมปิฎก พุทธจิตวิทยา มาจากคำว่า พุทธ+จิต+วิทยา พุทธ (Buddhist) แปลว่า รู้ คือรู้ตามหลักแห่งพุทธธรรม ได้แก่ รู้ในแก่นแท้ของพุทธศาสนา คืออริยสัจสี่ ซึ่งเน้นการใช้สติปัญญาในการ แก้ทุกข์หรือปัญหา ตั้งแต่ขั้นต่ำ กลาง และขั้นสูงสุด^{๒๘๘}

“จิต”^{๒๘๙} เป็นภาษามคธ คำว่า “จิต” หมายถึง สิ่งที่เกิดหรือความคิด แต่โดยความหมายของศัพท์ที่แท้จริง คำว่า จิต แปลว่า สภาวะอารมณ์หรือภาวะที่มีความวิจิตรและสร้างสิ่งอื่นให้วิจิตร

^{๒๘๖} จริกิตต์ถณ พริยสุวัฒน์, จิตวิทยาในพระไตรปิฎก, (เลย: โรงพิมพ์บ้านนาอ้อ, ๒๕๒๘), หน้า ๘๓.

^{๒๘๗} จริกิตต์ถณ พริยสุวัฒน์, จิตวิทยาในพระไตรปิฎก, (เลย: โรงพิมพ์บ้านนาอ้อ, ๒๕๒๘), หน้า ๘๔.

^{๒๘๘} จริกิตต์ถณ พริยสุวัฒน์, จิตวิทยาในพระไตรปิฎก, (เลย: โรงพิมพ์บ้านนาอ้อ, ๒๕๒๘), หน้า ๘๔.

^{๒๘๙} จริกิตต์ถณ พริยสุวัฒน์, จิตวิทยาในพระไตรปิฎก, (เลย: โรงพิมพ์บ้านนาอ้อ, ๒๕๒๘), หน้า ๕๐.

ตามตนจิต (Consciousness) คือ ธรรมชาติที่รับรู้อารมณ์ วิทยา (Logos) หมายถึง วิชาที่ว่าด้วยความรู้หรือการศึกษา คำว่า จิตวิทยา (Psychology) ได้มีนักวิชาการการศึกษาได้ให้ความหมายและแนวคิดไว้หลายท่าน ดังนี้

ธีรวุฒิ บุญยโสภณ อธิบายไว้ว่า จิตวิทยา^{๒๙๐} หมายถึง การศึกษาเกี่ยวกับจิตวิญญาณ ของมนุษย์ หรือ พฤติกรรมของมนุษย์ทั้งภายในและภายนอก ด้านความคิด ความรู้สึกการตัดสินใจและการสังเกต แล้วนำมาประยุกต์ใช้กับชีวิตประจำวัน

ปริยาพร วงศ์อนุตรโรจน์ กล่าวกว่า จิตวิทยา^{๒๙๑} หมายถึง การศึกษาถึงพฤติกรรมของมนุษย์ โดยอาศัยจากการสังเกตพฤติกรรมของมนุษย์

ส่วนพุทธจิตวิทยา^{๒๙๒} (Buddhist Psychology) หมายถึง การศึกษาเรื่องจิตตามแนวทางแห่งผู้รู้คือรู้ตามหลักพุทธธรรม ได้แก่ รู้ในแก่นแท้ของพุทธศาสนาคืออริยสัจสี่ ซึ่งเน้นการใช้สติปัญญาในการแก้ทุกข์/ปัญหา ตั้งแต่ขั้นต่ำ กลาง และขั้นสูงสุด มีนักวิชาการได้ให้ความหมายไว้หลายท่าน ดังนี้

พระเทพวิสุทธิกวีได้พรรณานี้ไว้ว่า จิตวิทยาในพระพุทธศาสนา(พุทธจิตวิทยา) กล่าวถึง ตัวจิตโดยตรงว่าเป็นตัวการที่มีความสำคัญมากที่ทำให้คนเรา และสัตว์โลกทั้งหลายสุขหรือทุกข์ เสื่อมหรือเจริญ และกล่าวไว้ทุกแง่ทุกมุมอย่างละเอียดถี่ถ้วนมาก และจิตวิทยาตะวันตกนั้น ยังไม่ยุติ คือยังคงค้นคว้าและพบทฤษฎีใหม่ๆ เพิ่มเติมกันอยู่อย่างไม่มีที่สิ้นสุด แต่จิตวิทยาทางพระพุทธศาสนา นั้นเป็นการค้นพบที่สิ้นสุดยุติลงแล้ว จากการตรัสรู้ของพระพุทธองค์ไม่มีทฤษฎีใหม่อันใดที่ใครจะค้นพบขึ้นมาให้นอกเหนือไปจากที่กล่าวไว้ใน พระอภิธรรมนี้แล้ว ถ้าใครจะค้น พบทฤษฎีใหม่ให้นอกเหนือขึ้นไปกว่านี้ ก็แสดงว่านั่น ไม่ใช่จิตวิทยา ในพระพุทธศาสนา^{๒๙๓}

ภานุวังโสอธิบายว่า พุทธจิตวิทยา คือ การศึกษาวิเคราะห์จิตซึ่งมีความสัมพันธ์กับปัญหา คือทุกข์ เพื่อให้เข้าใจสภาพที่แท้จริงของชีวิต เข้าถึงสาเหตุของปัญหา เข้าใจถึงเป้าหมายที่แท้จริงของชีวิต รู้วิธีการและวิธีปฏิบัติเพื่อเผชิญปัญหา ไม่ถูกบีบคั้นโดยปัญหา ไม่ทำให้เกิดความหดหู่ ท้อแท้ แต่กระตุ้นให้สู้และเผชิญกับปัญหา คือทุกข์ อย่างองอาจและตระหนง^{๒๙๔}

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย(๒๕๔๐) พุทธจิตวิทยา คือความเข้าใจเบื้องต้นในหลักความเป็นจริงที่เป็นกลางตามธรรมชาติ ได้แก่ ชีวิตและความเป็นไปของชีวิต ระบบพัฒนา มนุษย์ได้ด้วยไตรสิกขา สารสำคัญของพุทธจริยาใน เรื่องจิตและกรรม ศึกษาหลักปฏิบัติธรรมเพื่อ

^{๒๙๐} ธีรวุฒิ บุญยโสภณ, จิตวิทยาอุตสาหกรรม, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้า, ๒๕๒๘), หน้า ๑.

^{๒๙๑} ปริยาพร วงศ์อนุตรโรจน์, จิตวิทยาการบริหารงานบุคคล, (กรุงเทพมหานคร: ศูนย์สื่อเสริมกรุงเทพ, ๒๕๓๓), หน้า ๒๓.

^{๒๙๒} จริกิตต์ถน พิริยสุวัฒน์, จิตวิทยาในพระไตรปิฎก, (เลย: โรงพิมพ์บ้านนาอ้อ, ๒๕๒๘), หน้า ๕๐.

^{๒๙๓} พระเทพวิสุทธิกวี, การพัฒนาจิต, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๘๖.

^{๒๙๔} จริกิตต์ถน พิริยสุวัฒน์, จิตวิทยาในพระไตรปิฎก, (เลย: โรงพิมพ์บ้านนาอ้อ, ๒๕๒๘), หน้า ๕๐.

การดำรงชีวิตที่เป็นสุขและสงบเย็น ฝึกพัฒนาตนเองตามแนวพุทธธรรม เน้นการเรียนรู้ปริยัติและปฏิบัติควบคู่กัน เพื่อให้บรรลุผลแห่งการปฏิบัติสู่ปฏิเวธ^{๒๙๕}

ธรรมะที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสรู้กว่า ๒,๕๐๐ ปีมาแล้วนั้น ล้วนเกี่ยวกับกายและจิตของมนุษย์ ชีวิตประกอบด้วยรูปขันธ์ และนามขันธ์ คือกายและใจ (จิต) การศึกษาพุทธจิตวิทยา คือศึกษาเกี่ยวกับจิต และความสำคัญของจิตที่มีต่อกายต่อการเป็นสิ่งมีชีวิต ในทางพุทธศาสนา จิตสำคัญกว่ากาย มีบทบาทมาก เพราะจิตเป็นต้นกำเนิดของการประพฤติกรรม ชั่ว ทางกาย วาจา ความเศร้าหมองหรือผ่องใสของจิตมีผลต่อสุขภาพกายและสุขภาพใจ จิตยังสามารถทำให้เราไปเกิดในที่ดี (สุคติ) หรือไม่ดี (ทุคติ) ได้อีกด้วย ดังปรากฏในพระไตรปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ วัตถุบมสูตร (๑๒/๗๐) ความว่า “...เมื่อจิตเศร้าหมอง ทุคติเป็นอันหวัง...เมื่อจิตไม่เศร้าหมอง สุคติเป็นอันหวังได้...”^{๒๙๖} จิตจึงมีผลทั้งชาตินี้ ชาติหน้า ชาติต่อไปและเกี่ยวข้องกับการเกิดใหม่อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

สรุปได้ว่าพุทธจิตวิทยา (Buddhist Psychology) หมายถึง การศึกษาวิเคราะห์จิตที่สัมพันธ์กันกับทุกข์ (ปัญหา) อันเป็นสภาพที่แท้จริงของชีวิต เข้าใจสาเหตุของทุกข์ (ปัญหา) เข้าใจ ถึงเป้าหมายที่แท้จริงของชีวิตคือนิโรธ (ความดับทุกข์ ดับปัญหา) รู้วิธีการปฏิบัติเพื่อเผชิญปัญหา โดยไม่ถูกบีบคั้นจากทุกข์ (ปัญหา) ไม่เกิดความท้อแท้ สิ้นหวัง ให้สู้และเผชิญกับทุกข์ (ปัญหา) อย่างมั่นคงตามหลักพุทธธรรม

ก่อน สวัสดิพานิชย์ ได้ศึกษาเรื่องการคิด ได้อธิบายไว้ว่า การคิดคือ พฤติกรรมทางจิตใจ ซึ่งมีแนวทางอันแน่วแน่พฤติกรรมเหล่านี้เกิดจาก ปัญหาที่ต้องแก้ไข การแก้ปัญหาต้องอาศัยนามธรรม และสัญลักษณ์เป็นส่วนใหญ่ การคิดจะจบลงด้วยการสรุปผลในขั้นสุดท้าย แนวคิดนี้สอดคล้องกับแนวคิดของนักจิตวิทยาต่างประเทศท่านหนึ่ง คือ จอห์น ดิวอี้ (John Dewey) ที่คิดว่าการคิดจะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อมีความสับสนวุ่นวายสงสัย หรือเกิดคับข้องใจ หรือขัดแย้งในใจ หลังจากนั้นจึงจะเกิดพฤติกรรมต่าง ๆ เพื่อค้นหาวิธีการแก้ปัญหาหรือขจัดสิ่งที่เกิดสงสัยนั้น จึงอาจกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า การคิดจะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อมีปัญหาตนเอง^{๒๙๗}

๒.๖.๒ รายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในหัวข้อนี้ผู้วิจัยได้ศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องมี ดังนี้

เสนาะ เทียรทอง ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง ศึกษาวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ปรากฏอยู่ในพุทธศิลป์ ศึกษาเฉพาะกรณีของพระครูอุภัยภาดาทร (หลวงพ่อบุญ) วัดไร่โรงวัว จังหวัดสุพรรณบุรี ผลการศึกษาวิเคราะห์พบว่า การสร้างพุทธศิลป์วัดอุภัยภาดาทร(หลวงพ่อบุญ อนิโฆ) วัดไร่โรงวัว จังหวัดสุพรรณบุรี จุดเริ่มต้นมาจากการสร้างศาลาการเปรียญเพื่อประกอบศาสนพิธีต่างๆ ต่อมามีการสร้างกุฏิ วิหาร อุโบสถ พระพุทธรูปปางต่างๆ พร้อมทั้งสิ่งก่อสร้างต่างๆ ผู้วิจัยได้แบ่งกลุ่ม

^{๒๙๕} จิรจิตต์ภณ พริยสุวัฒน์, จิตวิทยาในพระไตรปิฎก, (เลย: โรงพิมพ์บ้านนาอ้อ, ๒๕๒๘), หน้า ๕๒.

^{๒๙๖} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๙๑-๙๔/๔๘ - ๕๑.

^{๒๙๗} ก่อน สวัสดิพานิชย์, ความสัมพันธ์ในครอบครัว, (กรุงเทพฯ: วัฒนาพานิช, ๒๕๑๙), หน้า ๓๕.

พุทธศิลป์วัตถุออกเป็น ๓ ประเภท ได้แก่ ๑) สถาปัตยกรรม เช่นอุโบสถ วิหาร เมืองจำลองต่างๆ ๒) ภูมิสถาปัตยกรรม เช่น พระพุทธรูปปางต่างๆ หรือประติมากรรมซึ่งเป็นศิลปวัตถุที่เนื่องด้วยความเชื่อเกี่ยวกับบาป บุญ คุณ โทษ ๓) จิตรกรรมฝาผนังที่เป็นภาพเขียนเกี่ยวกับเรื่องวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา ที่ปรากฏบนฝาผนังอุโบสถ วิหาร เมืองจำลอง ซึ่งพุทธศิลป์วัตถุต่างๆ ในวัดโบสถ์สร้างขึ้นมาเพื่อเป็นสื่อให้อนุชนคนรุ่นหลังได้รู้จักพระพุทธศาสนา โดยใช้พุทธรูปเป็นสื่อเผยแพร่พุทธธรรม และเพื่อเป็นพุทธานุสติ เพื่อเป็นการประกาศพระพุทธศาสนา ตามที่ท่านเรียกว่า “พุทธทูต” เพราะผู้ที่ระลึกถึงพระพุทธเจ้า เมื่อใดที่ได้เห็นพระพุทธรูป ย่อมเป็นหนทางแห่งการเกิดบุญกุศลส่วนประติมากรรม รูปปั้นเปรต ต่างๆ เป็นสื่อสำคัญสำหรับจูงใจให้ประชาชนเกิดความกลัว การทำความชั่ว ทำให้ผู้เข้าชมเกิดความรู้สึกกลัวบาป ดังนั้น ประติมากรรม จึงมีความสำคัญสำหรับทุกคนเพื่อให้ละเว้นจากบาปทั้งหลายสำหรับผู้ประกอบกุศลกรรม คือการให้ทาน รักษาศีล เจริญภavana พระครูอุภัยภาดาทร (หลวงพ่อบุญ อธิโช) จะใช้พุทธภูมิสถาปัตยกรรม สถาปัตยกรรมและจิตรกรรมฝาผนังเป็นสื่อในการสอน ทำให้คนอยากสร้างความคิดจากกรวิจยภาคสนามพบว่า พุทธศิลป์วัตถุต่างๆ ที่สร้างขึ้นเพื่อเป็นสื่อในการเผยแพร่พุทธธรรมนั้นได้รับความสำเร็จเป็นอย่างดีตามแนวความคิดของพระครูอุภัยภาดาทร คือต้องการให้ประชาชนเกิดความกลัวบาปทั้งปวง และอยากสร้างคุณงามความดีทั้งหลาย สูงขึ้นไปถึงขั้นเกิดความสุขสูงสุด คือ นิพพาน^{๒๔๘}

พระครูเจติยภูมิพิทักษ์ (คำเจียง อาจาโร/โยแก้ว) ได้ศึกษาวิจัยเรื่องอิทธิพล ความเชื่อ และพิธีกรรมเกี่ยวกับพระธาตุขามแก่น ที่มีต่อชาวจังหวัดขอนแก่น ผลการวิจัยพบว่า พระบรมสารีริกธาตุและพระสารีริกธาตุ ใช้เรียกสำหรับพระอัฐิธาตุของพระพุทธองค์และพระอรหันต์ หมายถึงกระดูกส่วนย่อยต่างๆ ของร่างกาย ซึ่งพระธาตุเหล่านี้มีลักษณะที่หลากหลายชนิด เช่น กลม ยาวรี เหลี่ยม เป็นต้น ส่วนขนาดใหญ่เท่ากับเมล็ดถั่วหัก ขนาดกลางเท่าเมล็ดข้าวสารหัก และขนาดเล็กเท่ากับเมล็ดผักกาด อนึ่ง พระบรมสารีริกธาตุ ยังแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ ๑) ชนิดกระจายออกจากกัน ๒) ชนิดไม่กระจายออกจากกัน ผู้ที่รวบรวมพระบรมสารีริกธาตุ คือ พระมหากัสสปเถระและพระเจ้าอชาตศัตรู รวบรวมส่วนต่างๆ นำมารวมกันไว้ ส่วนผู้ที่กระจายพระบรมสารีริกธาตุ ก็คือ พระโมคคัลลีบุตรติสสเถระ และพระเจ้าอโศกมหาราช ได้กระจายออกไปยังสถานที่ต่างๆ ความสำคัญของพระบรมสารีริกธาตุ ในประเทศศรีลังกานั้นให้ความสำคัญมาก ผู้ปกครองบ้านเมืองจะต้องรักษาเอาไว้เป็นสมบัติของชาติ ส่วนในอินเดียสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชก็ทรงบรรจุไว้ในสถานที่ต่างๆ ในแต่ละหัวเมือง เพื่อให้คนสักการบูชา สำหรับประเทศไทย มีความเชื่อต่อพระบรมสารีริกธาตุว่า เป็นสิริมงคล และเป็นการเจริญพุทธานุสติ และธรรมานุสติ ความเชื่อเกี่ยวกับพระธาตุและพระบรมสารีริกธาตุในสังคมไทย เชื่อกันว่า แม้พญานาคที่อยู่ในแม่น้ำโขงก็พนไฟ เพื่อเป็นการบูชาเมื่อถึงกาลออกพรรษาของทุกปี โดยพระธาตุที่ประชาชนนิยมไปสักการบูชาในภาคอีสาน เช่น พระธาตุพนม พระธาตุขามแก่น พระธาตุนาดูน เป็นต้น ชาวขอนแก่นเชื่อว่า พระบรมสารีริกธาตุนั้น มีปาฏิหาริย์ที่เกิดจาก ๑) พุทธานุภาพ ๒) อัมมานุภาพ ๓) สังฆานุภาพ ๔) ปุญญานุภาพ และ ๕) เทวานุภาพ จึงทำให้ผู้ไปตั้ง

^{๒๔๘} เสนาะ เทียรทอง, “ศึกษาวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ปรากฏอยู่ในพุทธศิลป์: ศึกษาเฉพาะกรณีขอพระอุภัย ภาดาทร (หลวงพ่อบุญ) วัดโพนเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), บทคัดย่อ.

จิตอธิษฐาน ประสบความสำเร็จในบางครั้ง บางกรณี แต่ไม่ใช่ทุกคนหรือทุกกรณีจะสำเร็จ ต้องมีองค์ประกอบต่างๆ ร่วมด้วย คือ สถานที่ บุคคลและวัตถุสิ่งของที่นำไปสักการบูชาพระธาตุขามแก่น เป็นที่บรรจุพระอังคารธาตุขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าและอัฐิธาตุของพระอรหันต์ทั้ง ๘ ซึ่งนำมาประดิษฐานไว้ สันนิษฐานว่าร่วมสมัยกับพระธาตุศรีสองรักในจังหวัดเลย โดยตั้งอยู่ที่วัดเจติยภูมิ บ้านขาม ตำบลบ้านขาม อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น ข้อเสนอแนะด้านความเชื่อเกี่ยวกับพิธีกรรมต่างๆ ที่ควรปฏิบัติต่อพระธาตุขามแก่นและพระธาตุ ทั่วไป คือ ให้ถวายสักการบูชาด้วยจิตศรัทธาจริงๆ มุ่งบุญที่กระทำเป็นที่ตั้งและจะต้องกล่าว คำบูชาด้วยวาจา อีกทั้งการตั้งสัจจะอธิษฐานด้วยสิ่งที่จะบนหรือขอนั้นๆ หากมีองค์พิธีการที่สมบูรณ์ครบถ้วนแล้ว เรื่องที่ขอก็มักจะสำเร็จ แต่หากไม่ครบและเหตุปัจจัยไม่สนับสนุน การขอหรือบนไว้ก็อาจจะไม่สำเร็จ จึงควรพิจารณาอย่างรอบคอบด้วยปัญญา^{๒๙๙}

กรณีการ ตั้งตุลานนท์ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ปรากฏบนจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถ วัดทองธรรมชาตวรวิหาร ผลการวิจัยพบว่า จิตรกรรมฝาผนังเชิงพุทธในสังคมไทย เป็นศิลปะการเขียนภาพสีลงบนฝาผนังภายในโบสถ์วิหาร เขียนเรื่องราวทางพระพุทธศาสนา เล่าเรื่องพระพุทธรูปประวัติ ชาดก ประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรมประเพณีที่เกิดขึ้นจากการนับถือพระพุทธศาสนา ทำให้ประชาชนมีโอกาสได้ศึกษาเรียนรู้เรื่องราวจากภาพเขียนที่ปรากฏอยู่บนฝาผนัง การได้เห็นจิตรกรรมฝาผนังอันงดงามน่าเลื่อมใสจะนำผู้ชมเข้าไปสนใจในรายละเอียด ซึ่งสิ่งนั้น คือ พระธรรมของพระพุทธรูปเจ้าและ เมื่อรู้พระธรรมดีแล้วผู้ชมก็จะข้ามพ้นจากความยึดติดในความงามของภาพเพียงอย่างเดียว ดังนั้นจิตรกรรมฝาผนังเชิงพุทธจึงถือเป็นศิลปะที่เชิดชูและจรรโลงพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง จิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดทองธรรมชาตวรวิหาร เป็นจิตรกรรมไทยแบบประเพณีที่เขียนขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๓ และยังคงรักษาแบบแผนการเขียนภาพสมัยอยุธยาตอนปลายไว้ โดยผนังด้านหลังพระประธานเขียนเรื่องไตรภูมิโลกสันฐาน ผนังด้านหน้าเขียนเรื่องมารผจญ ผนังด้านข้างส่วนบนเขียนภาพเทพชุมนุมประทับนั่งเรียง ๓ แถว และถัดขึ้นไปเป็นภาพคนธรรพ์วิद्यากร ส่วนผนังข้างส่วนล่างเขียนเรื่องพระพุทธรูปประวัติ โดยด้านซ้ายเขียนประวัติช่วงก่อนการตรัสรู้และด้านขวาเขียนช่วงตรัสรู้แล้วเผยแผ่พระพุทธศาสนาจนเสด็จดับขันธปรินิพพานและหลังจากนั้นไป ๒๑๘ ปี การวางตำแหน่งจิตรกรรมมีความสัมพันธ์สอดคล้องกับพระประธาน เป็นลักษณะเชิงสัญลักษณ์ว่า พระพุทธรูปเจ้าทรงตัดสิ้นใจหันหลังให้ความสุขบนโลกและบนสวรรค์ โดยทรงตั้งพระทัยเด็ดเดี่ยวที่จะแสวงหาทางหลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวง เมื่อเหล่าเทพบนสวรรค์ทราบถึงการตรัสรู้ของพระพุทธองค์ ต่างมาชุมนุมเพื่อแสดงความยินดี เมื่อวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ปรากฏบนจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถ วัดทองธรรมชาตวรวิหารพบว่า จิตรกรรมแต่ละภาพมีหลักพุทธธรรมแฝงอยู่ในเรื่องเกี่ยวกับการดำเนินชีวิต ความเป็นจริงของโลก ความถูกต้องและความดีงามของมนุษย์

^{๒๙๙} พระครูเจติยภูมิพิทักษ์ (คำเจียง อาจาโร/ไยแก้ว), “อิทธิพลความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับพระธาตุขามแก่น”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสนศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), บทคัดย่อ.

ซึ่งหลักพุทธธรรมเหล่านี้จะเป็นแสงส่องทางที่จะนำพาผู้ปฏิบัติไปพบกับชีวิตที่สะอาด สงบ สว่าง เช่น หลักปัญญาจากภาพพระพุทธรูปเจ้าพบเทวทูตทั้ง ๔ หลักการดับกิเลส

จากภาพมารผจญ และหลักความไม่ประมาทจากภาพเสด็จดับขันธปรินิพพาน เป็นต้น คนทั่วไปดูจิตรกรรมฝาผนังไม่เข้าใจ เพราะว่า ไม่มีประสบการณ์ในการดูภาพไทยโบราณ จึงมีความจำเป็นที่ต้องแนะนำเกี่ยวกับลักษณะของจิตรกรรมไทยแบบประเพณีก่อนการเข้าชมจิตรกรรมฝาผนัง ดังนั้นเป้าหมายของการเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังนี้ก็เพื่อให้ผู้ชมได้ศึกษาพระพุทธศาสนามากกว่าเป็นเครื่องประดับตกแต่งผนังโบสถ์วิหารให้สวยงามเท่านั้น^{๓๐๐}

อุทัย ภัทรสุข ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาอิทธิพลของพระธาตุพนมที่มีต่อความเชื่อและพิธีกรรมของชุมชนลุ่มแม่น้ำโขง ผลการศึกษาวิเคราะห์พบว่า ชุมชนลุ่มแม่น้ำโขง หลากหลายด้วยกลุ่มชาติพันธุ์และภาษา เป็นสังคมชนบทล้าหลัง สังคมเกษตรกรรมที่ยากจน แต่มีความคงมั่นในจารีตประเพณี คติความเชื่อและพิธีกรรม ที่เกี่ยวเนื่องกับพระพุทธศาสนา โดยพระพุทธศาสนาได้เข้ามาสู่ภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขงหลังพุทธกาลนับแต่สมัยพระเจ้าอโศกมหาราช ส่วนพระธาตุพนมนั้น เป็นพระสถูปเจดีย์ ที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ได้รับการก่อสร้างขึ้นตั้งแต่ พ.ศ. ๘ และได้รับการก่อสร้างขึ้นมาใหม่เมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๒ หลังจากได้หักพังทลายลงในปี พ.ศ. ๒๕๑๘ พระธาตุพนมมีความสำคัญหลายประการได้แก่ (๑) เป็นพระ บรมธาตุเจดีย์และพุทธศิลป์ (๒) เป็นสัญลักษณ์อำนาจการเมืองการปกครอง (๓) เป็นศูนย์กลางชุมชน ชุมทางการค้า การสัญจรและท่องเที่ยว และ (๔) เป็นศูนย์รวมความศักดิ์สิทธิ์ ศรัทธา ความเชื่อ และพิธีกรรม

ในด้านความเชื่อและพิธีกรรมของชุมชนลุ่มแม่น้ำโขงที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาและพระธาตุพนม นั้น ชุมชนได้แสดงออกในรูปของพิธีกรรม จารีตประเพณีสิบสองเดือน เรียกว่า ฮีตสิบสอง ได้แก่ บุญเข้ากรรม บุญคุณลาน บุญข้าวจี บุญผะเวส บุญสงกรานต์ บุญบั้งไฟ บุญซำฮะ บุญเข้าพรรษา บุญข้าวประดับดิน บุญข้าวสาก บุญออกพรรษา และบุญกฐิน ซึ่งเป็น พิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา และยังมีความเชื่อเรื่อง อำนาจเหนือธรรมชาติ เช่น ผี พญานาค แฝงรวมอยู่ด้วยการศึกษาอิทธิพลของพระธาตุพนมที่มีต่อความเชื่อและพิธีกรรมของชุมชนลุ่มแม่น้ำโขง พบว่า (๑) พระธาตุพนมมีอิทธิพลต่อความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ อิทธิฤทธิ์ ปาฏิหาริย์ ด้วยมูลเหตุที่สำคัญคือ เป็นพระธาตุเจดีย์ ที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า เป็นความเชื่อในตำนานอุรังคธาตุหรืออุรังคนิทาน และ เป็นเรื่องเล่าประสบการณ์บันทึกจากอดีตสืบเนื่องถึงปัจจุบัน (๒) พระธาตุพนมมีอิทธิพลต่อความเชื่อเรื่องผี โดยมีผีเจ้าเฮือนสามพระองค์ หรือเจ้ามหศักดิ์สามตน ได้รับมอบหมายจากพระอินทร์ให้เป็นผู้ดูแลรักษาองค์พระธาตุพนม (๓) พระธาตุพนมมีอิทธิพลต่อความเชื่อเรื่องนาคหรือพญานาค และบั้งไฟพญานาค โดยเกิดปรากฏการณ์ว่า มีพญานาค ๗ องค์ มาจากสระโหนดตในเทือกเขาหิมาลัย พระอินทร์มีบัญชาให้มารักษาพระบรมธาตุ (๔) พระธาตุพนมมีอิทธิพลต่อความเชื่อ

^{๓๐๐} กรรณิการ์ ตั้งตุลานนท์, “ศึกษาวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ปรากฏบนจิตรกรรมฝาผนังใน พระอุโบสถ วัดทองธรรมชาตวรวิหาร”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสนศึกษาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), บทคัดย่อ.

เรื่องกรรม บุญ – บาป นรก – สวรรค์ และ (๕) พระธาตุพนม มีอิทธิพลต่อความเชื่อจำเพาะองค์พระธาตุพนม ได้แก่ ความเชื่อเรื่องข้าโอกาส เรื่องลูกพระธาตุ และ เรื่องการพ่อนบูชา งานนมัสการ พระธาตุพนมประจำปี หรือ ประเพณีงานบุญเดือนสาม^{๓๐๑}

พระมหาอุดม ปณญาโก ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาวิเคราะห์พุทธศิลป์เชิงสุนทรียศาสตร์ กรณีเฉพาะพระพุทธรูปสมัยอยุธยา ผลการศึกษาวิเคราะห์พบว่า ทฤษฎีสุนทรียศาสตร์ในระตวันตกับพุทธปรัชญาเถรวาทมีความแตกต่างกันใน ๒ ประเด็นหลัก คือ ประเด็นแรก เรื่องความมีอยู่ของความงามในประเด็นนี้ ทฤษฎีสุนทรียศาสตร์ระตวันตอธิบายไปใน ๓ แนวทางตามพื้นฐานอภิปรัชญา ได้แก่ (๑) แนวคิดแบบวัตถุนิยมหรือสสารนิยม ซึ่งมีทรรศนะว่า สิ่งที่มีอยู่จริงคือวัตถุเท่านั้น (๒) แนวคิดแบบจิตนิยม มีทรรศนะว่า สิ่งที่มีอยู่จริงคือจิตเท่านั้น (๓) แนวคิดแบบเทวนิยม มีทรรศนะว่า ทั้งวัตถุหรือสสารและจิตเป็นสิ่งที่อยู่จริง ขณะที่พุทธปรัชญาเถรวาท มีพื้นฐานแนวคิดทางอภิปรัชญา ที่แตกต่างกับแนวคิดแบบวัตถุนิยมและจิตนิยม เพราะพุทธปรัชญาเถรวาทได้มีแนวคิดแบบสุดโต่งไปด้านใดด้านหนึ่งและมีลักษณะบางอย่างคล้ายกับทวินิยม แต่ก็แตกต่างกับทวินิยมแบบระตวันต เพราะพุทธปรัชญาเถรวาทมีทรรศนะเกี่ยวกับการมีอยู่ของจิตและสสารวัตถุนบนพื้นฐานของหลักไตรลักษณ์ และหลักอทัปปัจจยตา หรือกฎจจสมุปบาท^{๓๐๒}

ชยาภรณ์ สุขประเสริฐ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง ศึกษาวิเคราะห์จิตรกรรมในการเผยแพร่พุทธธรรมในพระพุทธรศาสนา กรณีพระมหาธาตุเจดีย์ภักดีประกาศ วัดทางสาย จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ประวัติความเป็นมาของจิตรกรรมฝาผนังนั้น จากการศึกษาวิจัยพบว่ามีมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ซึ่งได้มีการค้นพบภาชนะลายเขียนสีในหลายแห่ง ส่วนการวาดภาพพระบายสีตามวิธีการของจิตรกรรมไทยที่พบ จะมีอายุตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๙ เป็นต้นมา และต้องยอมรับว่าภาพจิตรกรรมฝาผนังนั้นชำรุดเสียหายได้ง่าย แต่กระนั้นก็ตามได้มีวิวัฒนาการเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน

จิตรกรรมไทยนับเป็นวิจิตรศิลป์อย่างหนึ่ง โดยมักจะแสดงเรื่องที่เกี่ยวข้องกับศาสนา ประวัติศาสตร์โบราณคดี ชีวิตความเป็นอยู่ วัฒนธรรมแต่งกาย การแสดงการเล่นพื้นเมืองต่างๆ และสาระอื่นๆ ของแต่ละยุคให้ปรากฏ ซึ่งนอกจากจะส่งผลสะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมอันดีงามของชาติแล้ว ยังมีคุณค่าทางศิลป์ที่ช่วยเสริมสร้างสุนทรียภาพขึ้นในจิตใจมวลมนุษย์ได้และเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาค้นคว้าเรื่องราวต่างๆ ได้เป็นอย่างดี

จิตรกรรมฝาผนังเชิงพุทธที่สำคัญซึ่งปรากฏ ณ พระมหาธาตุเจดีย์ภักดีประกาศ จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ มีทั้งสิ้น ๗๓ ภาพ ได้แก่ ภาพพระพุทธรเจ้าเสด็จลงมาจากดาวดึงส์เทวโลก แผ่กระจก

^{๓๐๑} นายอุทัย ภัทรสุข, “การศึกษาอิทธิพลของพระธาตุพนมที่มีต่อความเชื่อและพิธีกรรมของชุมชนลุ่มแม่น้ำโขง”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), บทคัดย่อ.

^{๓๐๒} พระมหาอุดม ปณญาโก, “การศึกษาวิเคราะห์พุทธศิลป์เชิงสุนทรียศาสตร์: ศึกษากรณีเฉพาะพระพุทธรูปสมัยอยุธยา”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), บทคัดย่อ.

ระดับภาพสิ่งดงาม เป็นเรื่องราวพระมหากษัตริย์ ๒๐ ภาพ อยู่ชั้นที่ ๔ คือ ชั้นอุโบสถและภาพเขียนงานพระราชพิธี ๑๒ เดือนและประเพณีท้องถิ่นภาคต่างๆ ของประเทศไทย อีก ๕๒ ภาพปรากฏที่ชั้นที่ ๓

ในการวิจัยครั้งนี้ ได้ทำการศึกษาเฉพาะจิตรกรรมที่เป็นพุทธศิลป์ ฝาผนังประกอบด้วยภาพเขียนงานพระราชพิธี ๑๒ เดือน และประเพณีท้องถิ่นภาคต่างๆ ของประเทศไทย รวมทั้งหมด ๕๒ ภาพปรากฏที่ ๓ โดยผู้วิจัยได้จัดกลุ่มเป็นภาพชุด ได้ ๕ ชุด ได้แก่

ภาพประเพณีทำบุญวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา, ภาพประเพณีทางพรพุทธศาสนาตามเทศกาลของท้องถิ่นไทย, ภาพงามพระราชพิธีต่างๆ, ภาพประเพณีภายในครอบครัว และภาพวิถีชีวิตและการละเล่นพื้นบ้าน

ภาพจิตรกรรมไทยเป็นช่องทางในการถ่ายทอดเรื่องราวของความศรัทธาในพุทธศาสนา และเป็นการบันทึกเรื่องราวของอดีตอีกแบบหนึ่ง นับว่าเป็นงานที่ถูกสร้างสรรค์ขึ้นภายในบริบทของสังคมสอดแทรกหลักธรรม และเพื่อเป็นเครื่องจูงใจสำหรับผู้พบเห็น ดังนั้นผลงานที่ช่างได้แสดงออกมานั้น จึงมีการสอดแทรกสภาพความเป็นอยู่ วิถีชีวิต ตลอดจนความคิดความเชื่อต่างๆ และพิธีกรรมต่างๆ ที่มีคุณค่าต่อชีวิตต่อสังคม ทำให้เกิดความรัก ความสามัคคี เป็นศูนย์รวมของการดำรงชีวิต มีการร่วมมือช่วยเหลือซึ่งกันและกัน สร้างความรัก ความภาคภูมิใจ ความผูกพันต่อท้องถิ่น สิ่งเหล่านี้ได้ถูกสร้างลงไปเป็นภาพด้วยไม่มากนักน้อย จิตรกรรมฝาผนังจึงเป็นสื่อเข้าถึงพุทธธรรมได้เป็นอย่างดีเยี่ยม เพราะเมื่อเห็นแล้วสามารถเข้าถึงหลักไตรลักษณ์ เข้าใจเรื่องเกิดแก่เจ็บตาย เข้าใจหลักมงคลชีวิต เข้าใจหลักธรรมของคนดี การอยู่ร่วมกันเช่นไรจึงได้ชื่อว่าอยู่อย่างมีความสุข เข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสรรพสิ่ง เข้าใจระบบชีวิตเป็นต้น^{๓๐๓}

พระครูอนุรักษ์บุรณันท์ (ฐิตธมฺโม) ได้ศึกษาวิจัยเรื่องการศึกษากระบวน การอนุรักษ์พุทธประติมากรรมหินทราย: กรณีศึกษาพิพิธภัณฑสถานเวียงพายว (วัดลี) ผลการศึกษาวิเคราะห์ ประการที่ ๑ พบว่า การสร้างประติมากรรมหินทรายที่เกิดจากภูมิ ปัญญาของช่างพะเยาทำให้เกิดมีสกุลช่างพะเยาที่มีลักษณะความโดดเด่นในด้านศิลปะ ซึ่ง โบราณวัตถุ พุทธประติมากรรมหินทรายมีอายุเก่าแก่ประมาณราวพุทธศตวรรษที่ ๒๐ – ๒๑ เพราะ เวียงพายว เป็นแหล่งหินทรายมากมาย ประกอบการใช้หินทรายแกะเป็นพุทธประติมากรรม แสดง ถึงความศรัทธาอย่างแรงกล้าของช่าง และผู้สร้างถวาย ประการที่ ๒ จากการวิจัยพบว่า แนวคิดในการจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานเวียงพายว (วัดลี) จุดเริ่มต้นจากพระครูอนุรักษ์บุรณันท์ เจ้าอาวาสวัดลี เจ้าคณะอำเภอเมืองพะเยา เป็นผู้ที่สนใจศึกษาประวัติศาสตร์เมืองพะเยา และได้เก็บสะสมอนุรักษ์โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุที่ถูกทอดทิ้งตามวัดร้างต่างๆ ที่ถูกทอดทิ้ง และถูกทำลายจากความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ของประชาชน โดย พระครูอนุรักษ์บุรณันท์ ได้เริ่มเก็บรวบรวมโบราณวัตถุ พุทธประติมากรรมหินทราย ไว้ในวัดลี โดยกองรวมกันเอาไว้มากมาย เมื่อผู้ว่าราชการจังหวัดพะเยา นายชนเศกษ อัครวานูวัตร ได้มาเห็น โบราณวัตถุ และพุทธ

^{๓๐๓} ขยาภรณ์ สุขประเสริฐ, “ศึกษาวิเคราะห์จิตรกรรมในการเผยแพร่พุทธธรรมในพระพุทธรูปศาสนา กรณีพระมหาธาตุเจดีย์ภักดีประกาศ วัดทางสาย จังหวัดประจวบคีรีขันธ์”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสนมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), บทคัดย่อ.

ประติมากรรมหินทราย จึงปรากฏ ว่าควรหางประมาณ จัดเก็บโบราณวัตถุ พุทธประติมากรรมหินทรายนี้ไว้ให้อนุชนรุ่นหลังได้ศึกษา จึงอนุมัติงบประมาณสนับสนุนในการ จัดตั้งพิพิธภัณฑสถานเวียงพาวขึ้น ประการที่ ๓ จากการวิจัยพบว่า การเริ่มเก็บสะสมโบราณวัตถุ พุทธประติมากรรมหินทราย ชั้นแรก ก็ถือว่าเป็นการอนุรักษ์พุทธประติมากรรมหินทรายระดับหนึ่งที่ไม่ได้ถูกทิ้ง และถูกขโมยไป เมื่อทางวัดลีได้รับการสนับสนุนงบประมาณในส่วนภาคเอกชน และรัฐบาล จึงได้มีการจัดเก็บอย่างเป็นหมวดหมู่ รักษาอย่างถูกวิธีตามหลักวิชาการ นอกจากนั้น ยังได้จัดให้มีการแสดงนิทรรศการเพื่อให้นักศึกษาเรียนรู้แก่ผู้สนใจ และมีการอบรมให้ชาวบ้านวัดลีได้เป็นมัคคุเทศก์และให้ชาวบ้านได้มีส่วนร่วมในรูปแบบของคณะกรรมการดูแลรักษาพิพิธภัณฑสถานเวียงพาว (วัดลี)

ดังนั้น พิพิธภัณฑสถานเวียงพาว (วัดลี) จึงเป็นสถานเก็บรักษามรดกทางวัฒนธรรมท้องถิ่นที่ทรงคุณค่าทางประวัติศาสตร์ของเมืองพะเยา และของประเทศ อันเกิดจากจิตสำนึกเพื่อส่วนรวมของชุมชนในพื้นที่นั้น แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์อย่างแนบแน่นระหว่างบ้านกับวัดในสังคมไทย ว่ามีการเกื้อกูลส่งเสริมกันและกันตลอดเวลา ยิ่งไปกว่านั้น พลังแห่งชุมชนที่ร่วมกันก่อตั้งและอนุรักษ์พุทธศิลปะหินทรายของพิพิธภัณฑสถานเวียงพาว (วัดลี) ก่อให้เกิดประโยชน์มหาศาลต่อผู้สนใจที่ได้เข้ามาศึกษาเรียนรู้ถึงภูมิปัญญาของบรรพชนในอดีต ผ่านโบราณวัตถุอันทรงคุณค่าเหล่านั้น^{๓๐๔}

ณรงค์ คุ่มกลัด ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง พระพุทธศาสนากับทฤษฎีสัญลักษณ์: ศึกษาเปรียบเทียบความเข้าใจในการใช้สัญลักษณ์ ของพุทธศาสนิกชนไทย ในเขตบางซื่อ กรุงเทพมหานคร การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความหมายและความสำคัญของสัญลักษณ์ทาง พุทธศาสนา ได้แก่ พระพุทธรูป ธรรมจักร สถูปหรือเจดีย์ พระบรมสารีริกธาตุ และต้นโพธิ์ ศึกษาความเข้าใจและการใช้สัญลักษณ์ทางพุทธศาสนาของพระสงฆ์และฆราวาส และเพื่อศึกษา เปรียบเทียบสัญลักษณ์ที่ปรากฏในวิชาการทางศาสนากับความเข้าใจและการใช้สัญลักษณ์ ของพระสงฆ์และฆราวาส เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยได้แก่ แบบศึกษาความรู้และการใช้ สัญลักษณ์ทางศาสนา ศึกษากลุ่มตัวอย่างเป็นพระสงฆ์ ๒๐๐ รูป และฆราวาส ๒๐๐ คน ในเขตบางซื่อ กรุงเทพมหานคร วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้ค่าสถิติร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ผลการศึกษาวิเคราะห์ในภาคเอกสารพบว่า สัญลักษณ์มี ๒ ความหมาย คือ สัญลักษณ์ทั่ว ๆ ไป และสัญลักษณ์ทางศาสนา สัญลักษณ์ทั่วไปมีความหมายชัดเจนว่าแทนสิ่งใด ส่วนสัญลักษณ์ ทางศาสนามีความหมายแทนและสื่อสารไปยังความจริงอันสูงสุดของศาสนานั้น สัญลักษณ์ พุทธศาสนาเป็นทั้งความศักดิ์สิทธิ์และตัวสัญลักษณ์เองก็สื่อสารธรรมะให้พุทธศาสนิกชน ก้าวพ้นการยึดติดสัญลักษณ์เพื่อให้ถึงจุดหมายสูงสุดคือพระนิพพาน จากการศึกษาภาคสนามพบว่า บรรพชิตในเขตบางซื่อมีอายุพรรษาอยู่ระหว่าง 4.3 ปี ระดับการศึกษาอยู่ในระดับนักธรรมตรี (๒๐.๐%) ส่วนฆราวาสผู้มาวัดจะเป็นเพศหญิง (๖๓.๐%) มากกว่าเพศชาย ระดับการศึกษาอยู่ในระดับปริญญาตรี (๒๕.๐%) การมาวัดจะมา เฉพาะวันสำคัญทางศาสนา (๕๔.๐%) และการมาวัดเพื่อมาทำบุญ (๗๘.๐%) ความรู้ทางสัญลักษณ์ พบว่า ทั้งบรรพชิตและฆราวาสมีความ

^{๓๐๔} พระครูอนุรักษ์บูรณานันท์ (ฐิตธมโม), “การศึกษากระบวนการอนุรักษ์พุทธประติมากรรมหินทราย: กรณีศึกษาพิพิธภัณฑสถานเวียงพาว (วัดลี)”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), บทคัดย่อ.

รู้อยู่ในระดับปานกลาง ($X=๙.๒$) และความรู้การใช้ สัญลักษณ์อยู่ในระดับปานกลางเช่นกัน ($X=๑๓.๕$) เมื่อเปรียบเทียบความรู้ทางสัญลักษณ์ ระหว่างบรรพชิตและฆราวาสพบว่า ทั้งบรรพชิตและฆราวาสมีความรู้อยู่ในระดับปานกลาง เช่นเดียวกันแต่ฆราวาสมีความรู้ต่ำกว่าบรรพชิต ($X=๑๐.๓$ และ ๘.๒ ตามลำดับ) ความรู้ การใช้สัญลักษณ์ทั้งพระสงฆ์และฆราวาสมีความรู้อยู่ในระดับปานกลางใกล้เคียงกัน ($X=๑๔.๒$ และ ๑๓.๑ ตามลำดับ) ผลจากการวิจัยพบว่าพุทธศาสนิกชนมีความรู้สัญลักษณ์ทางศาสนาไม่ดันทันเนื่องจาก สัญลักษณ์ทางศาสนาเป็นสิ่งที่ต้องศึกษาจากภาคเอกสารพอสมควรทำให้พุทธศาสนิกชนที่ไม่ได้ศึกษาทางศาสนาจึงไม่มีความรู้เกี่ยวกับสัญลักษณ์มากนักแต่ในขณะที่การใช้สัญลักษณ์ ทางศาสนาทั้งพระและฆราวาสมีการใช้สัญลักษณ์ถูกต้องกว่าเนื่องจากการใช้สัญลักษณ์ ชาวพุทธสามารถพบเห็น สามารถจดจำและมีการใช้อยู่บ้าง ข้อเสนอแนะ ผลการศึกษาครั้งนี้ ควรมีการส่งเสริมให้พุทธศาสนิกชน ไม่ว่าจะพระหรือฆราวาสมีการศึกษาทางศาสนาเพิ่มขึ้น เพื่อให้รู้และเข้าใจสัญลักษณ์ทางศาสนาที่ดีขึ้นและใช้ได้ถูกต้อง^{๓๐๕}

เนตรนภา แก้วแสงธรรม ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาหลักธรรมที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมฝาผนังที่มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตชาวจังหวัดอุบลราชธานี ศึกษาเฉพาะกรณีวัดทุ่งศรีเมือง วัดบ้านนาควาย และวัดหนองมะนาว ผลการศึกษาวิเคราะห์ พบว่า วัดทุ่งศรีเมืองเป็นภาพจิตรกรรมที่เขียนแบบประเพณีภาคกลาง ได้รับการยกย่องเรื่องฝีมือและคุณค่าทางศิลปะ ถ่ายทอดเรื่องพุทธประวัติ มหาเวสสันดรชาดก ปาจิตตกุมารชาดก ไตรภูมิ มัคคะลีผล และวรรณกรรมพื้นบ้านเรื่องศิลป์ชัย ภาพจิตรกรรมที่อุโบสถ วัดบ้านนาควายเขียนแบบประเพณีภาคกลางผสมกับแบบท้องถิ่น นำเสนอเรื่องพุทธประวัติตอนต่างๆครบถ้วนตั้งแต่เทวดาอันเชิญพระพุทธเจ้าลงมาอุบัติ จนถึงตอนพระสาวกลงมาชุมนุมถวายพระเพลิงพระพุทธเจ้า ส่วนด้านนอกเขียนภาพตอนมารผจญ ขณะที่ภาพจิตรกรรมที่หอแจก วัดหนองมะนาว เขียนแบบพื้นบ้านดัดแปลงท้องถิ่น เรื่องพระเวสสันดรชาดก^{๓๐๖}

๒.๗ กรอบแนวคิดในการวิจัย

กรอบแนวคิดและขอบเขตในการศึกษาวิเคราะห์ การศึกษาวิเคราะห์นั้น ผู้วิจัยได้กำหนดในการศึกษาวิเคราะห์ที่ความโดยยึดหลักการ ๓ ประการ คือ

๑) การศึกษาวิเคราะห์ ที่ความตามความคิดเห็นผู้แต่ง (Author Centered) ที่ต้องการสื่อเรื่องใดๆ ออกมาจากประวัติ แนวคิด และทฤษฎี เช่น เรื่องพุทธธรรม ประวัติความ

^{๓๐๕} ณรงค์ คุ้มกลัด, “พระพุทธศาสนากับทฤษฎีสัญลักษณ์: ศึกษาเปรียบเทียบความเข้าใจในการใช้สัญลักษณ์ ของพุทธศาสนิกชนไทย ในเขตบางซื่อ กรุงเทพมหานคร”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต ศาสนาเปรียบเทียบ, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๕.), บทคัดย่อ.

^{๓๐๖} นางสาวเนตรนภา แก้วแสงธรรม, “การศึกษาหลักธรรมที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมฝาผนังที่มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตชาวจังหวัดอุบลราชธานี ศึกษาเฉพาะกรณีวัดทุ่งศรีเมือง วัดบ้านนาควาย และวัดหนองมะนาว”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.), บทคัดย่อ

เป็นมา การเชื่อมโยงหลักธรรม คำสอน รวมทั้งบริบทในเนื้อหา เช่น การสร้างแรงจูงใจ ความเชื่อและความศรัทธา การนำเสนอ การเปรียบเทียบอุปมาอุปมัย เป็นต้น

๒) การศึกษาวิเคราะห์ ตีความตามความคิดเห็นของผู้อ่าน (Reader Centered) คือ ผู้วิจัย และนักวิชาการ ผู้ที่มีความสนใจในวัดที่เป็นกรณีศึกษา โดยเป็นการศึกษาถึง แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องบนความหมายที่เป็นสัญลักษณ์ ตามเนื้อหาสาระสำคัญ และวิธีการนำเสนอของผู้แต่ง โดยการเปรียบเทียบ เชื่อมโยงให้เห็นความเหมือน ความแตกต่าง หรือความหมายในนัยที่อธิบายพุทธสัญลักษณ์ โดยเฉพาะการประยุกต์ใช้หลักทฤษฎีการออกแบบและหลักพุทธจิตวิทยา ในงานนวัตกรรมสร้างสรรค์งานพุทธศิลป์กรรม

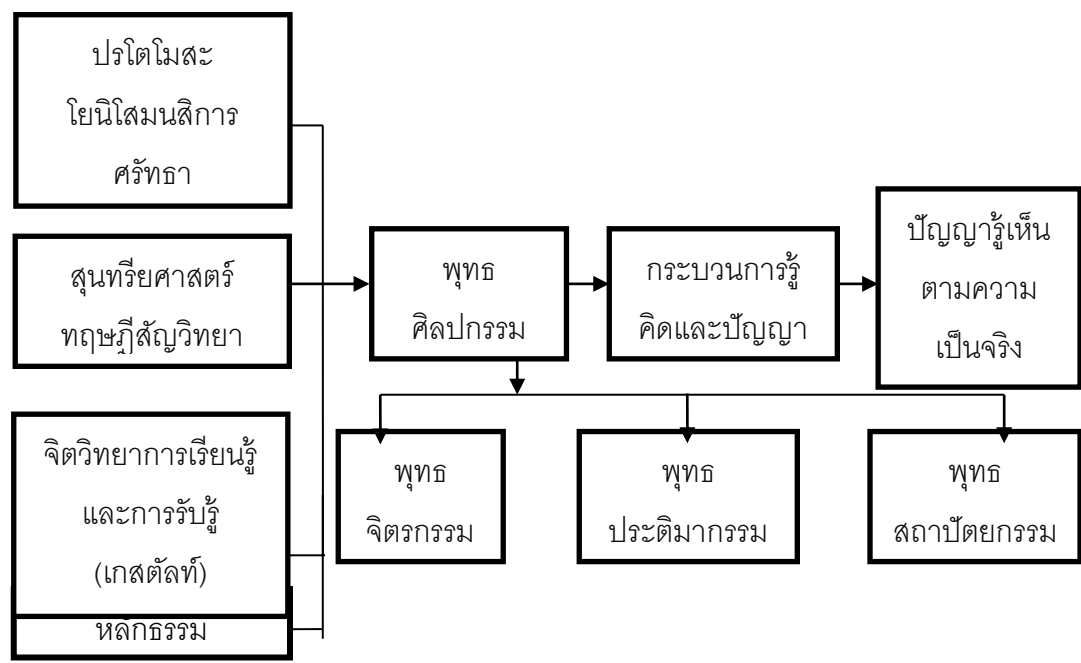
๓) การศึกษาวิเคราะห์ตีความตามเนื้อหา (Text Centered) ความถูกต้องของแนวคิดและหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่มีความเกี่ยวข้องและสอดคล้องกับหลักการและขอบเขตด้านเนื้อหาและวรรณกรรม แนวคิดและทฤษฎี ทางพระพุทธศาสนา และความเชื่อในท้องถิ่น รวมถึงบทสรุปของแนวคิดและทฤษฎี คัมภีร์พระพุทธศาสนาในเรื่องนั้นๆ ว่าสอนให้รู้ถึงเรื่องอะไร องค์กรความรู้ที่แท้จริง และภูมิปัญญาที่ปรากฏอยู่คืออะไร ฯลฯ โดยมีกรอบแนวคิดในการศึกษาวิจัย ดังนี้

กรอบแนวคิดในการศึกษาดังกล่าว มุ่งเน้นศึกษาถึงพฤติกรรมการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยา ประวัติพุทธศิลป์กรรม จิตวิทยาพระพุทธศาสนาที่สำคัญ ต่อบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของชาวไทย ที่มีความเชื่อมโยงกับงานทางพุทธศิลป์กรรม โดยลักษณะของการศึกษาเพื่อให้เห็นความเป็นมาของงานพุทธศิลป์กรรมที่เกิดการผสมผสานกับหลักพุทธธรรม จนเกิดเป็นองค์ความรู้และภูมิปัญญาที่ปรากฏในงานพุทธศิลป์กรรมเหล่านั้น โดยเฉพาะเรื่องของความเชื่อและความศรัทธาที่มีต่อพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดการพัฒนาจิตธรรม ความเชื่อ และวัฒนธรรมการสร้างงานพุทธศิลป์กรรมในหลากหลายรูปแบบที่นำไปสู่พฤติกรรมการรู้คิดและปัญญาในสังคมไทย ที่สะท้อนให้เห็นถึงการนำองค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนาไปประยุกต์ใช้ในสังคม การพัฒนาตนเอง และจิตใจ

กรอบแนวคิดในการศึกษาวิจัย

จากการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับ “ปัจจัยที่ทำให้เกิด กระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านพุทธศิลป์กรรม” ผู้วิจัยสามารถนำมากำหนดเป็นกรอบแนวคิดการวิจัยได้ดังนี้ คือ

แผนภาพกรอบแนวคิดการวิจัย

จากหัวข้องานวิจัย ปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยา ผ่านพุทธศิลปกรรม หลังจากการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง แล้ว สามารถนำมากำหนดเป็นกรอบแนวคิดการวิจัยได้ดังภาพ ซึ่งอธิบายได้ว่า

การที่จะเกิดปัญญาได้จะต้องผ่านกระบวนการรู้คิดและปัญญา การเสพงานพุทธศิลปกรรมหรือการชมงานพุทธศิลปกรรม ผ่านงานพุทธประติมากรรม พุทธจิตรกรรม และพุทธสถาปัตยกรรม ผู้เสพสามารถที่จะเกิดปัญญาได้ โดยที่ในความเป็นพุทธศิลปกรรมจะต้องประกอบด้วยหลักสุนทรียศาสตร์ หลักสัญญาวิทยา หลักกรรม หลักจิตวิทยาการเรียนรู้และรับรู้ซอลเกสตัลท์ ด้วยตัวพุทธศิลปกรรมเองเป็นสิ่งที่น้อมนำสร้างศรัทธาให้ผู้เสพ และยิ่งก่อให้เกิดปรโตโมหะและโยนิโสมนสิการแก่ผู้เสพอีกด้วย พุทธศิลปกรรมประเภทหนึ่งว่าเป็นปรโตโมหะหรือกัลยาณมิตรที่จะให้ความรู้แก่ผู้เสพ หรือโดยกาสดับสัทธรรมจากท่านผู้เป็นกัลยาณมิตร โดยให้ผู้เสพเกิดการรู้คิดด้วยโยนิโสมนสิการ เกิดการใช้ความคิดถูกวิธี ความรู้จักคิด คิดเป็น คือกระทำใจโดยแยบคาย มองสิ่งทั้งหลายด้วยความคิดพิจารณา รู้จักสวหาเหตุผล แยกแยะสิ่งนั้นๆ

เมื่อผู้เสพชมงานพุทธศิลปกรรมแล้ว โดยมีความงามหรือสุนทรียศาสตร์ เป็นตัวสร้างความสุขและความประทับใจในเบื้องต้น ก็จะทำให้เกิดการรับรู้ ในการที่ผู้เสพได้เสพงานพุทธศิลปกรรมแล้ว ก็จะเกิดกระบวนการภายในที่ผู้เสพจะต้องตีความเชิงสัญลักษณ์ที่ซ่อนอยู่ในงานพุทธศิลปกรรม ตีค่าความหมายเป็นหลักกรรมหรือพุทธธรรมที่ศิลปินได้ซ่อนอยู่ในงานพุทธศิลปกรรม ที่ป็น

คุณค่าที่ออกมา จากกระบวนการดังกล่าวก็จะส่งผลต่อการรู้คิดภายใน และทำให้เกิดปัญหาตามมา ซึ่งเป็นปัญหาที่รู้เห็นตามตามเป็นจริงได้

การเกิดปัญหาเช่นนี้ โดยกระบวนการดังกล่าวทั้งหมดหลักกรรมที่ซ่อนอยู่ในงานพุทธศัลยกรรมจะเป็นตัวกระตุ้นให้โยนิโสมนสิการทำงาน โดยให้ผู้เสริมการทำใจโดยแยกกาย การพิจารณา โดยแยกกาย คือพิจารณาเพื่อเข้าถึงความจริง โดยสืบค้นหาเหตุผลไปตามลำดับจนถึงต้นเหตุ แยกแยะองค์ประกอบ จนมองเห็นตัวสถานะและความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย หรือตริตrongให้รู้จักสิ่งที่ ดีที่ชั่ว ยังกุศลธรรมให้เกิดขึ้นโดยอุบายที่ชอบ ซึ่งจะมีให้เกิดอวิชาและตัณหา ความรู้จักคิด คิดถูกวิธี ให้เห็นตามสถานะและตามความสัมพันธ์แห่งเหตุและปัจจัยดังนี้จึงเรียกว่า วิธีการแห่งปัญญา

ในการดำเนินชีวิตทุกคนต้องเผชิญกับความทุกข์ วิธีแห่งชาวพุทธเรายังคงเข้าวัดเข้าวา ทำบุญ สร้างกุศลให้ตัวเอง การเข้าวัดนั้น ในวัดรายล้อมไปด้วยงานพุทธศิลปกรรม แม้แต่การเข้าโบสถ์ ไปกราบพระก็จะพบว่าในโบสถ์ก็ถูกสร้างด้วยงานพุทธศิลปกรรมทั้งสิ้น หากแม้ชาวพุทธได้เสพงานพุทธศิลปกรรมในวัดหรือในโบสถ์ การเข้าวัดอาจจะมีทุกข์มา แต่อย่างน้อยเมื่อได้ชมงานพุทธศิลปกรรม เกิดโยนิโสมนสิการขึ้น เกิดการรู้คิดและปัญหาเกิดขึ้น ความทุกข์หรือปัญหาภายในก็อาจคลี่คลายได้ ด้วยปัญญา ที่เกิดจากการรู้คิดผ่านงานพุทธศิลปกรรมได้

บทที่ ๓

วิธีการดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่องกระบวนการสร้างลักษณะจิตตองกามตามหลักพุทธจิตวิทยาครั้งนี้ ผู้วิจัยกำหนดวิธีการศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัย ดังนี้

- ๓.๑ รูปแบบการวิจัย
- ๓.๒ ขั้นตอนในการดำเนินงานวิจัย
- ๓.๓ กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Information)
- ๓.๔ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย
- ๓.๕ การเก็บรวบรวมข้อมูล
- ๓.๖ การวิเคราะห์ข้อมูล
- ๓.๗ การแปลผลการวิเคราะห์ข้อมูล

๓.๑ รูปแบบการวิจัย

วิธีการดำเนินการศึกษาวิจัย “ปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านงานพุทธศิลปกรรม” รูปแบบในการวิจัยฉบับนี้ ผู้วิจัยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยผู้วิจัยทำการศึกษาข้อมูลทั้งด้านเอกสารและข้อมูลภาคสนาม แล้วนำมาเขียนเป็นงานวิจัยเชิงพรรณนา (Descriptive Research)

๓.๒ ขั้นตอนในการดำเนินงานวิจัย

มีวิธีดำเนินการวิจัยแบ่งเป็น ๓ ขั้นตอนดังต่อไปนี้

ขั้นตอนที่ ๑ การศึกษาเอกสารทั้งข้อมูลปฐมภูมิและทุติยภูมิเพื่อวิเคราะห์สภาพลักษณะปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านงานพุทธศิลปกรรมมีขั้นตอนดังนี้

ก ข้อมูลปฐมภูมิ พระไตรปิฎก ฉบับมหาวิทยาลัทยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยคั่นคว่ำ คัมภีร์อรรถกถา พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัทยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ หนังสือพุทธธรรม พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรมและฉบับประมวลศัพท์ ตลอดจนหนังสือ ตำรา บทความต่างๆ บทความทางวิชาการ บทความวิจัย งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง รายงานการวิจัย วิทยานิพนธ์ เอกสารและสื่อสิ่งพิมพ์ การสืบค้นผ่านระบบอินเทอร์เน็ต ต่างๆที่เกี่ยวข้อง

ขั้นตอนที่ ๒ การศึกษารายกรณีเพื่อวิเคราะห์ปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านงานพุทธศิลปกรรม เพื่อประกอบการยก่างปัจจัยที่ทำให้เกิด

กระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านงานพุทธศิลป์กรรม โดยการศึกษาเอกสารจากการสัมภาษณ์เชิงลึกและตรวจสอบข้อมูลโดยผู้ทรงคุณวุฒิและผู้เชี่ยวชาญ

ขั้นตอนที่ ๓ การตรวจสอบร่างปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านงานพุทธศิลป์กรรม โดยการสนทนากลุ่ม(Focus group discuss) ผู้ทรงคุณวุฒิและผู้เชี่ยวชาญ หรือมีประสบการณ์ทางด้านปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านงานพุทธศิลป์กรรม

ขั้นตอนที่ ๔ ผู้วิจัยนำผลจากการสัมภาษณ์และสนทนากลุ่มผ่านการบันทึกเสียง และนำข้อมูลมาถอดเทป แล้วผู้วิจัยจึงได้นำข้อมูลทั้งหมดนั้นเข้าสู่กระบวนการสังเคราะห์เนื้อหาเชิงพรรณนา (Content Analysis) เพื่อนำมาจัดหมวดหมู่ในแต่ละประเด็นที่ศึกษา และการสร้างข้อสรุปแบบอุปนัย (Analytic Induction) ในการสร้างรูปแบบของปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านงานพุทธศิลป์กรรม

๓.๒.๑ การศึกษาจากเอกสาร (Document Study)

การศึกษาจากเอกสาร (Document Study) โดยการศึกษาค้นคว้าและวิเคราะห์จากเอกสาร ตำราวิชาการ บทความทางวิชาการ เอกสารสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ หนังสือ รายงานการวิจัย วิทยานิพนธ์ บทความและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านงานพุทธศิลป์กรรม ดังนี้

๑) ศึกษาค้นคว้า และรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร และเอกสารเกี่ยวกับวรรณกรรมพระพุทธศาสนาในคัมภีร์พระไตรปิฎก โดยการศึกษาความรู้ด้านงานพุทธศิลป์กรรม และมุ่งเน้นการศึกษาแนวคิดการสร้างงานพุทธศิลป์กรรมไทย หลักพุทธจิตวิทยา แนวคิดและหลักพุทธธรรม แนวคิดเรื่องสุนทรียศาสตร์ ทฤษฎีสัญญาวิทยา และจิตวิทยาสตวันตก เป็นต้น

๒) ศึกษาวิเคราะห์ถึงปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านงานพุทธศิลป์กรรม

๓) สรุปผลการศึกษาปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านงานพุทธศิลป์กรรม

๓.๒.๒ การศึกษาวัดกรณีศึกษาจำนวน ๑๐ วัด

การศึกษาวัดกรณีศึกษาจำนวน ๑๐ วัดการวิจัยครั้งนี้ โดยการการศึกษาจากเอกสาร เพื่อนำมาวิเคราะห์เพื่อสรุปหาข้อมูลต่อไป

การศึกษาวัดกรณีศึกษาพระอารามหลวงสมัยรัตนโกสินทร์ในกรุงเทพมหานคร จำนวน ๑๐ วัดเพื่อศึกษาถึงปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านงานพุทธศิลป์กรรม อิทธิพลของพุทธศิลป์กรรม พระพุทธศาสนาในประเทศไทยที่มีอิทธิพลต่อความเชื่อ ความศรัทธา และวิถีชีวิตของพุทธศาสนิกชนไทยโดยการเชื่อมโยงกับองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นพื้นที่ที่เป็นกรณีศึกษา โดยมีขั้นตอนการศึกษาค้นคว้า ดังนี้ ๑) วัดพระศรีรัตนศาสดาราม กรุงเทพมหานคร ๒) วัดราชนันทารามวรวิหาร กรุงเทพมหานคร ๓) วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร กรุงเทพมหานคร ๔) วัดสระเกศราชวรมหาวิหาร กรุงเทพมหานคร ๕) วัดอรุณราชวรารามราชวรมหาวิหาร กรุงเทพมหานคร ๖) วัดยานนาวา กรุงเทพมหานคร ๗) วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ราช

วรมหาวิหาร กรุงเทพมหานคร ๘) วัดพระรามเก้ากาญจนาภิเษก กรุงเทพมหานคร ๙) วัดไตรมิตร
วิทยารามวรวิหาร กรุงเทพมหานคร ๑๐) วัดปากน้ำ กรุงเทพมหานคร

วัดที่เป็นกรณีศึกษานั้น โดยแต่่วัดเป็นวัดที่มีความพร้อมทั้งในด้านเอกสารและตัวงานพุทธ
ศิลปกรรมและบุคคล ที่มีทั้งพระสงฆ์ ชาวบ้าน ปราชญ์ท้องถิ่นที่มีความสนใจในพุทธศิลปกรรม
นอกจากนี้ยังศึกษาค้นคว้าจากสถานที่ต่างๆ เช่น พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติพระนครกรมศิลปากร
สถาบันวิจัยสังคม เป็นต้น

๑) ทำการศึกษาและคัดเลือกวัดที่มีความสำคัญทางด้านประวัติศาสตร์ และปรากฏ
หลักฐานเกี่ยวกับการรวบรวมวรรณกรรมพระพุทธศาสนาจำนวน ๑๐ วัด ซึ่งเลือกวัดกรณีศึกษาเป็น
พระอารามหลวงสมัยรัตนโกสินทร์ในกรุงเทพมหานคร โดยการสุ่มแบบเจาะจง (Purposive
Sampling) ตามความสำคัญของเรื่อง คือ

๑.๑ เชิงประวัติศาสตร์ (Historical Thinking)

วัดพระศรีรัตนศาสดาราม, วัดราชนันทารามวรวิหาร, วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม
ราชวรมหาวิหาร, วัดสระเกศราชวรมหาวิหาร, วัดอรุณราชวรารามราชวรมหาวิหาร, วัดยานนาวา

อย่างไรก็ตามวัดดังกล่าวมีการอนุรักษ์ให้อยู่ในสภาพที่สามารถศึกษาค้นคว้าและวิจัยได้
ซึ่งเป็นวัดพระพุทธศาสนาในประเทศไทยที่มีความสมบูรณ์ที่สุด อีกทั้งยังมีความสำคัญทาง
ประวัติศาสตร์ในท้องถิ่นและของชาติไทย

๑.๒ เชิงแนวร่วมสมัย (Contemporary Thinking)

ศูนย์วิปัสสนา นานาชาติ อาคารเบญจมาชวรานุสรณ์ วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ราช
วรมหาวิหาร, พระอุโบสถ วัดพระรามเก้ากาญจนาภิเษก วัดดังกล่าวมีการออกแบบสร้างใหม่ในยุค
รัตนโกสินทร์ สมัยรัชกาลองค์ปัจจุบันการอนุรักษ์ให้อยู่ในสภาพใหม่สามารถศึกษาค้นคว้าและวิจัยได้
ซึ่งเป็นวัดพระพุทธศาสนาในประเทศไทยที่มีคงความสมบูรณ์อย่างมากที่สุด

๑.๓ เชิงการสร้างสรรคนวัตกรรมใหม่ (Creative Thinking)

พระมหามณฑปประดิษฐานพระพุทธรูปมหาสุวรรณปฏิมากร (หลวงพ่อบึงคำ) วัดไตร
มิตรวิทยาราม, พระมหาเจดีย์มหารัชมงคล วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร นวัตกรรมใหม่
ดังกล่าวมีการออกแบบสร้างใหม่ในยุครัตนโกสินทร์ สมัยรัชกาลองค์ปัจจุบันด้วยแนวคิดใหม่บูรณา
การการออกแบบร่วมสมัยแบบตะวันตกและตะวันออก สรรค์สร้างเป็นงานพุทธศิลปกรรมใหม่ มีการ
อนุรักษ์ให้อยู่ในสภาพใหม่สามารถศึกษาค้นคว้าและวิจัยได้ ซึ่งเป็นนวัตกรรมทางพุทธศิลปกรรมในยุค
ปัจจุบันของประเทศไทยที่มีคงความสมบูรณ์อย่างมากที่สุด

โดยมีเกณฑ์การศึกษา คือ ๑) เป็นวัดที่มีความสำคัญทางด้านประวัติศาสตร์ในระดับ
จังหวัด ๒) เป็นวัดที่มีการเก็บรวบรวมข้อมูลและเอกสารทางด้านพระพุทธศาสนาและของท้องถิ่นไว้
อย่างเหมาะสม ๓) เป็นวัดที่มีพระภิกษุหรือบุคคลที่เกี่ยวข้องกับวัดมีความรู้ ความสามารถในการให้
ข้อมูลได้อย่างดี ๔) พระภิกษุ ชาวบ้าน ปราชญ์ท้องถิ่น รวมทั้งนักวิชาการสามารถเข้ามามีส่วนร่วมใน
กระบวนการสำรวจ รวบรวม และศึกษา วิเคราะห์ถึงองค์ความรู้ และภูมิปัญญาท้องถิ่นในงานพุทธ
ศิลปกรรมเหล่านั้นที่ค้นพบ

๒) ศึกษาข้อมูลที่ได้รวบรวมจากการค้นคว้าทั้งเอกสาร คัมภีร์โบราณ และคำบอกเล่า
ของพระสงฆ์และนักวิชาการในวัดที่เป็นกรณีศึกษา โดยการจัดประเภทและแยกหมวดหมู่ให้เห็นถึง

ความสำคัญ องค์ความรู้ และภูมิปัญญาท้องถิ่น ของงานพุทธศิลปกรรมเหล่านั้น โดยกำหนดเกณฑ์ คือ ศึกษางานพุทธสถาปัตยกรรม พุทธจิตรกรรมและพุทธปฏิมากรรม ซึ่งมีความเชื่อมโยงกับพุทธจิตวิทยา ความเชื่อและความศรัทธา ในบริบทของที่นั้นๆ

๓) ดำเนินการศึกษาวิเคราะห์การประยุกต์ใช้องค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่อยู่ในงานพุทธศิลปกรรมในลักษณะของการวิเคราะห์เชิงพรรณนา โดยเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของผู้ที่เกี่ยวข้องในการวิเคราะห์องค์ความรู้เหล่านั้น

๔) สรุปและนำเสนอผลการศึกษาที่ได้ทั้งจากการศึกษาในเชิงเอกสาร โดยนำมาอธิบาย โดยแยกออกเป็นบทต่างๆ ในลักษณะของการพรรณนาตามเนื้อหาสาระที่สำคัญและการศึกษาค้นคว้า

๕) สรุปผลการศึกษาวิจัย และข้อเสนอแนะ

๓.๓ กลุ่มเป้าหมาย/ผู้ให้ข้อมูลหลัก(Key Information)

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง คือ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ๒ กลุ่ม คือ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) และผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการสนทนากลุ่ม (Focus Group) ดังรายละเอียด ต่อไปนี้

ผู้เชี่ยวชาญด้านปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านงานพุทธศิลปกรรม ซึ่งประกอบไปด้วย พระสงฆ์และคฤหัสถ์ที่มีความเชี่ยวชาญและมีประสบการณ์ด้านดังกล่าวเป็นอย่างดี ด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก โดยใช้ชุดแนวคำถามที่ผู้วิจัยศึกษาและค้นคว้าจากการทบทวนวรรณกรรมโดยกำหนดเนื้อหาตรงตามวัตถุประสงค์ของงานวิจัยนี้ขึ้น ๑ ชุด เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูล

สำหรับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ผู้วิจัยได้กำหนดรายละเอียด สำหรับการเก็บรวบรวมข้อมูล ซึ่งประกอบด้วย

๑. การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) ซึ่งได้กำหนดประชากรกลุ่มตัวอย่าง คือ พระสงฆ์และคฤหัสถ์ที่มีความเชี่ยวชาญและมีประสบการณ์ด้านพฤติกรรมการณ์การรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยา ได้แก่ บุคคลที่เกี่ยวข้องที่มีความรู้ความสามารถในการทำความเข้าใจงานพุทธศิลปกรรม โดยวิธีการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) จำนวน ๑๕ คน โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์และการศึกษาร่วมกัน ผู้วิจัยได้กำหนดในการศึกษาวิเคราะห์ตีความโดยการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ด้วยชุดแนวคำถามที่ผู้วิจัยศึกษาและค้นคว้าจากการทบทวนวรรณกรรมโดยกำหนดเนื้อหาตรงตามวัตถุประสงค์ของงานวิจัยนี้ขึ้น ๑ ชุด เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้

๑.๑) การสัมภาษณ์แบบเชิงลึก (In-depth Interview) นักวิชาการ สถาปนิกผู้เชี่ยวชาญทางด้านพุทธศิลปกรรม ศิลปินแขนงพุทธศิลป์ นักประวัติศาสตร์พุทธศิลปกรรม ผู้มีบทบาทในการนำหลักพุทธจิตวิทยาไปประยุกต์ใช้ในการสร้างสรรค์งานพุทธศิลปกรรมในการเสริมสร้างการเรียนรู้คิดและปัญญาของบุคคลที่ก่อให้เกิดการพัฒนาตน และนำไปสู่การพัฒนาสังคม จำนวน ๕ ท่าน เป็นการรวบรวมข้อมูลที่ใช้การสัมภาษณ์เดี่ยว โดยผู้สัมภาษณ์จะใช้การสอบถามผู้ให้ข้อมูลตามแนวคำถาม (Ineterview Guidline) ที่วางไว้ การคัดเลือกผู้ให้สัมภาษณ์จะใช้หลักเกณฑ์การเลือกผู้เชี่ยวชาญ

ดังกล่าวเป็นให้ผู้ให้ข้อมูลแบบเจาะจง (Purposeive Sampling) โดยพิจารณาถึงการให้ข้อมูลที่ครอบคลุมประเด็นสำคัญเกี่ยวกับพฤติกรรมการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยา

๑.๒) การสัมภาษณ์แบบเชิงลึก (In-depth Interview) พระสงฆ์ที่มีความเชี่ยวชาญด้านพุทธศิลป์จำนวน ๕ คน โดยผู้สัมภาษณ์จะใช้การสอบถามผู้ให้ข้อมูลตามแนวคำถาม (Ineterview Guidline) ที่วางไว้ การคัดเลือกผู้ให้สัมภาษณ์จะใช้หลักเกณฑ์การเลือกผู้เชี่ยวชาญดังกล่าวเป็นให้ผู้ให้ข้อมูลแบบเจาะจง (Purposeive Sampling) โดยพิจารณาถึงการให้ข้อมูลที่ครอบคลุมประเด็นสำคัญเกี่ยวกับพฤติกรรมการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยา

๑.๓) การสัมภาษณ์แบบเชิงลึก (In-depth Interview) นักวิชาการด้านพุทธจิตวิทยา นักจิตวิทยาศิลปะ และนักศิลปะบำบัด จำนวน ๕ คน โดยผู้สัมภาษณ์จะใช้การสอบถามผู้ให้ข้อมูลตามแนวคำถาม (Ineterview Guidline) ที่วางไว้ การคัดเลือกผู้ให้สัมภาษณ์จะใช้หลักเกณฑ์การเลือกผู้เชี่ยวชาญดังกล่าวเป็นให้ผู้ให้ข้อมูลแบบเจาะจง (Purposeive Sampling) โดยพิจารณาถึงการให้ข้อมูลที่ครอบคลุมประเด็นสำคัญเกี่ยวกับพฤติกรรมการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยา

ดังมีรายชื่อสัมภาษณ์ดังต่อไปนี้

๑.๑) นักวิชาการ สถาปนิกผู้เชี่ยวชาญทางด้านพุทธศิลป์ ศิลปินแขนงพุทธศิลป์ นักประวัติศาสตร์พุทธศิลป์จำนวน ๕ คน

(๑) ศ. ดร. สมภาร พรหมทา (ป.ธ.๗) ผู้อำนวยการศูนย์ศึกษาพุทธปรัชญา และอาจารย์ประจำหลักสูตรปริญญาโทและเอกทางด้านปรัชญา ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

(๒) ศ. (พิเศษ) ร. ท. ดร. บรรจบ บรรณรุจิ (ป.ธ.๙) ศาสตราจารย์พิเศษ ภาควิชาภาษาตะวันออก จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และดำรงตำแหน่งเป็นภาคีสมาชิก สาขาศาสนศาสตร์ สำนักธรรมศาสตร์และการเมือง ราชบัณฑิตยสถาน ศาสตราจารย์พิเศษ อาจารย์ประจำสาขาวิชาพระพุทธศาสนา ภาควิชาพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

(๓) รศ. ดร. เชษฐ ติงสัญชสี อาจารย์ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร

(๔) รศ. ดร. รุ่งโรจน์ ธรรม รุ่งเรือง อาจารย์ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร

(๕) ผศ. ดร. พัศวีร์สิริ เปรมกุลนันท์ อาจารย์ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.

๑.๒) นักวิชาการพระสงฆ์ที่มีความเชี่ยวชาญด้านพุทธศิลป์จำนวน ๕ คน

(๖) พระราชปริยัติกวี (สมจินต์ สมมาปัญญา) ศ. ดร. อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

(๗) พระมหามงคลกานต์ ฐิตธมโม, ป.ธ.๙, ผศ. ดร. อาจารย์ประจำภาควิชาศาสนาและปรัชญา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

(๘) พระมหาสุรศักดิ์ ปัจจนตเสโน, ป.ธ.๗, ดร. รองคณบดีคณะพุทธศาสตร์ ผู้อำนวยการส่วนงานบริหาร สถาบันภาษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

(๙) พระมหาสมพงษ์ สนต์จิตโต, ดร. ผู้อำนวยการส่วนบริหารศูนย์อาเซียน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

(๑๐) พระปลัดสมภาร สมภาโร, ผศ. อาจารย์ประจำคณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๑.๓) นักวิชาการด้านพุทธจิตวิทยา นักจิตวิทยาศิลปะ และนักศิลปะบำบัด จำนวน ๕ คน

(๑๑) อาจารย์ชลิต นาคพะวัน นักศิลปะบำบัด ผู้อำนวยการสถาบัน Chalit Art Project and Gallery

(๑๒) อาจารย์กชกร วรอาคม นักศิลปะบำบัด อาจารย์พิเศษคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

(๑๓) อาจารย์ธีร์ พุ่มทับทิม, ป.ศ.๗ อาจารย์ประจำภาควิชาบาลีและสันสกฤต คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

(๑๔) พระมหาอุทธนา นรเชฎฐ, ป.ศ.๙, ดร. ผู้อำนวยการหลักสูตรบัณฑิตศึกษา สาขาวิชาพระไตรปิฎกศึกษา และอาจารย์ประจำภาควิชาพระพุทธศาสนา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

(๑๕) พระรุ่งเรือง ลืมชูปกรณ. ดร. อดีตกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ และกระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ผลงานโครงการทางวิชาการ หลักสูตรพุทธวิทยาศาสตร์แห่งชีวิต ภาคต้น ชีวิต พระพุทธศาสนาและวิทยาศาสตร์, ภาคกลาง ธรรมชาติของร่างกายและจิต, และ จิตวิจัยและการพัฒนาชีวิตอันประเสริฐ

๒. การสนทนากลุ่ม (Focus Group) ผู้วิจัยได้คัดเลือกประชากรที่ใช้ในการสนทนากลุ่ม ได้แก่ ผู้เชี่ยวชาญในเรื่องพฤติกรรมมารู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาได้แก่ บุคคลที่เกี่ยวข้องที่มีความรู้ความสามารถในการทำความเข้าใจงานพุทธศิลปกรรมและปราชญ์ในท้องถิ่น นักวิชาการ สถาปนิกผู้เชี่ยวชาญทางด้านพุทธสถาปัตยกรรม ศิลปินแขนงพุทธศิลป์ ผู้มีบทบาทในการนำหลักพุทธจิตวิทยาไปประยุกต์ใช้ในการสร้างสรรค์งานพุทธศิลปกรรมในการเสริมสร้างการเรียนรู้คิดและปัญญาของบุคคลที่ก่อให้เกิดการพัฒนาตน และนำไปสู่การพัฒนาสังคม จำนวน ๑๓ คน เพื่อทำการสนทนากลุ่มและวิเคราะห์หาข้อมูลที่สำคัญของพฤติกรรมมารู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยา

ดังมีรายชื่อต่อไปนี้

(๑) รศ. ดร. โภนิญส์ ศรีทอง

(๒) รศ. ดร. สมชัย ศรีนอก

(๓) ผศ. ดร. พิเชฐ ทังโต

(๔) ผศ. ดร. ภัทรพล ใจเย็น

(๕) ผศ. ดร. ประยูร สุขะใจ

(๖) ผศ. ดร. มั่น เสือสูงเนิน

(๗) ผศ. ดร. สมโภช ศรีวิจิตรกุล

(๘) ผศ. ดร. สิริวัฒน์ ศรีเครือดง

(๙) ผศ. ดร. เมธาพันธ์ โพธิ์โรจน์

(๑๐) ดร. อุดุลย์ คงแรง

(๑๑) ดร. สุวัฒน์ รักขันโท

(๑๒) ดร. พุทธชาติ แผนสมบุญ

(๑๓) ดร. สรายุทธ์ อุดม

๓.๔ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาจากองค์ประกอบที่มีความสำคัญต่อปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านงานพุทธศิลป์กรรมโดยได้แบ่งเครื่องมือ ออกเป็น ๒ อย่าง

๑. แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) ผู้วิจัยได้ทำการออกแบบเพื่อทำการสัมภาษณ์ผู้มีความเชี่ยวชาญด้านปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านงานพุทธศิลป์กรรม ประกอบไปด้วยพระสงฆ์และคฤหัสถ์ที่มีความเชี่ยวชาญด้านนี้เป็นเฉพาะ ซึ่งในแบบสัมภาษณ์เชิงลึก นั้น ผู้วิจัยได้ออกแบบคำถามปลายเปิดโดยการกำหนดประเด็นหลักเกี่ยวกับปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านงานพุทธศิลป์กรรม และเปิดโอกาสให้ผู้ให้สัมภาษณ์เล่ารายละเอียดต่าง ๆ ได้อย่างอิสระเพื่อให้ผู้สัมภาษณ์จะคอยซักถามเพิ่มเติมและพยายามให้ข้อมูลไม่หลุดออกจากประเด็นที่ต้องการ

๒. แบบสนทนากลุ่ม (Focus Group) ผู้วิจัยได้ทำการตั้งประเด็นคำถามที่มีความเกี่ยวข้องกับบริบทและปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านงานพุทธศิลป์กรรม เพื่อใช้ในกระบวนการแบบสนทนากลุ่ม (Focus Group) และพยายามให้ข้อมูลไม่หลุดออกจากประเด็นที่ต้องการ

การสร้างและตรวจสอบเครื่องมือ

การสร้างและตรวจสอบเครื่องมือ ผู้วิจัยดำเนินการสร้างเครื่องมือที่ใช้การวิจัยตามขั้นตอนดังต่อไปนี้

๑) กำหนดกรอบจากนิยามศัพท์ปฏิบัติการเพื่อสร้างข้อคำถามเป็นเครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูลในการสัมภาษณ์เชิงลึกโดยยึดกรอบของการสร้างแนวทางการสัมภาษณ์ ตามคำถามวิจัยที่ต้องการค้นหาคำตอบ

๒) นำแนวคำถามที่สร้างขึ้นไปปรึกษาอาจารย์ที่ปรึกษาเพื่อตรวจสอบความครอบคลุมของข้อคำถาม ความเหมาะสมของปริมาณคำถาม ความชัดเจนของภาษา แล้วจึงนำไปปรับปรุงแก้ไข

๓.๕ การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยได้ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลสำหรับการนำมาวิเคราะห์ดังนี้

๑. ผู้วิจัยทำการศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านงานพุทธศิลป์กรรม ซึ่งมีปรากฏในข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Source) คือ พระไตรปิฎกและอรรถกถา และหลักธรรมที่พระเถระได้อธิบายความหมายและองค์ประกอบซึ่งยกมาจากพระไตรปิฎก และข้อมูล ทุติยภูมิ (Secondary Source) คือ หลักการและทฤษฎีทางพุทธจิตวิทยาที่ปรากฏในหนังสือ ตำรา วิชาการ วิทยานิพนธ์วารสาร และเอกสารอื่น ๆ ที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านงานพุทธศิลป์กรรม

๒. ผู้วิจัยออกแบบและตั้งประเด็นที่เป็นเครื่องมือสำหรับการการสัมภาษณ์เชิงลึกและการสนทนากลุ่ม และนำส่งที่ปรึกษาเพื่อตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือก่อนการ เก็บรวบรวมข้อมูลต่อไป

๓. ผู้วิจัยติดต่อขอหนังสือจากหัวหน้าสาขาพุทธศาสตร์ดุสิต วิชาเอกพุทธจิตวิทยา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เพื่อขออนุญาตเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อทำวิทยานิพนธ์จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการวิจัย

๔. ผู้วิจัยประสานงานกับผู้เชี่ยวชาญเพื่อขอความอนุเคราะห์ในการเข้าทำการสัมภาษณ์และสนทนากลุ่มในการวิจัย

๕. ผู้วิจัยดำเนินการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) และสนทนากลุ่ม (Focus Group)

๖. ผู้วิจัยนำผลจากการสัมภาษณ์และสนทนากลุ่มผ่านการบันทึกเสียง และนำข้อมูลมาถอดเทป และนำข้อมูลที่ได้อภิเคราะห์ต่อไป

๓.๖ การวิเคราะห์ข้อมูล

การศึกษาวิจัยปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านงานพุทธศิลป์กรรม ผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์ข้อมูลตามเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ดังนี้

การวิจัยครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัย เชิงคุณภาพ (Qualitative Research) การวิเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) และการสนทนากลุ่ม (Focus Group) ผู้วิจัยจึงได้นำข้อมูลทั้งหมดนั้นเข้าสู่กระบวนการสังเคราะห์เนื้อหาเชิงพรรณนา (Content Analysis) ทั้งหมด เพื่อนำมาจัดหมวดหมู่ในแต่ละประเด็นที่ศึกษา และการสร้างข้อสรุปแบบอุปนัย (Analytic Induction) ในการสร้างรูปแบบของปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านงานพุทธศิลป์กรรม

บทที่ ๔

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

บทนี้เป็นการนำเสนอผล การวิเคราะห์และสังเคราะห์ปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิด และปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านงานพุทธศิลป์กรรม ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยคือ (๑) เพื่อศึกษาพุทธศิลป์กรรม หลักธรรมและจิตวิทยาที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมการณ์การรู้คิดและปัญญา(๒) เพื่อศึกษาเพื่อศึกษากระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านพุทธศิลป์กรรม(๓) เพื่อนำเสนอปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านพุทธศิลป์กรรม โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยศึกษาข้อมูลทั้งด้านเอกสารและข้อมูลภาคสนาม ด้วยการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม การสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม การบันทึก และนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลของการวิจัยโดยรายงานแบบพรรณนา (Descriptive Research)

ผู้วิจัยนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย มีดังนี้

๔.๑ ผลการวิเคราะห์เพื่อศึกษาพุทธศิลป์กรรม หลักธรรมและจิตวิทยาที่เกี่ยวข้องกับการรู้คิดและปัญญาสามารถตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ ๑ ได้ดังนี้

๔.๑.๑ ผลจากการวิเคราะห์สังเคราะห์เพื่อศึกษาพุทธศิลป์กรรมอธิบายได้ดังนี้

พุทธศิลป์กรรม หมายถึง ผลงานศิลปะทางพุทธศาสนาที่เกิดจากพลังความคิดสร้างสรรค์ของมนุษย์ที่แสดงออกใน รูปลักษณะต่างๆ ให้ปรากฏซึ่งสุนทรียภาพ ความประทับใจ หรือความสะเทือนอารมณ์ ให้ประจักษ์ด้วยสื่อต่างๆ อย่างเส้น เสียง สี ผิวดู รูปทรง ตามอัจฉริยภาพ พุทธิปัญญาประสบการณ์ ธรรมเนียม และทักษะของแต่ละคน เพื่อความพอใจ ความรื่นรมย์ตามความเชื่อทางพุทธศาสนา เช่น งานพุทธจิตรกรรม งานพุทธประติมากรรม และงานพุทธสถาปัตยกรรม อธิบายเพิ่มเติมได้ว่า พุทธจิตรกรรม หมายถึง การถ่ายทอดเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา ผ่านงานศิลปะแขนงทัศนศิลป์โดยการเขียนภาพวาดภาพ พุทธประติมากรรม หมายถึง พระพุทธรูป ซึ่งใช้ศิลปะสาขาจิตรศิลป์เกี่ยวกับการปั้นหรือแกะสลักไม้ หินอ่อน โลหะ เป็นต้น ให้เป็นรูปหรือลวดลายต่างๆ โดยนำเสนอเรื่องราวที่เกี่ยวข้องโดยเฉพาะกับพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในพระพุทธศาสนา และพุทธสถาปัตยกรรม หมายถึง อาคารหรือสิ่งก่อสร้าง รวมถึงสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวข้อง ทั้งภายในและภายนอกสิ่งปลูกสร้างนั้น ที่มาจากการออกแบบของมนุษย์ด้วยศาสตร์ทางด้านศิลปะ การจัดวางที่ว่าง ทัศนศิลป์ และวิศวกรรมการก่อสร้าง ที่ประกอบด้วยองค์ประกอบที่ผสมกันอย่างลงตัวและสมดุลทางด้าน ความงาม ความมั่นคง การสนองประโยชน์ใช้สอย และการบรรลุประโยชน์แห่งเจตนา รวมถึงพุทธะธรรมที่แฝงไว้ เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา เนื่องในพุทธศาสนา สามารถที่จะยกระดับจิตใจของผู้ได้ยลหรือเยี่ยมเยือนสถานที่นั้น ตัวอย่างพุทธสถาปัตยกรรม ได้แก่ วัดวาอารามต่างๆที่สร้างขึ้นเพื่อประโยชน์ทางพุทธศาสนามีดังนี้ พระสถูปเจดีย์ต่างๆ พระมหาธาตุ เจดีย์ พระพุทธรูปรางค์ พระอุโบสถ พระวิหาร ศาลาการเปรียญ กุฏิ หอฉัน ชุม ระเบียบ กำแพงแก้ว ศาลาราย เป็นต้น

สุนทรียศาสตร์ (Aesthetic) แปลว่า ศาสตร์ที่ว่าด้วยความงาม ซึ่งหมายถึง ความงามหรือสิ่งที่มีความงามทางธรรมชาติ ตลอดถึงศิลปะต่างๆ ซึ่งคำจำกัดความคำว่า “สุนทรียศาสตร์” คือ วิชาที่ว่าด้วยความนิยมความงาม โดยทั่วไปสุนทรียศาสตร์มีความหมายที่เข้าใจกันคือ วิชาที่ว่าด้วยความงาม ซึ่งอาจเป็นความงามตามธรรมชาติ หรือความงามที่ได้จากงานศิลปะ

สัญวิทยาหรือสัญศาสตร์ (Semiology และ Semiotics) เป็นศาสตร์ที่ศึกษาเกี่ยวกับระบบของสัญลักษณ์ ที่ปรากฏอยู่ในความคิดของมนุษย์ อันถือเป็นทุกสิ่งทุกอย่างที่อยู่รอบตัวของเรา สัญลักษณ์อาจจะได้แก่ ภาษา รหัส สัญญาณ เครื่องหมาย หรือหมายถึงสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นมาเพื่อให้มีความหมายแทนของจริง ตัวจริง ในตัวบทและในบริบทหนึ่งๆ เป็นการศึกษาเกี่ยวกับเครื่องหมายและ ซึ่งรวมถึงการศึกษาว่าความหมายของมันถูกสร้างและถูกเข้าใจอย่างไร

กระบวนการรับรู้ ในแนวทางพุทธอธิบายได้ว่า การคิดฟุ้งต่อจากกระบวนการเรียนรู้ “กระบวนการรับรู้” เริ่มต้นด้วยการที่อายตนะประสบกับอารมณ์ และเกิดวิญญาณ คือ ความรู้ต่ออารมณ์นั้น เช่น เห็น ได้ยิน ตลอดถึงรู้ต่อเรื่องในใจ เมื่อเกิดความเป็นอย่างนี้แล้ว ก็เรียกว่ามีการรับรู้ หรือเกิดผัสสะ เมื่อมีการรับรู้ ก็จะมีความรู้สึกรู้ต่ออารมณ์นั้น เช่น สุข สบาย ทุกข์ ไม่สบาย หรือเฉยๆ เรียกว่า เวทนา พร้อมกันนั้น ก็จะมีความรู้รู้อารมณ์ว่าเป็นนั้นเป็นนี่ เป็นอย่างนั้นอย่างนี้ ชื่อนั้นชื่อนี้ เรียกว่าสัญญา จากนั้นจึงเกิดความคิด ความดำริตริตริกต่างๆ เรียกว่า วิตักกะ กระบวนการรับรู้ เป็นไปอย่างนี้เหมือนกัน ไม่ว่าจะเป็นการประสบอารมณ์ โดยได้รับประสบการณ์ภายนอก หรือการนึกถึงยกเอาเรื่องราวต่างๆขึ้นมาพิจารณาในใจ ซึ่งผู้วิจัยเขียนอธิบายอย่างง่ายเป็นตัวอย่างได้ดังนี้

๔.๑.๒ ผลจากการวิเคราะห์สังเคราะห์หลักธรรมเกี่ยวกับการรู้คิดและปัญญาอธิบายได้ดังนี้

๑) **ขั้นที่ ๕** หรือ เบญจขันธ์ คือกองแห่งรูปธรรมและนามธรรม ๕ หมวด ที่ประชุมกันเข้าเป็นหน่วยรวม ซึ่งบัญญัติเรียกว่า สัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา เป็นต้น, ส่วนประกอบ ๕ อย่างที่รวมเข้าเป็นชีวิต (the Five Groups of Existence; Five Aggregates) ดังนี้ ๑. รูปขันธ์ (กองรูป, ส่วนที่เป็นรูป, ร่างกาย พฤติกรรม และคุณสมบัติต่างๆ ของส่วนที่เป็นร่างกาย, ส่วนประกอบฝ่ายรูปธรรมทั้งหมด, สิ่งที่เป็นร่างพร้อมทั้งคุณและอาการ ๒. เวทนาขันธ์ (กองเวทนา, ส่วนที่เป็นการเสวยอารมณ์, ความรู้สึกสุข ทุกข์ หรือเฉยๆ (feeling; sensation) ๓. สัญญาขันธ์ (กองสัญญา, ส่วนที่เป็นความกำหนดหมาย, ความกำหนดได้หมายรู้ในอารมณ์ ๖ เช่นว่า ชาว เขียว ดำ แดง เป็นต้น (perception) ๔. สังขารขันธ์ (กองสังขาร, ส่วนที่เป็นความปรุงแต่ง, สภาพที่ปรุงแต่งจิตให้ดีหรือชั่ว หรือเป็นกลางๆ, คุณสมบัติต่างๆ ของจิต มีเจตนาเป็นตัวนำ ที่ปรุงแต่งคุณภาพของจิต ให้เป็นกุศล อุกุศล อภัยกถุต (mental formations; volitional activities) ๕. วิญญาณขันธ์ (กองวิญญาณ, ส่วนที่เป็นความรู้แจ้งอารมณ์, ความรู้อารมณ์ทางอายตนะทั้ง ๖ มีการเห็น การได้ยิน เป็นต้น ได้แก่ วิญญาณ ๖ (consciousness) ขันธ์ ๕ นี้ ย่อลงมาเป็น ๒ คือ นาม และ รูป; รูปขันธ์จัดเป็นรูป, ๔ ขันธ์ นอกนั้นเป็นนาม. อีกอย่างหนึ่ง จัดเข้าในปรมัตถธรรม ๔ : วิญญาณขันธ์เป็น จิต, เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ และสังขารขันธ์ เป็น เจตสิก, รูปขันธ์ เป็น รูป, ส่วน นิพพาน เป็นขันธวิมุต คือ พ้นจาก ขันธ์ ๕

๒) **หลักปรโตโฆษะและโยนิโสมนสิการ** จากการสังเคราะห์สรุปได้ดังนี้

โปรโตโฆส หมายถึง เสียงจากผู้อื่น การกระตุ้นหรือชักจูงจากจากแหล่งต่างๆ ภายนอกหรืออิทธิพลจากภายนอก ซึ่งเป็น การรับฟังคำแนะนำสั่งสอน เล่าเรียนความรู้ สนทนา ซักถาม ฟังคำบอกเล่าชักจูงของผู้อื่น โดยเฉพาะการสวดสัทธรรมจากท่านผู้เป็นกัลยาณมิตร แหล่ง การเรียนรู้ที่สำคัญประเภทนี้ คือ ครู อาจารย์ พ่อแม่ เพื่อน ญาติคนที่สนิทใกล้ชิด บุคคลที่ได้รับความ นิยมในด้านต่างๆ บุคคลที่มีชื่อเสียงในสังคม หนังสือ สื่อมวลชนต่างๆ สถาบันทางวัฒนธรรมและ ศาสนา เป็นต้น ซึ่งในที่นี้หมายความว่าถึงเฉพาะที่แนะนำไปในทางที่ตรงมถูกต้อง ให้ความรู้ความเข้าใจ ที่ถูกต้อง โดยเฉพาะที่สามารถช่วยนำไปสู่ปัจจุบันที่ ๒ ได้ ซึ่งจัดเป็นองค์ประกอบฝ่ายภายนอก ที่เรียกว่า ปัจจัยทางสังคม ผู้ที่มีคุณสมบัติเหมาะสมสามารถทำหน้าที่โปรโตโฆสได้ดี มีคุณภาพสูง สามารถ เรียวกัลยาณมิตร หากผู้ที่เป็นกัลยาณมิตรจะทำหน้าที่ให้ได้ประสิทธิภาพและบรรลุผลสำเร็จในปร โโตโฆสได้นั้น จะต้องสามารถสร้างศรัทธาให้เกิดแก่ผู้ศึกษา ได้หรือผู้ที่รับการฝึกและปฏิบัติ จึงเรียก วิธีการเรียนรู้ว่า วิธีการแห่งศรัทธา

โยนิโสมนสิการ คือ การใช้ความคิดถูกวิธี ความรู้จักคิด คิดเป็น คือกระทำในใจโดย แยกกาย มองสิ่งทั้งหลายด้วยความคิดพิจารณา รู้จักสืบสาวหาเหตุผล แยกแยะสิ่งนั้น ๆ หรือปัญหา นั้น ๆ ออก ให้เห็นตามสภาวะและตามความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัยโยนิโสมนสิการ ประกอบด้วยวิธีคิด ๔ แบบ คือ การคิดถูกวิธี การคิดมีระเบียบ การคิดมีเหตุผล และการคิดเป็นกุศล อันเป็นขั้นตอนของ การคิดที่ประกอบด้วยขั้นตอนการรับข้อมูล (สุตมยปัญญา) และการคิดวิเคราะห์ข้อมูล (จินตามย ปัญญา) ซึ่งเป็นการคิดที่ต้องใช้วิจารณ์ญาณ มีขั้นตอนของการคิดอย่างแยกกายเพื่อให้ได้ข้อมูล ข่าวสารที่เป็นประโยชน์มากที่สุดและเหมาะสมกับตัวเรา ในการนำไปปรับใช้ในชีวิตประจำวัน อีกทั้ง ต้องมีวิธีคิดให้รู้เข้าใจธรรมชาติตามความเป็นจริง และดำเนินชีวิตโดยไม่สร้างทุกข์ให้ตนเองและผู้อื่น

๓) หลักสัทธรรม ๓ ประกอบด้วย ธรรมอันดี, ธรรมที่แท้, ธรรมของสัตบุรุษ, หลักหรือ แก่นศาสนา (good law; true doctrine of the good; essential doctrine) ประกอบด้วย ๑. ปริยัตติสัทธรรม (สัทธรรมคือคำสั่งสอนจะต้องเล่าเรียน) ได้แก่ พุทธพจน์ (the true doctrine of study; textual aspect of the true doctrine; study of the Text or Scriptures) ๒. ปฏิปัตติ สัทธรรม (สัทธรรมคือปฏิบัติอันจะต้องปฏิบัติ) ได้แก่ อภฺฐังคิกมรรค หรือไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา (the true doctrine of practice; practical aspect of the true doctrine) ๓. ปฏิเวธ สัทธรรม (สัทธรรมคือผลอันจะพึงเข้าถึงหรือบรรลุด้วยการปฏิบัติ) ได้แก่ มรรค ผล และนิพพาน (the true doctrine of penetration; realizable or attainable aspect of the true doctrine) ข้อ ๓ คือ ปฏิเวธสัทธรรม บางแห่งเรียก อริคมสัทธรรม มีความหมายอย่างเดียวกัน.

๔) ปัญญา ๓ สรุปได้ดังนี้ ปัญญานั้นมีอยู่หลายอย่าง วิธีแบ่งปัญญาก็มีหลายวิธี สามารถแบ่งตามทางเกิดของปัญญา เมื่อว่าตามทางเกิดของปัญญา ท่านแบ่งปัญญาเป็น ๓ ชนิด คือ ๑. จินตมยปัญญา หรือเรามักจะเรียกกันยาวๆ ว่า จินตมยปัญญา แปลว่า ปัญญาเกิดจากการคิด ๒. สุตมยปัญญา ปัญญาเกิดจากการฟัง หรือการสวดเล่าเรียน ๓. ภาวนามยปัญญา ปัญญาเกิดจากการ ปฏิบัติ หรือลงมือทำ รวมความว่าแหล่งเกิดปัญญาก็มี การคิด การสวดฟัง และการลงมือปฏิบัติ ที่นี้ ปัญญาที่เกิดจากการคิดนั้น ท่านเรียงไว้เป็นอันดับที่ ๑ เรามักจะเรียงสุตมยปัญญาก่อน เพราะเราไป คิดในแง่ว่า น่าจะเริ่มต้นด้วยการสวดฟังคนอื่น สดับฟังแล้วก็เอามาคิด คิดแล้วก็ลงมือทำ เหมือน อย่างคนบางคนไปอยู่ในที่สงบ ได้เห็นธรรมชาติแวดล้อมแล้ว เกิดความคิดพิจารณา เกิดความรู้ความ

เข้าใจเกี่ยวกับเรื่องชีวิตของตน น้อมคำนึงถึงความจริงแล้วก็มองเห็นธรรมดาของชีวิต ทำให้เกิด ปัญญา รู้เท่าทันความเป็นไปของสังขาร อย่างที่เรียกว่า รู้ไตรลักษณ์ เห็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ปัญญาที่เกิดจากการรู้จักคิดด้วยตนเองนี้ เรียกว่า จินตมยปัญญา คนส่วนมากไม่สามารถในการคิดเอง ต้องอาศัยผู้อื่น เช่น มีครูอบรมสั่งสอนแนะนำ หรือมีท่านผู้รู้ที่จะบอกกล่าวเล่าให้ฟัง โดยเฉพาะก็คือ บุคคลที่หวังดี ที่เรียกว่า กัลยาณมิตร ความรู้ที่เกิดจากการสดับตรับฟังเล่าเรียนมาจากผู้อื่นนี้ เมื่อเขา แนะนำชี้แจงดีจนเกิดความเข้าใจขึ้นมา เห็นตามนั้น รู้เท่าถึงความเป็นจริง ก็เกิดเป็นปัญญาขึ้น อันนี้ เรียกว่า สุตมยปัญญา ข้อสุดท้ายคือ ภาวนามยปัญญา ปัญญาเกิดจากการปฏิบัติ หรือลงมือทำ ตาม ตัวอักษร ภาวนาแปลว่า ทำให้เจริญ หรือการทำให้เกิดให้มีขึ้น หมายถึงการลงมือปฏิบัติ เหมือนอย่าง บางคนได้ฝึกปรือในการงานอาชีพบางอย่างมา ด้วยการลงมือทำเอง สะสมความรู้ความชำนาญมากขึ้น จนเป็นผู้เชี่ยวชาญในเรื่องนั้นๆ โดยไม่ได้เล่าเรียนในโรงเรียน วิธีเรียนวิธีการศึกษาอย่างหนึ่ง ก็คือ ให้ลงมือทำหรือทำด้วยตนเอง อย่างนี้ถ้าทำสำเร็จเรียกว่าเป็น ภาวนามยปัญญา

๕) สติ คำว่า สติ ตามความหมายที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงสอนเอาไว้ ว่าเป็นธรรมที่มีอุปการะมาก ธรรมที่เกื้อกูลในกิจ หรือธรรมที่เกื้อกูลในการทำความดีทุกอย่าง เรียกว่า “ธรรมมีอุปการะมาก” มีอยู่สองอย่างคือ ๑. สติ คือความระลึกได้, นึกได้, สำนึกอยู่ไม่พลอ ๒. สัมปชัญญะ คือความรู้ชัด, รู้ชัดสิ่งที่นึกได้, ตระหนัก, เข้าใจชัดเจนตามความเป็นจริง อีกความหมายหนึ่งของ “สติสัมปชัญญะ” คือความระลึกได้ และความรู้อัตว์ทั่วพร้อม “สติ” เป็นเจตสิกฝ่ายดีงามที่เกิด ทั่วไปกับจิตดีงามทุกดวง รู้อัตว์ทั่วพร้อม “สติ คือความไม่ประมาท” หรือ “ความไม่ประมาท คือสติ” ส่วนสัมปชัญญะนั้น ทางพระพุทธศาสนา เป็นปัญญาขั้นต้น เป็นปัญญาขั้นพื้นฐาน ที่จะต่อยอดปัญญา ที่ยิ่งกว่าในพระพุทธศาสนา ดังตัวอย่างนี้ “ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้เป็นวาระสุดท้ายแห่งเราแล้ว เราขอ เตือนเธอทั้งหลายให้จำมั่นไว้ว่า สิ่งทั้งปวงมีความเสื่อมและความสิ้นไปเป็นธรรมดา เธอทั้งหลายจงอยู่ ด้วยความไม่ประมาทเถิด” ในที่สุด แม้พระพุทธองค์เองก็ต้องประสอวสานเหมือนคนทั้งหลาย พระ ธรรมที่พระองค์เคยพร่ำสอนมาตลอดพระชนม์ชีพว่า สัตว์ทั้งหลายมีความตายเป็นที่สุดนั้น เป็นสัง ฆธรรมที่ไม่ยกเว้นแม้แต่พระองค์เอง

๔.๑.๓ ผลจากการวิเคราะห์สังเคราะห์การรู้คิดและปัญญาตามแนวจิตวิทยาตะวันตก อธิบายได้ดังนี้

ทฤษฎีการเรียนรู้และการรับรู้ จากการวิเคราะห์สังเคราะห์สรุปว่าทฤษฎีการ เรียนรู้และการรับรู้ของนักจิตวิทยากลุ่มเกสตัลท์ (Gestalt Psychology) เชื่อว่ามนุษย์ไม่ได้เป็นเพียง หน่วยรับสิ่งเร้าที่อยู่เฉยเท่านั้น แต่จิตมีการสร้างกระบวนการประมวลข้อมูลที่รับเข้ามาและส่งผล ออกไปเป็นข้อมูลใหม่หรือสารสนเทศชนิดใหม่ ซึ่งไม่เห็นด้วยกับแนวคิดของกลุ่มพฤติกรรมนิยม กลุ่ม นี้เน้นอธิบายว่า การเรียนรู้เกิดจากการรับรู้เป็นส่วนรวมมากกว่าส่วนย่อยรวมกัน เพราะคนเราจะรับรู้ สิ่งต่างๆในลักษณะรวมๆได้ดีกว่ารับรู้ส่วนปลีกย่อย กลุ่มนี้เห็นว่า การเรียนรู้จะเกิดขึ้น เมื่อมีการรับรู้ เป็นส่วนรวมมากกว่าส่วนย่อยรวมกัน มนุษย์จะรับในสิ่งที่ตนเองสนใจเท่านั้น สิ่งใดที่สนใจรับรู้จะเป็น ภาพ สิ่งใดที่ไม่ได้สนใจรับรู้จะเป็นพื้น ดังเช่น รูปภาพข้างบนถ้าสนใจมองที่สีขาว เราจะมองเห็นเป็น แก้ว แต่ถ้าเราสนใจมองสีดำเราจะเห็นเป็น รูปคนสองคนกำลังหันหน้าเข้าหากัน การเรียนรู้ของกลุ่ม เกสตัลท์ที่เน้น “การรับรู้เป็นส่วนรวมมากกว่าส่วนย่อย” นั้น ได้สรุปเป็นกฎการเรียนรู้ของทั้งกลุ่ม ๔ กฎ เรียกว่า กฎการจัดระเบียบเข้าด้วยกัน (The Laws of Organization) ดังนี้ ๑) กฎแห่งความ

แน่นอนหรือชัดเจน (Law of Pregnant) ๒) กฎแห่งความคล้ายคลึง (Law of Similarity) ๓) กฎแห่งความใกล้ชิด (Law of Proximity) ๔) กฎแห่งการสิ้นสุด (Law of Closure)

๔.๑.๔ ผลจากการวิเคราะห์และสังเคราะห์วัดกรณีศึกษาพระอารามหลวงในกรุงเทพมหานคร พุทธศิลปกรรมสมัยรัตนโกสินทร์สรุปได้ดังนี้

สรุปการวิเคราะห์และสังเคราะห์ วัดกรณีศึกษาพระอารามหลวงในกรุงเทพมหานคร ๑๐ วัด พุทธศิลปกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ มีวัดกรณีศึกษา ๓ วัดที่มีข้อค้นพบนำมาอภิปรายถึงความสอดคล้องกับปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านพุทธศิลปกรรม คือ งานพุทธประติมากรรมวัดไตรมิตรวิทยารามวรวิหาร งานพุทธจิตรกรรมวัดปากน้ำ และงานพุทธสถาปัตยกรรมวัดยานนาวา วิเคราะห์และสังเคราะห์อธิบายได้ดังนี้

วัดไตรมิตรวิทยารามวรวิหาร กรุงเทพมหานคร: งานพุทธประติมากรรม

วัดไตรมิตรวิทยาราม เป็นพระอารามหลวงชั้นโท ชนิดวรวิหาร ตั้งอยู่ถนนเจริญกรุง แขวงตลาดน้อย เขตสัมพันธวงศ์ กรุงเทพมหานคร สร้างสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

พระพุทธรูปทองคำหรือพระพุทธรูปทองคำสุโขทัยไตรมิตร หรือ “หลวงพ่ทองคำ” เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย คือ อยู่ในพระอิริยาบถนั่งสมาธิราบ พระหัตถ์ซ้ายหงายวางบนพระเพลา พระหัตถ์ขวาวางเหนือพระชานุ ปลายพระหัตถ์ชี้ลงพื้นธรณี หน้าตักกว้าง ๖ ศอก ๕ นิ้ว สูงจากฐานถึงพระเกตุมาณี ๗ ศอก ๑ คืบ ๙ นิ้ว น้ำหนักประมาณ ๕ ตันครึ่ง พระพุทธรูปทองคำสุโขทัยไตรมิตร หรือ พระพุทธรูปทองคำสุโขทัยไตรมิตร นับเป็น “พระพุทธรูปทองคำบริสุทธิ์ขนาดใหญ่ที่สุดในโลก” มีการตรวจสอบ และประเมินเนื้อทองขององค์พระพุทธรูปซึ่งเป็นทองคำบริสุทธิ์ เรียกว่า ทองเนื้อเจ็ด น้ำสองขา มีน้ำหนักกว่า ๕ ตัน คิดเป็นน้ำหนักทองคำ ๒๕,๐๐๐ ปอนด์ หรือคิดเป็นมูลค่าเฉพาะเนื้อทองคำในขณะนั้น (พ.ศ. ๒๕๔๘) ๑๔ ล้านบาทสหรัฐ หรือประมาณ ๒๕๔,๐๐๐,๐๐๐ บาท อันเป็นราคาทองคำที่ถูกประเมินในครั้งแรก

"พระพุทธรูปทองคำ" องค์พระพุทธรูปทองคำที่ถูกค้นพบ เป็นพุทธศิลปสุโขทัยที่งดงามมาก ผู้เชี่ยวชาญทางพุทธปฏิมากรรมกล่าวเป็นเสียงเดียวกันว่า พระพุทธรูปองค์นี้มีความงดงามถึงจุดสุดยอด ในกระบวนการฝีมือสกุลช่างสุโขทัย พระพุทธรูปทองคำสุโขทัยไตรมิตรนี้ นับเป็นศิลปแบบสลสลิกบริสุทธิ์ อันเป็นยุคแห่งความเจริญรุ่งเรืองอย่างสูงสุดของสกุลช่างสุโขทัย มีอายุในราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ต่อดันพุทธศตวรรษที่ ๑๙ พุทธปฏิมากรรมสมัยสุโขทัย สังเกตเพิ่มเติมจากพระพุทธรูปองค์นี้ ลักษณะประทับนั่งเป็นการวางพระอิริยาบถอย่างก่อให้เกิดศรัทธาประสาทะเหมือนกับพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามาประทับจริง ๆ พระองค์นี้ เป็นพระปางมารวิชัย พระหัตถ์ซ้ายพาดเหนือพระเพลา พระหัตถ์ขวาทรงชี้แม่พระธรณีเพื่อเป็นพยาน แม้จะเป็นพระพุทธรูปลักษณะประทับนั่งเหนือวชิราสน์แต่ก็ดูเหมือนจะเคลื่อนไหวได้ พระพุทธรูปองค์นี้เหมือนกับจะทรงแย้มพระโอษฐ์กับผู้เข้าไปกราบนมัสการ

วัดปากน้ำ กรุงเทพมหานคร: งานพุทธจิตรกรรม

จิตรกรรมฝาผนังภายในโบสถ์วัดปากน้ำ ด้านหลังพระพุทธรูปประธานเขียนภาพไตรภูมิโลกสันฐาน แสดงถึงสวรรค์ชั้นดาวดึงค์ เป็นภาพพุทธประวัติตอนเทศนาโปรดพุทธมารดาบนสวรรค์

ชั้นดาวดึงส์ และตอนเสด็จลงจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ด้านหน้าพระประธานเป็นภาพมารผจญ ระหว่างช่องหน้าต่างเขียนเรื่องพุทธประวัติและทศชาติ

ในงานจิตรกรรมภายในโบสถ์นิยมเขียนแบบไทยประเพณี ได้แก่พุทธประวัติหรือปฐมสมโพธิคาถา ทศชาติ เวสสันดรชาดก ไตรภูมิโลก สันฐาน เทพชุมนุม ทวารบาล ซึ่งเรื่องทั้งหมดนี้มีแนวคิดในการออกแบบที่สอดคล้องกัน คือ การเขียนภาพไตรภูมิโลกสันฐานเพื่อแสดงให้เห็นถึงภพภูมิต่างๆ ที่เขียนไว้ในคัมภีร์ทางศาสนา คือการแสดงให้เห็นศูนย์กลางจักรวาลที่มีเขาพระสุเมรุเป็นแกนกลาง แสดงโลกสวรรค์ประกอบด้วยสวรรค์ชั้นต่างๆ แสดงโลกมนุษย์ และโลกของบาดาล ที่แสดงนรกภูมิ เปรตภูมิต่างๆ เพื่อการการสั่งสอนคนให้รู้จักความดี ความชั่ว ในการแสดงฉากไตรภูมิโลกสันฐานที่แสดงถึงสวรรค์ชั้นดาวดึงส์นั้น ได้เชื่อมโยงเข้ากับพุทธประวัติตอนเทศนาโปรดพุทธมารดาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ การเขียนภาพไตรภูมิโลกสันฐานจึงมักเป็นฉากยิ่งใหญ่ฉากหนึ่ง

วัดยานนาวา กรุงเทพมหานคร: งานพุทธสถาปัตยกรรม

สำเภาเจดีย์ เป็นเจดีย์แบบเรือสำเภาที่เป็นพระราชประสงค์ของรัชกาลที่ ๓ มูลเหตุการสร้าง เพราะทรงพยากรณ์ว่าเรือสำเภาจะสูญไป จึงโปรดเกล้าให้สร้างขึ้น โดยสร้างด้วยคอนกรีตเสริมเหล็ก มีพระเจดีย์ ๒ องค์ สืบเนื่องมาจากเนื้อความในมหาชาติคำหลวง ที่พระเวสสันดรโศกน้ำใจโอรสธิดา ให้อุทิศตนเพื่อร่วมกับพระบิดาสร้างมหากุศล อันจักเป็นเสมือนเรือสำเภาใหญ่พามนุษยชาติข้ามโอฆสงสารไปสู่พระนิพพาน

สำเภาเจดีย์เป็นการเชื่อมโยงรูปแบบพระเจดีย์กับคติธรรมทางพระพุทธศาสนาในเรื่องของการบำเพ็ญทานบารมีของพระเวสสันดรเพื่อให้หลุดพ้นจากวัฏสงสาร ดุจดั่งเรือสำเภาที่จะพาผู้ทำความดีผ่านวัฏสงสารขึ้นสวรรค์ไปพบกับเจดีย์จุฬามณีที่อยู่บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ภายในเรือสำเภามีเจดีย์ทรงเครื่อง ๒ องค์ แทนตำแหน่งเสากระโดง องค์ใหญ่อยู่กลางลำ ส่วนองค์เล็กอยู่ที่หัวเรือ เหตุที่โปรดเกล้า ให้สร้างเจดีย์ขึ้นในสำเภา นั้น ด้วยมีพระราชดำริว่า เจดีย์หมายถึง ตัวแทนของพระพุทธเจ้าเป็นที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ พระสำเภาเจดีย์ยานนาวาที่ดัดแปลงขึ้นทั้งรูปแบบและคติการสร้างจึงเป็นเอกลักษณ์เพียงแห่งเดียวในประเทศไทย

ผู้วิจัยค้นพบว่าสามารถมองเห็นเป็น ๔ มุมมอง (Perspective) หากพิจารณาตามกรอบแนวคิด กระบวนการรู้คิดและปัญญาผ่านงานพุทธศิลปกรรม ที่ต้องประกอบด้วย ๑) โปรโตโมสะและโยนิโสมนสิการ ๒) สุนทรียศาสตร์และสัญวิทยา ๓) หลักธรรม ๔) จิตวิทยาการเรียนรู้และการรับรู้ โดยมองผ่านพุทธศิลปกรรม ๓ แขนงคือ งานพุทธประติมากรรมวัดไตรมิตรวิทยารามวรวิหาร งานพุทธจิตรกรรมวัดปากน้ำ และงานพุทธสถาปัตยกรรมวัดยานนาวา

ซึ่งผู้วิจัยค้นพบข้อสรุปที่เข้าใจง่ายและครบองค์ประกอบดังนี้

ก. งานพุทธประติมากรรมวัดไตรมิตรวิทยารามวรวิหาร

งานพุทธประติมากรรมวัดไตรมิตรวิทยารามวรวิหาร พระพุทธรูปทองคำหรือพระพุทธรูปมหาสุวรรณภูมิมากร “พระพุทธรูปทองคำสุโขทัยไตรมิตร” หรือ “หลวงพ่ทองคำ”

๑) โปรโตโมสะและโยนิโสมนสิการ

พระพุทธรูปทองคำสุโขทัยไตรมิตร เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย พระพุทธรูปทองคำบริสุทธิ์ขนาดใหญ่ที่สุดในโลกเป็นพุทธศิลปะสุโขทัยที่งดงามมากนับเป็นศิลปะแบบคลาสสิกบริบูรณ์ อันเป็นยุคแห่งความเจริญรุ่งเรืองอย่างสูงสุดของสกุลช่างสุโขทัย ค้นพบว่าเป็นกระบวนการของการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านงานพุทธศิลปกรรม พระพุทธรูปทองคำ มีความเป็น ปรโตโฆสะ ในแง่ของการเรียนรู้และรับรู้จากการกระตุ้นหรือชักจูงจากภายนอก เป็นตั้งการสดับสัทธรรมจากท่านผู้เป็นกัลยาณมิตรต่อผู้เสพ ส่วนในแง่ของโยนิโสมนสิการของผู้เสพคือ การพิจารณาโดยแยกกาย คือพิจารณาเพื่อเข้าถึงความจริง โดยสืบค้นหาเหตุผลไปตามลำดับจนถึงต้นเหตุ แยกแยะองค์ประกอบจนมองเห็นตัวสภาวะและความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย หรือตริตตรองให้รู้จักสิ่งที่ดีที่ชั่ว ความรู้จักคิด คิดถูกวิธี ดังนั้นผู้เสพงานพุทธประติมากรรม หลวงพ่อทองคำ จะต้องผ่านกระบวนการนี้ เช่น ผู้เสพรู้สึกไม่สบายใจโกรธใครมาสักคนหนึ่ง เมื่อมานั่งอยู่หน้าหลวงพ่อทองคำแล้วเห็นท่านยิ้มพระโอษฐ์มองแล้วรู้สึกอบอุ่นสบายใจ เกิดความเบาใจมากขึ้น แล้วถูกคิดได้ว่าหลวงพ่อทองคำท่านยิ้มได้ตลอดเวลา ท่านไม่เห็นหน้าบึ้งตึงเพราะมีความโกรธเลย ทำไมเราถึงยังมีความโกรธอยู่ โกรธคือโง่ โโมโหคือบ้า คิดได้เช่นนั้นเลยความโกรธก็หายไป ดังนี้เป็นกระบวนการของปรโตโฆสะและโยนิโสมนสิการตามที่กล่าวมาข้างต้น

๒) สุนทรียศาสตร์และสัตววิทยา

พระพุทธรูปทองคำสุโขทัยไตรมิตร เป็นพุทธศิลปะสุโขทัยที่งดงามมาก พระพุทธรูปองค์นี้มีความงดงามถึงจุดสุดยอด ในกระบวนการฝีมือสกุลช่างสุโขทัย พระพุทธรูปทองคำสุโขทัยไตรมิตรนี้ นับเป็นศิลปะแบบคลาสสิกบริบูรณ์ อธิบายข้อค้นพบว่าความความงดงามถึงจุดสุดยอดของหลวงพ่อกำนั้น แสดงให้เห็นถึงบริบทของสุนทรียศาสตร์ที่มีอยู่ในองค์พระพุทธรูป ซึ่งศิลปินจะต้องให้มีความงามเป็นเบื้องต้นที่จะส่งผลให้ผู้เสพเกิดความศรัทธาตามมา

พระพุทธรูปองค์นี้ เป็นพระปางมารวิชัย พระหัตถ์ซ้ายพาตเหนือพระเพลลา พระหัตถ์ขวาทรงชี้แม่พระธรณีเพื่อเป็นพยาน แม้จะเป็นพระพุทธรูปลักษณะประทับนั่งเหนือวัชรอาสน์แต่ก็ดูเหมือนจะเคลื่อนไหวได้ พระพุทธรูปองค์นี้เหมือนกับจะทรงยิ้มพระโอษฐ์กับผู้เข้าไปกราบนมัสการ แสดงให้เห็นถึงบริบทของสัตววิทยา ที่ผู้เสพหรือผู้ชมต้องมีการตีความหมายเชิงสัญลักษณ์ ทรงยิ้มพระโอษฐ์กับผู้เข้าไปกราบนมัสการ มีความหมายถึง แสดงถึงความเปี่ยมไปด้วยเมตตาของพระองค์ ใครได้เข้ามากราบแล้วมองพระพักตร์ก็จะทำให้เกิดความสงบและความสบายใจ

๓) หลักธรรม

พระพุทธรูปทองคำสุโขทัยไตรมิตร พระพุทธรูปองค์นี้ ลักษณะประทับนั่งเป็นการวางพระอิริยาบถอย่างก่อให้เกิดศรัทธาประสาธะเหมือนกับพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามาประทับจริง ๆ พระองค์นี้ เป็นพระปางมารวิชัย พระพุทธรูปปางนี้ทำเป็นอนุสรณ์แสดงพุทธประวัติ เมื่อจะทรงบรรลุประโยธิญาณเป็นสัมมาสัมพุทธเจ้า เนื้อเรื่องตอนนี้ ถ้ากล่าวเป็นนัยโดยบุคลาธิษฐานก็ว่า มีพระยามารชื่ออัสวดี ทรงช้างคีรีเมขล ยกพลโยธามารมาผจญพระองค์ พระพุทธรูปองค์นี้ได้ทรงหวนไหวพระทัย ทรงเสด็จพระบารมี ๑๐ ทิศที่ได้ทรงบำเพ็ญมาเป็นเครื่องคุ้มครอง และอ้างพระธรณีเป็นพยานในการบำเพ็ญบารมีของพระองค์แต่อดีตกาลมา พระธรณีจึงสำแดงร่างเป็นนารีปรากฏขึ้น

เฉพาะพระพักตร์พระพุทธองค์ แล้วปีบมวยผมมีน้ำหลังไหลออกมาท่วมพระยามารวีสวดดีกับหมู่โยธา พายแพ้ย่อมนอนบ้น้อมแก่พระพุทธเจ้า เรื่องนี้ถ้ากล่าวโดยอรรถมาธิฐานคือกล่าวตามสภาวะ ก็มีความหมายว่า พระพุทธเจ้ามีชัยชนะแก่กิเลสเครื่องเศร้าหมองทั้งปวง ดังนั้นแล้วผู้เสพหรือผู้ชมได้เห็น พระพุทธรูปในปางนี้ หากตีความหมายตามนี้แล้วก็จะเกิดการรู้คิดและปัญญาสามารถนำธรรมะข้อนี้ไปใช้ในการดำเนินชีวิตได้ ในเรื่องของการไม่ตามใจกิเลสตามใจตนเองมากจนเกินไป ซึ่งธรรมะจะแฝงอยู่ในสัญลักษณ์ที่ศิลปินซ่อนไว้ในงานพุทธศิลป์กรรมอย่างเช่นพระพุทธรูป

๔) จิตวิทยาการเรียนรู้และการรับรู้

พระพุทธรูปทองคำสุโขทัยไตรมิตร เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัยและพระพุทธรูปทองคำบริสุทธิ์ เป็นงานพุทธศิลป์กรรมที่เป็นสื่อการเรียนรู้ถึงหลักธรรม ให้พุทธศาสนิกชนเกิดการรู้คิดและปัญญา โดยสอดคล้องกับทฤษฎีของจิตวิทยาการเรียนรู้และการรับรู้ของเกสโตท ที่มีแนวคิดว่า การเรียนรู้เกิดจากการจัดสิ่งเร้าต่าง มารวมกัน เริ่มต้นด้วยการรับรู้โดยส่วนรวมก่อนแล้ว จึงจะสามารถวิเคราะห์เรื่องการเรียนรู้ส่วนย่อยที่ละส่วนต่อไปเพราะคนเราจะรับรู้สิ่งต่างๆ ในลักษณะรวมๆ ได้ดีกว่ารับรู้ส่วนปลีกย่อย การรู้คิดเป็นหัวใจสำคัญของการเกิดองค์ความรู้ มนุษย์สามารถที่จะรู้ (Knowing) คิด (Thinking) และสร้างความฉลาด หรือปัญญา (Intelligence) ได้ หากงานพุทธศิลป์กรรมเป็นสื่อการเรียนรู้คือพระพุทธรูป ที่พุทธศาสนิกชนเสพหรือชมความงามทางสุนทรียะโดยภาพรวมแล้ว ก่อให้เกิดศรัทธาประสาทะตามมา เมื่อเข้าสู่กระบวนการรู้คิดก็สามารถตีความหมายเชิงสัญลักษณ์ออกมาเป็นหลักธรรม และคิดวิเคราะห์ความหมายในองค์ธรรมเมื่อเข้าใจแล้ว ก็เกิดเป็นปัญญาให้เห็นตามความเป็นจริงตามมา ดังเช่น พระพุทธรูปทองคำสุโขทัยไตรมิตร เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย มีความหมายว่า พระพุทธเจ้ามีชัยชนะแก่กิเลสเครื่องเศร้าหมองทั้งปวง หากผู้เสพเกิดปัญญาตีความหมายเชิงสัญลักษณ์นี้ได้คือเรื่องการลดละในกิเลสทั้งหลาย แล้วสามารถนำธรรมะข้อนี้ไปใช้ในการดำเนินชีวิตและสามารถนำไปแก้ปัญหาชีวิตได้ด้วย ซึ่งกระบวนการดังกล่าวสอดคล้องกับทฤษฎีจิตวิทยาการเรียนรู้และการรับรู้ดังที่กล่าวมา

ข. งานพุทธจิตรกรรมวัดปากน้ำ จิตรกรรมฝาผนังภาพไตรภูมิโลกสันฐานภายในโบสถ์วัดปากน้ำ

จิตรกรรมฝาผนังภายในโบสถ์วัดปากน้ำ ด้านหลังพระพุทธรูปประธานเขียนภาพไตรภูมิโลกสันฐาน แสดงถึงสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เป็นภาพพุทธประวัติตอนเทศนาโปรดพุทธมารดาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ และตอนเสด็จลงจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ด้านหน้าพระประธานเป็นภาพมารผจญ ระหว่างช่องหน้าต่างเขียนเรื่องพุทธประวัติและทศชาติ

๑) ปรีโตโมสะและโยนิโสมนสิการ

ภาพไตรภูมิโลกสันฐานเพื่อแสดงให้เห็นถึงภพภูมิต่างๆ ที่เขียนไว้ในคัมภีร์ทางศาสนา แสดงโลกสวรรค์ชั้นต่างๆ โลกมนุษย์ โลกนรกภูมิ และเปรตภูมิต่างๆ นักวิจัยค้นพบว่า เป็นกระบวนการของการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านงานพุทธจิตรกรรม จิตรกรรมฝาผนังภายในโบสถ์วัดปากน้ำ มีความเป็น ปรีโตโมสะ ในแง่ของการเรียนรู้และรับรู้จากการกระตุ้นหรือชักจูงจากภายนอก เป็นดั่งการสดับสัทธรรมจากท่านผู้เป็นกัลยาณมิตรต่อผู้เสพ ส่วนในแง่ของโยนิโส

มนสิการของผู้เสพคือ การพิจารณาโดยแยกแยะ คือพิจารณาเพื่อเข้าถึงความจริง โดยสืบค้นหาเหตุผลไปตามลำดับจนถึงต้นเหตุ แยกแยะองค์ประกอบ จนมองเห็นตัวสภาวะและความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย หรือตริตรงให้รู้จักสิ่งที่ตีที่ชั่ว ความรู้จักคิด คิดถูกวิธี ดังนั้นผู้เสพงานจิตรกรรมฝาผนังภายในโบสถ์วัดปากน้ำ จะต้องผ่านกระบวนการนี้ เช่น ผู้เสพรู้สึกเป็นทุกข์ อาฆาตแค้นใครมาสักคนหนึ่ง เมื่อเดินชมจิตรกรรมฝาผนังไตรภูมิโลกทัศน์ เห็นภาพคนที่ต้องทุกข์ทรมานอยู่ในนรกเพราะทำความชั่ว เห็นภาพคนที่อยู่บนสวรรค์มีแต่ความสุขและแวดล้อมไปด้วยสิ่งสวยงามที่เป็นทิพย์ เกิดความคิดเกิดความกลัวเกรงในการทำบาปเพื่อจะล้างแค้นใครสักคนหนึ่ง เกิดปัญหาว่าเราไม่ยอมตกนรก ไม่ทำดีกว่า ความฆาตแค้นนั้นก็คลายลง ดังนี้เป็นกระบวนการของปรโตโฆษะและโยนิโสมนสิการตามที่กล่าวมาข้างต้น

๒) สุนทรียศาสตร์และสัญวิทยา

จิตรกรรมฝาผนังภายในโบสถ์วัดปากน้ำ ด้านหลังพระพุทธรูปประธานเขียนภาพไตรภูมิโลกทัศน์ แสดงโลกสวรรค์ประกอบด้วยสวรรค์ชั้นต่างๆ แสดงโลกมนุษย์ และโลกของบาดาล ที่แสดงนรกภูมิ เปรตภูมิต่างๆ อธิบายในบริบทของพุทธจิตรกรรม จิตรกรรมฝาผนังภายในโบสถ์วัดปากน้ำ แสดงภาพไตรภูมิโลกทัศน์ แสดงโลกสวรรค์ประกอบด้วยสวรรค์ชั้นต่างๆ แสดงถึงสุนทรียะซึ่งศิลปินเขียนภาพด้วยความงดงามเป็นเบื้องต้นที่จะส่งผลให้ผู้เสพเกิดความศรัทธาตามมา

อีกทั้งแสดงพุทธจิตรกรรมผนังภายในโบสถ์วัดปากน้ำที่เขียนภาพไตรภูมิโลกทัศน์ ยังแสดงสื่อความหมายเชิงสัญลักษณ์ ให้ผู้เสพได้คิด เมื่อเห็นภาพนรกและสวรรค์เกิดความเปรียบเทียบเชิงนัยยะความหมายแฝง ซึ่งภาพดังกล่าวศิลปินวาดขึ้นเพื่อเป็นการสั่งสอนคนให้รู้จักความดี ความชั่ว

๓) หลักธรรม

จิตรกรรมฝาผนังภายในโบสถ์วัดปากน้ำ ด้านหลังพระพุทธรูปประธานเขียนภาพไตรภูมิโลกทัศน์ แสดงโลกสวรรค์ประกอบด้วยสวรรค์ชั้นต่างๆ แสดงโลกมนุษย์ และโลกของบาดาล ที่แสดงนรกภูมิ เปรตภูมิต่างๆ เพื่อการการสั่งสอนคนให้รู้จักความดี ความชั่ว อธิบายในบริบทของหลักธรรม เมื่อผู้เสพหรือผู้ชมประทับใจความงดงามของภาพพุทธจิตรกรรมไตรภูมิโลกทัศน์ สามารถตีความหมายเชิงสัญลักษณ์ของภาพนี้ได้ ก็จะกลัวการทำบาป อยากจะทำแต่ความดี ละเว้นความชั่ว

๔) จิตวิทยาการเรียนรู้และการรับรู้

ภาพไตรภูมิโลกทัศน์ภายในโบสถ์วัดปากน้ำเป็นงานพุทธจิตรกรรมที่แสดงภาพโลกสวรรค์ประกอบด้วยสวรรค์ชั้นต่างๆ แสดงโลกมนุษย์ และโลกของบาดาล ที่แสดงนรกภูมิ เปรตภูมิต่างๆ การแสดงภาพเป็นองค์รวม เริ่มต้นด้วยการให้ผู้เสพเกิดการรับรู้โดยส่วนรวมก่อนแล้ว จึงจะสามารถวิเคราะห์เรื่องการเรียนรู้ส่วนย่อยทีละส่วนต่อไปเพราะคนเราจะรับรู้สิ่งต่างๆ ในลักษณะรวมๆ ได้ดีกว่ารับรู้ส่วนปลีกย่อย ดังนั้นเมื่อผู้เสพหรือผู้ชมรับรู้ประทับใจความงดงามของภาพพุทธจิตรกรรมไตรภูมิโลกทัศน์ เมื่อเกิดกระบวนการรับรู้ที่ดีสามารถตีความหมายเชิงสัญลักษณ์ของภาพนี้ได้ ก็จะเกิดปัญญากลับการทำบาป อยากจะทำแต่ความดี ละเว้นความชั่ว การเห็นภาพนรกสวรรค์ ผู้วิจัย

ค้นพบว่า การชมภาพดังกล่าวสามารถทำให้ลูกคิดถึงการกระทำของตนเองได้ ทั้งการกระทำที่ดีและไม่ดี หากแม้ว่าคิดที่จะทำไม่ดี หรือตั้งใจที่จะทำ แต่เมื่อเห็นภาพดังกล่าวก็เป็นการเตือนสติให้เกิดความกลัวในการทำชั่ว ไม่อยากทำชั่ว เกิดการเปลี่ยนความคิดและเปลี่ยนพฤติกรรม

ค. งานพุทธสถาปัตยกรรมวัดยานนาวา สำเภাজารย์

สำเภাজารย์ เป็นเจดีย์แบบเรือสำเภาที่เป็นพระราชประสงค์ของรัชกาลที่ ๓ มูลเหตุการสร้าง เพราะทรงพยากรณ์ว่าเรือสำเภาจะสูญไป จึงโปรดเกล้าให้สร้างขึ้น สืบเนื่องมาจากเนื้อความในมหาชาติคำหลวง ที่พระเวสสันดรโณมน้ำใจโอรสธิดา ให้อุทิศตนเพื่อร่วมกับพระบิดาสร้างมหากุศล อันจักเป็นเสมือนเรือสำเภาใหญ่พามนุษยชาติข้ามโอฆสงสารไปสู่พระนิพพาน

๑) โปรโตโมสะและโยนิโสมนสิการ

พระสำเภাজารย์ยานนาวา นักวิจัยค้นพบว่า เป็นกระบวนการของการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านงานพุทธจิตรกรรม พระสำเภাজารย์ยานนาวา มีความเป็น โปรโตโมสะ ในแง่ของการเรียนรู้และรับรู้จากการกระตุ้นหรือชักจูงจากภายนอก เป็นตั้งการสดับสัทธรรมจากท่านผู้เป็นกัลยาณมิตรต่อผู้เสพ ส่วนในแง่ของโยนิโสมนสิการของผู้เสพคือ การพิจารณาโดยแยกกายคือพิจารณาเพื่อเข้าถึงความจริง โดยสืบค้นหาเหตุผลไปตามลำดับจนถึงต้นเหตุ แยกแยะองค์ประกอบจนมองเห็นตัวสภาวะและความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย หรือตริตรวงให้รู้จักสิ่งที่ดีที่ชั่ว ความรู้จักคิดคิดถูกวิธี ดังนั้นผู้เสพงานพุทธสถาปัตยกรรมวัดยานนาวา พระสำเภাজารย์ยานนาวา จะต้องผ่านกระบวนการนี้ เช่น ผู้เสพไม่ค่อยทำบุญทำทาน ไม่ค่อยสร้างทานบารมี เมื่อเห็นพระสำเภাজารย์ยานนาวา เกิดความศรัทธา รู้และเข้าใจธรรมะที่แสดงผ่านองค์พระเจดีย์ เกิดความคิดอยากทำบุญทำทานสร้างทานบารมีแบบพระเวสสันดรบ้าง เป็นการพยายามปรับเปลี่ยนนิสัยตนเอง ดังนี้เป็นกระบวนการของโปรโตโมสะและโยนิโสมนสิการตามที่กล่าวมาข้างต้น

๒) สุนทรียศาสตร์และสัญลักษณ์

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวปฏิสังขรณ์และได้ทรงสร้าง สำเภาแทนพระสถูปเจดีย์ทั่วไปเป็นสำเภาจีน มีพระเจดีย์ ๒ องค์ อยู่บนเรือ อธิบายในบริบทของพุทธสถาปัตยกรรม สำเภাজารย์วัดยานนาวา แสดงถึงสุนทรียะที่มีอยู่ในพระสำเภাজารย์ ด้วยแนวคิดแปลกใหม่ในยุคนั้น และเป็นเอกลักษณ์เพียงแห่งเดียวในประเทศไทยในปัจจุบัน ก่อให้เกิดศรัทธาประสาธต์ต่อผู้มานมัสการองค์พระเจดีย์ได้เป็นอย่างดี

สำเภাজารย์เป็นการเชื่อมโยงรูปแบบพระเจดีย์กับคติธรรมทางพระพุทธศาสนาในเรื่องของการบำเพ็ญทานบารมีของพระเวสสันดรเพื่อให้หลุดพ้นจากวิภวสังสาร ดุจดั่งเรือสำเภาที่จะพาผู้ทำความดีผ่านวิภวสังสารขึ้นสวรรค์ไปพบกับเจดีย์จุฬามณีที่อยู่บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ การสร้างเจดีย์ขึ้นในสำเภา นั้น เจดีย์หมายถึง ตัวแทนของพระพุทธเจ้า เป็นที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ แสดงให้เห็นถึงบริบทของสัญลักษณ์ ที่ผู้เสพหรือผู้ชมต้องมีการตีความหมายเชิงสัญลักษณ์ น้อมนำไปสู่การสร้างทานบารมี การทำความดีเมื่อหมดอายุขัยแล้วจะได้อยู่บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ หากอุทิศตนเพื่อสร้างมหากุศลแบบพระเวสสันดรก็จะหลุดพ้นจากวิภวสังสารจักเป็นเสมือนเรือสำเภาใหญ่พามนุษยชาติข้าม

โอบสงสารไปสู่พระนิพพาน ซึ่งเป็นการยกตัวอย่างโดยมีพระเวสสันดรเป็นตัวอย่าง ให้ผู้เสพหรือผู้ชมดูไว้เป็นแรงบันดาลใจ เป็นตัวอย่างในการทำความดี

๓) หลักธรรม

พระส่ำเภาเจดีย์ยานนาวาที่ดัดแปลงขึ้นทั้งรูปแบบและคติการสร้าง ซึ่งส่ำเภาเจดีย์เป็นการเชื่อมโยงรูปแบบพระเจดีย์กับคติธรรมทางพระพุทธศาสนาในเรื่องของการบำเพ็ญทานบารมีของพระเวสสันดรเพื่อให้หลุดพ้นจากวัฏสงสาร ดุจดั่งเรือส่ำเภาที่จะพาผู้ทำความดีผ่านวัฏสงสารขึ้นสวรรค์ไปพบกับเจดีย์จุฬามณีที่อยู่บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ในบริบทของหลักธรรมมี เรื่องของการบำเพ็ญทานบารมีของพระเวสสันดร เรื่องของหลุดพ้นจากวัฏสงสาร เรื่องทำความดีทำผ่านวัฏสงสารได้ขึ้นสวรรค์ เมื่อผู้เสพหรือผู้ชมประทับใจความงดงามของพระส่ำเภาเจดีย์ยานนาวา สามารถตีความหมายเชิงสัญลักษณ์ของงานพุทธสถาปัตยกรรมได้ ก็อยากจะสร้างทานบารมีแบบพระเวสสันดรบ้าง อยากจะทำแต่แต่ความดี ละเว้นความชั่ว เพื่อไปสวรรค์หรือพระนิพพานบ้าง

๔) จิตวิทยาการเรียนรู้และการรับรู้

พระส่ำเภาเจดีย์ยานนาวา ตัวองค์พระเจดีย์แสดงภาพเป็นองค์รวมต่อผู้ชม เริ่มต้นด้วยการให้ผู้เสพเกิดการรับรู้โดยส่วนรวมก่อนแล้ว จึงจะสามารถวิเคราะห์เรื่องการเรียนรู้ส่วนย่อยทีละส่วนต่อไปเพราะคนเราจะรับรู้สิ่งต่างๆในลักษณะรวมๆได้ดีกว่ารับรู้ส่วนปลีกย่อย ดังนั้นเมื่อผู้เสพหรือผู้ชมรับรู้ประทับใจความงดงามของพระส่ำเภาเจดีย์ยานนาวา เมื่อเกิดกระบวนการการรู้คิดสามารถตีความหมายเชิงสัญลักษณ์ของพระส่ำเภาเจดีย์ยานนาวาได้ ก็เกิดปัญญา อยากจะทำแต่แต่ความดี ละเว้นความชั่ว เกิดความคิดอยากทำบุญทำทานสร้างทานบารมีแบบพระเวสสันดรบ้าง ผู้วิจัยค้นพบว่า การชมส่ำเภาเจดีย์ยานนาวาดังกล่าวสามารถทำให้ผู้คิดถึงการกระทำของตนเองได้ ในเรื่องของความเมตตา การให้ทาน หากเป็นผู้ที่มีความตระหนักรู้เห็นใจ เป็นผู้รับแต่ฝ่ายเดียว ไม่เคยคิดที่จะให้ผู้อื่นบ้าง แต่เมื่อเห็นพระส่ำเภาเจดีย์ยานนาวา ดังกล่าวก็เป็นการเตือนสติให้เกิดความตั้งใจจะสร้างทานบารมีบ้าง เกิดการเปลี่ยนความคิดและการเปลี่ยนพฤติกรรมขึ้น อย่างน้อยเมื่อลาโลกจากภูมิมนุษย์แล้วจะได้ขึ้นสวรรค์ชั้นดาวดึงส์

๔.๒ ผลการวิเคราะห์กระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านงานพุทธศิลปกรรม

ผลการวิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูลกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านงานพุทธศิลปกรรม จากการศึกษาผ่านการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญและผู้ทรงคุณวุฒิมีดังนี้

๔.๒.๑) การรับรู้และการตีความหมายเชิงสัญลักษณ์ในงานพุทธศิลปกรรมก่อให้เกิด

การรู้คิดและปัญญา

สรุปการรับรู้และการตีความหมายเชิงสัญลักษณ์ในงานพุทธศิลปกรรมก่อให้เกิดการรู้คิดและปัญญา

การรับรู้และการตีความหมายเชิงสัญลักษณ์ในงานพุทธศิลปกรรมก่อให้เกิดการรู้คิดและปัญญาโดยปัญญาคือความสามารถของบุคคลในการที่จะคิดอย่างนามธรรม มีการตัดสินใจ มันก็เหมือนกันการรับรู้แล้วก็การตีความหมายเชิงสัญลักษณ์ในงานพุทธศิลปกรรม เหมือนกับเป็นการฝึก

ปัญหาที่ทำให้เรารู้ว่าทุกสิ่งทุกอย่างมันมีเหตุผลเบื้องหลังของการสร้าง ของบางอย่างมันอาจจะเป็นเรื่องที่ตรงไปตรงมาและสามารถอธิบายได้โดยไม่ซับซ้อน แต่ของบางอย่างอาจจะมี ความหมายที่มันซับซ้อนมากไปกว่านั้น ซึ่งทุกสิ่งทุกอย่างในเชิงพุทธศิลป์มันมีความหมายที่แฝงอยู่ มากไปกว่านั้นกระบวนการของการรับรู้และตีความหมายเชิงสัญลักษณ์ในงานพุทธศิลป์ที่ก่อให้เกิดความคิดและปัญหาได้จะต้องมีกระบวนการตามลำดับคือ ๑. มีพื้นฐานความรู้ทางพุทธศาสนา ๒. พื้นความรู้ทางศิลปกรรม ๓. ปราศจากอคติ ๔. มีโยนิโสมนสิการ ๕. มีการคิดวิจย แยกแยะ แจกแจง วิเคราะห์ ในเนื้อหาของศิลปกรรมที่ตนเองเข้าไปเสพในนั้น สุดท้ายก็คือการบูรณาการในคุณค่าของพุทธศิลป์นั้น ให้มีคุณค่าทางด้านพุทธศาสนาและมีคุณค่าทางด้านศิลปกรรมด้วย

อย่างไรก็ตามการรับรู้และการตีความหมายเชิงสัญลักษณ์ในงานพุทธศิลป์ ก่อให้เกิดการรู้คิดและปัญหามีผลคือ ต่อการคิดสร้างสรรค์ เป็นการคิดปรุงแต่งในเชิงสร้างสรรค์ สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาโดยเบื้องต้นเป็นสัญลักษณ์ของคุณงามความดี เพราะฉะนั้นไม่ว่า สัญลักษณ์จะออกมาในรูปแบบไหนก็ตาม คนที่ดีความก็จะคิดสร้างสรรค์ในสิ่งที่เป็นคุณงามความดี ถูกผิดนั้นมันขึ้นอยู่กับวิจารณญาณของตัวบุคคล จะไม่ถือว่าเป็นความไม่ดีในการคิดไม่ถูกต้องตามนั้น แต่ว่ามีผลทำให้คนนั้นไม่มีกรอบความคิดของตัวเอง คิดนอกกรอบได้ ไม่มีอะไรที่คอยควบคุมความคิดของเขา อันนี้เป็นผลดีที่จะทำให้เกิดความคิดสร้างสรรค์เกิดขึ้น ซึ่งเป็นผลของการตีความหมายเชิง

ดังคำที่กล่าวว่า

“ฉะนั้นการรับรู้การตีความหมายสัญลักษณ์มันมีผล และผลนั้นจะลึกจะตื้นขึ้นอยู่กับความสามารถของผู้ที่ตีความ ว่าก่อให้เกิดปัญหาอย่างไร ถ้าตีความดี การตีความจะทำให้ผู้ฟังเกิดปัญหา แล้วจะมีปัญหามากขึ้นถ้าผู้ตีความบอกว่านอกจากที่ข้าพเจ้าตีความแล้ว ให้ตีความในแต่ละคนเองด้วย^๑

“รัชกาลที่ ๔ โปรดให้วาดรูปดอกบัวขนาดใหญ่อยู่ที่วัดบวรนิเวศดอกบัวสงกลิ่นหอมมาก จนกระทั่งคนมาดมดอกบัวกันหมด เปรียบเทียบว่าสพระธรรมมันช่างหอมหวานจนกระทั่งคนทั้งหลายสามารถที่จะสัมผัสได้แม้กระทั่งยืนอยู่ที่ชายฝั่งไม่ได้อยู่กลางสระบัว คนทั่วไปที่เห็นดอกบัวอยู่ กลางและมีคนล้อมรอบจะรู้เรื่องใหม่ ไม่มีทางรู้เพราะเขาไม่ได้ฝึกวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ เพราะฉะนั้นถ้าเกิดว่าไม่มีความรู้เขาก็จะเข้าไม่ถึงฉันทลักษณ์ของพระธรรมที่รัชกาลที่ ๔ ผูกไว้”^๒

“มันก็ทำให้เรารู้คิด รู้ถูกผิด รู้ว่าอะไรควรไม่ควร คือการรับรู้และการตีความหมายเชิงสัญลักษณ์ในงานพุทธศิลป์ การรู้คิดก็คือ เพื่อให้แก้ปัญหา ให้เหตุผล ประเมินค่า ตัดสินใจ การสร้างสรรค์ การรับรู้และการตีความหมายเชิงสัญลักษณ์ ก็เหมือนกับว่าเวลาที่เรไปดูพุทธศิลป์ อย่างใดอย่างหนึ่ง ผมก็คิดว่ามันก็มีกระบวนการเหตุผล ที่จะทำให้เราประเมินค่า หรือว่าตัดสินใจ เช่น

^๑ ศ. ดร. สมภาร พรหมทา, สัมภาษณ์, ๒๑ มีนาคม ๒๕๖๒, ข้อ ๒.๑ – ๒.๒

^๒ รศ. ดร. เชษฐ ดิงสัญชลิสัมภาษณ์, สัมภาษณ์, ๑๘ มีนาคม ๒๕๖๒, ข้อ ๒.๒

ถ้าเราไปเห็นแล้วเห็นว่าเป็นพระพุทธรูป รูปปางอะไร มันก็จะเกิดกระบวนการทางความคิดว่า ความหมาย ความศักดิ์สิทธิ์ของพระพุทธรูปองค์นั้นๆ เราจะต้องปฏิบัติองค์พระอย่างไร”^๓

“การรับรู้และการตีความหมายในเชิงสัญลักษณ์ในงานพุทธศิลป์กรรม เช่น เราไปที่ยววัด การรับรู้ของเรารับรู้ด้วยตา เรามองเห็น แล้วเรารับรู้ เราแยกแยะได้ว่าเป็นพระพุทธรูป แล้วก็ลำดับ ถัดไปคือ เราสามารถตีความในเชิงสัญลักษณ์ได้ยังไง เราดูพระพุทธรูป เห็นพระพุทธรูปแสดงปางต่างๆ เราจะเข้าใจหรือไม่ว่าท่าทาง อากัปกริยา มือไม้ของพระพุทธรูปที่ต่างกันในแต่ละปางสื่อความหมายอะไร”^๔

“เรื่องของดอกบัวที่อยู่กับพระพุทธเจ้า รองรับพระพุทธบาท หรือว่าพระบาทของ พระพุทธเจ้า มันก็มีนัยยะ ความหมายเชิงสัญลักษณ์ที่ทำให้เราต้องวิเคราะห์ ทำให้รู้ว่าทุกสิ่งทุกอย่าง ในเชิงพุทธศิลป์กรรมมันมีความหมายที่แฝงอยู่ ดอกบัวมีนัยยะที่แฝงในความหมายเชิงสัญลักษณ์ เป็น การเปรียบเทียบ พระพุทธเจ้าเกิดในโลกแต่ว่าโลกไม่สามารถแปดเปื้อนท่าน เหมือนกับดอกบัวที่เกิด กับโคลนตมแล้วก็ในที่สุดก็บริสุทธิ์ โคลนตมไม่สามารถที่จะแปดเปื้อนได้ แล้วยังหมายถึงในเรื่องของ การรู้แจ้งด้วย”^๕

“งานศิลปกรรมในวัด สิ่งแรกก็คือพื้นฐานเราเห็นด้วยตา เราแยกแยะประเภทได้ เรารู้ว่า จิตรกรรมเล่าเรื่องอะไร พระพุทธรูปเล่าเรื่องอะไร การที่จะก่อให้เกิดปัญญาคิดว่ามันน่าจะมาจากการ คิดต่อว่าพุทธศิลป์กรรมที่เขาแสดงออกมานั้นเขาต้องการสื่ออะไร”^๖

“การรับรู้และการตีความหมายเชิงสัญลักษณ์ในงานพุทธศิลป์กรรมก่อให้เกิดปัญญา ก่อให้เกิดปัญญาได้โดยการที่เขาเมื่อมีกุศลเจตนา คิดไปตามสัญลักษณ์ต่างๆแล้ว ทำให้เขาเกิดความ เป็นอิสระไม่ยึดมั่นถือมั่น จิตใจปลอดโปร่ง เมื่อมีอิสระไม่ยึดมั่นถือมั่น จิตใจที่ปลอดโปร่งแล้วนั้น ปัญญามันเกิดโดยธรรมชาติ คือจิตใจไม่กังวลมั่นเป็นสมานิจิตใจที่ประกอบด้วยปีติปีติสัทธา สงบใจ อิม ใจแล้วมีความรู้สึกลับไม่ถูกตีกรอบไม่ถูกบีบบังคับ ไม่ถูกองค์ประกอบต่างๆมาบีบรัด ทำให้มีอิสระใน การที่จะคิด ใจก็เบาสบายมีสมานิจิตอันนี้ปัญญามันเกิดโดยธรรมชาติอยู่แล้ว ถ้าไม่กีดตันปัญญามันเกิด โดยธรรมชาติตามสมควรแก่สภาพ”^๗

“การรับรู้และการตีความหมายของเชิงสัญลักษณ์ในงานพุทธศิลป์กรรมก่อให้เกิดการรู้คิด และปัญญา หนึ่งก็คือทำให้เราเป็นคนช่างจดจำ ช่างสังเกต แล้วก็สามารถที่จะตีความความหมายที่ ซ่อนอยู่ในสัญลักษณ์นั้นได้อย่างถูกต้องตรงประเด็น เพราะว่าอย่างในเชิงสัญลักษณ์ ไม่ว่าจะ เป็นใน เรื่องพุทธศิลป์กรรม เวลาที่นักศิลปะสร้างขึ้นมาแล้วมันเก็บเรื่องราว เก็บข้อคิด เก็บวิธีการสื่อความต่าง

^๓ รศ. ดร. รุ่งโรจน์ ธรรม รุ่งเรือง, สัมภาษณ์, ๒๙ มีนาคม ๒๕๖๒, ข้อ ๒.๒

^๔ ผศ. ดร. พัสวีร์สิริ เปรมกุลนันท์, สัมภาษณ์, ๒๙ มีนาคม ๒๕๖๒, ข้อ ๒.๒

^๕ รศ. ดร. รุ่งโรจน์ ธรรม รุ่งเรือง, สัมภาษณ์, ๒๙ มีนาคม ๒๕๖๒, ข้อ ๒.๓

^๖ ผศ. ดร. พัสวีร์สิริ เปรมกุลนันท์, สัมภาษณ์, ๒๙ มีนาคม ๒๕๖๒, ข้อ ๒.๓

^๗ พระราชปริยัติกวี (สมจินต์ สมมาปัญญา), ศ. ดร., ๘ เมษายน ๒๕๖๒, ข้อ ๒.๓

ๆ ในพุทธศิลป์กรรมนั้นแหละ ถ้าเราสามารถที่จะเข้าไปศึกษารู้เบื้องลึกเบื้องหลังว่าพุทธศิลป์กรรมนั้น ซ่อนเนื้อหาอะไรไว้ แทรกอะไรไว้ เช่น ในเรื่องของสุนทรียศาสตร์ เรื่องของจริยธรรม เรื่องของการ ประพฤติ เรื่องของความดีความชั่ว สิ่งเหล่านี้พอเราฝึกดูบ่อย ๆ เราตีความบ่อย ๆ เรารับรู้บ่อย ๆ ตีความบ่อย ๆ มันจะเกิดการทำให้เราเป็นคนทีลุ่มลึกทางสติปัญญา”^๘

“การรับรู้และการตีความหมายเชิงสัญลักษณ์ในงานพุทธศิลป์กรรมนำให้เกิดการรู้คิดและ ปัญญาได้ ผู้ที่รับรู้จะต้องมีพื้นฐานความรู้ในงานพุทธศิลป์กรรมนั้นและต้องมีพื้นฐานความรู้ในคำสอน ทางพระพุทธศาสนาด้วย จึงจะก่อให้เกิดการรู้คิดและปัญญาได้”^๙

“ลักษณะของการรับรู้การตีความหมายเชิงสัญลักษณ์ เราต้องดูให้ออกถึงจะถึงการรู้คิด เราต้องมีฐานข้อมูลนั้นๆให้ชัดเจน รอบด้าน ๑. การจะตีความได้นั้นเราจะมีเจตนาธรรมณ์ผู้ทำศิลปะ นั้นๆ ว่าเขามีเจตนาธรรมณ์ในเรื่องนั้นๆว่าเขามี background มาอย่างไรในเรื่องนั้นๆ มีประวัติมาอย่างไร นี้ก็จะก่อให้เกิดการรู้คิด ๒. เราจะต้องเข้าใจต่อบทนั้นๆที่เขาทำก็คืออะไร ตัวบทมีความหมาย ๒ แบบคือ ๑. ตัวบทที่เป็นพยัญชนะก็คือ รูปที่เราเห็น ๒. ตัวบทที่เป็นอรรถหรือเป็น Meaning เป็น spirit Meaning ความหมายลักษณะ ๒ อย่างนี้เราเรียกว่าศิลปะกรรมนในเชิงของ Meaning ทั้งตัวบท และ Meaning อันสุดท้ายเราจะต้องเข้าใจเรื่องของบริบทด้วย บริบทในการตีความ ดังนั้นเราก็ใช้ หลักการในตรงนี้แล้วเราก็จะทำให้เกิดการรู้คิดว่าศิลปะกรรมนที่ศิลปินสร้างขึ้นมานั้นต้องการจะสื่ออะไร ยกตัวอย่างเช่น พระพุทธรูปสมัยคันธาระ เราต้องเข้าใจบริบททางประวัติศาสตร์ว่าศิลปินต้องการสื่อ อะไร”^{๑๐}

“การรับรู้และการตีความหมายเชิงสัญลักษณ์ในงานพุทธศิลป์กรรมนำให้เกิดปัญญา อันนี้ ก็คือในเรื่องของความรู้คิดเราก็มองแล้วว่าเรามีฐานข้อมูล แต่ว่าทำให้เกิดปัญญาเป็นการส่งต่อ การส่ง ต่อก็คือหมายความว่าส่งต่อความคิด เพื่อนำไปสู่ว่าปัญญาที่เกิดการดับทุกข์หรือการดับโศกหรือการมี ความสุขมากยิ่งขึ้นนั้น ในความหมายนี้บ่งบอกถึงว่าพระพุทธรูปเป็นสิ่งที่สื่อทางปัญญา เราไม่ได้ยึดติด ในฐานะเป็นวัตถุทางพิธีกรรมเท่านั้น หรือวัตถุทางศาสนาเท่านั้น แต่เป็นวัตถุที่เกิดปัญญา ดังนั้นต้องมีการเตรียมพร้อมพุทธศิลป์กรรมนให้เกิดในเรื่องของการมีความสุข โดยเฉพาะเรื่องของไม่ใช่เพียงแค่ สุนทรียภาพอย่างเดียว แต่ว่าทำอย่างไรพระพุทธรูปจะนำไปสู่การดับทุกข์ หรือการสร้างสุขให้มากยิ่งขึ้น”^{๑๑}

“ในงานศิลปะกรรมนพุทธศิลป์ในวัดในวาในข้อเขียนในคัมภีร์ ในจิตรกรรมฝาผนัง ประติมากรรมหรือสถาปัตยกรรม มันมีความหมายในตัวของมันเป็นเชิงสัญลักษณ์ มันก้าวไปสู่ความ

^๘ พระมหามงคลกานต์ จิตธมโม, ป.ธ.๙, ผศ. ดร., สัมภาษณ์, ๑๕ มีนาคม ๒๕๖๒, ข้อ ๒.๑ - ๒.๓

^๙ พระมหาสุรศักดิ์ ปัจจนตเสโน, ป.ธ.๗, ดร., สัมภาษณ์, ๑๔ มีนาคม ๒๕๖๒, ข้อ ๒.๑ - ๒.๓

^{๑๐} พระมหาสมพงษ์ สุนตจิตโต, ดร., สัมภาษณ์, ๑๙ มีนาคม ๒๕๖๒, ข้อ ๒.๒

^{๑๑} พระมหาสมพงษ์ สุนตจิตโต, ดร., สัมภาษณ์, ๑๙ มีนาคม ๒๕๖๒, ข้อ ๒.๓

เข้าใจในคำสอนของพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้าได้ เช่น ธรรมจักกัปปวัตตนสูตร วงล้อของธรรมจักร มันทหมายความว่าอะไร ทำไมต้องมีธรรมจักกัปปวัตตนสูตรก็เป็นสัญลักษณ์อย่างหนึ่งที่บอกว่าวงล้อแห่งธรรมมันหมุนอยู่ตลอดเวลา ถ้ามันหยุดนิ่งมันก็ไม่ได้พัฒนาไปสู่ความก้าวหน้าของชีวิตก็คือความเข้าใจในวิถีชีวิตที่ถูกต้อง พอมีทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรคแล้ว อริยสัจ 4 พอมีปัญหาเราต้องแก้ที่ต้นเหตุ^{๑๒}

“แต่ถามจริง ๆ ว่ามันสามารถเข้าใจความละเอียดตรงนั้นในปัญหาที่ศาสนาพุทธสอนโดยการที่เรามองภาพอย่างเดียวหรือเปล่า ถ้าคนทั่วไปไม่ใช่ ถ้าคนทั่วไปไม่เข้าใจ คือมันต้อง Add meaning ในเชิง Collective เข้าไปถึงจะเข้าใจปัญญานั้น แล้วถึงจะ Appreciate ขึ้น ไม่ได้หมายความว่าตอนแรกเขาไม่ได้ Appreciate สวยดี ประณีต อันนี้เป็นสเต็มหนึ่ง แต่อีกสเต็มหนึ่งถ้าเราเป็นคนวาด อันนี้ ถ้ากรณีเราเป็นคนวาดเอง ตัวนี้ปัญหาแท้เลย ศิลปินอาจจะต้องเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาและวาดด้วยความประณีต ความประณีตการทำตรงนั้นเป็นการสร้างสมาธิและปัญญาโดยตรง อันนี้เป็นอีกเลเวลหนึ่งของคนทำ เป็นเลเวลของการ Percept คือคนนอกดูเฉย ๆ”^{๑๓}

“การรับรู้และการตีความหมายเชิงสัญลักษณ์ในงานพุทธศิลป์กระตุ้นให้เกิดการรู้คิดและปัญญาได้ อันนี้ต้องพูดในแง่ของคตินิยม เพราะว่าสิ่งที่เรามองเห็นงานที่เป็นพุทธศิลป์กรรมที่เป็นสัญลักษณ์ ประการแรกถ้าเราไม่มีการรับรู้มาก่อนว่าภาพนี้คืออะไรด้วยเรื่องอะไร มันก็คงจะก่อให้เกิดการรู้คิดและปัญญาไม่ได้ ดังนั้นการรับรู้ข้อมูลมาก่อนจะทำให้เราเกิดกระบวนการรู้จักคิด รู้จักแยกแยะรู้จักตีความจนกระทั่งก่อให้เกิดปัญญา มองแค่เชิงสุนทรียศาสตร์เฉย ๆ มันไม่ต่อยอดไปถึงกระบวนการที่เป็นเชิงสัญลักษณ์เชิงคตินิยมที่แปลงเป็นสัญลักษณ์ได้ ถ้าเรามีการรับรู้ข้อมูลมาก่อนมันก็จะมีผลในการทำให้เราตีความพุทธศิลป์กรรมได้อย่างครอบคลุมในเชิงคตินิยมหรือเชิงปริศนาธรรมได้ลึกกว่าไม่รับรู้มาก่อนเลย”^{๑๔}

๔.๒.๒) พุทธศิลป์กรรมตอบสนองการรับรู้ส่งผลต่อการรู้คิดและปัญญา

สรุปการรับรู้งานพุทธศิลป์กรรมตอบสนองและส่งผลต่อการรู้คิดและปัญญา

พุทธศิลป์กรรมเกิดมาจากองค์ความรู้ของมนุษย์ที่เป็นผู้สร้าง พุทธศิลป์กรรมตอบสนองการรับรู้ส่งผลต่อการรู้คิด สิ่งแรกก็คือเรื่องของการทำให้เกิดศรัทธาในพระพุทธศาสนาและในหลักธรรมคำสอน ถ้าเกิดว่า โดยพื้นฐานคนที่นับถือศาสนาพุทธ พอเกิดศรัทธาแล้วสิ่งหนึ่งที่จะเกิดขึ้นพร้อมกันคือความสงบ นี่คือบทบาทของพุทธศิลป์กรรมที่จะส่งผลต่อการรับรู้ หรือการรู้คิดและปัญญาของคน หนึ่งคือศรัทธา สองคือความสงบ ส่วนความหมายในเชิงสัญลักษณ์คือมันก็แล้วแต่ประสม

^{๑๒} อาจารย์ชลิต นาคพะวัน, สัมภาษณ์, ๑๒ มีนาคม ๒๕๖๒, ข้อ ๒.๓

^{๑๓} อาจารย์ชกร วรอาคม, สัมภาษณ์, ๒๑ มีนาคม ๒๕๖๒, ข้อ ๒

^{๑๔} อาจารย์ธีร์ พุ่มทับทิม, ป.ศ.๗, สัมภาษณ์, ๑๔ มีนาคม ๒๕๖๒, ข้อ ๒

การณ์ของคน เพราะฉะนั้นจะตอบสนองต่อการรู้คิดและปัญญา ต้องอยู่ที่ว่าผู้ที่รับรู้พอไปรับรู้ไปดู ศาสนาพุทธศิลป์ คือมีพื้นความรู้เดิมอย่างไร ถ้าเรามีความรู้ทางเชิงศิลปะมากเข้าเหตุเข้าใจผลหรือ องค์ความรู้ที่เกี่ยวกับที่ถูกถ่ายทอดไว้ในพุทธศิลป์เราก็จะคิดได้มากและเกิดสติปัญญาได้มากเพราะ ฉะนั้นพุทธศิลป์ก็ตอบสนองการรับรู้อย่างไรมันอยู่ที่ว่าผู้ที่จะมีพื้นความรู้ในทางพุทธศิลป์อย่างไร ถ้ามีความรู้ทางพุทธศิลป์มากมันก็ทำให้เกิดความคิดได้มากและทำให้เกิดปัญญาที่แตกออกไปได้มาก เพราะว่าว่าวัตถุประสงค์ก็คือว่าผู้ที่มีพื้นความรู้แค่ไหน เพราะว่าถ้าไม่มีพื้นความรู้มันก็อาจจะได้แค่ความ สงบกับความสุขแค่นั้นเอง ไม่ได้ปัญญามันได้แค่ว่ามีปีติสุข สงบแค่นั้นเอง เพราะฉะนั้นจะดูพุทธศิลป์ ให้เข้าใจมันต้องมีพื้นความรู้ ผู้ต้องมีพื้นความรู้ในเชิงศิลปะ ในเชิงสถาปัตยกรรม และในเชิง สัญลักษณ์ตามพุทธลักษณะ

การที่พุทธศิลป์ส่งผลต่อการรู้คิดและปัญญาได้นั้น บุคคลคนนั้น ๑ จะต้องมีความ ธรรมะฉันทะ ธรรมะฉันทะหมายถึงมีแรงบันดาลใจใฝ่สร้างสรรค์ มีแรงบันดาลใจใฝ่ประโยชน์ จะต้อง มีธรรมะฉันทะใฝ่ดีเป็นตัวเริ่มต้น และมองพุทธศิลป์กรรมนั้นอย่างมีธรรมะฉันทะเป็นตัวขับเคลื่อน ซึ่ง พุทธศิลป์แบบธรรมะฉันทะมันจะส่งผลต่อการรู้คิดและปัญญาในเชิงสร้างสรรค์ แต่ก่อให้เกิดการ รู้คิดและปัญญาได้ ๒. มีกัลยาณมิตร ก็คือมีครู แล้วก็ ๓. มีสัมมาทิฐิก็คือมีความคิดดี สามสิ่งนี้จะ ก่อให้เกิดการรู้คิดและปัญญา ซึ่งมีผลมาจากพุทธศิลป์

ดังคำกล่าวที่ว่า

“คำว่าพุทธศิลป์รูปแบบไม่สำคัญเท่ากับตัว Content ของมัน ถ้าคิดว่าตัว Content ที่แสดงเรื่อง อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เรื่องความพลัดพราก เรื่องการอยู่กับความพลัดพรากให้ได้ การ สามารถที่จะมีความสุขกับโรคที่เป็นทุกข์ จิตรกรรมในโลกจำนวนมากที่เขาทำงานกัน เพราะฉะนั้น ผมคิดว่า งานพุทธศิลป์แบบ Vincent Van Gogh มีผลต่อการรับรู้มันตอบสนองเราได้ลึกก็เพราะว่า ตัวศิลปินเป็นคนที่ผ่านทุกข์มา งานพุทธศิลป์ถ้าเราดูที่ตัว Content ศิลปินถ้ายังมีประสบการณ์ บำบัดทุกข์ได้เอง คิดได้เอง อยู่กับมันได้ เขาก็สามารถที่จะถ่ายทอดออกมาอย่างลึกได้ แล้วพอเราได้ดู งานแบบนี้เราก็จะมีปัญญาที่ลึกด้วย”^{๑๕}

“จริงๆ แล้วขั้นตอนการเกิดปัญญานั้นมันจะเกิดไม่ได้ถ้าคนนั้นไม่รู้เรื่อง เพราะฉะนั้นผม เห็นว่ากระบวนการทั้งหมดมันจะเกิดขึ้นแต่ต่างกันออกไปแต่ละคน คือประสบการณ์คนแต่ละคนมี ประสบการณ์ต่างกันย่อมรับรู้และมีปัญญาต่างกัน และเรื่องวิเคราะห์ สังเคราะห์ถ้าคนนั้นไม่ได้เรียน นักธรรมหรืออะไรมาจะไปคิดวิเคราะห์ สังเคราะห์ได้ยาก”^{๑๖}

“การมีเหตุมีผล หรือบางทีจิตรกรรมมันเป็นเรื่องไม่มีเหตุไม่มีผล คือพุทธศาสนามี ๒ ส่วน มันไม่ใช่มีเหตุมีผลหมด บางอย่างมันไม่มีเหตุผลคือความพยายามที่จะดันบอกทุกอย่างมีเหตุผลมัน

^{๑๕} ศ. ดร. สมภาร พรหมทา, สัมภาษณ์, ๒๑ มีนาคม ๒๕๖๒, ข้อ ๓.๑ - ๓.๒

^{๑๖} รศ. ดร. เชษฐ ติงส์กุลลี, สัมภาษณ์, ๑๘ มีนาคม ๒๕๖๒, ข้อ ๓.๒

เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นสมัยหลังเพราะว่าอยากจะให้พุทธศาสนาเป็นของบริสุทธิ์ Clear มีเหตุผลอธิบายได้หมด แต่จริงๆ แล้วทุกคนลืมนึกไปว่าพุทธศาสนามีอยู่ครั้งหนึ่งที่ไม่มีเหตุผลเป็นเชิงจิตนิยมที่บอกว่ามีความเป็นพระเจ้าอยู่พระพุทธเจ้ามองครั้งหนึ่งว่าเป็นคนธรรมดาใช้ไหมครับ เป็นक्रमองอีกด้านหนึ่งทำไมยกย่องเป็นพระเจ้า พระเจ้าของอาจารย์หมายความว่าพระเจ้าเป็นทิพยบุคคลแสดงอิทธิฤทธิ์ได้”^{๑๗}

“เชื่อมโยงไปสู่ปัญญาได้ ถ้าเกิดความรู้ความเข้าใจแล้ว มันดูแล้วมันคิดแล้วมันเข้าใจ มันก็เกิดปัญญา มันก็แน่นอนถ้าปัญญาทางพุทธศาสนามันก็ต้องเป็นตัวคุณธรรม ก็จะทำให้เข้าใจซาบซึ้งในพุทธคุณมากขึ้น ในคำสอนของพระพุทธเจ้ามากขึ้น แล้วเมื่อผมเปิดบรรยายขึ้นมาแล้วมันก็จะก็นำไปสู่การคิดหาเหตุผลในเรื่องของความดีต่าง ๆ ได้มากขึ้นว่าทำไมพระพุทธเจ้าจึงมีลักษณะที่สวยงามอย่างนี้เพราะได้ทำบุญอะไรไว้ ซึ่งก็เป็นไปตามหลักที่คัมภีร์กล่าวไว้ มันจะทำให้เข้าใจกันมากขึ้น”^{๑๘}

“พุทธศิลปกรรมตอบสนองการรับรู้ส่งผลต่อการรู้คิด ผมว่าอย่างแรกสุดก็คือเรื่องของการทำงานทำให้เกิดศรัทธา ถ้าเกิดว่า อันนี้พูดถ้าโดยพื้นฐานคนที่นับถือพุทธก่อน ถ้าเมื่อไหร่ก็ตามที่เราเห็นพุทธศิลป์ที่อยู่ในวัดวาอาราม อยู่ในตำแหน่งแห่งหนที่มันถูกต้องตามที่มันควรจะเป็น ผมว่าอย่างแรกที่ทำให้เกิดคือศรัทธาในพระพุทธศาสนา ในหลักธรรมคำสอนหรืออะไรก็แล้วแต่ พอเกิดศรัทธาผมคิดว่าสิ่งหนึ่งที่จะเกิดขึ้นพร้อมกันคือความสงบ นี่คือบทบาทของพุทธศิลป์ที่จะส่งผลต่อการรับรู้ หรือการรู้คิดของคน หนึ่งคือศรัทธา สองคือความสงบ ส่วนความหมายในเชิงสัญลักษณ์คือมันก็แล้วแต่ประสบการณ์ของคน”^{๑๙}

“พุทธศิลปกรรมตอบสนองการรับรู้ส่งผลต่อการรู้คิดคือ คิดว่าการไปดูงานพุทธศิลปกรรมน่าจะส่งผลทำให้เรารู้จักพุทธศาสนามากขึ้น รู้จักเรื่องราวที่เกิดขึ้นในพุทธศาสนา การที่ได้มาศึกษางานพุทธศิลปกรรมทำให้เรารู้จักศาสนาพุทธในแง่มุมอื่น ๆ มากขึ้น เช่น เรื่องราวที่เป็นปริศนาคติอย่างพุทธประวัติ ชาดก แต่ถ้าเราดูภาพจิตรกรรมเราได้รู้ในจุดนี้ ตัวพุทธศิลปกรรมมันช่วยทำให้เราได้เห็นได้เรียนรู้แล้วก็อาจจะอยากรู้แล้วไปค้นต่อ ทำให้รู้จักเรื่องราวต่างๆ เพิ่มขึ้น”^{๒๐}

“ถ้าในความเห็นผมบางอย่างมันอาจจะสามารถเป็นเรื่องของกระบวนการคิดที่มันเป็นเหตุเป็นผล และเกิดปัญญารู้ว่า อันนี้ทางโลกก่อนนะ สามารถอธิบายเหตุและผลของการสร้างพุทธศิลปกรรมนั้นๆ ได้ว่าสร้างขึ้นเพราะว่าอะไร ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นให้ความสำคัญกับพระอุโบสถ

^{๑๗} รศ. ดร. เชษฐ ติงส์ชูชลี, สัมภาษณ์, ๑๘ มีนาคม ๒๕๖๒, ข้อ ๓.๒

^{๑๘} ศ. (พิเศษ) ร. ท. ดร. บรรจบ บรรณรุจิ, สัมภาษณ์, ๑๕ มีนาคม ๒๕๖๒, ข้อ ๓

^{๑๙} รศ. ดร. รุ่งโรจน์ ธรรม รุ่งเรือง, สัมภาษณ์, ๒๙ มีนาคม ๒๕๖๒, ข้อ ๓.๑

^{๒๐} ผศ. ดร. พิสิร์ลลิตี เปรมกุลนันท์, สัมภาษณ์, ๒๙ มีนาคม ๒๕๖๒, ข้อ ๓.๑

มากที่สุด หรือองค์หลวงพ่อพระพุทธรูปไสยาสน์ที่อยู่ที่วัดพระเชตุพน มันก็ส่งผลต่อปัญญา ทำให้คนรับรู้ถึงความศรัทธา ความเลื่อมใสของคนในยุคคนนั้นว่าเป็นอย่างไร”^{๒๑}

“มองว่าเป็นเรื่องปัญญาในทางโลก ตัวอย่างงานจิตรกรรมช่วงรัชกาลที่ ๔ มีการเขียนภาพที่ถ่ายทอดเนื้อหาเกี่ยวกับคัมภีร์วิสุทธิมรรค เป็นคัมภีร์ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องของปัญญา ถ้าแบ่งเรื่องของศีล สมาธิ ปัญญา ที่เป็นปัญญา นำมาเขียนเป็นภาพจิตรกรรม ถ้ามองว่าส่งผลต่อเรื่องปัญญา คือตัวงานจิตรกรรมมันอาจจะเป็นไคด์หรือเป็นสื่อที่ทำให้ทั้งพุทธศาสนิกชน ฆราวาส หรือแม้แต่พระสงฆ์ ที่ได้ดูงานจิตรกรรมแล้ว อาจจะนึกถึงขั้นตอนต่อไปของตัวเองว่าจะมีแนวทางเดินไปในทางไหน อันนี้มันก็เป็นพุทธศิลป์อย่างหนึ่งที่เป็นอุบายใช้สอนฆราวาส ใช้สอนพระสงฆ์ด้วย ก็คิดว่ามันน่าจะส่งผลต่อเรื่องของการรับรู้แล้วก็เรื่องของปัญญาของปุถุชนของทางโลก และส่วนของทางธรรมมันน่าจะต้องเป็นเรื่องของการปฏิบัติ”^{๒๒}

“พุทธศิลป์กรรมส่งผลต่อการรู้คิดที่เป็นกุศล เพราะว่าสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาเป็นเรื่องคุณงามความดีโดยธรรมชาติอยู่แล้ว เป็นสื่อในเบื้องต้นที่ทำให้คนมีศรัทธาที่มั่นคงในพระพุทธศาสนาในพระรัตนตรัย เมื่อมีความมั่นคงในพระพุทธศาสนาในพระรัตนตรัยการคิดสงสัยลังเลทั้งหลายมันก็หมดไป เป็นสื่อในเบื้องต้นที่จะน้อมนำจิตใจให้เกิดศรัทธามั่นคงในพระรัตนตรัย เมื่อศรัทธามั่นคงการศึกษาการปฏิบัติก็เป็นไปตามหลักพระพุทธศาสนา ปฏิบัติอันนี้ก็เกิดจากพุทธศิลป์ จะเป็นพระพุทธรูป ล้วนแต่เป็นสิ่งที่ทำให้เกิดศรัทธามั่นคงในพระรัตนตรัย ซึ่งมีผลต่อการศึกษาในปัจจุบัน ที่ถูกต้องตามหลักพระพุทธศาสนา”^{๒๓}

“พุทธศิลป์กรรมตอบสนองการรับรู้ส่งผลต่อปัญญา คือมันชัดอยู่แล้วพุทธศิลป์กรรม เมื่อเขาใช้การตีความว่าศิลปะแบบนั้นแบบนี้ มันหมายถึงเรื่องนั้นเรื่องนี้ ซึ่งอาจจะถูกไม่ถูกก็ไม่รู้ แต่เรามีอิสระในการที่จะตีความ ว่ามันหมายถึงอย่างนั้นอย่างนี้ เพราะฉะนั้นมันก็ทำให้เขาเกิดปัญญาเกิดการรู้คิด เกิดบุญกุศล ตามที่เขาคิด ที่สำคัญก็คือการ มีจิตใจที่เป็นอิสระปลอดโปร่ง ไม่มีความยึดมั่นถือมั่นเป็นฐานของคุณงามความดี ในทุกๆเรื่อง”^{๒๔}

“พุทธศิลป์กรรมตอบสนองการรับรู้ส่งผลต่อการรู้คิดและปัญญา ก็คือส่งผลต่อ ๑. Perception ๒. Concept ๓. Aesthetics Perception แล้วก็ Concept ก็คือการรับรู้ในเชิงประสบการณ์ อันที่ ๓ ที่มีผลต่อการคิดและปัญญาก็คือ Aesthetics ก็คือสุนทรียศาสตร์ คือความงดงาม มันก็เป็นการขัดเกลาภายใน ทำให้จิตของเราอ่อนโยน สิ่งพวกนี้คือเป็นสิ่งที่ทำให้เรามองเห็น

^{๒๑} รศ. ดร. รุ่งโรจน์ ธรรม รุ่งเรือง, สัมภาษณ์, ๒๙ มีนาคม ๒๕๖๒, ข้อ ๓.๒

^{๒๒} ผศ. ดร. พัชรวิสิริ เปรมกุลนันท์, สัมภาษณ์, ๒๙ มีนาคม ๒๕๖๒, ข้อ ๓.๒

^{๒๓} พระราชปริยัติกวี (สมจินต์ สมมาปญโญ), ศ. ดร., สัมภาษณ์, ๘ เมษายน ๒๕๖๒, ข้อ ๓.๑

^{๒๔} พระราชปริยัติกวี (สมจินต์ สมมาปญโญ), ศ. ดร., สัมภาษณ์, ๘ เมษายน ๒๕๖๒, ข้อ ๓.๒

ด้วยปัญญา คือมองเห็นด้านในของเราโดยใช้พุทธศิลป์เป็นตัวแทนสนองหรือเป็นตัวสะท้อนความรู้สึก”^{๒๕}

“อันแรกรับรู้ด้วยการตีความเป็นตัว Subject อันที่สอง เอาพุทธศิลป์เป็นตัว object ท่านเปลี่ยนเอาตัว Subject เป็นตัว object เอา object เป็นตัว Subject แค่นั้นเอง ตรงนี้ก็คือผลกระทบต่อการรู้คิดและปัญญาเกิดจากการที่ตัวเรานี้มีความซาบซึ้ง”^{๒๖}

“พุทธศิลป์ตอบสนองการรับรู้ส่งผลต่อการรู้คิด จะตอบสนองการรับรู้ ส่งผลต่อการรู้คิดในแง่ของเวลาเรามองพุทธรูปหรือเราเห็นพุทธรูป เรียกว่าจุดประกายในระดับเบื้องต้นมันก่อให้เกิดเราเปลี่ยนจากวิธีคิดเดิม อย่างเช่นวิธีคิดทั่วไปนั้นจะเน้นไปในเรื่องการใช้ชีวิตประจำวัน แต่ว่าเรามองพระพุทธรูปหรือการรับรู้ นั้นจะเป็นลักษณะของการรู้เพื่อที่จะนำไปสู่การคิดต่อยอด เช่น คิดว่าทำไมพุทธรูปจึงมีความสงบ ทำไมพระพุทธรูปมีลักษณะเป็นแบบนี้แบบนั้น ลักษณะนี้เป็นการตั้งคำถามเพื่อให้เกิดการรู้คิดนั่นเอง ดังนั้นกระบวนการมีศรัทธา การตอบสนองการรับรู้จะต้องเริ่มต้นด้วยศรัทธาที่เกิดขึ้น จากนั้นจะมีความเพียรพยายาม จนทำให้ไปสู่การรับรู้และมีความมุ่งมั่นที่จะหาข้อมูลในเรื่องนั้นๆ เข้าใจในเรื่องนั้นๆอย่างถ่องแท้อันนั้นก็เป็นเรื่องรู้คิดในเบื้องต้น”^{๒๗}

“พุทธศิลป์การตอบสนองการรับรู้ส่งผลต่อปัญญา คือก็คล้ายๆเรื่องการรู้คิด เพราะว่าตัวปัญญาเป็นลักษณะการต่อยอดต่อเนื่องจากการรับรู้เพราะฉะนั้นพุทธศิลป์การตอบสนองการรับรู้รับรู้ในแง่ของ ๒ ประการก็คือลักษณะที่เป็นความรู้สึกนึกคิด อันที่ ๒ เป็นความเรียงของปัญญาตอบสนองเรื่องของปัญญา ดังนั้นการรับรู้ การนึกคิดและก็เป็นเรื่องปัญญาก็เป็นเรื่องของการเข้าใจเหตุผล”^{๒๘}

“พุทธศิลป์หรือพุทธศิลป์ พอเราได้ดู มันก็เป็นเครื่องมือในการคิดต่อไปถึงสิ่งที่เราจะรับรู้เรื่องนี้ที่เราเห็น เรื่องของพุทธศาสนาหรือความเข้าใจคำสอนของสัมมาสัมมาพุทธเจ้า การที่ผู้คนถึงต้องไปไหว้พระไปทำบุญไปเข้าวัดเข้าวา เพราะเข้าวัดบิณฑบาตใจรู้สึกสงบเย็น รู้สึกเหมือนจะมีที่พึ่งบางอย่างสำหรับคนที่มีความทุกข์หรือไฝหาคความสงบสุข ถ้าเข้าวัดอาจจะมีความรับรู้เบื้องต้น พอเข้าไปอารมณณ์นั้นจะเกิดทันที หรือเข้าโบสถ์อยู่ข้างหน้าของพระพุทธรูปที่งดงามถูกปั้นโดยประติมากรที่เข้าใจเรื่องของอารมณ์ความรู้สึกของผู้ที่จะมาสัมผัสพระพุทธรูป รูปปางต่าง ๆ หรือรูปที่ทำใบหน้า

^{๒๕} พระมหาภมมกมล กานต์ จิตฺตมโฆ, ป.ธ.๙, ผศ. ดร., สัมภาษณ์, ๑๕ มีนาคม ๒๕๖๒, ข้อ ๓

^{๒๖} พระมหาสุรศักดิ์ ปจฺจนตเสโน, ป.ธ.๗, ดร., สัมภาษณ์, ๑๔ มีนาคม ๒๕๖๒, ข้อ ๓

^{๒๗} พระมหาสมพงษ์ สุนตจิตฺโต, ดร., สัมภาษณ์, ๑๙ มีนาคม ๒๕๖๒, ข้อ ๓.๑

^{๒๘} พระมหาสมพงษ์ สุนตจิตฺโต, ดร., สัมภาษณ์, ๑๙ มีนาคม ๒๕๖๒, ข้อ ๓.๒

หรือรูปร่างรูปลักษณะก็ต้องบ่งบอกถึงการนำจิตใจของผู้ผู้สัมผัสผู้เสพไปสู่อารมณ์ความรู้สึกที่สูงส่งขึ้น
นั่นเอง มีความตึ๊งามขึ้น มีความบริสุทธิ์ขึ้น^{๒๙}

“.....รู้สึกว่พุทธศิลป์โดยการ Percept ในฐานะคนมองมันจะเกิดปัญญา แต่ถ้าจิตรกรที่
วาดมาสอนเราให้วาดรูปตามแบบแผนอย่างนี้ แต่ในการทำตรงนั้นเขาสอดแทรกสิ่งที่เขาได้เรียนรู้ อัน
นี้ก็ว่าได้ 100% ห็นภาพสื่อสารกับคนได้ตรง สื่อสารกับกายและใจได้ตรงกว่าวจนะภาษา อันนี้
เป็นอวจนะภาษาอย่างหนึ่ง แต่อวจนะภาษามันตีความได้ลึกมาก 1 ภาพเท่ากับ 1,000 คำหรือเยอะ
กว่านั้น 1,000 คำนั้นก็มีหนึ่งที่พุทธศาสนาอยากพูดถึง แต่มันยังมีอีก 999 คำที่มันเกิดขึ้น ถ้าทุกคน
จะต้องฟังเพราะอันนี้เป็นสไตล์ของพระพุทธรศาสนา พุทธศาสนาต้องการบอกอย่างนี้”^{๓๐}

“พุทธศิลป์ปรกรรมตอบสนองการรับรู้ส่งผลต่อการรู้คิดและปัญญาอย่างไร อันนี้ก็เป็นการ
ตอกย้ำพุทธศิลป์ปรกรรม มันตอกย้ำให้เราได้เชื่อมั่นสิ่งที่รับรู้มาก่อน ว่าสิ่งที่เรารับรู้มาอ่านมาศึกษา
พอเราจะตีความ มันก็สะท้อนจากพุทธศิลป์ปรกรรม บางทีเรารับรู้เฉย ๆ แต่มันไม่มีภาพให้เห็น มันไม่
ฉายภาพให้เราเห็นเป็นรูปธรรมได้ เราก็ได้แค่รับรู้เก็บไว้ในจิตใต้สำนึกเราเฉย ๆ ว่ามันเป็นอย่างนี้ แต่
เราก็กังไม่เชื่อมั่น จนกระทั่งเราไปเจอภาพพุทธศิลป์ปรกรรมภาพใดภาพหนึ่งที่มีสอดคล้องกับสิ่งที่เรา
รับรู้ มันเป็นการทำให้เราเชื่อมั่นว่าสิ่งที่เรารับรู้มามันเป็นยังงั้ มันมีความเป็นจริงหรือเป็นเท็จอย่าง
ไร อาจจะต่อยอดให้เราได้ส่งผลให้เราได้คิดรู้จักใช้ปัญญาใช้เหตุผล”^{๓๑}

๔.๒.๓) ศิลปินสร้างงานพุทธศิลป์ปรกรรมด้วยหลักการรู้คิดและปัญญา

สรุปศิลปินสร้างงานพุทธศิลป์ปรกรรมด้วยหลักการรู้คิดและปัญญา

บุคคลที่จะทำงานพุทธศิลป์ปรกรรมได้ลึกต้องเป็นคนที่มีความคิดทางด้านพุทธศาสนาที่ลึกซึ้ง
การที่จะเป็นศิลปินทางด้านพุทธศิลป์ปรกรรมได้ดี จะต้องเป็นคนที่มีเนื้อหาของพระพุทธรศาสนาอยู่ใน
เนื้อในตัว มันต้องซึมอยู่ในเนื้อในตัวมาระยะหนึ่ง ซึ่งต้องการเวลาพอสมควร ศิลปินสร้างงานพุทธ
ศิลป์ปรกรรมด้วยหลักการรู้คิดและปัญญากล่าวคือ พุทธศิลป์มันก็สะท้อนความรู้ของศิลปิน แสดงว่า
ศิลปินจะต้องมีความรู้องค์ประกอบหลายด้าน ๑) ความรู้ในการใช้ศิลปะของการสร้าง ๒) ความรู้ที่
เกี่ยวกับพุทธลักษณะ ๓) ความรู้ของการใช้สัญลักษณ์ที่จะแสดงพุทธลักษณะนั้นออกมาให้เด่นชัด

ศิลปินสร้างงานพุทธศิลป์ปรกรรมด้วยหลักการรู้คิด ศิลปินจะมีความคิดอยู่ ๒ แบบ
โดยเฉพาะแบบที่ทำเรื่องศิลปะในทางพระพุทธรศาสนา ๑ ความรู้ตามหลักวิชาการของศิลปิน ๒
ความรู้เกี่ยวกับประเพณีวัฒนธรรม ภายนอก ความรู้ทาง หลักวิชาการของศิลปิน เช่นประวัติศาสตร์
ศิลปะ ศิลปินมีความประสงค์จะสร้างอะไรทำอะไร ศิลปินก็ทำไปตามหลักทางวิชาการ จะทำศิลปะยุค

^{๒๙} อาจารย์ชลิติ นาคพะวัน, สัมภาษณ์, ๑๒ มีนาคม ๒๕๖๒, ข้อ ๓

^{๓๐} อาจารย์กชกร วรอกคม, สัมภาษณ์, ๒๑ มีนาคม ๒๕๖๒, ข้อ ๓

^{๓๑} อาจารย์ธีร์ พุ่มทับทิม, ป.๕.๗, สัมภาษณ์, ๑๔ มีนาคม ๒๕๖๒, ข้อ ๓.

ไหนด สมัยไหน ก็มีหลักวิชาการและองค์ประกอบในการทำงานทางศิลปะ มันก็มีหลักวิชาการอยู่ ศิลปินจะทำให้มีรูปลักษณ์ ลักษณะอย่างไร ขึ้นอยู่กับศิลปิน ปัจจัยที่ ๒ ส่วนก็คือ คนที่บอกให้เขาผลิตงาน กับความเชื่อที่เป็นพื้นฐาน ในจิตใจของศิลปิน

ตั้งคำถามที่ว่า

“คนที่เขียนรูปพุทธศิลป์ได้สักต้องเป็นคนที่มีความคิดทางด้านพุทธศาสนาที่ลึกซึ้ง ตัวอย่างรูปของอาจารย์ เขมานันทะ ท่านโกวิท อเนกชัย เพราะฉะนั้นความจะเป็นศิลปินทางด้านพุทธศิลป์ได้ดี จะต้องเป็นคนที่มีเนื้อหาของพระพุทธศาสนาอยู่ในเนื้อในตัว มันต้องซึมอยู่ในเนื้อในตัว ภาระหนึ่ง ซึ่งต้องการเวลาพอสมควร อย่างนั้นถึงจะทำงานได้ดี”^{๓๒}

“ศิลปินเป็นผู้ที่เลือกคือไม่ใช่ศิลปินกลุ่มเดียวที่เป็นคนเลือก ต้องมีพระต้องมีอะไรและก็ในการวางแผน เรียกว่า การวางแผนประติมานวิทยาของอาคารหลังนั้น ว่าเราจะใช้ประติมานวิทยาอะไร ในการนำอาคารหลังนั้นให้กลายเป็นเรื่องอะไร ระหว่างช่องหน้าต่างต้องเขียนเรื่องนี้หรือเรื่องนั้น เพื่อให้ผลของอาคารทั้งหลังเป็นอย่างไร มีการดีไซน์แต่อย่างที่ว่าไป ดีไซน์เพื่อเน้นไปทางปาฏิหาริย์นั้น ไม่ได้เน้นเพื่อในด้านคำสอนเข้าไปแล้วนี่คือเราอยู่ในโพธิมณฑลที่พระพุทธเจ้ากำลังตรัสรู้ มีเทวดามาโปรยดอกไม้มีอะไรอย่างนี้ คือมันเป็นปาฏิหาริย์”^{๓๓}

“ศิลปินสร้างงานพุทธศิลป์ด้วยหลักการรู้คิดและปัญญา กล่าวคือ พุทธศิลป์มันก็สะท้อนความรู้ของศิลปิน แสดงว่าศิลปินจะต้องมีความรู้องค์ประกอบเช่น พระรัศมีที่พระเศียรของพระพุทธรูป ปฎิมากรหรือศิลปิน นั้นแสดงว่าเขาต้องมีพื้นความรู้และฉลาดในการหาสัญลักษณ์ มันต้องมีพื้นความรู้เพราะว่าศิลปินจะเป็นปั้นหรือว่าจะเป็นจิตรกรวาดภาพในที่สุดมันต้องมีพื้นความรู้ในด้านพุทธศิลป์ และก็ความรู้ด้านพุทธลักษณะตามที่ปรากฏในคัมภีร์มาจากตามที่ครูบาอาจารย์ได้สั่งสอนกันมา”^{๓๔}

“ผมคิดว่าสิ่งแรกที่ศิลปินจำเป็นที่จะต้องคิดก่อนจะสร้างพุทธสถานว่าอะไรที่สำคัญที่สุด ซึ่งในแต่ละยุคแต่ละสมัยศิลปินผู้สร้างอาจจะคิดไม่เหมือนกัน อย่างน้อยที่สุดจะต้องมีการลำดับความสำคัญว่าอะไรคือสูงสุดแล้วก็ลำดับชั้นรองลงมา ซึ่งจริงๆ แล้วมันก็ได้มีสิ่งไหนที่จะบอกว่าอันไหนถูกอันไหนผิด แต่ยังสะท้อนให้เห็นการประเมินคุณค่า การให้คุณค่าของศิลปกรรมแบบต่างๆ นี่ก็คือกระบวนการที่ช่างเขาสร้างสรรค์ขึ้น อย่างแรกก็คือรู้คิดว่าอะไรสำคัญกว่าอะไร จะต้องจัดวางตรงไหน สิ่งไหนไว้ตรงไหน เพราะว่าอะไร”^{๓๕}

“ศิลปินน่าจะสร้างศิลปกรรมด้วยหลักรู้คิด คือว่าเขาต้องรู้จักเรื่องราวในพระพุทธศาสนา รู้จักพระศาสดา รู้จักพระพุทธเจ้าในศาสดา อย่างสมมุติจะสร้างพระพุทธรูป จะต้องรู้หลักในการสร้าง

^{๓๒} ศ. ดร. สมภาร พรหมทา, สัมภาษณ์, ๒๑ มีนาคม ๒๕๖๒, ข้อ ๔.๑ - ๔.๒

^{๓๓} รศ. ดร. เชษฐ ติงสัญชสี, สัมภาษณ์, ๑๘ มีนาคม ๒๕๖๒, ข้อ ๔.๑

^{๓๔} ศ. (พิเศษ) ร. ท. ดร. บรรจบ บรรณรุจิ, สัมภาษณ์, ๑๕ มีนาคม ๒๕๖๒, ข้อ ๔

^{๓๕} รศ. ดร. รุ่งโรจน์ ธรรม รุ่งเรือง, สัมภาษณ์, ๒๙ มีนาคม ๒๕๖๒, ข้อ ๔.๑

พระพุทธรูป อย่างเช่น การสร้างตามคติความเชื่อเรื่องของคัมภีร์มหาบุรุษลักษณะ ทำให้องค์พระพุทธรูปจะต้องออกมามีลักษณะหน้าตาเป็นอย่างไรที่คนทั่วไปเห็นแล้วก็จะรู้ว่านี่คือพระพุทธรูป เขาคงต้องมีความรู้คิดในเรื่องของตำรับตำราที่เป็นต้นแบบในการสร้างพระพุทธรูป หรืออย่างน้อยช่างก็ต้องมีความรู้เกี่ยวกับเรื่องราวในพระพุทธศาสนา เช่น เรื่องพระพุทธรูปประวัติ เรื่องชาดกต่างๆจึงจะสามารถถ่ายทอดสิ่งเหล่านี้ออกมาเป็นงานศิลปกรรมได้ ต้องมีความรู้ อีกอย่างหนึ่งเชื่อว่าความรู้เหล่านี้จะสืบทอดต่อเนื่องมาจากช่างในอดีต”^{๓๖}

“ผมคิดว่าปัญญาอย่างหนึ่งของช่างก็คือ การปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อม อย่างเช่นเรื่องเงื่อนไขในการออกแบบ ประเด็นต่าง ๆ นานาผมคิดว่า สร้างงานพุทธศิลปกรรม ขึ้นมาจะต้องเข้าใจ หรือต้องมีปัญหาทราบถึงเงื่อนไข ในการก่อสร้างหรือว่าสร้างสรรค์ งานหัตถกรรมของตนเอง ว่ามันมีข้อจำกัดอะไร แล้วก็อีกอย่างหนึ่งก็คือ อาจจะต้องพยายามสร้างสรรค์เรื่องที่มีนัยเป็นเรื่องนามธรรมในศาสนา ให้มันกลายเป็นสิ่งที่มันเป็น รูปธรรมให้มันสัมผัสได้ อันนี้คือสิ่งที่ช่างจะต้องใช้ปัญญามาก”^{๓๗}

“การแสดงออกเรื่องของงานช่างที่อาจจะเป็นเรื่องพื้นๆเรื่องเดิมๆเรื่องเดียวกันที่เคยสืบเนื่องมาจากอดีตแต่ว่าช่างในรัตนโกสินทร์อาจจะปรับเปลี่ยนหรือมีรูปแบบที่เป็นลักษณะเฉพาะของตัวเอง ยกตัวอย่างงานจิตรกรรมที่วัดปทุมวนาราม ที่เป็นเรื่องพุทธมหายาน คือภาพนี้เป็นภาพของพระพุทธเจ้าเรียงกัน ๕ องค์ แล้วก็จะมีรูปคล้ายๆกับเทวดายืนอยู่ข้างล่าง ๕ องค์ คนทั่วไปมองก็จะบอกว่าเป็นอดีตพระพุทธเจ้า แต่ว่าช่างรัตนโกสินทร์ในสมัยรัชกาลที่ 4 เอาภาพมาใช้ในความหมายแบบใหม่ ในความหมายมหายาน อันนี้มันอาจจะเป็นเรื่องของปัญญาของช่าง ที่จะพยายามนำเสนอสอดแทรก ประเด็นใหม่ตรงนี้เข้ามา แล้วก็ใช้งานช่างในรูปแบบเดิม”^{๓๘}

“ศิลปินสร้างงานพุทธศิลปกรรมด้วยหลักการรู้คิด เช่นบอกให้ทำพระพุทธรูปปาง สุขโขทัย เขาก็มีหลักวิชาของเขาอยู่ว่า พระพุทธรูปปางสุขโขทัยมีส่วนประกอบอะไรบ้าง เริ่มต้นจากตรงไหน มีลักษณะอย่างไร เขาก็ทำไปตามหลักวิชาการ เขามีความเชื่อเกี่ยวกับข้อมูลทางประวัติศาสตร์ในสมัยสุขโขทัยอย่างไร เขามีพื้นฐานทางด้านจิตใจเป็นพวกจริตอะไร เขามีสภาพแวดล้อมรอบรอบตัว ณ ขณะนั้น เช่น มีวัฒนธรรมสังคมความเชื่อถือของคนในสังคมยุคนั้นๆ มันก็จะสะท้อนพวกนี้เข้าไปด้วยส่วนอื่นๆที่เป็นองค์ประกอบมันจะเป็นไปตามทัศนคติส่วนตัวของช่างของศิลปินผู้กระทำ”^{๓๙}

“ศิลปินสร้างงานพุทธศิลปกรรมด้วยหลักปัญญา มันก็มี ๒ ส่วนอย่างที่ผมบอกไป ก็คือปัญญาที่เป็นหลักวิชาการของเขา กับปัญญาที่เป็นการคิด ประยุกต์เพิ่มเติม จากข้อมูลสภาพแวดล้อม

^{๓๖} ผศ. ดร. พัชรวิไลรี เปรมกุลนันท์, สัมภาษณ์, ๒๙ มีนาคม ๒๕๖๒, ข้อ ๔.๑

^{๓๗} รศ. ดร. รุ่งโรจน์ ธรรม รุ่งเรือง, สัมภาษณ์, ๒๙ มีนาคม ๒๕๖๒, ข้อ ๔.๒

^{๓๘} ผศ. ดร. พัชรวิไลรี เปรมกุลนันท์, สัมภาษณ์, ๒๙ มีนาคม ๒๕๖๒, ข้อ ๔.๒

^{๓๙} พระราชปรียัติกรวิ (สมจินต์ สมมาปณฺโญ), ศ. ดร., ๘ เมษายน ๒๕๖๒, ข้อ ๔.๑

จากทัศนคติส่วนตัว จากการอบรมกล่อมเกลามาของญาติสนิทมิตรสหาย ของบรรพชน จากประเพณี วัฒนธรรมของสังคม เขาก็ใช้ปัญญา ๒ ส่วนนี้ในการทำ ปัญญาทางวิชาการของเขา เขาก็ต้องมี”^{๔๐}

“ศิลปินสร้างงานพุทธศิลป์ด้วยหลักการรู้คิดและปัญญา ศิลปินก่อนที่จะสร้างก็คือ ต้องสร้าง Concept ก่อนว่าคืออะไร ตัวรูปทรงแบบไหน และสิ่งที่จะทำให้เกิดปัญญาในการสร้างพุทธ ศิลปกรรมต้องสื่อถึงอะไรบางอย่างด้วย เพราะฉะนั้นศิลปินสร้างงานศิลปะด้วยการรู้คิด ๑. ในแง่ของ ศิลปะเรื่องของรูปทรง เรื่องของรูปแบบที่ต้องการสื่อ ๒. ในแง่ของปัญญาก็คือว่าชมศิลปะไปแล้วได้ อะไร สอนอะไร ได้อะไรนอกจากความสวยงาม ความเพลิดเพลิน มันต้องได้แง่คิดได้คตินิยมที่เกิดขึ้น จากการชมศิลปะ”^{๔๑}

“เฉลิมชัย โฆษิต พัทธน์ ท่านปัญญา วิจิตรธนสาร จักรกฤษณ์ โปษะนันทน์เป็นต้น ศิลปิน เหล่านี้มีหลักการรู้คิดและปัญญาอย่างไร หลักการรู้คิดและปัญญาตัวแรกก็คือ ๑. มีธรรมะฉันทะ จะ มีความมีจิตใจที่ปรานี เหยือกเย็น ผ่อนคลาย เขามีหลักการของเขาอาจารย์เชื่อเลยว่าเขาสร้างงาน พุทธศิลป์บนพื้นฐานของการที่มีแรงจูงใจใฝ่สร้างสรรค์ ต้องการที่จะฝากไว้เป็นมรดกของชาติ เป็นมรดกของโลก ธรรมะฉันทะนี้เขาเรียกว่า Inspiration หรือแรงบันดาลใจ ๒. มีปิติและปราโมทย์ คือ คือความอิ่มใจความปราบปลื้ม ปิติใจ คนที่ทำงานด้านพุทธศิลป์ เขาจะมีปิติและปราโมทย์ มีความซาบซึ้งในผลงานของตนเอง การมีปราโมทย์ มีสมาธิ มีความสุข สุขในที่นี้เรียกว่า Mental Happiness เป็นเจตสิกสุข มีความสุข เพราะฉะนั้นเป็นหลักการสร้างคุณค่าทางศิลปกรรม”^{๔๒}

“ศิลปินสร้างงานพุทธศิลป์ด้วยหลักการรู้คิด ในแง่ของศิลปินเวลาสร้างการจะรู้คิดได้ นั้น จะต้องหาฐานข้อมูลต่างๆ ปัจจัยต่างๆเพื่อที่จะทำสิ่งใดนั้นๆ โดยก็เข้าใจในเรื่องนั้น ๆ ถ้าไม่เข้าใจ โดยตรงและจะต้องมีคนที่เป็นนักปราชญ์ช่วยบรรยายให้ความรู้ ดังนั้นบนพื้นฐานของความรู้คิดซึ่งเป็น สิ่งที่สำคัญมากสำหรับคนที่จะสร้างหรือประดิษฐ์สิ่งต่างๆเกิดขึ้นในโลก บนพื้นฐานของการรู้คิด หลักการรู้คิดเป็นเบื้องต้น อย่างน้อยก็ต้องมาจากสุตมยะปัญญา คือการศึกษาองค์ความรู้ การสร้าง พระพุทธรูปจากพระไตรปิฎกบ้างว่าแต่ละองค์ประกอบต่างๆประกอบด้วยอะไรบ้าง และปรัชญาที่อยู่ เบื้องหลังตรงนั้นเป็นปัญญาอะไร ก็จะนำลักษณะของการรู้คิดนี้มาใช้ มาเป็นองค์ประกอบ”^{๔๓}

“ศิลปินสร้างงานพุทธศิลป์ด้วยหลักปัญญา คือการรู้คิดจะเป็นฐานข้อมูลที่สำคัญ แต่ ว่าปัญญาจะเป็นเรื่องของการเข้าใจอย่างถ่องแท้ ที่จะสร้างองค์ความรู้ทางด้านศิลปกรรมแต่ละอย่าง ขึ้นมา เพราะฉะนั้นหลักของปัญญาจะเป็นหลักของหลักการเข้าใจอย่างถ่องแท้ อย่างรู้รอบ ไม่ใช่รู้แล้ว เฉยๆแต่ต้องรู้รอบที่จะนำไปสู่การดับทุกข์ การรู้รอบนั้นจะต้องฝึกแล้วอีก ปฏิบัติแล้วปฏิบัติอีกให้เกิด

^{๔๐} พระราชปริยัติกวี (สมจินต์ สมมาปณฺโญ), ศ. ดร., ๘ เมษายน ๒๕๖๒, ข้อ ๔.๑

^{๔๑} พระมหามงคลกานต์ ฐิตธมฺโม, ป.ธ.๙, ผศ. ดร., สัมภาษณ์, ๑๕ มีนาคม ๒๕๖๒, ข้อ ๔

^{๔๒} พระมหาสุรศักดิ์ ปัจจนตเสโน, ป.ธ.๗, ดร., สัมภาษณ์, ๑๔ มีนาคม ๒๕๖๒, ข้อ ๔.๑ - ๔.๒

^{๔๓} พระมหาสมพงษ์ สุนตจิตฺโต, ดร., สัมภาษณ์, ๑๙ มีนาคม ๒๕๖๒, ข้อ ๔.๑

ตกผลึกเป็นปัญญา ศิลปินบางท่านก็จะเอาความผิดพลาด เอาความรู้คิดมาทำมากจนสามารถที่จะเกิดเป็นองค์ความรู้ เป็นปัญญา เป็นฐานปัญญา เป็นฐานความรู้ให้คนได้ศึกษาต่อไป ดังนั้นควรเอาการปัญญาของการที่เป็นศิลปินมาสร้างจึงมีความสำคัญมากเพราะจะนำไปสู่การนำไปใช้ประโยชน์ต่อยอดระดับต่างๆต่อไป ทั้งระดับบุคคล ระดับสังคม ระดับประเทศชาติ ระดับโลกกว้างต่อไป”^{๔๔}

“ศิลปินจะสร้างงานเกี่ยวกับพุทธศิลป์ก็ต้องศึกษาก่อน เช่น สมมุติประติมากรจะสร้างงานปั้นพระ ก็ต้องศึกษาพระวัดนี้อยู่ที่ไหน อยากรู้ได้พระพุทธรูปปางอะไรยุคไหนสมัยไหน ยุคสมัยที่จะทำ ศึกษาคาแร็กเตอร์ของคนในพื้นที่นั้น บางทีพระพุทธรูปก็สะท้อนเชื้อชาติของถิ่นฐานที่พระพุทธรูปอยู่ วัดนี้อยากจะพูดถึงเรื่องเกี่ยวกับประวัติของวัด ต้องสรุปกันกับท่านเจ้าอาวาส เรื่องพวกนี้ก็ต้องทำการบ้านและต้องลงความเห็นด้วยกันของทั้งคนปั้นและเจ้าของสถานที่ว่าเขาอยากได้ยังไง อยากรู้ให้ศิลปินทำโดยที่ศิลปินคิดขึ้นมาเองบรรยายออกมาตามที่ศิลปินต้องการก็ได้ มันอยู่ที่ตัวคนออกแบบคือศิลปินต้องมีสติปัญญาถ้าเลิศมีความคิดก้าวไกลแพรวพราว ดูแล้วอึ้ง เหมือนเราไปดูพระพุทธรูปในอดีตที่เขาไปไหว้กัน อย่างพระพุทธรูปสีหิงเชียงใหม่ ชินราชที่พิษณุโลก แต่ละวัดที่เขามีความโดดเด่นก็คนที่ ชักชวนให้คนเข้าไปดู การไหว้ การบูชา มันก็เป็นกลอุบายอย่างหนึ่งดึงให้คนเข้ามาใกล้ชิดพระพุทธรูปศาสนามากขึ้น”^{๔๕}

“ศิลปินน่าจะเป็นนักต่อยอดมากกว่า ถ้ามองว่าศิลปินสร้างงานพุทธศิลป์กรรมด้วยหลักการรู้คิดและปัญญาอย่างไร ผมว่าเขาคงรู้คิดมาจากการต่อยอดการรับรู้ แต่ไม่ใช่เป็นการรู้คิดด้วยตัวเอง ไม่ใช่เกิดจากแรงบันดาลใจ น่าจะมาจากการรับรู้จากคนอื่นจากสิ่งอื่น แล้วถ้าจะให้เขารู้คิดด้วยตัวเองรู้จักปัญญาด้วยตัวเองน้อยมาก อารมณ์ศิลปินผมไม่เชื่อเป็นอารมณ์ของนักบรรลุมธรรม เป็นนักจิตนาการ นักปั้นฝัน นักสร้างสรรค์ผลงานทางสุนทรียศาสตร์ จะบอกว่าพวกนี้รู้คิดและมีปัญญานิยามรู้คิดและปัญญามันไปไม่ถึงตรงนั้น มันไปเลยตรงนั้น ตรงนักศิลปินที่สร้างสรรค์ผลงานมันไม่ถึงขั้นรู้คิดและปัญญา มันแค่สร้างสรรค์ผลงานออกมาเป็นรูปธรรมเป็นวัตถุติดมากกว่า มันไม่ใช่กระบวนการรู้คิด ไม่ใช่กระบวนการปัญญา เพราะกระบวนการปัญญากระบวนการรู้คิดผมว่ามันน่าจะเชื่อมโยงกับโลกุตรธรรมมากกว่าโลกียธรรม ถ้าในแง่การปฏิบัติธรรมคำว่ารู้คิดผมว่ามันคงไม่หยุดนิ่งแค่โลกียธรรม”^{๔๖}

๔.๒.๔) พุทธศิลป์กรรมมีความสัมพันธ์กับสุนทรียศาสตร์ในแง่ของการรู้คิดและปัญญา

สรุปพุทธศิลป์กรรมมีความสัมพันธ์กับสุนทรียศาสตร์ในแง่ของการรู้คิดและปัญญา

“พุทธศิลป์กรรมมีความสัมพันธ์กับสุนทรียศาสตร์ในแง่ของปัญญา การรู้คิดเป็นผลเบื้องต้นที่เกิดและผลเบื้องต้นที่เกิดจากสุนทรียะก็คือการศรัทธาปสาทะ ในเบื้องต้นทำให้เกิดความ

^{๔๔} พระมหาสมพงษ์ สุนตจิตโต, ดร., สัมภาษณ์, ๑๙ มีนาคม ๒๕๖๒, ข้อ ๔.๒

^{๔๕} อาจารย์ชลิต นาคพะวัน, สัมภาษณ์, ๑๒ มีนาคม ๒๕๖๒, ข้อ ๔

^{๔๖} อาจารย์ธีร์ พุ่มทับทิม, ป.ธ.๗, สัมภาษณ์, ๑๔ มีนาคม ๒๕๖๒, ข้อ ๔

ประทับใจ เกิดความประทับใจว่าอยากติดตาม เมื่อติดตามไประยะหนึ่งเห็นเป็นจริงตามนั้น ก็เลยศรัทธา ผู้เสพาก็เกิดความชื่นชมยินดีกับศรัทธาปสาทะ เมื่อชื่นชมยินดีก็ติดตามต่อไป ความแน่ใจก็เกิดศรัทธา ศรัทธานี้แหละจะเป็นเครื่องมือ เป็นช่องทางเป็นฐาน นำไปสู่การศึกษาปฏิบัติ ซึ่งจะทำให้เกิดปัญญาที่หลัง

พุทธศิลปกรรมดูแล้วผู้เสพก็จะกลัวบาปไม่ยอมทำบาป มันขัดเกลาข้างในของเรา มันชำแรก มันกินลึกเข้าไปมากกว่าการไปดูแค่ความงามเรื่องรูปทรง เรื่องทรวดทรง เรื่องความงามของแสงสีอย่างเดียว มันกินลึกเข้าไปมากกว่านั้น เพราะฉะนั้นสุนทรียศาสตร์ของพุทธศิลปกรรมมีอำนาจในการทำให้พฤติกรรมของผู้เสพเปลี่ยนไป วิธีคิดของผู้เสพเปลี่ยนไป อุปนิสัยใจคออ่อนโยนถึงขนาดนั้นเลย เพราะมันแทรกในเรื่องของพุทธธรรมเข้าไป อันนี้คือความต่าง เพราะฉะนั้นเวลาที่พูดถึงเรื่องของสุนทรียศาสตร์แล้วของพุทธศาสนาก้าวไกลมากกว่าของตะวันตก เราไม่ได้ดูแค่เพียงภายนอก เราดูถึงความงามภายในของคนที่เกิดจากการขมศิลปะและการตีค่าศิลปะที่มีผลต่อการมองโลกที่เปลี่ยนไปในทางที่ดีขึ้น ทำให้ชีวิตงดงามขึ้น นี่คือนสุนทรียศาสตร์ของพุทธศาสนา

ดังนั้นพุทธศิลปกรรมมีความสัมพันธ์กับสุนทรียศาสตร์ในแง่ของการรู้คิดและปัญญา ก่อให้เกิดองค์ความรู้ ก่อให้เกิดอารยะธรรม ก่อให้เกิดศาสตร์อย่างอื่นเช่นด้านคติชนวิทยา ด้านสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ด้านปรัชญาและที่สำคัญก็คือพุทธศิลปกรรมแบบสุนทรียศาสตร์ที่มีความสัมพันธ์กันจะเป็นเหตุให้เกิดการแก้ปัญหาทั้งในชีวิตแบบปัจเจกและในปัญหาเชิงสังคม ส่วนการแก้ปัญหาในเชิงสังคมเราก็อาจจะมองว่าในสังคมเราที่เจริญรุ่งเรืองมาถึงปัจจุบันนี้ได้ก่อก่อให้เกิดอารยะธรรมเพราะคนในสังคมนั้นต่างเคารพกันและกันได้ และซาบซึ้งในความงามของความเป็นมนุษย์และความสุนทรียศาสตร์ มันก็มาจากความเป็นมนุษย์และความเป็นมนุษย์นี้แหละที่สามารถสร้างศิลปกรรมทางพระพุทธศาสนามาได้ เพราะฉะนั้นเมื่อเห็นพุทธศิลปกรรมก็เกิดสุนทรียศาสตร์เกิดความงามและเกิดแรงบันดาลใจที่จะรังสรรค์สันติภาพให้เกิดขึ้นแก่สังคมได้

“ผมคิดว่ามันมีความสัมพันธ์กันอยู่ระหว่างสุนทรียศาสตร์กับงานทางด้านพุทธศิลป์ มันตีความได้หลายอย่าง เพราะว่าฟังก์ชันของศิลปะคือมันต้อง Move ความรู้สึกของคน ศิลปะและเป็นงานที่ convince ความคิดของคนมาจากความรู้สึก ถ้าดูแล้วไม่ Move งานไม่ลึกรอก ถ้าเราดูแล้วเกิดความรู้สึกอึ้ง มันต้องคิดได้ขนาดนั้น นั่นคืองานศิลปะที่ดี ถ้าคนทำจะลึกได้จะต้องเข้าใจสุนทรียศาสตร์ ในทางปรัชญาสุนทรียศาสตร์”^{๔๗}

“การเสพสุนทรียะ ถ้าเรามองในมุมที่ว่าเข้าไปเห็นพุทธรูปหรือเห็นจิตรกรรมในบางเรื่อง บางตอนมีผลต่อการรู้คิดของเขา โดยรู้คิดของเขาก็คือเรื่องความฝันเป็นเรื่องใหญ่แต่ทางที่บอกว่าเพื่อให้ไปถึงในจุดนั้นเพื่อให้ได้รับรางวัลหลังจากการตาย คุณต้องทำอย่างนั้นอย่างนี้ อันนี้คือเรื่องคุณธรรมเข้ามา เชิงปัจจุบันจริงๆ ยังเป็นอย่างนั้นอยู่ครึ่งหนึ่งแต่คนจะเริ่มเสพความฝันด้วยวิธีอื่น

^{๔๗} ศ. ดร. สมภาร พรหมทา, สัมภาษณ์, ๒๑ มีนาคม ๒๕๖๒, ข้อ ๖.๒ - ๖.๓

มากกว่า อันนี้เป็นจิตวิทยาชั้นสูง ไม่ใช่จิตวิทยาที่เป็นเชิงทฤษฎีแต่มันเป็นเชิงประติมานวิทยา วิชาประติมานวิทยาเป็นวิชาจิตวิทยาแต่ไม่เป็นทฤษฎี บอกว่าคนเรามี ๒ โลกคือโลกความจริงและโลกความฝัน โลกความฝันแปลเป็นอะไรได้บ้างและความฝันถูกสร้างเป็นสัญลักษณ์อย่างไรและกลายเป็นศิลปะอย่างไร อันนี้คือวิชาประติมานวิทยา มีผลต่อการรับรู้ก็คือไปรับรู้ถึงความฝันว่าจะไปสู่สวรรค์เราก็อย่างน้อยได้ไปทำบุญเพื่อให้ดีขึ้น คำว่าดีขึ้นในชาติหน้าก็เป็นความฝันแล้วละ”^{๔๘}

“พุทธคุณในศิลปะมันมีพุทธคุณที่เป็นสมบัติส่วนตัวของพระพุทธรูปเจ้า ทั้งหมดเป็นคุณสมบัติส่วนตัวที่ซ่อนอยู่ในศิลปะโดยเฉพาะลักษณะของความเป็นอรหันต์ เช่น งานพุทธศิลป์กรรมด้านพระพุทธรูป พระลักษณะที่สะท้อนให้เห็นถึงการที่ตั้งตรง มีพระอุระผึ่งผาย นั่นก็สะท้อนให้เห็นถึงว่าพระพุทธรูปได้สร้างคุณธรรมมาแต่อดีตชาติ แสดงว่าการที่พระพุทธรูปจะมีพระวรกายอย่างนี้ก็เป็นเพราะว่าทำสุจริตกรรมแต่อดีตชาติ”^{๔๙}

“อย่างที่ท่านนิยามเรื่องการรู้คิดที่มีความเกี่ยวกับเรื่องของการประเมินค่า การตัดสินใจ การสร้างสรรค์ ท่านองนี้ คือพอย้อนกลับมามองในเรื่องพุทธศิลป์กรรม กับสุนทรียศาสตร์เลยไปนึกถึงเรื่องของ การประเมินค่าความงามของพุทธศิลป์ เช่น วัดนี้สวย สวยมากสวยน้อย วัดนั้นก็ยังมีพระพุทธรูปเหมือนกัน แต่ว่ามีลักษณะของสุนทรียศาสตร์ที่ต่างกัน อันนี้จะเป็นเรื่องของการรู้คิดได้ ที่ประเมินคุณค่าของพุทธศิลป์กรรม เขาน่าจะรับรู้หรือ รู้คิดได้ในระดับหนึ่ง พระพุทธรูปกรรมเหล่านี้มีสุนทรียะ มันก็เหมือนกับทำให้คนตระหนักรู้”^{๕๐}

“สุนทรียศาสตร์พุทธศิลป์ในเชิงการออกแบบภูมิทัศน์ ง่าย ๆ อย่างเช่นการมีระเบียบคดล้อมรอบพื้นที่ใจกลางของวัด อย่างน้อยที่สุดมันก็เป็นสื่อในเชิงสัญลักษณ์ ให้คนรู้คิดที่พื้นที่ตรงนั้น ต้องไม่ใช่พื้นที่ธรรมดาทั่วไป จะต้องเป็นพื้นที่ที่มีความศักดิ์สิทธิ์ขึ้นมา มันก็ทำให้คนตระหนักรู้ รู้คิดแล้วว่าความงามอันนี้มันสะท้อนให้เห็นความสำคัญของสิ่งก่อสร้างนี้ หรือเพราะข้างในอาคารแห่งนี้มีพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ประจำวัด มันก็เลยทำให้คนตระหนักรู้ มันทำให้คนรู้จักลำดับความสำคัญ รู้จักว่าสิ่งที่อยู่รอบตัวอะไรสำคัญกว่าอะไร”^{๕๑}

“ถ้าปัญญาในที่นี้หมายความว่า พุทธศาสนิกชนจะต้องรู้ว่าอะไรควรไม่ควร อะไรคือสิ่งที่ดี อะไรคือสิ่งที่ไม่ดี ผมว่าอย่างน้อยที่สุด ความงาม สุนทรียศาสตร์ในงานพุทธศิลป์ มันก็นำให้คนเข้าไปสู่หลักธรรมคำสอนชั้นสูงมากขึ้น อย่างกรณีของวัดพระเชตุพน วัดนี้ก็ไปที่พระพุทธรูป ถ้าเกิดว่าช่างโบราณเขาปล่อยให้พระพุทธรูปกระดำกระด่าง แทนที่จะเสพความงดงาม ขององค์พระ เข้าสู่

^{๔๘} รศ. ดร. เชษฐ ติงสัญชิต, สัมภาษณ์, ๑๘ มีนาคม ๒๕๖๒, ข้อ ๖.๒ - ๖.๓

^{๔๙} ศ. (พิเศษ) ร. ท. ดร. บรรจบ บรรณรุจิ, สัมภาษณ์, ๑๕ มีนาคม ๒๕๖๒, ข้อ ๖.๒ - ๖.๓

^{๕๐} รศ. ดร. รุ่งโรจน์ ธรรม รุ่งเรือง, สัมภาษณ์, ๒๙ มีนาคม ๒๕๖๒, ข้อ ๖.๒

^{๕๑} ผศ. ดร. พัชรวิไลรี เปรมกุลนันท์, สัมภาษณ์, ๒๙ มีนาคม ๒๕๖๒, ข้อ ๖.๑

ความสงบ ก็ปรากฏว่า ก็มานั่งดำหนึกกันว่าทำไมไม่รู้จักทำให้มันดี ผมคิดว่าตรงจุดนี้ความงามในที่สุด มันก็เป็นจุดเริ่มต้นที่ทำให้คน เข้าสู่ศรัทธาเข้าสู่ความสงบ แล้วก็เข้าไปสู่วุฒิปัญญาได้ในที่สุด”^{๕๒}

“พุทธศิลปกรรมมีความสัมพันธ์กับสุนทรียศาสตร์ในแง่ของปัญญา ก็คือว่าในการออกแบบงานพุทธศิลปกรรม วัด มันมีความงามแน่นอน มันก็สะท้อนเรื่องของปัญญา ถ้าปัญญาอย่างที่นิยามมาก็คือ เรื่องของการคิดอย่างนามธรรม ฉะนั้นอันนี้คือพุทธศิลปกรรม อย่างพระพุทธรูปซึ่งเป็นประติมากรรม การจะออกแบบออกมาได้ ต้องคำนึงเรื่องของคัมภีร์ความเชื่อ ต้องคำนึงเรื่องของสุนทรียศาสตร์ มันก็น่าจะสะท้อนเรื่องของปัญญาได้เหมือนกัน เพราะว่ามันก็เป็นการสร้างสรรคสิ่งที่เป็นนามธรรมให้เกิดขึ้น เราก็คิดว่าน่าจะมีประโยชน์กับพุทธศาสนิกชนที่ศึกษาเรื่องพวกนี้”^{๕๓}

“พุทธศิลปกรรมมีความสัมพันธ์กับสุนทรียศาสตร์ในแง่ของการรู้จัก คือมีความสัมพันธ์ทางสุนทรียศาสตร์ ในลักษณะเป็นธรรมศีตะ ในลักษณะเป็นการสะท้อนหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาออกมาในรูป ของสถาปัตยกรรม ประติมากรรมบ้าง หลักๆก็เป็นอย่างนี้ พุทธศาสนามหายาน การสื่อพุทธธรรม คนทั่วไปแบ่งออกเป็น ๒ ส่วนก็คือการสื่อสารโดยการบรรยาย สำหรับคนที่เป็นนักวิชาการ คนที่มีการศึกษาหน่อย ก็จะใช้หลักการบรรยายเป็นประการสำคัญ แต่ว่าสำหรับคนทำมาหากิน พวกพ่อค้าพาณิชย์ทั้งหลาย ชาวบ้าน ชาวไร่ชาวนาทั้งหลาย การสื่อธรรมะจะใช้ในรูปแบบของ สุนทรียะในลักษณะเป็นธรรมศีตะ เป็นบทเพลงเป็นบทสวดที่มี ทำนองไพเราะเพราะพริ้ง หรือการนำสมัยในเชิงสัญลักษณ์ จะเป็นไปในลักษณะเป็นการ ถ้าเป็นปัจจุบันก็จะใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาช่วย ให้เกิดการตื่นตาตื่นใจ เป็นประการสำคัญ”^{๕๔}

“พุทธศิลปกรรมมีความสัมพันธ์กับสุนทรียศาสตร์ในแง่ของปัญญา ปัญญามันอยู่ในชั้นหลังๆนะ คือสุนทรียะ ผลเบื่องต้นที่เกิดจากสุนทรียะก็คือการศรัทธาปสาทะ ในเบื้องต้นทำให้เกิดความประทับใจ เกิดความประทับใจว่าอยากติดตาม เมื่อติดตามไประยะหนึ่งเห็นเป็นจริงตามนั้น ก็เลยศรัทธา เขาก็เกิดความชื่นชมยินดีกับศรัทธาปสาทะ เมื่อชื่นชมยินดีก็ติดตามต่อไป ความแน่ใจก็เกิดศรัทธา ศรัทธานี้แหละจะเป็นเครื่องมือ เป็นช่องทางเป็นฐาน นำไปสู่การศึกษาปฏิบัติ ซึ่งจะทำให้เกิดปัญญาที่หลัง”^{๕๕}

“สุนทรียศาสตร์ของพุทธศิลปกรรมจะก้าวหน้าก้าวไกลไปกว่าเรื่องของตะวันตกซึ่งแค่เพียงภายนอก แต่ของเราเป็นศิลปะมีอำนาจในการทำให้พฤติกรรมของเขาเปลี่ยนไป วิธีคิดของเขาเปลี่ยนไป อุปนิสัยใจคออ่อนโยนถึงขนาดนั้นเลย เพราะมันแทรกในเรื่องของพุทธธรรมเข้าไป อันนี้คือ

^{๕๒} รศ. ดร. รุ่งโรจน์ ธรรม รุ่งเรือง, สัมภาษณ์, ๒๙ มีนาคม ๒๕๖๒, ข้อ ๖.๓

^{๕๓} ผศ. ดร. พัศวีร์สิริ เปรมกุลนันท์, สัมภาษณ์, ๒๙ มีนาคม ๒๕๖๒, ข้อ ๖.๓

^{๕๔} พระราชปริยัติกวี (สมจินต์ สมมาปญโญ), ศ. ดร., สัมภาษณ์, ๘ เมษายน ๒๕๖๒, ข้อ ๖.๒

^{๕๕} พระราชปริยัติกวี (สมจินต์ สมมาปญโญ), ศ. ดร., สัมภาษณ์, ๘ เมษายน ๒๕๖๒, ข้อ ๖.๓

ความต่าง เราดูถึงความงามภายในของคนที่เกิดจากการขบคิดปะและการตีค่าศิลปะที่มีผลต่อการมองโลกที่เปลี่ยนไปในทางที่ดีขึ้น ทำให้ชีวิตงดงามขึ้น นี่คือนิเวศของพุทธ”^{๕๖}

“การรู้คิดในที่นี้ก็คือตัวความรู้ ตัว Knowledge คือการ Thinking คือเป็นความรู้ โดยทั่วไปเขาเรียกว่า general knowledge แต่ว่าตัวปัญญาเป็นตัวที่ก่อให้เกิดการตีคุณค่า การซาบซึ้ง ถ้าบอกว่าพุทธศิลปกรรมมีความสัมพันธ์กับสุนทรียศาสตร์ในแง่ของการรู้คิดและปัญญา ก่อให้เกิดองค์ความรู้ ก่อให้เกิดอารยะธรรม ก่อให้เกิดศาสตร์อย่างอื่นเช่นด้านคติชนวิทยา ด้านสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ด้านปรัชญาที่กว้างไปและที่สำคัญก็คือพุทธศิลปกรรมแบบสุนทรียศาสตร์ที่มีความสัมพันธ์กันจะเป็นเหตุให้เกิดการแก้ปัญหาทั้งในชีวิตแบบปัจเจกและในปัญหาเชิงสังคม เพราะฉะนั้นเมื่อเห็นพุทธศิลปกรรมก็เกิดสุนทรียศาสตร์เกิดความงามและเกิดแรงบันดาลใจที่จะรังสรรค์สันติภาพให้เกิดขึ้นแก่สังคมได้”^{๕๗}

“พุทธศิลปกรรมมีความสัมพันธ์กับสุนทรียศาสตร์ในแง่ของการรู้คิด อันนี้มีความสำคัญในแง่ของการรู้คิดตรงที่ว่าสุนทรียภาพในลักษณะนี้เราถือว่าเป็นปัจเจกบุคคลหรือเป็น Subjective หรืออัตตะวิสัย ลักษณะการมองแต่ละตัวบุคคลก็เลยจะเป็นอัตวิสัย แต่ถ้ามองในเป็นปรวิสัย หรือเป็น objective นั้น สุนทรียศาสตร์ก็มองว่าแม้ว่าพุทธศิลปกรรมในสังคมในสมัยหนึ่งจะให้ความสวยงามแต่ในสมัยหนึ่งไม่ให้ความสวยงาม นั้นเป็นเรื่องของปรวิสัยมันไม่ใช่ตัวตนของแต่ละบุคคลแล้ว ลักษณะนี้คือการรู้คิดแล้ว ลักษณะหนึ่งที่มีอยู่ ก็คือเข้าใจว่าพุทธศิลปะศาสตร์มีอยู่ในแง่ไหน มีอยู่ในการรับรู้ว่ามีอยู่ในแง่ของสิ่งที่เราสามารถที่จะสามารถสัมผัสได้ หรือมีอยู่ในสิ่งที่เราไม่สามารถสัมผัสได้ ในแง่ของอายตนะภายในอายตนะภายนอก ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เป็นลักษณะของความสัมพันธ์กัน ทั้งทางตรงและทางอ้อมในการรู้คิด”^{๕๘}

“พุทธศิลปกรรมมีความสัมพันธ์กับสุนทรียศาสตร์ในแง่ของปัญญา คือในแง่ของปัญญาเอง ก็ต้องต่อยอดมาจากความรู้คิด เมื่อเรารู้คิดแล้วมันก่อให้เกิดปัญญา เมื่อเราได้ผลแล้ว จากการคิดเมื่อเกิดปัญญา มันก็จะนำไปสู่การการนำไปสู่การดับทุกข์ หรือนำไปสู่วิมุตติ นำไปสู่สันติ นำไปสู่ในเรื่องของความ สุข นำไปสู่เรื่องของความ สุข อันนั้นเป็นปัญญาต่อยอดว่าพุทธศิลปกรรมมีความสงบสุข นำเราไปสู่ความสงบสุขได้อย่างไรนี่ก็อาศัยเรื่องของการรู้คิดเป็นเบื้องต้นและต่อยอดการมีปัญญานั่นเอง”^{๕๙}

“พุทธศิลปกรรมมีความสัมพันธ์กับสุนทรียศาสตร์ในแง่ของการรู้คิดและปัญญา พุทธศิลป์อย่างพระพุทธรูปก็ดี อย่างท่านไปกราบพระพุทธรูปหรือเห็นพระพุทธรูปพอเห็นแล้วมันอ่อนน้อม เห็น

^{๕๖} พระมหาภมมกมล กานต์ จิตฺตมโฆ, ป.๖.๙, ผศ. ดร., สัมภาษณ์, ๑๕ มีนาคม ๒๕๖๒, ข้อ ๖.๒

^{๕๗} พระมหาสุรศักดิ์ ปัจจนตเสโน, ป.๖.๗, ดร., สัมภาษณ์, ๑๔ มีนาคม ๒๕๖๒, ข้อ ๖.๒ - ๖.๓

^{๕๘} พระมหาสมพงษ์ สุนตจิตฺโต, ดร., สัมภาษณ์, ๑๙ มีนาคม ๒๕๖๒, ข้อ ๖.๒

^{๕๙} พระมหาสมพงษ์ สุนตจิตฺโต, ดร., สัมภาษณ์, ๑๙ มีนาคม ๒๕๖๒, ข้อ ๖.๓

แล้วทำให้จิตใจของเราเป็นอย่างไร อ่อนโยน เห็นแล้วลึกซึ้ง ต้องการบุญ จิตใจของเป็นอย่างไร จิตใจก็สบาย จิตใจของทุกคนต้องการบุญอันอื่นเขาไม่ได้คิด ไข่มันเกิดความสุขใจ เกิดปีติ มองไปก็ยกมือไหว้ มันเห็นแล้วสบายใจ เห็นแล้วมันเกิดปลื้มปีติอย่างมากเลยเพราะความงาม”^{๖๐}

“ความเข้าใจความกระจ่างชัดหรือความที่เราู้แจ้งรู้จริงหรือเข้าใจมัน มันคือศาสตร์แห่งหนึ่งซึ่งงดงาม มันคือศาสตร์ มันคือความงดงามที่หาค่ามิได้ เพราะว่าการศึกษาที่เราจะเข้าใจอะไรในโลกนี้ด้วยสติปัญญาที่ไม่เท่ากันของเรา แต่ละคนสติปัญญาไม่เท่ากัน อยู่ที่ว่าการศึกษาการใส่ความรู้เข้าไป การคิดการวิเคราะห์สำรวจตรวจตราทุกมิติของสมองเรา สุนทรียศาสตร์มันจะปรากฏแตกต่างกันไป สุนทรียภาพก็จะงดงามเข้าไปสู่จิตใจ จิตใจเราก็งดงามไปด้วย ละเอียดไปด้วย รู้สึคดีไปด้วย อิ่มเอิบไปด้วย เหมือนได้กินน้ำทิพย์ชโลมใจ มันก็เกิดสุนทรียภาพที่มันลงลึกเป็นนามธรรม สุนทรียภาพที่เป็นนามธรรมสำคัญ คนคิดสิ่งนี้ได้”^{๖๑}

“แต่กำลังจะเชื่อมโยงว่าพุทธศิลป์ความงามและปัญญา ความตั้งใจของพุทธศาสนา คือพุทธศิลป์เกิดสุนทรียศาสตร์เพื่อนำไปสู่ปัญญา อันนี้เป็นสิ่งที่พุทธศาสนาอยากให้เกิด ถามว่าเกิดไหม ในภาพรวมของคนทั่วไป มันต้องเกิด ไม่ต่างกับว่าทำไมต้องไหว้พระ เกิด มีแนวโน้มไปทางนั้น สุนทรียศาสตร์ของแต่ละบุคคลแตกต่างกันแน่นอน ไม่จำเป็นทุกคนจะว่ามันสวย ถามว่าเกิดปัญญาไหม ไม่ได้หมายความว่าไม่สวยแล้วไม่เกิดปัญญา เกิดไม่เกิดปัญญามันต้องเกิดกระบวนการเรียนรู้เกิดขึ้น”^{๖๒}

“มีผลในเชิงจิตวิทยามาก ในแง่ของสุนทรียศาสตร์แฝงคติธรรมที่ทำให้เรารู้คิดและเกิดสติปัญญา ถามว่ามันสัมพันธ์กันอย่างไร สัมพันธ์แน่นอน สัมพันธ์มาก อย่างน้อย ๆ ก็เป็นแรงกระตุ้นเตือนให้เราได้เกิดการรู้คิดเกิดปัญญาต่อเชื่อมกับการรับรู้ที่เรารับรู้เรื่องราวทางพุทธธรรมมาแล้วทางธรรมะมาแล้ว ดังนั้นสุนทรียศาสตร์สัมพันธ์กับพุทธศิลป์กรรมในแง่ที่ทำให้ผู้ชมผู้ดูได้รู้คิดและปัญญาต่อยอดที่กว้างกว่าคำบอกเล่า มันก็สัมพันธ์ตรงที่พุทธศิลป์กรรมสัมพันธ์กับสุนทรียศาสตร์ในแง่การให้เรารู้จักแยกแยะ รู้จักชี้ประเด็น รู้จักใช้เหตุผลเชิงเปรียบเทียบได้ง่ายขึ้น ดังนั้นพุทธศิลป์กรรมสัมพันธ์กับสุนทรียศาสตร์ก่อให้เกิดปัญญาใช้เหตุผลว่าชีวิตคนเราไม่มีการแก้ปัญหาทางเดียวหรือไม่มีทางเดินเพียงทางเดียว มันมีวิธีคิดตั้งหลายอย่าง มีกระบวนการดำเนินชีวิตตั้งหลายทาง ขึ้นอยู่กับความพอดีชีวิตของแต่ละคน”^{๖๓}

^{๖๐} พระปลัดสมภาร สมภาโร, ผศ., สัมภาษณ์, ๑๗ มีนาคม ๒๕๖๒, ข้อ ๖.๓

^{๖๑} อาจารย์ชลิต นาคพะวัน, สัมภาษณ์, ๑๒ มีนาคม ๒๕๖๒, ข้อ ๖

^{๖๒} อาจารย์กชกร วรอาคม, สัมภาษณ์, ๒๑ มีนาคม ๒๕๖๒, ข้อ ๖

^{๖๓} อาจารย์ธีร์ พุ่มทับทิม, ป.ธ.๗, สัมภาษณ์, ๑๔ มีนาคม ๒๕๖๒, ข้อ ๖

๔.๒.๕) แบบแผนพฤติกรรมที่ส่งผ่านงานพุทธศิลป์ทำให้เกิดการรู้คิดและปัญญาในบริบทของศิลปินผู้สร้างงานพุทธศิลป์

สรุปแบบแผนพฤติกรรมที่ส่งผ่านงานพุทธศิลป์ให้เกิดการรู้คิดและปัญญาในบริบทของศิลปินผู้สร้างงานพุทธศิลป์

แบบแผนพฤติกรรมในที่นี้นอกจากจะเป็นพฤติกรรมที่มันเกี่ยวข้องกับความเชื่อความศรัทธาในศาสนาพุทธของตัวเอง แบบแผนพฤติกรรมส่วนหนึ่งมาจากส่วนของแบบแผนในเชิงช่าง คือครูช่าง อย่างเดิมเคยทำมา อย่างไรก็ตามก็จะมีถ่ายทอดคติความเชื่อ เทคนิคบางอย่างจากครูช่างในอดีตเอามาถ่ายทอดเป็นงานศิลปกรรมด้วย

แบบแผนพฤติกรรมที่ส่งผ่านงานพุทธศิลป์ให้เกิดการรู้คิดและปัญญาในบริบทของศิลปินผู้สร้างงานพุทธศิลป์ คือ มีอยู่ ๓ ส่วน ส่วนหนึ่งก็คือหลักวิชาของเขา ส่วนที่สองแบบแผนพฤติกรรมที่ส่งผลต่อศิลปกรรม ก็คือลักษณะนิสัยประจำตัวของเขา ก็คือมาจากภายในของเขา ส่วนที่สามก็คือสภาพแวดล้อมทางสังคมที่เขาอยู่ การอบรมกล่อมเกลามาจากพ่อแม่พี่น้อง ญาติสนิทมิตรสหาย สภาพสังคมวัฒนธรรมในยุคนั้น สภาพแวดล้อมข้างนอกมันกระทบจิตใจของเขาวิถีคิดของเขา ในขณะที่ทำอยู่ตลอดเวลา มันก็เป็นแบบแผน หรือแม้แต่ในสังคมปกติ แต่ว่าประเพณีวัฒนธรรมของสังคมในยุคนั้นสมัยนั้น มันกระทบจิตใจวิถีคิดของเขา งานพุทธศิลป์ที่ถูกสร้าง สิ่งเหล่านั้นมันก็มีอิทธิพลต่อผลงานของเขา

แบบแผนพฤติกรรมที่ส่งผ่านงานพุทธศิลป์ให้เกิดการรู้คิดและปัญญา คือแบบแผนที่มองเห็นมองเห็นหลักๆคือ แบบที่ ๑ เป็นแบบแผนในเรื่องของการมีศรัทธาพฤติกรรมในเรื่องของการทุ่มเท ในทางพุทธศาสนา เราจะใช้คำว่าแบบแผนที่เป็นศรัทธาจริตก็ได้ แต่ละศรัทธาจริตของเขาจะเป็นเรื่องของนิสัยตัวบุคคล แต่ในการทำงานของศิลปินจะมีความมุ่งมั่นศรัทธา เพื่อที่จะสร้างงานใดงานหนึ่ง เกิดความทุ่มเท มีความพยายาม การเอาใจใส่ จิตตะ วิริยะ การมุ่งมั่นไม่ขาด ไม่ท้อ ต่อเนื่อง แบบที่ ๒ เป็นจารีตประเพณี ที่เป็นแรงบันดาลใจ เป็นข้อเตือนใจ สนับสนุนให้ใจมันมีพลังขึ้นในการเชื่อมั่นตัวเองมากขึ้น คอยห้ามเตือนสติตัวเองให้มีสติมีปัญญาคอยปรับปรุงไม่ให้ทำสิ่งที่ผิดแผกจากกฎหมายจากศีลธรรม

ดังคำกล่าวที่ว่า

“ผมคิดว่าส่วนหนึ่งมันมีผล แต่ผลที่ว่านี้มันต้องทำควบคู่ไปกับการปรับ Pattern ชีวิตของเขา เพื่อหมายความว่าคนที่มันทัศนคติในทางลบ ถ้าทราบใดที่ชีวิตเขายังลอบอยู่โอกาสที่เขาจะมองบวกมียาก แต่ว่าถ้าเรามีระบบใดก็แล้วแต่ที่ช่วยปรับชีวิตของให้บวก อย่างเช่นวัด สมมุติว่าเรามีวัดที่จัดการได้ดี พอสมควร ในวัดมีงานศิลปกรรมที่กระตุ้นให้เกิดปัญญาให้ญาติโยมที่เข้าไปวัดได้ดู พอสมควร แต่ว่าส่วนที่จะได้จากวัดก็คือว่าเมื่อเขาเข้าไปแล้วไปเห็นสิ่งที่มีมันเป็นงานศิลปะที่ดีของวัด

มันจะช่วยอุกใจคิด ซึ่งมันมีผลนะ ทำให้ทัศนคติเชิงลบบางอย่างอยู่ในระดับที่มันแก้ได้ด้วยการปรับทัศนคติ”^{๖๔}

“พฤติกรรมของศิลปินผู้สร้าง อย่างแรกสุดผมคิดว่า อย่างแรกสุดเลยก็คือคุณจะต้องศรัทธาพุทธศาสนา เขาจะต้องเคารพในหลักธรรมคำสอน เคารพในองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า เคารพในองค์พระศาสดา อันนี้คือพฤติกรรมหลักของคนที่จะสร้างงานตรงนี้ อันนี้เราพูดถึงในโลกจารีต คือถ้าในบริบทร่วมสมัย อาจจะมีวิพากษ์วิจารณ์ได้ท่านก็คงรู้ แต่ว่าถ้าใน กรณีศึกษาของท่านที่ยกตัวอย่างวัดหลวง ๖-๗ ที่ ซึ่งแบบแผนพฤติกรรมของช่างในตรงนี้ ในที่สุดมันจะส่งผ่านตัวงานศิลปกรรม ช่วยส่งเสริมให้เห็น ความศรัทธา ในที่สุดตรงนี้จะเป็นตัวบ่งเพาะให้คนที่เห็นโน้มนำแล้วเข้าสู่ปัญญาระดับชั้นสูงได้ต่อไป”^{๖๕}

“แบบแผนพฤติกรรมในที่นี้นอกจากจะเป็นพฤติกรรมที่มันเกี่ยวข้องกับความสำเร็จ ความศรัทธาในศาสนาพุทธของตัวช่างเอง คิดว่าแบบแผนพฤติกรรมส่วนหนึ่งน่าจะมาจากส่วนของแบบแผนในเชิงช่าง คือครูช่าง อย่างเดิมเคยทำอย่างไรก็จะมีถ่ายทอดคคความเชื่อ เทคนิคบางอย่างจากครูช่างในอดีต เอามาถ่ายทอดเป็นงานศิลปกรรมด้วย”^{๖๖}

“แบบแผนพฤติกรรมที่ส่งผ่านงานพุทธศิลปกรรมให้เกิดการรู้คิดและปัญญาในบริบทของศิลปินผู้สร้างงานพุทธศิลปกรรม มันมีอยู่ ๓ ส่วน หนึ่งก็คือหลักวิชาของเขา อันนี้คือไม่เกี่ยวข้องอยู่แล้ว สองแบบแผนพฤติกรรมที่ส่งผลต่อศิลปกรรม ก็คือลักษณะนิสัยประจำตัวของเขา ส่วนที่สามก็คือสภาพแวดล้อมทางสังคมที่เขาอยู่ การอบรมกล่อมเกลามาจากพ่อแม่พี่น้อง ญาติสนิทมิตรสหาย สภาพสังคมวัฒนธรรมในยุค”^{๖๗}

“แบบแผนพฤติกรรมก็คือแบบแผนพฤติกรรมที่ดีและไม่ดี หรือเป็นกลาง ๆ เช่นเวลาที่ศิลปินเขาจะสร้างพุทธศิลปกรรมคือเขาต้องการจะสื่อเรื่องของพฤติกรรมที่ดี กับอีกประเภทหนึ่งก็คือกลาง ๆ เสนอสังขธรรมให้คิดเองโดยไม่ได้เฉลย คือพฤติกรรมที่เป็นสิ่งที่ดีและสิ่งที่ไม่ดี แต่ศิลปินสร้างงานศิลปะอีกอันหนึ่งคือให้เราคิด ให้เราตีความว่าที่เราเห็นนั่นคืออะไร อันนี้ก็สำหรับคนที่ เป็นปัญญาชน มีระบบคิดที่แข็งแกร่งมาก เขาก็จะมีวิธีคิดที่ลุ่มลึก เขาก็จะตีความได้ แต่อีกสองทางนั้นเราต้องเฉลยให้เขาคือต้องป้อนเขา”^{๖๘}

“ถ้าถามว่าบริบทของศิลปินผู้สร้าง อะไรคือแบบแผนพฤติกรรม ถ้าในแง่ของผมนะก็คือ ๑. แบบแผนพฤติกรรมก็คือกายกับวาจาจิตใจและปัญญา ตรงนี้อันดับแรกอะไรคือแบบแผนพฤติกรรมแบบแผนที่เป็นแผนแม่บทของพฤติกรรมก็คือตัวธรรมฉันท์ ตรงนี้อาจจะแยกเป็นธรรม

^{๖๔} ศ. ดร. สมภาร พรหมทา, สัมภาษณ์, ๒๑ มีนาคม ๒๕๖๒, ข้อ ๗.๓

^{๖๕} รศ. ดร. รุ่งโรจน์ ธรรม รุ่งเรือง, สัมภาษณ์, ๒๙ มีนาคม ๒๕๖๒, ข้อ ๗.๓

^{๖๖} ผศ. ดร. พัสวีร์สิริ เปรมกุลนันท์, สัมภาษณ์, ๒๙ มีนาคม ๒๕๖๒, ข้อ ๗.๓

^{๖๗} พระราชปริยัติกวี (สมจินต์ สมมาปญโญ), ศ. ดร., สัมภาษณ์, ๘ เมษายน ๒๕๖๒, ข้อ ๗.๓

^{๖๘} พระมหามงคลกานต์ จิตฺตมโม, ป.ธ.๙, ผศ. ดร., สัมภาษณ์, ๑๕ มีนาคม ๒๕๖๒, ข้อ ๗

ฉันทะ ๒. สัมมาทิฐิ มีความคิดดี ใฝ่ที่จะให้คนอื่นได้รับรู้จากผลงานของตัวเองและเกิดแรงบันดาลใจ ก่อให้เกิดการรู้คิดและปัญญาและ และ ๓. กรุณาจิต เมตตากรุณาจิต และธรรมะฉันทะในที่นี้ก็คือมี แรงบันดาลใจใฝ่สร้างสรรค์ มุ่งรังสรรค์สิ่งที่มีประโยชน์เกื้อกูลแก่คนอื่น แก่ชาวโลกผ่าน ผ่าน พุทธ ศิลปกรรม ผมเชื่อว่าศิลปินอาจจะต้องเป็นเช่นนี้ เช่นเขาสร้างอุโบสถขึ้นมาหลังหนึ่ง ในอุโบสถหลังนั้น มีงานพุทธศิลป์ครบครัน เขาสร้างตั้งอยู่บนพื้นฐานของสัมมาทิฐิ ธรรมฉันทะและกรุณา นี่คือแบบ แผนที่สำคัญ”^{๖๙}

“ในบริบทของศิลปินที่สร้างงานพุทธศิลป์ ศิลปกรรม แบบแผนที่จะผ่านและทำให้เกิด การรู้คิดและปัญญา แบบแผนของศิลปินที่จะสร้างนั้น ที่จะส่งผ่านพุทธศิลป์นั้น แบบแผนที่ มองเห็นมองเห็นหลักๆคือ แบบแผนในเรื่องของการมีศรัทธาพฤติกรรมในเรื่องของการทุ่มเท ในทาง พระเราจะใช้คำว่าแบบแผนที่เป็นศรัทธาจริงก็ได้ แต่ในการทำงานของศิลปินจะมีความมุ่งมั่นศรัทธา เพื่อที่จะสร้างงานใดสร้างงานหนึ่ง ความพยายาม การเอาใจใส่ จิตตะ การเอาใจใส่ วิริยะ การมุ่งมั่น ไม่ขาด ไม่ท้อ ต่อเนื่อง”^{๗๐}

“เรื่องราวหรือแบบแผน งานประติมากรรมก็เหมือนกัน งานสถาปัตยกรรมก็ เหมือนกัน ก็ต้องมีการวางเรื่องราวเป็นแบบแผน Symbolic สัญลักษณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในงาน เรื่องราวให้เก็บเอาไปคิดเรียบเรียงตัดต่อเชื่อมโยงให้มันเป็นเรื่องที่เกิดการรับรู้ทางปัญญา พัฒนา ความรู้ขึ้นไป”^{๗๑}

“คำถามมันบอกว่าแบบแผนพฤติกรรมที่ส่งผ่านงานพุทธศิลป์ หมายความว่า มันเป็นผู้ที่ผลิตผลงานออกมาแล้วก่อให้เกิดความรู้และปัญญา คือมันก็เป็นแรงบันดาลใจ เป็นข้อ เตือนใจ สนับสนุนให้ใจมันมีพลังขึ้นในการเชื่อมั่นตัวเองมากขึ้น คอยห้ามเตือนสติตัวเองให้มีสติมี ปัญญาคอยปรับปรุงไม่ให้ทำสิ่งที่ผิดแผกจากกฎหมายจากศีลธรรม”^{๗๒}

๔.๒.๖) แบบแผนพฤติกรรมที่ส่งผ่านงานพุทธศิลป์ให้เกิดการรู้คิดและปัญญาใน บริบทของผู้เสพงานพุทธศิลป์

สรุปแบบแผนพฤติกรรมที่ส่งผ่านงานพุทธศิลป์ให้เกิดการรู้คิดและปัญญาในบริบท ของผู้เสพงานพุทธศิลป์

แบบแผนของพฤติกรรมมันจะออกมาเป็นแบบแผนที่ดี แบบแผนที่ไม่ดี และแบบแผนกลาง ๆ ลือไปในงานศิลปะเพื่อให้ผู้ชมทั้งหลายได้เสพแล้วก็ได้ดีความตามของตัวเอง ซึ่งอาจจะมีผลต่อพฤติกรรม

^{๖๙} พระมหาสุรศักดิ์ ปัจจนตเสโน, ป.ธ.๗, ดร., สัมภาษณ์, ๑๔ มีนาคม ๒๕๖๒, ข้อ ๗.๓

^{๗๐} พระมหาสมพงษ์ สุนตจิตโต, ดร., สัมภาษณ์, ๑๙ มีนาคม ๒๕๖๒, ข้อ ๗.๓

^{๗๑} อาจารย์ชลิต นาคพะวัน, สัมภาษณ์, ๑๒ มีนาคม ๒๕๖๒, ข้อ ๗

^{๗๒} อาจารย์ธีร์ พุ่มทับทิม, ป.ธ.๗, สัมภาษณ์, ๑๔ มีนาคม ๒๕๖๒, ข้อ ๗.๓

มากบ้าง น้อยบ้าง ก็อยู่ที่ประสบการณ์พุทธศาสนาของเขา และประสบการณ์เสพงานศิลปะซึ่งมันต่างกัน ซึ่งเป็น Concept ที่นักศิลปะสร้างขึ้นภายใต้พุทธศิลปกรรมของเขาว่าเขาต้องการจะสื่ออะไร แคไหน ประมาณไหน อีกบริบทหนึ่งที่ส่งผลคือ แบบแผนพฤติกรรมมันเป็นเรื่องภายในของตัวเขาส่วนหนึ่ง คือเขามีพื้นจิตใจอย่างนี้ เวลาการเสพงานพุทธศิลป์ แม้จะเสพงานพุทธศิลป์ที่มีลักษณะเป็นการอ่อนช้อย สวยงามแต่ว่า ลักษณะพื้นจิตใจของเขาสั่งสมมา ในสิ่งที่มันไม่สวยงาม เจริญตลอดเวลา การเสพเข้ามามันก็ไม่ได้สวยงาม อย่างสิ่งที่เขาเสพเข้ามา เพราะว่าเขาก็คิดปรุงแต่งไปในแบบแผนทางพฤติกรรมในตัวของเขา บางทีเรื่องที่มีมันดีงาม ต่อให้เป็นไปในเรื่องของศรัทธา

ดังคำกล่าวที่ว่า

“มุมมองของแบบแผนพฤติกรรมผู้ชมงานพุทธศิลปกรรม ตัวนี้มันต้องไปดูพื้นของเขาว่ามากน้อยเท่าไร ทางศาสนาเราเขาเรียกว่าอุปนิสัย อันนี้ผมย้อนถามท่านว่าท่านมาเรียนพุทธจิตวิทยาท่านคิดอย่างไร”^{๗๓}

“คือจริงๆแล้วพอถึงจุดๆหนึ่ง งานศิลปกรรมในพุทธศาสนาเป็นมรดกตกทอดเป็นร้อยปีที่ผ่านมาการออกแบบมาแล้ว ผมว่าตรงนี้นั้นจะทำให้เกิดความศรัทธาในพระพุทธรูป เกิดความสงบได้ ฉะนั้นคิดว่าจริงๆแล้วพฤติกรรมของผู้เสพงาน จริงๆแล้วก็ถูกสิ่งที่ช่างเขาสร้างเอาไว้ผ่านการเรียนรู้มานานแล้วคุณอยู่ได้เหมือนกัน เคยมีงานของอาจารย์ศิลป์ พีระศรี เคยมีชาวต่างชาติมองเศียรพระ แล้วก็ยอมรับว่านี่คือประติมากรรมที่งดงาม ดังนั้นผมจึงคิดว่าตรงนี้สำคัญ ทำให้เกิดความสงบ อะไรอย่างนี้”^{๗๔}

“คิดว่าเป็นแบบแผนพฤติกรรมอยู่ในหลักที่ว่า ผู้เสพเป็นพุทธศาสนิกชน เพราะฉะนั้นเข้าไปก็ ความเคารพศรัทธาแล้วก็ สำรวมต่อพุทธศิลปกรรม เราคงไม่ไปเที่ยววัดแล้วก็ไปทอดจูบอะไรกันนั้น นั่น เราก็ต้องศรัทธา เรียบร้อย สำรวม ตามแบบแผนพฤติกรรมที่ควรจะเป็นของ พุทธศาสนิกชน”^{๗๕}

“แบบแผนพฤติกรรมที่ส่งผ่านงานพุทธศิลปกรรมให้เกิดการรู้คิดและปัญญา ในบริบทของผู้เสพงานพุทธศิลปกรรม ที่ส่งผลคือแบบแผนพฤติกรรม มันเป็นเรื่องภายในของตัวเขาส่วนหนึ่ง คือเขามีพื้นจิตใจอย่างนี้ เวลาการเสพงานพุทธศิลป์ แม้จะเสพงานพุทธศิลป์ที่มีลักษณะเป็นการอ่อนช้อย สวยงามแต่ว่า ลักษณะพื้นจิตใจของเขาสั่งสมมา ในสิ่งที่มันไม่สวยงาม เจริญตลอดเวลา การเสพเข้ามามันก็ไม่ได้สวยงาม ต่อให้เป็นไปในเรื่องของศรัทธา เลื่อมใสอย่างเช่นเจ้าแม่กวนอิม มันก็ส่งอิทธิพลต่อการตีความ พุทธศิลป์ ของคนที่มีแบบแผนพฤติกรรมแต่ละแบบ มันก็จะมีแตกต่างกันไปอย่างที่ว่านี้”^{๗๖}

^{๗๓} ศ. (พิเศษ) ร. ท. ดร. บรรจบ บรรณรุจิ, สัมภาษณ์, ๑๕ มีนาคม ๒๕๖๒, ข้อ ๗.๔

^{๗๔} รศ. ดร. รุ่งโรจน์ ธรรม รุ่งเรือง, สัมภาษณ์, ๒๙ มีนาคม ๒๕๖๒, ข้อ ๗.๔

^{๗๕} ผศ. ดร. พัศวีลลิตี เปรมงกุลนันท์, สัมภาษณ์, ๒๙ มีนาคม ๒๕๖๒, ข้อ ๗.๔

^{๗๖} พระราชปริยัติกวี (สมจินต์ สมมาปณฺโญ), ศ. ดร., สัมภาษณ์, ๘ เมษายน ๒๕๖๒, ข้อ ๗.๔

“ฉะนั้นแบบแผนของพฤติกรรมมันจะออกมาเป็นแบบแผนที่ดี แบบแผนที่ไม่ดี และแบบแผนกลาง ๆ สื่อกันในงานศิลปะเพื่อให้ผู้ชมทั้งหลายได้เสพแล้วก็ได้ดีความตามของตัวเอง ซึ่งอาจจะมีผลต่อพฤติกรรมมากบ้าง น้อยบ้าง ก็อยู่ที่ประสบการณ์ศาสนาของเขา และประสบการณ์เสพงานศิลปะซึ่งมันต่างกัน ซึ่งเป็น Concept ที่นักศิลปะสร้างขึ้นภายใต้พุทธศิลปกรรมของเขาว่าเขาต้องการจะสื่ออะไร แคไหน ประมาณไหน”^{๗๗}

“ในบริบทของผู้เสพงานพุทธศิลปกรรม แบบแผนพฤติกรรมที่ส่งผ่านงานพุทธศิลปกรรมให้เกิดความรู้คิดและปัญญาคือ ในรูปแบบนี้หรือแบบแผนที่ส่งพฤติกรรมของผู้บริโภคอย่างหนึ่ง ก็คือการทำอะไรที่ต่อเนื่อง หรือตามๆกัน เมื่อผู้บริโภคทำอะไรตามๆ กัน เมื่อไปเห็นพระพุทธรูป มองว่าพุทธศิลปกรรมนี้ดี ก็จะทำตามๆกัน แต่ที่นี้ ลักษณะนี้ก็จะนำไปสู่การรู้คิดว่าคุณที่เสพงานพุทธศิลป์ จุดมุ่งหมายที่แท้จริงของเขาเพื่ออะไร ตาม Background ของเขา อย่างเช่นบางคนเป็นศิลปินก็จะเรียนรู้การเป็นศิลปะ บางคนเป็นนักค้าขายก็จะรู้ว่าตัวเองนั้นมองภาพนี้หรือวัตถุชิ้นนี้เป็นราคานี้จะมีราคาจะตั้งราคาเท่าไร แต่ถ้าเป็นนักโบราณคดีจะต้องการจะเข้าใจว่าสิ่งนี้เป็น มีอายุมากน้อยแค่ไหน ทำมาจากวัตถุอะไร แต่ถ้าเป็นชาวพุทธล่ะ”^{๗๘}

“ถ้าถามคนดู มาดูสิ่งที่คนทำทำไว้แล้วแบบเดิม ๆ เพียงแต่ว่าคุณดูจะได้อะไรจากสิ่งที่ทำเดิม ๆ ผมมาวัดนี้หรือวัดไหนก็เห็นแบบแผนเขาสร้างพระพุทธรูปองค์นี้นั่งสมาธิ ผมในฐานะที่เป็นคนดู คนก็จะมีความเชื่อมั่นว่าการนั่งสมาธิของพระพุทธรูปแบบนี้เป็นการทำให้จิตใจสงบ ทำให้เกิดการรู้คิดขึ้นมาว่าเราอะไรจะดีกว่าความสงบไม่มี เจอปัญหาสิ่งที่ดีที่สุดคือสงบจิตใจใช้สติพอใช้สตินั่งสงบก็จะเกิดปัญญารู้จักแก้ปัญหาขึ้นมา ถ้ามองในแง่นี้ใช้แบบแผนของพุทธศิลปกรรมผ่านไปยังคนดู”^{๗๙}

“ในแง่มุมที่คนเห็นพุทธรูปนั่งสมาธิก็จิตใจสงบ แล้วก็นั่งสมาธิ อันนี้ก็เป็นไปได้อยู่ว่าอาจจะส่งผลให้คนที่มีการรู้คิดและปัญญาแบบนี้เข้าสู่การปฏิบัติธรรมแบบเต็มรูปแบบ ได้ครับ จะบรรลุธรรมก็ได้ เช่น บางคนมีปัญหาจะฆ่าตัวตาย ไปวัดนี้วัดไหนก็เห็นพระพุทธรูปนั่งสมาธิและยิ้มสบายใจ กลับมาบ้านนั่งสมาธิ นั่งแล้วจิตร่มเย็นก็หลุดพ้นจากการฆ่าตัวตาย เกิดปัญญา จนกระทั่งนำมาสู่การบวชและบรรลุธรรมได้”^{๘๐}

ผลการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านงานพุทธศิลปกรรม ในหัวข้อ ๔.๒ ผลการวิเคราะห์กระบวนการรู้คิดและปัญญาตาม

^{๗๗} พระมหาภมมกมล กานต์ จิตฺตมโฆ, ป.ธ.๙, ผศ. ดร., สัมภาษณ์, ๑๕ มีนาคม ๒๕๖๒, ข้อ ๗.๔

^{๗๘} พระมหาสมพงษ์ สุนตจิตฺโต, ดร., สัมภาษณ์, ๑๙ มีนาคม ๒๕๖๒, ข้อ ๗.๔

^{๗๙} อาจารย์ธีร์ พุ่มทับทิม, ป.ธ.๗, สัมภาษณ์, ๑๔ มีนาคม ๒๕๖๒, ข้อ ๗.๔

^{๘๐} อาจารย์ธีร์ พุ่มทับทิม, ป.ธ.๗, สัมภาษณ์, ๑๔ มีนาคม ๒๕๖๒, ข้อ ๗.๔

แนวพุทธจิตวิทยาผ่านงานพุทธศิลป์กรรม จากการศึกษาผ่านการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญและผู้ทรงคุณวุฒิ ประกอบด้วยข้อสรุปตามหัวข้อดังนี้

๔.๒.๑) การรับรู้และการตีความหมายเชิงสัญลักษณ์ในงานพุทธศิลป์กรรมก่อให้เกิดการรู้คิดและปัญญา

๔.๒.๒) การรับรู้งานพุทธศิลป์กรรมตอบสนองและส่งผลต่อการรู้คิดและปัญญา

๔.๒.๓) ศิลปินสร้างงานพุทธศิลป์กรรมด้วยหลักการรู้คิดและปัญญา

๔.๒.๔) พุทธศิลป์กรรมมีความสัมพันธ์กับสุนทรียศาสตร์ในแง่ของการรู้คิดและปัญญา

๔.๒.๕) แบบแผนพฤติกรรมที่ส่งผ่านงานพุทธศิลป์กรรมให้เกิดการรู้คิดและปัญญาในบริบทของศิลปินผู้สร้างงานพุทธศิลป์กรรม

๔.๒.๖) แบบแผนพฤติกรรมที่ส่งผ่านงานพุทธศิลป์กรรมให้เกิดการรู้คิดและปัญญาในบริบทของผู้เสพงานพุทธศิลป์กรรม

พบว่าเป็นการสรุปและพบข้อค้นพบในการตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ ๒ เพื่อศึกษาปัจจัยที่ทำให้เกิด กระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านพุทธศิลป์กรรม ซึ่งข้อสรุปและข้อค้นพบดังกล่าวเป็น กระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านพุทธศิลป์กรรม สังเคราะห์และสรุปเป็นองค์ความรู้ได้ดังนี้

การรับรู้และการตีความหมายเชิงสัญลักษณ์ในงานพุทธศิลป์กรรมก่อให้เกิดการรู้คิดและปัญญาโดยปัญญาคือความสามารถของบุคคลในการที่จะคิดอย่างนามธรรม มีการตัดสินใจ การรู้คิดก็คือ เพื่อให้แก้ปัญหา ให้เหตุผล ประเมินค่า ตัดสินใจ การสร้างสรรค์ มันก็เหมือนกันการรับรู้แล้ว ก็การตีความหมายเชิงสัญลักษณ์ในงานพุทธศิลป์กรรม เหมือนกับเป็นการฝึกปัญญา ลักษณะของการรับรู้การตีความหมายเชิงสัญลักษณ์ เราต้องดูให้ออกถึงจะถึงการรู้คิด เราต้องมีฐานข้อมูลนั้นๆให้ชัดเจน รอบด้าน คือ ๑. การจะตีความได้นั้นเราจะมีเจตนาธรรมผู้ทำศิลปะนั้นๆ ว่าเขามีเจตนาธรรมในเรื่องนั้นๆเขามีภูมิหลังมายังไงในเรื่องนั้นๆ มีประวัติมาอย่างไร นี้ก็จะก่อให้เกิดการรู้คิด ๒. เราจะต้องเข้าใจต่อบทนั้นๆที่เขาทำก็คืออะไร

กระบวนการของการรับรู้และการตีความหมายเชิงสัญลักษณ์ในงานพุทธศิลป์กรรมที่ก่อให้เกิดการรู้คิดและปัญญาได้จะต้องมีกระบวนการตามลำดับคือ ๑. มีพื้นฐานความรู้ทางพุทธศาสนา ๒. พื้นความรู้ทางศิลปะกรรม ๓. ปราศจากอคติ ๔. มีโยนิโสมนสิการ ๕. มีการคิดวิจย แยกแยะ แจกแจง วิเคราะห์ ในเนื้อหาของศิลปะกรรมที่ตนเองเข้าไปเสพในนั้น สุดท้ายก็คือการบูรณาการในคุณค่าของพุทธศิลป์กรรมนั้น ให้มีคุณค่าทางด้านพุทธศาสนาและมีคุณค่าทางด้านศิลปะกรรมด้วย

พุทธศิลป์กรรมเกิดมาจากองค์ความรู้ของมนุษย์ที่เป็นผู้สร้าง พุทธศิลป์กรรมตอบสนองการรับรู้ส่งผลต่อการรู้คิด คือเรื่องของการทำให้เกิดศรัทธาในพระพุทธรูปและในหลักธรรมคำสอน โดยพื้นฐานคนที่นับถือศาสนาพุทธ พอเกิดศรัทธาแล้วก็จะเกิดความสงบขึ้นพร้อมกัน ซึ่งบุคคลคนนั้น ๑ จะต้องมึธรรมะฉันทะ ธรรมะฉันทะหมายถึงมีแรงบันดาลใจใฝ่สร้างสรรค์ มีแรงบันดาลใจใฝ่ประโยชน์ จะต้องมึธรรมะฉันทะใฝ่ดีเป็นตัวเริ่มต้น และมองพุทธศิลป์กรรมนั้นอย่างมึธรรมะฉันทะเป็นตัวขับเคลื่อน ซึ่งพุทธศิลป์กรรมแบบธรรมะฉันทะมันจะส่งผลต่อการรู้คิดและปัญญาในเชิงสร้างสรรค์ แต่ก่อให้เกิดการรู้คิดและปัญญาได้ ๒. มีกัลยาณมิตร ก็คือมีครู แล้วก็ ๓. มีสัมมาทิฐิก็คือมีความคิดดี สามสิ่งนี้ก็จะก่อให้เกิดการรู้คิดและปัญญา ซึ่งมีผลมาจากพุทธศิลป์กรรม

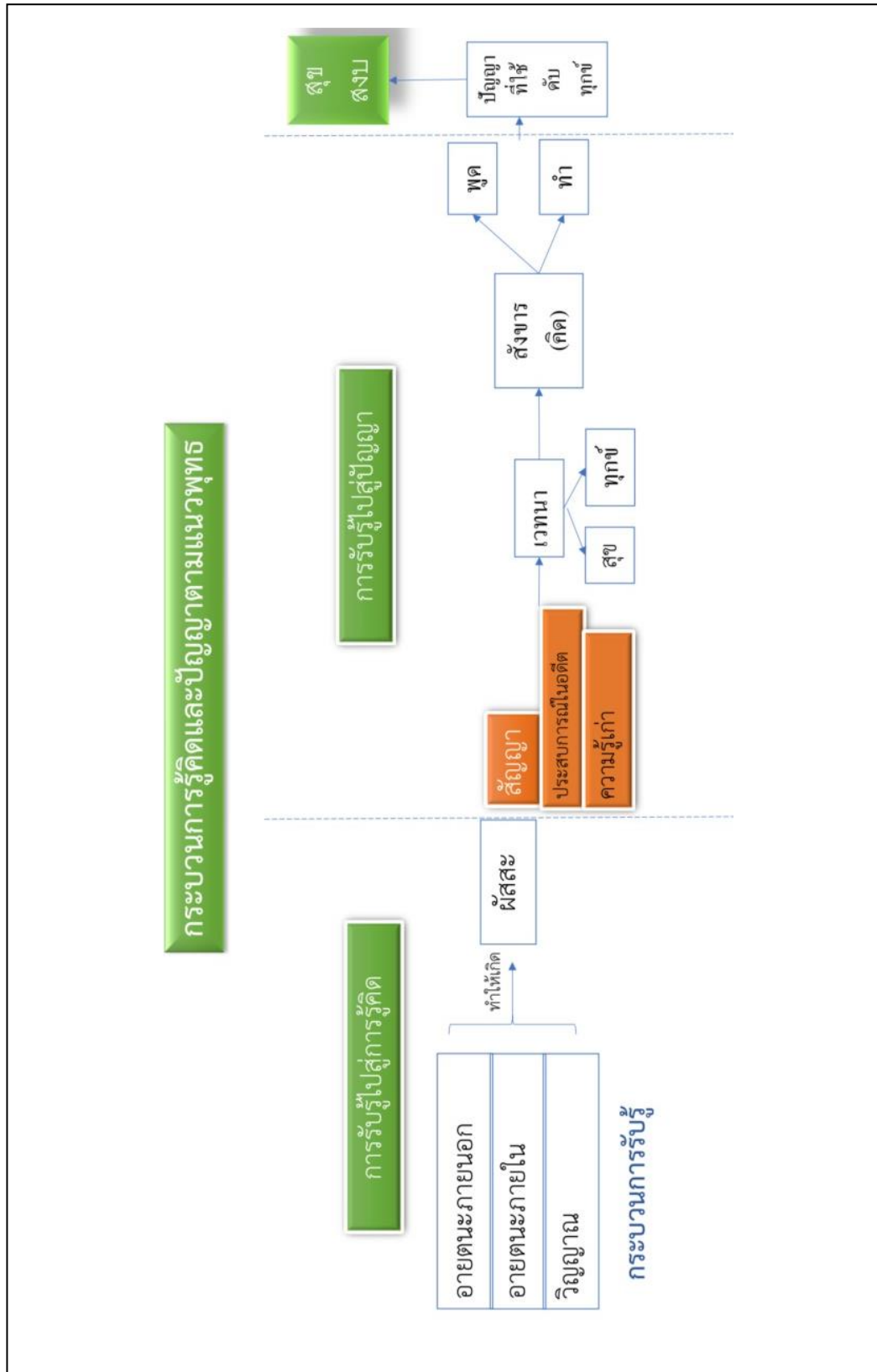
บุคคลที่จะทำงานพุทธศิลป์ได้ก็ต้องเป็นคนที่มีความคิดทางด้านพุทธศาสนาที่ลึกซึ้ง การที่จะเป็นศิลปินทางด้านพุทธศิลป์ได้ดี จะต้องเป็นคนที่มีเนื้อหาของพระพุทธศาสนาอยู่ในเนื้อในตัว มันต้องซึมอยู่ในเนื้อในตัวมาระยะหนึ่ง ซึ่งต้องการเวลาพอสมควร ศิลปินสร้างงานพุทธศิลป์ด้วยหลักการรู้คิดและปัญญากล่าวคือ พุทธศิลป์มันก็สะท้อนความรู้ของศิลปิน แสดงว่าศิลปินจะต้องมีความรู้องค์ประกอบหลายด้าน ๑) ความรู้ในการใช้ศิลปะของการสร้าง ๒) ความรู้ที่เกี่ยวกับพุทธลักษณะ ๓) ความรู้ของการใช้สัญลักษณ์ที่จะแสดงพุทธลักษณะนั้นออกมาให้เด่นชัด

พุทธศิลป์มีความสัมพันธ์กับสุนทรียศาสตร์ในแง่ของปัญญา การรู้คิดเป็นผลเบื้องต้นที่เกิดและผลเบื้องต้นที่เกิดจากสุนทรียะก็คือการศรัทธาปสาทะ ศรัทธานี้แหละจะเป็นเครื่องมือ เป็นช่องทางเป็นฐาน นำไปสู่การศึกษาปฏิบัติ ซึ่งจะทำให้เกิดปัญญาที่หลัง สุนทรียศาสตร์ของพุทธศิลป์มีอำนาจในการทำให้พฤติกรรมของผู้เสพเปลี่ยนไป วิธีคิดของผู้เสพเปลี่ยนไป อุปนิสัยใจคออ่อนโยนถึงขนาดนั้นเลย เพราะมันแทรกในเรื่องของพุทธธรรมเข้าไป ดังนั้นพุทธศิลป์มีความสัมพันธ์กับสุนทรียศาสตร์ในแง่ของการรู้คิดและปัญญา ก่อให้เกิดองค์ความรู้ ก่อให้เกิดอารยะธรรม ก่อให้เกิดศาสตร์อย่างอื่นเช่นด้านคติชนวิทยา ด้านสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ด้านปรัชญาและที่สำคัญก็คือพุทธศิลป์แบบสุนทรียศาสตร์ที่มีความสัมพันธ์กันจะเป็นเหตุให้เกิดการแก้ปัญหาทั้งในชีวิตแบบปัจเจกและในปัญหาเชิงสังคม

ในบริบทของศิลปินผู้สร้างงานพุทธศิลป์ แบบแผนพฤติกรรมในที่นี้นอกจากจะเป็นพฤติกรรมที่มันเกี่ยวข้องกับความเชื่อความศรัทธาในศาสนาพุทธของตัวเอง แบบแผนพฤติกรรมส่วนหนึ่งมาจากส่วนของแบบแผนในเชิงช่าง คือครูช่าง อย่างเดิมเคยทำมา อย่างไรก็ตามก็มีการถ่ายทอดคติความเชื่อ เทคนิคบางอย่างจากครูช่างในอดีต เอามาถ่ายทอดเป็นงานศิลป์ด้วย

ในบริบทของศิลปินผู้เสพงานพุทธศิลป์ แบบแผนของพฤติกรรมมันจะออกมาเป็นแบบแผนที่ดี แบบแผนที่ไม่ดี และแบบแผนกลาง ๆ สืบไปในงานศิลปะเพื่อให้ผู้ชมทั้งหลายได้เสพแล้วก็ได้ตีความตามของตัวเอง ซึ่งอาจจะมัลต่อพฤติกรรมมากบ้างน้อยบ้าง ก็อยู่ที่ประสบการณ์พุทธศาสนาของเขา และประสบการณ์เสพงานศิลปะซึ่งมันต่างกัน ซึ่งเป็นกรอบความคิดที่สร้างขึ้นภายใต้พุทธศิลป์ของศิลปินว่าต้องการจะสื่ออะไร เวลาการเสพงานพุทธศิลป์ ขึ้นอยู่กับลักษณะพื้นจิตใจของผู้เสพที่สั่งสมมา และแบบแผนทางพฤติกรรมในตัวของผู้เสพ ซึ่งมีผลต่อเรื่องของศรัทธา และต่อการเสพงานพุทธศิลป์ของผู้เสพด้วย

ผลจากการวิเคราะห์ สังเคราะห์ผ่านงานวรรณกรรมและการสัมภาษณ์เชิงลึกได้ผลดัง
แผนภาพนี้

ภาพที่ ๔.๑ แผนภาพกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาวิเคราะห้ผ่านหลักชั้น ๕

อธิบายได้ว่ากระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธ เริ่มต้นจากการรับรู้ไปสู่การรู้คิด กระบวนการรับรู้ไปสู่การรู้คิด เกิดขึ้นโดยอาตายนะภายนอก อาตายนะภายใน และวิญญาณมากระทบกันและทำให้เกิดผัสสะ เมื่อเข้าสู่กระบวนการรับรู้สู่ปัญญา เมื่อเกิดการรับรู้สู่ปัญญาก็จะเกิดขึ้น ซึ่งจะส่งผลทำให้เกิดเวทนา ถ้าสุขเวทนา เวทนาดีจะทำให้เกิดสังขาร มีความคิด เกิดความคิดดีก็จะส่งผลให้พูดดี และทำดี ดังนั้นแล้วจึงก่อให้เกิดความสุขสงบ ด้วยปัญญา ที่ใช้ดับทุกข์ได้

๔.๒.๗) ปัจจัยผลของการรู้คิดและปัญญาที่ส่งผ่านงานพุทธศิลปกรรม ในบริบทของศิลปินผู้เสพงานพุทธศิลปกรรม

สรุปปัจจัยผลของการรู้คิดและปัญญาที่ส่งผ่านงานพุทธศิลปกรรม ในบริบทของศิลปินผู้เสพงานพุทธศิลปกรรม

ในทางพุทธศาสนา สิ่งที่เราจะดูว่ามันเป็นผลของการรู้คิดและปัญญาก็คือพฤติกรรมที่มันเปลี่ยน เพราะฉะนั้นประโยชน์ของงานศิลปกรรมท้ายที่สุดแล้วมันก็ทำให้เราเป็นคนละเมียดละไม ตัวอย่างเช่น เด็กที่อ่านงานวรรณกรรมที่เป็นคนที่เกี่ยวข้องกับงานศิลปะโดยเฉพาะศิลปะที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา คือการเกี่ยวข้องกับศาสนามี ๒ แบบ แบบหนึ่งก็คือแบบยึดเยียด เช่นพ่อแม่พา ลูกไปวัดลูกไม่ยอมไปไม่ยอมฟังเทศน์ แบบที่ ๒ แต่ถ้าพ่อแม่พา ลูกไปวัดแล้วบังเอิญว่าวัดนั้นมีโบสถ์ที่มีงานศิลปะที่ดี มีจิตรกรรมดี มีสถาปัตยกรรมดี สิ่งนี้มีผลต่อเด็กมากกว่าการฟังพระเทศน์ ท้ายที่สุดคือการเรียนหนังสือที่ดีมันต้องมาจากการคิดละเอียด เป็นคนที่มีจิตใจละเมียดละไม ผลก็จะทำให้เราเป็นคนที่ย่อนโยน เพราะฉะนั้นงานทางด้านพุทธศิลปกรรม ผลมันก็ทำให้เป็นคนที่ย่อนโยน

ในบริบทของผู้เสพงานพุทธศิลปกรรม ผลของการรู้คิดที่ส่งผ่านงานพุทธศิลปกรรมคือ เมื่อเราเสพงานอย่างแรกสุดที่มันจะถูกประมวล คือ ความสงบ ความศรัทธาในพุทธศาสนาแล้วก็ปัญญาในที่สุดอยู่แล้ว การแสดงให้เห็นถึงความเชื่อ ที่คนสร้าง คิดอย่างไรต่องานพุทธศาสนา แล้วก็ปัญญาในที่สุดอยู่แล้ว ทำให้รู้จักพุทธศาสนามากขึ้น รู้จักว่าพุทธศาสนาสอนอะไร รู้จักเรื่องราวที่เป็นเนื้อหาหลักๆ ในคำสอนคติความเชื่อ รู้จักศาสดารู้จัก ประวัติของพระองค์ท่าน หรือคติความเชื่อของพุทธศิลปกรรมในแต่ละ ประเภทได้เข้าใจ การได้ดูงานพุทธศิลปกรรม ในประเภทต่างๆ แล้วชวนให้คิดต่อว่าสร้างทำไม มีความหมายอย่างไร เป็นการสร้างปัญญาให้กับผู้เสพ ซึ่งก็คงจะเป็นปัญญาในทางโลก ส่วนปัญญาในทางธรรม ก็อาจจะเกิดขึ้นได้ ในบางวัดที่มีความสงบ การอยู่ในบรรยากาศที่สงบ ได้มองพระพุทธรูปที่มีความงาม บางทีก็ชวนให้อยากให้นั่งสมาธิ ณ ตรงนั้น คือความสงบมันก็เป็นปัจจัยพื้นฐานอย่างหนึ่งที่ทำให้อยากนั่งสมาธิ อยากจะเจริญสติมากขึ้น มันก็ส่งผลกับเรื่องของปัญญาของบุคคลเหมือนกัน แต่อย่างน้อยถ้าไปวัดปฏิบัติ ก็จะเป็นไปได้อยู่ที่จะไปต่อยอดในการนั่งสมาธิ ก็เชื่อว่าเป็นไปได้ คือเรื่องของปัญญามันก็เป็นเรื่องเฉพาะบุคคล ที่จะมีพื้นฐานในทางธรรมมากน้อยแค่

ไหน สิ่งแวดล้อมมันก็คงจะมีผลที่จะช่วยให้คนนั้นพัฒนาต่อยอด แต่สิ่งแวดล้อมหรือพุทธศิลปกรรม
บรรยากาศต่างๆที่เกิดขึ้นภายในวัด จะเป็นตัวที่ช่วยเสริมสร้างปัญญา ให้กับผู้เสพ

ผลของการรู้คิดที่ส่งผ่านงานพุทธศิลปกรรม ในบริบทของผู้เสพงานพุทธและผู้สร้างงานพุทธ
ศิลปกรรม ศิลปินต้องเกิดปัญญาก็เกิดจากการที่มีศรัทธาปสาทะ ก็เป็นไปได้แค่โลกียะปัญญาพื้นๆ ผู้
เสพก็เช่นเดียวกัน การเสพงานพุทธศิลปกรรมทำให้เกิดศรัทธาปสาทะ มีการตีความในเชิงสัญลักษณ์
ออกมาในรูปแบบต่างๆ ก็เกิดโลกียะปัญญา เมื่อเกิดโลกียะปัญญาก็เป็นฐานนำไปสู่โลกุตระปัญญาซึ่ง
อาศัยงานพุทธศิลปกรรม ถ้าผู้เสพมีสัมมาทิฐิ มีโลกียะสัมมาทิฐิ มีศรัทธา ในการดำเนินชีวิต
ตลอดเวลา เขาก็เจริญในชีวิตได้ถูกต้องดีงาม คิดในเชิงบวก ก้าวหน้า แต่ท้ายที่สุดมันก็จะนำไปสู่
โลกุตระปัญญา สัมมาทิฐิก็คือสัมมาในอริยมรรคองค์ ๘

ดังคำกล่าวที่ว่า

“ผมคิดว่างานศิลปะถ้าพูดถึงคนดูคนฟังคนชม ความสามารถในการเข้าใจศิลปะ ผมคิดว่า
เป็นความสามารถตามธรรมชาติของคน แต่เท่าที่สังเกตผมคิดว่าชีวิตของคนในชนบท ชีวิตที่ได้รับ
ประโยชน์จากงานทางด้านพุทธศิลป์สูงกว่าคนเมือง ปัญหามันอยู่ที่คนเมือง กรุงเทพฯ หรือคนที่อยู่ใน
ตัวเมืองที่บรรยากาศ วัฒนธรรมทางด้านศาสนามันไม่ได้มาเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตเรา”^{๘๑}

“ผมคิดว่าการไปดูงานพุทธศิลป์ที่หอศิลป์มันก็ได้ไม่มาก มันสู้แบบนี้ไม่ได้ เดิมทีเดียว
ผมเข้าใจว่าการอบรมให้เกิดศิลปินตามธรรมเนียมประเพณีโบราณไทยมันก็คืออย่างนี้แหละ เด็กไปวัด
เขาก็จะไปเห็นของดีๆจากในวัด มันก็ทำให้เป็นคนละเอียดละไมไม่ใช่ไหมครับ พอเป็นคนละเอียดละไม
แล้วทำอะไรมันก็จะละเอียดละไมหมด ล้างจานก็สะอาด ในทางพุทธศาสนา สิ่งที่เราจะดูว่ามันเป็นผล
ของการรู้คิดและปัญญาก็คือพฤติกรรมที่มันเปลี่ยน เพราะฉะนั้นประโยชน์ของงานศิลปกรรมท้ายที่สุด
แล้วมันก็ทำให้เราเป็นคนละเอียดละไม เพราะฉะนั้นงานทางด้านพุทธศิลป์ ผลมันก็ทำให้เป็นคน
อ่อนโยน”^{๘๒}

“ในบริบทของผู้เสพงานพุทธศิลปกรรม ผลของการรู้คิดที่ส่งผ่านงานพุทธศิลปกรรม
คือ เมื่อเราเสพงานผมว่าอย่างแรกสุดที่มันจะถูกประมวล ผมว่ามันก็คือความสงบ ความศรัทธาใน
พุทธศาสนา แล้วก็แสดงให้เห็นถึงความเชื่อ ที่คนโบราณ หรือว่าคนอุปถัมภ์ คนสร้าง คิดอย่างไรต่อ
งานพุทธศาสนา”^{๘๓}

“ในบริบทของผู้เสพงานพุทธศิลปกรรม ผลของการรู้คิดที่ส่งผ่านงานพุทธศิลปกรรม
คือ มองว่าผู้เสพงานพุทธศิลป์ ทำให้รู้จักพุทธศาสนามากขึ้น รู้จักว่าพุทธศาสนาสอนอะไร รู้จัก
เรื่องราวที่เป็นเนื้อหาหลักๆ ในคำสอนคติความเชื่อ รู้จักศาสดารู้จัก ประวัติของพระองค์ท่าน รู้จักว่า

^{๘๑} ศ. ดร. สมภาร พรหมทา, สัมภาษณ์, ๒๑ มีนาคม ๒๕๖๒, ข้อ ๘.๓ - ๘.๔

^{๘๒} ศ. ดร. สมภาร พรหมทา, สัมภาษณ์, ๒๑ มีนาคม ๒๕๖๒, ข้อ ๘.๓ - ๘.๔

^{๘๓} รศ. ดร. รุ่งโรจน์ ธรรม รุ่งเรือง, สัมภาษณ์, ๒๙ มีนาคม ๒๕๖๒, ข้อ ๘.๓

ในงานพุทธศิลป์แต่ละประเภท มันทำหน้าที่อะไร หรือคติความเชื่อของพุทธศิลปกรรมในแต่ละประเภทได้เข้าใจมากขึ้น”^{๘๔}

“ในบริบทของผู้เสพงานพุทธศิลปกรรม ผลของปัญญาที่ส่งผ่านงานพุทธศิลปกรรม ผมคิดว่าเกิด ไปด้วยทำให้ผมเกิดความสงบ ความศรัทธา แล้วก็ปัญญาในที่สุดอยู่แล้ว”^{๘๕}

“ในบริบทของผู้เสพงานพุทธศิลปกรรม ผลของปัญญาที่ส่งผ่านงานพุทธศิลปกรรม คือ นึกถึงว่าตัวเองไปเที่ยววัด ผลของปัญญาที่ได้ คิดว่ามันเกิดจากการได้ดู งานศิลปกรรม ในประเภทต่างๆ แล้วมันชวนให้คิดต่อ ว่าเขาสร้างทำไม มันมีความหมายอย่างไร เป็นการสร้างปัญญา ให้กับผู้เสพ ซึ่งก็คงจะเป็นปัญญาในทางโลก ส่วนปัญญาในทางธรรม ก็อาจจะเกิดขึ้นได้ ในบางวัดที่ มีความสงบ การอยู่ในบรรยากาศที่สงบ ได้มองพระพุทธรูปที่มีความงาม บางทีมันก็ชวนนึกอยากให้นั่งสมาธิ ณ ตรงนั้น อาจจะก่อให้เกิดปัญญาในช่วงสั้นๆได้บ้าง”^{๘๖}

“ใช่ค่ะ เรียกว่าเป็นไปได้ คือความสงบมันก็เป็นปัจจัยพื้นฐานอย่างหนึ่งที่ทำให้อยากนั่งสมาธิ อยากจะเจริญสติมากขึ้น มันก็ส่งผลกับเรื่องของปัญญาของบุคคลเหมือนกัน แต่อย่างน้อยถ้าไปวัดปฏิบัติก็จะเป็นไปได้อยู่ที่จะไปต่อยอดในการนั่งสมาธิ ก็เชื่อว่าเป็นไปได้ คือเรื่องของปัญญามันก็เป็นเรื่องเฉพาะบุคคล ที่จะมียุทธธรรมมากน้อยแค่ไหน สิ่งแวดล้อมมันก็จะจะมีผลที่จะช่วยให้คนนั้นพัฒนาต่อยอด แต่สิ่งแวดล้อมหรือพุทธศิลปกรรม บรรยากาศต่างๆที่เกิดขึ้นภายในวัด จะเป็นตัวที่ช่วยเสริมสร้างปัญญา ให้กับผู้เสพ”^{๘๗}

“ผลของการรู้คิดที่ส่งผ่านงานพุทธศิลปกรรม ในบริบทของผู้เสพงานพุทธศิลปกรรม ก็ทำนองเดียวกัน ผู้สร้างงาน พุทธศิลปกรรม ศิลปินถ้าเขาจะเกิดปัญญาที่เกิดจากการที่เขามีศรัทธาปสาทะ ถ้าทำสักแต่ว่าทำทำเอาค่าจ้างเฉยๆ ก็ไปไม่ถึงไหน ก็เป็นไปไม่ได้แค่โลกียะปัญญาพินๆ ผู้เสพก็เช่นเดียวกัน การเสพงานพุทธศิลปกรรมทำให้เกิดศรัทธาปสาทะ มีการตีความในเชิงสัญลักษณ์ออกมาในรูปแบบต่างๆ ก็เกิดโลกียะปัญญา เมื่อเกิดโลกียะปัญญาก็เป็นฐานนำไปสู่โลกุตระปัญญาซึ่งอาศัยงานพุทธศิลปกรรม”^{๘๘}

“ผลของปัญญาที่ส่งผ่านงานพุทธศิลปกรรม ในบริบทของผู้เสพงานพุทธศิลปกรรม มันก็คล้ายกับที่ว่าเมื่อไหร่ ผลของปัญญาถ้าเป็นปัญญาระดับโลกียะ มันก็ทำให้การดำเนินวิถีชีวิตของเขาเป็นไปได้อย่างถูกต้องมากยิ่งขึ้น เป็นเรื่องของสุจริตมากยิ่งขึ้น เพราะว่าในการดำเนินชีวิตของเขาเนี่ย มีศรัทธาปสาทะเป็นแกนนำ เขาก็จะมีสัมมาทิฐิ มีโลกียะ สัมมาทิฐิเนี่ยมีศรัทธา ในการดำเนินชีวิตตลอดเวลา เขาก็เจริญในชีวิตได้ถูกต้องดีงาม คิดในเชิงบวก ก้าวหน้าตลอดเวลา แล้วก็ท้ายที่สุด มันก็

^{๘๔} ผศ. ดร. พัชรวิไล ปรหมกุลนันท์, สัมภาษณ์, ๒๙ มีนาคม ๒๕๖๒, ข้อ ๘.๓

^{๘๕} รศ. ดร. รุ่งโรจน์ ธรรม รุ่งเรือง, สัมภาษณ์, ๒๙ มีนาคม ๒๕๖๒, ข้อ ๘.๔

^{๘๖} ผศ. ดร. พัชรวิไล ปรหมกุลนันท์, สัมภาษณ์, ๒๙ มีนาคม ๒๕๖๒, ข้อ ๘.๔

^{๘๗} ผศ. ดร. พัชรวิไล ปรหมกุลนันท์, สัมภาษณ์, ๒๙ มีนาคม ๒๕๖๒, ข้อ ๘.๔

^{๘๘} พระราชปริยัติกวี (สมจินต์ สมมาปัญญา), ศ. ดร., สัมภาษณ์, ๘ เมษายน ๒๕๖๒, ข้อ ๘.๓

จะนำไปสู่โลกุตรปัญญาอย่างที่ว่านั้น ปัญญาผลในระดับต้นๆก็คือทำให้เกิด คือโลกียะสัมมาทิฐิ แต่ท้ายที่สุดมันก็จะนำไปสู่โลกุตรปัญญา สัมมาทิฐิก็คือสัมมาในอริยมรรคองค์ ๘”^{๘๙}

“ผลของการรู้คิดและปัญญาที่ส่งผ่านงานพุทธศิลป์กรรม คือความงดงามทางด้านสุนทรียศาสตร์ ผลคืออารยะธรรม อารยะธรรมของมนุษย์ที่อะไรที่บ่งบอกถึง ๑ ศิลปกรรม ๒ วรรณกรรม ๓ ระเบียบวินัยของคนในชาตินั้น ตรงนี้จะเป็นเกณฑ์ชี้วัดซึ่งเกิดมาจากการรู้คิดและปัญญาของคน คนที่มีความรู้ มีความรู้คิดดี และมีปัญญาดีอาจจะใช้คำว่ามีสัมมาทิฐิ และก็มีสัมมาสังกัปปะ สัมมาทิฐิและสัมมาสังกัปปะ เป็นผลอันเกิดมาจากคนที่รู้คิดและปัญญาส่งผ่านมาจากทางศิลปกรรม พอส่งผ่านงานมาทางศิลปกรรมมันก็ก่อให้เกิดด้านสุนทรียศาสตร์ ด้านอารยะธรรม ด้านปรัชญา”^{๙๐}

“ถ้ามองศิลปะเสพงานพุทธศิลป์จะก่อให้เกิดการรู้คิดในแง่ของการปฏิบัติธรรม มองข้างนอกพุทธรูปเพื่อย้อนมาสู่ข้างในตัวเราเองว่าลักษณะพระพุทธรูปทำไมจึงเป็นเช่นนั้น เกิดการรู้คิด ที่นี้ก็จะนำไปสู่ปัญญาที่แง่ที่ว่าเมื่อพระพุทธรูปสงบแต่ทำไมเราไม่สงบ เมื่อพระพุทธรูปไม่เกรี้ยวกราด ทำไมเราจึงไม่เกรี้ยวกราด เมื่อพระพุทธรูปไม่มีโลภะ โทสะ โมหะ ทำไมเราไม่มี โลภะ โทสะ โมหะ ตามลักษณะเหล่านี้เป็นการเกิดปัญญาเพื่อนที่จะนำไปสู่การปรับประยุกต์ใช้ในทางปฏิบัติตนเอง อันนี้เป็นลักษณะผู้เสพงานศิลปะกรรมที่จะก่อให้เกิดปัญญาได้”^{๙๑}

“ผลจะทำให้จิตใจของเขาอ่อนน้อม จิตใจของเขาเบิกบาน จิตใจของเขาเคารพนับถือ แล้วจิตใจของเขาเยือกเย็น มันเยือกเย็นสบาย ลักษณะนี้นอกจากเยือกเย็นแล้วเขาก็มีคุณธรรมจริยธรรมดีมาก จิตใจอ่อนน้อมถึงพระรัตนตรัย พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ นึกถึงพระพุทธเจ้า คำสอนของพระพุทธเจ้า พระสงฆ์ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ”^{๙๒}

“ผลของการรู้คิดและปัญญา ผลมันได้อยู่แล้ว แต่อาจจะได้ไม่เท่ากัน อยู่ที่พื้นฐานของประสบการณ์ของแต่ละคน คนหนึ่งดูเยอะเห็นมาเยอะหรืออ่านเรื่องราวมาด้วยหรือเปรียบเทียบกับเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในแต่ละยุคแต่ละสมัยแต่ละช่วงของการเดินทางของชีวิตจะเข้าใจมากน้อยแตกต่างกัน เราได้ไปไหว้พระพุทธรูปมณฑล จะได้ความร่มเย็นเข้ามาในใจบ้าง รู้สึกถึงความสงบร่มเย็น และคลายทุกข์บ้างถ้าคนเป็นทุกข์ เราได้ไปเข้าวัดที่สวยงาม นอกจากเราได้รับความงามที่เกิดขึ้นแล้ว ยังได้เรื่องของศิลปวัฒนธรรม ได้เห็นความเจริญรุ่งเรืองของศาสนาพุทธ”^{๙๓}

“คือการต่อยอดชีวิต การต่อยอดการดำเนินชีวิตให้พัฒนาขึ้นกว่าเดิม ให้พัฒนาขึ้นในเชิงคุณธรรม เพราะว่าการที่เรามองงานพุทธศิลป์กรรม บางที่ทำให้เราเกิดปรับเปลี่ยนทัศนคติ

^{๘๙} พระราชปริยัติกวี (สมจินต์ สมมาปญโญ), ศ. ดร., สัมภาษณ์, ๘ เมษายน ๒๕๖๒, ข้อ ๘.๔

^{๙๐} พระมหาสุรศักดิ์ ปัจจนตเสโน, ป.ธ.๗, ดร., สัมภาษณ์, ๑๔ มีนาคม ๒๕๖๒, ข้อ ๘.๓ - ๘.๔

^{๙๑} พระมหาสมพงษ์ สุนตจิตโต, ดร., สัมภาษณ์, ๑๙ มีนาคม ๒๕๖๒, ข้อ ๗.๔

^{๙๒} พระปลัดสมภาร สมภาโร, ผศ., สัมภาษณ์, ๑๗ มีนาคม ๒๕๖๒, ข้อ ๘.๓ - ๘.๔

^{๙๓} อาจารย์ชลิต นาคพะวัน, สัมภาษณ์, ๑๒ มีนาคม ๒๕๖๒, ข้อ ๘

ความคิดของเราได้ เราเคยคิดฆ่าใคร เสร็จแล้วเราไปนั่งดูพุทธศิลปกรรมพระพุทธเจ้ากำลังผจญมาร อันนี้มองจากการที่ได้เห็นพุทธศิลปกรรม ก็อาจมาย้อนเตือนจิตใจตัวเองให้รู้จักคิดรู้จักใช้ปัญญาว่าเมื่อเราไม่ฆ่าเขา แล้วเราจะมียุทธวิธีแก้ปัญหาวางไร เราก็จะมีปัญญาเพิ่มขึ้น”^{๙๔}

“เมื่อเรารู้คิดแล้ว ในบทสรุปของการวิเคราะห์ที่เราคิดก็คือปัญญา ยังไม่ใช่ ความรู้คิดเป็นตัวต้น ปัญญาต่อเชื่อม มันรับผลงานจากการรู้คิดไปพัฒนาอีกที ตัวรู้คิดเราฆ่าเขาทำไม ตัวปัญญาก็จะให้เหตุผล ฆ่าเขาก็ติดคุก ติดคุกแล้วจะทำอะไรได้ จะเกิดการเปรียบเทียบและหาเหตุผลมาตอกย้ำสิ่งที่ตัวเองจะทำว่ามันถูกผิดอย่างไร ตัวปัญญาเป็นตัววินิจฉัย ตัวรู้คิดยังไม่วินิจฉัย ตัวรู้คิดมันเหมือนตัวสติเป็นประตูด่านแรกให้รู้จักกระตุ้นเตือนสิ่งที่ตัวเองจะทำลงไปว่าดีหรือไม่ดี ทำเพื่ออะไร ทำเพราะอะไร ทำไมต้องทำ ยังไม่รู้ว่าดีหรือไม่ดี ตัวปัญญาจะเป็นตัววินิจฉัยว่าดีหรือไม่ดี พอเรามองภาพพุทธศิลปกรรมก็จะส่งผลให้เราารู้คิดได้ว่าชีวิตเราควรจะทำอะไร ตัวปัญญาจะรับช่วงต่อจากตัวรู้คิดทันทีที่เราต้องใช้ชีวิตใหม่ ต้องให้เหตุผลกับชีวิตว่าสิ่งนี้ดีสิ่งนี้ไม่ดี ตัวรู้คิดผมว่ามันเป็นคำที่ไม่ใช่ตัวรู้แจ้ง มันเพียงแค่ตัวเปิดประตูเข้าไปเฉย ๆ แต่ยังไม่เข้าไป ตัวปัญญานั้นแหละตัวรู้แจ้ง ทำให้รู้ว่าอะไรคืออะไร”^{๙๕}

๔.๒.๘) ปัจจัยผลของการรู้คิดและปัญญาที่ส่งผ่านงานพุทธศิลปกรรม ในบริบทของศิลปินผู้สร้างงานพุทธศิลปกรรม

สรุปปัจจัยผลของการรู้คิดและปัญญาที่ส่งผ่านงานพุทธศิลปกรรม ในบริบทของศิลปินผู้สร้างงานพุทธศิลปกรรม คือการสร้างงานพุทธศิลป์ ก็ได้ความรู้เพิ่มขึ้น ได้ความคิดเพิ่มขึ้น และข้อสำคัญที่สุดการที่สร้างงานสำเร็จเป็นการประกาศย้ำความคิด ความรู้ ปัญญาตัวนี้ว่าสมบูรณ์ใน ส่วนหนึ่งแล้วใช้ได้แล้ว และสามารถที่จะรังสรรค์งานที่เป็น Creative Idea สร้างสรรค์ให้แก่มนุษย์ได้ เพราะฉะนั้นตรงนี้นั้นมันจะได้ทั้ง ๒ ส่วน ส่วนผู้ที่เป็นศิลปินเองก็ได้ประสบการณ์ ได้ความรู้ ความสามารถเพิ่มขึ้นมา ๒ ผลที่มาเป็นเนื้องานที่ปรากฏเป็นรูปธรรมแก่ชาวโลกก็ได้เป็นงานที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม มันได้ทั้ง ๒ ส่วน ๑). ศิลปินได้ด้วยตัวเอง ประสบการณ์มากขึ้น ๒). สังคมได้งานพุทธศิลป์ที่มีประโยชน์มากขึ้น สวยงามเพิ่มขึ้น ซึ่งเป็นประโยชน์แก่คนที่เขาพบเห็น

ผลของการรู้คิดที่ส่งผ่านงานพุทธศิลปกรรม ในบริบทของศิลปินผู้สร้างงานพุทธศิลปกรรม อันนี้มันมีผลในทุกๆมิติ ในสังคมที่เขาอยู่ใน รอบๆ เรื่องของการจรจรโลงศรัทธา ของพุทธศาสนิกชน ๑) สร้างศรัทธาให้มั่นคงในพระพุทธศาสนา ๒) เป็นการสร้างอารมณ์สุนทรีย์ให้กับศาสนิก แม้ว่าจะมีศรัทธาไม่มั่นคงในพระรัตนตรัย ในพระพุทธศาสนา แต่ว่าอาศัยงานทางพุทธศิลป์ที่มี มิติทางสุนทรีย์ ทำให้เขามีความรื่นเริงบันเทิงใจ แล้วก็ก็เป็นผลทำให้เขามีความศรัทธา ในพระรัตนตรัย ในโอกาสหนึ่ง

^{๙๔} อาจารย์ธีร์ พุ่มทับทิม, ป.ธ.๗, สัมภาษณ์, ๑๔ มีนาคม ๒๕๖๖, ข้อ ๘

^{๙๕} อาจารย์ธีร์ พุ่มทับทิม, ป.ธ.๗, สัมภาษณ์, ๑๔ มีนาคม ๒๕๖๖, ข้อ ๘

๓) ทำให้เรามีทัศนคติเท่าที่ในพระพุทธศาสนาว่า พระพุทธศาสนานั้นไม่ได้มีเฉพาะข้อความหลักธรรมต่างๆ แต่ในประเด็นทางศิลปะทางสุนทรียะ ก็มีเช่นเดียวกัน หรือเรื่องโลก ไม่ใช่แค่เรื่องที่เป็นปรมาตม์ ที่เป็นสัจธรรมอย่างเดียว เป็นเรื่องศีลธรรม เรื่องสมมุติมีสัจจะ อันนี้ก็ทำให้เขาไม่กลัวไม่เกรงไม่หวาดกลัว ต่อเรื่องของพระพุทธศาสนา ส่วนสุดท้ายก็คือ เป็นเครื่องเหนี่ยวนำจิตใจของคน ในสังคม เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในรูปแบบต่างๆ ที่ทำให้ออกเหนือจากการสร้างศรัทธาปสาทะ การเคารพกราบไหว้บูชาแล้ว เขายังมีความรู้สึกว่าเป็นสิ่งคุ้มครอง ปกป้องรักษา ให้กับศาสนิกโดยการกราบไหว้ก็จะได้รับการคุ้มครอง ก็น่าจะเป็นอย่างนี้

ในบริบทของศิลปินผู้สร้างงานพุทธศิลป์กรรม ผลของการรู้คิดและปัญญาส่งผ่านงานศิลปกรรม ก็คืออารยะธรรม หรืออุดมคติทางวัฒนธรรม เป็นมรดกของชาตินั้น เป็นมรดกของโลก เป็นอารยะธรรมของชาติ เป็นอารยะธรรมของโลก ซึ่งมันเกิดมาจากผลของการรู้คิดและปัญญาที่ส่งผลงานศิลปกรรม ก็ถือว่าเป็นความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนา มองในแง่ของเศรษฐกิจก็จะส่งผลส่งผลก่อให้เกิดท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม มองในแง่ของมรดกของชาติอารยะธรรมของชาติที่สำคัญ อันนี้ก็เกิดจากการรู้คิดและปัญญาของผู้รังสรรค์งานนี้ ส่วนในแง่ของผู้เสพงานศิลปกรรม ก่อให้เกิดผลอย่างไร ก็คือ ๑. ผลส่วนตัวและผลที่มีผลต่อสังคม ผู้ที่เสพงานพุทธศิลป์กรรมผลของการรู้คิดและผลของปัญญาของการเสพงานศิลปกรรม คือ ๑ ก่อให้เกิดมีอยู่ ๒ อย่างคือ ๑ ก่อให้เกิดแรงบันดาลใจในการรังสรรค์งาน ในการเสพงาน ก่อให้เกิดความรู้คิด ถ้าเป็นนักปรัชญาก็ก่อให้เกิดความคิดเชิงปรัชญา ถ้าเป็นนักพวก Artist หรือจิตรกร ก็ก่อให้เกิดการรังสรรค์งานลำดับต่อไป

ดังคำกล่าวที่ว่า

“ผมคิดว่างานพุทธศิลป์ที่ดีมันต้องอยู่ในวัดไม่ควรที่จะไปอยู่ในหอศิลป์ ผากท่านคิดในวิถยานิพนธ์ของท่านว่า ทำอย่างไรงานพุทธศิลป์ถึงจะอยู่ในวัด ได้มากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ ทำให้อยู่ในวัดมากกว่าอยู่ในหอศิลป์ แล้วท่านเสนอ ก็อาจจะเป็นไปได้ที่ท่านมหาเถรสมาคมมีมติ คล้ายๆ กับถือว่าเป็นนโยบายของคณะสงฆ์ไทยว่าการจัดให้มีงานพุทธศิลป์ที่ดี ทุกอย่างนะครับ โบนัสก็ต้องทำให้มีรสนิยม กฎก็จะต้องทำอย่างมีรสนิยม การจัดภูมิทัศน์ของวัดก็ต้องทำอย่างมีรสนิยมทางด้านศิลปะมันเป็นนโยบายของคณะสงฆ์ ผมคิดว่าทั้งหมดนี้มันคือบรรยากาศพุทธศิลป์กรรมที่อยู่ในวัด และคนที่อยู่ในชุมชนที่อยู่ใกล้เวลาเข้าไปจะได้ผลประโยชน์เต็มๆ”^{๑๖}

“เดิมทีเดียวผมเข้าใจว่าการอบรมให้เกิดศิลปินตามธรรมเนียมประเพณีโบราณไทยมันก็คืออย่างนี้แหละ เด็กไปวัดเขาก็จะไปเห็นของดีๆ จากในวัดมันก็ทำให้เป็นคนละเมียดละไมไม่ใช่ไหมครับ พอเป็นคนละเมียดละไมแล้วทำอะไรมันก็จะละเมียดละไมหมด ล้างจานก็สะอาด”^{๑๗}

^{๑๖} ศ. ดร. สมภาร พรหมทา, สัมภาษณ์, ๒๑ มีนาคม ๒๕๖๒, ข้อ ๘.๑ - ๘.๒

^{๑๗} ศ. ดร. สมภาร พรหมทา, สัมภาษณ์, ๒๑ มีนาคม ๒๕๖๒, ข้อ ๘.๑ - ๘.๒

“ถ้าอย่างนั้นก็หมายความว่าในการสร้างพุทธศิลป์มันจะมีลักษณะที่เป็นสกุลช่างต่าง ๆ เขาก็มีศิลปะของเขาอยู่ ถ้าให้เป็นรูปธรรม การจะสร้างพุทธศิลป์ที่มีลักษณะอย่างนั้นมันก็ควรจะต้องมีแบบแผนหรือกรอบของเขาอยู่ เขามีแผนพฤติกรรมอย่างไร บางคนก่อนจะสร้างพระพุทธรูปอาจจะต้องนั่งทำจิตให้สงบก่อน เห็นภาพพระพุทธรูปในใจเด่นชัด เขาถึงจะสร้างงานออกมาได้ แผนพฤติกรรมต้องมีโมณฑองชัด โมณฑองที่ชัดอาจจะต้องมาจากความรู้ที่สั่งสมเกี่ยวกับพุทธจริยธรรม หรือจริยวัตร และก็ต้องซาบซึ้งกับพุทธธรรมแล้วว่ในที่สุดเขาต้องคุ้นเคยกับแบบแผนนี้มาจากการสืบทอด จากครูบาอาจารย์ หรือการสั่งสมความเคยชินให้มาก มีการศึกษา การดูและการฟัง มีพฤติกรรม ถ้าไม่มีพฤติกรรมภาพมันจะไม่ชัด โมณฑองมันต้องชัด”^{๙๘}

“ปัจจัยผลของการรู้คิดและปัญญาที่ส่งผ่านงานพุทธศิลป์กรรม หมายถึงว่าตรงนี้จะได้ทั้ง ๒ ส่วน ส่วนผู้ที่เป็นศิลปินเองก็ได้ประสบการณ์ ได้ความรู้ความสามารถเพิ่มขึ้นมา ๒ ผลที่มาเป็นเนื้องานที่ปรากฏเป็นรูปธรรมแก่ชาวโลกก็ได้เป็นงานที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม มันได้ทั้ง ๒ ส่วน ๑). ศิลปินได้ด้วยตัวเอง ประสบการณ์มากขึ้น ๒). สังคมได้งานพุทธศิลป์ที่มีประโยชน์มากขึ้น สวยงามเพิ่มขึ้น ซึ่งเป็นประโยชน์แก่คนที่เขาพบเห็น”^{๙๙}

“เป็นประโยชน์ต่อสังคมในด้าน ๑). ในแง่ของพุทธศิลป์ที่ออกมามันก็เป็นตัวประกาศยืนยันความเจริญของศาสนา ๒). ประกาศความสนใจของผู้คนที่เกี่ยวพระจริยวัตร พระพุทธเจ้า หลักคำสอนพระพุทธเจ้า ๓). ประกาศยืนยันถึงความศรัทธาที่ต้องการสร้างสิ่งที่สวยงามขึ้น ๔). ได้ผลก็คือได้เครื่องมือทางการศึกษาพุทธศาสนาไว้ให้แก่สังคม ๕). ยืนยันความมีศรัทธาของผู้คนในแต่ละยุคและก็อาจสืบทอดมายาวเป็นร้อยเป็นพันปีได้”^{๑๐๐}

“ในบริบทของศิลปินผู้สร้างงานพุทธศิลป์กรรม ผลของการรู้คิดที่ส่งผ่านงานพุทธศิลป์กรรมคือ รู้ว่าอะไร ควรไม่ควร หรือความเหมาะสม เช่น สร้างพระพุทธรูป ต้องคำนึงถึงมหาบุรุษลักษณะ สร้างพระพุทธรูปต้องอยู่ในอาคารที่เหมาะสม อยู่ในตำแหน่งที่เหมาะสม ไม่ใช่ไปอยู่ที่พื้น”^{๑๐๑}

“ในบริบทของศิลปินผู้สร้างงานพุทธศิลป์กรรม ผลของการรู้คิดที่ส่งผ่านงานพุทธศิลป์กรรมคือ มองในเรื่องว่า งานช่าง การรู้คิด สิ่งที่เกิดก่อนสืบเนื่องมาจากครูช่าง การที่ตัวของช่างคนสร้างงานเอง เขามองความเหมาะสม ของงานพุทธศิลป์กรรม สวยงามอย่างไร ในแต่ละช่วงเวลาในตอนนั้น มันก็จะเป็น บริบทเรื่องของงานช่าง ที่จะถ่ายทอดออกมาในรูปแบบไหนอย่างไร ถึงจะ

^{๙๘} ศ. (พิเศษ) ร. ท. ดร. บรรจบ บรรณรุจิ, สัมภาษณ์, ๑๕ มีนาคม ๒๕๖๒, ข้อ ๗.๓

^{๙๙} ศ. (พิเศษ) ร. ท. ดร. บรรจบ บรรณรุจิ, สัมภาษณ์, ๑๕ มีนาคม ๒๕๖๒, ข้อ ๘

^{๑๐๐} ศ. (พิเศษ) ร. ท. ดร. บรรจบ บรรณรุจิ, สัมภาษณ์, ๑๕ มีนาคม ๒๕๖๒, ข้อ ๘

^{๑๐๑} รศ. ดร. รุ่งโรจน์ ธรรม รุ่งเรือง, สัมภาษณ์, ๒๙ มีนาคม ๒๕๖๒, ข้อ ๘.๑

เหมาะสมในช่วงเวลานั้น มองว่าบริบททางสังคม กระแสแนวคิดแบบตะวันตกมันสำคัญก็เอามาใช้กับการสร้างพุทธศิลป์ในสมัยนั้น”^{๑๐๒}

“ในบริบทของศิลปินผู้สร้างงานพุทธศิลป์ ผลของปัญญาที่ส่งผ่านงานพุทธศิลป์คือ ผมคิดว่าปัญญาก็คือ ในทางช่าง ภูมิปัญญาช่างที่ผ่านการเรียนรู้ ผ่านประสบการณ์ในการออกแบบผ่านการ ดีไซน์ที่มีเงื่อนไข ในเรื่องของสุนทรียภาพ เนื้อเรื่องของหลักธรรมคำสอน ในเรื่องของความถูกต้องเหมาะสม หรือว่าทรัพยากรต่างๆ ผมว่าตรงนี้นั้นคือภาพรวมของภูมิปัญญา ที่ส่งผ่านกันมาในทุกๆด้าน ไม่ว่าเราจะมองทางด้านไหน ดังนั้นเวลาที่เราพิจารณาในงานพุทธศิลป์เราก็จะเห็นปัญญาของช่างในการแก้ไขปัญหามาต่างๆ ในการดีไซน์แบบให้มันถูกต้องเหมาะสมอยู่ในนั้น และในที่สุดมันก็น่าจะเป็นแบบแผน เป็นแนวทางที่ทำให้เราเกิดปัญญาในตัวของเราเองได้”^{๑๐๓}

“ในบริบทของศิลปินผู้สร้างงานพุทธศิลป์ ผลของปัญญาที่ส่งผ่านงานพุทธศิลป์คือ ตัวงานพุทธศิลป์ ทุกอย่างที่เขาสร้างที่มันแสดงออกมา เพราะว่ามันก็ต้องผ่านการคิดวิเคราะห์ การตีความจากนามธรรมให้เป็นรูปธรรมของช่างอยู่แล้ว ที่ทำอะไรขึ้นมาสักอย่างหนึ่ง สร้างพระพุทธรูป งานจิตรกรรมอะไรก็ตาม สิ่งที่มีมันเกิดขึ้น ตัวงานพุทธศิลป์มันก็คือผลของปัญญาที่ช่างเขาถ่ายทอดออกมา”^{๑๐๔}

“ผลของการรู้คิดที่ส่งผ่านงานพุทธศิลป์ ในบริบทของศิลปินผู้สร้างงานพุทธศิลป์ อันนี้มันมีผลในทุกๆมิติ ในสังคมที่เขาอยู่ใน รอบๆ เรื่องของการจรจรโลงศรัทธา ของพุทธศาสนิกชน ๑) สร้างศรัทธาให้มั่นคงในพระพุทธศาสนา ๒) เป็นการสร้างอารมณ์สุนทรีย์ให้กับศาสนิก แม้ว่าจะมีศรัทธาไม่มั่นคงในพระรัตนตรัย ในพระพุทธศาสนา แต่ว่าอาศัยงานทางพุทธศิลป์ที่มี มิติทางสุนทรีย์ ทำให้เขามีความรื่นเริงบันเทิงใจ แล้วก็ผลทำให้เขามีความศรัทธา ในพระรัตนตรัย ในโอกาสหนึ่ง อันที่ ๓) ทำให้เขามีทัศนคติทำที่ในพระพุทธศาสนาว่า พระพุทธศาสนานั้นไม่ได้มีเฉพาะข้อความหลักธรรมะต่างๆ แต่ในประเด็นทางศิลปะทางสุนทรีย์ ส่วนสุดท้ายก็คือเป็นเครื่องเหนี่ยวนำจิตใจของคน ในสังคม เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในรูปแบบต่างๆ ที่ทำให้ออกเหนือจากการสร้างศรัทธาอุปสาหะ การเคารพกราบไหว้บูชาแล้ว เขายังมีความรู้สึกว่าเป็นสิ่งคุ้มครอง ปกป้องรักษาให้กับศาสนิกโดยการกราบไหว้ก็จะได้รับการคุ้มครอง ก็น่าจะเป็นอย่างนี้”^{๑๐๕}

“ผลของปัญญาที่ส่งผ่านงานพุทธศิลป์ ในบริบทของศิลปินผู้สร้างงานพุทธศิลป์ ปัญญาที่ส่งผลต่องานศิลปกรรม ก็คือปัญญาระดับของโลกิยะเป็นเบื้องต้น เขาก็จะมีความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมทางศาสนาที่ ส่งผ่านมาจากทางพุทธศิลป์เบื้องต้น ที่สำคัญก็คือ

^{๑๐๒} ผศ. ดร. พัศวีร์สิริ เปรมกุลนันท์, สัมภาษณ์, ๒๙ มีนาคม ๒๕๖๒, ข้อ ๘.๑

^{๑๐๓} รศ. ดร. รุ่งโรจน์ ธรรม รุ่งเรือง, สัมภาษณ์, ๒๙ มีนาคม ๒๕๖๒, ข้อ ๘.๒

^{๑๐๔} ผศ. ดร. พัศวีร์สิริ เปรมกุลนันท์, สัมภาษณ์, ๒๙ มีนาคม ๒๕๖๒, ข้อ ๘.๒

^{๑๐๕} พระราชปรียัติกวี (สมจินต์ สมมาปัญญา), ศ. ดร., สัมภาษณ์, ๘ เมษายน ๒๕๖๒, ข้อ ๘.๑

เป็นโลกียะ ปัญญา ที่ทำให้ศรัทธามั่นงอกงาม เมื่อศรัทธามั่นงอกงามโดยมิติทางสุนทรียะแล้ว ทำให้เกิดความศรัทธาปสาทะ แล้วก็จะนำไปสู่การปฏิบัติ พัฒนานำไปสู่โลกุตระ ในท้ายที่สุด อันนี้มันก็จะเริ่มต้นจากกึ่ง ไบ สะเก็ด เปลือก กระพี้ แก่น เหมือนกับส่วนประกอบของต้นไม้ ก็คือจากพิธีกรรม จากศีลสมาธิ แล้วก็ไป ปัญญา แล้วก็ไปโลกุตระ ปัญญาในที่สุด”^{๑๐๖}

“ภูมิปัญญาเรื่องการรู้จักและสติปัญญาของเรามีการเชื่อมโยง มีการขัดเกลา มีการบ่มเพาะให้อยู่ในระดับที่สูงขึ้น เพราะฉะนั้นในตัวพุทธศิลปกรรมที่สร้างโดยนักศิลปินเองก็มีความละเอียดลออมากขึ้นตามลำดับ ตามภูมิปัญญาที่สั่งสมของการรู้จักและความเข้าใจว่าจะสร้างงานอย่างไรที่จะตอบโจทย์สังคมได้ เข้าใจและจะสื่อสารกับสังคมอย่างไรก็เติบโตในแง่หนึ่ง”^{๑๐๗}

“ผมคิดว่าคือ พุทธศิลปกรรมได้จรจรโลงโลกและชีวิต ซึ่งมีผลต่อการจรจรโลงโลกและชีวิตมากยิ่งขึ้นและยกระดับสติปัญญา จากเมื่อก่อนคนที่นี่อาจจะไม่เข้าใจเรื่องของไตรภูมิพระร่วง มีพฤติกรรมที่อยู่ห่างจากศาสนาหลาย อย่างเมื่อเวลาไปเสพงานศิลปะแล้วกลับมีความเข้าใจอยากจะศึกษามากยิ่งขึ้น หรือกลับไปบ้านพร้อมกับพฤติกรรมที่เปลี่ยนไป กลัวบาป กลัวการทำบาป ไม่อยากทำ หรือเกิดการยับยั้งชั่งใจว่าถ้าทำสิ่งหนึ่งสิ่งใดลงไปต้องดูว่าอะไรคือคุณค่าแท้คุณค่าเทียม มีการตีค่าศิลปกรรมที่เราเสพ มีการเน้นย้ำพฤติกรรมดี ๆ หรือการดูบ่อย ๆ ก็จะมีประสบการณ์มากขึ้น แล้วเมื่อเวลาเราไปดูงานพุทธศิลปกรรมครั้งต่อไปมันจะถูกระบบของการตีความโดยอัตโนมัตินั้นถือว่าสอนเรื่องอะไร อีกแง่หนึ่งก็คือตัวศิลปินงานนั้นส่งผลให้ระดับปัญญาของคนเสพสูงขึ้น พอเราเสพงานบ่อย ๆ ตีค่าบ่อย ๆ มีพฤติกรรมที่เปลี่ยนไป สิ่งนี้แหละคือการรู้จักและสติปัญญาที่เพิ่มมากขึ้น ผมคิดว่าอย่างนั้น”^{๑๐๘}

“ในบริบทของศิลปินผู้สร้างงานพุทธศิลปกรรม ผลของการรู้จักและปัญญาส่งผ่านงานศิลปกรรม ก็คืออารยะธรรม หรือพุทธมรดกทางวัฒนธรรม เป็นมรดกของชาตินั้น เป็นมรดกของโลก เป็นอารยะธรรมของชาติ เป็นอารยะธรรมของโลก ซึ่งมันเกิดมาจากผลของการรู้จักและปัญญาที่ส่งผลงานศิลปกรรม ก็ถือว่าเป็นความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนา มองในแง่ของเศรษฐกิจก็จะ เป็นผลส่งผลก่อให้เกิดท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม มองในแง่ของมรดกของชาติอารยะธรรมของชาติที่สำคัญ อันนี้ก็เกิดจากการรู้จักและปัญญาของผู้รังสรรค์งานนี้ ส่วนในแง่ของผู้เสพงานศิลปกรรม ก่อให้เกิดผลอย่างไร ก็คือ ๑. ผลส่วนตัวและผลที่มีผลต่อสังคม ผู้ที่เสพงานพุทธศิลปกรรมผลของการรู้จักและผลของปัญญาของการเสพงานศิลปกรรม คือ ๑ ก่อให้เกิดมืออยู่ ๒ อย่างคือ ๑ ก่อให้เกิดแรง

^{๑๐๖} พระราชปริยัติกวี (สมจินต์ สมมาปญโญ), ศ. ดร., สัมภาษณ์, ๘ เมษายน ๒๕๖๒, ข้อ ๘.๒

^{๑๐๗} พระมหามงคลกานต์ ฐิตธมโม, ป.ธ.๙, ผศ. ดร., สัมภาษณ์, ๑๕ มีนาคม ๒๕๖๒, ข้อ ๘.๓ - ๘.๔

^{๑๐๘} พระมหามงคลกานต์ ฐิตธมโม, ป.ธ.๙, ผศ. ดร., สัมภาษณ์, ๑๕ มีนาคม ๒๕๖๒, ข้อ ๘.๑ - ๘.๒

บันดาลใจแก่ในการรังสรรค์งาน ในการเสพงาน ก่อให้เกิดความรู้คิด ถ้าเป็นนักปรัชญาก็ก่อให้เกิดความคิดเชิงปรัชญา ถ้าเป็นนักพวก Artist หรือจิตรกร ก็ก่อให้เกิดการรังสรรค์งานลำดับต่อไป”^{๑๐๙}

“ผมคิดว่าในการทำงานของศิลปินจะมีความมุ่งมั่นศรัทธา มีความมุ่งมั่นเพียรพยายาม เพื่อที่จะสร้างงานใดงานหนึ่ง จะมีสติอยู่กับชิ้นงาน ผลงาน ก็จะทำให้เกิดความรู้คิด เมื่อเกิดความรู้คิดแล้ว ถ้านำส่งผลไปสู่การเกิดปัญญา ดังนั้นศิลปินจึงสามารถที่จะสร้างพุทธศิลป์กรรมแล้วก็ทำให้เกิดการรู้คิดและเกิดทางปัญญาในลักษณะเป็นแบบดังกล่าว สรุปว่าผลของการรู้คิดนำไปสู่ปัญญา ทำให้ศิลปินสามารถที่จะสร้างงานพุทธศิลป์กรรมเพื่อให้เป็นประโยชน์แก่สังคม และยังเป็นประโยชน์ในการสร้างสรรค์ผลงานยิ่งใหญ่แก่ตัวเขาเองด้วย”^{๑๑๐}

“มันก็มีผลของการรู้คิดและปัญญา เวลาท่านคิดออกมา วิเคราะห์ออกมามันจะมีแนวคิดต่าง ๆ อะไรเป็นกุศลหรืออกุศลพวกนี้มันมีการสร้างแนวความคิดใหม่ ๆ ขึ้นมา เกิดแนวคิดใหม่ ๆ และเป็นปัญญาที่ส่งผลผ่านทางศิลปะ พวกศิลปะวาดรูปต่าง ๆ ผ่านฝาผนังต่าง ๆ ที่คนโบราณเขาเขียนไว้ในยุคสมัยก่อนก็มีที่เขาแกะสลักไว้ตามฝาผนังต่าง ๆ ในโบสถ์ ในถ้ำ ศิลปกรรมเกิดขึ้นที่ประเทศจีนที่เขาบอกว่าถ้ามันก็ร้อยปีก็พันปี มีพระพุทธรูปเป็นร้อยๆ อยู่ในถ้ำนั้น นั่นก็เป็นศิลปะของเขาแสดงให้เห็น นี่มันแสดงออกมาทางพุทธศิลป์กรรม”^{๑๑๑}

“ถ้าเกิดเป็นแค่รูปโลกก็ตามคำสอนที่เขาจะสื่อตามภาพ คนทำอาจจะนั่งสมาธิหรือถูกเทรนมา อันนี้มันอยู่ในบริบทผลของการรู้คิดที่เขาส่งผ่านออกมาจากศิลปินคืออะไร มีผล เพื่อให้จิตใจเรามั่นตีขึ้น มันก็ต้องมีการเทรนของมัน พอเริ่มจับเป็นการวาดหรือการทำแล้ว มันก็มีหลักของมันอยู่ แล้วถ้าจะอธิบายออกมาว่าผลของการรู้คิดที่ผ่านงานพุทธศิลป์กรรมนั้นคืออะไร คนรู้คิดต้อง Percept ในบริบทของศิลปินผู้สร้างงานพุทธศิลป์กรรม ผลของปัญญาที่ส่งผ่านงานพุทธศิลป์กรรมคืออะไร เขาก็ไม่ได้ Against สิ่งที่พุทธศาสนาพยายามจะสื่อ เขาก็ตั้งใจที่จะสื่อสิ่งนั้น แต่ในเชิงเลเวลของคนทำ แต่ในเชิงพุทธศาสนาก็สื่อพุทธศาสนานั้นแหละ”^{๑๑๒}

๔.๒.๙) ปัจจัยพฤติกรรมการรู้คิดและปัญญากับการอาศัยหลักพุทธศิลป์กรรมเชิง

จิตวิทยาร่วมสมัย

สรุปปัจจัยพฤติกรรมการรู้คิดและปัญญากับการอาศัยหลักพุทธศิลป์กรรมเชิงจิตวิทยาร่วมสมัยมีดังนี้

๑. ปัจจัยการแสดงออกทางพฤติกรรมที่ถูกต้องเหมาะสม ถูกต้องเหมาะสมตามกาลเทศะ ถ้าในบริบทพระพุทธรูปศาสนาก็คือถูกต้องเหมาะสมในแง่ของ ถ้าในเชิงการออกแบบ หรือว่าเป็นการ

^{๑๐๙} พระมหาสุรศักดิ์ ปจจนตเสโน, ป.ธ.๗, ดร., สัมภาษณ์, ๑๔ มีนาคม ๒๕๖๒, ข้อ ๘.๑ - ๘.๒

^{๑๑๐} พระมหาสมพงษ์ สุนตจิตโต, ดร., สัมภาษณ์, ๑๙ มีนาคม ๒๕๖๒, ข้อ ๘.๑ - ๘.๒

^{๑๑๑} พระปลัดสมภาร สมภาโร, ผศ., สัมภาษณ์, ๑๗ มีนาคม ๒๕๖๒, ข้อ ๘.๑ - ๘.๒

^{๑๑๒} อาจารย์กชกร วรอาคม, สัมภาษณ์, ๒๑ มีนาคม ๒๕๖๒, ข้อ ๘.๑ - ๘.๒

ควบคุมพฤติกรรมก็คือ พระพุทธเจ้าก็ต้องเป็นศูนย์รวมความศรัทธา พฤติกรรมของคนในปัจจุบัน โดยส่วนมากก็ยังมีศรัทธาในพุทธศาสนา แสดงออกผ่านการเคารพบูชา งานพุทธศิลป์กรรมกราบไหว้พระพุทธรูป บูชาเจดีย์ เดินเวียนประทักษิณ ทำบุญในวันสำคัญ เป็นพฤติกรรมที่เกิดการรู้คิด การเรียนรู้ผ่านงานพุทธศิลป์กรรมต่างๆ แต่ว่าถ้ามองในบริบทช่วงเวลาปัจจุบัน พุทธศาสนาก็ยังเป็นสิ่งที่พึ่งทางใจของคนในสังคมอยู่ แล้วก็การกราบไหว้บูชางานพุทธศิลป์กรรมก็ยังเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจคนในสังคมได้

๒. ปัจจัยเรื่องของการคิด การปรุงแต่ง พุทธศิลป์กรรมเป็นกุศโลบาย ในการนำให้คนคิดเป็นสุจริตจนสัมมาทิฐิ เพราะบางคนใช้วิธีการสอน แนะนำสั่งสอนด้วยวาจา บางที่เขาไม่ถนัด บางคนเป็นพวกที่มีพุทธจริต สั่งสอนด้วยคำพูด บางที่เขาคิดเร็วกว่า คิดได้ลึกซึ้งกว่าคำพูดทั่วไป มันก็ต้องอาศัยสัญลักษณ์ในการสื่อ การน้อมนำจิตใจของเขาให้เขาถึงคุณงามความดี การเข้าถึงคุณงามความดี มันก็ใช้วิธีการหลายอย่าง หนึ่งคำแนะนำสั่งสอน สองการใช้ตัวอย่างของคุณงามความดี สามการใช้สัญลักษณ์ หลักๆมันมีอยู่ ๓ อย่าง พุทธศิลป์กรรมมันก็เป็นหนึ่งในสามนั้น ก็คือการใช้สื่อสัญลักษณ์ให้เข้าถึงคุณงามความดี”

๓. ปัจจัยการรู้คิดและปัญหาที่เกี่ยวข้องในสังคม จิตวิทยาร่วมสมัยคือความรู้สึกร่วมสมัย ก็หมายความว่าพุทธศิลป์กรรมถ้าหากว่าสังคมสนใจมากมีแนวคิดคล้ายกันมากมันก็จะทำให้สังคมสนใจพุทธศิลป์กรรม ตรงนี้จะมีอิทธิพลต่อความคิดและปัญหาของคนต่อไป เพราะฉะนั้นคำว่าจิตวิทยาร่วมสมัยหมายถึงว่าความต้องการของสังคมในแต่ละยุคมันหนักไปทางไหน ตัวนี้แหละมันก็จะไปทำให้เกิดความคิดร่วม ซึ่งเป็นทั้งแนวคิดและปัญหา แนวคิดที่จะบรรลุเป้าหมายแล้วก็ปัญหาที่จะหาวิธีให้ถึงเป้าหมาย

๔. ปัจจัยเรื่องของคุณสุข ความทุกข์ แรงบันดาลใจ แรงจูงใจ ก็อาจจะส่งผลในแง่ของแนวคิดที่เป็นสากล เช่น แนวคิดของการอยู่ร่วมกันกับสังคมร่วมกับวัฒนธรรม แนวคิดสากล เช่น การอยู่ร่วมกับของสังคมคู่กับวัฒนธรรม คือไม่ว่าคุณจะเป็นอิสลาม พุทธ คริสต์ แต่เมื่อเสพงานศิลปะแล้วมันจะได้คุณค่าแทบจะพอกๆกันหรือเท่ากัน โดยไม่ได้แยกว่าอันนี้เป็นศิลปะกรรมของศาสนาใด แต่ดูที่ความหมายของมันที่เป็นความหมายสากลของงาน แนวความคิดหรือคุณค่าของศิลปะจะเป็นแนวนี้เกือบทั้งหมดเลยในทุกวันนี้ ไม่ได้แบ่งข้าง ไม่เป็นศิลปินหรือเป็นศิลปะแบบเลือกข้าง แต่เป็นพุทธศิลป์กรรมหรือศิลปะที่สร้างเน้นความคิดร่วมสมัย คือมองข้ามความแตกต่างระหว่างเชื้อชาติ ผิวพรรณ วรรณะ เพศ เข้าใจ Concept ของความงดงามต่างกันแต่อยู่ร่วมกันได้ ลักษณะอย่างนี้คือไม่ได้แยกประเภท

๕. ปัจจัยด้านแนวคิดการออกแบบ งานพุทธศิลป์ร่วมสมัย ที่เป็นจิตรกรรม สถาปัตยกรรม ประติมากรรม อาจจะมีแล้ว แต่ผมคิดว่ายังทำได้อยู่ เช่น สถาปัตยกรรมในเชิง minimalism ยังทำได้อยู่ ออกแบบพระอุโบสถเก๋ๆโล่งๆ แต่อาจจะชดเชยด้วยเรื่องแสง แต่ว่าตัวงานอาจจะโล่งๆเก๋ๆได้ หรือแม้แต่พุทธปฏิมากรก็ทำเก๋ๆโล่งๆได้ แต่ว่าจัดแสงในพระอุโบสถเป็นส่วนประกอบเป็นสิ่งที่สามารถทำได้ แต่ก็ยังไม่ทำกันเพียงพอก็คือทางด้านคีตศิลป์ ทางดนตรี มันน่าจะมีการแปลงหลักสุนทรียศาสตร์แบบพุทธแล้วทำเป็นดนตรีเป็นดนตรีแบบวงใหญ่ๆแบบ Opera Symphony ขึ้นเป็นเพลงที่ประพันธ์บนพื้นฐานของหลักสุนทรียศาสตร์แบบพุทธ

๖. ปัจจัยด้านการบำบัด ในเรื่องของ การนำวัตถุมาบำบัดหรือการบำบัดด้วยวัตถุ เป็นกระบวนการในการแก้ปัญหาหรือเข้าใจปัญหา โดยเฉพาะการนำพุทธศิลป์กิจกรรมจิตวิทยาร่วมสมัย เป็นเรื่องของการนำพุทธศิลป์มาบำบัด เรื่องของการสวดมนต์บำบัด การทำศิลปะ การวาดรูปบำบัด อาจจะเป็นการวาดรูปพุทธศิลป์ก็ได้ มีการปั้นพระพุทธรูปบำบัด ดังนั้นเรื่องจิตวิทยาจะเน้นไปใน เรื่องของการบำบัด หรือเรื่องของการให้เน้นมีกิจกรรมในการทำ มีจิตจดจ่อต่อสิ่งนั้น แต่ใน ความหมายนี้ในทางพระพุทธศาสนาก็เป็นเรื่องของการปฏิบัติอยู่แล้ว ในที่นี้จิตวิทยาก็จะมาเก็บ วิเคราะห์ข้อมูลเพื่อให้เกิดเป็นข้อมูลเชิงประจักษ์ในทางวิทยาศาสตร์ ดังนั้นจิตวิทยาที่แตกต่างก็คือ นำ ผลหรือวิธีการทางวิทยาศาสตร์มาใช้ แต่ว่าส่งผ่านงานด้านพุทธศิลป์

ดังคำกล่าวที่ว่า

“ผมคิดว่างานพุทธศิลป์ที่เป็นจิตรกรรม สถาปัตยกรรม ประติมากรรม อาจจะอิมแล้ว อิมใน แ่งที่ว่ามีของดีเลิศ ตัวอย่าง พระพุทธรูปที่สวยงามที่สุดเราคิดว่าคงพอเห็นแล้ว โบสถ์ที่สวยงามที่สุดเราคิดว่า คงพอเห็นแล้ว จิตรกรรมฝาผนังที่ดีเลิศคิดว่าคงพอเห็นแล้ว ถ้าเราจะไปทำงานในด้านจิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม พุทธศิลป์ร่วมสมัยอยู่ยาก แต่ผมคิดว่ายังทำได้อยู่ เช่น สถาปัตยกรรม ในเชิง minimalism ยังทำได้อยู่ ออกแบบพระอุโบสถเกลี้ยงๆโล่งๆ แต่อาจจะชดเชยด้วยเรื่องแสง แต่ว่าตัวงานอาจจะโล่งๆเกลี้ยงๆ ได้ หรือแม้แต่พุทธปฏิมากรก็ทำเกลี้ยงๆโล่งๆ ได้ แต่ว่าจัดแสงในพระ อุโบสถเป็นส่วนประกอบ ผมคิดว่าสิ่งที่ทำได้มาก แต่ก็ยังไม่ทำกันเพียงพอก็คือทางด้านศิลปะ ทาง ดนตรี มันน่าจะมีการแปลง หลักสุนทรียศาสตร์แบบพุทธแล้วทำเป็นดนตรีเป็นเพลง ผมหมายถึง ดนตรีแบบวงใหญ่ๆ Opera แบบพวกนี้ แบบ Symphony ใหญ่ๆเลย ขึ้นเป็นเพลงที่ประพันธ์บน พื้นฐานของหลักสุนทรียศาสตร์แบบพุทธ”^{๑๑๓}

“จิตวิทยาร่วมสมัยก็คือความรู้สึกร่วมสมัย ก็หมายความว่ารู้คิดและปัญญาที่เกี่ยวกับในสังคม ก็แน่นอนพุทธศิลป์ถ้าหากว่าสังคมสนใจมากมีแนวคิดคล้ายกันมากมันก็จะทำให้สังคมสนใจพุทธ ศิลปะ ตรงนั้นแหละมันจะมีอิทธิพลต่อความคิดและปัญญาของคนต่อไป เพราะฉะนั้นคำว่าจิตวิทยาร่วมสมัยหมายถึงว่าความต้องการของสังคมในแต่ละยุคมันหนักไปทางไหน ตัวนี้แหละมันก็จะไปทำให้เกิดความคิดร่วม ซึ่งเป็นทั้งแนวคิดและปัญญา แนวคิดที่จะบรรลุเป้าหมายแล้วก็ปัญญาที่จะหาวิธีให้ ถึงเป้าหมาย”^{๑๑๔}

“พฤติกรรมกรู้คิดและปัญญาอาศัยหลักพุทธศิลป์กิจกรรมเชิงจิตวิทยาร่วมสมัยได้โดย หลักๆ เลยคือ การแสดงออกทางพฤติกรรมที่ถูกต้องเหมาะสม ถูกต้องเหมาะสมตามกาลเทศะ ถ้าในบริบท พระพุทธศาสนาก็คือถูกต้องเหมาะสมในแง่ของถ้าในเชิงการออกแบบ หรือว่าเป็นการควบคุม พฤติกรรมก็คือ พระพุทธเจ้าก็ต้องเป็นศูนย์รวมความศรัทธา”^{๑๑๕}

“มองว่าพฤติกรรมของคนในปัจจุบัน โดยส่วนมากก็ยังคงมีความเคารพศรัทธาในพุทธศาสนา แสดงออกผ่านการเคารพบูชา งานพุทธศิลป์กิจกรรม กราบไหว้พระพุทธรูป บูชาเจดีย์ เดินเวียน ประทักษิณ ทำบุญในวันสำคัญ พวกนี้ก็คงเป็นพฤติกรรมที่มันเกิดการรู้คิด การเรียนรู้ผ่านงานพุทธ

^{๑๑๓} ศ. ดร. สมภาร พรหมทา, สัมภาษณ์, ๒๑ มีนาคม ๒๕๖๒, ข้อ ๙.๒

^{๑๑๔} ศ. (พิเศษ) ร. ท. ดร. บรรจบ บรรณรุจิ, สัมภาษณ์, ๑๕ มีนาคม ๒๕๖๒, ข้อ ๘

^{๑๑๕} รศ. ดร. รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง, สัมภาษณ์, ๒๙ มีนาคม ๒๕๖๒, ข้อ ๙.๒

ศิลป์ต่างๆ แต่ว่าถ้ามองในบริบทช่วงเวลาปัจจุบัน พุทธศาสนาก็ยังเป็นที่พึงพอใจของคนในสังคมอยู่ แล้วก็การ กราบไหว้บูชางานพุทธศิลป์ก็ยังคงเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจคนในสังคมได้”^{๑๑๖}

“พฤติกรรมการรู้คิดและปัญญาอาศัยหลักพุทธศิลป์กรรมเชิงจิตวิทยาธรรม คือเรื่องของการคิด การปรุงแต่ง พุทธศิลป์กรรมเป็นกุศโลบาย ในการนำให้คนคิดเป็นสุจริตจนสัมมาทิฐิ เพราะบางคนใช้วิธีการสอน แนะนำสั่งสอนด้วยวาจา บางทีเขาไม่ถนัด บางคนเป็นพวกที่มีพุทธิจริต สั่งสอนด้วยคำพูด บางทีเขาคิดเร็วกว่า คิดได้ลึกซึ้งกว่าคำพูดต่างๆไป มันก็ต้องอาศัยสัญลักษณ์ในการสื่อ การน้อมนำจิตใจของเขาให้เข้าถึงคุณงามความดี การเข้าถึงคุณงามความดี มันก็ใช้วิธีการหลายอย่าง หนึ่ง คำแนะนำสั่งสอน สองการใช้ตัวอย่างของคุณงามความดี สามการใช้สัญลักษณ์ หลักๆมันมีอยู่ ๓ อย่าง พุทธศิลป์กรรมมันก็เป็นหนึ่งในสามนั้น ก็คือการใช้สื่อสัญลักษณ์ ให้เข้าถึงคุณงามความดี”^{๑๑๗}

“เรื่องของความสุข ความทุกข์ แรงบันดาลใจ แรงจูงใจ ก็อาจจะส่งผลในแง่ของแนวคิดที่เป็นสากล เช่น แนวคิดของการอยู่ร่วมกันกับสังคมร่วมกับวัฒนธรรม แนวคิดสากล เช่น การอยู่ร่วมกับของสังคมคู่กับวัฒนธรรม คือไม่ว่าคุณจะเป็นอิสลาม พุทธ คริสต์ แต่เมื่อเสพงานศิลปะแล้วมันจะได้คุณค่าแทบจะพอๆกันหรือเท่ากัน โดยไม่ได้แยกว่าอันนี้เป็นศิลปกรรมของศาสนาใด แต่ดูที่ความหมายของมันที่เป็นความหมายสากลของงาน แนวความคิดหรือคุณค่าของศิลปะจะเป็นแนวนี้เกือบทั้งหมดเลยในทุกวันนี้ ไม่ได้แบ่งข้าง ไม่เป็นศิลปินหรือเป็นศิลปะแบบเลือกข้าง แต่เป็นพุทธศิลป์กรรมหรือศิลปะที่สร้างเน้นความคิดร่วมสมัย คือมองข้ามความแตกต่างระหว่างเชื้อชาติ ผิวพรรณ วรรณะ เพศ เข้าใจ Concept ของความงดงามต่างกันแต่อยู่ร่วมกันได้ ลักษณะอย่างนี้คือไม่ได้แยกประเภท”^{๑๑๘}

“.....นี่ก็แน่นอนที่สุด อย่างที่ได้อธิบายไป พฤติกรรมการรู้คิดและปัญญา เพราะว่าความรู้คิดนำไปสู่ปัญญา ก่อนที่จะมีความรู้ก่อนที่จะมีปัญหา การที่จะมีความรู้มันจะเกิดขึ้นมันจะต้องมีข้อมูล เรียกว่า information ข้อมูลนี้มาจากไหนบ้าง มาจากจิตวิทยา สังคมวิทยา เศรษฐศาสตร์ มาจากการเมือง ศาสตร์เหล่านี้เรียกว่ามาบูรณาการเป็นข้อมูลนำมาสู่ตัวความรู้ ตัวความรู้นำมาสู่ตัวปัญญา ถ้าไม่มีปัญญาแล้วในแง่ของการที่จะนำปัญญาและการรู้คิดไปสร้างพุทธศิลป์กรรมมันก็เกิด เพราะว่าพุทธศิลป์กรรมเกิดมาจากปัญญาการรู้คิด การรู้คิดว่าจะเกิดมาจากข้อมูล ข้อมูลเกิดมาจากตรงนี้ ตรงนี้ เห็นไหมเขาเรียกว่าเป็นปัจจัย ปัจจัยส่งผลต่อพุทธศิลป์กรรมเชิงจิตวิทยาธรรมก็เป็นกระบวนการเกิดขึ้น.....”^{๑๑๙}

“พุทธจิตวิทยา งานพุทธศิลป์กรรมเชิงจิตวิทยาธรรม จะเป็นในเรื่องของการนำวัตถุมาบำบัดหรือการบำบัดด้วยวัตถุ หรือการมองคน กระบวนการในการแก้ปัญหา ในการแก้ปัญหาหรือเข้าใจปัญหาโดยเฉพาะในเรื่องของการนำพุทธศิลป์กรรมจิตวิทยาธรรม เป็นเรื่องของการนำพุทธศิลป์มาบำบัดเรื่องของการสวดมนต์บำบัด การทำศิลปะ การวาดรูปบำบัดอาจจะเป็นการวาดรูปพุทธศิลป์กรรมก็ได้ มีการปั้นพระพุทธรูปบำบัดในความหมายนี้ ดังนั้นเรื่องจิตวิทยาจะเน้นไปในเรื่อง

^{๑๑๖} ผศ. ดร. พัชรวิมล สิริ เปรมาภรณ์, สัมภาษณ์, ๒๙ มีนาคม ๒๕๖๒, ข้อ ๙.๒

^{๑๑๗} พระราชปริยัติกวี (สมจินต์ สมมาปัญญา), ศ. ดร., สัมภาษณ์, ๘ เมษายน ๒๕๖๒, ข้อ ๙.๑

^{๑๑๘} พระมหามงคลกานต์ ฐิตธมโม, ป.ธ.๙, ผศ. ดร., สัมภาษณ์, ๑๕ มีนาคม ๒๕๖๒, ข้อ ๙.๒

^{๑๑๙} พระมหาสุรศักดิ์ ปัจจนตเสโน, ป.ธ.๗, ดร., สัมภาษณ์, ๑๔ มีนาคม ๒๕๖๒, ข้อ ๙.๒

ของการบำบัด หรือเรื่องของการให้เน้นมีกิจกรรมในการทำหรือมีกิจกรรม หรือมีจิตจดจ่อต่อสิ่งนั้น แต่ในความหมายนี้ในทางพระพุทธศาสนาก็คือเป็นเรื่องของการปฏิบัติอยู่แล้วในที่นี้จิตวิทยาก็จะมาเก็บวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อให้เกิดเป็นข้อมูลเชิงประจักษ์ในทางวิทยาศาสตร์ ดังนั้นจิตวิทยาที่แตกต่างก็คือนำผลหรือวิธีการทางวิทยาศาสตร์มาใช้ แต่ว่าส่งผ่านงานด้านพุทธศิลปกรรมแค่นั้นเอง และนี่คือสิ่งที่ต่างๆ”^{๑๒๐}

“ใช่ หลักพุทธศาสนาสอนหมด สอนเราทุกเรื่อง ปัจจุบันเขาเอามาเขียนเป็นหนังสือเยอะเยอะไปหมด มาจากพุทธศาสนา เพราะเวลาเราอ่านถึงได้รู้ว่าจากพุทธศาสนา เราเข้าใจศาสนาพุทธ เข้าถึงพอสมควร ปล่อยวาง การไม่ยึดมั่นถือมั่นก็จะทำความเข้าใจเรื่องของทุกสิ่งได้หมดเลย”^{๑๒๑}

“พฤติกรรมการรู้คิดและปัญญาอาศัยหลักพุทธศิลปกรรมเชิงจิตวิทยาร่วมสมัยได้อย่างไร ได้แน่นอน อันนี้คือทำจิต มันคือการศึกษาเรื่องจิตโดยใช้ภาพในการสื่อจิตนั้นออกมาและเข้าใจ แต่อาจจะไม่ได้พูดภาษาบาลีสันสกฤตหรือสวดมนต์ ฟอรัมมันต่างไปเรื่อย ๆ ซึ่งมันจะเห็นได้ในพุทธทิเบตสมัยนั้น แต่อันนี้มันเป็นสมัยใหม่ ฟอรัมมันยิ่งหลากหลายได้มากขึ้นอีกเยอะ เต็มก็ได้ วาดรูปก็ได้ ปั้นก็ได้ ละครก็ยังได้เลย”^{๑๒๒}

“ถ้ามองแบบคนไทยรุ่นใหม่กับคนไทยรุ่นเก่า เพราะรู้คิดและปัญญาแบบอาศัยพุทธศิลปกรรม ผมว่าเป็นมุมมองแบบยุคสมัยเก่า ถ้าต้องการคำตอบว่าพฤติกรรมการรู้คิดและปัญญาที่ผ่านพุทธศิลปกรรมมันจะมีการทำงานร่วมกับจิตวิทยาร่วมสมัยอย่างไร ผมว่ามันทำได้ถ้ามีความร่วมมือกันระหว่างคนรุ่นเก่ากับคนรุ่นใหม่ ประการแรกก่อนจะมาตอบคำถามนี้ ประการแรกจิตวิทยาร่วมสมัยต้องมีฐานข้อมูลของพุทธศิลปกรรม เพราะถ้าไม่มีไม่รู้จะไปตีค่ายังไง ผู้เป็นวิทยากรผู้ให้ข้อมูลจะต้องถ่ายทอดสัญลักษณ์ออกไป ถ่ายทอดคตินิยมที่แฝงสัญลักษณ์นั้นออกไปสู่เด็กร่วมสมัยหรือเด็กวัยรุ่นสมัยใหม่เพื่อให้เกิดทัศนคติคล้อยตาม ผมว่าเรื่องคุณธรรมจริยธรรมเรื่องของดีชั่วมันเป็นเรื่องสากล ผ่านไปแค่วันก็ตามมันก็ยังเป็นตัวตนแบบนี้แหละ เพียงแต่การใช้สัญลักษณ์ของศาสนาก็ดีของวัตถุก็ดีหรือของเทคโนโลยีก็ตามตีค่า มันต้องให้ฐานข้อมูลความรู้ก่อนถึงจะจินตนาการได้ ถ้าจะให้วิเคราะห์ว่าพฤติกรรมการรู้คิดและปัญญาโดยมีพุทธธรรมพุทธศิลปกรรมเป็นหลักใช้ในเชิงจิตวิทยาร่วมสมัยให้เด็กมองเห็นว่าพุทธศิลปกรรมสอนอะไรบ้างให้รับรู้ หน้าที่ของพุทธศิลปกรรมมันจะทำหน้าที่ได้สมบูรณ์ก็ต่อเมื่อเราอธิบายบทบาทหน้าที่ของมันให้เยาวชนที่ดูได้เข้าใจ ภาพนี้หรือลักษณะปูนปั้นนี้มันสอนเรื่องอะไร ผมว่าทำหน้าที่กันได้ ต้องสอนบทบาทและหน้าที่ให้เขา”^{๑๒๓}

๔.๒.๑๐ ปัจจัยด้านปัจจัยด้านพฤติกรรม

๑) ความหมายของพฤติกรรม

สรุปความหมายของพฤติกรรม

^{๑๒๐} พระมหาสมพงษ์ สุนตจิตโต, ดร., สัมภาษณ์, ๑๙ มีนาคม ๒๕๖๒, ข้อ ๙

^{๑๒๑} อาจารย์ชลิต นาคพะวัน, สัมภาษณ์, ๑๒ มีนาคม ๒๕๖๒, ข้อ ๙

^{๑๒๒} อาจารย์กชกร วรอาคม, สัมภาษณ์, ๒๑ มีนาคม ๒๕๖๒, ข้อ ๙

^{๑๒๓} อาจารย์ธีร์ พุ่มทับทิม, ป.ธ.๗, สัมภาษณ์, ๑๔ มีนาคม ๒๕๖๒, ข้อ ๙.

“พฤติกรรมคือ พฤติกรรมในแง่ของมนุษย์พฤติกรรมก็คือสิ่งที่สะสมมาแล้วมีการแสดงออกจนเป็นรูปประธรรม นั่นคือการแสดงออก ทางกายวาจาใจ เพียงแต่ว่าภาษาทางจิตวิทยาเรียกว่าพฤติกรรม ส่วนภาษาทางพุทธศาสนาเรียกว่ากายกรรม วาจากรรม มโนกรรม เป็นคำที่มันลึกซึ้งขึ้นไปอีก เพราะว่าจิตวิทยามีพื้นฐานมาจาก พวกวัตถุนิยมเป็นหลัก เพราะฉะนั้นเขาก็ไม่ใช้กายกรรม วาจากรรม มโนกรรม เขาไม่มีคำว่ามโนกรรม โดยเฉพาะคำว่ามโนกรรมจะไม่มี เขาถือว่าทุกอย่างเป็นสัญชาตญาณเป็นความเคยชิน อันนี้เป็นลักษณะวิธีคิดของ คนที่มีฐานคิดจากวัตถุนิยม materialism ซึ่งในทางพระพุทธศาสนา การแสดงออกทางกาย วาจา ใจ ของคน เป็นปกตินิสัย เขาเรียกว่าพฤติกรรม แต่ว่าโดยธรรมชาติโดยฐานจริงๆ กายกรรม วาจากรรม มโนกรรม พฤติกรรมก็คือ กายกรรม วาจากรรม มโนกรรม ส่วนพฤติกรรมก็คือ กายกรรม วาจากรรม มโนกรรม แสดงออกมา เป็นปกตินิสัยในชีวิตประจำวันจน เป็นสัญลักษณ์ เป็นเครื่องหมายโลโก้ประจำตัวของคนนั้นๆไปแล้ว แต่พฤติกรรมบางทีมันไม่ชัดว่าดีหรือไม่ดี แต่บางที เขาก็บอกแต่เพียงว่ามันเหมาะสมหรือไม่เหมาะสม กับสภาพของสังคมกับกาลเทศะ หรือไม่ ก็คือเป็นเปลือกนอกที่มันสะท้อนออกมา จากกายกรรม วาจากรรม มโนกรรม พฤติกรรมทางใจก็สะท้อนออกมาจากมโนกรรม พฤติกรรม ทางวาจาก็สะท้อนออกมาจากวาจากรรม พฤติกรรมทางกายก็สะท้อนออกมาจากกายกรรม ดังนั้นถ้าเราสามารถที่จะพัฒนาหรือควบคุมพฤติกรรมความหยาบกระด้าง การเบียดเบียน การพยาบาทเบียดเบียนได้ ลักษณะนี้ถือว่าเป็นเรื่องของพฤติกรรม ซึ่งพฤติกรรมเป็นสิ่งที่แสดงออกมาให้ปรากฏเป็นรูปธรรมจากสิ่งที่อยู่ในใจของแต่ละบุคคลจนมาสู่ในระดับสังคม

ดังคำกล่าวที่ว่า

“พฤติกรรมจะออกมาโดยไม่มีเจตนาไม่ได้ เจตนาที่อยู่ในใจแล้วก็สร้างมโนภาพขึ้นมา นั่นแหละคือพฤติกรรม แต่จู่ ๆ มันไม่ใช่ว่าจะมาลอย ๆ มันต้องมีแรงกระตุ้นมาเยอะ กระตุ้นว่าท่านอยากรู้อะไร มันมาจากอะไร ท่านต้องสั่งสมความรู้ความคิดอันนี้มาก่อน นั่นแหละคือพฤติกรรม”^{๑๒๔}

“พฤติกรรมก็คือการปฏิบัติ การปฏิบัติตนการแสดงความคิดเห็น เรื่องของความประพฤติในทุกๆด้าน”^{๑๒๕}

“พฤติกรรมคือการแสดงออกในทางกายภาพ สีหน้าท่าทาง อิริยาบถ ต่างๆ แสดงออกถึงความคิด แล้วก็แสดงออกผ่านภาษาต่าง ๆ”^{๑๒๖}

“พฤติกรรมก็คือการแสดงออก ทางกายวาจาใจนี้แหละ เพียงแต่ว่าภาษาทางจิตวิทยาเรียกว่าพฤติกรรม ส่วนภาษาทางพุทธศาสนาเรียกว่ากายกรรม วาจากรรม มโนกรรม เป็นคำที่มันลึกซึ้งขึ้นไปอีก เพราะว่าจิตวิทยามีพื้นฐานมาจาก พวกวัตถุนิยมเป็นหลัก เพราะฉะนั้นเขาก็ไม่ใช้กายกรรม วาจากรรม มโนกรรม เขาไม่มีคำว่ามโนกรรม โดยเฉพาะคำว่ามโนกรรมจะไม่มี เขาถือว่าทุกอย่างเป็นสัญชาตญาณเป็นความเคยชิน อันนี้เป็นลักษณะวิธีคิดของ คนที่มีฐานคิดจากวัตถุนิยม materialism ซึ่งในทางพระพุทธศาสนาเนี่ย การแสดงออกทางกาย วาจา ใจ ของคน เป็นปกตินิสัย เขาเรียกว่าพฤติกรรม แต่ว่าโดยธรรมชาติโดยฐานจริงๆ กายกรรม วาจากรรม มโนกรรม พฤติกรรมก็คือ กายกรรม

^{๑๒๔} ศ. (พิเศษ) ร. ท. ดร. บรรจบ บรรณรุจิ, สัมภาษณ์, ๑๕ มีนาคม ๒๕๖๒, ข้อ ๗.๑

^{๑๒๕} รศ. ดร. รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง, สัมภาษณ์, ๒๙ มีนาคม ๒๕๖๒, ข้อ ๗.๑

^{๑๒๖} ผศ. ดร. พัศวีร์สิริ เปรมกุลนันท์, สัมภาษณ์, ๒๙ มีนาคม ๒๕๖๒, ข้อ ๗.๑

วจีกรรม มโนกรรม ส่วนพฤติกรรมก็คือ กายกรรม วจีกรรม มโนกรรม แสดงออกมา เป็นปกตินิสัยในชีวิตประจำวันจน เป็นสัญลักษณ์ เป็นเครื่องหมายโลโก้ประจำตัวของคนนั้นๆไปแล้ว แต่พฤติกรรมบางทีมันไม่ชัดว่าดีหรือไม่ดี แต่บางที เขาก็บอกแต่เพียงว่ามันเหมาะสมหรือไม่เหมาะสม กับสภาพของสังคมกับกาลเทศะ หรือไม่ ก็คือเป็นเปลือกนอกที่มันสะท้อนออกมา จากกายกรรม วจีกรรม มโนกรรม พฤติกรรมทางใจก็สะท้อนออกมาจากมโนกรรม พฤติกรรม ทางวาจาก็สะท้อนออกมาจาก วจีกรรม พฤติกรรมทางกายก็คือสะท้อนออกมาจากกายกรรม”^{๑๒๗}

“พฤติกรรมคือ ถ้าพูดพฤติกรรมในแง่ของมนุษย์เอง หรือว่าในแง่สัตว์ทั่วไป พฤติกรรมก็คือสิ่งที่สะสมมาแล้วมีการแสดงออกจนเป็นรูปประธรรม ที่แสดงออกเห็นภาพชัดในระดับสังคม ในระดับที่มันโผล่ขึ้นมา แล้วก็เห็นภาพในระดับสังคม อย่างเช่น เรื่องของศิลปะทางพุทธศาสนาเห็นว่าแก้พฤติกรรมตัวบุคคล เพื่อที่จะไม่ทำให้สังคมวุ่นวาย เช่น การฆ่าสัตว์ การฆ่าสิ่งมีชีวิตก็ถือว่าเป็นถือว่าเป็นพฤติกรรมอย่างหนึ่ง ดังนั้นถ้าเราสามารถที่จะพัฒนาหรือควบคุมพฤติกรรมความหยาบกระด้าง การเบียดเบียน การพยายาเบียดเบียนได้ ลักษณะนี้ถือว่าเป็นเรื่องของพฤติกรรม ดังนั้นพฤติกรรมก็คือสิ่งที่แสดงออกมาให้ปรากฏเป็นรูปธรรมจากสิ่งที่อยู่ในใจของแต่ละบุคคลจนมาสู่ในระดับสังคมนั่นเอง”^{๑๒๘}

“หลักพุทธศิลปกรรมเชิงจิตวิทยาร่วมสมัย ไซ้ มันร่วมสมัยของเราไง แนวคิดต่าง ๆ มันสามารถพัฒนาได้ พัฒนาจากจุดหนึ่งไปอีกจุดหนึ่ง จากยุคหนึ่งไปอีกยุคหนึ่งได้ ไซ้ ทำไปได้ทั้งหมดเลย เรื่องบำบัดจิตจากนั้นแหละ ถ้าเปรียบเทียบระหว่างเอาเป็นพระสูตร ในการบำบัดจิตในพระสูตรของพระพุทธศาสนา ก็มีนางปจาวาธาเถรี นางกิสาคโคตรมี ท่านเอามาสิ ท่านก็เอามาแยกออกมา พวกนี้เป็นโรคจิตไซ้ใหม่ เอาธรรมะของพระพุทธเจ้าไปแก้ปัญหาหรือเปล่า ทั้งหมดแหละ อย่างนี้ก็คือในพุทธศิลปกรรมร่วมสมัยตรงนี้อาจน้อยก็สื่อความหมายในพุทธธรรมเชิงความทุกข์ ความสุข”^{๑๒๙}

“พฤติกรรมคือการกระทำ แบบแผนหรือกรอบจารีตประเพณี”^{๑๓๐}

๒) แบบแผนของพฤติกรรม

สรุปความหมายของแบบแผนพฤติกรรม

แบบแผนพฤติกรรม หมายถึง มี ๒ ส่วนก็คือ ส่วนที่ ๑ คือความเคยชินเป็นสันดาน เป็นลักษณะนิสัยที่ทำมาจนเคยชิน สั่งสมมาเรื่อยๆ เป็นอุปนิสัย บางทีมันข้ามภพข้ามชาติ ทำจนเกิดความเคยชิน อันนี้เป็นแบบแผนพฤติกรรมที่สั่งสมมา บางทีไม่ได้คิดจะหลับ บางทีไม่ได้คิดจะขี้ตา แต่ว่าทำมาจนเคยชินเป็นนิสัย อันนี้เป็นส่วนที่ ๑ มาจากด้านใน ส่วนที่ ๒ มาจาก ตัวอย่าง ความนิยม ประเพณีนิยม คนทั่วไปส่วนมาก เขาทำกัน มันก็กลายเป็นแบบแผนพฤติกรรมของเราได้ มาจาก ๒ ส่วน อันนี้เป็นแบบแผนพฤติกรรมตามพระพุทธศาสนา แบบแผนพฤติกรรมหากมองในแง่จิตวิทยาก็

^{๑๒๗} พระราชปริยัติกวี (สมจินต์ สมมาปญโญ), ศ. ดร., สัมภาษณ์, ๘ เมษายน ๒๕๖๒, ข้อ ๗.๑

^{๑๒๘} พระมหาสมพงษ์ สุนตจิตโต, ดร., สัมภาษณ์, ๑๙ มีนาคม ๒๕๖๒, ข้อ ๗.๑

^{๑๒๙} พระปลัดสมภาร สมภาโร, ผศ., สัมภาษณ์, ๑๗ มีนาคม ๒๕๖๒, ข้อ ๙

^{๑๓๐} อาจารย์ธีร์ พุ่มทับทิม, ป.ธ.๗, สัมภาษณ์, ๑๔ มีนาคม ๒๕๖๒, ข้อ ๗.๑

สันดาน คือทำเดิม ๆ แบบแผนพฤติกรรม พฤติกรรมที่ทำซ้ำ ๆ ทำจนกระทั่งจำได้ เรียกว่าแบบแผนพฤติกรรม

ตั้งคำถามที่ว่า

“นั่นแหละคือแผนพฤติกรรมของท่าน เพราะฉะนั้นตรงนี้ก็พอเป็นความเคยชิน ความคุ้นเคย และการสั่งสม นั่นแหละคือแผนพฤติกรรมที่อยู่ในใจของท่านมันจึงแสดงออกมาเป็นรูปธรรม นี่แหละคือแผนพฤติกรรม”^{๑๓๑}

“แบบแผนของพฤติกรรมคือ การแสดงออกทางกายตามบริบทต่างๆ ที่สอดคล้องกับบริบทต่างๆ เช่น ถ้าดีใจก็หัวเราะ เสียใจก็ร้องไห้ แบบแผนทางพฤติกรรมก็จะถูกกำหนดโดยสังคม โดยสิ่งแวดล้อม ว่าถ้ารู้สึกอย่างนี้จะต้องปฏิบัติอย่างไร มันมีมารยาททางสังคมกำหนดพฤติกรรมเอาไว้ ดังนั้นแม้ว่าพฤติกรรมเรื่องธรรมชาติ ก็เป็นธรรมชาติที่มันอยู่ในกติการ่วมกันบางอย่าง”^{๑๓๒}

“แบบแผนของพฤติกรรมคืออันนี้มองไปในเรื่องพระพุทธศาสนา เช่น มันมีแบบแผนอยู่ว่าเป็นชาวพุทธจะต้องปฏิบัติตนอย่างไร หรือสมมุติว่าเจอพระสงฆ์ต้องทำตัวอย่างไร ก็เป็นแบบแผนหนึ่ง การจะมีแบบแผนพฤติกรรมมันก็ประกอบจากหลายๆส่วน สังคมอะไรต่างๆ ส่วนหนึ่งก็ศาสนาที่มีผลเหมือนกัน กับเรื่องของแบบแผนพฤติกรรม เช่นเวลาเราเข้าโบสถ์ เราก็เป็นอันรู้กันว่าจะต้องกราบพระก่อน”^{๑๓๓}

“แบบแผนพฤติกรรม ทางจิตวิทยา ก็จะมีแบบแน่ๆ ว่าเป็นอะไร แต่ทางพระพุทธศาสนา หมายถึง มี ๒ ส่วนก็คือ ส่วนที่ ๑ คือความเคยชินเป็นสันดาน เป็นลักษณะนิสัยที่ทำมาจนเคยชิน สั่งสมมาเรื่อยๆ เป็นอุปนิสัย บางที่มันข้ามภพข้ามชาติ ทำจนเกิดความเคยชิน อันนี้เป็นแบบแผนพฤติกรรมที่สั่งสมมา บางที่ไม่ได้คิดจะหลับ บางที่ไม่ได้คิดจะขี้ตา แต่ว่าทำมาจนเคยชิน บางที่ไม่คิดจะเกาหัวแต่ทำมาจนเคยชินเป็นนิสัย อันนี้เป็นส่วนที่ ๑ มาจากด้านใน ส่วนที่ ๒ มาจาก ตัวอย่างความนิยม ประเพณีนิยม คนทั่วไปส่วนมาก เขาทำกัน มันก็กลายเป็นแบบแผนพฤติกรรมของเราได้มาจาก ๒ ส่วน อันนี้เป็นแบบแผนพฤติกรรมตามพระพุทธศาสนา”^{๑๓๔}

“แบบแผนพฤติกรรมคือ ถ้ามองแง่พุทธศาสนาผมตอบเลยว่าแบบแผนพฤติกรรมคือใจ กายกับวาจา คือศีล แบบแผนพฤติกรรมของคน คนจะต้องมีพฤติกรรมด้านกาย วาจา ใจที่มีความสงบ มีกายไม่รุ่มร้อน ไม่กระวนกระวาย ไม่กระสับกระส่าย วาจาก็ไม่เสียบแทง เจตสีประหัตประหาร เหยียดหยาม ดูหมิ่นเขาคนอื่น ส่วนจิตใจก็มุ่งรังสรรค์สิ่งที่เป็นประโยชน์เป็นคุณค่าโดยมุ่งหวังประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นแก่สังคมให้เกิดอารยะธรรมให้แก่ชาติ แก่โลกเป็นมรดกของชาติสืบต่อไป เพราะฉะนั้นแบบแผนพฤติกรรมทั้งดงามก็คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ก็คือพฤติกรรมด้านกาย วาจา ใจและปัญญาเหล่านี้แหละทั้งดงาม ที่ถูกต้องจึงจะส่งผ่านงานพุทธศิลปกรรมให้เกิดความรู้คิดและปัญญาได้”^{๑๓๕}

^{๑๓๑} ศ. (พิเศษ) ร. ท. ดร. บรรจบ บรรณรุจิ, สัมภาษณ์, ๑๕ มีนาคม ๒๕๖๒, ข้อ ๗.๒

^{๑๓๒} รศ. ดร. รุ่งโรจน์ ธรรม รุ่งเรือง, สัมภาษณ์, ๒๙ มีนาคม ๒๕๖๒, ข้อ ๗.๒

^{๑๓๓} ผศ. ดร. พัชรีสิริ เปรมกุลนันท์, สัมภาษณ์, ๒๙ มีนาคม ๒๕๖๒, ข้อ ๗.๒

^{๑๓๔} พระราชปรีดีทิพย์ (สมจินต์ สมมาปถุญ), ศ. ดร., สัมภาษณ์, ๘ เมษายน ๒๕๖๒, ข้อ ๗.๒

^{๑๓๕} พระมหาสุรศักดิ์ ปัจจนตเสโน, ป.ธ.๗, ดร., สัมภาษณ์, ๑๔ มีนาคม ๒๕๖๒, ข้อ ๗.๑

“แบบแผนพฤติกรรม คือการปฏิบัติในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งที่มันคล้ายๆกันและสามารถที่จะตรวจสอบได้ว่าคนพฤติกรรมแบบนี้ว่าเป็นแบบอย่างนี้ คนพฤติกรรมแบบนี้เป็นแบบนี้ ยกตัวอย่างเช่นคนที่รักสวยรักงาม มีความเรียบร้อยและมีราคะจริต เราถือว่าเป็นคนราคะจริตแบบแผนนี้หรือพฤติกรรมทางด้านราคะจริต เพราะฉะนั้นคนที่ชอบโกรธ ชอบโมโห ชอบประทุษร้ายหรือชอบเขาเรียกว่าก้าวร้าวเกรี้ยวกราด ลักษณะนี้เขาเรียกว่าโทสจริต แบบแผนพฤติกรรมลักษณะคนประเภทนี้จะมีหลายคน เราสามารถรู้ได้ว่าเขามีโทสจริตเป็นตัวนำแล้วคนที่ชอบเก็บตัว คนที่ไม่ชอบสูงส่ง คนที่ไม่ชอบพูดจากับใคร เป็นคนที่อินโทรเวิร์ด คือต้องเก็บตัวเอง ขณะนี้ถือว่าเป็นโมหะจริต คนประเภทนี้ถือว่าเป็นแบบแผนพฤติกรรมแบบโมหะจริต แบบนี้เป็นต้น จริตมี ๖ อย่างก็ไปศึกษาต่อ”^{๑๓๖}

“แบบแผนพฤติกรรมมันตีความยาก มองในแง่จิตวิทยาก็สันดาน คือทำเต็ม ๆ แบบแผนพฤติกรรม พฤติกรรมที่ทำซ้ำ ๆ ทำจนกระทั่งจำได้ เรียกว่าแบบแผนพฤติกรรม”^{๑๓๗}

๔.๓ ผลการวิเคราะห์ปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านงานพุทธศิลป์

ผลการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านพุทธศิลป์ ในหัวข้อ ๔.๒ ผลการวิเคราะห์ปัจจัย ที่ทำให้เกิด กระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านพุทธศิลป์ จากการศึกษาผ่านการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญและผู้ทรงคุณวุฒิ ประกอบด้วยข้อสรุปตามหัวข้อดังนี้

๔.๒.๓) ปัจจัยผลของการรู้คิดและปัญญาที่ส่งผ่านงานพุทธศิลป์ ในบริบทของศิลปินผู้เสพงานพุทธศิลป์

๔.๒.๔) ปัจจัยผลของการรู้คิดและปัญญาที่ส่งผ่านงานพุทธศิลป์ ในบริบทของศิลปินผู้สร้างงานพุทธศิลป์

๔.๒.๕) ปัจจัยพฤติกรรมการรู้คิดและปัญญากับการอาศัยหลักพุทธศิลป์เชิงจิตวิทยาร่วมสมัย

พบว่าเป็นการสรุปและพบข้อค้นพบในการตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ ๓ เพื่อศึกษาปัจจัยที่ทำให้เกิด กระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านพุทธศิลป์ ซึ่งข้อสรุปและข้อค้นพบดังกล่าวเป็น ปัจจัยที่ทำให้เกิด กระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านพุทธศิลป์สังเคราะห์และสรุปเป็นองค์ความรู้ได้ดังนี้

ปัจจัยผลของการรู้คิดและปัญญาที่ส่งผ่านงานพุทธศิลป์ ในบริบทของศิลปินผู้เสพงานพุทธศิลป์ ในทางพุทธศาสนา สิ่งที่เราจะดูว่ามันเป็นผลของการรู้คิดและปัญญาก็คือพฤติกรรมที่เปลี่ยน เพราะฉะนั้นประโยชน์ของงานศิลปกรรมท้ายที่สุดแล้วมันก็ทำให้เราเป็นคนละเมียดละไม ตัวอย่างเช่น เด็กที่อ่านงานวรรณกรรมที่เป็นคนที่เกี่ยวข้องกับงานศิลปะโดยเฉพาะ

^{๑๓๖} พระมหาสมพงษ์ สุนตจิตโต, ดร., สัมภาษณ์, ๑๙ มีนาคม ๒๕๖๒, ข้อ ๗.๒

^{๑๓๗} อาจารย์ธีร์ พุ่มทับทิม, ป.ธ.๗, สัมภาษณ์, ๑๔ มีนาคม ๒๕๖๒, ข้อ ๗.๒

ศิลปะที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา ศาสนา คือการเกี่ยวข้องกับศาสนามี ๒ แบบ แบบหนึ่งก็คือแบบยึดเยียด เช่นพ่อแม่พาลูกไปวัดลูกไม่ยอมไปไม่ยอมฟังเทศน์ แบบที่ ๒ แต่ถ้าพ่อแม่พาลูกไปวัดแล้วบังเอิญว่าวัดนั้นมีโบสถ์ที่มีงานศิลปะที่ดี มีจิตรกรรมดี มีสถาปัตยกรรมดี สิ่งนี้มีผลต่อเด็กมากกว่าการฟังพระเทศน์ ท้ายสุดคือการเรียนหนังสือที่ดีมันต้องมาจากการคิดละเอียด เป็นคนที่มีจิตใจละเอียดละไม ผลก็จะทำให้เราเป็นคนที่ยืดหยุ่น เพราะฉะนั้นงานทางด้านพุทธศิลป์ ผลมันก็ทำให้เป็นคนที่ยืดหยุ่น

ในบริบทของผู้เสพงานพุทธศิลป์ ผลของการรู้คิดที่ส่งผ่านงานพุทธศิลป์คือ เมื่อเราเสพงานอย่างแรกสุดที่มันจะถูกประมวล คือ ความสงบ ความศรัทธาในพุทธศาสนา แล้วก็ปัญญาในที่สุดอยู่แล้ว การแสดงให้เห็นถึงความเชื่อ ที่คนสร้าง คิดอย่างไรต่องานพุทธศาสนา แล้วก็ปัญญาในที่สุดอยู่แล้ว ทำให้รู้จักพุทธศาสนามากขึ้น รู้จักว่าพุทธศาสนาสอนอะไร รู้จักเรื่องราวที่เป็นเนื้อหาหลักๆ ในคำสอนคติความเชื่อ รู้จักศาสดารู้จัก ประวัติของพระองค์ท่าน หรือคติความเชื่อของพุทธศิลป์ในแต่ละ ประเภทได้เข้าใจ การได้ดูงานพุทธศิลป์ ในประเภทต่างๆ แล้วชวนให้คิดต่อ ว่าสร้างทำไม มีความหมายอย่างไร เป็นการสร้างปัญญาให้กับผู้เสพ ซึ่งก็คงจะเป็นปัญญาในทางโลก ส่วนปัญญาในทางธรรม ก็อาจจะเกิดขึ้นได้ ในบางวัดที่มีความสงบ การอยู่ในบรรยากาศที่สงบ ได้มองพระพุทธรูปที่มีความงาม บางทีก็ชวนให้อยากให้นั่งสมาธิ ณ ตรงนั้น คือความสงบมันก็เป็นปัจจัยพื้นฐานอย่างหนึ่งที่ทำให้อยากนั่งสมาธิ อยากจะเจริญสติมากขึ้น มันก็ส่งผลกับเรื่องของปัญญาของบุคคลเหมือนกัน แต่อย่างน้อยถ้าไปวัดปฏิบัติ ก็จะเป็นไปได้อยู่ที่จะไปต่อยอดในการนั่งสมาธิ ก็เชื่อว่าเป็นไปได้ คือเรื่องของปัญญามันก็เป็นเรื่องเฉพาะบุคคล ที่จะมีพื้นฐานในทางธรรมมาน้อยแค่ไหน สิ่งแวดล้อมมันก็จะจะมีผลที่จะช่วยให้คนนั้นพัฒนาต่อยอด แต่สิ่งแวดล้อมหรือพุทธศิลป์ บรรยากาศต่างๆที่เกิดขึ้นภายในวัด จะเป็นตัวที่ช่วยเสริมสร้างปัญญา ให้กับผู้เสพ

ผลของการรู้คิดที่ส่งผ่านงานพุทธศิลป์ ในบริบทของผู้เสพงานพุทธและผู้สร้างงานพุทธศิลป์ ศิลปินต้องเกิดปัญญาก็เกิดจากการที่มีศรัทธาปสาทะ ก็เป็นไปได้แค่โลกิยะปัญญาพื้นๆ ผู้เสพก็เช่นเดียวกัน การเสพงานพุทธศิลป์ทำให้เกิดศรัทธาปสาทะ มีการตีความในเชิงสัญลักษณ์ออกมาในรูปแบบต่างๆ ก็เกิดโลกิยะปัญญา เมื่อเกิดโลกิยะปัญญาก็เป็นฐานนำไปสู่โลกุตระปัญญาซึ่งอาศัยงานพุทธศิลป์ ถ้าผู้เสพมีสัมมาทิฐิ มีโลกิยะสัมมาทิฐิ มีศรัทธา ในการดำเนินชีวิตตลอดเวลา เขาก็เจริญในชีวิตได้ถูกต้องดีงาม คิดในเชิงบวก ก้าวหน้า แต่ท้ายที่สุดมันก็จะนำไปสู่โลกุตระปัญญา สัมมาทิฐิก็คือสัมมาในอริยมรรคองค์ ๘

ปัจจัยผลของการรู้คิดและปัญญาที่ส่งผ่านงานพุทธศิลป์ในบริบทของศิลปินผู้สร้างงานพุทธศิลป์ คือการสร้างงานพุทธศิลป์ ก็ได้ความรู้เพิ่มขึ้น ได้ความคิดเพิ่มขึ้น และข้อสำคัญที่สุดการที่สร้างงานสำเร็จเป็นการประกาศย้ำความคิด ความรู้ ปัญญาตัวนี้ว่าสมบูรณ์ในบางส่วนแล้วใช้ได้แล้ว และสามารถที่จะรังสรรค์งานที่เป็น Creative Idea สร้างสรรค์ให้แก่โลกได้ เพราะฉะนั้นตรงนี้จะได้ทั้ง ๒ ส่วน ส่วนผู้ที่เป็นศิลปินเองก็ได้ประสบการณ์ ได้ความรู้ความสามารถเพิ่มขึ้นมา ๒ ผลที่มาเป็นเนื้องานที่ปรากฏเป็นรูปธรรมแก่ชาวโลกก็ได้เป็นงานที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม มันได้ทั้ง ๒ ส่วน ๑). ศิลปินได้ด้วยตัวเอง ประสบการณ์มากขึ้น ๒). สังคมได้งานพุทธศิลป์ที่มีประโยชน์มากขึ้น สวยงามเพิ่มขึ้น ซึ่งเป็นประโยชน์แก่คนที่เขาพบเห็น

ผลของการรู้คิดที่ส่งผ่านงานพุทธศิลป์กรรมในบริบทของศิลปินผู้สร้างงานพุทธศิลป์กรรม มีผลในทุกๆมิติ ในสังคมที่เขาอยู่ใน รอบๆ เรื่องของการจรรโลงศรัทธา ของพุทธศาสนิกชน ๑) สร้างศรัทธาให้มั่นคงในพระพุทธรูปศาสนา ๒) เป็นการสร้างอารมณ์สุนทรีย์ให้กับศาสนิก แม้ว่าจะมีศรัทธาไม่มั่นคงในพระรัตนตรัย ในพระพุทธรูปศาสนา แต่ว่าอาศัยงานทางพุทธศิลป์ที่มี มิติทางสุนทรีย์ทำให้เขามีความรื่นเริงบันเทิงใจ แล้วก็ยังเป็นผลทำให้เขามีความศรัทธา ในพระรัตนตรัย ในโอกาสหนึ่ง ๓) ทำให้เขามีทัศนคติเท่าที่ในพระพุทธรูปศาสนาว่า พระพุทธรูปศาสนานั้นไม่ได้มีเฉพาะข้อความหลักธรรมะต่างๆ แต่ในประเด็นทางศิลปะทางสุนทรีย์ ก็มีเช่นเดียวกัน หรือเรื่องโลก ไม่ใช่แค่เรื่องที่เป็นปรมาตถ์ ที่เป็นสัจธรรมอย่างเดียว เป็นเรื่องศีลธรรม เรื่องสมมุติมีสัจจะ อันนี้ก็ทำให้เขาไม่กลัวไม่เกรงไม่หวาดกลัว ต่อเรื่องของพระพุทธรูปศาสนา ส่วนสุดท้ายก็คือ เป็นเครื่องเหนี่ยวนำจิตใจของคน ในสังคม เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในรูปแบบต่างๆที่ ทำให้ออกเหนือจากการสร้างศรัทธาอุปาทาน การเคารพกราบไหว้บูชาแล้ว เขายังมีความรู้สึกว่าเป็นสิ่งคุ้มครอง ปกป้องรักษา ให้กับศาสนิกโดยการกราบไหว้ก็จะได้รับการคุ้มครอง ก็น่าจะเป็นอย่างนี้

ปัจจัยพฤติกรรมการรู้คิดและปัญญากับการอาศัยหลักพุทธศิลป์กรรมเชิงจิตวิทยาร่วมสมัยมีดังนี้

๑. ปัจจัยการแสดงออกทางพฤติกรรมที่ถูกต้องเหมาะสม ถูกต้องเหมาะสมตามกาลเทศะ ถ้าในบริบทพระพุทธรูปศาสนาก็คือถูกต้องเหมาะสมในแง่ของ ถ้าในเชิงการออกแบบ หรือว่าเป็นการควบคุมพฤติกรรมก็คือ พระพุทธรูปเจ้าก็ต้องเป็นศูนย์รวมความศรัทธา พฤติกรรมของคนในปัจจุบัน โดยส่วนมากก็ยังคงมีความเคารพศรัทธาในพระพุทธรูปศาสนา แสดงออกผ่านการเคารพบูชา งานพุทธศิลป์กรรม กราบไหว้พระพุทธรูป บูชาเจดีย์ เดินเวียนประทักษิณ ทำบุญในวันสำคัญ เป็นพฤติกรรมที่เกิดการรู้คิด การเรียนรู้ผ่านงานพุทธศิลป์กรรมต่างๆ แต่ว่าถ้ามองในบริบทช่วงเวลาปัจจุบัน พุทธศาสนาก็ยังเป็นสิ่งที่พึ่งทางใจของคนในสังคมอยู่ แล้วก็การกราบไหว้บูชางานพุทธศิลป์กรรมก็ยังเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจคนในสังคมได้

๒. ปัจจัยเรื่องของการคิด การปรุงแต่ง พุทธศิลป์กรรมเป็นกุศโลบาย ในการนำให้คนคิดเป็นสุจริตจนสัมมาทิฐิ เพราะบางคนใช้วิธีการสอน แนะนำสั่งสอนด้วยวาจา บางทีเขาไม่ถนัด บางคนเป็นพวกที่มีพุทธจริต สอนด้วยคำพูด บางทีเขาคิดเร็วกว่า คิดได้ลึกซึ้งกว่าคำพูดทุกๆไป มันก็ต้องอาศัยสัญลักษณ์ในการสื่อ การน้อมนำจิตใจของเขาให้เขาถึงคุณงามความดี การเข้าถึงคุณงามความดีมันก็ใช้วิธีการหลายอย่าง หนึ่งคำแนะนำสั่งสอน สองการใช้ตัวอย่างของคุณงามความดี สามการใช้สัญลักษณ์ หลักๆมันมีอยู่ ๓ อย่าง พุทธศิลป์กรรมมันก็เป็นหนึ่งในสามนั้น ก็คือการใช้สื่อสัญลักษณ์ให้เข้าถึงคุณงามความดี”

๓. ปัจจัยการรู้คิดและปัญญาที่เกี่ยวกับในสังคม จิตวิทยาร่วมสมัยคือความรู้สึกร่วมสมัยก็หมายความว่าพุทธศิลป์กรรมถ้าหากว่าสังคมสนใจมากมีแนวคิดคล้ายกันมากมันก็จะทำให้สังคมสนใจพุทธศิลป์กรรม ตรงนี้จะมีอิทธิพลต่อความคิดและปัญญาของคนต่อไป เพราะฉะนั้นคำว่าจิตวิทยาร่วมสมัยหมายถึงว่าความต้องการของสังคมในแต่ละยุคมันหนักไปทางไหน ตัวนี้แหละมันก็จะไปทำให้เกิดความคิดร่วม ซึ่งเป็นทั้งแนวคิดและปัญญา แนวคิดที่จะบรรลุเป้าหมายแล้วก็ปัญญาที่จะหาวิธีให้ถึงเป้าหมาย

๔. ปัจจัยเรื่องของคุณภาพ ความสุข ความทุกข์ แรงบันดาลใจ แรงจูงใจ ก็อาจจะส่งผลในแง่ของแนวคิดที่เป็นสากล เช่น แนวคิดของการอยู่ร่วมกันกับสังคมร่วมกับวัฒนธรรม แนวคิดสากล เช่น การอยู่ร่วมกับของสังคมคู่กับวัฒนธรรม คือไม่ว่าคุณจะเป็นอิสลาม พุทธ คริสต์ แต่เมื่อเสพงานศิลปะแล้วมันจะได้คุณค่าแทบจะพอกๆกันหรือเท่ากัน โดยไม่ได้แยกว่าอันนี้เป็นศิลปกรรมของศาสนาใด แต่ดูที่ความหมายของมันที่เป็นความหมายสากลของงาน แนวความคิดหรือคุณค่าของศิลปะจะเป็นแนวนี้เกือบทั้งหมดเลยในทุกวันนี้ ไม่ได้แบ่งข้าง ไม่เป็นศิลปินหรือเป็นศิลปะแบบเลือกข้าง แต่เป็นพุทธศิลปกรรมหรือศิลปะที่สร้างเน้นความคิดร่วมสมัย คือมองข้ามความแตกต่างระหว่างเชื้อชาติ ผิวพรรณ วรรณะ เพศ เข้าใจ Concept ของความงามต่างกันแต่อยู่ร่วมกันได้ ลักษณะอย่างนี้คือไม่ได้แยกประเภท

๕. ปัจจัยด้านแนวคิดการออกแบบ งานพุทธศิลป์ร่วมสมัย ที่เป็นจิตรกรรม สถาปัตยกรรม ประติมากรรม อาจจะอ้อมแล้ว แต่ผมคิดว่ายังทำได้อยู่ เช่น สถาปัตยกรรมในเชิง minimalism ยังทำได้อยู่ ออกแบบพระอุโบสถเกลี้ยงๆโล่งๆ แต่อาจจะชดเชยด้วยเรื่องแสง แต่ว่าตัวงานอาจจะโล่งๆเกลี้ยงๆได้ หรือแม้แต่พุทธปฏิมากรก็ทำเกลี้ยงๆโล่งๆได้ แต่ว่าจัดแสงในพระอุโบสถเป็นส่วนประกอบ เป็นสิ่งที่สามารถทำได้ แต่ก็ยังไม่ทำกันเพียงพอก็คือทางด้านคิดศิลป์ ทางดนตรี มันน่าจะมีการแปลง หลักสุนทรียศาสตร์แบบพุทธแล้วทำเป็นดนตรีเป็นดนตรีแบบวงใหญ่ๆแบบ Opera Symphony ขึ้นเป็นเพลงที่ประพันธ์บนพื้นฐานของหลักสุนทรียศาสตร์แบบพุทธ

๖. ปัจจัยด้านการบำบัด ในเรื่องของการนำวัตถุม่าบำบัดหรือการบำบัดด้วยวัตถุ เป็นกระบวนการในการแก้ปัญหาหรือเข้าใจปัญหา โดยเฉพาะการนำพุทธศิลปกรรมจิตวิทยาร่วมสมัย เป็นเรื่องของการนำพุทธศิลปะมาบำบัด เรื่องของการสวดมนต์บำบัด การทำศิลปะ การวาดรูปบำบัด อาจจะเป็นการวาดรูปพุทธศิลปกรรมก็ได้ มีการปั้นพระพุทธรูปบำบัด ดังนั้นเรื่องจิตวิทยาจะเน้นไปในเรื่องของการบำบัด หรือเรื่องของการให้เน้นมีกิจกรรมในการทำ มีจิตจดจ่อต่อสิ่งนั้น แต่ในความหมายนี้ในทางพระพุทธศาสนาที่เป็นเรื่องของการปฏิบัติอยู่แล้ว ในที่นี้จิตวิทยาที่จะมาเก็บวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อให้เกิดเป็นข้อมูลเชิงประจักษ์ในทางวิทยาศาสตร์ ดังนั้นจิตวิทยาที่แตกต่างก็คือนำผลหรือวิธีการทางวิทยาศาสตร์มาใช้ แต่ว่าส่งผ่านงานด้านพุทธศิลปกรรม

จากการวิเคราะห์ข้อมูลการสัมภาษณ์รายกรณีศึกษาที่เป็นผู้เชี่ยวชาญและผู้ทรงคุณวุฒิ พบว่า มีปัจจัยหลายด้านที่เกี่ยวข้องเกิดขึ้นด้วย ดังนั้นผลการวิเคราะห์ปัจจัยที่ทำให้กระบวนการเกิดกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านงานพุทธศิลปกรรม สามารถอธิบายได้ดังนี้

ผลการวิเคราะห์ปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิดผ่านบทสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญได้รูปแบบเป็นแผนภาพดังนี้

ปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิด ประกอบด้วย

ปัจจัยที่ ๑ คือ กัลยาณมิตร กัลยาณมิตรจะต้องมีความรู้ทางด้านพุทธศิลปกรรม การตีความเชิงสัญลักษณ์และหลักพุทธธรรม

ปัจจัยที่ ๒ คือ พุทธศิลปกรรม ซึ่งประกอบด้วยสุนทรียศาสตร์ สัญญาวิทยา พุทธธรรม

ปัจจัยที่ ๓ คือ หลักธรรม ซึ่งประกอบด้วยหลักธรรมส่วนแรกก็คือหลักธรรมในเรื่องของการเรียนรู้ ประกอบด้วย ปริยัติ ปฏิบัติและปฏิเวธ หลักธรรมส่วนที่ ๒ คือหลักธรรมในเรื่องของ

ปัญญา ประกอบด้วยสุตมยปัญญา จิตมยปัญญา และภาวนามยปัญญา ซึ่งทั้ง ๒ หลักธรรมนี้จะต้องมีสติเป็นตัวกำกับโดยตลอด

สรุปผลการวิเคราะห์ปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านงานพุทธศิลป์กรรมผ่านบทสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญได้ดังนี้

ปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านงานพุทธศิลป์กรรม จากการศึกษา พบว่าผลการวิเคราะห์และสังเคราะห์เพื่อศึกษาปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านพุทธศิลป์กรรมสามารถตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ ๒ สรุปได้ดังนี้

การรับรู้และการตีความหมายเชิงสัญลักษณ์ในงานพุทธศิลป์กรรมก่อให้เกิดการรู้คิดและปัญญาโดยปัญญาคือความสามารถของบุคคลในการที่จะคิดอย่างนามธรรม การรู้คิดก็คือ มีการตัดสินใจ เพื่อให้แก้ปัญหา ให้เหตุผล ประเมินค่า ตัดสินใจ การสร้างสรรค์

จะต้องมีกระบวนการตามลำดับคือ

๑. ต้องมีความศรัทธา
๒. มีพื้นฐานความรู้ทางพุทธศาสนา
๓. พื้นความรู้ทางศิลปกรรม
๔. ปราศจากอคติ
๕. มีโยนิโสมนสิการ

บุคคลที่จะทำงานพุทธศิลป์กรรมได้ลึกต้องเป็นคนที่มีความคิดทางด้านพุทธศาสนาที่ลึกซึ้ง การที่จะเป็นศิลปินทางด้านพุทธศิลป์กรรมได้ดี และออกแบบพระพุทธรูปได้ดี จะต้องเป็นคนที่มีเนื้อหาของพระพุทธรูปอยู่ในเนื้อในตัว ศิลปินสร้างงานพุทธศิลป์กรรมด้วยหลักการรู้คิดและปัญญากล่าวคือ พุทธศิลป์มันก็สะท้อนความรู้ของศิลปิน แสดงว่าศิลปินจะต้องมีความรู้องค์ประกอบหลายด้าน

- ๑) มีความศรัทธาในพระพุทธรูปและในหลักธรรมคำสอน
- ๒) มีธรรมะฉันทะ หมายถึงมีแรงบันดาลใจใฝ่สร้างสรรค์ ใฝ่ประโยชน์ ใฝ่ดีเป็นตัวเริ่มต้น
- ๓) มีกัลยาณมิตร คือมีครู
- ๔) มีสัมมาทิฐิ คือมีความคิดดี
- ๕) มีความรู้ในการใช้ศิลปะของการสร้างงานพุทธศิลป์กรรม
- ๖) มีความรู้ที่เกี่ยวกับพุทธลักษณะ
- ๗) มีความรู้ของการใช้สัญลักษณ์ที่จะแสดงพุทธลักษณะนั้นออกมาให้เด่นชัด
- ๘) มีการคิดวิจัย แยกแยะ แจกแจง วิเคราะห์ ในเนื้อหาของศิลปกรรมที่ตนเองเข้าไป

เสพในนั้น

๙) มีการบูรณาการในคุณค่าของพุทธศิลป์กรรมนั้น ให้มีคุณค่าทางด้านพุทธศาสนาและมีคุณค่าทางด้านศิลปกรรม

ปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านงานพุทธศิลป์กรรม จากการศึกษา พบว่าผลการวิเคราะห์และสังเคราะห์เพื่อศึกษาปัจจัยที่ทำให้เกิด

กระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านพุทธศิลป์สามารถตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ ๓ สรุปได้ดังนี้

ปัจจัยพฤติกรรมการรู้คิดและปัญญากับการอาศัยหลักพุทธศิลป์กรรมเชิงจิตวิทยาพร้อมสมัย

ข้อสรุปและข้อค้นพบดังกล่าวเป็น ปัจจัยที่ทำให้เกิด กระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านพุทธศิลป์กรรมสังเคราะห์และสรุปเป็นองค์ความรู้ได้ดังนี้

๑) ปัจจัยการแสดงออกทางพฤติกรรมที่ถูกต้องเหมาะสม ถูกต้องเหมาะสมตามกาลเทศะ ในบริบทพระพุทธศาสนา

๒) ปัจจัยเรื่องของการคิด พุทธศิลป์กรรมเป็นกุศโลบาย ในการนำให้คนคิดเป็นสุจริต มีสัมมาทิฐิ

๓) ปัจจัยเรื่องของคุณภาพ สุข ความทุกข์ แรงบันดาลใจ แรงจูงใจ ในแง่ของแนวคิดที่เป็นสากล

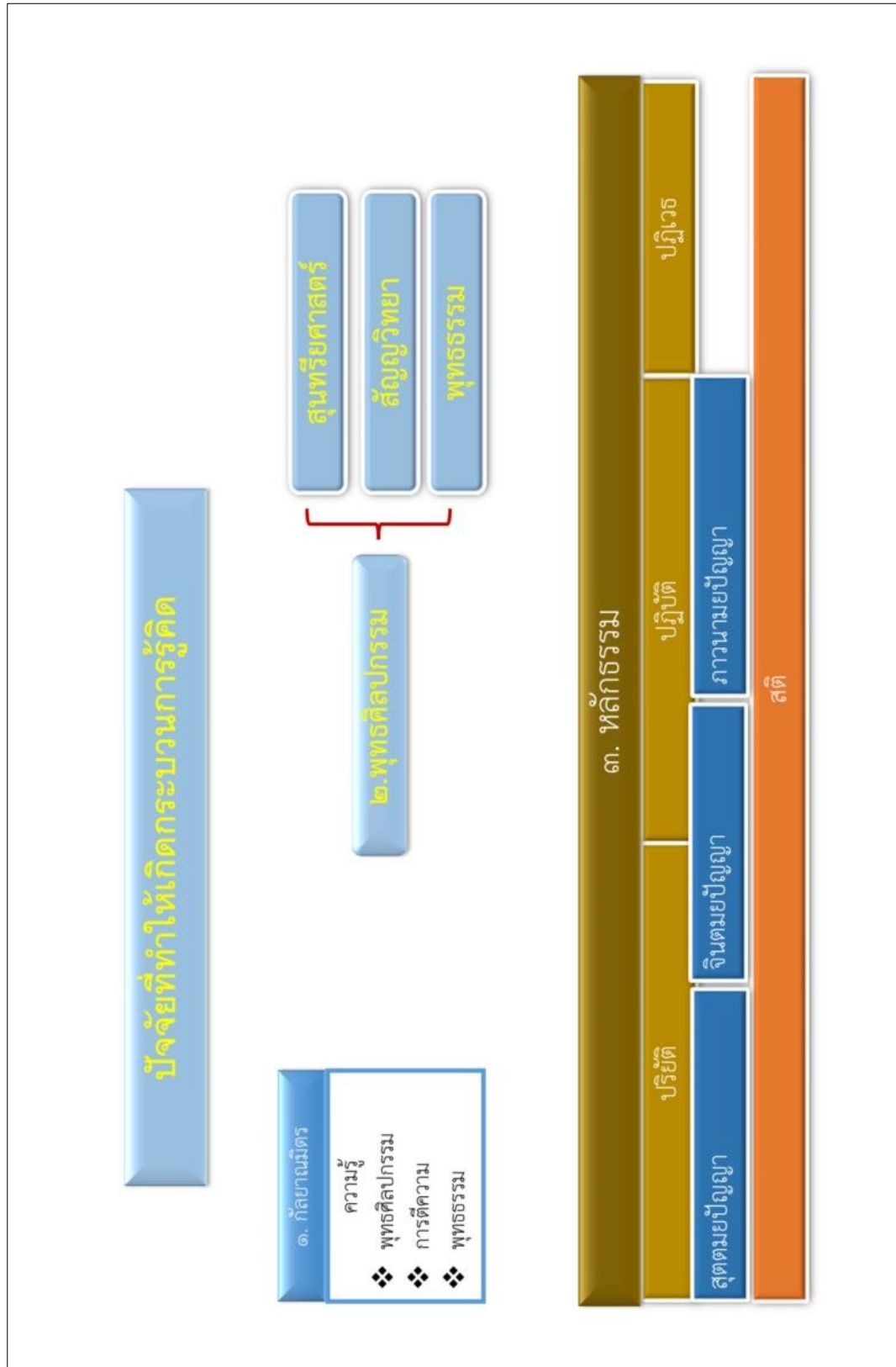
๔) ปัจจัยด้านแนวคิดการออกแบบ งานพุทธศิลป์ร่วมสมัย

๕) ปัจจัยด้านการบำบัด เป็นเรื่องของการนำพุทธศิลป์มาบำบัด ใช้เป็นกระบวนการในการแก้ปัญหาหรือเข้าใจปัญหา

๖) ปัจจัยการรู้คิดและปัญญาที่เกี่ยวกับสังคม เมื่อกระแสคนในสังคมสนใจและมีแนวคิดคล้ายกันมาก ทำให้สังคมสนใจพุทธศิลป์กรรม

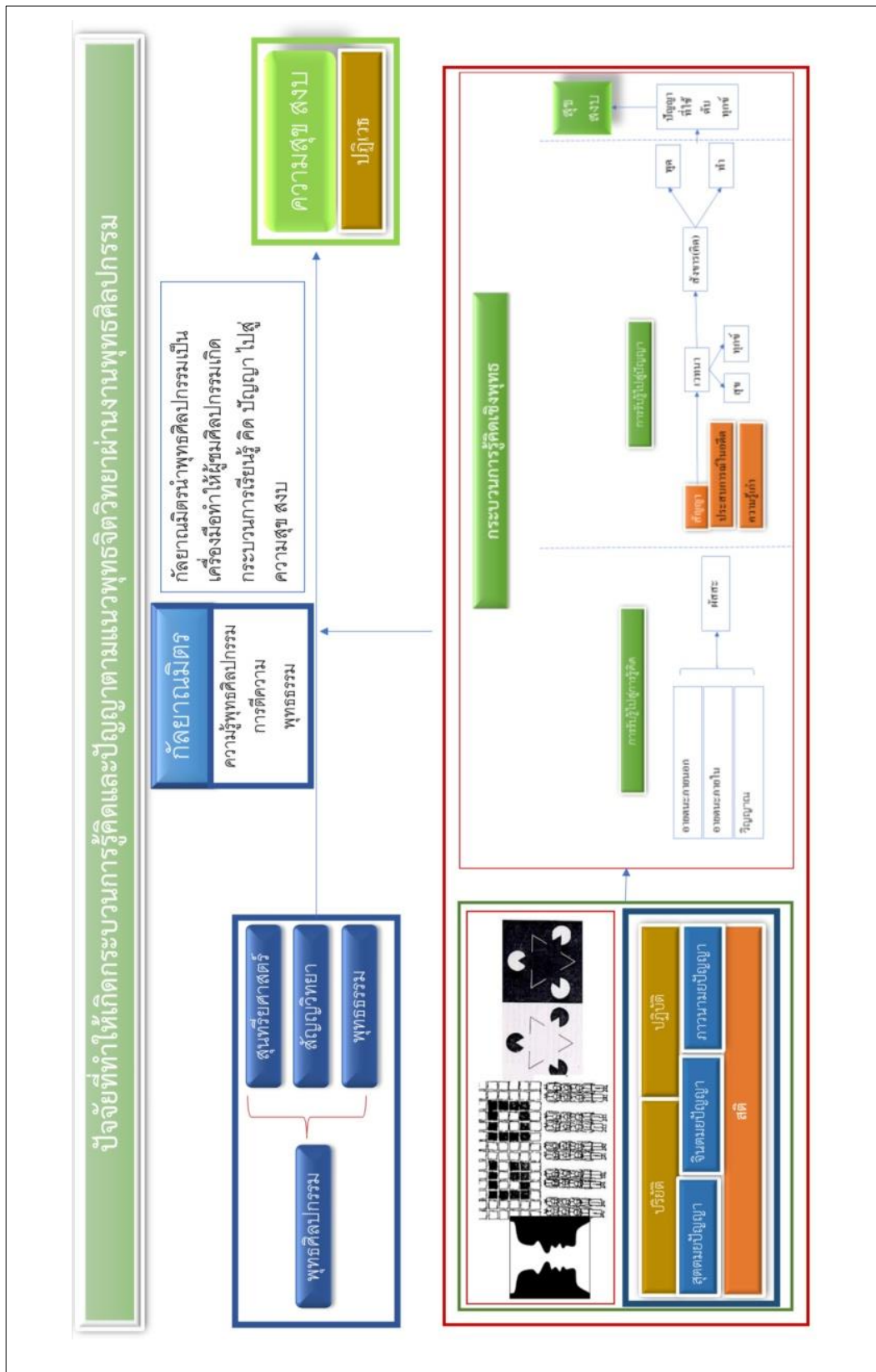
๗) ปัจจัยด้านความศรัทธา โลภียะสัมมาทิฐิศรัทธา น้อมนำสู่โลกุตระปัญญา

๘) ปัจจัยด้านความรู้และประสบการณ์

ภาพที่ ๕.๒ แผนภาพปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิด

ภาพที่ ๔.๓ ปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านงานพุทธศิลปกรรม

อธิบายได้ว่า ปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิดและปัญญาผ่านงานพุทธศิลป์กรรมที่นำไปสู่ความสุขสงบ กัลยาณมิตรคือ ผู้ที่ให้ความรู้ ผู้ที่มีความรู้ทางพุทธศิลป์กรรม การตีความเชิงสัญลักษณ์และความรู้ทางด้านพุทธธรรมหรือหลักธรรม กัลยาณมิตรนำพุทธศิลป์กรรมไปเป็นอุปกรณ์เพื่อให้ผู้เรียนรู้เกิดกระบวนการรู้คิดและปัญญาและนำไปสู่ความสุขความสงบ

จากการสนทนากลุ่ม (Focus Group) ผู้ทรงคุณวุฒิและผู้เชี่ยวชาญ ด้านวิชาการและวิจัย ด้านหลักธรรม และจิตวิทยา เพื่อตรวจสอบความเหมาะสมของกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านงานพุทธศิลป์กรรม ที่ผู้วิจัยพัฒนาขึ้น จำนวน ๑๓ รูป/คน

จากการทำ Focus Group แล้ว ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะของผู้เชี่ยวชาญและผู้ทรงคุณวุฒิ มีดังนี้

คำถาม ข้อที่ ๑ กระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธเหมาะสมหรือไม่ อย่างไร

“ตัวนี้ผมยอมรับว่ามีความเหมาะสม เพราะว่าท่านใช้ตัวอายตนะ แต่ว่าศิลปกรรมที่ท่านมองใช้ตากับรูปเท่านั้นไม่ใช่เหนือ ท่านใช้คู่กันภายในกับภายนอกก็คือตากับรูปโดยผ่านกระบวนการของ แต่ว่าให้ท่านอธิบายเป็นเหตุเป็นผล เมื่อตากระทบกับรูปก็คือตัวศิลปะ กระบวนการภายในมันทำออกมาอย่างไรให้มันชัดเจน ท่านไปดูกระบวนการของเบญจขันธ์ ผมเห็นด้วยกับตัวนี้แต่ว่าอยากจะทำออกไปถึงก็คือว่าเขียนให้มันเห็นกระบวนการแล้วท่านปฏิบัติได้ ที่ผมพูดก่อนหน้านี้ที่บอกว่าถ้าตามผมเห็นเด็กผมก็จะเข้าสู่กระบวนการการรู้คิดแล้ว เกิดปัญญาแล้ว ผมจะต้องเห็น สำคัญที่สุดคือบางท่านก็ได้พูดแล้วมันก็คือการวาด ถ้าเรามีประสบการณ์มาก่อนเราก็จะดูมัน เราก็จะประมวลเกิดสัญญาหมายรู้เป็นกระบวนการแล้วก็ท่านชอบหรือไม่ชอบก็เกิดเวทนา แล้วมีการปรุงแต่งเข้าไปในสังขารแล้วก็เกิดวิญญานก็คือการรับรู้ ท่านพยายามไปอธิบายตัวกระบวนการคิดโดยใช้หลักเบญจขันธ์ โดยใช้ภาพหรือใช้ศิลปกรรมมาเป็นตัวอย่าง อย่างภาพนี้”^{๑๓๘}

“เห็นด้วย ก็จะบอกว่าอายตนะภายในสัมผัสกับอายตนะภายนอกก็คือความรู้ซึ่งเรียกว่าวิญญาน เรียกชื่อตามอายตนะภายในเขาบอก จักขุวิญญาน โสตะวิญญาน เป็นต้น แล้วในกรอบตรงนี้ กรอบแรกคือรับรู้ไปสู่การคิด ผมคิดว่าคงจะเขียนว่าอายตนะภายนอก + อายตนะภายใน บวกในที่นี้คือสัมผัส เมื่ออายตนะภายในสัมผัสกับอายตนะภายนอกแล้วจึงจะเกิดวิญญาน แล้ววิญญานก็ต้องมาแทนตัวสัมผัส สัมผัสต้องมาก่อนวิญญาน กรอบการรับรู้ไปสู่ปัญญา ตรงนี้ผมมองว่าสังขารมันต้องมาก่อนเวทนา คิดปรุงแต่ง สุขเวทนา ทุกขเวทนา”^{๑๓๙}

“เห็นด้วยกับคณะกรรมการทุกท่าน หน้าที่ก็เห็นด้วยกับผู้วิจัยที่ท่านพิเชษฐว่าอายตนะวิญญาน ที่นี้เราจะเอาเกณฑ์ของ ขันธ์ 5 อายตนะภายใน ภายนอก เวทนา ตัณหา อุปาทาน แต่ถ้าเอาแนวขันธ์ 5 รูปก็คืออายตนะ เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาน แล้วตรงที่สังขารแปลว่าคิด สังขารไม่ได้แปลว่าคิด สังขารทางพุทธ คือพูดทำคิด เขาเรียกว่ากายสังขาร วจีสังขาร จิตสังขาร เวทนาถ้าจะเอาให้ครบก็จะมีสุขกับทุกข์มันเกิดขึ้นพร้อมกันแต่แล้วแต่ตำราไหนว่าจะเอาอย่างไร ตั้งแต่ปัญญา มันจะมีจิตก็คือวิญญาน อันนี้ตั้งข้อสังเกตคือไปใช้คลำดับ”^{๑๔๐}

^{๑๓๘} รศ. ดร. โภนิญฐ์ ศรีทอง, ๒๙ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๑๓๙} ผศ. ดร. พิเชษฐ์ ทังโต, ๒๙ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๑๔๐} ดร. อุดลย์ คงแรง, ๒๙ เมษายน ๒๕๖๒.

คำถาม ข้อที่ ๒ กระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวคิดวิทยากลุ่มเกสโตลล์ เหมาะสมหรือไม่ อย่างไร

“ประเด็นที่สอง ท่านถามว่ากระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวคิดจิตวิทยาแกเรส เซาท์นี้ เหมาะสมหรือไม่อย่างไร ถ้าที่ปรึกษาและพิจารณาครอบงำแล้วว่ามันน่าจะใช้ได้แล้วมันจะเป็นตัวที่ไปทำให้เกิดกระบวนการรู้คิดและปัญญาก็เห็นด้วย”^{๑๔๑}

“งานพุทธศิลป์อันหนึ่งในเรื่องของศิลปกรรมเกี่ยวกับความตาย ถ้าเราจะเอาโลงศพมาวางไว้ แค่เห็นโลงศพมันสะท้อนถึงอะไรบางอย่างในเรื่องของจิตวิญญาณ ถ้าเราจะพูดถึงพุทธศิลปกรรม ถ้าคนเห็น เราก็เอาตัวฐานทางด้านจิตวิทยา อาจารย์เองยังมองว่าความมีเสน่ห์ ความเป็นจิตวิทยามันบ่งบอกถึงความมีชีวิตอยู่ แต่ถ้าใครมองแค่พระพุทธรูปไม่เคลือบด้วยองค์ประกอบของความเป็นจิตวิทยา ความรู้สึกมันก็เกี่ยวแห้ง แต่ที่นี้เหมือนกับท่านอาจารย์พูดถึงก็คือว่า เสน่ห์ของที่อาจารย์มองมุมมองมันก็มีอีกมิติหนึ่ง เพราะฉะนั้นทั้งจิตวิทยาและกัณฑ์พุทธธรรมเป็นสิ่งที่เหมาะสมและก็ลงตัวที่สุดแล้ว”^{๑๔๒}

“ที่จริงตัวบูรณาการกับพุทธศาสนามันไม่เสียหายเพราะว่าเอาศาสตร์ที่เก่ง ๆ ทั้ง ๒ ศาสตร์มาบูรณาการด้วยกัน แต่ต้องรู้ว่าอะไรคือพุทธอะไรคือทางตะวันตก”^{๑๔๓}

“ข้อที่ ๒, ข้อที่ ๓, ข้อที่ ๔ ผมเห็นด้วยทุกประการ”^{๑๔๔}

“ข้อที่ ๒ ผมเห็นด้วย เห็นภาพแล้วชัดเจน เห็นภาพแล้วคล้ายคลึง เห็นภาพแล้วใกล้ชิด เห็นภาพแล้วสิ้นสุด เห็นภาพแล้วเป็นสัญญา มันจะเข้ากับขั้น ๕ เราส่วนไหน ที่บอกว่าใกล้กับพระพุทธรูปมากที่สุดแล้ว ใกล้ตรงไหน เห็นภาพแล้วชัดเจน เห็นภาพแล้วคล้ายคลึง เห็นภาพแล้วใกล้ชิด ใกล้สัญลักษณ์หรืออะไรก็ว่าไป แต่หลักที่มีคือขั้น ๕ ปัญหา ๓ แล้วก็สัทธิธรรม ๓”^{๑๔๕} ผู้วิจัยอธิบายเพิ่มเติมว่า พุทธศิลปกรรมเป็นอาตายนะภายนอกที่ทำหน้าที่กระตุ้นหรือเป็นตัวอุปกรณ์ให้เกิดการรับรู้และการเรียนรู้ เพื่อให้เกิดความรู้ใหม่แก่พุทธศาสนิกชน ในการสอนหลักธรรม

คำถาม ข้อที่ ๓ ปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิดและปัญญา ถูกต้อง เหมาะสมหรือไม่ อย่างไร

“ในประเด็นตรงนี้ที่จริงชื่นชมในประเด็นของข้อวิจัย พูดถึงในเรื่องของศรัทธา ตัวมิติบริบทของความศรัทธาเราจะสร้างมันขึ้นมาอย่างไร แต่ว่าการที่จะเข้าถึงของงานวิจัยตัวนี้ก็แค่ให้เป็นขั้นตอนเป็นกระบวนการแค่นั้นเอง เรื่องของตัวศรัทธา คนที่จะมองพุทธศิลป์นี้ น่าจะมีความพร้อมในประเด็นอะไรบ้าง อย่างสมมุติว่ามีกัลยาณมิตรหรือว่าปรโตโฆชะในส่วนของบริบทที่จะเชื่อมโยงให้เกิดศรัทธา ในเมื่อเรามองว่าเรามีเส้นทางของความศรัทธาแล้วนี้ ในบริบทพุทธศิลป์จะเป็นอะไรก็ตามแต่ตรงนี้นั้นมันสามารถที่จะเกิดขึ้นได้ เห็นพุทธศิลป์แล้วมันเกิดความรู้สึกที่เบิกบาน เบาสบายหรือโปร่งใสอย่างไรบ้างก็อยากจะให้ลองทำขั้นตอนของการเข้าสู่กระบวนการตรงนี้แล้วจะเป็นตัว Project ที่งดงามมาก”^{๑๔๖}

^{๑๔๑} ผศ. ดร. เมธาพันธ์ โพธิ์ธีโรจน์, ๒๙ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๑๔๒} ผศ. ดร. ประยูร สุขะใจ, ๒๙ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๑๔๓} ผศ. ดร. เมธาพันธ์ โพธิ์ธีโรจน์, ๒๙ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๑๔๔} ผศ. ดร. สมโภช ศรีวิจิตรกุล, ๒๙ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๑๔๕} ดร. อุดลย์ คงแรง, ๒๙ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๑๔๖} ผศ. ดร. ประยูร สุขะใจ, ๒๙ เมษายน ๒๕๖๒.

“ศรัทธาต้องคู่กับปัญญา จะเป็นตัวใดตัวหนึ่งไม่ได้ ถ้าศรัทธาอย่างเดียวมันจะมกมาย แต่ถ้าปัญญาก็ไม่ได้ต้องให้ศรัทธากับปัญญาเป็นตัวคู่กัน เพราะฉะนั้นจะต้องชี้ให้เห็นตัวนี้เหมือนกับวิริยะ กับสมาธิต้องเป็นตัวคู่กันโดยมีสติเป็นตัวกำกับ เพราะฉะนั้นตัวหลักธรรมและพุทธธรรมควรจะใช้ ศรัทธากับปัญญาอาจจะรวมๆ เพราะฉะนั้นตัวนี้ท่านไปปรับตรงนี้ทุกอย่างก็จะโอเค ตัวกัลยาณมิตร มันจะมีความจำเป็นคู่กับปรโตโฆชะ กัลยาณมิตรเกี่ยวกับพุทธศิลปะ”^{๑๔๗}

“คำว่ากัลยาณมิตรกับปรโตโฆชะอันเดียวกันหรือเปล่า ปรโตโฆชะก็คิดผู้อื่นกับ สิ่งแวดล้อม ถ้าเปรียบเทียบคำว่า Pre knowledge คือความรู้ คือประสบการณ์ที่มีมาก่อน มันไม่ควร จะละเอียดตรงนี้ มันคือปัจจัย เพราะว่าถ้าเขาได้ประสบการณ์ที่เป็นประสบการณ์ที่ตรง กระบวนการรู้ คิดและปัญญา ตัวสัญญาที่เราแปลความหมายตั้งอยู่บนพื้นฐานของประสบการณ์ที่เราประสบ จะ แปลสัญญายเป็นอย่างไรอยู่ที่ประสบการณ์และความรู้ที่มีอยู่ ที่นี่ยากให้เห็นชัดมากกว่านี้ แต่ว่าตัวนี้ ก็จะเป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิดและปัญญา”^{๑๔๘}

“เพิ่มเติมสัญญา สัญญาอย่างเช่น เห็นพระพุทธรูปหัวแหลมหมายความว่า พระปัญญาธิคุณ เห็นพระพุทธรูปยิ้มเป็นพระสุทธิคุณ เห็นพระพุทธรูปมองต่ำเป็นพระมหากรุณาธิคุณ กัลยาณมิตร คือศรัทธา ศรัทธาก็คือความเชื่อ กัลยาณมิตรคือเชื่อถือศรัทธา ทั้งหมดคือศรัทธา คู่กับภาวนา ภาวนา ก็คือปัญญามันคู่กันอยู่แล้ว อยู่ในนี้ก็คู่กันก็คือทำอะไรให้มันชัดขึ้น”^{๑๔๙}

คำถาม ข้อที่ ๔ การนำกระบวนการรู้ คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาไป ประยุกต์ใช้ เหมาะสมหรือไม่ อย่างไร

“จากภาพนี้มีพุทธศิลป์กรรม แล้วเราก็มีกัลยาณมิตรคือคนที่ให้องค์ความรู้ อย่างที่ อาจารย์คิดว่า และเมื่อเราให้ข้อมูลความรู้เขาแล้วเขาก็เกิดศรัทธาที่มีต่อพุทธศิลป์กรรมตรงนั้น เมื่อ เกิดกระบวนการตรงนี้แล้วเขาทำให้เขารู้สึกสงบ รู้สึกมีความสุขแล้วก็อาจจะเข้าใจความหมายของ ชีวิตมากขึ้น ก็คือเกิดปัญญาตรงนี้”^{๑๕๐}

“มีคนมาแนะนำว่าให้ไปไหว้หลวงพ่อดังใจ ใช้พวงมาลัย ๕๐ พวง ผมเลยบอกว่าถ้าผม ได้ผมให้ ๒๐๐ พวงเลย ไปไหว้แล้วสบายใจ มีความสุข ตรงนี้เขาเอามาใช้ในปัจจุบัน ซึ่งเมื่อเอามาใช้ แล้วความโลภ ความโกรธ ความหลงมันสลายไป เมื่อไม่มีความโลภ ความโกรธ ความหลง หน้าตาก็สด ชื่นแจ่มใส เมื่อคนหน้าตาสดชื่นแจ่มใสโรคภัยไข้เจ็บทั้งหลายก็ไม่มา เพราะฉะนั้นผมบอกได้ว่า ณ ปัจจุบันนี้ ศรัทธาตัวนี้ทำไมเขาสร้างมรดกเขมรไม่มีภูเขาสักลูกเลย แต่ทำไมตรงนั้นเป็นมรดก เพราะ ศรัทธา”^{๑๕๑}

“อยากจะให้งานวิจัยตรงนี้เกิดขึ้นเพื่อที่จะสร้างมูลค่าเพิ่ม ตรงนี้ก็อยากจะฝากไว้ว่า สามารถที่จะนำไปใช้” ^{๑๕๒}

^{๑๔๗} ดร. อุดลย์ คงแรง, ๒๙ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๑๔๘} รศ. ดร. โภนิญฐ์ ศรีทอง, ๒๙ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๑๔๙} ดร. อุดลย์ คงแรง, ๒๙ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๑๕๐} พุทธชาติ แผนสมบุญ, ๒๙ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๑๕๑} รศ. ดร. สมชัย ศรีนอก, ๒๙ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๑๕๒} ผศ. ดร. ภัทรพล ใจเย็น, ๒๙ เมษายน ๒๕๖๒.

“มองเห็นอันหนึ่งก็คือกระบวนการในหน้าสุดท้ายที่ว่าก็คือการประยุกต์ใช้ ก็คือเอาไปทำมาหากินได้ เพราะฉะนั้นในความหมายตรงนี้ก็ถือว่าพุทธศิลป์ที่เราไปศึกษา คนไปดูงานชิ้นนี้แล้วเกิดปัญญาขึ้นได้อย่างไร มองเห็นภาพแล้วเกิดศรัทธาอย่างไร ถ้าไปชี้หรือแสดงให้เขาเห็นว่าจากดูพุทธศิลป์มันเกิดความประทับใจ หรือมันเกิดได้อะไรในจิตใจขึ้นมาได้โดยผ่านกัลยาณมิตร คนชี้มาให้เห็นว่าแบบนี้ ๆ ได้ก็จะถือว่าเป็นสิ่งที่ดี ผมว่ามันเป็นงานที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้”^{๑๕๓}

ผลการวิเคราะห์ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะของผู้ทรงคุณวุฒิ พบว่า ควรเพิ่มให้เห็นความเชื่อมโยงของข้อมูลพร้อมขั้นตอนของกระบวนการ เพื่อความสมบูรณ์และความชัดเจนของงานวิจัย นอกจากนี้ คณะผู้ทรงยังเห็นความสอดคล้องกับหลักการที่ผู้วิจัยใช้รวมทั้งแนะนำหลักการที่เกี่ยวข้องเพิ่มเติม และปรับแก้ไขเพื่อให้เกิดความชัดเจนมากขึ้น

สรุปผลการ Focus Group ได้ดังนี้

๑. ส่วนที่คงเดิม ผู้เชี่ยวชาญ ๑๓ ท่าน เห็นด้วยกับแผนภาพกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธ แผนภาพปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิดและแผนภาพปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านพุทธศิลปกรรม

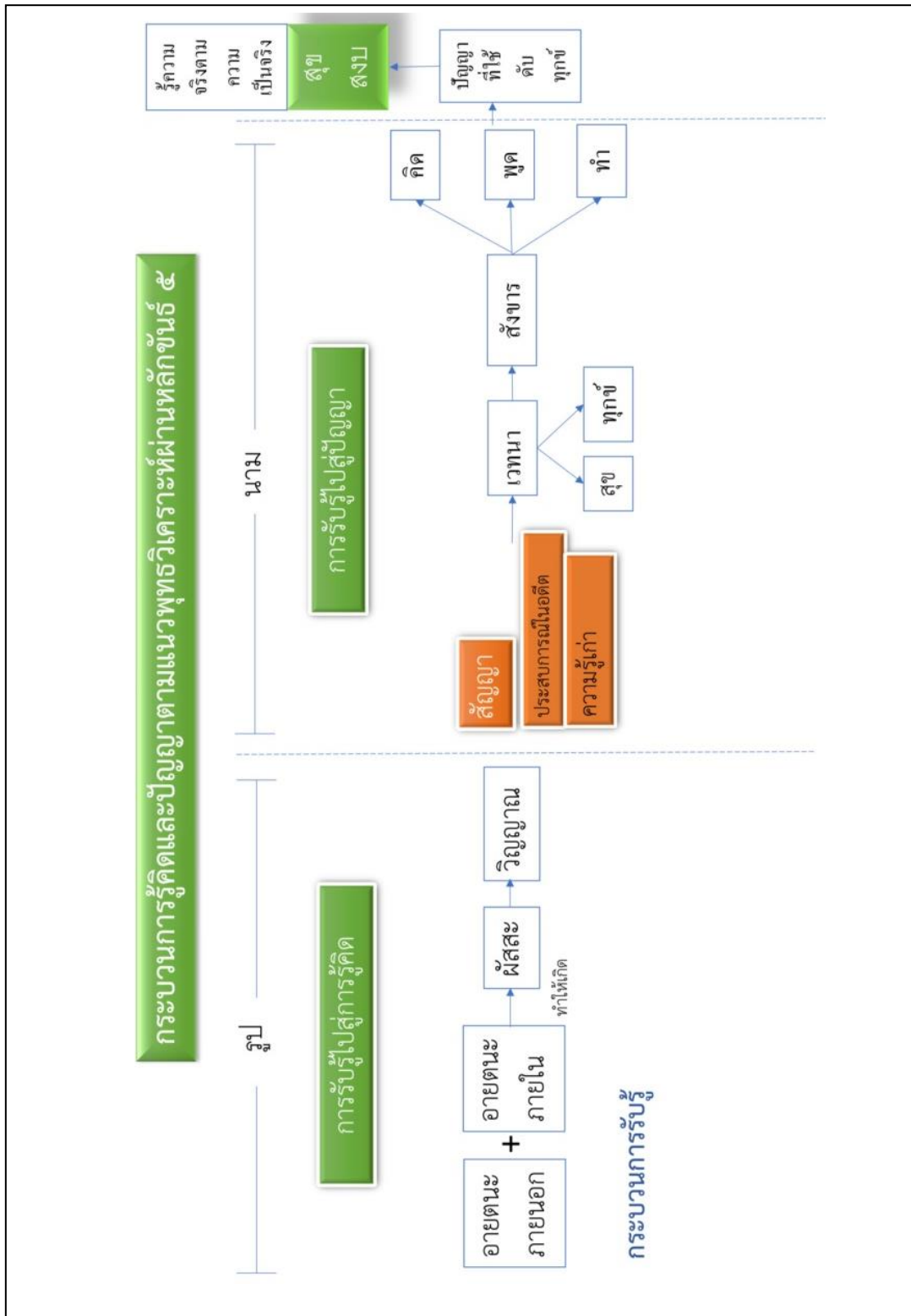
๒. ส่วนที่จะต้องเพิ่มเติม กระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธ ต้องชัดเจนตามกระบวนการหลักขั้น ๕ เพิ่มตัวบ่งชี้ในเรื่องศรัทธา และปรโตโมหะในแผนภาพแผนภาพปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิดและแผนภาพปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านพุทธศิลปกรรม และตรงตัวบ่งชี้ที่ว่า สุขสงบ ปัญญาที่ใช้ดับทุกข์ ให้เพิ่มว่ารู้ความจริงตามความเป็นจริง

๓. ส่วนที่จะต้องตัดออก แผนภาพกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธ สังขาร ให้ตัดคำอธิบายว่าคิดออก แล้วเพิ่ม ตั้งบงชี้เป็น คิด พุด ทำ และให้เปลี่ยนตัวบ่งชี้ว่า สุขสงบ ปัญญาที่ใช้ดับทุกข์ เป็น

ผู้วิจัย ขอนำเสนอปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านงานพุทธศิลปกรรม (ฉบับปรับปรุง) ดังนี้

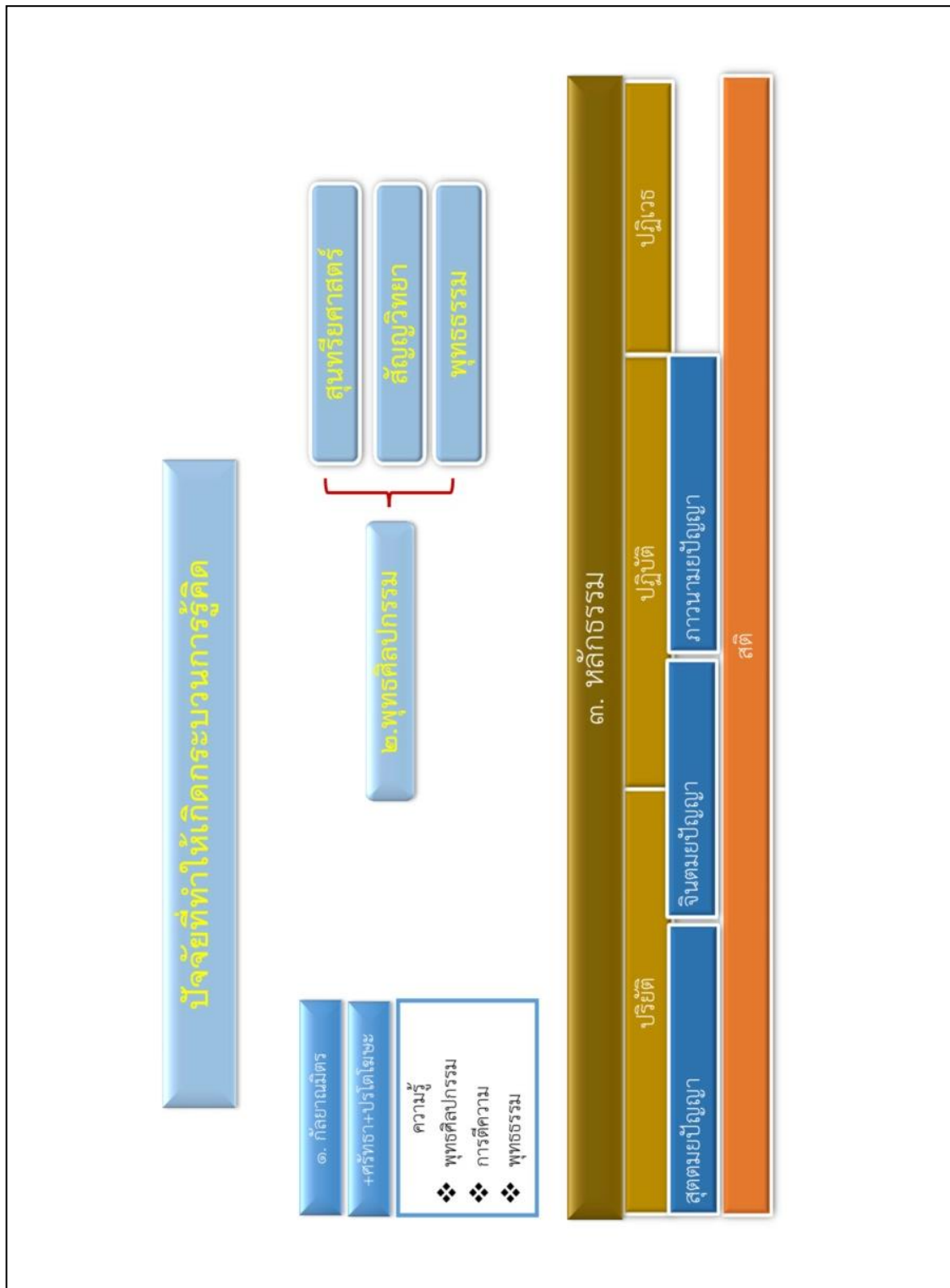
หลังจากได้ทำ Focus Group แล้ว ได้รับคำแนะนำจากผู้เชี่ยวชาญและผู้ทรงคุณวุฒิให้ปรับแก้ไขกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธดังนี้

^{๑๕๓} ผศ. ดร. มั่น เสือสูงเนิน, ๒๙ เมษายน ๒๕๖๒.

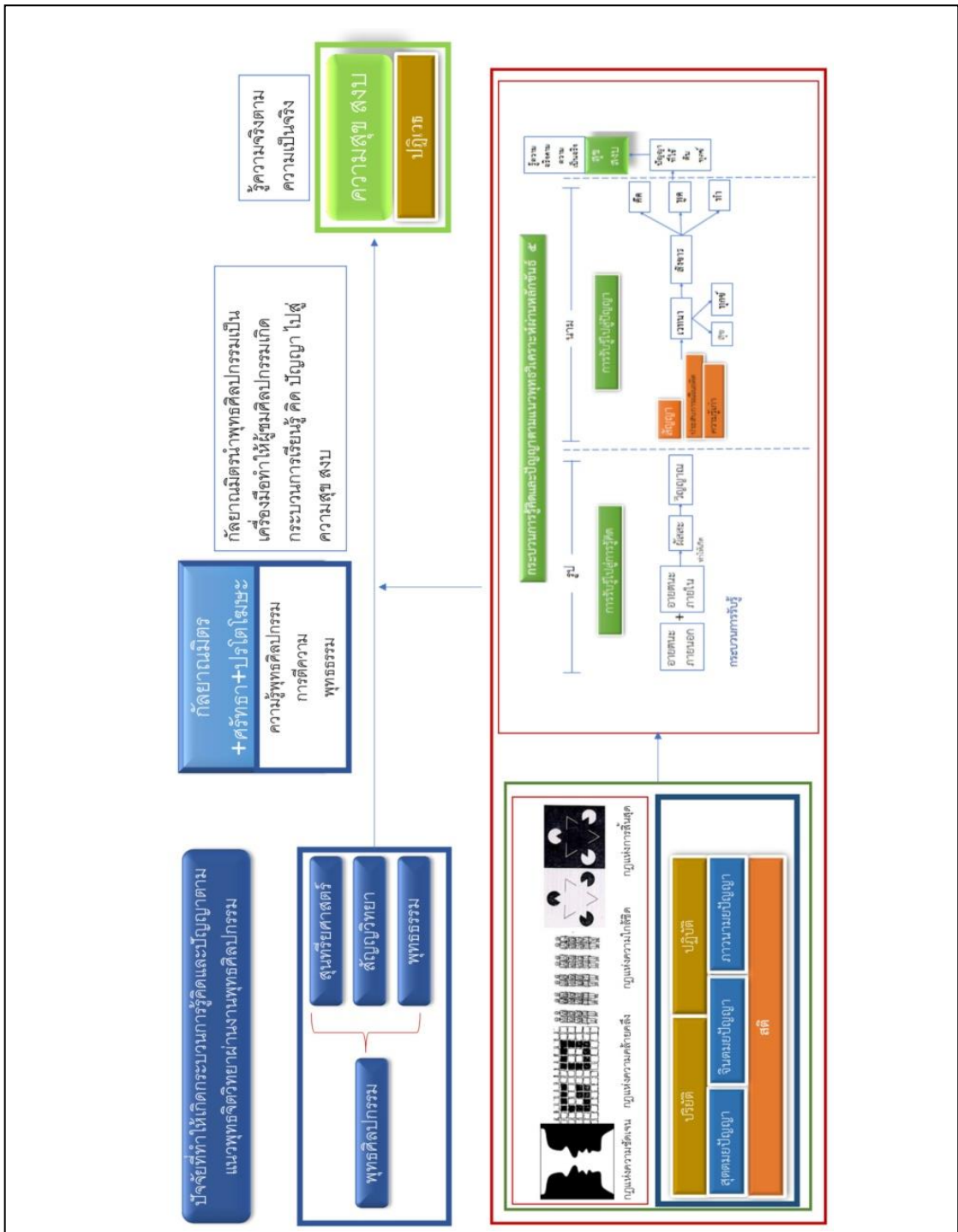

ภาพที่ ๔.๓ แผนภาพกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาวิเคราะห์ผ่านหลักขั้น (๒)

หลังจากได้ทำ Focus Group แล้ว ได้รับคำแนะนำจากผู้เชี่ยวชาญผู้ทรงคุณวุฒิให้ปรับแก้ไขผลการวิเคราะห์ปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิดได้ดังนี้

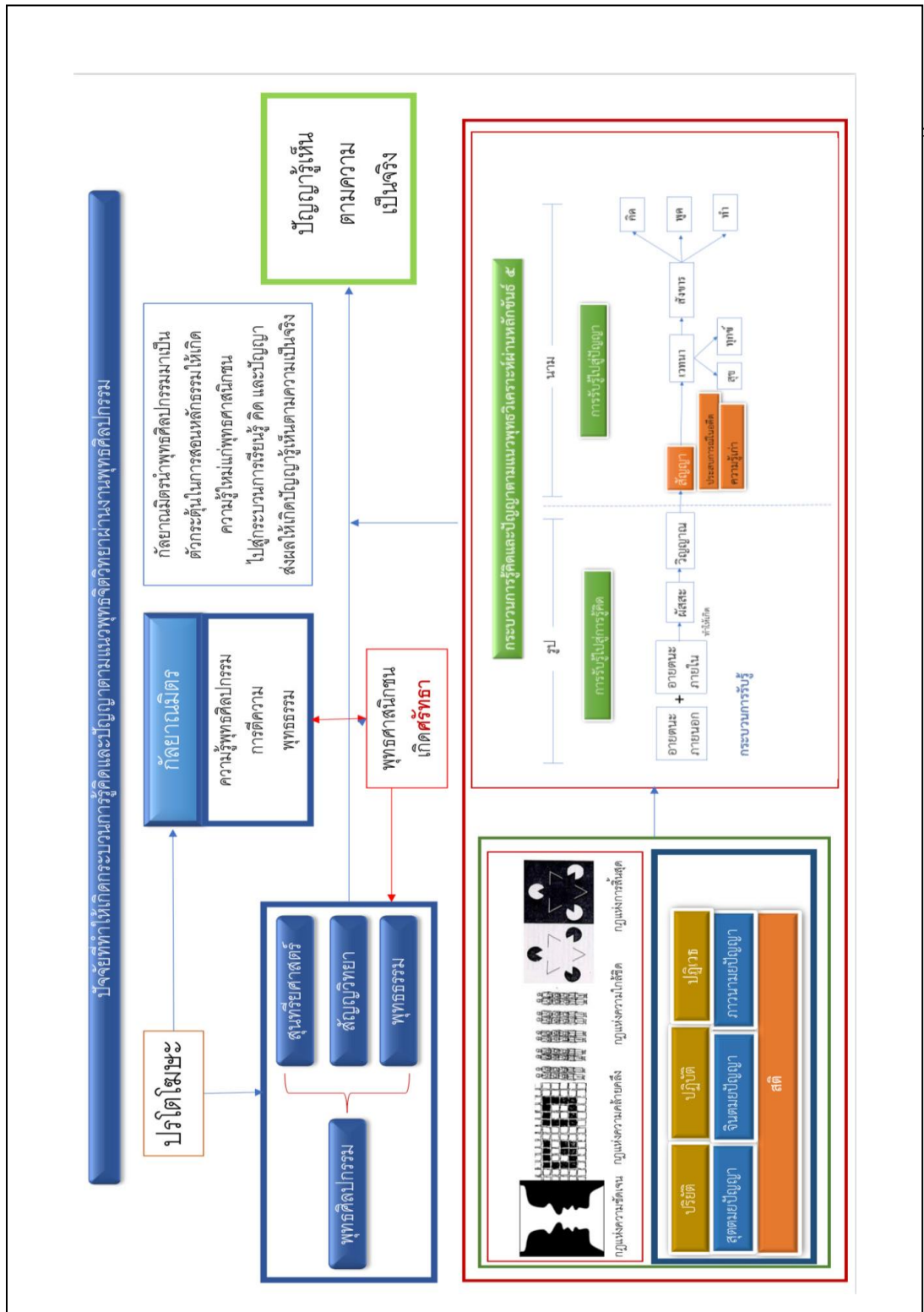

ภาพที่ ๔.๔ แผนภาพปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิด (๒)
หลังจากได้ทำ Focus Group แล้ว ได้รับคำแนะนำจากผู้เชี่ยวชาญผู้ทรงคุณวุฒิให้ปรับแก้ไขปัจจัยที่
ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านงานพุทธศิลป์กรรมได้ดังนี้

ภาพที่ ๔.๕ ปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านงานพุทธศิลป์

ภาพที่ ๔.๕ ปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิดและปัญหาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านงานพุทธศิลป์

ปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิดและปัญหาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านงานพุทธศิลป์ หลังจากการทบทวนวรรณกรรมพบว่าเป็นการศึกษากระบวนการรู้คิดและปัญหาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านงานพุทธศิลป์ แต่หลังจากการวิเคราะห์สังเคราะห์การสัมภาษณ์เชิงลึก ผู้วิจัยก็พบว่าปัจจัยเกิดขึ้นด้วย ตามที่นำเสนอรูปเป็นแบบแผนภาพ ก่อนการทำ Focus Group

หลังจากวิเคราะห์สังเคราะห์จากการสัมภาษณ์เชิงลึกและการสนทนากลุ่มแล้ว สามารถนำมาปรับและอธิบายให้สมบูรณ์เพิ่มขึ้นอธิบายองค์ความรู้ข้อค้นพบได้ดังนี้

ปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านงานพุทธศิลปกรรม เบื้องต้นผู้วิจัยอธิบายกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาวิเคราะห์ผ่านหลักขั้น ๕ ได้ว่า กระบวนการจะเริ่มต้นจากการรับรู้สู่การคิด เกิดขึ้นโดยอายตนะภายนอกกระทบกับอายตนะภายใน เรียกได้ว่าการรับรู้หรือเกิดผัสสะ อายตนะประสบอารมณ์เช่นนั้น จึงทำให้เกิดวิญญาณ คือความรู้ต่ออารมณ์นั้น เช่น เห็น หรือได้ยิน ต่อจากนั้นก็เข้าสู่กระบวนการรับรู้ไปสู่ปัญญา เมื่อเกิดการรับรู้ สัญญาจะเกิดขึ้น คือมีความหมายรู้อารมณ์ ว่าสุข สบาย หรือ ทุกข์ ไม่สบาย เรียกว่า เวทนา ต่อเนื่อง ไปถึง สังขาร หรือการปรุงแต่งให้บุคคลคิด พุดหรือทำ ไปในทางกุศลหรืออกุศล นำไปสู่ปัญญาที่รู้แจ้ง รู้เห็นตามความเป็นจริง

ปรโตโฆษะที่ตีชกนำไปสู่ศรัทธาเชื่อต่อการคิดเองได้ ความคิดพิจารณาที่ศรัทธาต่อปรโตโฆษะช่วยเป็นสื่อ นำด้วยโยนิโสมนสิการ ซึ่งเป็นปรโตโฆษะที่ดี นำไปสู่การสร้างศรัทธาที่ก่อให้เกิดโยนิโสมนสิการ เมื่อโยนิโสมนสิการเกิดขึ้นแล้ว ก็เป็นจุดเริ่มต้น ของการเรียนรู้ ให้มีการพัฒนาปัญญาเริ่มขึ้น ซึ่งทำให้เกิดการคิดที่ใช้ปัญญา นำไปสู่การแก้ปัญหา เป็นทางแห่งการดับทุกข์ได้

ดังนั้นกัลยาณมิตรจึงมีส่วนที่สำคัญที่จะนำพุทธศิลปกรรมและหลักธรรม บูรณาการกับหลักทฤษฎีเกสโตลส์ (กฎการจัดระเบียบเข้าด้วยกัน) ในการสอนพุทธศาสนิกชนให้เกิดความรู้ใหม่ เกิดกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยา เพื่อให้เกิดการรู้ความจริงตามความเป็นจริง คือมีปัญหาที่รู้แจ้งนั่นเอง และเพื่อเพิ่มคุณค่าหลักธรรมและงานพุทธศิลปกรรม เพื่อเป็นการสืบทอดพระพุทธรูปศาสนาให้ยืนยาวต่อไป

ปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านงานพุทธศิลปกรรม ลำดับที่สอง ผู้วิจัยอธิบายในส่วนของปัจจัยทางด้านกระบวนการดังนี้

ปัจจัยที่ได้อยู่ในรูปของ Model หรือ Diagrame ดังนั้นจึงตั้งชื่อให้สั้นๆและเรียกง่ายๆว่า Model BPCBA ซึ่งมาจาก ชื่อหัวข้อวิจัย Buddhist psychological factors influencing cognitive processes in Buddhist art

Buddhist Psychological factors influencing = BP

Cognitive processes = C

Buddhist art = BA

การทำหน้าที่ของ โมเดล BPCBA อธิบายได้ว่า โมเดล BPCBA เป็นการสื่อสารให้เกิดกระบวนการรู้คิดและปัญญาระหว่าง ๒ บุคคล และ ๑ วัตถุ คือ กัลยาณมิตร พุทธศาสนิกชน/คฤหัสถ์ และพุทธศิลปกรรม

๑) กัลยาณมิตร คือ ผู้นำพุทธศิลปกรรมเป็นเครื่องมือหรืออุปกรณ์ มาเป็นตัวกระตุ้นในการสอนหลักธรรมให้ความรู้ใหม่ แก่พุทธศาสนิกชน/คฤหัสถ์ ไปสู่กระบวนการเรียนรู้ คิด ที่ส่งผลที่ทำให้เกิดปัญญา ที่รู้เห็นตามความเป็นจริง และสามารถดับทุกข์ได้ อีกทั้งกัลยาณมิตรเป็นตัวกลางในการสร้างความศรัทธาให้แก่พุทธศาสนิกชน/คฤหัสถ์ด้วย

๒) พุทธศาสนิกชน/คฤหัสถ์ คือ ผู้ที่ได้รับความรู้จากกัลยาณมิตร และมีความศรัทธาต่อกัลยาณมิตรและงานพุทธศิลปกรรม

๓) พุทธศิลปกรรม คือ สิ่งที่ถูกสร้างสรรค์ผ่านกระบวนการคิดด้วยหลักสุนทรียศาสตร์ หลักสัญลักษณ์และหลักพุทธธรรม กัลยาณมิตรนำพุทธศิลปกรรมใช้เป็นสื่อในการให้ความรู้ โดย

ผ่านหลักธรรมและทฤษฎีเกสโตลส์ด้วยกฎการจัดวางระเบียบเข้าด้วยกัน ๔ ข้อ (The law of organization) ดังนี้ ๑) กฎแห่งความแน่นอนหรือชัดเจน ๒) กฎแห่งความคล้ายคลึง ๓) กฎแห่งความใกล้ชิด ๔) กฎแห่งการสิ้นสุด

ปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านงานพุทธศิลปกรรม ลำดับที่สาม ผู้วิจัยอธิบายในส่วนขององค์ประกอบด้านกระบวนการดังนี้

องค์ประกอบที่ ๑ ประกอบด้วย ๒ ส่วน

องค์ประกอบของ Model BPCBA อธิบายปัจจัยภายนอกที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิดและปัญญาของพุทธศาสนิกชน/คฤหัสถ์ และปัจจัยภายในของพุทธศาสนิกชน/คฤหัสถ์ที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิดและปัญญา

๑) ปัจจัยภายนอกที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิดและปัญญาของพุทธศาสนิกชน/คฤหัสถ์ คือการได้รับความรู้ใหม่ผ่านหลักธรรมที่ใช้พุทธศิลปกรรมและทฤษฎีเกสโตลส์เป็นตัวเชื่อมหรือบูรณาการ เป็นสื่อในการให้ความรู้ และอธิบายความ

๒) ปัจจัยภายในที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิดและปัญญาของพุทธศาสนิกชน/คฤหัสถ์ คือ กระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาวิเคราะห์ผ่านหลักชั้น ๕

องค์ประกอบที่ ๒ คือการทำหน้าที่ของ Model BPCBA มี ๓ ส่วน

๑) Model BPCBA เป็นตัวที่ทำหน้าที่ก่อให้เกิดกระบวนการรู้คิดและปัญญาจากปัจจัยภายนอก ให้เกิดการรับรู้เบื้องต้น

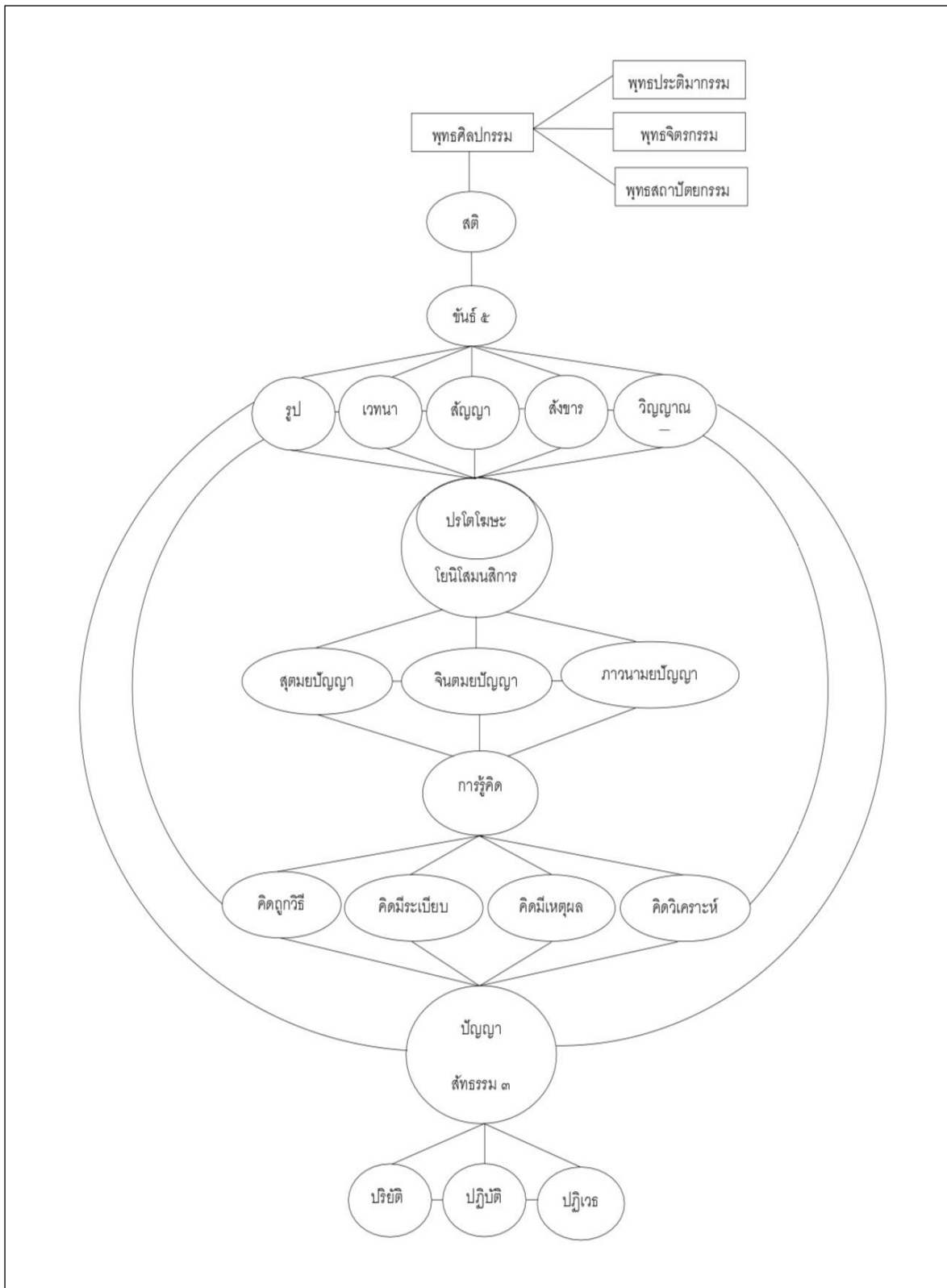
๒) Model BPCBA เป็นตัวที่ทำหน้าที่เชื่อมปัจจัยภายนอกกับปัจจัยภายในให้กระบวนการรู้คิดและปัญญา เข้าสู่กระบวนการภายใน ให้เกิดการรู้คิดเชื่อมโยงจากภายนอกสู่ภายใน

๓) Model BPCBA เป็นตัวที่ทำหน้าที่ให้กระบวนการรู้คิดและปัญญา โดยผ่านปัจจัยภายในของกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาวิเคราะห์ผ่านหลักชั้น ๕ เข้าสู่การรับรู้ภายใน เกิดการรู้คิด และเกิดปัญญา ตามลำดับ

ดังนั้นแล้วสรุปว่า การทำหน้าที่ของ โมเดล BPCBA อธิบายได้ว่า โมเดล BPCBA เป็นการสื่อสารให้เกิดกระบวนการรู้คิดและปัญญาระหว่าง ๒ บุคคล และ ๑ วัตถุ คือ กัลยาณมิตร พุทธศาสนิกชน/คฤหัสถ์ และพุทธศิลปกรรม แล้วผ่านองค์ประกอบด้านกระบวนการดังกล่าวเป็นปัจจัย จึงทำให้เกิดกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านงานพุทธศิลปกรรมได้

๔.๔ องค์ความรู้จากผลการวิเคราะห์ปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านงานพุทธศิลปกรรม

องค์ความรู้ที่ได้จากปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านงานพุทธศิลปกรรม ได้ดังนี้

ภาพที่ ๔.๕ นิตินันต์โมเดล (NITINAN MODEL) องค์ความรู้จากผลการวิเคราะห์ปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านงานพุทธศิลปกรรม

การเสพงานพุทธศิลป์กรรม ให้เกิดการรู้คิดและปัญญา ผ่านงานพุทธประติมากรรมหรือพระพุทธรูปเป็นต้น ในเบื้องต้นให้มองพินิจพิจารณา ผู้เสพจะต้องมีสติในการรับชมโดยตลอด โดยผ่านกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาวิเคราะห์ผ่านหลักขั้น ๕ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ อธิบายได้ว่า เมื่อตาเห็นรูปคืออตาตายนะภายนอกกระทบกับอตาตายนะภายใน ทำให้เกิดผัสสะ เกิดการรับรู้ ส่งต่อให้เกิดเวทนาทำงาน ทำให้เกิดความรู้สึกสุขหรือทุกข์ ชอบหรือไม่ชอบ เกิดเป็นสัญญาขึ้นคือ จำได้หมายรู้ จากกระบวนการนี้จึงเกิดความคิด ประกอบด้วยต้องทำงานร่วมกับปรโตโฆษะและโยนิโสมนสิการ คือรับฟัง เรียนรู้จากภายนอก จากผู้อื่น โดยเฉพาะกัลยาณมิตรหรือปรโตโฆษะ เมื่อรับฟังแล้วก็ต้องคิดแบบโยนิโสมนสิการ เป็นการศึกษาเรียนรู้ที่ประกอบด้วยขั้นตอนคือ การรับข้อมูล (สุตมยปัญญา) การคิดวิเคราะห์ข้อมูล (จินตมยปัญญา) และการปฏิบัติหรือลงมือทำ (ภาวนามยปัญญา) กระบวนการดังกล่าวดำเนินเข้าสู่การรู้คิดแบบโยนิโสมนสิการคือ ต้องมีการใช้ความคิดที่ถูกต้อง การคิดที่มีระเบียบ การคิดที่มีเหตุผล และการคิดวิเคราะห์ข้อมูลแล้วจึงดำเนินต่อไปสู่การเกิดของปัญญา ที่ต้องมีการพัฒนาผ่าน ๓ ขั้นตอนคือ ปริยัติศีลธรรม ธรรมที่ฟังเล่าเรียน ปฏิบัติศีลธรรม ธรรมคือสิ่งปฏิบัติ ได้แก่ ไตรสิกขา คือศีล สมาธิ ปัญญา และปฏิบัติศีลธรรม คือผลอันจะพึงเข้าถึงหรือบรรลุด้วยการปฏิบัติ ได้แก่ มรรค ผล และนิพพาน อันเป็นปัญญาที่รอบรู้ในกองสังขาร มองเห็นตามความเป็นจริง เป็นความรู้ทั่วหยั่งรู้ เหตุผลเข้าใจชัดเจนลวงพ้นปัญหา

บทที่ ๕

สรุป อภิปราย และข้อเสนอแนะ

การวิจัยนี้เป็นการศึกษาเรื่อง “ปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านงานพุทธศิลป์กรรม” มีวัตถุประสงค์เพื่อ (๑) เพื่อศึกษาพุทธศิลป์กรรม หลักธรรม และจิตวิทยาที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมการรู้คิดและปัญญา (๒) เพื่อศึกษาปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านพุทธศิลป์กรรม (๓) เพื่อนำเสนอปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านพุทธศิลป์กรรม โดยใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research Method) ในการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยมีวิธีดำเนินการวิจัย ๓ ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ ๑ การศึกษาเอกสารทั้งข้อมูลปฐมภูมิและทุติยภูมิเพื่อวิเคราะห์สภาพลักษณะปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านงานพุทธศิลป์กรรมมีขั้นตอน ดังนี้

ก ข้อมูลปฐมภูมิ พระไตรปิฎก ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยคั่นคว่ำ คัมภีร์อรรถกถา พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหามงกุฎราชวิทยาลัย

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ หนังสือพุทธธรรม พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรมและฉบับประมวลศัพท์ ตลอดจนหนังสือ ตำรา บทความต่างๆ บทความทางวิชาการ บทความวิจัย งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง รายงานการวิจัย วิทยานิพนธ์ เอกสารและสื่อสิ่งพิมพ์ การสืบค้นผ่านระบบอินเทอร์เน็ต ต่างๆที่เกี่ยวข้อง

ขั้นตอนที่ ๒ การศึกษารายกรณีเพื่อวิเคราะห์ปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านงานพุทธศิลป์กรรม เพื่อประกอบกร่างปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านงานพุทธศิลป์กรรม โดยการศึกษาเอกสารจากการสัมภาษณ์เชิงลึกและตรวจสอบข้อมูลโดยผู้ทรงคุณวุฒิและผู้เชี่ยวชาญ

ขั้นตอนที่ ๓ การตรวจสอบร่างปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านงานพุทธศิลป์กรรม โดยการสนทนากลุ่ม(Focus group discuss) ผู้ทรงคุณวุฒิและผู้เชี่ยวชาญ หรือมีประสบการณ์ทางด้านปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

การสรุปผลการวิจัยพบว่าปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านงานพุทธศิลป์กรรม ผู้วิจัยสรุปเป็น ๓ ตอน เพื่อให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ ดังนี้

๕.๑.๑ ปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านงานพุทธศิลป์ จากการศึกษ พบว่าผลการวิเคราะห์เพื่อศึกษาพุทธศิลป์กรรม หลักธรรมและจิตวิทยาที่เกี่ยวข้องกับการรู้คิดและปัญญาสามารถตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ ๑ สรุปได้ดังนี้

ผลจากการวิเคราะห์สังเคราะห์เพื่อศึกษาพุทธศิลป์กรรมอธิบายได้ดังนี้

พุทธศิลป์กรรม หมายถึง ผลงานศิลปะทางพุทธศาสนาที่เกิดจากพลังความคิดสร้างสรรค์ของมนุษย์ที่แสดงออกใน รูปลักษณะต่างๆ ให้ปรากฏซึ่งสุนทรียภาพ ความประทับใจ หรือความสะเทือนอารมณ์ ให้ประจักษ์ด้วยสื่อต่างๆ อย่างเส้น เสียง สี ผิวดู รูปทรง ตามอัจฉริยภาพ พุทธิปัญญาประสบการณ์ รสนิยม และทักษะของแต่ละคน เพื่อความพอใจ ความรื่นรมย์ตามความเชื่อทางพุทธศาสนา เช่น งานพุทธจิตรกรรม งานพุทธประติมากรรม และงานพุทธสถาปัตยกรรม อธิบายเพิ่มเติมได้ว่า พุทธจิตรกรรม หมายถึง การถ่ายทอดเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา ผ่านงานศิลปะแขนงทัศนศิลป์โดยการเขียนภาพวาดภาพ พุทธประติมากรรม หมายถึง พระพุทธรูป ซึ่งใช้ศิลปะสาขาจิตรศิลป์เกี่ยวกับการปั้นหรือแกะสลักไม้ หินอ่อน โลหะ เป็นต้น ให้เป็นรูปหรือลวดลายต่างๆ โดยนำเสนอเรื่องราวที่เกี่ยวข้องโดยเฉพาะกับพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในพระพุทธศาสนา และพุทธสถาปัตยกรรม หมายถึง อาคารหรือสิ่งก่อสร้าง รวมถึงสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวข้อง ทั้งภายในและภายนอกสิ่งปลูกสร้างนั้น ที่มาจากการออกแบบของมนุษย์ด้วยศาสตร์ทางด้านศิลปะ การจัดวางที่ว่าง ทัศนศิลป์ และวิศวกรรมการก่อสร้าง ที่ประกอบด้วยองค์ประกอบที่ผสมกันอย่างลงตัวและสมดุลทางด้าน ความงาม ความมั่นคง การสนองประโยชน์ใช้สอย และการบรรลุประโยชน์แห่งเจตนา รวมถึงพุทธะธรรมที่แฝงไว้ เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา เนื่องในพุทธศาสนา สามารถที่จะยกระดับจิตใจของผู้ได้ยลหรือเยี่ยมเยือนสถานที่นั้น ตัวอย่างพุทธสถาปัตยกรรม ได้แก่ วัดวาอารามต่างๆ ที่สร้างขึ้นเพื่อประโยชน์ทางพุทธศาสนา มีดังนี้ พระสถูปเจดีย์ต่างๆ พระมหาธาตุ เจดีย์ พระพุทธรูปปางค์ พระอุโบสถ พระวิหาร ศาลาการเปรียญ กุฏิ หอฉัน ชุ่ม ระเบียบ กำแพงแก้ว ศาลาราย เป็นต้น

สุนทรียศาสตร์ (Aesthetic) แปลว่า ศาสตร์ที่ว่าด้วยความงาม ซึ่งหมายถึง ความงามหรือสิ่งที่มีความงามทางธรรมชาติ ตลอดถึงศิลปะต่างๆ ซึ่งคำจำกัดความคำว่า “สุนทรียศาสตร์” คือ วิชาที่ว่าด้วยความนิยมความงาม โดยทั่วไปสุนทรียศาสตร์มีความหมายที่เข้าใจกันคือ วิชาที่ว่าด้วยความงาม ซึ่งอาจเป็นความงามตามธรรมชาติ หรือความงามที่ได้จากงานศิลปะ

สัญวิทยาหรือสัญศาสตร์ (Semiology และ Semiotics) เป็นศาสตร์ที่ศึกษาเกี่ยวกับระบบของสัญลักษณ์ ที่ปรากฏอยู่ในความคิดของมนุษย์ อันถือเป็นทุกสิ่งทุกอย่างที่อยู่รอบตัวของเรา สัญลักษณ์อาจจะได้แก่ ภาษา รหัส สัญญาณ เครื่องหมาย หรือหมายถึงสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นมา เพื่อให้มีความหมายแทนของจริง ตัวจริง ในตัวบทและในบริบทหนึ่งๆ เป็นการศึกษาเกี่ยวกับเครื่องหมายและ ซึ่งรวมถึงการศึกษาว่าความหมายของมันถูกสร้างและถูกเข้าใจอย่างไร

กระบวนการรับรู้ ในแนวทางพุทธอธิบายได้ว่า การคิดฟุ้งต่อจากกระบวนการเรียนรู้ “กระบวนการรับรู้” เริ่มต้นด้วยการที่อายตนะประสบกับอารมณ์ และเกิดวิญญาณ คือความรู้ต่ออารมณ์นั้น เช่น เห็น ได้ยิน ตลอดถึงรู้ต่อเรื่องในใจ เมื่อเกิดความเป็นอย่างนี้แล้ว ก็เรียกว่ามีการรับรู้ หรือเกิดผัสสะ เมื่อมีการรับรู้ ก็จะมีความรู้สึกรู้ต่ออารมณ์นั้น เช่น สุข สบาย ทุกข์ ไม่สบาย

หรือเฉยๆ เรียกว่า เวทนา พร้อมกันนั้น ก็มีความหมายรู้อารมณ์ว่าเป็นนั่นเป็นนี่ เป็นอย่างนั้นอย่างนี้ ชื่อนั้นชื่อนี้ เรียกว่าสัญญา จากนั้นจึงเกิดความคิด ความดำริตริริกต่างๆ เรียกว่า วิตก กระบวนการรับรู้ เป็นไปอย่างนี้เหมือนกัน ไม่ว่าจะเป็นการประสบอารมณ์ โดยได้รับประสบการณ์ภายนอก หรือการนึกถึงยกเอาเรื่องราวต่างๆขึ้นมาพิจารณาในใจ ซึ่งผู้วิจัยเขียนอธิบายอย่างง่ายเป็นตัวอย่างไม่ได้ดังนี้

ผลจากการวิเคราะห์สังเคราะห์เพื่อศึกษาหลักธรรมอธิบายได้ดังนี้

ขั้นที่ ๕ หรือ เบญจขันธ์ คือกองแห่งรูปธรรมและนามธรรม ๕ หมวด ที่ประชุมกันเข้าเป็นหน่วยรวม ซึ่งบัญญัติเรียกว่า สัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา เป็นต้น, ส่วนประกอบ ๕ อย่างที่รวมเข้าเป็นชีวิต (the Five Groups of Existence; Five Aggregates) ดังนี้ ๑. รูปขันธ์ (กองรูป, ส่วนที่เป็นรูป, ร่างกาย พฤติกรรม และคุณสมบัติต่างๆ ของส่วนที่เป็นร่างกาย, ส่วนประกอบฝ่ายรูปธรรมทั้งหมด, สิ่งที่เป็นร่างพร้อมทั้งคุณและอาการ ๒. เวทนาขันธ์ (กองเวทนา, ส่วนที่เป็นการเสวยอารมณ์, ความรู้สึกสุข ทุกข์ หรือเฉยๆ (feeling; sensation) ๓. สัญญาขันธ์ (กองสัญญา, ส่วนที่เป็นความกำหนดหมาย, ความกำหนดได้หมายรู้ในอารมณ์ ๖ เช่นว่า ขาว เขียว ดำ แดง เป็นต้น (perception) ๔. สังขารขันธ์ (กองสังขาร, ส่วนที่เป็นความปรุงแต่ง, สภาพที่ปรุงแต่งจิตให้ดีหรือชั่ว หรือเป็นกลางๆ, คุณสมบัติต่างๆ ของจิต มีเจตนาเป็นตัวนำ ที่ปรุงแต่งคุณภาพของจิต ให้เป็นกุศล อุกุศล อภัยกฤต (mental formations; volitional activities) ๕. วิญญาณขันธ์ (กองวิญญาณ, ส่วนที่เป็นความรู้แจ้งอารมณ์, ความรู้อารมณ์ทางอายตนะทั้ง ๖ มีการเห็น การได้ยิน เป็นต้น ได้แก่ วิญญาณ ๖ (consciousness) ขันธ์ ๕ นี้ ย่อลงมาเป็น ๒ คือ นาม และ รูป; รูปขันธ์จัดเป็นรูป, ๔ ขันธ์ นอกนั้นเป็นนาม. อีกอย่างหนึ่ง จัดเข้าในปรมัตถธรรม ๔ : วิญญาณขันธ์เป็น จิต, เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ และสังขารขันธ์ เป็น เจตสิก, รูปขันธ์ เป็น รูป, ส่วน นิพพาน เป็นขันธวิมุต คือ พ้นจาก ขันธ์ ๕

หลักโยนิโสมนสิการและปรโตโฆษะ จากการสังเคราะห์สรุปได้ดังนี้

ปรโตโฆษะหมายถึง เสียงจากผู้อื่น การกระตุ้นหรือชักจูงจากจากแหล่งต่างๆ ภายนอกหรืออิทธิพลจากภายนอก ซึ่งเป็น การรับฟังคำแนะนำสั่งสอน เลาเรียนความรู้ สนทนา ซักถาม ฟังคำบอกเล่าชักจูงของผู้อื่น โดยเฉพาะการสดับสัทธรรมจากท่านผู้เป็นกัลยาณมิตร แหล่งการเรียนรู้ที่สำคัญประเภทนี้ คือ ครู อาจารย์ พ่อแม่ เพื่อน ญาติคนที่สนิทใกล้ชิด บุคคลที่ได้รับความนิยมในด้านต่างๆ บุคคลที่มีชื่อเสียงในสังคม หนังสือ สื่อมวลชนต่างๆ สถาบันทางวัฒนธรรมและศาสนา เป็นต้น ซึ่งในที่นี้หมายความว่าเฉพาะที่แนะนำไปในทางที่ตรงมถูกต้อง ให้ความรู้ความเข้าใจ ที่ถูกต้อง โดยเฉพาะที่สามารถช่วยนำไปสู่ปัจจุบันที่ ๒ ได้ ซึ่งจัดเป็นองค์ประกอบฝ่ายภายนอก ที่เรียกว่า ปัจจัยทางสังคม ผู้ที่มีคุณสมบัติเหมาะสมสามารถทำหน้าที่ปรโตโฆษะได้ดี มีคุณภาพสูง สามารถเรียกว่ากัลยาณมิตร หากผู้ที่เป็นกัลยาณมิตรจะทำหน้าที่ให้ได้ประสิทธิภาพและบรรลุผลสำเร็จในปรโตโฆษะได้นั้น จะต้องสามารถสร้างศรัทธาให้เกิดแก่ผู้ศึกษา ได้หรือผู้ที่รับการฝึกและปฏิบัติ จึงเรียกว่าวิธีการเรียนรู้ว่า วิธีการแห่งศรัทธา

โยนิโสมนสิการ คือ การใช้ความคิดถุวิธี ความรู้จักคิด คิดเป็น คือกระทำในใจโดย แยกกาย มองสิ่งทั้งหลายด้วยความคิดพิจารณา รู้จักสืบสาวหาเหตุผล แยกแยะสิ่งนั้น ๆ หรือปัญหา นั้น ๆ ออก ให้เห็นตามสภาวะและตามความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัยโยนิโสมนสิการ ประกอบด้วยวิธีคิด ๔ แบบ คือ การคิดถุวิธี การคิดมีระเบียบ การคิดมีเหตุผล และการคิดเป็นกุศล อันเป็นขั้นตอนของการคิดที่ประกอบด้วยขั้นตอนการรับข้อมูล (สุดมยปัญญา) และการคิดวิเคราะห์ข้อมูล (จินตามยปัญญา) ซึ่งเป็นการคิดที่ต้องใช้วิจารณ์ญาณ มีขั้นตอนของการคิดอย่างแยกกายเพื่อให้ได้ข้อมูล ข่าวสารที่เป็นประโยชน์มากที่สุดและเหมาะสมกับตัวเรา ในการนำไปปรับใช้ในชีวิตประจำวัน อีกทั้งต้องมีวิธีคิดให้รู้เข้าใจธรรมชาติตามความเป็นจริง และดำเนินชีวิตโดยไม่สร้างทุกข์ให้ตนเองและผู้อื่น

สัทธรรม 3 สรุปได้ดังนี้ สัทธรรม คือธรรมอันดี, ธรรมที่แท้, ธรรมของสัตบุรุษ, หลักหรือ แก่นศาสนา (good law; true doctrine of the good; essential doctrine) ประกอบด้วย ๑. ปริยัตติสัทธรรม (สัทธรรมคือคำสั่งสอนจะต้องเล่าเรียน) ได้แก่พุทธพจน์ (the true doctrine of study; textual aspect of the true doctrine; study of the Text or Scriptures) ๒. ปฏิปัตติ สัทธรรม (สัทธรรมคือปฏิบัติอันจะต้องปฏิบัติ) ได้แก่ อภฺฐังคิกมรรค หรือไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา (the true doctrine of practice; practical aspect of the true doctrine) ๓. ปฏิเวธ สัทธรรม (สัทธรรมคือผลอันจะพึงเข้าถึงหรือบรรลุด้วยการปฏิบัติ) ได้แก่ มรรค ผล และนิพพาน (the true doctrine of penetration; realizable or attainable aspect of the true doctrine) ข้อ ๓ คือ ปฏิเวธสัทธรรม บางแห่งเรียก อธิคมสัทธรรม มีความหมายอย่างเดียวกัน

ปัญญา ๓ สรุปได้ดังนี้ ปัญญานั้นมีอยู่หลายอย่าง วิธีแบ่งปัญญาก็มีหลายวิธี สามารถ แบ่งตามทางเกิดของปัญญา เมื่อว่าตามทางเกิดของปัญญา ท่านแบ่งปัญญาเป็น ๓ ชนิด คือ ๑. จิน ตมยปัญญา หรือเรามักจะเรียกกันยาวๆ ว่า จินตามยปัญญา แปลว่า ปัญญาเกิดจากการคิด ๒. สุดมย ปัญญา ปัญญาเกิดจากการฟัง หรือการสดับเล่าเรียน ๓. ภาวนามยปัญญา ปัญญาเกิดจากการปฏิบัติ หรือลงมือทำ รวมความว่าแหล่งเกิดปัญญาก็มี การคิด การสดับฟัง และการลงมือปฏิบัติ ที่นี้ ปัญญาที่ เกิดจากการคิดนั้น ท่านเรียงไว้เป็นอันดับที่ ๑ เรามักจะเรียงสุดมยปัญญาก่อน เพราะเราไปคิดในแง่ ว่า น่าจะเริ่มต้นด้วยการสดับฟังคนอื่น สดับฟังแล้วก็เอามาคิด คิดแล้วก็ลงมือทำ เหมือนอย่างคนบาง คนไปอยู่ในที่สงบ ได้เห็นธรรมชาติแวดล้อมแล้ว เกิดความคิดพิจารณา เกิดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับ เรื่องชีวิตของตน น้อมคำนึงถึงความจริงแล้วก็มองเห็นธรรมดาของชีวิต ทำให้เกิดปัญญารู้เท่าทันความ เป็นไปของสังขาร อย่างที่เรียกว่า รู้ไตรลักษณ์ เห็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ปัญญาที่เกิดจากการรู้จัก คิดด้วยตนเองนี้ เรียกว่า จินตมยปัญญา คนส่วนมากไม่สามารถในการคิดเอง ต้องอาศัยผู้อื่น เช่น มี ครูอบรมสั่งสอนแนะนำ หรือมีท่านผู้รู้ที่จะบอกกล่าวเล่าให้ฟัง โดยเฉพาะก็คือบุคคลที่หวังดี ที่เรียกว่า กัลยาณมิตร ความรู้ที่เกิดจากการสดับรับฟังเล่าเรียนมาจากผู้อื่นนี้ เมื่อเขาแนะนำชี้แจงดีจนเกิด ความเข้าใจขึ้นมา เห็นตามนั้น รู้เท่าถึงความจริง ก็เกิดเป็นปัญญาขึ้น อันนี้เรียกว่า สุดมยปัญญา ข้อสุดท้ายคือ ภาวนามยปัญญา ปัญญาเกิดจากการปฏิบัติ หรือลงมือทำ ตามตัวอักษร ภาวนาแปลว่า ทำให้เจริญ หรือการทำให้เกิดให้มีขึ้น หมายถึงการลงมือปฏิบัติ เหมือนอย่างบางคนได้ฝึกปรือในการ งานอาชีพบางอย่างมา ด้วยการลงมือทำเอง สะสมความรู้ความชำนาญมากขึ้น จนเป็นผู้เชี่ยวชาญใน

เรื่องนั้นๆ โดยไม่ได้เล่าเรียนในโรงเรียน วิธีเรียนวิธีการศึกษาอย่างหนึ่ง ก็คือ ให้ลงมือทำหรือทำด้วยตนเอง อย่างนี้ถ้าทำสำเร็จเรียกว่าเป็น ภาวนามยปัญญา

สติ คำว่า สติ ตามความหมายที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงสอนเอาไว้ว่าเป็นธรรมที่มีอุปการะมาก ธรรมที่เกื้อกูลในกิจ หรือธรรมที่เกื้อกูลในการทำความดีทุกอย่าง เรียกว่า “ธรรมมีอุปการะมาก” มีอยู่สองอย่างคือ ๑. สติ คือความระลึกได้, นึกได้, สำนึกอยู่ไม่เปลือย ๒. สัมปชัญญะ คือความรู้ชัด, รู้ชัดสิ่งที่นึกได้, ตระหนัก, เข้าใจชัดตามความเป็นจริง อีกความหมายหนึ่งของ “สติสัมปชัญญะ” คือความระลึกได้ และความรู้ตัวทั่วพร้อม “สติ” เป็นเจตสิกฝ่ายดีงามที่เกิดทั่วไปกับจิตดีงามทุกดวง รู้ตัวทั่วพร้อม “สติ คือความไม่ประมาท” หรือ “ความไม่ประมาท คือสติ” ส่วนสัมปชัญญะนั้น ทางพระพุทธศาสนา เป็นปัญญาขั้นต้น เป็นปัญญาขั้นพื้นฐาน ที่จะต่อยอดปัญญาที่ยิ่งกว่าในพระพุทธศาสนา ดังตัวอย่างนี้ “ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้เป็นวาระสุดท้ายแห่งเราแล้ว เราขอเตือนเธอทั้งหลายให้จำมั่นไว้ว่า สิ่งทั้งปวงมีความเสื่อมและความสิ้นไปเป็นธรรมดา เธอทั้งหลายจงอยู่ด้วยความไม่ประมาทเถิด” ในที่สุด แม้พระพุทธองค์เองก็ต้องประสอวสานเหมือนคนทั้งหลาย พระธรรมที่พระองค์เคยพร่ำสอนมาตลอดพระชนม์ชีพว่า สัตว์ทั้งหลายมีความตายเป็นที่สุคนั้น เป็นสังขารที่ไม่ยกเว้นแม้แต่พระองค์เอง

ทฤษฎีการเรียนรู้และการรับรู้ จากการวิเคราะห์สังเคราะห์สรุปว่าทฤษฎีการเรียนรู้และการรับรู้ของนักจิตวิทยากลุ่มเกสตัลท์ (Gestalt Psychology) เชื่อว่ามนุษย์ไม่ได้เป็นเพียงหน่วยรับสิ่งเร้าที่อยู่เฉยๆเท่านั้น แต่จิตมีการสร้างกระบวนการประมวลข้อมูลที่ได้รับเข้ามาและส่งผลออกไปเป็นข้อมูลใหม่หรือสารสนเทศชนิดใหม่ ซึ่งไม่เห็นด้วยกับแนวคิดของกลุ่มพฤติกรรมนิยม กลุ่มนี้เน้นอธิบายว่า การเรียนรู้เกิดจากการรับรู้เป็นส่วนรวมมากกว่าส่วนย่อยรวมกัน เพราะคนเราจะรับรู้สิ่งต่างๆในลักษณะรวมๆได้ดีกว่ารับรู้ส่วนปลีกย่อย กลุ่มนี้เห็นว่า การเรียนรู้จะเกิดขึ้น เมื่อมีการรับรู้เป็นส่วนรวมมากกว่าส่วนย่อยรวมกัน มนุษย์จะรับในสิ่งที่ตนเองสนใจเท่านั้น สิ่งใดที่สนใจรับรู้จะเป็นภาพสิ่งใดที่ไม่ได้สนใจรับรู้จะเป็นพื้น ดังเช่น รูปภาพข้างบนถ้าสนใจมองที่สีขาว เราจะมองเห็นเป็นแก้ว แต่ถ้าเราสนใจมองสีดำเราจะเห็นเป็น รูปคนสองคนกำลังหันหน้าเข้าหากัน การเรียนรู้ของกลุ่มเกสตัลท์ที่เน้น “การเรียนรู้เป็นส่วนรวมมากกว่าส่วนย่อย” นั้น ได้สรุปเป็นกฎการเรียนรู้ของทั้งกลุ่ม ๔ กฎ เรียกว่า กฎการจัดระเบียบเข้าด้วยกัน (The Laws of Organization) ดังนี้ ๑) กฎแห่งความแน่นอนหรือชัดเจน (Law of Proximity) ๒) กฎแห่งความคล้ายคลึง (Law of Similarity) ๓) กฎแห่งความใกล้ชิด (Law of Proximity) ๔) กฎแห่งการสิ้นสุด (Law of Closure)

การสรุปผลการวิจัยพบว่า พุทธศตวรรษวิวัฒนาการศึกษาศาสตร์พระอารามหลวงในกรุงเทพมหานคร ๑๐ วัด พุทธศตวรรษวิวัฒนาการศึกษาศาสตร์พระอารามหลวง ๓ วัดที่มีข้อค้นพบนำมาอภิปรายถึงความสอดคล้องกับปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านพุทธศตวรรษวิวัฒนาการ คือ งานพุทธประติมากรรมวัดไตรมิตรวิทยารามวรวิหาร งานพุทธจิตรกรรมวัดปากน้ำ และงานพุทธสถาปัตยกรรมวัดยานนาวา วิเคราะห์และสังเคราะห์อธิบายได้ดังนี้

วัดไตรมิตรวิทยารามวรวิหาร กรุงเทพมหานคร: งานพุทธประติมากรรม

วัดไตรมิตรวิทยาราม เป็นพระอารามหลวงชั้นโท ชนิดวรวิหาร ตั้งอยู่ถนนเจริญกรุง แขวงตลาดน้อย เขตสัมพันธวงศ์ กรุงเทพมหานคร สร้างสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

พระพุทธรูปทองคำหรือพระพุทธรูปทองคำสุวรรณภูมิมากร “พระพุทธรูปทองคำสุโขทัยไตรมิตร” หรือ “หลวงพ่ทองคำ” เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย คือ อยู่ในพระอิริยาบถนั่งสมาธิราบ พระหัตถ์ซ้ายหงายวางบนพระเพลา พระหัตถ์ขวาวางเหนือพระชานุ ปลายพระหัตถ์ชี้ลงพื้นธรณี หน้าตักกว้าง ๖ ศอก ๕ นิ้ว สูงจากฐานถึงพระเกตุเม่า ๗ ศอก ๑ คืบ ๙ นิ้ว น้ำหนักประมาณ ๕ ตันครึ่ง พระพุทธรูปทองคำสุโขทัยไตรมิตร หรือ พระพุทธรูปทองคำสุวรรณภูมิมากร นับเป็น “พระพุทธรูปทองคำบริสุทธิ์ขนาดใหญ่ที่สุดในโลก” มีการตรวจสอบ และประเมินเนื้อทองขององค์พระพุทธรูปซึ่งเป็นทองคำบริสุทธิ์ เรียกว่า ทองเนื้อเจ็ด น้ำสองขา มีน้ำหนักกว่า ๕ ตัน คิดเป็นน้ำหนักทองคำ ๒๕,๐๐๐ ปอนด์ หรือคิดเป็นมูลค่าเฉพาะเนื้อทองคำในขณะนั้น (พ.ศ. ๒๔๙๘) ๑๔ ล้านบาทหรือประมาณ ๒๙๔,๐๐๐,๐๐๐ บาท อันเป็นราคาทองคำที่ถูกประเมินในครั้งแรก

"พระพุทธรูปทองคำ" องค์พระพุทธรูปทองคำที่ถูกค้นพบ เป็นพุทธศิลปะสุโขทัยที่งดงามมาก ผู้เชี่ยวชาญทางพุทธปฏิมากรรมกล่าวเป็นเสียงเดียวกันว่า พระพุทธรูปองค์นี้มีความงดงามถึงจุดสุดยอด ในกระบวนการฝีมือสกุลช่างสุโขทัย พระพุทธรูปทองคำสุโขทัยไตรมิตรนี้ นับเป็นศิลปะแบบสถาปัตยกรรม อันเป็นยุคแห่งความเจริญรุ่งเรืองอย่างสูงสุดของสกุลช่างสุโขทัย มีอายุในราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ต่อดันพุทธศตวรรษที่ ๑๙ พุทธปฏิมากรรมสุโขทัย สังเกตเพิ่มเติมจากพระพุทธรูปองค์นี้ ลักษณะประทับนั่งเป็นการวางพระอิริยาบถอย่างก่อให้เกิดศรัทธาประสาธน์ เหมือนกับพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามาประทับจริง ๆ พระองค์นี้ เป็นพระปางมารวิชัย พระหัตถ์ซ้ายพาดเหนือพระเพลา พระหัตถ์ขวาทรงชี้แม่พระธรณีเพื่อเป็นพยาน แม้จะเป็นพระพุทธรูปลักษณะประทับนั่งเหนือวัชรอาสน์แต่ก็ดูเหมือนจะเคลื่อนไหวได้ พระพุทธรูปองค์นี้เหมือนกับจะทรงแย้มพระโอษฐ์กับผู้เข้าไปกราบนมัสการ

วัดปากน้ำ กรุงเทพมหานคร: งานพุทธจิตรกรรม

จิตรกรรมฝาผนังภายในโบสถ์วัดปากน้ำ ด้านหลังพระพุทธรูปประธานเขียนภาพไตรภูมิโลกทัศน์ แสดงถึงสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เป็นภาพพุทธประวัติตอนเทศนาโปรดพุทธมารดาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ และตอนเสด็จลงจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ด้านหน้าพระประธานเป็นภาพมารผจญ ระหว่างช่องหน้าต่างเขียนเรื่องพุทธประวัติและทศชาติ

ในงานจิตรกรรมภายในโบสถ์นิยมเขียนแบบไทยประเพณี ได้แก่พุทธประวัติหรือปฐมสมโพธิคาถา ทศชาติ เวสสันดรชาดก ไตรภูมิโลก ทัศน์ เทพชุมนุม ทวารบาล ซึ่งเรื่องทั้งหมดนี้มีแนวคิดในการออกแบบที่สอดคล้องกัน คือ การเขียนภาพไตรภูมิโลกทัศน์เพื่อแสดงให้เห็นถึงภาพภูมิต่างๆ ที่เขียนไว้ในคัมภีร์ทางศาสนา คือการแสดงถึงศูนย์กลางจักรวาลที่มีเขาพระสุเมรุเป็นแกนกลาง แสดงโลกสวรรค์ประกอบด้วยสวรรค์ชั้นต่างๆ แสดงโลกมนุษย์ และโลกของบาดาล ที่แสดงนรกภูมิ เปตภูมิต่างๆ เพื่อการการสั่งสอนคนให้รู้จักความดี ความชั่ว ในการแสดงฉากไตรภูมิโลกทัศน์ที่แสดงถึงสวรรค์ชั้นดาวดึงส์นั้น ได้เชื่อมโยงเข้ากับพุทธประวัติตอนเทศนาโปรดพุทธมารดาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ การเขียนภาพไตรภูมิโลกทัศน์จึงมักเป็นฉากยิ่งใหญ่ฉากหนึ่ง

วัดยานนาวา กรุงเทพมหานคร: งานพุทธสถาปัตยกรรม

สำเภาเจดีย์ เป็นเจดีย์แบบเรือสำเภาที่เป็นพระราชประสงค์ของรัชกาลที่ ๓ มูลเหตุการสร้าง เพราะทรงพยากรณ์ว่าเรือสำเภาจะสูญไป จึงโปรดเกล้าให้สร้างขึ้น โดยสร้างด้วยคอนกรีตเสริมเหล็ก มีพระเจดีย์ ๒ องค์ สืบเนื่องมาจากเนื้อความในมหาชาติคำหลวง ที่พระเวสสันดรโหม่นนำใจโอรสธิดา ให้อุทิศตนเพื่อร่วมกับพระบิดาสร้างมหากุศล อันจักเป็นเสมือนเรือสำเภาใหญ่พามนุษยชาติข้ามโอฆสงสารไปสู่พระนิพพาน

สำเภาเจดีย์เป็นการเชื่อมโยงรูปแบบพระเจดีย์กับคติธรรมทางพระพุทธศาสนาในเรื่องของการบำเพ็ญทานบารมีของพระเวสสันดรเพื่อให้หลุดพ้นจากวัฏสงสาร ดุจดั่งเรือสำเภาที่จะพาผู้ทำความดีผ่านวัฏสงสารขึ้นสวรรค์ไปพบกับเจดีย์จุฬามณีที่อยู่บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ภายในเรือสำเภามีเจดีย์ทรงเครื่อง ๒ องค์ แทนตำแหน่งเสากระโดง องค์ใหญ่อยู่กลางลำ ส่วนองค์เล็กอยู่ที่หัวเรือ เหตุที่โปรดเกล้า ให้สร้างเจดีย์ขึ้นในสำเภา นั้น ด้วยมีพระราชดำริว่า เจดีย์หมายถึง ตัวแทนของพระพุทธเจ้าเป็นที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ พระสำเภาเจดีย์ยานนาวาที่ดัดแปลงขึ้นทั้งรูปแบบและคติการสร้างจึงเป็นเอกลักษณ์เพียงแห่งเดียวในประเทศไทย

ผู้วิจัยค้นพบว่าสามารถมองเห็นเป็น ๔ มุมมอง (Perspective) หากพิจารณาตามกรอบแนวคิด กระบวนการรู้คิดและปัญญาผ่านงานพุทธศิลป์กรรม ที่ต้องประกอบด้วย ๑) โปรโตโมสะและโยนิโสมนสิการ ๒) สุนทรียศาสตร์และสัญวิทยา ๓) หลักกรรม ๔) จิตวิทยาการเรียนรู้และการรับรู้ โดยมองผ่านพุทธศิลป์กรรม ๓ แขนงคือ งานพุทธประติมากรรมวัดไตรมิตรวิทยารามวรวิหาร งานพุทธจิตรกรรมวัดปากน้ำ และงานพุทธสถาปัตยกรรมวัดยานนาวา

ซึ่งผู้วิจัยค้นพบข้อสรุปที่เข้าใจง่ายและครบองค์ประกอบดังนี้

ก. งานพุทธประติมากรรมวัดไตรมิตรวิทยาราม

งานพุทธประติมากรรมวัดไตรมิตรวิทยารามวรวิหาร พระพุทธรูปทองคำหรือพระพุทธรูปมหาสุวรรณปฏิมากร “พระพุทธรูปทองคำสุโขทัยไตรมิตร” หรือ “หลวงพ่ทองคำ”

๑) โปรโตโมสะและโยนิโสมนสิการ

พระพุทธรูปทองคำสุโขทัยไตรมิตร เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย พระพุทธรูปทองคำบริสุทธิ์ขนาดใหญ่ที่สุดในโลกเป็นพุทธศิลป์สุโขทัยที่งดงามมากนับเป็นศิลปะแบบสลาสสิกบริสุทธิ์อันเป็นยุคแห่งความเจริญรุ่งเรืองอย่างสูงสุดของสกุลช่างสุโขทัย ค้นพบว่าเป็นกระบวนการของการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านงานพุทธศิลป์กรรม พระพุทธรูปทองคำ มีความเป็น โปรโตโมสะ ในแง่ของการเรียนรู้และรับรู้จากการกระตุ้นหรือชักจูงจากภายนอก เป็นตั้งการสดับสัทธิธรรมจากท่านผู้เป็นกัลยาณมิตรต่อผู้เสพ ส่วนในแง่ของโยนิโสมนสิการของผู้เสพคือ การพิจารณาโดยแยกกายคือพิจารณาเพื่อเข้าถึงความจริง โดยสืบค้นหาเหตุผลไปตามลำดับจนถึงต้นเหตุ แยกแยะองค์ประกอบจนมองเห็นตัวสภาวะและความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย หรือตริตรงให้รู้จักสิ่งที่ที่ชั่ว ความรู้จักคิดคิดถูกวิธี ดังนั้นผู้เสพงานพุทธประติมากรรม หลวงพ่ทองคำ จะต้องผ่านกระบวนการนี้ เช่น ผู้เสพรู้สึกไม่สบายใจโกรธใครมาสักคนหนึ่ง เมื่อมานั่งอยู่หน้าหลวงพ่ทองคำแล้วเห็นท่านยิ้มพระโอษฐ์มองแล้วรู้สึกอบอุ่นสบายใจ เกิดความเบาใจมากขึ้น แล้วถูกคิดได้ว่าหลวงพ่ทองคำท่านยิ้มได้ตลอดเวลา ท่านไม่เห็นหน้าบึ้งตึงเพราะมีความโกรธเลย ทำไมเราถึงยังมีความโกรธอยู่ โกรธคือโง่ โโมโ

คือบ้า คิดได้เช่นนั้นเลยความโกรธก็หายไป ดังนี้เป็นกระบวนการของปรโตโฆชะและโยนิโสมนสิการ ตามที่กล่าวมาข้างต้น

๒) สุนทรียศาสตร์และสัจวิทยา

พระพุทธรูปทองคำสุโขทัยไตรมิตร เป็นพุทธศิลปะสุโขทัยที่งดงามมาก พระพุทธรูปองค์นี้มีความงดงามถึงจุดสุดยอด ในกระบวนการฝีมือสกุลช่างสุโขทัย พระพุทธรูปทองคำสุโขทัยไตรมิตรนี้ นับเป็นศิลปะแบบคลาสสิกบริบูรณ์ อธิบายข้อค้นพบว่าความความงดงามถึงจุดสุดยอดของหลวงพ่อบุญรอดทองคำนั้น แสดงให้เห็นถึงบริบทของสุนทรียศาสตร์ที่มีอยู่ในองค์พระพุทธรูป ซึ่งศิลปินจะต้องให้ความงามเป็นเบื้องต้นที่จะส่งผลให้ผู้เสพเกิดความศรัทธาตามมา

พระพุทธรูปองค์นี้ เป็นพระปางมารวิชัย พระหัตถ์ซ้ายพาดเหนือพระเพลา พระหัตถ์ขวาทรงชี้แม่พระธรณีเพื่อเป็นพยาน แม้จะเป็นพระพุทธรูปลักษณะประทับนั่งเหนือวัชรอาสน์แต่ก็ดูเหมือนจะเคลื่อนไหวได้ พระพุทธรูปองค์นี้เหมือนกับจะทรงยิ้มพระโอษฐ์กับผู้เข้าไปกราบนมัสการ แสดงให้เห็นถึงบริบทของสัจวิทยา ที่ผู้เสพหรือผู้ชมต้องมีการตีความหมายเชิงสัญลักษณ์ ทรงยิ้มพระโอษฐ์กับผู้เข้าไปกราบนมัสการ มีความหมายถึง แสดงถึงความเปี่ยมไปด้วยเมตตาของพระพุทธรูปองค์ใดก็ได้ เข้ามากราบแล้วมองพระพักตร์ก็จะทำให้เกิดความสงบและความสบายใจ

๓) หลักธรรม

พระพุทธรูปทองคำสุโขทัยไตรมิตร พระพุทธรูปองค์นี้ ลักษณะประทับนั่งเป็นการวางพระอิริยาบถอย่างก่อให้เกิดศรัทธาประสาทยะเหมือนกับพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามาประทับจริง ๆ พระองค์นี้ เป็นพระปางมารวิชัย พระพุทธรูปปางนี้ทำเป็นอนุสรณ์แสดงพุทธประวัติ เมื่อจะทรงบรรลุประโยชน์ญาณเป็นสัมมาสัมพุทธเจ้า เนื้อเรื่องตอนนี้ ถ้ากล่าวเป็นนัยโดยบุคคลาธิฐานก็ว่า มีพระยามารชื่ออัสวดี ทรงช้างคีรีเมขล ยกพลโยธามารมาผจญพระพุทธรูปองค์ พระพุทธรูปองค์นี้ได้ทรงหวั่นไหวพระทัย ทรงเสี่ยงพระบารมี ๑๐ ทศที่ได้ทรงบำเพ็ญมาเป็นเครื่องคุ้มครอง และอั้งพระธรณีเป็นพยานในการบำเพ็ญบารมีของพระองค์แต่อดีตกาลมา พระธรณีจึงสำแดงร่างเป็นนารีปรากฏขึ้นเฉพาะพระพักตร์พระพุทธรูปแล้วบิบบวยผมมีน้ำหลังไหลออกมาท่วมพระยามารอัสวดีกับหมู่โยธาพ่ายแพ้ ยอมมอบน้อมแก่พระพุทธรูป เรื่องนี้ถ้ากล่าวโดยอัมมาธิฐานคือกล่าวตามสภาวะ ก็มีความหมายว่า พระพุทธรูปองค์นี้มีชัยชนะแก่กิเลสเครื่องเศร้าหมองทั้งปวง ดังนั้นแล้วผู้เสพหรือผู้ชมได้เห็นพระพุทธรูปในปางนี้ หากตีความหมายตามนี้แล้วก็จะเกิดการรู้คิดและปัญญาสามารถนำธรรมะข้อนี้ไปใช้ในการดำเนินชีวิตได้ ในเรื่องของการไม่ตามใจกิเลสตามใจตนเองมากจนเกินไป ซึ่งธรรมะจะแฝงอยู่ในสัญลักษณ์ที่ศิลปินซ่อนไว้ในงานพุทธศิลป์กรรมอย่างเช่นพระพุทธรูป

๔) จิตวิทยาการเรียนรู้และการรับรู้

พระพุทธรูปทองคำสุโขทัยไตรมิตร เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัยและพระพุทธรูปทองคำบริสุทธิ์ เป็นงานพุทธศิลป์กรรมที่เป็นสื่อการเรียนรู้ถึงหลักธรรม ให้พุทธศาสนิกชนเกิดการรู้คิดและปัญญา โดยสอดคล้องกับทฤษฎีของจิตวิทยาการเรียนรู้และการรับรู้ของเกสโตท์ ที่มีแนวคิดว่าการเรียนรู้เกิดจากการจัดสิ่งเร้าต่าง มารวมกัน เริ่มต้นด้วยการรับรู้โดยส่วนรวมก่อนแล้ว จึงจะสามารถวิเคราะห์เรื่องการเรียนรู้ส่วนย่อยที่ละส่วนต่อไปเพราะคนเราจะรับรู้สิ่งต่างๆในลักษณะรวมๆได้ดีกว่า

รับรู้ส่วนปลีกย่อย การรู้คิดเป็นหัวใจสำคัญของการเกิดองค์ความรู้ มนุษย์สามารถที่จะรู้ (Knowing) คิด (Thinking) และสร้างความคิด หรือปัญญา (Intelligence) ได้ หากงานพุทธศิลป์กรรมเป็นสื่อการเรียนรู้คือพระพุทธรูป ที่พุทธศาสนิกชนเสพหรือชมความงามทางสุนทรียะโดยภาพรวมแล้ว ก่อให้เกิดศรัทธาประสาธตามมา เมื่อเข้าสู่กระบวนการรู้คิดก็สามารถตีความหมายเชิงสัญลักษณ์ออกมาเป็นหลักธรรม และคิดวิเคราะห์ความหมายในองค์ธรรมเมื่อเข้าใจแล้ว ก็เกิดเป็นปัญญาให้เห็นตามความเป็นจริงตามมา ดังเช่น พระพุทธรูปทองคำสุโขทัยไตรมิตร เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย มีความหมายว่า พระพุทธเจ้ามีชัยชนะแก่กิเลสเครื่องเศร้าหมองทั้งปวง หากผู้เสพเกิดปัญญาตีความหมายเชิงสัญลักษณ์นี้ได้คือเรื่องการลดละในกิเลสทั้งหลาย แล้วสามารถนำธรรมะข้อนี้ไปใช้ในการดำเนินชีวิตและสามารถนำไปแก้ปัญหาชีวิตได้ด้วย ซึ่งกระบวนการดังกล่าวสอดคล้องกับทฤษฎีจิตวิทยาการเรียนรู้และการรับรู้ดังที่กล่าวมา

ข. งานพุทธจิตรกรรมวัดปากน้ำ จิตรกรรมฝาผนังภาพไตรภูมิโลกทัศน์ภายในโบสถ์วัดปากน้ำ

จิตรกรรมฝาผนังภายในโบสถ์วัดปากน้ำ ด้านหลังพระพุทธรูปประธานเขียนภาพไตรภูมิโลกทัศน์ แสดงถึงสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เป็นภาพพุทธประวัติตอนเทศนาโปรดพุทธมารดาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ และตอนเสด็จลงจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ด้านหน้าพระประธานเป็นภาพมารผจญ ระหว่างช่องหน้าต่างเขียนเรื่องพุทธประวัติและทศชาติ

๑) ปรีโตโมสะและโยนิโสมนสิการ

ภาพไตรภูมิโลกทัศน์เพื่อแสดงให้เห็นถึงภพภูมิต่างๆ ที่เขียนไว้ในคัมภีร์ทางศาสนา แสดงโลกสวรรค์ชั้นต่างๆ โลกมนุษย์ โลกนรกภูมิ และเปรตภูมิต่างๆ นักวิจัยค้นพบว่า เป็นกระบวนการของการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านงานพุทธจิตรกรรม จิตรกรรมฝาผนังภายในโบสถ์วัดปากน้ำ มีความเป็น ปรีโตโมสะ ในแง่ของการเรียนรู้และรับรู้จากการกระตุ้นหรือชักจูงจากภายนอก เป็นตั้งการสดับสัทธรรมจากท่านผู้เป็นกัลยาณมิตรต่อผู้เสพ ส่วนในแง่ของโยนิโสมนสิการของผู้เสพคือ การพิจารณาโดยแยบคาย คือพิจารณาเพื่อเข้าถึงความจริง โดยสืบค้นหาเหตุผลไปตามลำดับจนถึงต้นเหตุ แยกแยะองค์ประกอบ จนมองเห็นตัวสถานะและความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย หรือตริตองให้รู้จักสิ่งที่ตีที่ชั่ว ความรู้จักคิด คิดถูกวิธี ดังนั้นผู้เสพงานจิตรกรรมฝาผนังภายในโบสถ์วัดปากน้ำ จะต้องผ่านกระบวนการนี้ เช่น ผู้เสพรู้สึกเป็นทุกข์ อาฆาตแค้นใครสักคนหนึ่ง เมื่อเดินชมจิตรกรรมฝาผนังไตรภูมิโลกทัศน์ เห็นภาพคนที่ต้องทุกข์ทรมานอยู่ในนรกเพราะทำความชั่ว เห็นภาพคนที่อยู่บนสวรรค์มีความสุขและแวดล้อมไปด้วยสิ่งสวยงามที่เป็นทิพย์ เกิดความคิดเกิดความกลัวเกรงในการทำบาปเพื่อจะล้างแค้นใครสักคนหนึ่ง เกิดปัญหาว่าเราไม่ยอมตกนรก ไม่ทำดีกว่า ความฆาตแค้นนั้นก็คลายลง ดังนี้เป็นกระบวนการของปรีโตโมสะและโยนิโสมนสิการตามที่กล่าวมาข้างต้น

๒) สุนทรียศาสตร์และสัณยวิทยา

จิตรกรรมฝาผนังภายในโบสถ์วัดปากน้ำ ด้านหลังพระพุทธรูปประธานเขียนภาพไตรภูมิโลกทัศน์ แสดงโลกสวรรค์ประกอบด้วยสวรรค์ชั้นต่างๆ แสดงโลกมนุษย์ และโลกของบาดาล ที่แสดงนรกภูมิ เปรตภูมิต่างๆ อธิบายในบริบทของพุทธจิตรกรรม จิตรกรรมฝาผนังภายในโบสถ์วัด

ปากน้ำ แสดงภาพไตรภูมิโลกัณฐาน แสดงโลกสวรรค์ประกอบด้วยสวรรค์ชั้นต่างๆ แสดงถึงสุนทรียะ ซึ่งศิลปินเขียนภาพด้วยความงดงามเป็นเบื้องต้นที่จะส่งผลให้ผู้เสพเกิดความศรัทธาตามมา

อีกทั้งแสดงพุทธจิตรกรรมผนังภายในโบสถ์วัดปากน้ำที่เขียนภาพไตรภูมิโลกัณฐาน ยังแสดงสื่อความหมายเชิงสัญลักษณ์ ให้ผู้เสพได้คิด เมื่อเห็นภาพนรกและสวรรค์เกิดความเปรียบเทียบเชิงนัยยะความหมายแฝง ซึ่งภาพดังกล่าวศิลปินวาดขึ้นเพื่อเป็นการสั่งสอนคนให้รู้จัก ความดี ความชั่ว

๓) หลักธรรม

จิตรกรรมฝาผนังภายในโบสถ์วัดปากน้ำ ด้านหลังพระพุทธรูปประธานเขียนภาพไตรภูมิโลกัณฐาน แสดงโลกสวรรค์ประกอบด้วยสวรรค์ชั้นต่างๆ แสดงโลกมนุษย์ และโลกของบาดาล ที่แสดงนรกภูมิ เปรตภูมิต่างๆ เพื่อการการสั่งสอนคนให้รู้จักความดี ความชั่ว อธิบายในบริบทของ หลักธรรม เมื่อผู้เสพหรือผู้ชมประทับใจความงดงามของภาพพุทธจิตรกรรมไตรภูมิโลกัณฐาน สามารถตีความหมายเชิงสัญลักษณ์ของภาพนี้ได้ ก็จะกลัวการทำบาป อยากจะทำแต่ความดี ละเว้น ความชั่ว

๔) จิตวิทยาการเรียนรู้และการรับรู้

ภาพไตรภูมิโลกัณฐานภายในโบสถ์วัดปากน้ำเป็นงานพุทธจิตรกรรมที่แสดงภาพโลกสวรรค์ประกอบด้วยสวรรค์ชั้นต่างๆ แสดงโลกมนุษย์ และโลกของบาดาล ที่แสดงนรกภูมิ เปรต ภูมิต่างๆ การแสดงภาพเป็นองค์รวม เริ่มต้นด้วยการให้ผู้เสพเกิดการรับรู้โดยส่วนรวมก่อนแล้ว จึงจะสามารถวิเคราะห์เรื่องการเรียนรู้ส่วนย่อยที่ละส่วนต่อไปเพราะคนเราจะรับรู้สิ่งต่างๆ ในลักษณะรวมๆ ได้ดีกว่ารับรู้ส่วนปลีกย่อย ดังนั้นเมื่อผู้เสพหรือผู้ชมรับรู้ประทับใจความงดงามของภาพพุทธจิตรกรรมไตรภูมิโลกัณฐาน เมื่อเกิดกระบวนการการรู้คิดสามารถตีความหมายเชิงสัญลักษณ์ของภาพนี้ได้ ก็จะเกิดปัญญากลัวการทำบาป อยากจะทำแต่ความดี ละเว้นความชั่ว การเห็นภาพนรกสวรรค์ ผู้วิจัย ค้นพบว่า การชมภาพดังกล่าวสามารถทำให้นักคิดถึงการกระทำของตนเองได้ ทั้งการกระทำที่ดีและไม่ดี หากแม้ว่าคิดที่จะทำไม่ดี หรือตั้งใจที่จะทำ แต่เมื่อเห็นภาพดังกล่าวก็เป็นการเตือนสติให้เกิด ความกลัวในการทำชั่ว ไม่อยากทำชั่ว เกิดการเปลี่ยนความคิดและเปลี่ยนพฤติกรรม

ค. งานพุทธสถาปัตยกรรมวัดยานนาวา สำเภาเจดีย์

สำเภาเจดีย์ เป็นเจดีย์แบบเรือสำเภาที่เป็นพระราชประสงค์ของรัชกาลที่ ๓ มูลเหตุการสร้าง เพราะทรงพยากรณ์ว่าเรือสำเภาจะสูญไป จึงโปรดเกล้าให้สร้างขึ้น สืบเนื่องมาจาก เนื้อความในมหาชาติคำหลวง ที่พระเวสสันดรโณมน้ำใจโอรสธิดา ให้อุทิศตนเพื่อร่วมกับพระบิดา สร้างมหากุศล อันจักเป็นเสมือนเรือสำเภาใหญ่พามนุษยชาติข้ามโสมงสารไปสู่พระนิพพาน

๑) ปรัตโหมสะและโยนิโสมนสิการ

พระสำเภาเจดีย์ยานนาวา นักวิจัยค้นพบว่า เป็นกระบวนการของการรู้คิดและ ปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านงานพุทธจิตรกรรม พระสำเภาเจดีย์ยานนาวา มีความเป็น ปรัตโหม สะ ในแง่ของการเรียนรู้และรับรู้จากการกระตุ้นหรือชักจูงจากภายนอก เป็นตั้งการสดับสัทธรรมจาก ท่านผู้เป็นกัลยาณมิตรต่อผู้เสพ ส่วนในแง่ของโยนิโสมนสิการของผู้เสพคือ การพิจารณาโดยแยกกาย คือพิจารณาเพื่อเข้าถึงความจริง โดยสืบค้นหาเหตุผลไปตามลำดับจนถึงต้นเหตุ แยกแยะองค์ประกอบ

จนมองเห็นตัวสภาวะและความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย หรือตริตรองให้รู้จักสิ่งที่ตีที่ชั่ว ความรู้จักคิด คิดถูกวิธี ดังนั้นผู้เสพงานพุทธสถาปัตยกรรมวัดยานนาวา พระสำเภาเจดีย์ยานนาวา จะต้องผ่านกระบวนการนี้ เช่น ผู้เสพไม่ค่อยทำบุญทำทาน ไม่ค่อยสร้างทานบารมี เมื่อเห็นพระสำเภาเจดีย์ยานนาวา เกิดความศรัทธา รู้และเข้าใจธรรมะที่แสดงผ่านองค์พระเจดีย์ เกิดความคิดอยากทำบุญทำทานสร้างทานบารมีแบบพระเวสสันดรบ้าง เป็นการพยายามปรับเปลี่ยนนิสัยตนเอง ดังนี้เป็นกระบวนการของปรโตโฆชะและโยนิโสมนสิการตามที่กล่าวมาข้างต้น

๒) สุนทรียศาสตร์และสัญวิทยา

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวปฏิสังขรณ์และได้ทรงสร้าง สำเภาแทนพระสถูปเจดีย์ต่างๆไปเป็นสำเภาจีน มีพระเจดีย์ ๒ องค์ อยู่บนเรือ อธิบายในบริบทของพุทธสถาปัตยกรรม สำเภาเจดีย์วัดยานนาวา แสดงถึงสุนทรียะที่มีอยู่ในพระสำเภาเจดีย์ ด้วยแนวคิดแปลกใหม่ในยุคนี้ และเป็นเอกลักษณ์เพียงแห่งเดียวในประเทศไทยในปัจจุบัน ก่อให้เกิดศรัทธาประสาธต่อผู้มานมัสการองค์พระเจดีย์ได้เป็นอย่างดี

สำเภาเจดีย์เป็นการเชื่อมโยงรูปแบบพระเจดีย์กับคติธรรมทางพระพุทธศาสนาในเรื่องของการบำเพ็ญทานบารมีของพระเวสสันดรเพื่อให้หลุดพ้นจากวิภวสังสาร ดุจดั่งเรือสำเภาที่จะพาผู้ทำความดีผ่านวิภวสังสารขึ้นสวรรค์ไปพบกับเจดีย์จุฬามณีที่อยู่บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ การสร้างเจดีย์ขึ้นในสำเภา นั้น เจดีย์หมายถึง ตัวแทนของพระพุทธเจ้า เป็นที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ แสดงให้เห็นถึงบริบทของสัญวิทยา ที่ผู้เสพหรือผู้ชมต้องมีการตีความหมายเชิงสัญลักษณ์ น้อมนำไปสู่การสร้างทานบารมี การทำความดีเมื่อหมดอายุขัยแล้วจะได้อยู่บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ หากอุทิศตนเพื่อสร้างมหากุศลแบบพระเวสสันดรก็จะหลุดพ้นจากวิภวสังสารจักเป็นเสมือนเรือสำเภาใหญ่พามนุษยชาติข้ามโอฆสงสารไปสู่พระนิพพาน ซึ่งเป็นการยกตัวอย่างโดยมีพระเวสสันดรเป็นตัวอย่าง ให้ผู้เสพหรือผู้ชมดูไว้เป็นแรงบันดาลใจ เป็นตัวอย่างในการทำความคิด

๓) หลักธรรม

พระสำเภาเจดีย์ยานนาวาที่ดัดแปลงขึ้นทั้งรูปแบบและคติการสร้าง ซึ่งสำเภาเจดีย์เป็นการเชื่อมโยงรูปแบบพระเจดีย์กับคติธรรมทางพระพุทธศาสนาในเรื่องของการบำเพ็ญทานบารมีของพระเวสสันดรเพื่อให้หลุดพ้นจากวิภวสังสาร ดุจดั่งเรือสำเภาที่จะพาผู้ทำความดีผ่านวิภวสังสารขึ้นสวรรค์ไปพบกับเจดีย์จุฬามณีที่อยู่บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ในบริบทของหลักธรรมมี เรื่องของการบำเพ็ญทานบารมีของพระเวสสันดร เรื่องของหลุดพ้นจากวิภวสังสาร เรื่องทำความดีผ่านวิภวสังสารได้ขึ้นสวรรค์ เมื่อผู้เสพหรือผู้ชมประทับใจความงดงามของพระสำเภาเจดีย์ยานนาวา สามารถตีความหมายเชิงสัญลักษณ์ของงานพุทธสถาปัตยกรรมได้ ก็อยากจะสร้างทานบารมีแบบพระเวสสันดรบ้าง อยากจะทำแต่แต่ความดี ละเว้นความชั่ว เพื่อไปสวรรค์หรือพระนิพพานบ้าง

๔) จิตวิทยาการเรียนรู้และการรับรู้

พระสำเภาเจดีย์ยานนาวา ตัวองค์พระเจดีย์แสดงภาพเป็นองค์รวมต่อผู้ชม เริ่มต้นด้วยการให้ผู้เสพเกิดการรับรู้โดยส่วนรวมก่อนแล้ว จึงจะสามารถวิเคราะห์เรื่องการเรียนรู้ส่วนย่อยที่ละส่วนต่อไปเพราะคนเราจะรับรู้สิ่งต่างๆในลักษณะรวมๆได้ดีกว่ารับรู้ส่วนปลีกย่อย ดังนั้นเมื่อผู้เสพหรือผู้ชมรับรู้ประทับใจความงดงามของพระสำเภาเจดีย์ยานนาวา เมื่อเกิดกระบวนการการรู้คิด

สามารถตีความหมายเชิงสัญลักษณ์ของพระสำเภาเจดีย์ยานนาวาได้ ก็จะทำให้เกิดปัญหา อยากรจะทำแต่ความดี ละเว้นความชั่ว เกิดความคิดอยากทำบุญทำทานสร้างทานบารมีแบบพระเวสันดรบ้าง ผู้วิจัยค้นพบว่า การชมสำเภาเจดีย์ยานนาวาดังกล่าวสามารถทำให้ผู้คิดถึงการกระทำของตนเองได้ ในเรื่องของความเมตตา การให้ทาน หากเป็นผู้ที่มีความตระหนักรู้เห็นใจ เป็นผู้รับแต่ฝ่ายเดียว ไม่เคยคิดที่จะให้ผู้อื่นบ้าง แต่เมื่อเห็นพระสำเภาเจดีย์ยานนาวา ดังกล่าวก็เป็นการเตือนสติให้เกิดความตั้งใจจะสร้างทานบารมีบ้าง เกิดการเปลี่ยนความคิดและการเปลี่ยนพฤติกรรมขึ้น อย่างน้อยเมื่อลาโลกจากภูมิมนุษย์แล้วจะได้ขึ้นสวรรค์ชั้นดาวดึงส์

๕.๑.๒ ปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านงานพุทธศิลป์ จากการศึกษาค้นคว้าผลการศึกษาพบว่าผลการวิเคราะห์เพื่อศึกษาปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านงานพุทธศิลป์สามารถตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ ๒ สรุปได้ดังนี้

ผลการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านงานพุทธศิลป์ ในหัวข้อ ๔.๒ ผลการวิเคราะห์กระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านงานพุทธศิลป์ จากการศึกษาค้นคว้าผ่านการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญและผู้ทรงคุณวุฒิ ประกอบด้วยข้อสรุปตามหัวข้อดังนี้

๔.๒.๑) การรับรู้และการตีความหมายเชิงสัญลักษณ์ในงานพุทธศิลป์ก่อให้เกิดการรู้คิดและปัญญา

๔.๒.๒) การรับรู้งานพุทธศิลป์ตอบสนองและส่งผลต่อการรู้คิดและปัญญา

๔.๒.๓) ศิลปินสร้างงานพุทธศิลป์ด้วยหลักการรู้คิดและปัญญา

๔.๒.๔) พุทธศิลป์มีความสัมพันธ์กับสุนทรียศาสตร์ในแง่ของการรู้คิดและปัญญา

๔.๒.๕) แบบแผนพฤติกรรมที่ส่งผ่านงานพุทธศิลป์ให้เกิดการรู้คิดและปัญญาในบริบทของศิลปินผู้สร้างงานพุทธศิลป์

๔.๒.๖) แบบแผนพฤติกรรมที่ส่งผ่านงานพุทธศิลป์ให้เกิดการรู้คิดและปัญญาในบริบทของผู้เสพงานพุทธศิลป์

พบว่าเป็นการสรุปและพบข้อค้นพบในการตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ ๒ เพื่อศึกษาปัจจัยที่ทำให้เกิด กระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านงานพุทธศิลป์ ซึ่งข้อสรุปและข้อค้นพบดังกล่าวเป็น กระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านงานพุทธศิลป์ สังเคราะห์และสรุปเป็นองค์ความรู้ได้ดังนี้

การรับรู้และการตีความหมายเชิงสัญลักษณ์ในงานพุทธศิลป์ก่อให้เกิดการรู้คิดและปัญญาโดยปัญญาคือความสามารถของบุคคลในการที่จะคิดอย่างนามธรรม มีการตัดสินใจ การรู้คิดก็คือ เพื่อให้แก้ปัญหา ให้เหตุผล ประเมินค่า ตัดสินใจ การสร้างสรรค์ มันก็เหมือนกับการรับรู้แล้ว

ก็การตีความหมายเชิงสัญลักษณ์ในงานพุทธศิลป์กรรม เหมือนกับเป็นการฝึกปัญญา ลักษณะของการรับรู้การตีความหมายเชิงสัญลักษณ์ เราต้องดูให้ออกถึงจะถึงการรู้คิด เราต้องมีฐานข้อมูลนั้นๆให้ชัดเจน รอบด้าน คือ ๑. การจะตีความได้นั้นเราจะมีเจตนาธรรมผู้ทำศิลปะนั้นๆ ว่าเขามีเจตนาธรรมในเรื่องนั้นๆว่ามีภูมิหลังมายังไงในเรื่องนั้นๆ มีประวัติมาอย่างไร นี่ก็จะก่อให้เกิดการรู้คิด ๒. เราจะต้องเข้าใจต่อบทนั้นๆที่เขาทำก็คืออะไร

กระบวนการของการรับรู้และตีความหมายเชิงสัญลักษณ์ในงานพุทธศิลป์กรรมที่ก่อให้เกิดการรู้คิดและปัญญาได้จะต้องมีกระบวนการตามลำดับคือ ๑. มีพื้นฐานความรู้ทางพุทธศาสนา ๒. พื้นความรู้ทางศิลปกรรม ๓. ปราศจากอคติ ๔. มีโยนิโสมนสิการ ๕. มีการคิดวิจัย แยกแยะ แจกแจง วิเคราะห์ ในเนื้อหาของศิลปกรรมที่ตนเองเข้าไปเสพในนั้น สุดท้ายก็คือการบูรณาการในคุณค่าของพุทธศิลป์กรรมนั้น ให้มีคุณค่าทางด้านพุทธศาสนาและมีคุณค่าทางด้านศิลปกรรมด้วย

พุทธศิลป์กรรมเกิดมาจากองค์ความรู้ของมนุษย์ที่เป็นผู้สร้าง พุทธศิลป์กรรมตอบสนองการรับรู้ส่งผลต่อการรู้คิด คือเรื่องของการทำให้เกิดศรัทธาในพระพุทธรูปศาสนาและในหลักธรรมคำสอน โดยพื้นฐานคนที่นับถือศาสนาพุทธ พอเกิดศรัทธาแล้วก็จะเกิดความสงบขึ้นพร้อมกัน ซึ่งบุคคลคนนั้น ๑ จะต้องมีธรรมะฉันทะ ธรรมะฉันทะหมายถึงมีแรงบันดาลใจใฝ่สร้างสรรค์ มีแรงบันดาลใจใฝ่ประโยชน์ จะต้องต้องมีธรรมะฉันทะใฝ่ดีเป็นตัวเริ่มต้น และมองพุทธศิลป์กรรมนั้นอย่างมีธรรมะฉันทะเป็นตัวขับเคลื่อน ซึ่งพุทธศิลป์กรรมแบบธรรมะฉันทะมันจะส่งผลต่อการรู้คิดและปัญญาในเชิงสร้างสรรค์ แต่ก่อให้เกิดการรู้คิดและปัญญาได้ ๒. มีกัลยาณมิตร ก็คือมีครู แล้วก็ ๓. มีสัมมาทิฐิก็คือมีความคิดดี สามสิ่งนี้ก็จะก่อให้เกิดการรู้คิดและปัญญา ซึ่งมีผลมาจากพุทธศิลป์กรรม

บุคคลที่จะทำงานพุทธศิลป์กรรมได้ก็ต้องเป็นคนที่มีความคิดทางด้านพุทธศาสนาที่ลึกซึ้ง การที่จะเป็นศิลปินทางด้านพุทธศิลป์กรรมได้ดี จะต้องเป็นคนที่มีเนื้อหาของพระพุทธรูปศาสนา อยู่ในเนื้อในตัว มันต้องซึมอยู่ในเนื้อในตัวมาระยะหนึ่ง ซึ่งต้องการเวลาพอสมควร ศิลปินสร้างงานพุทธศิลป์กรรมด้วยหลักการรู้คิดและปัญญากล่าวคือ พุทธศิลป์มันก็สะท้อนความรู้ของศิลปิน แสดงว่าศิลปินจะต้องมีความรู้องค์ประกอบหลายด้าน ๑) ความรู้ในการใช้ศิลปะของการสร้าง ๒) ความรู้ที่เกี่ยวกับพุทธลักษณะ ๓) ความรู้ของการใช้สัญลักษณ์ที่จะแสดงพุทธลักษณะนั้นออกมาให้เด่นชัด

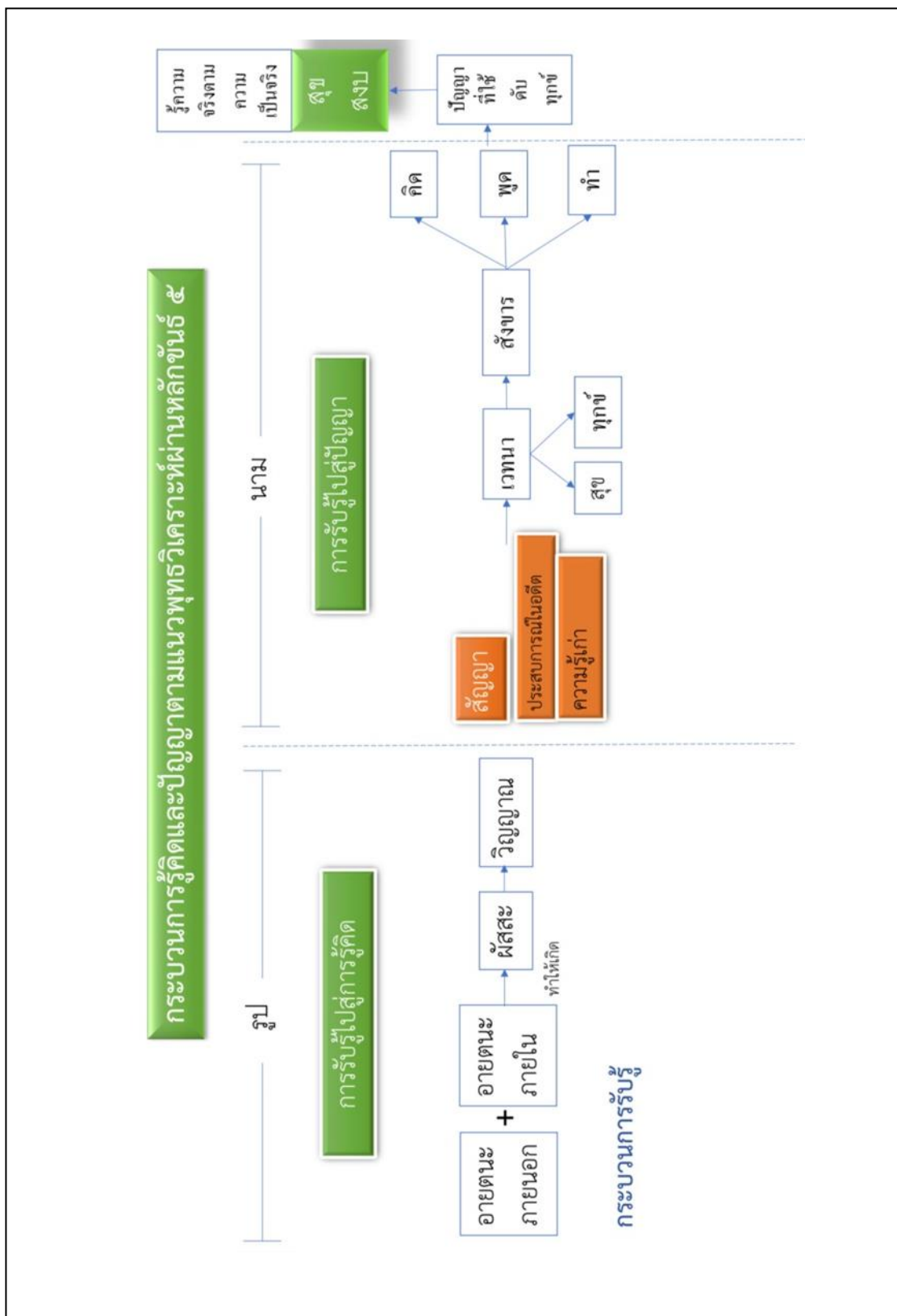
พุทธศิลป์กรรมมีความสัมพันธ์กับสุนทรียศาสตร์ในแง่ของปัญญา การรู้คิดเป็นผลเบื้องต้นที่เกิดและผลเบื้องต้นที่เกิดจากสุนทรียะก็คือการศรัทธาปสาทะ ศรัทธานี้แหละจะเป็นเครื่องมือ เป็นช่องทางเป็นฐาน นำไปสู่การศึกษาปฏิบัติ ซึ่งจะทำให้เกิดปัญญาที่หลัง สุนทรียศาสตร์ของพุทธศิลป์กรรมมีอำนาจในการทำให้พฤติกรรมของผู้เสพเปลี่ยนไป วิธีคิดของผู้เสพเปลี่ยนไป อุนิสมัยใจคออ่อนโยนถึงขนาดนั้นเลย เพราะมันแทรกในเรื่องของพุทธธรรมเข้าไป ดังนั้นพุทธศิลป์กรรมมีความสัมพันธ์กับสุนทรียศาสตร์ในแง่ของการรู้คิดและปัญญา ก่อให้เกิดองค์ความรู้ ก่อให้เกิดอารยะธรรม ก่อให้เกิดศาสตร์อย่างอื่นเช่นด้านคติชนวิทยา ด้านสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ด้านปรัชญาและที่สำคัญก็คือพุทธศิลป์กรรมแบบสุนทรียศาสตร์ที่มีความสัมพันธ์กันจะเป็นเหตุให้เกิดการแก้ปัญหาทั้งในชีวิตแบบปัจเจกและในปัญหาเชิงสังคม

ในบริบทของศิลปินผู้สร้างงานพุทธศิลป์แบบแผนพุทธกรรมในที่นี้ นอกจากจะเป็นพุทธกรรมที่มันเกี่ยวข้องกับความเชื่อความศรัทธาในศาสนาพุทธของตัวเอง แบบแผนพุทธกรรมส่วนหนึ่งมาจากส่วนของแบบแผนในเชิงช่าง คือครูช่าง อย่างเดิมเคยทำมา อย่างไรก็ตามก็จะมีถ่ายทอดคติความเชื่อ เทคนิคบางอย่างจากครูช่างในอดีต เอามาถ่ายทอดเป็นงานศิลปกรรมด้วย

ในบริบทของศิลปินผู้เสพงานพุทธศิลป์แบบแผนของพุทธกรรมมันจะออกมาเป็นแบบแผนที่ดี แบบแผนที่ไม่ดี และแบบแผนกลาง ๆ สลัดไปในงานศิลปะเพื่อให้ผู้ชมทั้งหลายได้เสพแล้วก็ได้ตีความตามที่ตัวเอง ซึ่งอาจจะมีผลต่อพุทธกรรมมากบ้างน้อยบ้าง ก็อยู่ที่ประสบการณ์พุทธศาสนาของเขา และประสบการณ์เสพงานศิลปะซึ่งมันต่างกัน ซึ่งเป็นกรอบความคิดที่สร้างขึ้นภายใต้พุทธศิลป์ของศิลปินว่าต้องการจะสื่ออะไร เวลาการเสพงานพุทธศิลป์ ขึ้นอยู่กับลักษณะพื้นจิตใจของผู้เสพที่สั่งสมมา และแบบแผนทางพุทธกรรมในตัวของผู้เสพ ซึ่งมีผลต่อเรื่องของศรัทธา และต่อการเสพงานพุทธศิลป์ของผู้เสพด้วย

ผลจากการวิเคราะห์ สังเคราะห์ผ่านงานวรรณกรรมและการสัมภาษณ์เชิงลึกได้ผลดังแผนภาพนี้

ปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านงานพุทธศิลป์ เริ่มต้นผู้วิจัยอธิบายกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาวิเคราะห์ผ่านหลักชั้น ๕ ได้ว่า กระบวนการจะเริ่มต้นจากการรับรู้สู่การคิด เกิดขึ้นโดยอายตนะภายนอกกระทบกับอายตนะภายใน เรียกได้ว่าการรับรู้หรือเกิดผัสสะ อายตนะประสพอารมณ์เช่นนั้น จึงทำให้เกิดวิญญาณ คือความรู้ต่ออารมณ์นั้น เช่น เห็น หรือได้ยิน ต่อจากนั้นก็เข้าสู่กระบวนการรับรู้ไปสู่ปัญญา เมื่อเกิดการรับรู้ สัญญาก็จะเกิดขึ้น คือมีความหมายรู้อารมณ์ ว่าสุข สบาย หรือ ทุกข์ ไม่สบาย เรียกว่า เวทนา ต่อเนื่อง ไปถึง สังขาร หรือการปรุงแต่งให้บุคคลคิด พุดหรือทำ ไปในทางกุศลหรืออกุศล นำไปสู่ปัญญาที่รู้แจ้ง รู้เห็นตามความเป็นจริง

ภาพที่ ๕.๑ แผนภาพกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาวิเคราะห์ผ่านหลักขั้น ๕

๔.๓ ผลการวิเคราะห์ปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านงานพุทธศิลป์กรรม

ผลการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านพุทธศิลป์กรรม ในหัวข้อ ๔.๒ ผลการวิเคราะห์ปัจจัย ที่ทำให้เกิด กระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านพุทธศิลป์กรรม จากการศึกษาผ่านการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญและผู้ทรงคุณวุฒิ ประกอบด้วยข้อสรุปตามหัวข้อดังนี้

๔.๒.๓) ปัจจัยผลของการรู้คิดและปัญญาที่ส่งผ่านงานพุทธศิลป์กรรม ในบริบทของศิลปินผู้เสพงานพุทธศิลป์กรรม

๔.๒.๔) ปัจจัยผลของการรู้คิดและปัญญาที่ส่งผ่านงานพุทธศิลป์กรรม ในบริบทของศิลปินผู้สร้างงานพุทธศิลป์กรรม

๔.๒.๕) ปัจจัยพฤติกรรมการรู้คิดและปัญญากับการอาศัยหลักพุทธศิลป์กรรมเชิงจิตวิทยาพร้อมสมัย

พบว่าเป็นการสรุปและพบข้อค้นพบในการตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ ๓ เพื่อศึกษาปัจจัยที่ทำให้เกิด กระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านพุทธศิลป์กรรม ซึ่งข้อสรุปและข้อค้นพบดังกล่าวเป็น ปัจจัยที่ทำให้เกิด กระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านพุทธศิลป์กรรมสังเคราะห์และสรุปเป็นองค์ความรู้ได้ดังนี้

ปัจจัยผลของการรู้คิดและปัญญาที่ส่งผ่านงานพุทธศิลป์กรรม ในบริบทของศิลปินผู้เสพงานพุทธศิลป์กรรม ในทางพุทธศาสนา สิ่งที่เราจะคว่ามั่นเป็นผลของการรู้คิดและปัญญาก็คือพฤติกรรมที่เปลี่ยน เพราะฉะนั้นประโยชน์ของงานศิลป์กรรมท้ายที่สุดแล้วมันก็ทำให้เราเป็นคนละเมียดละไม ตัวอย่างเช่น เด็กที่อ่านงานวรรณกรรมที่เป็นคนที่เกี่ยวข้องกับงานศิลปะโดยเฉพาะศิลปะที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา ศาสนา คือการเกี่ยวข้องกับศาสนามี ๒ แบบ แบบหนึ่งก็คือแบบยึดเยียด เช่นพ่อแม่พาลูกไปวัดลูกไม่ยอมไปไม่ยอมฟังเทศน์ แบบที่ ๒ แต่ถ้าพ่อแม่พาลูกไปวัดแล้วบังเอิญว่าวัดนั้นมีโบสถ์ที่มีงานศิลปะที่ดี มีจิตรกรรมดี มีสถาปัตยกรรมดี สิ่งนี้มีผลต่อเด็กมากกว่าการฟังพระเทศน์ ท้ายสุดคือการเรียนหนังสือที่ดีมันต้องมาจากการคิดละเมียด เป็นคนที่มีจิตใจละเมียดละไม ผลก็จะทำให้เราเป็นคนที่มีอ่อนโยน เพราะฉะนั้นงานทางด้านพุทธศิลป์กรรม ผลมันก็ทำให้เป็นคนที่มีอ่อนโยน

ในบริบทของผู้เสพงานพุทธศิลป์กรรม ผลของการรู้คิดที่ส่งผ่านงานพุทธศิลป์กรรมคือเมื่อเราเสพงานอย่างแรกสุดที่มันจะถูกประมวล คือ ความสงบ ความศรัทธาในพุทธศาสนาแล้วก็ปัญญาในที่สุดอยู่แล้ว การแสดงให้เห็นถึงความเชื่อ ที่คนสร้าง คิดอย่างไรต่องานพุทธศาสนา แล้วก็ปัญญาในที่สุดอยู่แล้ว ทำให้รู้จักพุทธศาสนามากขึ้น รู้จักว่าพุทธศาสนาสอนอะไร รู้จักเรื่องราวที่เป็นเนื้อหาหลักๆ ในคำสอนคติความเชื่อ รู้จักศาสดารู้จัก ประวัติของพระองค์ท่าน หรือคติความเชื่อของพุทธศิลป์กรรมในแต่ละ ประเภทได้เข้าใจ การได้ดูงานพุทธศิลป์กรรม ในประเภทต่างๆ แล้วชวนให้คิดต่อ ว่าสร้างทำไม มีความหมายอย่างไร เป็นการสร้างปัญญาให้กับผู้เสพ ซึ่งก็คงจะเป็นปัญญาในทางโลก ส่วนปัญญาในทางธรรม ก็อาจจะมีเกิดขึ้นได้ ในบางวัดที่มีความสงบ การอยู่ในบรรยากาศ

ที่สงบ ได้มองพระพุทธรูปที่มีความงาม บางทีก็ชวนให้อยากให้นั่งสมาธิ ณ ตรงนั้น คือความสงบมันก็เป็นปัจจัยพื้นฐานอย่างหนึ่งที่ทำให้อยากนั่งสมาธิ อยากจะเจริญสติมากขึ้น มันก็ส่งผลกับเรื่องของปัญญาของบุคคลเหมือนกัน แต่อย่างน้อยถ้าไปวัดปฏิบัติ ก็จะเป็นไปได้อยู่ที่จะไปต่อยอดในการนั่งสมาธิ ก็เชื่อว่าเป็นไปได้ คือเรื่องของปัญญามันก็เป็นเรื่องเฉพาะบุคคล ที่จะมีพื้นฐานในทางธรรมมากน้อยแค่ไหน สิ่งแวดล้อมมันก็จะจะมีผลที่จะช่วยให้คนนั้นพัฒนาต่อยอด แต่สิ่งแวดล้อมหรือพุทธศิลปกรรม บรรยากาศต่างๆที่เกิดขึ้นภายในวัด จะเป็นตัวที่ช่วยเสริมสร้างปัญญา ให้กับผู้แสวง

ผลของการรู้คิดที่ส่งผ่านงานพุทธศิลปกรรม ในบริบทของผู้แสวงงานพุทธและผู้สร้างงานพุทธศิลปกรรม ศิลปินต้องเกิดปัญญาก็เกิดจากการที่มีศรัทธาปสาทะ ก็เป็นไปได้แค่โลกียะปัญญาพื้นๆ ผู้แสวงก็เช่นเดียวกัน การแสวงงานพุทธศิลปกรรมทำให้เกิดศรัทธาปสาทะ มีการตีความในเชิงสัญลักษณ์ออกมาในรูปแบบต่างๆ ก็เกิดโลกียะปัญญา เมื่อเกิดโลกียะปัญญาก็เป็นฐานนำไปสู่โลกุตระปัญญาซึ่งอาศัยงานพุทธศิลปกรรม ถ้าผู้แสวงมีสัมมาทิฐิ มีโลกียะสัมมาทิฐิ มีศรัทธา ในการดำเนินชีวิตตลอดเวลา เขาก็เจริญในชีวิตได้ถูกต้องดีงาม คิดในเชิงบวก ก้าวหน้า แต่ท้ายที่สุดมันก็จะนำไปสู่โลกุตระปัญญา สัมมาทิฐิก็คือสัมมาในอริยมรรคองค์ ๘

ปัจจัยผลของการรู้คิดและปัญญาที่ส่งผ่านงานพุทธศิลปกรรมในบริบทของศิลปินผู้สร้างงานพุทธศิลปกรรม คือการสร้างงานพุทธศิลป์ ก็ได้ความรู้เพิ่มขึ้น ได้ความคิดเพิ่มขึ้น และข้อสำคัญที่สุดการที่สร้างงานสำเร็จเป็นการประกาศย้ำความคิด ความรู้ ปัญญาตัวนี้ว่าสมบูรณ์ในบางส่วนแล้วใช้ได้แล้ว และสามารถที่จะรังสรรค์งานที่เป็น Creative Idea สร้างสรรค์ให้แก่โลกได้ เพราะฉะนั้นตรงนี้จะได้ทั้ง ๒ ส่วน ส่วนผู้ที่เป็นศิลปินเองก็ได้ประสบการณ์ ได้ความรู้ความสามารถเพิ่มขึ้นมา ๒ ผลที่มาเป็นเนื้องานที่ปรากฏเป็นรูปธรรมแก่ชาวโลกก็ได้เป็นงานที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม มันได้ทั้ง ๒ ส่วน ๑). ศิลปินได้ด้วยตัวเอง ประสบการณ์มากขึ้น ๒). สังคมได้งานพุทธศิลป์ที่มีประโยชน์มากขึ้น สวยงามเพิ่มขึ้น ซึ่งเป็นประโยชน์แก่คนที่เขาพบเห็น

ผลของการรู้คิดที่ส่งผ่านงานพุทธศิลปกรรมในบริบทของศิลปินผู้สร้างงานพุทธศิลปกรรม มีผลในทุกๆมิติ ในสังคมที่เขาอยู่ใน รอบๆ เรื่องของการจรจรโลงศรัทธา ของพุทธศาสนิกชน ๑) สร้างศรัทธาให้มั่นคงในพระพุทธรูปศาสนา ๒) เป็นการสร้างอารมณ์สุนทรีย์ให้กับศาสนิก แม้ว่าจะมีศรัทธาไม่มั่นคงในพระรัตนตรัย ในพระพุทธรูปศาสนา แต่ว่าอาศัยงานทางพุทธศิลป์ที่มี มิติทางสุนทรีย์ทำให้เขามีความรื่นเริงบันเทิงใจ แล้วก็ผลทำให้เขามีความศรัทธา ในพระรัตนตรัย ในโอกาสหนึ่ง ๓) ทำให้เขามีทัศนคติทำดีในพระพุทธรูปศาสนาว่า พระพุทธรูปศาสนานั้นไม่ได้มีเฉพาะข้อความหลักธรรมะต่างๆ แต่ในประเด็นทางศิลปะทางสุนทรีย์ ก็มีเช่นเดียวกัน หรือเรื่องโลก ไม่ใช่แค่เรื่องที่เป็นปรมาตม์ ที่เป็นสัจธรรมอย่างเดียว เป็นเรื่องศีลธรรม เรื่องสมมุติมีสัจจะ อันนี้ก็ทำให้เขาไม่กลัวไม่เกรงไม่หวาดกลัว ต่อเรื่องของพระพุทธรูปศาสนา ส่วนสุดท้ายก็คือ เป็นเครื่องเหนี่ยวนำจิตใจของคน ในสังคม เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในรูปแบบต่างๆที่ ทำให้ออกเหนือจากการสร้างศรัทธาปสาทะ การเคารพกราบไหว้บูชาแล้ว เขายังมีความรู้สึกว่าเป็นสิ่งคุ้มครอง ปกป้องรักษา ให้กับศาสนิกโดยการกราบไหว้ก็จะได้รับการคุ้มครอง ก็น่าจะเป็นอย่างนี้

ปัจจัยพฤติกรรมการรู้คิดและปัญญากับการอาศัยหลักพุทธศิลปกรรมเชิงจิตวิทยาร่วมสมัยมีดังนี้

๑. ปัจจัยการแสดงออกทางพฤติกรรมที่ถูกต้องเหมาะสม ถูกต้องเหมาะสมตามกาลเทศะ ถ้าในบริบทพระพุทธรูปศาสนาก็คือถูกต้องเหมาะสมในแง่ของ ถ้าในเชิงการออกแบบ หรือว่าเป็นการควบคุมพฤติกรรมก็คือ พระพุทธรูปเจ้าก็ต้องเป็นศูนย์รวมความศรัทธา พฤติกรรมของคนในปัจจุบัน โดยส่วนมากก็ยังมีเคารพศรัทธาในพุทธศาสนา แสดงออกผ่านการเคารพบูชา งานพุทธศิลป์ กราบไหว้พระพุทธรูป บูชาเจดีย์ เดินเวียนประทักษิณ ทำบุญในวันสำคัญ เป็นพฤติกรรมที่เกิดการรู้สึก การเรียนรู้ผ่านงานพุทธศิลป์ต่างๆ แต่ว่าถ้ามองในบริบทช่วงเวลาปัจจุบัน พุทธศาสนาก็ยังเป็นสิ่งที่พึ่งทางใจของคนในสังคมอยู่ แล้วก็การกราบไหว้บูชางานพุทธศิลป์ก็ยังเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจคนในสังคมได้

๒. ปัจจัยเรื่องของการคิด การปรุงแต่ง พุทธศิลป์เป็นกุศโลบาย ในการนำให้คนคิด เป็นสุจริตมีสัมมาทิฐิ เพราะบางคนใช้วิธีการสอน แนะนำสั่งสอนด้วยวาจา บางทีเขาไม่ถนัด บางคนเป็นพวกที่มีพุทธิจริต สั่งสอนด้วยคำพูด บางทีเขาคิดเร็วกว่า คิดได้ลึกซึ้งกว่าคำพูดทั่วไป มันก็ต้องอาศัยสัญลักษณ์ในการสื่อ การน้อมนำจิตใจของเขาให้เข้าถึงคุณงามความดี การเข้าถึงคุณงามความดี มันก็ใช้วิธีการหลายอย่าง หนึ่งคำแนะนำสั่งสอน สองการใช้ตัวอย่างของคุณงามความดี สามการใช้สัญลักษณ์ หลักๆมันมีอยู่ ๓ อย่าง พุทธศิลป์มันก็เป็นหนึ่งในสามนั้น ก็คือการใช้สัญลักษณ์ให้เข้าถึงคุณงามความดี”

๓. ปัจจัยการรู้คิดและปัญญาที่เกี่ยวข้องในสังคม จิตวิทยาร่วมสมัยคือความรู้ที่ร่วมสมัย ก็หมายความว่าพุทธศิลป์ถ้าหากว่าสังคมสนใจมากมีแนวคิดคล้ายกันมากมันก็จะทำให้สังคมสนใจพุทธศิลป์ ตรงนี้จะมีอิทธิพลต่อความคิดและปัญญาของคนต่อไป เพราะฉะนั้นคำว่าจิตวิทยาร่วมสมัยหมายถึงว่าความต้องการของสังคมในแต่ละยุคมันหนักไปทางไหน ตัวนี้แหละมันก็จะไปทำให้เกิดความคิดร่วม ซึ่งเป็นทั้งแนวคิดและปัญญา แนวคิดที่จะบรรลุเป้าหมายแล้วก็ปัญญาที่จะหาวิธีให้ถึงเป้าหมาย

๔. ปัจจัยเรื่องของคุณค่า ความทุกข์ แรงบันดาลใจ แรงจูงใจ ส่งผลในแง่ของแนวคิดที่เป็นสากล เช่น แนวคิดของการอยู่ร่วมกันกับสังคมร่วมกับวัฒนธรรม แนวคิดสากล เช่น การอยู่ร่วมกับของสังคมกับวัฒนธรรม คือไม่ว่าคุณจะเป็นอิสลาม พุทธ คริสต์ แต่เมื่อเสพงานศิลปะแล้วมันจะได้คุณค่าแทบจะพอกๆกันหรือเท่ากัน โดยไม่ได้แยกว่าอันนี้เป็นศิลปกรรมของศาสนาใด แต่ดูที่ความหมายของมันที่เป็นความหมายสากลของงาน แนวความคิดหรือคุณค่าของศิลปะจะเป็นแนวนี้เกือบทั้งหมดเลยในทุกวันนี้ ไม่ได้แบ่งข้าง ไม่เป็นศิลปะป็นหรือเป็นศิลปะแบบเลือกข้าง แต่เป็นพุทธศิลป์หรือศิลปะที่สร้างเน้นความคิดร่วมสมัย คือมองข้ามความแตกต่างระหว่างเชื้อชาติ ผิวพรรณ วรรณะ เพศ เข้าใจ Concept ของความงดงามต่างกันแต่อยู่ร่วมกันได้ ลักษณะอย่างนี้คือไม่ได้แยกประเภท

๕. ปัจจัยด้านแนวคิดการออกแบบ งานพุทธศิลป์ร่วมสมัย ที่เป็นจิตรกรรม สถาปัตยกรรม ประติมากรรม อาจจะมีแล้ว แต่ผมคิดว่ายังทำได้อยู่ เช่น สถาปัตยกรรมในเชิง minimalism ยังทำได้อยู่ ออกแบบพระอุโบสถเกลี้ยงๆโล่งๆ แต่อาจจะขัดเขยด้วยเรื่องแสง แต่ว่าตัวงานอาจจะโล่งๆเกลี้ยงๆได้ หรือแม้แต่พุทธปฏิมากรก็ทำเกลี้ยงๆโล่งๆได้ แต่ว่าจัดแสงในพระอุโบสถเป็นส่วนประกอบ เป็นสิ่งที่สามารถทำได้ แต่ก็ยังไม่ทำกันเพียงพอก็คือทางด้านศิลปะ ทางดนตรี มัน

น่าจะมีการแปลง หลักสุนทรียศาสตร์แบบพุทธแล้วทำเป็นดนตรีเป็นดนตรีแบบวงใหญ่ๆแบบ Opera Symphony ขึ้นเป็นเพลงที่ประพันธ์บนพื้นฐานของหลักสุนทรียศาสตร์แบบพุทธ

๖. ปัจจัยด้านการบำบัด ในเรื่องของการนำวัตถุมานำบำบัดหรือการบำบัดด้วยวัตถุ เป็นกระบวนการในการแก้ปัญหาหรือเข้าใจปัญหา โดยเฉพาะการนำพุทธศิลปกรรมจิตวิทยาร่วมสมัย เป็นเรื่องของการนำพุทธศิลปะมาบำบัด เรื่องของการสวดมนต์บำบัด การทำศิลปะ การวาดรูปบำบัด อาจจะเป็นการวาดรูปพุทธศิลปกรรมก็ได้ มีการปั้นพระพุทธรูปบำบัด ดังนั้นเรื่องจิตวิทยาจะเน้นไปในเรื่องของการบำบัด หรือเรื่องของการให้เน้นมีกิจกรรมในการทำ มีจิตจดจ่อต่อสิ่งนั้น แต่ในความหมายนี้ในทางพระพุทธศาสนาก็เป็นเรื่องของการปฏิบัติอยู่แล้ว ในที่นี้จิตวิทยาก็จะมาเก็บวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อให้เกิดเป็นข้อมูลเชิงประจักษ์ในทางวิทยาศาสตร์ ดังนั้นจิตวิทยาที่แตกต่างก็คือนำผลหรือวิธีการทางวิทยาศาสตร์มาใช้ แต่ว่าส่งผ่านงานด้านพุทธศิลปกรรม

สรุปผลการวิเคราะห์ปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านงานพุทธศิลปกรรมผ่านบทสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญได้ดังนี้

ปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านงานพุทธศิลปกรรม จากการศึกษ พบว่าผลการวิเคราะห์และสังเคราะห์เพื่อศึกษาปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านพุทธศิลปกรรมสามารถตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ ๒ สรุปได้ดังนี้

การรับรู้และการตีความหมายเชิงสัญลักษณ์ในงานพุทธศิลปกรรมก่อให้เกิดการรู้คิดและปัญญาโดยปัญญาคือความสามารถของบุคคลในการที่จะคิดอย่างนามธรรม การรู้คิดก็คือ มีการตัดสินใจ เพื่อให้แก้ปัญหา ให้เหตุผล ประเมินค่า ตัดสินใจ การสร้างสรรค์

จะต้องมีกระบวนการตามลำดับคือ

๑. ต้องมีความศรัทธา
๒. มีพื้นฐานความรู้ทางพุทธศาสนา
๓. พื้นความรู้ทางศิลปกรรม
๔. ปราศจากอคติ
๕. มีโยนิโสมนสิการ

บุคคลที่จะทำงานพุทธศิลปกรรมได้ก็ต้องเป็นคนที่มีความคิดทางด้านพุทธศาสนาที่ลึกซึ้ง การที่จะเป็นศิลปินทางด้านพุทธศิลปกรรมได้ดี และออกแบบพระพุทธรูปได้ดี จะต้องเป็นคนที่มีเนื้อหาของพระพุทธศาสนาอยู่ในเนื้อในตัว ศิลปินสร้างงานพุทธศิลปกรรมด้วยหลักการรู้คิดและปัญญา กล่าวคือ พุทธศิลป์มันก็สะท้อนความรู้ของศิลปิน แสดงว่าศิลปินจะต้องมีความรู้อย่างครอบคลุมหลายด้าน

- ๑) มีความศรัทธาในพระพุทธศาสนาและในหลักธรรมคำสอน
- ๒) มีธรรมะฉันทะ หมายถึงมีแรงบันดาลใจใฝ่สร้างสรรค์ ใฝ่ประโยชน์ ใฝ่ดีเป็นตัวเริ่มต้น
- ๓) มีกัลยาณมิตร คือมีครู
- ๔) มีสัมมาทิฐิ คือมีความคิดดี
- ๕) มีความรู้ในการใช้ศิลปะของการสร้างงานพุทธศิลปกรรม
- ๖) มีความรู้ที่เกี่ยวกับพุทธลักษณะ

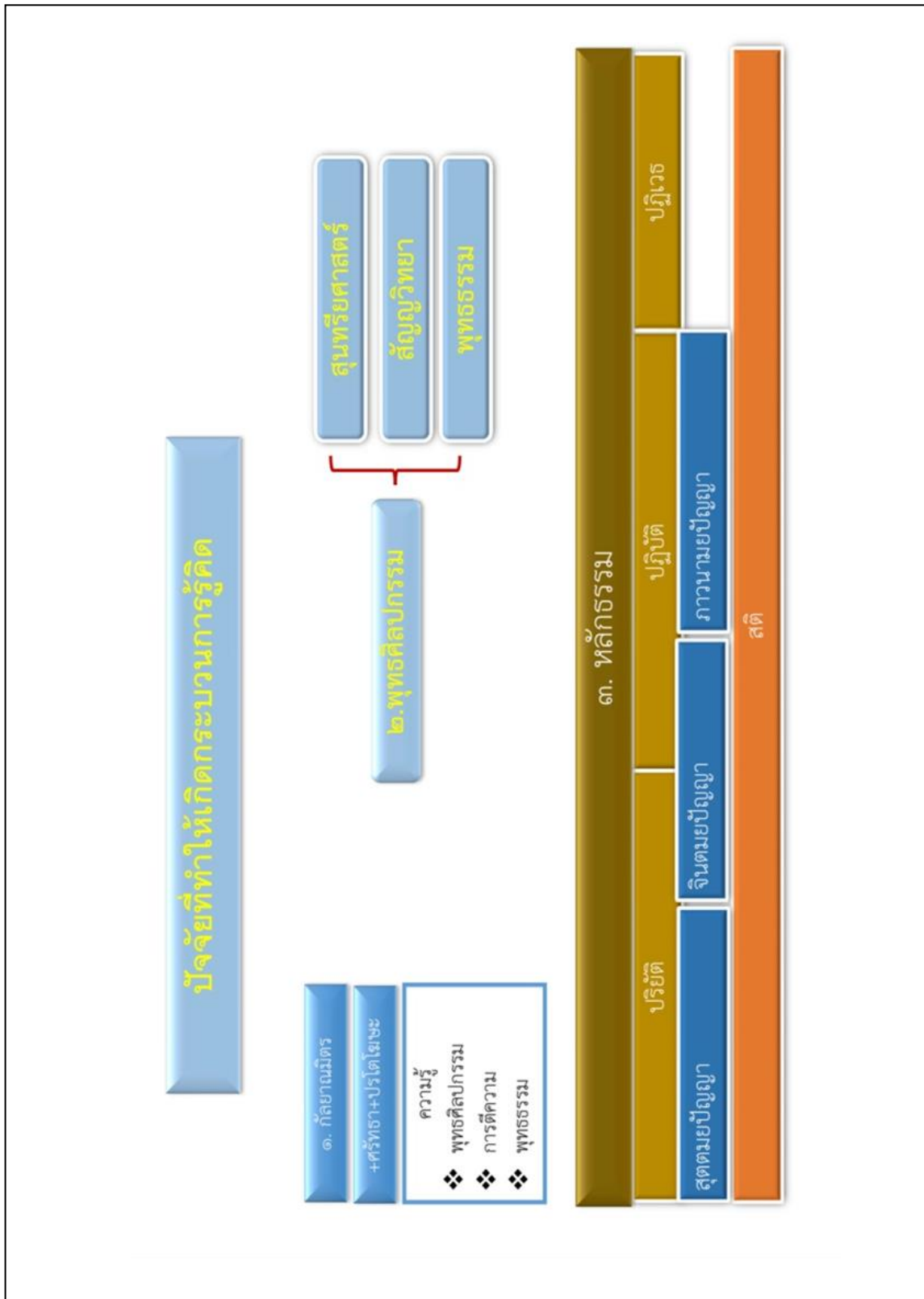

๓) มีความรู้ของการใช้สัญลักษณ์ที่จะแสดงพุทธลักษณะนั้นออกมาให้เด่นชัด

๔) มีการคิดวิจัย แยกแยะ แจกแจง วิเคราะห์ ในเนื้อหาของศิลปกรรมที่ตนเองเข้าไป

เสพในนั้น

๕) มีการบูรณาการในคุณค่าของพุทธศิลปกรรมนั้น ให้มีคุณค่าทางด้านพุทธศาสนาและมีคุณค่าทางด้านศิลปกรรม

ภาพที่ ๕.๒ แผนภาพปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิด

อธิบาย แผนภาพปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิด (ภาพที่ ๕.๒) ได้ดังนี้ ปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิด ประกอบด้วย

ปัจจัยที่ ๑ คือกัลยาณมิตร กัลยาณมิตรจะต้องมีความรู้ทางด้านศิลปกรรม การตีความเชิงสัญลักษณ์และพุทธธรรม

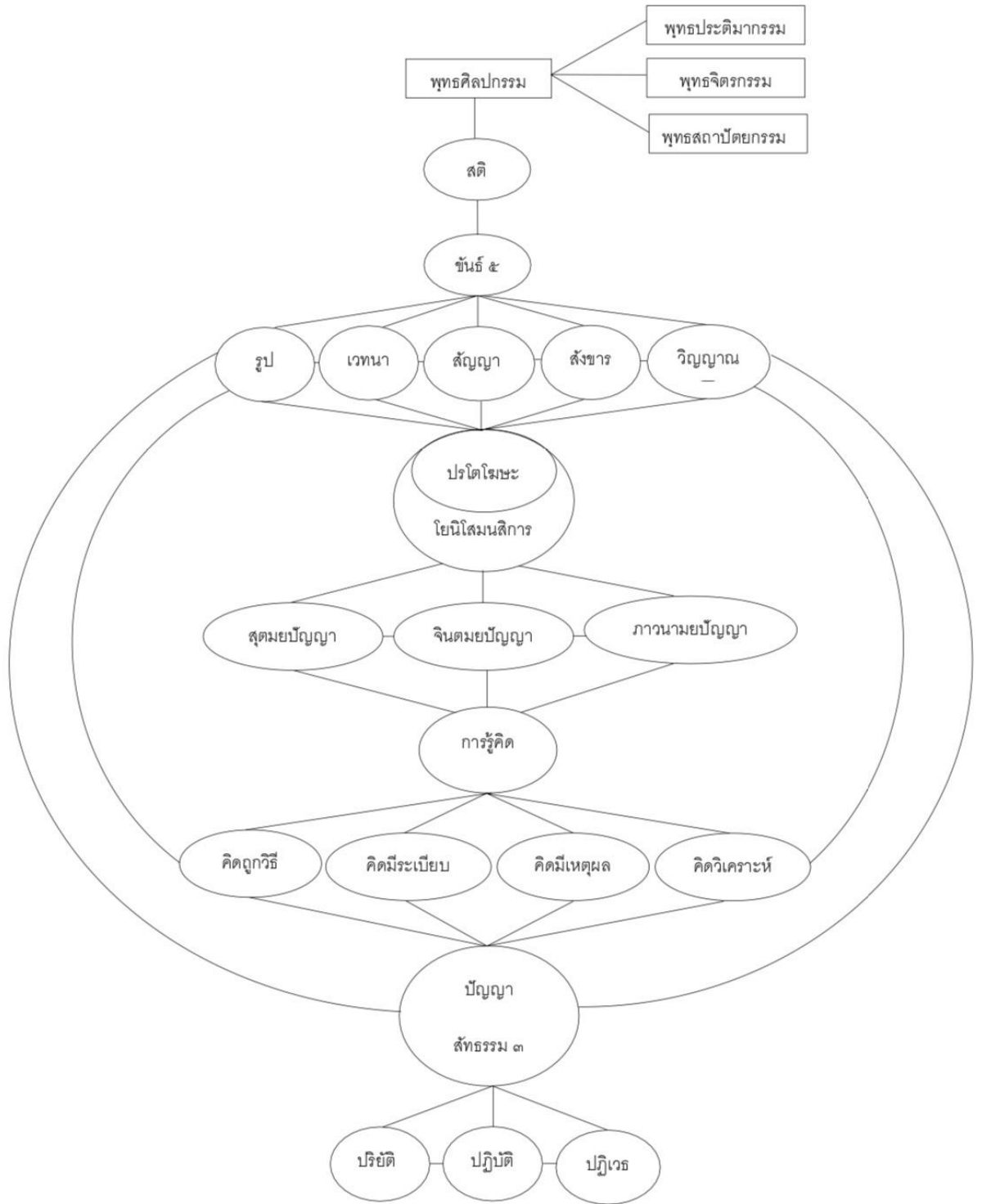
ปัจจัยที่ ๒ คือพุทธศิลปกรรม ซึ่งประกอบด้วยหลักสุนทรียศาสตร์ หลักสัญวิทยา และหลักพุทธธรรม

ปัจจัยที่ ๓ คือหลักธรรม หลักธรรมส่วนแรกก็คือหลักธรรมในเรื่องของการเรียนรู้ ประกอบด้วย ปรีชาญาณ ปฏิบัติและปฏิเวธ หลักธรรมส่วนที่ ๒ คือหลักธรรมในเรื่องของปัญญา ประกอบด้วยสุตมยปัญญา จิตมยปัญญา และภาวนามยปัญญา ซึ่ง ๒ หลักธรรมนี้จะต้องมีสติกำกับประกอบโดยตลอด

อธิบาย แผนภาพปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยา ผ่านงานพุทธศิลปกรรม (ภาพที่ ๕.๓) ได้ดังนี้

ปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิดและปัญญาผ่านงานพุทธศิลปกรรมที่นำไปสู่ความสุขสงบ กัลยาณมิตรคือผู้ให้ความรู้ ผู้ที่มีความรู้ทางพุทธศิลปกรรม ที่ประกอบด้วยการสื่อสารเชิงสัญลักษณ์และความรู้ทางด้านพุทธธรรมหรือหลักธรรม กัลยาณมิตรนำพุทธศิลปกรรมมาเป็นตัวกระตุ้นในการสอนหลักธรรมให้เกิดความรู้ใหม่แก่พุทธศาสนิกชน ไปสู่กระบวนการเรียนรู้ คิด และปัญญาส่งผลให้เกิดปัญญารู้เห็นตามความเป็นจริง นำไปสู่ความสุขสงบ ซึ่งพุทธศาสนิกชนมีศรัทธาทั้งในตัวกัลยาณมิตรและงานพุทธศิลปกรรม โดยเมื่อเรียนรู้ผ่านกัลยาณมิตร ให้ความรู้โดยผ่านพุทธศิลปกรรม กัลยาณมิตรก็จะเข้าสู่กระบวนการเรียนรู้ เชื่อมโยงกับกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาวิเคราะห์ผ่านหลักชั้น ๕ และบูรณาการเข้ากับจิตวิทยาเกสตัลท์และกระบวนการหลักธรรมหลักธรรมในเรื่องของการเรียนรู้ ประกอบด้วย ปรีชาญาณ ปฏิบัติและปฏิเวธ หลักธรรมส่วนที่ ๒ คือหลักธรรมในเรื่องของปัญญา ประกอบด้วยสุตมยปัญญา จิตมยปัญญา และภาวนามยปัญญา ซึ่ง ๒ หลักธรรมนี้จะต้องมีสติกำกับประกอบโดยตลอด จึงทำให้เกิดการรู้คิดและปัญญาได้

๕.๑.๓ ปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านงานพุทธศิลปกรรม จากการศึกษา พบว่าเพื่อนำเสนอปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านงานพุทธศิลปกรรมสามารถตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ ๓ สรุปได้ดังนี้ คือปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านงานพุทธศิลปกรรม หลังจากการการทบทวนวรรณกรรมพบว่าเป็นการศึกษากระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านงานพุทธศิลปกรรม แต่หลังจากการวิเคราะห์สังเคราะห์การสัมภาษณ์เชิงลึกและสนทนากลุ่ม ผู้วิจัยก็พบว่าปัจจัยเกิดขึ้นด้วย และนำเสนอองค์ความรู้เป็นแผนภาพ

ภาพที่ ๕.๔ นิตินันต์โมเดล (NITINAN MODEL) องค์ความรู้จากผลการวิเคราะห์ปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านงานพุทธศิลป์

การเสพงานพุทธศิลป์กรรม ให้เกิดการรู้คิดและปัญญา ผ่านงานพุทธประติมากรรม หรือพระพุทธรูปเป็นต้น ในเบื้องต้นให้มองพินิจพิจารณา ผู้เสพจะต้องมีสติในการรับชมโดยตลอด โดยผ่านกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาวิเคราะห์ผ่านหลักขั้น ๕ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ อธิบายได้ว่า เมื่อตาเห็นรูปคืออตาตายนะภายนอกกระทบกับอตาตายนะภายใน ทำให้เกิดผัสสะ เกิดการรับรู้ ส่งต่อให้เกิดเวทนาทำงาน ทำให้เกิดความรู้สึกสุขหรือทุกข์ ชอบหรือไม่ชอบ เกิดเป็นสัญญาขึ้นคือ จำได้หมายรู้ จากกระบวนการนี้จึงเกิดความคิด ประกอบด้วยต้องทำงานร่วมกับปรโตโฆษะและโยนิโสมนสิการ คือรับฟัง เรียนรู้จากภายนอก จากผู้อื่น โดยเฉพาะกัลยาณมิตรหรือปรโตโฆษะ เมื่อรับฟังแล้วก็ต้องคิดแบบโยนิโสมนสิการ เป็นการศึกษาเรียนรู้ที่ประกอบด้วยขั้นตอนคือ การรับข้อมูล (สุตมยปัญญา) การคิดวิเคราะห์ข้อมูล (จินตมยปัญญา) และการปฏิบัติหรือลงมือทำ (ภาวนามยปัญญา) กระบวนการดังกล่าวดำเนินเข้าสู่การรู้คิดแบบโยนิโสมนสิการ คือ ต้องมีการใช้ความคิดที่ถูกต้อง การคิดที่มีระเบียบ การคิดที่มีเหตุผล และการคิดวิเคราะห์ข้อมูล แล้วจึงดำเนินต่อไปสู่การเกิดของปัญญา ที่ต้องมีการพัฒนาผ่าน ๓ ขั้นตอนคือ ปริยัติศีลธรรม ธรรมที่ฟังเล่าเรียน ปฏิบัติศีลธรรม ธรรมคือสิ่งปฏิบัติ ได้แก่ ไตรสิกขา คือศีล สมาธิ ปัญญา และปฏิบัติศีลธรรม คือผลอันจะพึงเข้าถึงหรือบรรลุด้วยการปฏิบัติ ได้แก่ มรรค ผล และนิพพาน อันเป็นปัญญาที่รอบรู้ในกองสังขาร มองเห็นตามความเป็นจริง เป็นความรู้ทั่วหยั่งรู้ เหตุผลเข้าใจชัดเจนลวงพ้นปัญหา

๕.๒ การอภิปรายผล

การเสนออภิปรายผลการวิจัย สามารถอภิปรายผลตามวัตถุประสงค์ได้ดังนี้

๕.๒.๑. การถอดความหมายเชิงสัญลักษณ์ของพุทธศิลป์กรรมตามแนวพุทธจิตวิทยา สมัคร บุราวาศ^๑ กล่าวว่า สุนทรียศาสตร์วิเคราะห์ตีความโดยอัตนัยนิยมอธิบายได้ว่า การตีคุณค่าทางสุนทรียะนั้นต้องเกิดขึ้นบนพื้นฐานของความประทับใจหรือการเห็นคุณค่าของบุคคลที่มีต่อวัตถุนั้นๆ มีความสำคัญมาก เพราะถ้าไม่มีความประทับใจหรือเห็นคุณค่าของวัตถุนั้นเลย การตีคุณค่าทางสุนทรียะก็ไม่มีทางที่จะเกิดขึ้นได้ ดังนั้นการที่ผู้รับชมต่างให้ความสำคัญและให้คุณค่าในผลงานของศิลปิน ก็จะเป็นการเพิ่มความมีคุณค่าทางสุนทรียศาสตร์มากขึ้น ดังตัวอย่างสุนทรียศาสตร์ที่สะท้อนผ่านงานพุทธศิลป์กรรม ในงานภาพจิตรกรรมฝาผนังเรื่องไตรภูมิของวัดสุวรรณารามนั้น อธิบายความเชื่อทางพระพุทธศาสนาซึ่งแสดงออกทางการกระทำของบุคคล กล่าวคือ การทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว แสดงให้เห็นภาพของกฎแห่งกรรมอย่างชัดเจนเป็นรูปธรรมว่า ผู้ที่ทำความชั่วย่อมได้รับผลตอบแทนแห่งความชั่ว อีกประเด็นหนึ่งยังอธิบายเรื่องการเวียนว่ายตายเกิด หรือภูมิ ๓ คือ กามภูมิ รูปภูมิและอรุภูมิ

^๑ สมัคร บุราวาศ, **ปรัชญาเถรวาท**, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (นครปฐม: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิราวุฒวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๑๐๘-๑๐๙.

สอดคล้องกับ กรรณิการ์ ตั้งตุลานนท์^๒ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ปรากฏบนจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถ วัดทองธรรมชาติวรวิหาร ผลการศึกษาวิเคราะห์พบว่า จิตรกรรมฝาผนังเชิงพุทธในสังคมไทย เขียนเรื่องราวทางพระพุทธศาสนา เล่าเรื่องพระพุทธประวัติ ชาดก ประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรมประเพณีที่เกิดขึ้นจากการนับถือพระพุทธศาสนา ทำให้ประชาชนมีโอกาสได้ศึกษาเรียนรู้เรื่องราวจากภาพเขียนที่ปรากฏอยู่บนฝาผนัง การได้เห็นจิตรกรรมฝาผนังอันงดงามน่าเลื่อมใสจะนำผู้ชมเข้าไปสนใจในรายละเอียด ซึ่งสิ่งนั้น คือ พระธรรมของพระพุทธเจ้าและเมื่อรู้พระธรรมดีแล้วผู้ชมก็จะข้ามพ้นจากความยึดติดในความงามของภาพเพียงอย่างเดียว ดังนั้นจิตรกรรมฝาผนังเชิงพุทธจึงถือเป็นศิลปะที่เชิดชูและจรรโลงพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง

๕.๒.๒. การศึกษาในพุทธศิลปกรรมงานวิจัยปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านงานพุทธศิลปกรรมจะเน้นศึกษางานงานพุทธจิตรกรรม พุทธประติมากรรม และงานพุทธสถาปัตยกรรมนั้น สุชาติ เถาทอง^๓ กล่าวว่า มนุษย์มีความเชื่อว่าการรับรู้ทางศิลปะมีอิทธิพลต่อผู้พบเห็น สามารถที่จะโน้มน้าวจิตใจให้เกิดความรู้สึกคล้อยตาม ทำให้เกิดความเพลิดเพลิน ศิลปะจะสามารถช่วยให้ทั้งศิลปินและผู้ชมได้พักผ่อน คลายอารมณ์ และการชำระจิตใจ (Catharsis: การทำให้บริสุทธิ์) ให้ผ่อนคลายหลุดพ้นจากอารมณ์ขุ่นมัวที่ซ่อนเร้นอยู่ในจิตใจ หรือกล่าวตามภาษาทางจิตวิทยาปัจจุบันเรียกว่า เป็นการระบายความเครียดหรือความซ่อนเร้นอยู่ในจิตใจได้สำนึก สอดคล้องกับ ชยาภรณ์^๔ สุขประเสริฐ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง ศึกษาวิเคราะห์จิตรกรรมในการเผยแผ่พุทธธรรมในพระพุทธศาสนา กรณีพระมหาธาตุเจดีย์ภักดีประกาศ วัดทางสาย จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ พบว่า จิตรกรรมไทยนับเป็นจิตรศิลป์อย่างหนึ่ง โดยมักจะแสดงองค์เกี่ยวกับศาสนา ประวัติศาสตร์โบราณคดีและสาระอื่นๆ ของแต่ละยุคให้ปรากฏ ซึ่งนอกจากจะส่งผลสะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมอันดีงามของชาติแล้ว ยังมีคุณค่าทางศิลปะที่ช่วยเสริมสร้างสุนทรียภาพขึ้นในจิตใจมวลมนุษย์ได้และเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาค้นคว้าเรื่องราวต่างๆได้เป็นอย่างดี

๕.๒.๓. การศึกษาหลักแนวคิดทฤษฎีของพฤติกรรมกรรมกรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธศาสนาหลักจากการศึกษาแนวคิดศรัทธาตามแนวพุทธศาสนา พระพรหมคุณาภรณ์^๕ (ป.อ. ปยุตโต) ได้กล่าวไว้ว่า ศรัทธา หรือ ความเชื่อ ศรัทธา ในทางธรรม หมายถึง ศรัทธานั้นเป็นธรรมชาติอันเป็นเหตุเชื่อถือ หมายถึง ความเชื่อ ความเลื่อมใส ซึ่งเป็นความเชื่อที่ประกอบด้วยเหตุผล เป็นความมั่นใจในความจริงความดีสิ่งดีงามและในการทำความดีไม่ลู่ไหลตื่นตูมไปตามลักษณะอาการภายนอก

^๒ กรรณิการ์ ตั้งตุลานนท์, “ศึกษาวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ปรากฏบนจิตรกรรมฝาผนังใน พระอุโบสถ วัดทองธรรมชาติวรวิหาร”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), บทคัดย่อ.

^๓ สุชาติ เถาทอง, ผศ., *ศิลปะกับมนุษย์*, (กรุงเทพมหานคร: โอ. เอส. พรีนติ้ง เฮาส์, ๒๕๓๒), หน้า ๔๕.

^๔ ชยาภรณ์ สุขประเสริฐ, “ศึกษาวิเคราะห์จิตรกรรมในการเผยแผ่พุทธธรรมในพระพุทธศาสนา กรณีพระมหาธาตุเจดีย์ภักดีประกาศ วัดทางสาย จังหวัดประจวบคีรีขันธ์”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), บทคัดย่อ.

^๕ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๔๒๘.

ศรัทธามี ๔ ประเภทคือ ๑. กัมมัสัทธา เชื่อกรรม ๒. วิปากัสัทธา เชื่อผลของกรรม ๓. กัมมัสสกาตาสัทธา เชื่อว่าสัตว์มีกรรมเป็นของตัว ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ๔. ตถาคตโพธิสัทธา เชื่อปัญญาตรัสรู้ของพระตถาคต สอดคล้องกับ อุทัย ภัทรสุข^๖ ได้ศึกษาวิจัยเรื่องการศึกษาอิทธิพลของพระธาตุพนมที่มีต่อความเชื่อและพิธีกรรมของชุมชนลุ่มแม่น้ำโขง ผลการศึกษาวิเคราะห์พบว่า พระธาตุพนม มีอิทธิพลต่อความเชื่อเรื่องกรรม บุญ – บาป นรก – สวรรค์ และพระธาตุพนม มีอิทธิพลต่อความเชื่อจำเพาะองค์พระธาตุพนม ได้แก่ ความเชื่อเรื่องข้าโอกาส เรื่องลูกพระธาตุ และ เรื่องการฟ้อนบูชางานนมัสการ พระธาตุพนมประจำปี หรือ ประเพณีงานบุญเดือนสาม

๕.๒.๔. การศึกษาปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านงานพุทธศิลป์กรรม ประเด็นกัลยาณมิตรเป็นผู้นำพุทธศิลป์กรรมเป็นเครื่องมือหรืออุปกรณ์ มาเป็นตัวกระตุ้นในการสอนหลักธรรมให้ความรู้ใหม่ แก่พุทธศาสนิกชน/คฤหัสถ์ ไปสู่กระบวนการเรียนรู้ คิด ที่ส่งผลที่ทำให้เกิดปัญญา สรณี วงศ์เปี้ยสัจจ์^๗ ได้อธิบายไว้ว่า สัญลักษณ์ เป็นศาสตร์ที่ศึกษาเกี่ยวกับระบบของสัญลักษณ์ ที่ปรากฏอยู่ในความคิดของมนุษย์ อันถือเป็นทุกสิ่งทุกอย่างที่อยู่รอบตัวของเรา สัญลักษณ์อาจจะได้แก่ ภาษา รหัส เครื่องหมาย ฯลฯ หรือหมายถึงสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อให้มีความหมายแทนของจริง ตัวจริง ในตัวบทและในบริบทหนึ่งๆ คำว่าสัญวิทยา (Semiology) แบ่งสัญลักษณ์ออกเป็น ๒ ส่วน ส่วนแรกคือ รูปสัญลักษณ์ (Signifier) คือสิ่งที่เราสามารถรับรู้ผ่านประสาทสัมผัส ส่วนที่สองคือ ความหมาย สัญลักษณ์ (Signified) หมายถึงความหมาย คำนิยามหรือความคิดรวบยอด (concept) ที่เกิดขึ้นในใจหรือในความคิดของผู้รับสาร เช่น คำว่า ต้นไม้ ไม่จำเป็นต้องเป็นต้นไม้ที่เฉพาะเจาะจง แต่หมายถึงบริบทที่ถูกสร้างขึ้นซึ่งทางวัฒนธรรมว่าเป็นต้นไม้ กระบวนการทั้งหมดนี้เราเรียกว่า การสร้างความหมาย สอดคล้องกับ มโน พิสุทธิรัตนานนท์^๘ ได้ศึกษาวิจัยเรื่องสุนทรียวิจักษณ์ในจิตนกรรมไทย พบว่า จิตรกรรมไทยที่เล่าเรื่องหรือแสดงเนื้อหาสาระทางศาสนา ส่วนมากจะเป็นจิตรกรรมฝาผนังซึ่งนอกจากทำหน้าที่ประดับตกแต่งแล้วยังแสดงเรื่องราวทางศาสนา ดังที่กล่าวว่า การถ่ายทอดคติทางศาสนา คติความเชื่อทางศาสนาได้รับการถ่ายทอดออกเป็นรูปธรรม โดยสื่อทางประติมากรรมและจิตรกรรม เพื่อก่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจในศาสนา โนม่น้าวศรัทธาของผู้ชม ซึ่งนอกจากเป็นการสั่งสอนแล้วยังเป็นการสืบทอดศาสนาอย่างหนึ่งด้วย

๕.๒.๕. การวิเคราะห์วัดกรณีศึกษาพระอารามหลวงในกรุงเทพมหานคร ๑๐ วัด พุทธศิลป์กรรมสมัยรัตนโกสินทร์ สรุปรงานพุทธประติมากรรมที่มีความสอดคล้องต่อผลงานวิจัยปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านงานพุทธศิลป์กรรมพบว่า พระพุทธ

^๖ นายอุทัย ภัทรสุข, “การศึกษาอิทธิพลของพระธาตุพนมที่มีต่อความเชื่อและพิธีกรรมของชุมชนลุ่มแม่น้ำโขง”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), บทคัดย่อ.

^๗ สรณี วงศ์เปี้ยสัจจ์, “วาทกรรมสื่อโฆษณาการท่องเที่ยว: ภาพแทน ตัวตน และความเป็นไทย”, (เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๔), หน้า ๘๒.

^๘ มโน พิสุทธิรัตนานนท์ ผศ., สุนทรียวิจักษณ์ในจิตนกรรมไทย, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียน, ๒๕๕๗), หน้า ๔๕-๔๖.

มหาสุวรรณปฏิมากร^๙ วัดไตรมิตรวิทยารามวรวิหาร กรุงเทพมหานคร พระพุทธรูปทองคำสุโขทัยไตรมิตร หรือ “หลวงพ่อทองคำ” เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย มีน้ำหนักประมาณ ๕ ตันครึ่ง นับเป็นพระพุทธรูปทองคำบริสุทธิ์ขนาดใหญ่ที่สุดในโลก หลวงพ่อทองคำเป็นพุทธศิลปะสุโขทัยที่งดงามมาก พระพุทธรูปองค์นี้มีความงดงามถึงจุดสุดยอด ในกระบวนการฝีมือสกุลช่างสุโขทัย พระพุทธรูปทองคำสุโขทัยไตรมิตรนี้ นับเป็นศิลปะแบบสลาสลิกบริบูรณ์ พระพุทธรูปองค์นี้ ลักษณะประทับนั่งเป็นการวางพระอิริยาบถอย่างก่อให้เกิดศรัทธาประสาธน์เหมือนกับพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามาประทับจริง ๆ พระองค์นี้ เป็นพระปางมารวิชัย พระหัตถ์ซ้ายพาดเหนือพระเพล่า พระหัตถ์ขวาทรงชี้แม่พระธรณีเพื่อเป็นพยาน แม้จะเป็นพระพุทธรูปลักษณะประทับนั่งเหนือวัชรอาสน์แต่ก็ดูเหมือนจะเคลื่อนไหวได้ พระพุทธรูปองค์นี้เหมือนกับจะทรงยิ้มพระโอษฐ์กับผู้เข้าไปกราบนมัสการ สอดคล้องกับเสนาะ เทียรทอง^{๑๐} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง ศึกษาวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ปรากฏอยู่ในพุทธศิลป์ ศึกษาเฉพาะกรณีของพระครูอุภัยภาดาทร (หลวงพ่อบุญ) วัดไผ่โรงวัว จังหวัดสุพรรณบุรี ผลการศึกษาวิเคราะห์พบว่า สิ่งก่อสร้างต่างๆในวัด แบ่งกลุ่มพุทธศิลป์วัดออกเป็น ๓ ประเภท ได้แก่ ๑) สถาปัตยกรรม ๒) ปฏิมากรรม เช่น พระพุทธรูปปางต่างๆ ๓) จิตรกรรมฝาผนัง ซึ่งพุทธศิลป์วัดต่างๆในวัดไผ่โรงวัวสร้างขึ้นมาเพื่อเป็นสื่อให้อนุชนคนรุ่นหลังได้รู้จักพระพุทธศาสนา โดยใช้พุทธรูปเป็นสื่อเผยแผ่พุทธธรรม และเพื่อเป็นพุทธานุสติ เพื่อเป็นการประกาศพระพุทธศาสนาตามที่ท่านเรียกว่า “พุทธทูต” เพราะผู้ที่ระลึกถึงพระพุทธเจ้า เมื่อใดที่ได้เห็นพระพุทธรูป ย่อมเป็นหนทางแห่งการเกิดบุญกุศล ดังนั้น ประติมากรรมจึงมีความสำคัญสำหรับทุกคนเพื่อให้ละเว้นจากบาปทั้งหลายสำหรับผู้ประกอบกุศลกรรม คือการให้ทาน รักษาศีล เจริญภาวนา พระครูอุภัยภาดาทร (หลวงพ่อบุญ อนิโฆ) จะใช้พุทธปฏิมากรรม สถาปัตยกรรมและจิตรกรรมฝาผนังเป็นสื่อในการสอนทำให้คนอยากสร้างความดีจากการวิจัยภาคสนามพบว่า พุทธศิลป์วัดต่างๆ ที่สร้างขึ้นเพื่อเป็นสื่อในการเผยแผ่พุทธธรรมนั้นได้รับความสำเร็จเป็นอย่างดี คือ ต้องการให้ประชาชนเกิดความกลัวบาปทั้งปวง และอยากสร้างความดีงามความดีทั้งหลาย สูงขึ้นไปถึงขั้นเกิดความสุขสูงสุด คือ นิพพาน

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

- ๑) ผลการวิจัยนี้ ควรได้มีการเผยแพร่ไปสู่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องในระดับนโยบายและปฏิบัติการ

^๙ ฉันทิชย์ กระแสสินธ์, ประวัติวัดไตรมิตรวิทยาราม: ประวัติของหลวงพ่อทองคำ, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://gba.orgfree.com/history%20golden.html> [๙ พ.ย. ๒๕๖๑].

^{๑๐} เสนาะ เทียรทอง, “ศึกษาวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ปรากฏอยู่ในพุทธศิลป์: ศึกษาเฉพาะกรณีขอพระอุภัยภาดาทร (หลวงพ่อบุญ) วัดไผ่โรงวัว จังหวัดสุพรรณบุรี”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสนมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), บทคัดย่อ.

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับมหาจุฬาเตปิฎก ๒๕๐๐**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____. **พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **ปกรณวิเสศภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาปกรณวิเสศ**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๙.

_____. **อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาอรรถกถา**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒.

_____. **ฎีกาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาฎีกา**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑)หนังสือ:

กาญจนา แก้วเทพ. **การวิเคราะห์สื่อแนวคิดและเทคนิค**. กรุงเทพมหานคร: อินฟินิตี้ เพรส จำกัด, ๒๕๔๑.

กาญจนา แก้วเทพ และคณะ. **มองสื่อใหม่มองสังคมใหม่**. กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาสื่อสารมวลชน นิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

กิ่งแก้ว ทรัพย์พระวงศ์, ผศ. **จิตวิทยาทั่วไป General Psychology**. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร: ซีรฟงซ์การพิมพ์, ๒๕๔๒.

ก่อ สวัสดิพานิชย์. **ความสัมพันธ์ในครอบครัว**. กรุงเทพฯ: วัฒนาพานิช, ๒๕๑๙.

กรมศิลปากร กองโบราณคดี. **นำชมกรุงรัตนโกสินทร์**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ: อมรินทร์การพิมพ์, ๒๕๒๕.

กฤษมันต์ วัฒนาณรงค์. **เทคโนโลยีเทคนิคศึกษา**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้า พระนครเหนือ, ๒๕๓๖.

จารุวรรณ ฟุ้งเพียร. **พุทธศิลป์**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

จิรกิตต์ภณ พริยสุวัฒน์. **จิตวิทยาในพระไตรปิฎก**. เลย: โรงพิมพ์บ้านนาอ้อ, ๒๕๒๘.

ตำราพระราชานุญาต. สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ กรมพระยา. **ตำนานพุทธเจดีย์สยาม**. พระนคร : โรงพิมพ์สมภพพิพรรฒธนากร.

เต็มศักดิ์ คทวณิช. ผ.ศ. **จิตวิทยาทั่วไป: General Psychology**. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ส. เอเชียเพรส, ๒๕๔๖.

ทิพย์สุดา ปทุมานนท์. **จิตวิทยาสถาปัตยกรรม สวัสดิ์**. บริษัท ลายเส้น พับลิชชิ่ง จำกัด: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

ที เอ็น रामจันทร์. **พุทธศิลป์ในโลกพุทธศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร: มหามงกุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

ธีรวุฒิ บุญยโสภณ. **จิตวิทยาอุตสาหกรรม**. กรุงเทพมหานคร: สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้า, ๒๕๒๘.

ธีรยุทธ บุญมี. **การปฏิวัติสัญลักษณ์ของไซซูร์ เส้นทางสู่โพสต์โมเดิร์นนิสม์**. กรุงเทพฯ: วิชาษา, ๒๕๕๑.

เธียรชัย เอี่ยมวรเมธ. **พจนานุกรมไทย ฉบับอังกฤษ-ไทย**. กรุงเทพมหานคร: ระชุมทอง การพิมพ์, ๒๕๓๖.

ธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). **จากจิตวิทยา สู่จิตภาวนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

ธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). **พุทธธรรม**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สหธรรมิก, ๒๕๔๕.

นิตี แสงวิวัฒน์ และคณะ. **แนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานสำหรับพระสงฆ์**. สำนักโบราณคดีกรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม. กรุงเทพมหานคร: บริษัทอมรินทร์ปริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด, ๒๕๕๐.

ปฐุม หงส์สุวรรณ. **ตำนานพระพุทธรูปล้านนา พลังปัญญาทางความเชื่อและความสัมพันธ์กับท้องถิ่น**. เชียงใหม่: โรงพิมพ์แม็กซ์ปริ้นติ้ง (สำนักมรดกล้านนา), ๒๕๕๔.

ประยูทธ ปยุตโต. **พจนานุกรมฉบับพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

ประยูทธ ปยุตโต. **พจนานุกรมฉบับพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม**. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

ปรีชา เกาทอง. **จิตรกรรมไทยวิจิตร**. กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๘.

ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์. **จิตวิทยาการบริหารงานบุคคล**. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์สื่อเสริมกรุงเทพ, ๒๕๓๓.

พระเทพวิสุทธิกวี. **การพัฒนาจิต**. กรุงเทพมหานคร: สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้า, ๒๕๔๓.

- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๒. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สหธรรมิก, ๒๕๔๖.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.
- พระพรหมคุณาภรณ์. (ป.อ. ปยุตฺโต). **เจาะหาความจริง เรื่อง ศาสนาประจำชาติ**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: บริษัทพิมพ์สวย จำกัด, ๒๕๕๐.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๒๔. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สพระพุทธศาสนาของธรรมสภา, ๒๕๕๖.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). **พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย**. พิมพ์ครั้งที่ ๓๒. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม์, ๒๕๕๙.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๒. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.
- พระมหาปรกณ กิตติโร. **วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ราชวรมหาวิหาร**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๕.
- พระราชเทวี (สมพงษ์ พรหมวิโส). **สัททวารวิเสศวิคคหะ**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ประดิพัทธ์, ๒๕๓๖.
- พระราชวรมุนี (ประยูร ธมมจิตโต). **ขอบฟ้าแห่งความรู้**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, ๒๕๔๐.
- พุทธทาสภิกขุ, **ภาษาคน ภาษาธรรม**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุขภาพใจ, ๒๕๕๑), หน้า ๓๕.
มูลนิธิมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **อภิธานปฎิบัติภา และ อภิธานปฎิบัติกสุจิ**. กรุงเทพมหานคร: มหามงกุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕.
- มโน พิสุทธิรัตนานนท์. **สุนทรียวิจักขณ์ในจิตตนกรรมไทย**. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ไอเดียน, ๒๕๔๗.
- ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๒๕**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๒๕.
- ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒**. กรุงเทพมหานคร: มีบีคส์พับลิเคชันส์, ๒๕๔๖.
- รณยุทธ์ จิตรดอน. **พระอารามหลวง กรุงเทพ เล่ม ๓**. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ประชุมช่าง, ๒๕๕๖.
- วัชร ทรัพย์มี,รศ. **ทฤษฎีและกระบวนการให้บริการปรึกษา (Theory and process of counseling)**. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ภาพพิมพ์, ๒๕๓๓.
- ลือชัย ศรีเงียง, ร.ศ. ดร.. **คู่มือการทำงานเพื่อนำหลักพุทธธรรม มาแก้ปัญหาทางเพศและการเจริญพันธุ์ของวัยรุ่น**. กรุงเทพมหานคร: องค์การศึกษาศาสนาและวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ, ๒๕๕๕.

- วาริญา ภาวภูตานนท์ ณ มหาสารคาม. จิตวิทยาพุทธศาสนา (Psychology of Buddhism). กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๔.
- วิมล จิโรจพันธุ์. **มรดกทางวัฒนธรรมภาคเหนือ**. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร: แพลนพรีนติ้ง, ๒๕๕๑.
- วิมลสิทธิ์ ทรายงูร และคณะ. **จิตวิทยาสภาพแวดล้อม** **มูลฐานการสร้างสรรคและจัดการสภาพแวดล้อมอยู่อาศัย**. กรุงเทพมหานคร: บริษัท จี.บี.พี. เซ็นเตอร์จำกัด, ๒๕๕๕.
- วิทย์ เทียงบูรณธรรม. **พจนานุกรมไทย ฉบับมหาวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: ชมุททองการพิมพ์, ๒๕๓๖.
- ศักดิ์ชัย สายสิงห์. “**พระแก้วมรกตคือพระพุทธรูปล้านนาที่มีความสัมพันธ์ทางด้านรูปแบบกับพระพุทธรูป หินทรายสกุลช่างพะเยา**”, พระแก้วมรกต. ศิลปวัฒนธรรมฉบับพิเศษ. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๔๖.
- ศักดิ์ชัย สายสิงห์. **พุทธศิลป์สมัยรัตนโกสินทร์ พัฒนาการของงานช่าง และแนวคิดที่ปรับเปลี่ยน**. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, ๒๕๕๖.
- เสถียร โปธินันทะ. **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. นครปฐม: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓.
- สุภาพร นาคบัลลังก์, ผศ.ดร. และคณะ. **พุทธศิลป์ล้านนา คุณค่า ศรัทธาและการอนุรักษ์ คณะวิจัยศูนย์โบราณคดีภาคเหนือ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่**. เชียงใหม่: วนิดาการพิมพ์, ๒๕๕๕.
- โสรัช โปธิแก้ว. **จิตวิทยาแห่งธรรมะกับการปรึกษาทางจิตวิทยา (Dhammic Psychology and Counseling)**. กรุงเทพมหานคร: ฝ่ายแนะแนวการศึกษาและอาชีพ กองบริหารการศึกษา สำนักงานปลัดทบวงมหาวิทยาลัย, ๒๕๕๐.
- สันติรักษ์ ประเสริฐสุข. **สุนทรียศาสตร์และทฤษฎีสถาปัตยกรรมตะวันตก: จากคลาสสิกถึงดีคอนสตรัคชัน (Aesthetic and Theory of Western Architecture: From Classic to Deconstruction)**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: แพลนพรีนติ้ง, ๒๕๕๗.
- สรณี วงศ์เปี้ยสัจจ. (๒๕๔๔). “**วาทกรรมสื่อโฆษณาการท่องเที่ยว: ภาพแทน ตัวตน และความเป็นไทย**”. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สุชาติ เกาทอง. **ศิลปะกับมนุษย์**. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร: โอ. เอส. พรีนติ้ง เฮาส์, ๒๕๓๒.
- สุนทรียา ศรีวรรณ. **๘๐ พระอารามหลวง กรุงเทพมหานคร**. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ Tan Book, ๒๕๕๐.
- สุภัทรดิศ ดิสกุล. ศ. ม.จ. **ศิลปะอินเดีย**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๔๕.
- สุภา ศิริमानนท์. **วรรณสาสน์สำนัก**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มิ่งมิตร, ๒๕๔๗.
- สุรางค์ ไคว์ตระกูล. **จิตวิทยาการศึกษา**. พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.
- สุวัฒน์ แสนชาติ. **จิตรกรรมไทยพุทธศิลป์ (Thai Painting Buddhism Art)**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: หจก เทนเดอร์ ทัช, ๒๕๔๗.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. **นวโกวาท**. กรุงเทพมหานคร:มหาามงกุฎราชวิทยาลัย.

สำนักวัฒนธรรม กีฬาและการท่องเที่ยว กรุงเทพมหานคร. **บางกอก บอกล่า [เรื่อง] วัด**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๔๕.

อภัย นาคคง. **ความรู้เบื้องต้นวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ**. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพฯ: วัฒนาการพิมพ์, ๒๕๓๓.

อุบลวรรณ ภาภานันท์. **จิตวิทยาการรู้คิดและปัญญา (Cognitive Psychology)**. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๕.

(๒) คุชฎินิพนธ์/วิทยานิพนธ์/สารนิพนธ์:

กรรณิการ์ ตั้งตุลานนท์. “**ศึกษาวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ปรากฏบนจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถ วัดทองธรรมชาตวรวิหาร**”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

ชยาภรณ์ สุขประเสริฐ. “**ศึกษาวิเคราะห์จิตรกรรมในการเผยแพร่พุทธธรรมในพระพุทธศาสนา กรณีพระมหาธาตุเจดีย์ภักดีประกาศ วัดทางสาย จังหวัดประจวบคีรีขันธ์**”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

ชไมพร สุขสัมพันธ์. “**การวิเคราะห์สัญลักษณ์และกระบวนการสร้างรหัสในการ์ตูนญี่ปุ่น**”. วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต ภาควิชาการสื่อสารมวลชน. บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

ณรงค์ คุ้มกลัด. “**พระพุทธศาสนากับทฤษฎีสัญลักษณ์: ศึกษาเปรียบเทียบความเข้าใจในการใช้สัญลักษณ์ ของพุทธศาสนิกชนไทย ในเขตบางซื่อ กรุงเทพมหานคร**”. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต(ศาสนาเปรียบเทียบ). บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๕.

เนตรนภา แก้วแสงธรรม. “**การศึกษาหลักธรรมที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมฝาผนังที่มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตชาวจังหวัดอุบลราชธานี ศึกษาเฉพาะกรณีวัดทุ่งศรีเมือง วัดบ้านนาควาย และวัดหนองมะนาว**”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

พระครูเจตียภูมิพิทักษ์ (คำเจียง อาจาโร/ไยแก้ว). “**อิทธิพลความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับพระธาตุขามแก่น**”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

พระครูอนุรักษ์บุรานันท์ (ฐิตธมโม). “**กระบวนการอนุรักษ์พุทธประติมากรรมหินทราย: กรณีศึกษาพิพิธภัณฑ์เวียงพาว (วัดลี)**”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

พระมหาอุดม ปณฺญาโณ. “การศึกษาวิเคราะห์พุทธศิลป์เชิงสุนทรียศาสตร์: ศึกษากรณีเฉพาะพระพุทธรูปสมัยอยุธยา”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสนศาสดรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

เสนาะ เทียรทอง. “ศึกษาวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ปรากฏอยู่ในพุทธศิลป์: ศึกษาเฉพาะกรณีของพระอุภัยภักดาทร (หลวงพ่อบอม) วัดไผ่โรงวัว จังหวัดสุพรรณบุรี”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสนศาสดรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

อนัสพงษ์ ไกรเกรียงศรี. “การศึกษาสถาปัตยกรรมวัดอรุณราชวราราม”. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิตประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๕.

อุทัย ภัทรสุข. “การศึกษาอิทธิพลของพระธาตุพนมที่มีต่อความเชื่อและพิธีกรรมของชุมชนลุ่มแม่น้ำโขง”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสนศาสดรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

(๓) รายงานวิจัย:

กองวิชาการ. สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ. เอกสารและผลงานวิจัยการจัดการศึกษาระดับก่อนประถมศึกษาในประเทศไทย. เอกสารลำดับที่ ๒๕/๒๕๓๕ กองวิชาการ สปช. ๒๕๓๕.

เนตรนภิส นาควัชระและคณะ. วัดในกรุงเทพฯ : การเปลี่ยนแปลงในรอบ ๒๐๐ ปี (พ.ศ.๒๓๒๕-๒๕๒๕). กรุงเทพฯ : ทูนิวิจัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๕.

(๔) บทความ:

พระครูธรรมธรนิเทศ อภิญญาโณ. “บทบาทของวัดในการเสริมสร้างให้เกิดสันติสุขในชุมชน”. วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์. ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๒ (ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๙): หน้า ๘๒.

พระครูวิสุทธธานันทคุณ (สุรศักดิ์ วิสุทธาจาโร). “ยุทธศาสตร์ในการบริหารจัดการวัดเพื่อความมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนา”, ใน วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์. ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๑ (๒๕๕๘): หน้า ๑๓๒ – ๑๔๓.

ศักดิ์ชัย สายสิงห์. “ความสัมพันธ์ด้านรูปแบบระหว่างพระพุทธรูปหินทรายสกุลช่างพะเยากับพระแก้วมรกต” เมืองโบราณ, ปีที่๒๐ ฉบับที่๒ (เมษายน-มิถุนายน ๒๕๓๓): ๗๙-๘๑.

สรวิชัย ดวงชัย. จิตวิทยาการแนะแนวเชิงพุทธ: แนวคิด หลักการและแนวปฏิบัติ. [ออนไลน์] แหล่งที่มา:[http://www.mcu.ac.th/site/articlecontent.php?articlegroup_id=337 &flag=th](http://www.mcu.ac.th/site/articlecontent.php?articlegroup_id=337&flag=th) [๒๕๕๘].

หมายรับสั่ง ร.๓จ.ศ. ๑๑๙๖ เรื่องบันจุพระปรารค์ ๘ องค์เลขที่ ๑ คู่๑๑๘ ชั้น ๑/๑ มัดที่๑, หอสมุดแห่งชาติ.

(๕) เอกสารที่ไม่ได้ตีพิมพ์เผยแพร่และเอกสารอื่น ๆ:

คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทยและจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี. “**หมายรับสั่ง รัชกาลที่ ๓ ร.ศ. ๑๑๙๓ เลขที่ ๓ เรื่องให้ตั้งการจารึกพระนามพระพุทธรูป ๖ ศอก ลงในแผ่นพระสุพรรณบัฏและบรรจุพระบรมธาตุ**” ประชุมหมายรับสั่ง ภาค ๔ ตอนที่ ๑ สมัยรัตนโกสินทร์รัชกาล พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว จ.ศ. ๑๑๘๖-๑๒๐๓. หน้า ๗๔-๗๕.

ธีระพร วีระถาวร. “คำตอบหนึ่งของปัญหาในสังคม กระแสทรรศน์”, หนังสือพิมพ์มติชนรายวัน. (๓๑ ตุลาคม ๒๕๕๕): ๗.

(๖) สื่ออิเล็กทรอนิกส์:

พระไพศาล วิสาโล. **การเสริมสร้างพลังทางศีลธรรมในสังคมไทย** [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.visalo.org/article/budKarnsermsang.htm> [๔ เม.ย. ๒๕๕๗].

พระไพศาล วิสาโล. **ความเป็นมาของค่ายพุทธบุตร อารยภิวัทธน์**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.arayapiwat.com/index.php?option=com_content&id=2 [๑๐ ส.ค. ๒๕๕๖].

พระไพศาล วิสาโล. **ชวนสังคมคิด: ทำสังคมไทยให้เป็นมิตรกับความ**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.budnet.org/article/?p=430> [๑๒ พ.ค. ๒๕๕๐].

พระไพศาล วิสาโล. **สร้างเมืองไทยให้น่าอยู่ใน ๙๙๙ วัน: รางสังคมไทยให้เป็นมิตรกับความดี**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.visalo.org/article/budTumKwamdee999.htm> [๔ เม.ย. ๒๕๕๗].

พระไพศาล วิสาโล. **ศิลปกรรม**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://th.visalo.org/article/budVitheeBudVitheeThai.htm> [๑๐ ส.ค. ๒๕๕๖].

พระไพศาล วิสาโล. **ศิลปะกับพุทธศาสนา**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.visalo.org/article/PosttoDay255308.html> [๑๔ ต.ค. ๒๕๕๘].

John Flavell. (๑๙๗๙). **Metacognition Theory: Theories of Learning in Educational Psychology**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.lifecirclesinc.com/Learningtheories/constructivism/flavell.html> [๔ เม.ย. ๒๕๕๘].

วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี. **ศิลปกรรม**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://th.wikipedia.org/wiki> [๑๒ พ.ค. ๒๕๕๖].

วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี. **สถาปัตยกรรม**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://th.wikipedia>.

org/wiki [๑๒ พ.ค. ๒๕๕๖].

(๓) หนังสือต่างประเทศ

A. H. Longhurst. Jayasuriya L.M.S. (Ceylon). (2nd edition). (1997). **The Stupa**. Aravali Books International.

Allen, R. and Santrock, J.W. **Psychology: The Contexts of Behavior**. United State of America: Wm. C. Brown Communication, 1993.

Daniel. Chandler. **Semiotics: The Basics**. London: Routledge, 2003.

Dr. W. F. Jayasuriya L.M.S. (Ceylon). (3rd edition). (1988). **The Psychology and Philosophy of Buddhism**. Malaysia: Buddhist Missionary Society.

Eco. Umberto. **A Theory of Semiotic**. Bloomington: Indiana University Press, 1976.

Potts. Alex. 'Sign' in Robert S. Nelson and Richard Shiff, eds., **Critical Terms for Art History**. London and Chicago: University of Chicago Press, 1996.

Hawkes. Terence. **Structuralism and Semiotics**. London: Methuen, 1977.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก.

ตัวอย่างภาพ การสัมภาษณ์เชิงลึกปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธ
จิตวิทยาผ่านงานพุทธศิลป์กรรม

การสัมภาษณ์แบบเชิงลึก (In-depth Interview) นักวิชาการและผู้เชี่ยวชาญดังมีรายชื่อสัมภาษณ์ดังต่อไปนี้

(๑) ศ. ดร. สมภาร พรหมทา (ป.ธ.๗) ผู้อำนวยการศูนย์ศึกษาพุทธปรัชญา และอาจารย์ประจำหลักสูตรปริญญาโทและเอกทางด้านปรัชญา ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

(๒) ศ. (พิเศษ) ร. ท. ดร. บรรจบ บรรณรุจิ (ป.ธ.๙) ศาสตราจารย์พิเศษ ภาควิชาภาษาตะวันออก จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และดำรงตำแหน่งเป็นภาคีสมาชิก สาขาศาสนศาสตร์ สำนักธรรมศาสตร์และการเมือง ราชบัณฑิตยสถาน ศาสตราจารย์พิเศษ อาจารย์ประจำสาขาวิชาพระพุทธศาสนา ภาควิชาพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

(๓) รศ. ดร. เชษฐ ติงส์ญลชี อาจารย์ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร

(๔) รศ. ดร. รุ่งโรจน์ ธรรม รุ่งเรือง อาจารย์ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร

(๕) ผศ. ดร. พัศวีร์สิริ เปรมกุลนันท์ อาจารย์ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.

(๖) พระราชปริยัติกวี (สมจินต์ สมมาปณโณ) ศ. ดร. อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

(๗) พระมหามงคลกานต์ ฐิตธมโม, ป.ธ.๙, ผศ. ดร. อาจารย์ประจำภาควิชาศาสนาและปรัชญา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

(๘) พระมหาสุรศักดิ์ ปัจจนตเสโน, ป.ธ.๗, ดร. รองคณบดีคณะพุทธศาสตร์ ผู้อำนวยการส่วนงานบริหาร สถาบันภาษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

(๙) พระมหาสมพงษ์ สนต์จิตโต, ดร. ผู้อำนวยการส่วนบริหารศูนย์อาเซียน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

(๑๐) พระปลัดสมภาร สมภาโร, ผศ. อาจารย์ประจำคณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

(๑๑) อาจารย์ชลิต นาคพะวัน นักศิลปะบำบัด ผู้อำนวยการสถาบัน Chalit Art Project and Gallery

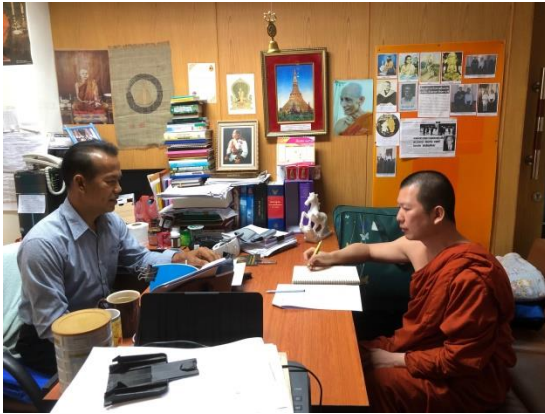
(๑๒) อาจารย์กชกร วรอาคม นักศิลปะบำบัด อาจารย์พิเศษคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

(๑๓) อาจารย์ธีร์ พุ่มทับทิม, ป.ธ.๗ อาจารย์ประจำภาควิชาบาลีและสันสกฤต คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

(๑๔) พระมหายุทธนา นรเชฏฐโธ, ป.ธ.๙, ดร. ผู้อำนวยการหลักสูตรบัณฑิตศึกษา สาขาวิชาพระไตรปิฎกศึกษา และอาจารย์ประจำภาควิชาพระพุทธศาสนา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

(๑๕) พระรุ่งเรือง ลี้มชูปกรณ. ดร. อติตกรรณการผู้ทรงคุณวุฒิสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ และกระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ผลงานโครงการทางวิชาการ หลักสูตรพุทธวิทยาาสตร์แห่งชีวิต ภาคต้น ชีวิต พระพุทธศาสนาและวิทยาศาสตร์, ภาคกลาง ธรรมชาติของร่างกายและจิต, และ จิตวิจยและการพัฒนาชีวิตอันประเสริฐ

ภาคผนวก ข.

แบบสัมภาษณ์เชิงลึกผู้เชี่ยวชาญเพื่อการวิจัย

แบบสัมภาษณ์เชิงลึกผู้เชี่ยวชาญเพื่อการวิจัย

เรื่อง: พฤติกรรมการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยา

Cognitive Behavior in Buddhist Psychology

ตอนที่๑ : ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์.....นามสกุล.....อายุ.....ปี

ตำแหน่ง/ยศ.....ระดับการศึกษา.....

สาขาวิชาเอก.....วิชาการอง.....

ตำแหน่งหน้าที่หลักในมหาวิทยาลัย/หน่วยงาน.....

เป็นผู้ทรงคุณวุฒิ/นักวิชาการ/ผู้เชี่ยวชาญด้าน.....

.ผู้สัมภาษณ์,จดบันทึก,บันทึกเสียง : ผู้วิจัย พระนิตินันต์ สมนตกาโย

สัมภาษณ์เมื่อวันที่.....เดือน.....พ.ศ.....๒๕๖๐.....เวลา.....น.ถึง.....น

สถานที่สัมภาษณ์.....

.....
(ลงนามชื่อ).

ตอนที่ ๒: แบบสัมภาษณ์ เรื่องพฤติกรรมการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยา

๑. ปัจจัยด้านการรับรู้
  - ๑.๑) การรับรู้คืออะไร
  - ๑.๒) การรับรู้มีผลต่อการรู้คิดอย่างไร
  - ๑.๓) การรับรู้มีผลต่อการพัฒนาปัญญาอย่างไร
๒. ปัจจัยด้านการตีความหมายเชิงสัญลักษณ์
  - ๒.๑) การตีความหมายเชิงสัญลักษณ์คืออะไร
  - ๒.๒) การรับรู้และการตีความหมายเชิงสัญลักษณ์ในงานพุทธศิลป์กรรมก่อให้เกิดการรู้คิดอย่างไร
  - ๒.๓) การรับรู้และการตีความหมายเชิงสัญลักษณ์ในงานพุทธศิลป์กรรมก่อให้เกิดปัญญาอย่างไร
๓. ปัจจัยด้านการตอบสนองการรับรู้ต่อพุทธศิลป์กรรม
  - ๓.๑) พุทธศิลป์กรรมตอบสนองการรับรู้ส่งผลต่อการรู้คิดอย่างไร
  - ๓.๒) พุทธศิลป์กรรมตอบสนองการรับรู้ส่งผลต่อปัญญาอย่างไร
๔. ปัจจัยด้านศิลปิน
  - ๔.๑) ศิลปินสร้างงานพุทธศิลป์กรรมด้วยหลักการรู้คิดอย่างไร
  - ๔.๒) ศิลปินสร้างงานพุทธศิลป์กรรมด้วยหลักปัญญาอย่างไร
๕. ปัจจัยด้านความสัมพันธ์ของพุทธธรรมต่องานพุทธศิลป์กรรม
  - ๕.๑) พุทธธรรมมีอิทธิพลต่องานพุทธศิลป์กรรมอย่างไร
  - ๕.๒) พุทธธรรมกับการรู้คิดและปัญญามีอิทธิพลต่องานพุทธศิลป์กรรมอย่างไร
๖. ปัจจัยด้านสุนทรียศาสตร์
  - ๖.๑) พุทธศิลป์กรรมมีความสัมพันธ์กับสุนทรียศาสตร์อย่างไร
  - ๖.๒) พุทธศิลป์กรรมมีความสัมพันธ์กับสุนทรียศาสตร์ในแง่ของการรู้คิดอย่างไร
  - ๖.๓) พุทธศิลป์กรรมมีความสัมพันธ์กับสุนทรียศาสตร์ในแง่ของปัญญาอย่างไร
๗. ปัจจัยด้านพฤติกรรม
  - ๗.๑) พฤติกรรมคืออะไร
  - ๗.๒) แบบแผนพฤติกรรมคืออะไร
  - ๗.๓) ในบริบทของศิลปินผู้สร้างงานพุทธศิลป์กรรม: อะไรคือแบบแผนพฤติกรรมที่ส่งผ่านงานพุทธศิลป์กรรมให้เกิดการรู้คิดและปัญญา
  - ๗.๔) ในบริบทของผู้เสพงานพุทธศิลป์กรรม: อะไรคือแบบแผนพฤติกรรมที่ส่งผ่านงานพุทธศิลป์กรรมให้เกิดการรู้คิดและปัญญา
๘. ปัจจัยผลของการรู้คิดและปัญญา

๘.๑) ในบริบทของศิลปินผู้สร้างงานพุทธศิลป์: ผลของการรู้คิดที่ส่งผ่านงานพุทธศิลป์คืออะไร

๘.๒) ในบริบทของศิลปินผู้สร้างงานพุทธศิลป์: ผลของปัญญาที่ส่งผ่านงานพุทธศิลป์คืออะไร

๘.๓) ในบริบทของผู้เสพงานพุทธศิลป์: ผลของการรู้คิดที่ส่งผ่านงานพุทธศิลป์คืออะไร

๘.๔) ในบริบทของผู้เสพงานพุทธศิลป์: ผลของปัญญาที่ส่งผ่านงานพุทธศิลป์คืออะไร

๙. ปัจจัยพุทธศิลป์ธรรมเชิงจิตวิทยาร่วมสมัย

๙.๑) พุทธศิลป์ธรรมเชิงจิตวิทยาร่วมสมัยคืออะไร

๙.๒) พฤติกรรมการรู้คิดและปัญญาอาศัยหลักพุทธศิลป์ธรรมเชิงจิตวิทยาร่วมสมัยได้อย่างไร

ภาคผนวก ค.

การสนทนากลุ่ม

ปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านงานพุทธศิลป์กรรม

การสนทนากลุ่ม
Focus Group Discussion

เรื่อง
ปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านงานพุทธ
ศิลปกรรม

FACTORS LEADING TO COGNITIVE THINKING AND INSIGHTFULNESS
PROCESS OF BUDDHIST ARTS VIEWED BY BUDDHIST PSYCHOLOGY

โดย
พระนิตินันต์ สนต์กาโย (บุญสิริพิพัฒน์)

คณะกรรมการควบคุมคุษฎีนิพนธ์

๑. ผศ. ดร. สิริวัฒน์ ศรีเครือดง	ประธานกรรมการ
๒. ดร.พุทธชาติ แผนสมบุญ	กรรมการ

คุษฎีนิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตร์คุษฎีบัณฑิต
สาขาพุทธจิตวิทยา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๑

เพื่อตรวจสอบปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่าน
งานพุทธศิลป์กรรม

วัตถุประสงค์ของการสนทนากลุ่ม

๑. เพื่อตอบวัตถุประสงค์ของการวิจัยข้อที่ ๓ เพื่อนำเสนอปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้
คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านงานพุทธศิลป์กรรม

๒. เพื่อตรวจสอบปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยา
ผ่านงานพุทธศิลป์กรรม ที่ผู้วิจัยพัฒนาขึ้น

ผู้ร่วมสนทนากลุ่ม ประกอบด้วย ผู้เชี่ยวชาญและผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน ๑๓ รูป/คน ดังนี้

๑. รศ. ดร. โภณีภรณ์ ศรีทอง
๒. รศ. ดร. สมชัย ศรีนอก
๓. ผศ. ดร. พิเชฐ ทั้งโต
๔. ผศ. ดร. ภัทรพล ใจเย็น
๕. ผศ. ดร. ประยูร สุยะใจ
๖. ผศ. ดร. มั่น เสือสูงเนิน
๗. ผศ. ดร. สมโภช ศรีวิจิตรกุล
๘. ผศ. ดร. สิริวัฒน์ ศรีเครือดง
๙. ผศ. ดร. เมธาพันธ์ โพธิ์ธีรโรจน์
๑๐. ดร. อุดลย์ คงแรง
๑๑. ดร. สุวัฒน์ รักขันโท
๑๒. ดร. พุทธชาติ แผนสมบุญ
๑๓. ดร. สรายุทธ์ อุดม

วิธีการดำเนินการ

๑. ผู้วิจัยนำเสนอผลการวิจัย ซึ่งประกอบด้วยความเป็นมาและการดำเนินการวิจัยใน
การศึกษาปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านงานพุทธศิลป์กรรม

๒. ประเด็นในการสนทนากลุ่ม “ความเหมาะสมของรูปแบบและองค์ประกอบของปัจจัย
ที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านงานพุทธศิลป์กรรม ที่ผู้วิจัย
พัฒนาขึ้น”

๓. ผู้เชี่ยวชาญและผู้ทรงคุณวุฒิร่วมแสดงความคิดเห็นและให้ข้อเสนอแนะ

๔. จบการสนทนากลุ่ม กล่าวขอบคุณ มอบของที่ระลึก และถ่ายภาพร่วมกัน

เอกสารข้อมูล งานวิจัยประกอบการสนทนากลุ่ม ความเป็นมา และ Powerpoint Presentation

ข้อคำถามของการสนทนากลุ่ม

คำถาม ข้อที่ ๑ กระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธ เหมาะสม หรือไม่ อย่างไร

คำถาม ข้อที่ ๒ กระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยากลุ่มเกสต่อลส์ เหมาะสมหรือไม่
อย่างไร

คำถาม ข้อที่ ๓ ปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิดและปัญญา ถูกต้อง เหมาะสมหรือไม่ อย่างไร

คำถาม ข้อที่ ๔ การนำกระบวนการรู้ คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาไปประยุกต์ใช้ เหมาะสมหรือไม่ อย่างไร

ภาคผนวก ง.

ตัวอย่างภาพ การสนทนากลุ่ม

ปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยาผ่านงานพุทธ
ศิลปกรรม

ภาคผนวก จ.
หนังสือเชิญผู้ทรงคุณวุฒิ

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน ภาควิชาจิตวิทยา คณะมนุษยศาสตร์ โทร./โทรสาร ๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ (ต่อ ๘๒๐๘)

ที่ ศธ ๖๑๐๔.๔/ว.๓๐๕ วันที่ ๒๒ เมษายน พ.ศ. ๒๕๖๒

เรื่อง ขอเรียนเชิญเข้าร่วมการสนทนากลุ่มผู้เชี่ยวชาญ

เรียน รศ.ดร.โกนิจ์ ศรีทอง

ด้วย พระนิพนธ์ สุนตกาโย นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติให้ทำคุษฎีนิพนธ์ เรื่อง พฤติกรรมการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยา: COGNITIVE BEHAVIOUR IN BUDDHIST PSYCHOLOGY.

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้ หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา พิจารณาเห็นแล้วว่า ท่านเป็นผู้มีความรู้ ความเชี่ยวชาญในเรื่องนี้เป็นอย่างยิ่ง จึงใคร่ขอเรียนเชิญท่านเข้าร่วมการสนทนากลุ่มผู้เชี่ยวชาญ เรื่อง “พฤติกรรมการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยา” ในวันจันทร์ ที่ ๒๔ เมษายน ๒๕๖๒ เวลา ๑๖.๐๐ น. เป็นต้นไป ณ ห้อง A ๓๐๕ อาคารเรียนรวม มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วังน้อย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี และขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อเข้าร่วมการสนทนากลุ่มผู้เชี่ยวชาญ ตามวันเวลา และสถานที่ ดังกล่าวข้างต้น

(ผศ.ดร.ศิริวัฒน์ ศรีเครือตง)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา

ศิริวัฒน์ ศรีเครือตง
25/04/22
[Signature]

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน ภาควิชาจิตวิทยา คณะมนุษยศาสตร์ โทร./โทรสาร ๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ (ต่อ ๘๒๐๘)

ที่ ศธ ๖๑๐๔.๔/ว.๓๐๕ วันที่ ๒๒ เมษายน พ.ศ. ๒๕๖๒

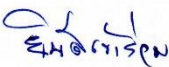
เรื่อง ขอรียนเชิญเข้าร่วมการสนทนากลุ่มผู้เชี่ยวชาญ

เรียน ผศ.ดร.ภัทรพล ใจเย็น

ด้วย พระนิพนธ์ สุนตกาโย นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติให้ทำคุษฎีนิพนธ์ เรื่อง พฤติกรรมการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยา: COGNITIVE BEHAVIOUR IN BUDDHIST PSYCHOLOGY.

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้ หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา พิจารณาเห็นแล้วว่า ท่านเป็นผู้มีความรู้ ความเชี่ยวชาญในเรื่องนี้เป็นอย่างดี จึงใคร่ขอรียนเชิญท่านเข้าร่วมการสนทนากลุ่มผู้เชี่ยวชาญ เรื่อง “พฤติกรรมการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยา” ในวันจันทร์ ที่ ๒๔ เมษายน ๒๕๖๒ เวลา ๑๖.๐๐ น. เป็นต้นไป ณ ห้อง A ๓๐๕ อาคารเรียนรวม มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วังน้อย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี และขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อเข้าร่วมการสนทนากลุ่มผู้เชี่ยวชาญ ตามวันเวลา และสถานที่ ดังกล่าวข้างต้น

 (ผ.ศ. ดร. ภัทรพล ใจเย็น)

 (ผ.ศ.ดร.สิริวัฒน์ ศรีครอง)
 ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
 สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน ภาควิชาจิตวิทยา คณะมนุษยศาสตร์ โทร./โทรสาร ๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ (ต่อ ๘๒๐๘)

ที่ ศธ ๖๑๐๔.๔/ว.๓๐๕ วันที่ ๒๒ เมษายน พ.ศ. ๒๕๖๒

เรื่อง ขอเรียนเชิญเข้าร่วมการสนทนากลุ่มผู้เชี่ยวชาญ

เรียน ผศ.ดร.ประยูร สุยะใจ

ด้วย พระนิพนธ์ สุนตกาโย นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติให้ทำดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง พฤติกรรมการรู้คิดและปัญญา ตามแนวพุทธจิตวิทยา: COGNITIVE BEHAVIOUR IN BUDDHIST PSYCHOLOGY.

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้ หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา พิจารณาเห็นแล้วว่า ท่านเป็นผู้มีความรู้ ความเชี่ยวชาญในเรื่องนี้เป็นอย่างดียิ่ง จึงใคร่ขอเรียนเชิญท่านเข้าร่วมการสนทนากลุ่มผู้เชี่ยวชาญ เรื่อง “พฤติกรรมการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยา” ในวันจันทร์ ที่ ๒๔ เมษายน ๒๕๖๒ เวลา ๑๖.๐๐ น. เป็นต้นไป ณ ห้อง A ๓๐๕ อาคารเรียนรวม มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วังน้อย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี และขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อเข้าร่วมการสนทนากลุ่มผู้เชี่ยวชาญ ตามวันเวลา และสถานที่ ดังกล่าวข้างต้น

อธิการบดี
๕
(ผศ.ดร. ประยูร สุยะใจ)

(ผศ.ดร.สิริวิมล ศรีเครือตอง)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน ภาควิชาจิตวิทยา คณะมนุษยศาสตร์ โทร./โทรสาร ๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ (ต่อ ๘๒๐๘)

ที่ ศธ ๖๑๐๔.๔/ว.๓๐๕ วันที่ ๒๒ เมษายน พ.ศ. ๒๕๖๒

เรื่อง ขอเรียนเชิญเข้าร่วมการสนทนากลุ่มผู้เชี่ยวชาญ

เรียน ผศ.ดร.พิเชฐ ทังโต

ด้วย พระนิพนธ์ สมนตกาโย นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติให้ทำดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง พฤติกรรมการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยา: COGNITIVE BEHAVIOUR IN BUDDHIST PSYCHOLOGY.

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้ หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา พิจารณาเห็นแล้วว่า ท่านเป็นผู้มีความรู้ ความเชี่ยวชาญในเรื่องนี้เป็นอย่างดี จึงใคร่ขอเรียนเชิญท่านเข้าร่วมการสนทนากลุ่มผู้เชี่ยวชาญ เรื่อง “พฤติกรรมการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยา” ในวันจันทร์ ที่ ๒๔ เมษายน ๒๕๖๒ เวลา ๑๖.๐๐ น. เป็นต้นไป ณ ห้อง A ๓๐๕ อาคารเรียนรวม มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วังน้อย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี และขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อเข้าร่วมการสนทนากลุ่มผู้เชี่ยวชาญ ตามวันเวลา และสถานที่ ดังกล่าวข้างต้น

(ผศ.ดร.สิริวัฒน์ ศรีเครือตง)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน ภาควิชาจิตวิทยา คณะมนุษยศาสตร์ โทร./โทรสาร ๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ (ต่อ ๘๒๐๘)

ที่ ศธ ๖๑๐๔.๔/ว.๓๐๕ วันที่ ๒๒ เมษายน พ.ศ. ๒๕๖๒

เรื่อง ขอเรียนเชิญเข้าร่วมการสนทนากลุ่มผู้เชี่ยวชาญ

เรียน ดร.พุทธชาติ แผนสมบูรณ์

ด้วย พระนิพนธ์ สุนตกาโย นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติให้ทำคุษฎีนิพนธ์ เรื่อง พฤติกรรมการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยา: COGNITIVE BEHAVIOUR IN BUDDHIST PSYCHOLOGY.

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้ หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา พิจารณาเห็นแล้วว่า ท่านเป็นผู้มีความรู้ ความเชี่ยวชาญในเรื่องนี้เป็นอย่างยิ่ง จึงใคร่ขอเรียนเชิญท่านเข้าร่วมการสนทนากลุ่มผู้เชี่ยวชาญ เรื่อง “พฤติกรรมการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยา” ในวันจันทร์ ที่ ๒๔ เมษายน ๒๕๖๒ เวลา ๑๖.๐๐ น. เป็นต้นไป ณ ห้อง A ๓๐๕ อาคารเรียนรวม มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วังน้อย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี และขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อเข้าร่วมการสนทนากลุ่มผู้เชี่ยวชาญ ตามวันเวลา และสถานที่ ดังกล่าวข้างต้น

(ผศ.ดร.สิริวัฒน์ ศรีเครือดง)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา

ยินดีเข้าร่วม Focus Group

Dr. Pu

(ดร.พุทธชาติ แผนสมบูรณ์)

29 เมย 62

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน ภาควิชาจิตวิทยา คณะมนุษยศาสตร์ โทร./โทรสาร ๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ (ต่อ ๘๒๐๘)

ที่ ศธ ๖๑๐๔.๔/ว.๓๐๕

วันที่ ๒๒ เมษายน พ.ศ. ๒๕๖๒

เรื่อง ขอเรียนเชิญเข้าร่วมการสนทนากลุ่มผู้เชี่ยวชาญ

เรียน ผศ.ดร.มัน เสือสูงเนิน

ด้วย พระนิพนธ์ สุนตกาโย นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติให้ทำคุษฎีนิพนธ์ เรื่อง พฤติกรรมการรู้คิดและปัญหาตามแนวพุทธจิตวิทยา: COGNITIVE BEHAVIOUR IN BUDDHIST PSYCHOLOGY.

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้ หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา พิจารณาเห็นแล้วว่า ท่านเป็นผู้มีความรู้ ความเชี่ยวชาญในเรื่องนี้เป็นอย่างยิ่ง จึงใคร่ขอเรียนเชิญท่านเข้าร่วมการสนทนากลุ่มผู้เชี่ยวชาญ เรื่อง “พฤติกรรมการรู้คิดและปัญหาตามแนวพุทธจิตวิทยา” ในวันจันทร์ ที่ ๒๔ เมษายน ๒๕๖๒ เวลา ๑๖.๐๐ น. เป็นต้นไป ณ ห้อง A ๓๐๕ อาคารเรียนรวม มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย รั้วน้อย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี และขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อเข้าร่วมการสนทนากลุ่มผู้เชี่ยวชาญ ตามวันเวลา และสถานที่ ดังกล่าวข้างต้น

(ผศ.ดร.สิริวัฒน์ ศรีศรีครอง)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา

2
สิริวัฒน์ ศรีศรีครอง
วิเศษรัตน์

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน ภาควิชาจิตวิทยา คณะมนุษยศาสตร์ โทร./โทรสาร ๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ (ต่อ ๘๒๐๘)

ที่ ศธ ๖๑๐๔.๔/ว.๓๐๕ วันที่ ๒๒ เมษายน พ.ศ. ๒๕๖๒

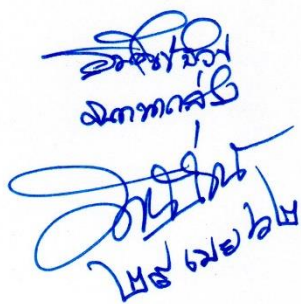
เรื่อง ขอรเรียนเชิญเข้าร่วมการสนทนากลุ่มผู้เชี่ยวชาญ

เรียน ผศ.ดร.เมธาพันธ์ โพธิ์ธีรโรจน์

ด้วย พระนิพนธ์ สุนตกาโย นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติให้ทำคุณนิตินิพนธ์ เรื่อง พฤติกรรมการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยา: COGNITIVE BEHAVIOUR IN BUDDHIST PSYCHOLOGY.

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้ หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา พิจารณาเห็นแล้วว่า ท่านเป็นผู้มีความรู้ ความเชี่ยวชาญในเรื่องนี้เป็นอย่างยิ่ง จึงใคร่ขอรเรียนเชิญท่านเข้าร่วมการสนทนากลุ่มผู้เชี่ยวชาญ เรื่อง “พฤติกรรมการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยา” ในวันจันทร์ ที่ ๒๔ เมษายน ๒๕๖๒ เวลา ๑๖.๐๐ น. เป็นต้นไป ห้อง A ๓๐๕ อาคารเรียนรวม มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วังน้อย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี และขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อเข้าร่วมการสนทนากลุ่มผู้เชี่ยวชาญ ตามวันเวลา และสถานที่ ดังกล่าวข้างต้น

เมธาพันธ์ โพธิ์ธีรโรจน์
๒๒ เมษายน ๒๕๖๒

(ผศ.ดร.สิริวัฒน์ ศรีเครือตง)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน ภาควิชาจิตวิทยา คณะมนุษยศาสตร์ โทร./โทรสาร ๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ (ต่อ ๘๒๐๘)

ที่ ศธ ๖๑๐๔.๔/ว.๓๐๕ วันที่ ๒๒ เมษายน พ.ศ. ๒๕๖๒

เรื่อง ขอเรียนเชิญเข้าร่วมการสนทนากลุ่มผู้เชี่ยวชาญ

เรียน ผศ.ดร.สมโภช ศรีวิจิตรวรกุล

ด้วย พระนิพนธ์ สุนตกาโย นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติให้ทำคุษฎีนิพนธ์ เรื่อง พฤติกรรมการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยา: COGNITIVE BEHAVIOUR IN BUDDHIST PSYCHOLOGY.

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้ หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา พิจารณาเห็นแล้วว่า ท่านเป็นผู้มีความรู้ ความเชี่ยวชาญในเรื่องนี้เป็นอย่างดี จึงใคร่ขอเรียนเชิญท่านเข้าร่วมการสนทนากลุ่มผู้เชี่ยวชาญ เรื่อง “พฤติกรรมการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยา” ในวันจันทร์ ที่ ๒๔ เมษายน ๒๕๖๒ เวลา ๑๖.๐๐ น. เป็นต้นไป ณ ห้อง A ๓๐๕ อาคารเรียนรวม มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วังน้อย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี และขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อเข้าร่วมการสนทนากลุ่มผู้เชี่ยวชาญ ตามวันเวลา และสถานที่ ดังกล่าวข้างต้น

(ผศ.ดร.สิริวิวัฒน์ ศรีเครือดง)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา

อ.สมโภช ศรีวิจิตรวรกุล
 ภาควิชาจิตวิทยา
 คณะมนุษยศาสตร์
 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 ๒๕๖๒

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน ภาควิชาจิตวิทยา คณะมนุษยศาสตร์ โทร./โทรสาร ๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ (ต่อ ๘๒๐๘)

ที่ ศธ ๖๑๐๔.๔/ว.๓๐๕ วันที่ ๒๒ เมษายน พ.ศ. ๒๕๖๒

เรื่อง ขอเรียนเชิญเข้าร่วมการสนทนากลุ่มผู้เชี่ยวชาญ

เรียน ดร.สรายุทธ อุดม

ด้วย พระนิพนธ์ สุนตกาโย นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติให้ทำคชฎีนิพนธ์ เรื่อง พฤติกรรมการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยา: COGNITIVE BEHAVIOUR IN BUDDHIST PSYCHOLOGY.

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้ หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา พิจารณาเห็นแล้วว่า ท่านเป็นผู้มีความรู้ ความเชี่ยวชาญในเรื่องนี้เป็นอย่างดี จึงใคร่ขอเรียนเชิญท่านเข้าร่วมการสนทนากลุ่มผู้เชี่ยวชาญ เรื่อง “พฤติกรรมการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยา” ในวันจันทร์ ที่ ๒๔ เมษายน ๒๕๖๒ เวลา ๑๖.๐๐ น. เป็นต้นไป ณ ห้อง A ๓๐๕ อาคารเรียนรวม มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วังน้อย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี และขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อเข้าร่วมการสนทนากลุ่มผู้เชี่ยวชาญ ตามวันเวลา และสถานที่ ดังกล่าวข้างต้น

วันจันทร์ ๒๒ เมษายน ๒๕๖๒

(มศ.ดร.สิริวัฒน์ ศรีศรีรอดง)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
 สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน ภาควิชาจิตวิทยา คณะมนุษยศาสตร์ โทร./โทรสาร ๐๓๕-๒๕๘-๐๐๐ (ต่อ ๘๒๐๘)

ที่ ศธ ๖๑๐๔.๔/ว.๓๐๕

วันที่ ๒๒ เมษายน พ.ศ. ๒๕๖๒

เรื่อง ขอเรียนเชิญเข้าร่วมการสนทนากลุ่มผู้เชี่ยวชาญ

เรียน ผศ.ดร.สิริวัฒน์ ศรีเครือดง

ด้วย พระนิพนธ์ สุนตกาโย นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติให้ทำคุษฎีนิพนธ์ เรื่อง พฤติกรรมการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยา: COGNITIVE BEHAVIOUR IN BUDDHIST PSYCHOLOGY.

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้ หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา พิจารณาเห็นแล้วว่า ท่านเป็นผู้มีความรู้ ความเชี่ยวชาญในเรื่องนี้เป็นอย่างดี จึงใคร่ขอเรียนเชิญท่านเข้าร่วมการสนทนากลุ่มผู้เชี่ยวชาญ เรื่อง “พฤติกรรมการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยา” ในวันจันทร์ ที่ ๒๔ เมษายน ๒๕๖๒ เวลา ๑๖.๐๐ น. เป็นต้นไป ณ ห้อง A ๓๐๕ อาคารเรียนรวม มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยวังน้อย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี และขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อเข้าร่วมการสนทนากลุ่มผู้เชี่ยวชาญ ตามวันเวลา และสถานที่ ดังกล่าวข้างต้น

ขอเชิญ
สนทนากลุ่ม
๒๓/๔/๒๕๖๒

(ผศ.ดร.สิริวัฒน์ ศรีเครือดง)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน ภาควิชาจิตวิทยา คณะมนุษยศาสตร์ โทร./โทรสาร ๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ (ต่อ ๘๒๐๘)

ที่ ศธ ๖๑๐๔.๔/ว.๓๐๕ วันที่ ๒๒ เมษายน พ.ศ. ๒๕๖๒

เรื่อง ขอเรียนเชิญเข้าร่วมการสนทนากลุ่มผู้เชี่ยวชาญ

เรียน ดร.สุวัฒน์ รักขันโท

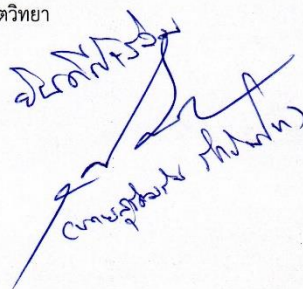
ด้วย พระนิพนธ์ สุนตกาโย นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติให้ทำคุษฎีนิพนธ์ เรื่อง พฤติกรรมการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยา: COGNITIVE BEHAVIOUR IN BUDDHIST PSYCHOLOGY.

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้ หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา พิจารณาเห็นแล้วว่า ท่านเป็นผู้มีความรู้ ความเชี่ยวชาญในเรื่องนี้เป็นอย่างยิ่ง จึงใคร่ขอเรียนเชิญท่านเข้าร่วมการสนทนากลุ่มผู้เชี่ยวชาญ เรื่อง “พฤติกรรมการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยา” ในวันจันทร์ ที่ ๒๔ เมษายน ๒๕๖๒ เวลา ๑๖.๐๐ น. เป็นต้นไป ณ ห้อง A ๓๐๕ อาคารเรียนรวม มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วังน้อย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี และขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อเข้าร่วมการสนทนากลุ่มผู้เชี่ยวชาญ ตามวันเวลา และสถานที่ ดังกล่าวข้างต้น

(ผศ.ดร.สิริวัฒน์ ศรีศรีครอง)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา

Asst. Prof. Dr. Sirivadhan Srikrong

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน ภาควิชาจิตวิทยา คณะมนุษยศาสตร์ โทร./โทรสาร ๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ (ต่อ ๘๒๐๘)

ที่ ศธ ๖๑๐๔.๔/ว.๓๐๕ วันที่ ๒๒ เมษายน พ.ศ. ๒๕๖๒

เรื่อง ขอเรียนเชิญเข้าร่วมการสนทนากลุ่มผู้เชี่ยวชาญ

เรียน ดร.อดุลย์ คนแรง

ด้วย พระนิพนธ์ สุนตกาโย นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติให้ทำดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง พฤติกรรมการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยา: COGNITIVE BEHAVIOUR IN BUDDHIST PSYCHOLOGY.

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้ หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา พิจารณาเห็นแล้วว่า ท่านเป็นผู้มีความรู้ ความเชี่ยวชาญในเรื่องนี้เป็นอย่างยิ่ง จึงใคร่ขอเรียนเชิญท่านเข้าร่วมการสนทนากลุ่มผู้เชี่ยวชาญ เรื่อง “พฤติกรรมการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยา” ในวันจันทร์ ที่ ๒๔ เมษายน ๒๕๖๒ เวลา ๑๖.๐๐ น. เป็นต้นไป ณ ห้อง A ๓๐๕ อาคารเรียนรวม มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วังน้อย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี และขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อเข้าร่วมการสนทนากลุ่มผู้เชี่ยวชาญ ตามวันเวลา และสถานที่ ดังกล่าวข้างต้น

ขอเชิญ
ดร. อดุลย์ คนแรง

(มศ.ดร.สิริวัฒน์ ศรีเครือตง)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน ภาควิชาจิตวิทยา คณะมนุษยศาสตร์ โทร./โทรสาร ๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ (ต่อ ๘๒๐๘)

ที่ ศธ ๖๑๐๔.๔/ว.๓๐๕ วันที่ ๒๒ เมษายน พ.ศ. ๒๕๖๒

เรื่อง ขอรเรียนเชิญเข้าร่วมการสนทนากลุ่มผู้เชี่ยวชาญ

เรียน รศ.ดร.สมชัย ศรีนอก

ด้วย พระนิพนธ์ สนุดกาโย นิลิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติให้ทำคุษฎีนิพนธ์ เรื่อง พฤติกรรมการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยา: COGNITIVE BEHAVIOUR IN BUDDHIST PSYCHOLOGY.

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้ หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา พิจารณาเห็นแล้วว่า ท่านเป็นผู้มีความรู้ ความเชี่ยวชาญในเรื่องนี้เป็นอย่างยิ่ง จึงใคร่ขอรเรียนเชิญท่านเข้าร่วมการสนทนากลุ่มผู้เชี่ยวชาญ เรื่อง “พฤติกรรมการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยา” ในวันจันทร์ ที่ ๒๔ เมษายน ๒๕๖๒ เวลา ๑๖.๐๐ น. เป็นต้นไป ห้อง A ๓๐๕ อาคารเรียนรวม มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วังน้อย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี และขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อเข้าร่วมการสนทนากลุ่มผู้เชี่ยวชาญ ตามวันเวลา และสถานที่ ดังกล่าวข้างต้น

(ผศ.ดร.ศิริวัฒน์ ศรีเครื่อง)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา

(รศ.ดร.สมชัย ศรีนอก)

บันทึกข้อความ

แผนกสารบรรณ
สำนักงานอธิการบดี
 วันที่ ๒๐๓๕
 รับวันที่ ๒๓ ตุลาคม ๒๕๖๒
 เวลา ๑๖.๐๕ น.
 มหาวิทยาลัยมหาดไทย กรุงเทพมหานคร

ส่วนงาน ภาควิชาจิตวิทยา คณะมนุษยศาสตร์ โทร./โทรสาร ๐๓๕-๒๕๘-๐๐๐ (ต่อ ๘๒๐๘)

ที่ ศธ ๖๑๐๔.๔/๓๐๕ วันที่ ๑๕ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๖๒

เรื่อง ขอบความอนุเคราะห์สัมภาษณ์และเก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

กราบมนตรีการ พระราชปรีดีทิพย์ (สมจิรังค์ สมมาปญโญ) ศ. ดร.

ด้วย พระนิตินันต์ สนุดกาโย นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติให้ทำดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง พฤติกรรมการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยา: COGNITIVE BEHAVIOUR IN BUDDHIST PSYCHOLOGY.

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้ หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธจิตวิทยาพิจารณาเห็นแล้วว่าท่าน มีความสามารถ ความเชี่ยวชาญ และสามารถให้ข้อมูลอันเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาวิจัยในเรื่องดังกล่าวได้อย่างยิ่ง จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์จากท่านพิจารณาอนุญาตให้นิสิตดำเนินการสัมภาษณ์ เพื่อนำมาใช้ในการทำวิจัยอันจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป พร้อมทั้งเก็บข้อมูลในการวิจัยเพื่อเป็นประโยชน์ในการศึกษาวิจัยในเรื่องดังกล่าวต่อไป ทั้งนี้ วัน เวลา และสถานที่ในการดำเนินการสัมภาษณ์ตามแต่ท่านจะพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

จึงกราบมนตรีการมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

กราบเรียน อธิการบดี

- เห็นควรอนุมัติในนามมหาวิทยาลัย
- เพื่อโปรดทราบ

พระมหาไพรัช ธรรมทีโป, ผศ.ดร.
รก.ผู้อำนวยการสำนักงานอธิการบดี
๒๐๓ ๒๕๖๒

(Signature)
(ผศ.ดร.สิริวัฒน์ ศรีเครือตง)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา

(Signature)
16.00 น. ๒๕๖๒

(พระราชปรีดีทิพย์)

อธิการบดี

๓๐ ตุลาคม ๒๕๖๒

(Signature)

๒๐๓ ๒๕๖๒

16.๐๐ น.

๒๕๖๒

ที่ ศธ.๖๑๐๔.๔/๙๑

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๔ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอบางบาล
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๑๕ มีนาคม ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตขอทราบข้อมูลเพื่อการวิจัย

เรียน ผ.ศ. ดร. เชษฐ ติงสัญชิตี

ด้วย พระนิตินันต์ สุนตกาโย นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติให้ทำดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง พฤติกรรมการรู้จักและปัญญา ตามแนวพุทธจิตวิทยา: COGNITIVE BEHAVIOUR IN BUDDHIST PSYCHOLOGY.

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้ หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธจิตวิทยาพิจารณาเห็นแล้วว่าท่าน มีความสามารถ ความเชี่ยวชาญ และสามารถให้ข้อมูลอันเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาวิจัยในเรื่องดังกล่าวได้อย่างยิ่ง จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์จากท่านพิจารณาอนุญาตให้นิสิตดำเนินการสัมภาษณ์ เพื่อนำมาใช้ในการทำวิจัยอันจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป พร้อมทั้งเก็บข้อมูลในการวิจัยเพื่อเป็นประโยชน์ในการศึกษาวิจัยในเรื่องดังกล่าวต่อไป ทั้งนี้ วัน เวลา และสถานที่ในการดำเนินการสัมภาษณ์ตามที่ท่านจะพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

ขอแสดงความนับถือ

(ผ.ศ.ดร.สิริวัฒน์ ศรีเครือตง)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา

ได้ใจจงแล้ว

(ผ.ศ.ดร. เชษฐ ติงสัญชิตี)

ที่ ศธ.๖๑๐๔.๔/๘๑

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๔ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๑๕ มีนาคม ๒๕๖๑

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

เรียน อาจารย์ธีร์ พุ่มทับทิม

ด้วย พระนิพนธ์ สุนตกาโย นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง พฤติกรรมการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยา: COGNITIVE BEHAVIOUR IN BUDDHIST PSYCHOLOGY.

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้ หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธจิตวิทยาพิจารณาเห็นว่าท่าน มีความสามารถ ความเชี่ยวชาญ และสามารถให้ข้อมูลอันเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาวิจัยในเรื่องดังกล่าวได้อย่างยิ่ง จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์จากท่านพิจารณาอนุญาตให้นิสิตดำเนินการสัมภาษณ์ เพื่อนำมาใช้ในการทำวิจัยอันจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป พร้อมทั้งเก็บข้อมูลในการวิจัยเพื่อเป็นประโยชน์ในการศึกษาวิจัยในเรื่องดังกล่าวต่อไป ทั้งนี้ วัน เวลา และสถานที่ในการดำเนินการสัมภาษณ์ตามแต่ท่านจะพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

ขอแสดงความนับถือ

(ผศ.ดร.สิริวิมล ศรีศรีครอง)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา

ผศ.ดร.สิริวิมล ศรีศรีครอง

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน ภาควิชาจิตวิทยา คณะมนุษยศาสตร์ โทร./โทรสาร ๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ (ต่อ ๘๒๐๘)

ที่ ศธ ๖๑๐๔.๔/๓๐๕

วันที่ ๑๕ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๖๒

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์สัมภาษณ์และเก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

นมัสการ พระปลัดสมภาร สมภาโร, ผศ.

ด้วย พระนิพนธ์ สุนตกาโย นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติให้ทำคุษฎีนิพนธ์ เรื่อง พฤติกรรมการรู้คิดและปัญญา ตามแนวพุทธจิตวิทยา: COGNITIVE BEHAVIOUR IN BUDDHIST PSYCHOLOGY.

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้ หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธจิตวิทยาพิจารณาเห็นแล้วว่าท่าน มีความสามารถ ความเชี่ยวชาญ และสามารถให้ข้อมูลอันเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาวิจัยในเรื่องดังกล่าวได้อย่างยิ่ง จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์จากท่านพิจารณาอนุญาตให้นิสิตดำเนินการสัมภาษณ์ เพื่อนำมาใช้ในการทำวิจัยอันจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป พร้อมทั้งเก็บข้อมูลในการวิจัยเพื่อเป็นประโยชน์ในการศึกษาวิจัยในเรื่องดังกล่าวต่อไป ทั้งนี้ วัน เวลา และสถานที่ในการดำเนินการสัมภาษณ์ตามแต่ท่านจะพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

จึงนมัสการมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

พระปลัดสมภาร สมภาโร

(ผศ.ดร.ศิริวัฒน์ ศรีเครื่องดง)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา

ที่ ศธ.๖๑๐๔.๔/๒๑

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๔ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอบางบาล
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๑๕ มีนาคม ๒๕๖๑

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

นมัสการ พระมหาหุทธนา นรเชฎฐ ป.ธ.๙, ดร.

ด้วย พระนิพนธ์ สนตกาโย นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติให้ทำดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง พฤติกรรมการรู้คิดและปัญญา ตามแนวพุทธจิตวิทยา: COGNITIVE BEHAVIOUR IN BUDDHIST PSYCHOLOGY.

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้ หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธจิตวิทยาพิจารณา เห็นแล้วว่าท่าน เป็นบุคคลต้นแบบผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความรู้ ความสามารถ ความเชี่ยวชาญ และประสบการณ์ พร้อมทั้งมีผลงานอันเป็นที่ประจักษ์และยอมรับ สามารถให้ข้อมูลอันเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาวิจัยในเรื่อง ดังกล่าวได้อย่างยิ่ง จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์จากท่านพิจารณาอนุญาตให้นิสิตดำเนินการสัมภาษณ์ เพื่อนำมาใช้ในการทำวิจัยอันจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป พร้อมทั้งเก็บข้อมูลในการวิจัยเพื่อเป็นประโยชน์ ในการศึกษาวิจัยในเรื่องดังกล่าวต่อไป ทั้งนี้ วัน เวลา และสถานที่ในการดำเนินการสัมภาษณ์ตามแต่ท่านจะ พิจารณาให้ความอนุเคราะห์

จึงนมัสการมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

ขอนมัสการด้วยความนับถือ

(ผศ.ดร.สิริวิวัฒน์ ศรีศรีเรอตง)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา

อ.พรหมเทพ/พร
น.น. ๑๗๖
๑๓ มี.ค. ๖๑

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน ภาควิชาจิตวิทยา คณะมนุษยศาสตร์ โทร./โทรสาร ๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ (ต่อ ๘๒๐๘)

ที่ ศธ ๖๑๐๔.๔/๓๐๕ วันที่ ๑๕ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๖๒

เรื่อง ขออนุญาตเผยแพร่สัมภาษณ์และเก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

นมัสการ พระมหาสมพงษ์ สุนตจิตโต, ดร.

ด้วย พระนิพนธ์ สุนตกาโย นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติให้ทำคหุฎินิพนธ์ เรื่อง พฤติกรรมการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยา: COGNITIVE BEHAVIOUR IN BUDDHIST PSYCHOLOGY.

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้ หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธจิตวิทยาพิจารณาเห็นว่าท่าน มีความสามารถ ความเชี่ยวชาญ และสามารถให้ข้อมูลอันเป็นประโยชน์ต่อการศึกษวิจัยในเรื่องดังกล่าวได้อย่างยิ่ง จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์จากท่านพิจารณาอนุญาตให้นิสิตดำเนินการสัมภาษณ์ เพื่อนำมาใช้ในการทำวิจัยอันจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป พร้อมทั้งเก็บข้อมูลในการวิจัยเพื่อเป็นประโยชน์ในการศึกษาวิจัยในเรื่องดังกล่าวต่อไป ทั้งนี้ วัน เวลา และสถานที่ในการดำเนินการสัมภาษณ์ตามแต่ท่านจะพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

จึงน้อมสการมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

(ผศ.ดร.สิริวัฒน์ ศรีศรีเรือง)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา

ให้ข้อมูลสัมภาษณ์แล้ว

พ.ม. สมพงษ์ สุนตจิตโต

 ๑๙-๐๓-๖๒

บันทึกข้อความ

สถาบันภาษา	
มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย	
รับที่	๓๐
รับวันที่	๑๙.๑.๖๒
เวลา	๑๓.๓๗ น.

ส่วนงาน ภาควิชาจิตวิทยา คณะมนุษยศาสตร์ โทร./โทรสาร ๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ (ต่อ ๘๒๐๘)

ที่ ศธ ๖๑๐๔.๔/๓๐๕ วันที่ ๑๕ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๖๒

เรื่อง ขอบความอนุเคราะห์สัมภาษณ์และเก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

นมัสการ พระมหาสุรศักดิ์ ปัจจนตเสโน, ดร.

ด้วย พระนิตินันต์ สุนตกาโย นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติให้ทำดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง พฤติกรรมการรู้คิดและปัญญาตามแนวพุทธจิตวิทยา: COGNITIVE BEHAVIOUR IN BUDDHIST PSYCHOLOGY.

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้ หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธจิตวิทยาพิจารณาเห็นแล้วว่าท่าน มีความสามารถ ความเชี่ยวชาญ และสามารถให้ข้อมูลอันเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาวิจัยในเรื่องดังกล่าวได้อย่างยิ่ง จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์จากท่านพิจารณาอนุญาตให้นิสิตดำเนินการสัมภาษณ์ เพื่อนำมาใช้ในการทำวิจัยอันจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป พร้อมทั้งเก็บข้อมูลในการวิจัยเพื่อเป็นประโยชน์ในการศึกษาวิจัยในเรื่องดังกล่าวต่อไป ทั้งนี้ วัน เวลา และสถานที่ในการดำเนินการสัมภาษณ์ตามแต่ท่านจะพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

จึงนมัสการมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

(ม.ศ.ดร.สิริวัฒน์ ศรีครอง)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา

(พระมหาสุรศักดิ์ ปัจจนตเสโน)
ผู้อำนวยการสถาบันภาษา
๑๙.๑.๖๒

ประวัติผู้วิจัย

- ชื่อ ฉายา/นามสกุล : พระนิตินันต์ สุนตกาโย (บุญสิริพิพัฒน์)
- วัน เดือน ปีเกิด : ๒๑ ตุลาคม ๒๕๒๐
- ภูมิลำเนาที่เกิด : สงขลา
- การศึกษา : สด.บ. (สถาปัตยกรรมภายใน), มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ
M.A. in Architecture, University of WestMinster (UK)
น.ธ.เอก, ประกาศนียบัตรวิชาชีพสนาภานา (ป.วน.) มจร.
- ประสบการณ์การทำงาน : สถาปนิกภายใน
- อุปสมบท : พ.ศ. ๒๕๕๔
- สังกัด : วัดอัมพวัน จังหวัดสิงห์บุรี
- ปีที่เข้าศึกษา : พ.ศ. ๒๕๕๖
- ปีที่สำเร็จการศึกษา : พ.ศ. ๒๕๖๑
- ที่อยู่ปัจจุบัน : วัดอัมพวัน ๕๓ หมู่ ๔ ต.พรหมบุรี อ.พรหมบุรี จ.สิงห์บุรี
๑๖๑๖๐
- ติดต่ออีเมลล์ : kantaponariyavangso@gmail.com